MICHAŁ WOJNOWSKI

NARZĘDZIA ROSYJSKIEGO IMPERIALIZMU

IH PAN

http://rcin.org.pl

NARZĘDZIA ROSYJSKIEGO IMPERIALIZMU

STUDIA NAD GENEZĄ, EWOLUCJĄ
I ROLĄ DZIAŁAŃ (ŚRODKÓW) AKTYWNYCH
W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KREMLA
W XX I XXI WIEKU

http://rcin.org.pl

HISTORIA ROSYJSKIEGO IMPERIALIZMU

STUDIA I MATERIAŁY

http://rcin.org.pl

MICHAŁ WOJNOWSKI

NARZĘDZIA ROSYJSKIEGO IMPERIALIZMU

STUDIA NAD GENEZĄ, EWOLUCJĄ I ROLĄ DZIAŁAŃ (ŚRODKÓW) AKTYWNYCH W POLITYCE ZAGRANICZNEJ KREMLA W XX I XXI WIEKU

IH PAN

WARSZAWA 2024

http://rcin.org.pl

Recenzja wydawnicza
dr. hab. Przemysław Żurawski vel Grajewski, prof. UŁ

Redakcja, korekta i indeks
Grażyna Waluga

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Dariusz Górski

Do projektu okładki wykorzystano emblematy służb specjalnych
i formacji wojskowych Federacji Rosyjskiej oraz innych instytucji
realizujących rosyjską politykę

Zadanie sfinansowane ze środków Ministra Edukacji i Nauki RP
(um. nr 2023/DPI/1917 z 18.04.2023 r., działanie nr 2)

Ministerstwo
Edukacji i Nauki

© Copyright by Michał Wojnowski
© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978-83-66911-83-3

Wydanie I, Warszawa 2024

Instytut Historii PAN
Rynek Starego Miasta 31
00-272 Warszawa
22 831 02 61-62, w. 44
www.ihpan.edu.pl
http://ksiegarnia-ihpan.edu.pl
wydawnictwo@ihpan.edu.pl
https://imperialismofrussia.org/

Druk i oprawa
Fabryka Druku

http://rcin.org.pl

Książkę poświęcam mojej kochanej Mamie…

http://rcin.org.pl

Spis treści

Wstęp 11

CZĘŚĆ I

Działania (środki) aktywne jako fenomen rosyjskiej kultury strategicznej

Rozdział 1. Mit wojny hybrydowej. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku 21

Wstęp 21
1.1. Wojna hybrydowa na Zachodzie i w Rosji 22
1.1.1. Koncepcja wojny hybrydowej w wojskowości krajów członkowskich NATO 22
1.1.2. Percepcja zachodnich koncepcji wojny hybrydowej w Federacji Rosyjskiej 26
1.2. Środki militarne i niemilitarne w rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku w kontekście kryzysu ukraińskiego 39
Zakończenie 60

Rozdział 2. Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej XXI wieku 63

Wstęp 63
2.1. Struktura i zadania rosyjskiej nauki wojskowej 68
2.2. Kategorie, prawa i prawidłowości materializmu dialektycznego a teoria sztuki wojennej 71
Podsumowanie 97

http://rcin.org.pl

Rozdział 3. Koncepcja „wojny nowej generacji" w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej 101

3.1. Zarys problemu badawczego 101
3.2. Anatomia wojny nowej generacji 103
3.2.1. Geneza i główne założenia 103
3.2.2. Walka informacyjna a potencjał protestu 107
3.2.3. Rozwój teorii i praktyki operacji specjalnych 117
3.2.4. Wojny bezkontaktowe. Mit czy rzeczywistość? 129
Zakończenie 134

CZĘŚĆ II

Działania (środki) aktywne jako narzędzie realizacji rosyjskich doktryn geopolitycznych

Rozdział 4. Aleksandr Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne we współczesnej Rosji 139

Rozdział 5. Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji wojny buntowniczej Jewgienija Messnera 174

5.1. Terytorium państwa ukraińskiego w doktrynie geopolitycznej Aleksandra Dugina i jego zwolenników 180
5.2. Wojna buntownicza Jewgienija Messnera jako element rosyjskiej wojny informacyjnej na przykładzie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego . . . 196

Rozdział 6. Koncepcja wojny sieciowej Aleksandra Dugina jako narzędzie realizacji celów geopolitycznych Federacji Rosyjskiej 218

Wstęp. 218
6.1. Teoria wojny sieciowej w ujęciu Aleksandra Dugina i jego współpracowników w latach 2008–2015 221
6.2. Budowa „sieci eurazjańskiej" w Europie – metody, środki, ludzie, struktury i działania. 235
Podsumowanie 244

Rozdział 7. Neobizantyzm: polityczna utopia czy nowa ideologia elit Federacji Rosyjskiej w XXI wieku 246

Podsumowanie 277

http://rcin.org.pl

CZĘŚĆ III

Operacje informacyjno-psychologiczne jako rodzaj działań (środków) aktywnych

Rozdział 8. „Zarządzanie refleksyjne" jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI wieku 281

8.1. Teoria walki informacyjnej w Federacji Rosyjskiej – zarys problematyki 284
8.2. Zarządzanie refleksyjne – geneza, teoria i praktyka 289

Rozdział 9. Wybory prezydenckie jako narzędzie destabilizacji państw w teorii i praktyce rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XX i XXI wieku 316

Wstęp 316
9.1. Charakterystyka rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w kontekście wyborów prezydenckich 319
Wnioski i rekomendacje 342

Rozdział 10. Konflikty na tle rasowym jako narzędzie destrukcji Stanów Zjednoczonych w działaniach rosyjskich służb wywiadowczych 344

10.1. Czarny separatyzm jako próba destrukcji integralności terytorialnej USA 347
10.2. Rasizm kolorowy i jego rola w działaniach rosyjskiego wywiadu 364
Zakończenie 381

Rozdział 11. Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO 382

11.1. Geneza rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji. 385
11.2. Inżynieria przymusowej migracji jako technologia geopolityczna w rosyjskiej polityce zagranicznej w XXI wieku 397
11.3. Bezpośrednia interwencja wojskowa jako narzędzie inżynierii przymusowej migracji – przykład Syrii 406
11.4. Inżynieria przymusowej migracji jako operacja wpływu realizowana z udziałem służb specjalnych – przykład Finlandii 408
Podsumowanie 412

Zakończenie 414

Słowniczek kluczowych pojęć (z tekstów rosyjskich) 431

Summary 438

http://rcin.org.pl

Wykaz skrótów 440

Bibliografia 442

Źródła i opracowania 442
Teksty rosyjskojęzyczne 463
Materiały internetowe 477
Rosyjskie materiały internetowe 480

Indeks osób 485

http://rcin.org.pl

Wstęp

W dniu 24 lutego 2022 r. kraje Europy Środkowo-Wschodniej znalazły się w obliczu największego od zakończenia II wojny światowej zagrożenia bezpieczeństwa. Spowodowała je zmasowana zbrojna agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę – niepodległe i suwerenne państwo. Celem rosyjskiego autorytaryzmu i imperializmu jest nie tylko Ukraina i kraje Europy Środkowo-Wschodniej, lecz cała Europa, ponieważ rewizjonistyczna polityka Federacji Rosyjskiej wpłynęła negatywnie na bezpieczeństwo obszaru euroatlantyckiego. W ujęciu rosyjskich elit agresja na Ukrainę jest krokiem na drodze do rewizji geopolitycznych wyników zimnej wojny. Oznacza to, że „Rosja zdecydowała się – nie w przyszłości, lecz tu i teraz – zakończyć istnienie jednobiegunowego ładu światowego i przystąpiła do bezpośredniego starcia z Zachodem. To dla Moskwy bitwa na śmierć i życie, by stać się podmiotem, imperium. Dlatego postawiono wszystko na jedną kartę”[1]. Na Kremlu rozważane są scenariusze, które zakładają świadomy wybór strategii zintensyfikowania konfrontacji z Zachodem. Rosja staje się liderem bloku antyzachodniego. Strategia ta zakłada działania odwetowe przeciwko posunięciom koalicji zachodniej, a także podjęcie przez Rosję inicjatyw w tych obszarach, w których może najbardziej zaszkodzić interesom Zachodu. Według kremlowskich ekspertów jest to dla Rosji strategia najbardziej prawdopodobna i najbardziej obiecująca[2].

Wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej jest m.in. skutkiem lekceważenia neoimperialnej polityki Rosji. Dla przykładu, w trakcie swojego przemówienia

---

[1] А. Дугин, *СВО и смена миропорядка*, https://katehon.com/ru/article/svo-i-smena-miroporyadka (dostęp: 20 V 2024). Jeśli nie zaznaczono inaczej, tekst został przełożony przez autora niniejszej pracy.

[2] А.И. Подберёзкин, *Развитие стратегической обстановки после февраля 2022 года и политика России*, „Вестник Академии военных наук”, 2022, nr 3, s. 92–102.

http://rcin.org.pl

podczas Konferencji Bezpieczeństwa w Monachium 10 lutego 2007 r. prezydent Władimir Putin, oficjalnie i z pełną premedytacją, podważył ład międzynarodowy[3]. Słowa prezydenta Rosji spotkały się w Europie z niezrozumieniem. Co więcej, znalazły nawet orędowników i obrońców. Przestrzegano wręcz przed demonizacją wystąpienia Putina, aby „nie wzmocnić sił antyzachodnich w Rosji"[4]. Następstwem tej krótkowzrocznej polityki było rozpoczęcie przez Rosję wojny w Osetii Południowej, inwazja na Gruzję (6–16 VIII 2008), anektowanie Półwyspu Krymskiego (20 II – 26 III 2014) oraz zajęcie Donbasu, co nastąpiło w wyniku wojny, która wybuchła w kwietniu 2014 r. Równocześnie Federacja Rosyjska podjęła działania zmierzające do zwiększenia aktywności militarnej we wschodniej części Morza Śródziemnego (rozpoczęcie interwencji wojskowej w Syrii 30 IX 2015 r.) i w Afryce. Wojna na Ukrainie jest tylko kolejnym etapem w procesie budowy wielkiego, eurazjatyckiego imperium, które ma sięgać od Lizbony do Władywostoku.

Neoimperialna polityka władz Federacji Rosyjskiej stanowi także najpoważniejsze zagrożenie dla niepodległości i suwerenności Polski, co podkreślono w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, która została zatwierdzona 12 maja 2020 r. przez prezydenta RP. W dokumencie wskazano, że Federacja Rosyjska będzie kontynuowała politykę podważania obecnego ładu międzynarodowego w celu odbudowy pozycji mocarstwowej i stref wpływów[5].

Analogiczną ocenę celów, metod i środków rosyjskiej polityki zagranicznej zawierają także dokumenty planowania strategicznego wytworzone przez Organizację Paktu Północnoatlantyckiego. Dla przykładu, w koncepcji strategicznej przyjętej przez NATO 29 czerwca 2022 r. podczas 35. szczytu NATO w Madrycie, stwierdzono, że Rosja stwarza „najbardziej znaczące i bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa sojuszników oraz pokoju i stabilności

---

[3] *Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности*, http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034/videos (dostęp: 20 V 2024).

[4] Np. opinia, że przemówienie Putina – zdaniem eksperta spraw zagranicznych z ramienia SPD Gerta Weisskirchena – było błędem psychologicznym. Na łamach gazety „Tagesspiegel" stwierdził on, że Putin „wystąpił w roli twardziela wymachującego szabelką", ale zaraz usprawiedliwił rosyjskiego prezydenta, przestrzegając przed jego demonizacją, gdyż wzmocniłoby to tylko siły antyzachodnie w Rosji; zob. J. Kowalski, *Wystąpienie Władimira Putina w Monachium – Reakcje w Niemczech*, https://www.dw.com/pl/wystapienie-wladimira-putina-w-monachium-reakcje-w-niemczech/a-2684523 (dostęp: 20 V 2024).

[5] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, s. 6, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf (dostęp: 23 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

obszaru euroatlantyckiego”[6]. Analizując współczesne środowisko bezpieczeństwa, wskazano, że działania zbrojne prowadzone przez Rosję oraz jej gotowość do użycia siły podważają porządek międzynarodowy. Podkreślono, że Federacja Rosyjska dąży do ustanowienia stref wpływów poprzez przymus i agresję, wykorzystując przeciwko sojuszowi i jego partnerom środki konwencjonalne i hybrydowe[7]. W rozumieniu ekspertów NATO hybrydowe metody walki przybierają postać działań kinetycznych (śmiercionośnych) i niekinetycznych (nieśmiercionośnych). Są to m.in. dywersja, sabotaż, walka informacyjna prowadzona poprzez zmasowane użycie, szczególnie w cyberprzestrzeni, dezinformacji, propagandy i innych narzędzi służących do naruszania suwerenności krajów członkowskich NATO, a także do ich osłabiania od wewnątrz. Równolegle do tych destrukcyjnych działań Rosja promuje alternatywny wobec zachodniego system wartości, oparty na antyamerykanizmie, antyliberalizmie i antyglobalizmie[8].

Zadaniem niniejszej książki jest przedstawienie genezy, ewolucji i roli tych metod oraz środków wykorzystywanych w XX i XXI w. przez Kreml poniżej progu konwencjonalnego konfliktu zbrojnego do realizacji założeń imperialnej polityki. W sowieckiej/rosyjskiej[9] nomenklaturze noszą one miano tzw. działań (środków) aktywnych, których stosowania w XXI w. Rosja nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem nowoczesnych technologii informatycznych[10].

---

[6] *NATO 2022 Strategic Concept Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid* 29 June 2022, w: *NATO's New Strategic Concept,* red. T. Tardy, Rome 2022, s. 61.

[7] *Ibidem,* s. 61–62.

[8] *NATO Strategic Warfare Development Command. Regional Perspectives on Russia Report,* Norfolk 2021, s. 24–25, 43–44.

[9] W książce na określenie państwa i systemu politycznego, które ukształtowały się na obszarze Imperium Rosyjskiego po 1917 r. i funkcjonowały aż do 1991 r. przyjęto nazwę Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich, Związek Sowiecki i ZSRS zamiast nazw: Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, Związek Radziecki, ZSRR. Wynika to z następujących przyczyn. Termin „sowiecki" był oficjalnie używany w II Rzeczypospolitej, a zatem w warunkach swobodnego kształtowania się terminologii politycznej. Jest on też używany w większości języków na świecie (ang. *soviet*, fr. *soviétique*, niem. *Sowjetisch* itd.). Odzwierciedla zasadniczą różnicę pomiędzy instytucją totalitarnego państwa, którą był sowiet wprowadzony przez bolszewików a ciałem przedstawicielskim, jakim jest demokratycznie funkcjonująca rada. Termin „Radziecki" pisany dużą literą został wprowadzony do języka polskiego pod naciskiem Kremla po 1945 r. Wyraża pozytywny stosunek do państwa komunistycznego. Jest też nieprecyzyjny, ponieważ w polskiej tradycji przymiotnik „radziecki" odnosił się do rad i rajców miejskich; zob. M. Korkuć, *Związek Sowiecki czy Radziecki? Sowiety czy rady? Uwagi na temat terminologii opisującej porewolucyjne państwo bolszewików*, „Arcana", 2014, nr 120, s. 125–151.

[10] *Агентурно-оперативный словарь разведчика,* red. П.Н. Игнатов, А.И. Авдеев, Г.А. Брагин, Москва 1967, s. 14; *Контрразведывательный словарь*, red. Л.В. Каленская,

http://rcin.org.pl

Przeanalizowanie sowieckich/rosyjskich działań (środków) aktywnych może być podstawą do sformułowania kilku hipotez badawczych, których udowodnienie jest celem postawionym sobie przez autora przy opracowywaniu niniejszej publikacji. Hipotezy te brzmią:

- Owe metody i środki opierają się na socjotechnice, czyli świadomym oddziaływaniu, którego podstawę stanowi wiedza teoretyczna, czerpana z różnych dziedzin nauki oraz wiedza empiryczna. Środki te zostały opracowane na bazie rosyjskiej historycznej i intelektualnej tradycji postrzegania polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, osadzonej głęboko w kulturze strategicznej tego państwa. Jej fundamentem jest zasada, według której głównym czynnikiem decydującym o dotychczasowej trwałości Rosji, jej sile i ewentualnych przyszłych zwycięstwach, nie jest normalny w warunkach europejskich czynnik siły militarnej, lecz kompleksowe działania polityczne o charakterze dywersyjnym, dezorganizacyjnym i propagandowym.
- Działania (środki) aktywne to integralny element sowieckiej/rosyjskiej działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej. Są to specjalne, ofensywne przedsięwzięcia zgodne z interesami ZSRS/FR, które polegają na wywieraniu wpływu, czyli oddziaływaniu za pomocą właściwie dobranych metod i środków na różne dziedziny życia politycznego, ekonomicznego i społecznego w krajach wrogich, sojuszniczych lub neutralnych wobec Kremla zarówno w czasie pokoju, jak i wojny rozumianych w konwencjonalnym znaczeniu.
- W sowieckiej/rosyjskiej polityce wykorzystanie środków (działań) aktywnych ma charakter kompleksowy i służy realizacji strategicznych celów polityki państwa. Ich użycie należy nie tylko do kompetencji organów bezpieczeństwa, a szczególnie ich struktur wywiadowczych i kontrwywiadowczych. W odróżnieniu od tajnych operacji prowadzonych przez zachodnie służby specjalne, sowieckie/rosyjskie środki (działania) aktywne obejmują działalność większości struktur państwa, w tym sił zbrojnych. Są też uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji.

Ю.И. Смирнов, Москва 1972, s. 90–91; *Записка № 577-А/ОВ 27.03.1978 председателя КГБ при СМ СССР Ю.В. Андропова Генеральному секретарю ЦК КПСС „Отчет о работе Комитета госбезопасности за 1977 год”*, w: *Власть и диссиденты: из документов КГБ и ЦК КПСС*, red. А.А. Макаров, Н.В. Костенко, Г.В. Кузовкин, Москва 2006, s. 192; *Роля и място на активните мероприятия в разузнаването, София, 6 юни 1979 г.*, w: *Държавна сигурност – активни и остри мероприятия (1944–1991 г.). Документален сборник*, София 2020, s. 402–411.

http://rcin.org.pl

Niniejszy tom jest zbiorem jedenastu artykułów dotyczących wybranych aspektów sowieckich/rosyjskich działań (środków) aktywnych, opublikowanych na łamach „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego" w latach 2013–2022. Ingerencje w pierwotny kształt zebranych w książce tekstów ograniczone zostały do niezbędnego minimum, co pozwoli Czytelnikowi ocenić trafność zawartych w nich prognoz i wniosków z punktu widzenia współczesnych realiów. Zmiany dotyczyły przede wszystkim aktualizacji adresów internetowych tam, gdzie było to możliwe, i dostosowania rozmaitych zapisów do standardów wydawniczych wymaganych w Wydawnictwie Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk.

Książka składa się z trzech części. Część pierwsza, *Działania (środki) aktywne jako fenomen rosyjskiej kultury strategicznej*, zawiera charakterystykę podstaw naukowych i doktrynalnych sowieckiej/rosyjskiej sztuki wojennej ze szczególnym uwzględnieniem genezy i miejsca działań (środków) aktywnych. Teksty znajdujące się w tej części stanowią przede wszystkim polemikę z rozpowszechnioną od 2014 r. w krajach członkowskich Paktu Północnoatlantyckiego praktyką analizowania działań Kremla poprzez pryzmat zachodniej koncepcji hybrydowych metod walki (ang. *hybrid warfare*), zwanej potocznie wojną hybrydową, która jest obca rosyjskiej teorii i praktyce konfliktu.

Część druga – *Działania (środki) aktywne jako narzędzie realizacji rosyjskich doktryn geopolitycznych* – poświęcona jest związkowi pomiędzy celami rosyjskiej polityki zagranicznej a metodami i środkami ich realizacji, którymi są działania (środki) aktywne. Głównym problemem badawczym jest tu przedstawienie założeń rosyjskiej doktryny geopolitycznej eurazjanizmu w odniesieniu zarówno do Ukrainy, jak i państw członkowskich NATO, jej częściowej zbieżności z polityką Kremla oraz określenie metod jej realizacji. Są to działania (środki) aktywne, czyli niekonwencjonalne metody walki, takie jak działania terrorystyczne, walka informacyjna, psychologiczna i ekonomiczna, co zostało przedstawione na przykładzie rosyjskiej koncepcji tzw. wojny buntowniczej, małej wojny i walki sieciowej.

W części trzeciej, *Operacje informacyjno-psychologiczne jako rodzaj działań (środków) aktywnych*, przedstawiono teorię i praktykę rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych zarówno w ujęciu sił zbrojnych, jak i organów bezpieczeństwa. Wykorzystanie tego kluczowego narzędzia w ramach działań (środków) aktywnych zostało omówione na przykładzie ingerencji Federacji Rosyjskiej w wybory w Stanach Zjednoczonych i we Francji, inspirowania konfliktów na tle rasowym w USA oraz tzw. inżynierii przymusowej migracji, stanowiącej skuteczny środek służący do destabilizacji państw demokratycznych.

http://rcin.org.pl

Jak już wspomniano, oddawana do rąk Czytelnika książka ma układ problemowy, co znajduje odzwierciedlenie w jej strukturze. Stanowi zbiór artykułów dotyczących wybranych aspektów działań (środków) aktywnych, wykorzystywanych w imperialnej polityce Kremla na poziomie globalnym i regionalnym od lat dwudziestych XX w. do rozpoczęcia pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę (24 II 2022). W związku z tym szczegółowe omówienie specyfiki źródeł i ich rodzajów, literatury przedmiotu oraz metodologii badań stanowi integralną część wstępów do poszczególnych rozdziałów (artykułów). Niemniej jednak warto wymienić główne kategorie źródeł, na których opierają się prezentowane rozważania[11]. Są one następujące:

- dokumenty planowania strategicznego Związku Sowieckiego, Federacji Rosyjskiej i państw członkowskich NATO oraz inne akty normatywne;
- materiały wytworzone przez instytucje partyjne, organy bezpieczeństwa ZSRS oraz państw bloku komunistycznego (np. KGB, Stasi);
- wywiady, artykuły prasowe, rozprawy i wspomnienia byłych funkcjonariuszy sowieckich/rosyjskich organów bezpieczeństwa;
- publikacje autorstwa rosyjskich geopolityków, politologów, historyków i ekspertów związanych z resortami siłowymi, zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym;
- współczesna rosyjska literatura resortowa (specjalistyczne czasopisma publikowane przez siły zbrojne i organy bezpieczeństwa);
- materiały wytworzone przez służby specjalne (np. raporty roczne z ich działalności), siły zbrojne i inne instytucje krajów członkowskich Paktu Północnoatlantyckiego;
- prasa, materiały audio-wideo, publikacje zachodnich ośrodków naukowo-badawczych, uczelni wyższych, think tanków i innych organizacji, instytucji itd.

* * *

W tym miejscu pragnę złożyć serdeczne podziękowania osobom i instytucjom, których pomoc przyczyniła się do powstania niniejszej książki.

Dziękuję przede wszystkim prof. dr. hab. Andrzejowi Nowakowi, kierownikowi Zespołu do Badań Porównawczych nad Imperializmem Rosyjskim przy Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk za możliwość opublikowania tej książki w ramach projektów realizowanych przez zespół. Szczególne podziękowania kieruję do dr. Łukasza Dryblaka, sekretarza tego zespołu, za bezcenne konsultacje i rady, a także za ogromną pomoc i wsparcie, bez których niniejsza książka nie mogłaby powstać.

[11] Książka opiera się na źródłach otwartych.

http://rcin.org.pl

Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego – wydawcy „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego" – dziękuję za udzielenie licencji niewyłącznej na wykorzystanie jedenastu artykułów, które składają się na oddawaną do rąk Czytelnika książkę.

Wyrażam serdeczne podziękowania dr. hab. prof. UŁ Przemysławowi Żurawskiemu vel Grajewskiemu za trud włożony w przygotowanie recenzji niniejszej pracy oraz za cenne konsultacje, uwagi i rady.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

CZĘŚĆ I

Działania (środki) aktywne jako fenomen rosyjskiej kultury strategicznej

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 1

Mit wojny hybrydowej. Konflikt na terenie państwa ukraińskiego w świetle rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku*

> Zaplecze nieprzyjaciela – oto teren, na którym rozgrywają się istotne walki Rosji ze światem zewnętrznym, gdzie Rosja odnosi zwycięstwa lub przegrywa. To co następuje potem, bywa tylko finałem absorbującym uwagę, lecz najmniej ważnym i najmniej istotnym.
>
> Włodzimierz Bączkowski (1905–2000)[1]

Wstęp

Aneksja Półwyspu Krymskiego oraz będąca jej następstwem „wojna nowo-rosyjska" stały się przedmiotem szerokiego zainteresowania zachodnich mediów i profesjonalnych ośrodków analitycznych funkcjonujących w państwach członkowskich Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego i na zachodniej Ukrainie. W opinii większości z nich działania rosyjskie stanowią nową formę zagrożenia bezpieczeństwa, którą określono mianem wojny hybrydowej (ang. *hybrid war*)[2]. Mając na uwadze odrębną tożsamość cywilizacyjną

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w wydaniu specjalnym (*Wojna hybrydowa*) „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2015, s. 7–38. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] W. Bączkowski, *Rosja wczoraj i dziś. Studium historyczno-polityczne*, Jerozolima 1946, s. 40.

[2] Zob. dla przykładu: H. Reisinger, A. Goľc, *Hybrider Krieg in der Ukraine. Russlands Intervention und die Lehren für die NATO*, „Osteuropa", 2014, nr 9–10, s. 119–134; O. Tamminga, *Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 27, s. 1–4; C. Major, Ch. Mölling, *Eine hybride Sicherheitspolitik für Europa. Resilienz, Abschreckung und Verteidigung als Leitmotive*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 31, s. 1–4; D.V. Mastriano, D. O'Malley, *Project 1704: A U.S. Army War College Analysis of Russian Strategy in Eastern Europe, an Appropriate U.S. Response, and the Implications for U.S. Landpower*, Carlisle 2015, s. 47–57. Por. V. Usenko, D. Usenko, *Russian Hybrid Warfare: What are Effects-Based Network Operations and how to Counteract Them*, http://euromaidanpress.com/2015/01/17/

http://rcin.org.pl

państwa rosyjskiego, należy zadać pytanie, czy ocena przebiegu operacji krymskiej i działań prowadzonych przez Federację Rosyjską wobec Ukrainy, dokonywana poprzez pryzmat wykładni zachodniej myśli wojskowej, odzwierciedla rzeczywistą specyfikę rosyjskiej sztuki wojennej?

Celem niniejszego opracowania jest próba odpowiedzi na to pytanie poprzez wykazanie, że pojęcie i koncepcja wojny hybrydowej są obce rosyjskiej teorii i praktyce wojskowej, co zostanie omówione w pierwszej części artykułu.

Działania prowadzone przez FR na południowym wschodzie państwa ukraińskiego noszą natomiast znamiona praktycznego wykorzystania znanych z przeszłości metod charakterystycznych dla rosyjskiej wojskowości, które obecnie wzbogacono o nowe rozwiązania technologiczne. Aby to ocenić, konieczne jest przedstawienie analogii między teoretycznymi aspektami tych działań a praktyką, co stanowi temat drugiej części opracowania.

Antycypując wyniki dalszych rozważań i biorąc pod uwagę ogromny dorobek rosyjskiej myśli wojskowej oraz czynnik mentalnościowy rosyjskiej kultury strategicznej, należy podkreślić, że ocena konfliktu rosyjsko-ukraińskiego przez pryzmat stworzonego na Zachodzie paradygmatu wojny hybrydowej jest niepełna i nieobiektywna. Co więcej, w świetle tych czynników nie wydaje się możliwe stworzenie uniwersalnego wzorca (w opinii zachodnich ekspertów jest nim właśnie wojna hybrydowa), który miałby rzekomo charakteryzować rosyjskie metody prowadzenia konfliktów.

1.1. Wojna hybrydowa na Zachodzie i w Rosji

1.1.1. Koncepcja wojny hybrydowej w wojskowości krajów członkowskich NATO

Po raz pierwszy pojęcie wojna hybrydowa pojawiło się w amerykańskiej myśli wojskowej. Zyskało ono popularność dzięki narracji dotyczącej kryzysu izraelsko-libańskiego, czyli konfliktu między Izraelem a organizacją Hezbollach trwającego od 12 lipca do 14 sierpnia 2006 r.[3] Zaczęto je także stosować w kontekście agresji Rosji na Ukrainę. Początkowo, podejmując próby scharakteryzowania rosyjskich działań na Ukrainie, posługiwano się takimi określeniami, jak wojna nieliniowa (ang. *non-linear war*) i wojna specjalna (ang. *special war*). Do połowy lata 2014 r. termin „wojna hybrydowa"

russian-hybrid-warfare-what-are-effect-based-network-operations-and-how-to-counteract-them/ (dostęp: 23 VIII 2024).

[3] T. McCulloh, R. Johnson, *Hybrid Warfare. JSOU Report 13-4*, Florida 2013, s. 1–19.

http://rcin.org.pl

nie pojawiał się w oficjalnych wypowiedziach przedstawicieli NATO ani w rezolucjach sojuszu. Po raz pierwszy w odniesieniu do rosyjskiego sposobu prowadzenia działań na Ukrainie nieoficjalnie użył tej nazwy holenderski generał Frank van Kappen, który 26 kwietnia 2014 r. nazwał rosyjskie operacje hybrydowymi. 3 lipca 2014 r. władze NATO oficjalnie ogłosiły, że wojna na południowym wschodzie państwa ukraińskiego to wojna hybrydowa[4].

Należy podkreślić, że definicja wojny hybrydowej jest niejasna i budzi spory wśród ekspertów. Zakres jej desygnatów nie jest stały i ulega ciągłym zmianom. Opinię tę potwierdza analiza kilku definicji zaczerpniętych z aktów normatywnych oraz opracowań autorstwa zachodnich i ukraińskich badaczy. Według nich pojęcie w o j n y h y b r y d o w e j należy rozumieć jako:

- Syntezę środków charakterystycznych dla walki zbrojnej prowadzonej metodami konwencjonalnymi i działań o charakterze nieregularnym[5].
- Działania polegające na wykorzystaniu środków militarnych i niemilitarnych zintegrowanych w operacji, która ma zaskoczyć nieprzyjaciela, a potem umożliwić przejęcie inicjatywy i osiągnięcie korzyści przez oddziaływanie psychologiczne. W tym celu na dużą skalę są wykorzystywane działania dyplomatyczne, informacyjne i radioelektroniczne. Prowadzi się także operacje w cyberprzestrzeni, ukrywając jak najdłużej działania wojskowe i wywiadowcze, co następuje w połączeniu z wywieraniem silnej presji ekonomicznej[6].
- Zespół różnorodnych działań prowadzonych przeciwko nieprzyjacielowi według określonego algorytmu, czyli skończonego ciągu precyzyjnie zdefiniowanych czynności, koniecznych do wykonania określonych zadań. Cechą charakterystyczną wojny hybrydowej jest przewaga środków niemilitarnych nad walką zbrojną. Z tego powodu nie jest możliwe uznanie wojny hybrydowej za wojnę w klasycznym rozumieniu tego słowa, dlatego też postuluje się określanie działań dla niej charakterystycznych terminem a g r e s j a h y b r y d o w a, który znacznie dokładniej definiuje specyfikę tego typu konfliktu. Głównymi desygnatami agresji hybrydowej są działania o charakterze

[4] A. Rácz, *Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2015, s. 41.

[5] *Hybrid Warfare. Briefing to the Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, Committee of Armed Services, House of Representatives, GAO Report 10-1036 R, September 10, 2010*, w: *Terrorism. Commentary of Security Documents*, t. 127: *The Changing Nature of War*, red. K.E. Boon, A. Huq, D.C. Lovelace, Oxford 2012, s. 45–46.

[6] *The Military Balance 2015*, London 2015, s. 18–19. Por. F.G. Hoffman, *Conflicts in the 21th Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia 2007, s. 17–35; T. McCulloh, R. Johnson, *Hybrid Warfare. JSOU Report...*, s. 35–41.

http://rcin.org.pl

informacyjno-propagandowym, wywiadowczo-dywersyjnym, polityczno-dyplomatycznym oraz ekonomicznym z elementami lobbingu i korupcji. Ponadto w ramach tego rodzaju konfliktu przewiduje się możliwość prowadzenia działań zbrojnych przy pomocy regularnej armii, sił partyzanckich oraz ograniczonego zastosowania taktycznej broni jądrowej[7].

Należy uznać, że główną cechą charakterystyczną wojny hybrydowej jest dążenie do maksymalnej zbieżności i synchronizacji metod, środków oraz sposobów prowadzenia operacji militarnych i pozamilitarnych w celu zwiększenia efektu synergii. Pozwala on bowiem na osiągnięcie względnie trwałej przewagi nad przeciwnikiem. Rezultatem tej praktyki jest niwelowanie różnic między różnorodnymi środkami i sposobami prowadzenia walki na rzecz ukształtowania uniwersalnego paradygmatu, czyli wzorca „organizacji różnorodności"[8]. To podejście metodologiczne charakteryzuje zachodnie koncepcje wojny hybrydowej, co odzwierciedlają opinie cywilnych i wojskowych ekspertów. Według Franka G. Hoffmana wojna hybrydowa „charakteryzuje się zbieżnością [...] fizyczną i psychologiczną, kinetyczną i niekinetyczną, wojskowych i cywilów [...] sił zbrojnych i społeczności, państw i aktorów niepaństwowych, a także zdolności bojowych, w które są wyposażone"[9]. Na czynnik zbieżności parametrów konfliktu zwraca również uwagę płk Daniel T. Lasica. Według niego hybrydowość to logiczna kombinacja strategii i taktyki zmierzająca do wymieszania różnych typów działań zbrojnych[10]. Z kolei Robert G. Walker traktuje wojnę hybrydową jako wynik konwergencji zasad wojny konwencjonalnej i operacji specjalnych, płk John J. McCuen zaś definiuje ją jako kombinację wojny symetrycznej i asymetrycznej[11]. Wojna hybrydowa w ujęciu zachodnich badaczy stanowi więc próbę sformułowania nowego paradygmatu badawczego przyczyn, przebiegu i skutków konfliktów rozpatrywanych w kontekście współczesnych problemów

---

[7] Е. Магда, *Гибридная война: выжить и победить*, Харьков 2015, s. 29–30.

[8] A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, Warszawa 2011, s. 12–13. Szerzej na ten temat zob. A. Bousquet, *The Scientific Way of Warfare: Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*, New York 2009, s. 163–215.

[9] F.G. Hoffman, *Hybrid Warfare and Challenges*, „Joint Force Quarterly", 2009, nr 52, s. 34.

[10] D.T. Lasica, *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, Fort Leavenworth 2009, s. 11.

[11] R.G. Walker, *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*, Monterrey 1998, s. 4–5; J.J. McCuen, *Hybrid Wars*, „Military Review. The Professional Journal of the United States Army", 2008, nr 2, s. 108. Por. A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen...*, s. 13–14.

http://rcin.org.pl

bezpieczeństwa, asymetrii działań militarnych, przewlekłości konfliktów regionalnych, podziałów kulturowych i negatywnych skutków globalizacji[12].

Zachodni politycy, wojskowi i dziennikarze są przekonani, że tego rodzaju wykładnia ma swoje odzwierciedlenie w poglądach rosyjskich strategów. W ośrodkach decyzyjnych, mediach i społeczeństwach krajów członkowskich NATO i Unii Europejskiej panuje opinia, że w Federacji Rosyjskiej funkcjonuje obecnie „nowy model nowoczesnej wojny", który nazywa się „rosyjską wojną hybrydową" (ang. *Russian hybrid war*). Genezy tego „nowego" sposobu prowadzenia wojny, stosowanego przez Rosję, niektórzy zachodni eksperci upatrują rzekomo w strategii działań pośrednich, którą opisał brytyjski wojskowy Basil Liddell Hart, strategii totalnej Ericha Ludendorffa oraz koncepcji zastosowania nieograniczonych środków walki propagowanych przez chińskich wojskowych Qiao Lianga i Wanga Xiangsui. „Rosyjska wojna hybrydowa" polega zatem na wykorzystaniu całej gamy środków politycznych, dyplomatycznych, militarnych, informacyjnych, gospodarczych i kulturowych, które odpowiednio dobiera się i łączy w taki sposób, aby ich zsynchronizowane wykorzystanie przyniosło zamierzone efekty. Jak podkreślono, w tym „nowym rosyjskim modelu" wojna nie ma początku ani końca, następuje zatarcie podziału na żołnierzy i cywilów. Działań militarnych nie poprzedza polityczna deklaracja wszczęcia wojny, są one prowadzone z zaskoczenia, a inicjują je niewielkie pododdziały wojsk regularnych i nieregularne oddziały zbrojne, w czasie pokoju (grupy partyzanckie, wojska specjalne, „zielone ludziki" itp.). Głównym polem walki tej nowoczesnej wojny prowadzonej przez Rosję na Ukrainie, oprócz przestrzeni fizycznej, jest przede wszystkim nieograniczona sfera oddziaływania psychologicznego. Działania te zmierzają do fizycznego unicestwienia nieprzyjaciela i zajęcia jego terytorium poprzez złamanie woli walki przeciwnika i ograniczenie jego możliwości oporu[13].

---

[12] A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen…*, s. 15. Por. A. Bousquet, *Chaoplexic Warfare or the Future of Military Organization*, „International Affairs", 2008, nr 84, s. 915–929. Por. P.R. Mansoor, *Introduction: Hybrid Warfare in History*, w: *Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, red. W. Murray, P.R. Mansoor, Cambridge 2012, s. 1–18. P a r a d y g m a t – termin ten został wprowadzony do nauki przez Thomasa Kuhna. Oznacza określony wzorzec uporządkowanych desygnatów, model oraz zbiór metod lub matrycę badania określonych problemów. Paradygmat stanowi także pogląd na świat, teorię lub grupę teorii mających wspólną wizję świata lub wspólny przedmiot badań; zob. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 40.

[13] M. Fryc, *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej"*, „Bezpieczeństwo Narodowe", 2015, nr 33, s. 62–66; H. Reisinger, A. Gol'c, *Russia's Hybrid Warfare: Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence*, „NATO

http://rcin.org.pl

1.1.2. Percepcja zachodnich koncepcji wojny hybrydowej w Federacji Rosyjskiej

Analizując kontekst zastosowania zachodniej terminologii w Federacji Rosyjskiej, należy pamiętać, że Rosjanie, adaptując obcy aparat pojęciowy, kierują się własnymi założeniami i logiką, przystosowując go do swoich potrzeb, tradycji i kultury[14]. Opinia ta dotyczy również zachodniej koncepcji wojny hybrydowej. Do momentu wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego termin „wojna hybrydowa" (ros. *гибридная война*) sporadycznie pojawiał się w rosyjskiej literaturze, przeważnie w kontekście działań zbrojnych prowadzonych przez USA w Iraku i Afganistanie. Wojna hybrydowa stanowiła wówczas synonim określenia „partyzanckie metody prowadzenia działań wojennych" (ros. *партизанские методы ведения боевых действий*), które odnosiło się do oddziałów partyzanckich zarówno typu wojskowego, jak i powstańczego[15].

W miarę rozwoju wydarzeń na południowym wschodzie państwa ukraińskiego zachodnia koncepcja wojny hybrydowej stała się w FR narzędziem kremlowskiej, antyzachodniej propagandy. W tym kontekście szczególnie interesująca jest rozprawa autorstwa Rusłana Puchowa – dyrektora Centrum Analiz Strategii i Technologii w Moskwie, opublikowana na łamach czasopisma „Niezawisimoje wojennoje obozrienije" 29 maja 2015 r. Główna teza Puchowa sprowadza się do stwierdzenia, że strona rosyjska zarówno na Krymie, jak i we wschodnich obwodach Ukrainy nie stosowała żadnych nowych sposobów walki i rozwiązań taktycznych, które Zachód nazywa wojną hybrydową. Tymczasem według NATO, Rosja, wykorzystując tę „nową taktykę", stała się znacznie groźniejsza dla Zachodu niż ZSRS. Jako dowód panującego na Zachodzie przekonania Puchow przywołuje wypowiedź Sekretarza Generalnego NATO Andersa Rasmussena oraz zachodnie definicje wojny hybrydowej. Dziwi się opiniom wyrażanym na Zachodzie, zgodnie z którymi w okresie od lutego do kwietnia 2014 r. siły rosyjskie miałyby

---

Research Paper", 2014, nr 105, s. 3–11; O. Jonsson, R. Seely, *Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine*, „Journal of Slavic Military Studies", 2015, nr 28, s. 1–22; M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński a zmiany w teorii prowadzenia działań militarnych*, „Kwartalnik Bellona", 2014, nr 4, s. 11–23; B. Perry, *Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations*, https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-opera (dostęp: 23 VIII 2024).

[14] J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 15.

[15] О.В. Валецкий, В.М. Неелов, *Особенности партизанских и противопартизанских действий в ходе Иракской войны (2003–2011)*, Москва 2015, s. 25–26.

http://rcin.org.pl

w jakiś nowatorski sposób wykorzystać piechotę morską, wojska powietrznodesantowe i siły specjalne, łącząc ich działania z operacjami informatycznymi i radioelektronicznymi, wykorzystaniem cyberprzestrzeni i mediów do prowadzenia szerokiej kampanii informacyjnej, skierowanej do odbiorców wewnętrznych i zewnętrznych. Rosyjski analityk jest zaskoczony poglądami, według których na wschodniej Ukrainie Rosjanie mieliby inspirować, tworzyć i kierować działaniami grup nacisku złożonymi z miejscowej ludności. Puchow stwierdza, że definicje wojny hybrydowej są całkowicie oderwanymi od rzeczywistości fantazjami. Odpiera m.in. zarzut, że strona rosyjska prowadziła operacje w cyberprzestrzeni, co jego zdaniem w przypadku armii ukraińskiej nie było konieczne ze względu na jej niewielki stopień informatyzacji i archaiczny sprzęt, którym dysponowała na Krymie. Analityk stara się również udowodnić, że działania propagandowe wobec ludności Półwyspu Krymskiego były bardzo ograniczone, przede wszystkim dlatego, iż prawdziwego zamiaru i gotowości do przeprowadzenia ataku w danym miejscu nie głosi się publicznie. Zaskoczenie społeczności międzynarodowej po sprawnym zajęciu Krymu dowodzi, że zamysł ten został zrealizowany. Ponadto aneksja półwyspu spotkała się z entuzjastycznym przyjęciem w Federacji Rosyjskiej, gdzie wszyscy i tak uważali Krym za „ziemię rosyjską". W związku z tym wszelkie działania propagandowe byłyby po prostu bezcelowe. Zdaniem Puchowa analitycy zachodni, którzy starają się udowodnić, że sukces Rosji był wynikiem wojny hybrydowej, ignorują unikatowy charakter krymskiej operacji oraz starają się ukryć swoją „błędną" ocenę tych wydarzeń. Według niego unikalność aneksji Krymu przejawiała się w tym, że Moskwa wykorzystała przede wszystkim bezwzględne poparcie miejscowej ludności, która umożliwiła paraliż ukraińskich jednostek wojskowych stacjonujących na Krymie. Jak przekonuje rosyjski analityk, trudno sobie wyobrazić pojawienie się „zielonych ludzików" w innym państwie, np. w Polsce lub w Stanach Zjednoczonych. W tym przypadku nie byłoby żadnego logicznego wytłumaczenia takiej akcji i żadnych szans na jej powodzenie. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym Kremlowi był fakt, że na półwyspie znajdowały się rosyjskie bazy wojskowe, co stwarzało możliwość skrytego wzmacniania rosyjskiej obecności militarnej na Krymie przez dostarczanie oddziałów wojskowych i sprzętu, czego nie był w stanie dostrzec wywiad NATO. Puchow podkreśla, że wykorzystanie regularnych sił zbrojnych bez oznaczeń przynależności państwowej w działaniach specjalnych ma długą historię i nie można tego uznawać za rozwiązanie nowatorskie, a tym bardziej rosyjskie. Co więcej, podczas każdej wojny domowej, a taka w opinii rosyjskiego analityka trwa przecież na Ukrainie, dochodzi do sytuacji, w której jedna ze stron wspiera siły sojuszniczego ruchu

http://rcin.org.pl

powstańczego lub partyzanckiego biorące udział w konflikcie. Jego zdaniem wojny hybrydowe, uważane za nowy sposób prowadzenia współczesnych konfliktów, toczyły się wielokrotnie na przestrzeni wieków. Konkluduje, że trudno sobie wyobrazić użycie sił zbrojnych bez jednoczesnego zabezpieczenia wywiadowczego i informacyjnego, bez sankcji ekonomicznych, bez dywersji prowadzonej tajnymi i jawnymi kanałami, bez próby osłabienia przeciwnika przez wykorzystanie antagonizmów etnicznych, społecznych, ekonomicznych i politycznych istniejących w jego państwie[16]. Warto odnotować, że opinię tę w dużej mierze podziela znaczna część korpusu oficerskiego sił zbrojnych FR[17].

Rozważania Rusłana Puchowa stanowią doskonały przykład zyskującej w Rosji popularność tzw. analityki informacyjnej, której celem jest diagnozowanie i wartościowanie rzeczywistości z perspektywy interesów Federacji Rosyjskiej[18]. Wiarygodna teza zakładająca, że, opierając się na wydarzeniach historycznych, można podważyć koncepcje wojny hybrydowej jako *novum* w dziedzinie wojskowości, a wojna na Ukrainie stanowi przykład zastosowania konkretnych sposobów działania od dawna już wykorzystywanych w konfliktach i wojnach, została przez Puchowa wykorzystana jako narzędzie dezinformacji dysymulacyjnej. Dzięki temu stara się on udowodnić, że termin

---

[16] Zob. Р. Пухов, *Миф о „гибридной войне". Никаких принципиально новых действий наша армия в Крыму и на Украине не вела*, „Независимое военное обозрение", 2015, nr 19, s. 1. Por. П. Топычканов, *„Гибридная война" – научный термин или пропагандистский штамп?,* https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/gibridnaya-voyna-nauchnyy-termin-ili-propagandistskiy-shtamp/ (dostęp: 23 VIII 2024).

[17] Б.В. Андрианов, В.В. Лойко, *Вопросы применения ВС РФ в кризисных ситуациях мирного времени*, „Военная мысль", 2015, nr 1, s. 68.

[18] Propaguje ją m.in. „Rosyjska Szkoła Analityki" (zob. www.analitika-kurnosov.ru), której pomysłodawcą i twórcą jest emerytowany płk FSB Jurij Kurnosow. Założenia projektu zaprezentował m.in. w wydanej w 2012 r. książce pt. *Analityka jako broń intelektualna*. Jest on oparty na metodologii, która umożliwi „połączenie wysiłku analitycznego i skuteczne przeciwdziałanie obcej ekspansji cywilizacyjnej". Celem autora jest stworzenie nowej, współczesnej rosyjskiej szkoły analitycznej, która ułatwi wychowanie „[…] zdrowo myślących obywateli, zdolnych do przeciwstawienia się ekspansji obcych struktur i kultur, działających zgodnie z formułą »dziel i rządź«, podstawową formułą wojny informacyjnej prowadzącej do informacyjnego spustoszenia świadomości, tj. mentalnego ludobójstwa Rosjan". Należy podkreślić, że tego rodzaju instytucje, będące rzekomym wytworem rosyjskiego „społeczeństwa obywatelskiego", są sterowane odgórnie, stanowiąc element sieci umożliwiającej powielanie kierowanego przez państwo przekazu; zob. J. Darczewska, *The Information War on Ukraine. New Challenges,* „Cicero Foundation Great Debate Papers", 2014, 14/08, s. 12–13, https://www.cicerofoundation.org/wp-content/uploads/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf (dostęp: 23 VIII 2024). Por. Ю.В. Курносов, П.Ю Конотопов, *Аналитика: методология, технология и организация организационно-аналитической работы*, Москва 2004; Ю.В. Курносов, *Аналитика как интеллектуальное оружие*, Москва 2012.

http://rcin.org.pl

„wojna hybrydowa" jest stosowany na Zachodzie tylko po to, aby wyolbrzymić rolę czynnika zewnętrznego, tj. Rosji, co w oczach opinii międzynarodowej przedstawia ją jako agresora, a jednocześnie zniwelować znaczenie czynników wewnętrznych (np. zagrożenie ludności rosyjskiej ze strony nacjonalistów ukraińskich). To natomiast automatycznie sytuuje Rosję w roli „obrońcy" praw „współrodaków", a nie inicjatora konfliktu. W ten sposób kremlowska propaganda tłumaczy własnemu społeczeństwu i opinii międzynarodowej, dlaczego Zachód stosuje w swojej narracji pojęcie „nowatorskiej wojny hybrydowej", którą Rosja rzekomo prowadzi przeciwko państwu ukraińskiemu[19].

Zachodnie koncepcje wojny hybrydowej stały się przedmiotem wnikliwych badań prowadzonych przez zastosowanie paradygmatu geopolitycznego[20]. W ich świetle wojna hybrydowa uzyskuje niedostrzegalny na Zachodzie wymiar przestrzenny. W Rosji termin p r z e s t r z e ń (ros. *пространство*) bardzo często odnosi się do zjawisk, których wymiar przestrzenny nie jest oczywisty, a w innych krajach (np. w Polsce) najczęściej postrzegane są one jako „system", „struktura" lub „logika społeczna". Oznacza to, że zjawiska, które są na ogół traktowane jako strukturalne, w Rosji zyskują nieznany nigdzie indziej sens horyzontalny. W Rosji „przestrzeń" występuje w dwóch różnych znaczeniach: jako synonim ściśle przestrzennych komponentów Związku Sowieckiego, które po roku 1991 mogły odgrywać pewną rolę samodzielną (np. *оборонное пространство*) lub były ważnym polem polityki (np. *таможенное, экономическое, единое правовое пространство*) oraz w odniesieniu do hierarchicznej struktury władzy państwowej (np. *правовое, конституционное пространство*)[21].

Geopolityczną interpretację wojny hybrydowej zawierają opracowania autorstwa wojskowych, geopolityków i funkcjonariuszy rosyjskich służb

---

[19] Por. А. Умланд, *В защиту конспирологии: ответ Сергею Кудели на его антиполитический анализ „гибридной войны" в Восточной Украине*, „Форум новейшей восточно европейской истории и культуры", 2014, nr 2, s. 34–40; С. Куделя, *Ответ Андреасу Умланду: война в Донбассе началась изнутри*, *ibidem*, s. 40–45; A. Shekhovtsov, *The Spectre of Ukrainian "Fascism": Information Wars, Political Manipulation, and Reality*, w: *What does Ukraine Think?*, red. A. Wilson, London 2015, s. 80–89.

[20] P a r a d y g m a t g e o p o l i t y c z n y – metoda albo wzorzec prostego i wewnętrznie spójnego rozpatrywania procesów, zdarzeń, tendencji, trendów w stosunkach międzynarodowych w optyce kategorii geograficznych i przestrzennych, dokonywany poprzez syntezę interdyscyplinarnej wiedzy. J. Macała, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010, s. 16.

[21] W. Marciniak, *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warszawa 2004, s. 20–21.

http://rcin.org.pl

specjalnych. Szczególnie interesujące w tym kontekście są rozważania dotyczące mechanizmów tzw. wojen limitroficznych (ros. *лимитрофная война, война в лимитрофе*), których autorką jest prof. Natalia Komlewa, wykładowca w Katedrze Teorii i Historii Nauk Politycznych Uralskiego Federalnego Uniwersytetu im. Borysa Jelcyna w Jekaterynburgu. Warto podkreślić, że Komlewa jest członkiem prezydium Akademii Problemów Geopolitycznych, której działalnością kieruje gen. płk Leonid Iwaszow[22]. Termin „limitrof" w rosyjskiej geopolityce oznacza niestabilne obszary peryferyjne, które tworzą przestrzeń oddzielającą od siebie wielkie imperia lub cywilizacje. Pojęcie to wprowadził do rosyjskiego dyskursu naukowego Wadim Cymburski (1957–2009), twórca metafory „Rosji Wyspy". Według Cymburskiego na obszarze Eurazji istnieje pięć wielkich geocywilizacji: romano-germańska, arabsko-irańska, rosyjska, chińska oraz indyjska. W wyniku rozpadu Związku Sowieckiego powstał pas suwerennych państw ciągnący się od krajów Europy Środkowo-Wschodniej, poprzez Naddniestrze, Zakaukazie, Azję Środkową oraz tereny zasiedlone przez ludy ałtajskie i turecko-mongolskie aż do granicy rosyjsko-chińskiej. Tę peryferyjną dla wszystkich cywilizacji strefę Cymburski określił mianem „Wielkiego Limitrofu". Według geopolityka zachodnia część tego obszaru może stać się narzędziem wykorzystywanym do izolowania i destabilizowania Rosji przez zachodnie ośrodki siły, dlatego też konieczne jest utrzymanie wpływów rosyjskich na osi Kaliningrad–Półwysep Krymski[23]. Cymburski pisał, że: „oprócz bliskiej zagranicy, geopolityczne interesy Rosji w tym czy innym stopniu uwzględniają sytuację na całym Wielkim Limitrofie, który tworzy łańcuch regionów, stykających się ze sobą przestrzennie, dysponującymi zbieżnymi funkcjami w cywilizacyjnej i geoekonomicznej strukturze kontynentu i będącymi w stanie w swej konfiguracji występować jako pewien »półprzewodnik« konfliktogennych impulsów i antyrosyjskich projektów"[24].

Koncepcję „limitrofu" rozwinęła Natalia Komlewa, łącząc ją z problematyką wojen hybrydowych. Według niej pojęcie l i m i t r o f odnosi się

---

[22] *Кафедра политических наук Урльского федерального университета имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, Комлева Наталья Александровна,* http://polit.ispn.urfu.ru/home/kafedra/staff/ (dostęp: 1 IX 2015).

[23] В.Л. Цымбурский, *Борьба за евразийскую Атлантиду: геоэкономика и геостратегия*, „Pro et Contra", 1999, nr 4, s. 3, 16–32. Por. L. Sykulski, *Rosja Wyspa i Wielki Limitrof. Myśl geopolityczna Wadima Cymburskiego*, w: *Problemy współczesnej Europy – ujęcie interdyscyplinarne*, red. R. Fedan, B. Petrecka, S. Dyrda-Maciałek, Jarosław 2014, s. 355–363; J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 231–232.

[24] Cyt. za: R. Czachor, *Współczesna geopolityka rosyjska. Koncepcja Wadima Cymburskiego*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy", 2010, nr 1, s. 44.

http://rcin.org.pl

do grupy niewielkich państw odgrywających rolę bufora, których geopolityczna przestrzeń jest pod pośrednią kontrolą jakiegoś regionalnego lub światowego mocarstwa. W strefie buforowej (limitrofie), oprócz przestrzeni geograficznej (ląd, morze, powietrze i kosmos) istnieje także przestrzeń ekonomiczna, informacyjno-cybernetyczna oraz informacyjno-ideologiczna. W tego rodzaju sferach prowadzą aktywną działalność aktorzy niepaństwowi i wszelkie ponadnarodowe organizacje, korporacje, kościoły, związki religijne itd. Zdaniem autorki „technologia tworzenia limitrofów" pozwala zachować danemu mocarstwu (ośrodkowi siły) niezależność, ich posiadanie zaś zwiększa stopień jego bezpieczeństwa poprzez możliwość wzmocnienia własnego potencjału gospodarczego, politycznego, militarnego itp. Warto dodać, że to właśnie w tej „troficznej" funkcji limitrofu jest zawarte semantyczne znaczenie tego pojęcia (od łac. *limes* – granica i gr. *τροφή* – aprowizacja, środki utrzymania). Państwa buforowe mogą zostać wykorzystane przez regionalny ośrodek siły jako narzędzie do prowadzenia walki z przeciwnikiem geopolitycznym, która toczy się w całej geopolitycznej przestrzeni limitrofu. Ponadto chroni on nadrzędny ośrodek siły przed analogicznymi działaniami strony przeciwnej. Uzyskanie kontroli nad limitrofem pozwala także na rozciągnięcie wpływów nad daleko położonymi, bezpośrednio niedostępnymi terytoriami[25].

Jak zauważa Komlewa, niestabilne i peryferyjne obszary stają się często strefami działań wojennych i przewlekłych konfliktów regionalnych. W jej opinii są to wojny limitroficzne. Ich postać jest uzależniona od rodzaju przestrzeni geopolitycznej, w której się toczą: przestrzeń geograficzna jest areną wojny konwencjonalnej, w przestrzeni informacyjno-ideologicznej toczy się walka informacyjno-psychologiczna, w przestrzeni ekonomicznej są prowadzone działania mające na celu osłabienie potencjału gospodarczego przeciwnika, a z kolei w przestrzeni informacyjno-cybernetycznej mają miejsce cyberataki i inne działania o charakterze informacyjno-technicznym. Według autorki wojna hybrydowa jest takim rodzajem konfliktu, który toczy się we wszystkich tych przestrzeniach równocześnie, obejmując z czasem swoim zasięgiem znacznie szerszy zakres – sferę geocywilizacji przeciwnika. Mamy więc tutaj do czynienia z koncepcją wojny hybrydowej ukazanej jako zjawisko przestrzenne. W takim kontekście autorka

[25] Н.А. Комлева, *Лимитроф в современном геополитическом процессе*, „Пространство и Время", 2013, nr 3, s. 1–7; *eadem*, *Лимитроф как геополитическая технология*, „Известия Уральского федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры", 2010, nr 3, s. 37–45; *eadem*, *Несколько замечаний относительно природы и типологии геополитических пространств*, „Пространство и Время", 2014, nr 1, s. 90–101.

http://rcin.org.pl

interpretuje przebieg „kryzysu ukraińskiego", stanowiącego jej zdaniem wojnę limitroficzną, czyli wojnę hybrydową, której celem jest osłabienie „geocywilizacji rosyjskej"[26].

Koncepcję wojny hybrydowej w Federacji Rosyjskiej interpretuje się także pod kątem fenomenologicznym (jako zjawisko) i technologicznym (jako technologię służącą do wywierania politycznego wpływu), co znajduje odzwierciedlenie w pracach Andrieja Manojły, byłego funkcjonariusza FSB, członka Komitetu Naukowego przy Radzie Bezpieczeństwa FR, który obecnie pełni funkcję profesora politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim[27]. Podobne podejście metodologiczne prezentuje również Aleksandr Bartosz, docent doktor, członek korespondent Akademii Nauk Wojskowych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR w Moskwie oraz dyrektor Informacyjnego Centrum ds. Problemów Bezpieczeństwa Międzynarodowego przy Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym. Według tych autorów technologia wojen hybrydowych jest przede wszystkim wytworem wojskowości Stanów Zjednoczonych, które przy jej pomocy realizują własne cele polityczne. USA, dążąc do globalnej hegemonii, próbują wykorzystać globalną niestabilność i osłabić pozycję swoich strategicznych oponentów, którymi są przede wszystkim Rosja i Chiny, w mniejszym stopniu również Unia Europejska. Polityka ta jest realizowana przez specjalne środki w postaci technologii kolorowych rewolucji, kontrolowanego chaosu (czyli stopniowego, niejawnego uzyskiwania możliwości sterowania procesami politycznymi, gospodarczymi i kulturalnymi mającymi miejsce w danym państwie) oraz wojen hybrydowych. Takie działanie przyczynia się do powstania globalnego środka ciężkości i podważa fundamenty porządku światowego[28].

---

[26] Н.А. Комлева, *Войны в лимитрофах: эволюция технологий*, „Пространство и Время", 2015, nr 12, s. 32–42. Por. *eadem*, *Войны сверхдержав: от „горячих" к гибридным*, „Вестник Московского государственного областного университета", 2015, nr 1, s. 1–26. Por. И.Н. Воробьев, В.А. Киселев, *Стратегические категории время и пространство в современных войнах*, „Военная мысль", 2008, nr 8, s. 62–70.

[27] А.В. Манойло, *Биография*, http://andreymanoylo.vov.ru/biografia.html (dostęp: 1 IX 2015).

[28] *Idem*, *Гибридные войны и цветные революции в мировой политике*, „Право и политика", 2015, nr 7, s. 918–920; А. Бартош, *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1, s. 71–73. Por. В.В. Карякин, *Стратегии непрямых действий, „мягкой силы" и технологии „управляемого хаоса" как инструменты переформатирования политических пространств*, „Информационные войны", 2014, nr 3, s. 29–30; В.Е. Лепский, *Рефлексивный анализ технологий управляемого хаоса как оружия разрушения субъектности развития*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2010, nr 10, s. 5–23; А. Бартош, *Модель управляемого хаоса в сфере военной безопасности*, „Вестник Академии военных наук", 2014,

http://rcin.org.pl

W ujęciu autorów, stworzona w USA koncepcja wojny hybrydowej zakłada kombinacyjne, sekwencyjne zastosowanie różnych strategii współczesnych wojen (konwencjonalnej, informacyjnej, ekonomicznej i psychologicznej) w celu porażenia sił i środków nieprzyjaciela, osiągnięcia geopolitycznej przewagi nad nim i zmuszenia go do zawarcia pokoju na warunkach korzystnych dla agresora. W sformułowanej przez Manojłę i Bartosza definicji jest również zauważalne podejście geopolityczne, ponieważ rodzaje wymienionych przez nich wojen odpowiadają formom geopolitycznej przestrzeni (tj. przestrzeni geograficznej, informacyjno-cybernetycznej, informacyjno-ideologicznej i ekonomicznej). Szczególne zainteresowanie eksperci przejawiają jednak technologiami, których zastosowanie umożliwia stworzenie sprzyjających warunków do prowadzenia i eskalacji wojny hybrydowej. Jedną z takich technologii jest w opinii Manojły i Bartosza tzw. kolorowa rewolucja, która stanowi preludium wojny hybrydowej. Według autorów kolorowa rewolucja to organizowanie politycznych przewrotów w warunkach sztucznie inicjowanej destabilizacji państwa (tzw. teoria kontrolowanego chaosu), które polegają na wywieraniu nacisku na władzę przy pomocy politycznego szantażu. Działanie to odbywa się za pośrednictwem inspirowanych z zewnątrz ruchów i organizacji młodzieżowych o silnym potencjale protestu i przebiega z wykorzystaniem m.in. portali społecznościowych i mediów elektronicznych. Celem kolorowych rewolucji jest obalenie władzy danego państwa przez jego własnych obywateli i umożliwienie przejęcia możliwości sterowania nim przez obcy ośrodek siły, który zainicjował przewrót. Jako przykład praktycznego zastosowania technologii kolorowych rewolucji autorzy podają wydarzenia rozgrywające się podczas tzw. arabskiej wiosny w Tunezji, Libii i Egipcie oraz w Gruzji i na Ukrainie w latach 2006 i 2013. Technologie kolorowych rewolucji tworzą więc warunki sprzyjające transformacji konfliktu w militarną fazę. Zdaniem autorów taki scenariusz został zrealizowany na Ukrainie: kolorowa rewolucja (incydent → protest → Majdan) przeistoczyła się w zbrojny bunt, którego eskalacja spowodowała wojnę domową, a ta z kolei przybrała postać wojny hybrydowej[29].

---

nr 1, s. 69–78; Г.Г. Почепцов, *Революция.com. Основы протестной инженери и Европа*, Москва 2005, s. 69–74.

[29] А.В. Манойло, *Гибридные войны…*, s. 920–928; А. Бартош, *Гибридные войны как проявление…*, s. 73–76. Por. А.В. Манойло, *Роль стратегий „управляемого хаоса" в политическом кризисе в Украине*, „Международная жизнь", 2014, nr 7, s. 118–135; *idem*, *Armed Rebellion in Ukraine could be the Last Wake-up call to Russia*, „Sententia. European Journal of Humanities and Social Sciences", 2014, nr 1, s. 51–56; *idem*, *Украинский кризис и „управляемый хаос": след „цветных революций" Арабской Весны*, „Власть", 2014, nr 4, s. 24–28.

http://rcin.org.pl

Według Aleksandra Bartosza szczególną rolę w predeterminowaniu, czyli kreowaniu sprzyjającej sytuacji umożliwiającej przejście do stanu wojny hybrydowej, odgrywa wywiad. Ma on mieć charakter hybrydowy, czyli powinien być prowadzony kompleksowo z wykorzystaniem różnorodnych sił i środków. Głównym celem wywiadu jest przede wszystkim penetrowanie struktur państwowych nieprzyjaciela, lokalizowanie i wykorzystywanie jego słabości. Najważniejszym zadaniem wywiadu jest natomiast zdobywanie informacji dotyczących ukrytych, niejawnych grup oraz organizacji terrorystycznych, paramilitarnych i ekstremistycznych o charakterze religijnym lub politycznym, a także innych elementów funkcjonujących w sieci w postaci odizolowanych komórek. W tym kontekście chodzi nie tylko o rozpoznanie wrogiej struktury, lecz także o stworzenie jej własnego odpowiednika w państwie nieprzyjaciela. Struktura ta powinna składać się ze specjalnych grup wywiadowczo-uderzeniowych, które funkcjonują, opierając się na strategii oporu niekierowanego. Równie istotna jest także praca analityczna. Aby prowadzić różnorodne, asymetryczne działania mające spowodować jak największy uszczerbek w zasobach przeciwnika, należy skorzystać z możliwości interdyscyplinarnego wywiadu. Jego celem jest wykorzystanie informacji, które na pierwszy rzut oka nie mają wojskowego lub politycznego znaczenia, w dalszej perspektywie jednak mogą być przydatne w przygotowaniu i prowadzeniu operacji o charakterze hybrydowym. Dlatego też w strukturach wywiadu powinni znaleźć się eksperci z różnych dziedzin wiedzy, szczególnie wojskowi, ekonomiści, kulturoznawcy, psychologowie, etnolodzy i lingwiści oraz specjaliści badający cechy psychologiczne ludności danego kraju lub regionu[30].

Geopolityczna interpretacja wojny hybrydowej jako strategii synergetycznego, kompleksowego oddziaływania we wszystkich przestrzeniach danego państwa znalazła również uznanie wśród rosyjskich wojskowych. Według nich zagrożenia hybrydowe stanowią największe niebezpieczeństwo dla państwa, ich kompleksowy charakter zaś uniemożliwia neutralizację środkami i działaniami tylko jednego segmentu władzy państwowej (np. resortu obrony). Wymaga to podjęcia skoordynowanych działań wielu organów i instytucji władzy państwowej, które należy prowadzić

[30] А. Бартош, *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1(29), s. 71–78, http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=366&Itemid=36 (dostęp: 1 IX 2015). Por. А.А. Зиновьев, *Эволюционный перелом XX века и новые функции учреждений разведки*, „Информационные войны", 2013, nr 2, s. 71–74. Odnośnie do strategii oporu niekierowanego zob. J. Tomasiewicz, *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny", 2009, nr 1, s. 161–191.

http://rcin.org.pl

we wszystkich sferach bezpieczeństwa narodowego[31]. Interpretacja zachodnich wojen hybrydowych jako zagrożenia ze strony NATO i USA dla państwa rosyjskiego znalazła się także w nowej *Doktrynie Wojennej FR* zatwierdzonej przez Radę Bezpieczeństwa FR 20 grudnia 2014 r. Jest ona szczególnie widoczna w punkcie 12, dotyczącym zagrożeń zewnętrznych, który w porównaniu z tekstem poprzedniej doktryny z 2010 r. został uzupełniony o cztery nowe podpunkty nawiązujące do działań przewidzianych w zachodnich koncepcjach wojny hybrydowej:

1) istnienie (powstawanie) ognisk napięć etnicznych i międzywyznaniowych, działalność międzynarodowych radykalnych ugrupowań zbrojnych, zagranicznych prywatnych kompanii najemnych w rejonach przylegających do granicy państwowej FR i granic jej sojuszników, a także istnienie sprzeczności terytorialnych, wzrost separatyzmu i ekstremizmu w poszczególnych rejonach świata;
2) wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych do celów polityczno-wojskowych, do realizacji działań sprzecznych z prawem międzynarodowym, wymierzonych przeciwko suwerenności, niezawisłości politycznej oraz integralności terytorialnej państw i stanowiących zagrożenie dla pokoju międzynarodowego, bezpieczeństwa, globalnej i regionalnej stabilności;
3) instalowanie, w tym w rezultacie obalenia legalnych organów władzy państwowej, w państwach graniczących z FR reżimów, których polityka zagraża interesom Rosji;
4) działalność dywersyjna służb specjalnych oraz organizacji obcych państw i ich koalicji przeciwko FR[32].

Należy zaznaczyć, że oficjalne akty normatywne Federacji Rosyjskiej, w tym doktryny polityki zagranicznej, bezpieczeństwa informacyjnego lub doktryny wojenne, nie powinny stanowić podstawowego źródła szczegółowych analiz zamierzeń politycznych państwa rosyjskiego, lecz dawać ogólny obraz relacji Kremla ze światem zewnętrznym. Doświadczenie historyczne pokazuje, że tego rodzaju dokumenty są wykorzystywane jako narzędzie w kampaniach propagandowych i walce informacyjnej. Dotyczy to również wspomnianej doktryny wojennej, uwiarygadniającej tezę, że wojny

---

[31] Б.В. Андрианов, В.В. Лойко, *Вопросы применения ВС РФ…*, s. 67; В.А. Киселев, И.Н. Воробьев, *Гибридные операции как новый вид военного противоборства*, „Военная мысль", 2015, nr 5, s. 41–49.

[32] Cyt. za: *„Военная доктрина Российской Федерации" (утверждена Президентом РФ 25.12.2014. № Пр-2976)*, „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1, s. 137. Por. В.К. Белозёров, *Геополитические смыслы Военной доктрины Российской Федерации*, *ibidem*, s. 9–15; J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach…*, s. 17–18.

http://rcin.org.pl

hybrydowe są postrzegane w Rosji jako fundamentalne zagrożenia jej bezpieczeństwa, samo ich pojęcie zaś służy do tłumaczenia agresywnych zamiarów NATO.

Wydarzenia, które mają miejsce na Ukrainie, w regionie Bliskiego i Środkowego Wschodu oraz w Afryce Północnej (ekspansja Państwa Islamskiego), spowodowały ogólnoświatową debatę dotyczącą współczesnej sztuki wojennej, w której zaczyna dominować pogląd, jakoby doszło do fundamentalnych zmian w dziedzinie strategii i taktyki prowadzenia wojen. Pokłosiem tej dyskusji jest m.in. pojawienie się nowych pojęć i koncepcji, czego przykładem jest wszechobecna tendencja do nazywania współczesnych wojen i konfliktów wojnami hybrydowymi. Podejmując próbę oceny tego zjawiska z perspektywy historycznej, należy podkreślić, że takie działania, jak presja polityczna, demonstracja siły militarnej w celu zastraszenia wroga, blokada ekonomiczna, oddziaływanie psychologiczne, dywersja i sabotaż, były znane i stosowane od stuleci. Bezsporny pozostaje fakt, że w warunkach intensywnego postępu naukowo-technicznego oraz rozwoju środków masowego przekazu konieczne były modyfikacje dotyczące zarówno środków, jak i metod prowadzenia działań wojennych (m.in. stworzona w latach dziewięćdziesiątych XX w. koncepcja walki metodą sieciocentryczną, obecnie realizowana i wdrażana w czołowych armiach świata[33]), ale ogólne założenia pozostały niezmienne. Aby udowodnić tę tezę, warto posłużyć się choćby dwoma zaczerpniętymi z historii przykładami:

1) Konwergencja działań, które mają rzekomo stanowić o nowatorskim charakterze wojen hybrydowych mieści się w ramach tzw. wojen specjalnych (ang. *special warfare*). Ich założenia opracowano w Stanach Zjednoczonych w okresie prezydentury Johna F. Kennedy'ego (20 I 1960 – 22 XI 1963). Sformułowano wtedy pogląd, że zastosowanie odpowiednich form działań o charakterze politycznym i ekonomicznym połączonych z ograniczonymi działaniami militarnymi może przynieść zamierzone efekty bez ryzyka wywołania globalnego konfliktu. Podejście to stanowiło alternatywę dla powszechnie wówczas akceptowanej w ZSRS i USA strategii odstraszania opartej na masowym wykorzystaniu broni jądrowej. Aby skutecznie prowadzić takie operacje, konieczne było dokonanie odpowiednich reform w strukturze

[33] Zob. na przykład: A.K. Cebrowski, J.J. Garstka, *Network-Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine", 1998, t. 124, 1, s. 28–35; D.S. Alberts, J.J. Garstka, F.P. Stein, *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*, Washington 2002.

http://rcin.org.pl

armii USA, co zaowocowało powstaniem Grup Sił Specjalnych (Special Forces Groups) formowanych pod kątem działania na ściśle określonym teatrze działań wojennych, z uwzględnieniem jego kulturowej, gospodarczej, językowej i religijnej specyfiki. Ośrodek wojny specjalnej mieści się do dzisiaj w kombinacie Fort Bragg, który nosi imię prezydenta Johna F. Kennedy'ego i jest największym tego rodzaju ośrodkiem na świecie[34].

2) Synergia działań przypisywana jedynie współczesnym wojnom hybrydowym była charakterystyczna również dla polityki III Rzeszy, co miało miejsce w sferze zarówno militarnej, jak i propagandowo-psychologicznej. Oddziaływano m.in. na mniejszość niemiecką znajdującą się w innych krajach przez umacnianie wśród niej postaw patriotycznych i propagowanie ideologii nazistowskiej. Wspierano zagraniczne partie i organizacje o charakterze nacjonalistycznym i nazistowskim, wykorzystywano antagonizmy narodowościowe, religijne i kulturowe w celu zdestabilizowania poszczególnych krajów. W ten sposób tworzono tzw. piątą kolumnę, która wspierała działania regularnych formacji niemieckich w początkowej fazie wojny. Zastosowanie presji politycznej, szantażu militarnego oraz wykorzystanie zdecydowanej postawy mniejszości niemieckiej doprowadziły m.in. do bezkrwawego zajęcia Czechosłowacji, co odbyło się przy biernej postawie mocarstw zachodnich. Równie symptomatycznym przykładem tego rodzaju działań były przygotowania do inwazji na Francję w dniu 10 maja 1940 r. Niemcy, mając szczegółowe informacje dotyczące nastrojów żołnierzy i społeczeństwa francuskiego, wywołanych świadomością ogromnych start poniesionych w I wojnie światowej, doskonale je wykorzystali. Zainicjowali i rozwinęli bezprecedensową, prowadzoną na szeroką skalę kampanię pacyfistyczną w prasie, radiu i telewizji (słynne *Pourquoi mourir pour Dantzig?*), którą ułatwiał brak cenzury we Francji. Ponadto, jak podkreśla Walter von Schellenberg, przeprowadzono wiele akcji dywersyjno-sabotażowych, sztucznie wywołując migrację ludności cywilnej, która blokowała przemarsze

[34] E.G. Piasecki, *The History of Special Warfare*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools", 2015, nr 28, s. 8–13. Odnośnie do genezy „wojen specjalnych" zob. A.H. Paddock, *US Army Special Warfare. Its Origins. Psychological and Unconventional Warfare, 1941–1952*, Washington 1982, s. 39 i nn.; *idem*, *Psychological Operations, Special Operations, and US Strategy*, w: *Special Operations in US Strategy*, red. F.R. Barnett, B.H. Tovar, R.H. Shultz, Washington 1984, s. 229–252; J. Stec, *Wojny specjalne*, cz. 1: *Refleksje historyczne*, http://geopolityka.net/jan-stec-wojny-specjalne-cz-1-refleksje-historyczne/ (dostęp: 23 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

wojska francuskiego. Bardzo skuteczny okazał się masowy kolportaż broszury zawierającej rzekome proroctwo Nostradamusa, według którego bezpieczne będą tylko tereny południowo-wschodniej Francji[35].

W świetle powyższych pobieżnie przywołanych przykładów, koncepcję wojny hybrydowej trudno uznać za nową formę prowadzenia wojen. Pojęcie to staje się raczej narzędziem walki informacyjnej, toczącej się pomiędzy Zachodem a Rosją. Przez jego użycie wyjaśnia się własnym społeczeństwom działania geopolitycznego oponenta, potęgując atmosferę strachu przed rzekomo nową formą działań wojennych, którą dysponuje przeciwnik. Co więcej, koncepcja wojny hybrydowej pełni także funkcję nowego paradygmatu badania i analizowania przyczyn, skutków i sposobów prowadzenia współczesnych konfliktów. Na Zachodzie paradygmat ten jest rozpatrywany jako konwergencja szerokiego spektrum zastosowanych zintegrowanych środków, wykorzystywanych do zdobycia przewagi nad przeciwnikiem.

W Rosji percepcja paradygmatu wojny hybrydowej jest inna niż na Zachodzie. W rosyjskim dyskursie naukowym i wojskowym wojna hybrydowa nie ma charakteru klasyfikacyjnego, odnoszącego się do stricte rosyjskich koncepcji i teorii konfliktów zbrojnych. Wojny hybrydowe są natomiast postrzegane jako wytwór cywilizacji zachodniej, który jest poważnym zagrożeniem dla wszystkich sfer bezpieczeństwa wewnętrznego Federacji Rosyjskiej. Niemniej jednak Rosjanie nadają paradygmatowi wojny hybrydowej własne, oryginalne znaczenie. Interpretacja koncepcji wojny hybrydowej w Rosji polega na jej przedstawianiu w znaczeniu propagandowym, technologicznym oraz geopolitycznym jako konwergencji nie środków, lecz form przestrzeni geopolitycznej (przestrzeń geograficzna, przestrzeń ekonomiczna, przestrzeń informacyjno-psychologiczna, przestrzeń informacyjno-cybernetyczna). Według rosyjskich ekspertów we wszystkich tych sferach prowadzone są równoczesne działania mające na celu zdobycie przewagi geopolitycznej nad przeciwnikiem, jego osłabienie i zmuszenie do podjęcia decyzji politycznych korzystnych dla agresora.

---

[35] L. Farago, L.F. Gittler, *German Psychological Warfare. Survey and Bibliography*, New York 1941, s. 62–78; F.S. Hellman, *Nazi Fifth Column Activities: A List of References*, Washington 1943; *The Labyrinth: Memoirs of Walter Schellenberg, Hitler's Chief of Counterintelligence*, tłum. L. Hagen, wstęp A. Bullock, Boston 2000, s. 105; N. Jordan, *Strategy and Scapegoatism: Reflections on the French National Catastrophe*, w: *The French Defeat of 1940: Reassessments*, red. J. Blatt, London 1998, s. 13–39; J. Stec, *Wojny specjalne...*

http://rcin.org.pl

1.2. Środki militarne i niemilitarne w rosyjskiej myśli wojskowej XIX–XXI wieku w kontekście kryzysu ukraińskiego

Przy użyciu stworzonego na Zachodzie paradygmatu wojny hybrydowej nie można w pełni zdefiniować i wyjaśnić rosyjskich działań prowadzonych na południowym wschodzie państwa ukraińskiego. Aby określić rodzaj strategii i taktyki stosowanych przez stronę rosyjską, warto do tego celu wykorzystać paradygmat kulturowy, którego podstawą są takie czynniki, jak: mentalność, tradycja i archetypy historyczne. Taką metodę badawczą przyjmuje się w przypadku, gdy argumentacja wynikająca z paradygmatu realistycznego i jego fundamentalnych założeń (czyli: równowagi sił, interesu narodowego, „dylematu bezpieczeństwa") jest niewystarczająca[36]. Nowa sytuacja geopolityczna pokazała bowiem, że bazujące na wyżej wymienionych czynnikach metody badań polityki Rosji nie umożliwiły uzyskania pełnej wiedzy na temat środków, metod i rzeczywistych sposobów działania. Należy pamiętać, że sposób prowadzenia wojny jest integralnym aspektem rozwoju każdego społeczeństwa i jest dla niego tak samo charakterystyczny, jak wszelkie inne cechy. W wojnie wyraża się kultura danego społeczeństwa lub narodu i to wojna właśnie bywa także determinantem owej kultury[37].

Opinię tę można również odnieść do rosyjskiej sztuki wojennej, która od stuleci jest oparta na odmiennych od wojskowości zachodniej tradycjach historycznych. Jednym z pierwszych badaczy, który podjął tę problematykę, był Włodzimierz Bączkowski (1905–2000). Analizy geostrategiczne jego autorstwa, których podstawą są badania sowietologiczne, dotyczą refleksji nad istotą „siły rosyjskiej" rozumianej jako fenomen kulturowy[38]. Bączkowski

---

[36] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 11–12; М. Деш, *Столкновения вокруг культуры: к оценке роли идей в исследованиях проблем безопасности*, „Pro et Contra", 1998, nr 3, s. 115.

[37] J. Keegan, *Historia wojen*, tłum. G. Woźniak, Warszawa 1998, s. 153. Szerzej na ten temat zob. M. van Creveld, *The Culture of War*, New York 2008, s. 169–229.

[38] Zob. W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, w: *O wschodnich problemach Polski. Wybór pism*, red. J. Kloczkowski, P. Kowal, Kraków 2000, s. 112–133; *idem*, *Russian Colonialism: the Tsarist and Soviet Empires*, New York 1958. Szerzej na temat rosyjskiej kultury strategicznej zob. D. Adamsky, *The Culture of Military Innovation. The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel*, Stanford 2010, s. 24–58; S.J. Blank, *Class War on a Global Scale: The Leninist Culture of Political Conflict*, w: *Conflict, Culture, and History: Regional Dimensions*, red. S.J. Blank, L.E. Grinter, K.P. Magyar, L.B. Ware, B.E. Weathers, Alabama 1993, s. 1–51; T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 11–46.

http://rcin.org.pl

doszedł do wniosku, że rosyjską państwowość uwarunkowały wpływy bizantyńskie, przejawiające się w odmiennej od europejskiej koncepcji władzy świeckiej, związki Rosji z dziedzictwem Chin i Orientu, a przede wszystkim zależność od imperium mongolskiego, przy nikłym oddziaływaniu kulturowym Zachodu. Wpływy te ukształtowały także rosyjską sztukę wojenną, która kładła nacisk na wykorzystanie różnorodnych środków, niekoniecznie militarnych: dyplomacji, intryg, propagandy, wywiadu, dywersji, pobudzania i wzniecania konfliktów etnicznych, stosowania forteli i podstępów wojennych. Udany podstęp uprawniał do odczuwania intelektualnej satysfakcji, główną natomiast zaletą wodzów powinna być mądrość polegająca na osiągnięciu zwycięstwa bez narażania się na niebezpieczeństwo. Zwycięstwo jest jedno, środki zaś, którymi posługują się wodzowie, są różne i w swej istocie różnorodne[39]. Problematykę tę poruszył m.in. chiński strateg Sun-Tzu w dziele *Sztuka wojny*, które do dzisiaj cieszy się ogromną popularnością wśród rosyjskich wojskowych, szczególnie jako źródło inspiracji dla opracowywania metod decepcji przeciwnika[40].

W tym kontekście Bączkowski powołuje się na ustalenia carskich i sowieckich oficerów z XIX i pierwszej połowy XX w., wykorzystując m.in. opinię księcia Nikołaja Golicyna (1850–1925), członka Wojennego Komitetu Naukowego przy Sztabie Głównym Armii Imperium Rosyjskiego w Sankt Petersburgu. Golicyn we wstępie do książki autorstwa gen. Michaiła I. Iwanina (1801–1874), wydanej w kwietniu 1875 r., pisał, że jego praca „tłumaczy nam, w jaki sposób system wojenny Czingischana był po części opanowany przez nas, wchodząc w ciągu dwóch stuleci tatarskiej niewoli w nasze wojskowe

---

[39] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej…*, s. 129–130. Por. D. Ostrovski, *Muscovy and the Mongols. Cross Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589*, Cambridge 1998, s. 36–64; K.C. Gustafson, *Protecting the New Rome: Byzantine Influences on Russian Intelligence*, w: *Intelligence Elsewhere: Spies and Espionage Outside the Anglosphere*, red. P.H.J. Davies, K.C. Gustafson, Georgetown 2013, s. 67–89; С.П. Карпов, *Роль византийского наследия на Руси в формировании российской государственности и русской культуры*, w: *Российская государственность: исторические традиции и вызовы XXI века. Материалы Всероссийской научно-общественной конференции (Великий Новгород, 19 сентября 2012 г.)*, Москва 2013, s. 58–66.

[40] Odnośnie do wykorzystania starożytnych podstępów wojennych i dzieła Sun-Tzu we współczesnych rosyjskich teoriach wojskowych zob. М.Ф. Ваккаус, *О военно-политических основах методологии строительства и применения Вооруженных Сил России*, „Военная мысль", 2009, nr 6, s. 60–67; В.Н. Каранкевич, *Как научиться обманывать противника*, „Военная мысль", 2006, nr 9, s. 44–58; В.И. Орлянский, *К вопросу о сущности обмана противника*, „Военная мысль", 2007, nr 7, s. 72–80; В.Д. Рябчук, *Еще раз о сущности обмана противника*, „Военная мысль", 2008, nr 1, s. 48–52; Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений*, „Труды Института Системного Анализа РАН", 2013, nr 2, s. 54–61.

http://rcin.org.pl

obyczaje w okresie przed reformami Piotra I"[41]. Bączkowski cytuje również opinię współczesnego mu sowieckiego stratega i historyka wojskowości, gen. majora carskiej armii Aleksandra Swieczina (1878–1938), który, opisując historię sowieckiej sztuki wojennej, podkreślał:

> Zapożyczyliśmy na Wschodzie głęboki respekt dla techniki strzelniczej, dla prowadzenia walki z głębi [...] wielką uwagę dla służby wywiadowczej i ubezpieczenia [...]. Azjatycka strategia wymagała przewidującej, przewrotnej polityki. Wszelki środek był uważany za dobry, o ile prowadził do sukcesu militarnego. Mongołowie nie skąpili pieniędzy na przekupienie, nie skąpili słów na obiecanki, wszelkie środki przeciwstawienia jednych interesów dynastycznych przeciwko drugim były wykorzystywane. Prawdopodobnie większa wyprawa wojskowa była przedsiębrana tylko wówczas, gdy zjawiła się pewność, że w organizmie państwowym sąsiada powstały głębokie szpary[42].

Echo tych spostrzeżeń pobrzmiewa także w pracy *Mózg armii* Borysa Szaposznikowa (1882–1945), szefa Sztabu Generalnego RKKA. Jej autor argumentował, że gwarantem zwycięstwa jest całkowity rozkład wewnętrzny nieprzyjaciela przez wykorzystanie wszystkich jego słabości. Przeciwnik musi zostać pokonany przed uderzeniem na niego siłami zbrojnymi, które powinny jedynie spacyfikować wroga. Głównym sposobem przygotowania klęski nieprzyjaciela jest przeniknięcie do jego struktur państwowych, komórek decyzyjnych i dokonanie ich rozkładu od wewnątrz przez działania o charakterze dyplomatycznym, wywiadowczym, dywersyjnym i propagandowym oraz za pomocą wszelkich innych dostępnych środków[43].

Badając przebieg rosyjskich kampanii wojennych z wieków XVIII–XX, Włodzimierz Bączkowski wskazuje, że terytoria, które stały się obiektem rosyjskiej ekspansji, były zamieszkiwane z reguły przez „narody znajdujące się w stanie upadku" lub „nie stawiające większego oporu". Według niego o powodzeniu rosyjskich podbojów przesądzały zwykle warunki niezależne od siły militarnej:

> Rola siły zbrojnej Rosji we wszystkich tych wydarzeniach występuje w świetle bladym, jako coś marginesowego, co będąc zawsze słabym, jednocześnie umie

---

[41] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 119. Por. М.И. Иванин, *О военном искусстве и завоеваниях монголо-татар и средне-азиатских народов при Чингис-Хане и Тамерлане*, Санкт-Петербург 1875, s. 6.

[42] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej...*, s. 118–119. Por. А.А. Свечин, *Эволюция военного искусства с древнейших времен до наших дней*, t. 1, Москва 1927, s. 143–152.

[43] Б.М. Шапошников, *Мозг армии*, ks. 3, Москва 1929, s. 226–334, w której autor szczegółowo omawia przedmiotową problematykę.

http://rcin.org.pl

zwyciężać, dzięki wspaniale się układającym okolicznościom ubocznym, przy których na czołowe miejsce wysuwa się czynnik uchwycenia odpowiedniego momentu oraz świadomego tworzenia dogodnego dla siebie układu stosunków. Stajemy w ten sposób przed zjawiskiem siły rosyjskiej, leżącej gdzieś poza formalną siłą militarną[44].

W kontekście kulturowym jest także osadzona rosyjska koncepcja tzw. małej wojny (ros. *малая война*), której zasady po raz pierwszy skodyfikowano w Niemczech na przełomie XVIII i XIX stulecia[45]. Teoria i praktyka małej wojny zyskały szczególną popularność w Rosji, gdzie począwszy od pierwszej połowy XIX w. sposoby jej prowadzenia były systematycznie rozwijane i udoskonalane. Dlatego też punktem wyjścia dla niniejszych rozważań jest wiek XIX. Do I wojny światowej pod pojęciem „mała wojna" rozumiano tylko i wyłącznie walkę zbrojną prowadzoną przez działania o charakterze partyzanckim, realizowane przez niewielkie, lotne pododdziały wydzielone z większej części regularnej armii. Polegały one m.in. na niszczeniu linii zaopatrzenia i komunikacji nieprzyjacielskich wojsk, przechwytywaniu kurierów, likwidowaniu małych placówek i oddziałów wroga, niespodziewanych uderzeniach na tyły i flanki nieprzyjacielskich wojsk, sianiu paniki i ciągłym nękaniu wroga, przy unikaniu większych strat własnych[46]. Mimo że tradycja tego rodzaju działań sięga w Rosji czasów Piotra I, to szczegółowe zasady małej wojny po raz pierwszy opisał kapitan hrabia Denis Dawydow (1784–1839) w traktacie pt. *Zarys teorii działań partyzanckich*, który ukazał się w 1821 r.[47] W drugiej połowie XIX stulecia koncepcję małej wojny wzbogacono o problematykę działań policyjnych (tłumienie zamieszek, buntów, organizacja karnych ekspedycji i działań pacyfikacyjnych). W tym celu

---

[44] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej…*, s. 114.

[45] A. von Bogusławski, *Der kleine Krieg und seine Bedeutung für die Gegenwart*, Berlin 1881, s. 10–17.

[46] *Военный энциклопедический лексикон*, t. 8, Санкт-Петербург 1855, s. 427–428; Г.А. Леер, *Энциклопедия военных и морских наук*, t. 5, Санкт-Петербург 1891, s. 38; *Военная енциклопедия*, red. К.И. Величко, Москва 1914, s. 136–137. Szerzej zob. И.В. Вуич, *Малая война*, Санкт-Петербург 1850, s. 139–254. Literatura na temat koncepcji „małej wojny" jest bogata. Tutaj ograniczono się jedynie do wymienienia najważniejszych publikacji. Antologię tekstów dotyczących koncepcji „małej wojny" w rosyjskiej teorii i praktyce wojskowej XIX–XXI stulecia oraz obszerną bibliografię zawiera m.in. opracowanie *Грозное оружие: Малая война, партизанство и другие виды асимметричного воевания в свете наследия русских военных мыслителей*, red. И.В. Домнин, Москва 2007.

[47] Д.В. Давыдов, *Опыт теории партизанского действия*, Москва 1821, s. 31–109; В.И. Боярский, *Партизанство вчера, сегодня, завтра. Историко-документальный очерк*, Москва 2003, s. 14–18.

http://rcin.org.pl

studiowano sposoby psychologicznego oddziaływania na przeciwnika (nie tylko na jego siły zbrojne, lecz także na ludność cywilną) oraz zagadnienia dotyczące psychologii tłumu i manipulowania nim[48].

Całkowita zmiana znaczenia terminu „mała wojna" oraz jej koncepcji nastąpiła w pierwszych latach istnienia bolszewickiej Rosji (tzw. *иовая большая стадия малой войны*). W broszurze z 1921 r. pt. *Jedna doktryna wojenna i Armia Czerwona* były carski wojskowy Michaił Frunze (1885–1925) podjął się próby teoretycznego opracowania koncepcji małej wojny. Według niego miała ona zakładać systematyczne i planowe działanie w celu stworzenia dla armii nieprzyjacielskiej takich warunków, żeby jego przewaga techniczna okazała się bezsilna wobec słabo uzbrojonego, ale pełnego inicjatywy, śmiałego i zdecydowanego przeciwnika[49].

Koncepcję Frunzego sprecyzował M. Drobow w swojej książce pt. *Mała wojna. Partyzantka i dywersja*, która ukazała się w 1931 r. Według Drobowa mała wojna – nazywana także wojną partyzancką, operacją półwojenną lub ruchem narodowo-wyzwoleńczym – stanowi „przejściową formę klasowej walki zbrojnej, której celem jest przejęcie władzy i ustanowienie dyktatury proletariatu". Poprzestając na tym ogólnym odwołaniu się do ideologii marksizmu-leninizmu, Drobow, wykorzystując koncepcje carskich wojskowych i doświadczenia bolszewików, scharakteryzował amorficzną naturę małej wojny. Według sowieckiego teoretyka jest to kompleks różnorodnych, aktywnych działań o charakterze wspomagającym lub improwizacyjnym, prowadzonych w celu spowodowania za pomocą wszelkich dostępnych środków maksymalnego uszczerbku w potencjale wroga wszędzie tam, gdzie jest to tylko możliwe. Działania te mają ułatwić walkę na głównych frontach wojny i spowodować jak największe osłabienie potencjału nieprzyjaciela. Drobow uważa też, że małą wojnę należy prowadzić zarówno w okresie pokoju, jak i wojny (tutaj rozumianych w klasycznym znaczeniu tych słów). Jej forma ulega ciągłej transformacji: w procesie swojego rozwoju może przybrać postać wojny lokalnej, regionalnej lub wielkiego powstania. Mała wojna może także być stopniowo wygaszana, przechodząc w dywersję lub inne skryte formy działalności wywrotowej prowadzonej „słowem i czynem". Sowiecki teoretyk podkreśla, że mała wojna jest bytem samodzielnym, który charakteryzuje się dynamiką widoczną w sposobach i metodach

[48] М.А. Дробов, *Малая война. Партизанство и диверсии. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Москва 1998, s. 37; А. Зыков, *Как и чем управляются люди. Опыт военной психологии*, Санкт-Петербург 1898, s. 62–169.

[49] М.В. Фрунзе, *Единая военная доктрина и Красная армия*, „Красная Новь", 1921, nr 1, s. 94–106. Zob. В.В. Квачков, *Спецназ России*, Москва 2007, s. 42.

http://rcin.org.pl

jej prowadzenia. Nie jest możliwe jej sklasyfikowanie i zamknięcie jej zasad w schemacie: formy małej wojny są zależne od twórczego potencjału podmiotów zaangażowanych w jej prowadzenie. W opinii Drobowa w małej wojnie należy wykorzystać wszystkie dostępne środki, którymi dysponuje dana klasa społeczna. Czym bardziej są one różnorodne, pomysłowe i rozwinięte, tym bardziej wzrasta skuteczność działań prowadzonych w ramach małej wojny[50].

Podstawowymi formami prowadzenia małej wojny są: partyzantka i dywersja. Drobow rozróżniał dwa rodzaje partyzantki: wojskową i typu powstańczego. Z kolei dywersja w ujęciu autora to działania prowadzone w czasie pokoju i wojny w sposób niejawny przez niewielkie, specjalnie do tego celu przeszkolone grupy. Głównym celem dywersji, która powinna mieć wszechstronny charakter, jest przede wszystkim oddziaływanie na psychikę przeciwnika, osłabienie jego woli walki i rozkład morale. Sowiecki teoretyk rozróżniał następujące formy dywersji:

- dywersja o charakterze ekonomicznym – uderzenia w transport, przedsiębiorstwa, osłabienie systemu finansów publicznych;
- dywersja o charakterze politycznym – zakładała prowadzenie działań propagandowych (w tym propagandy specjalnej), inicjowanie wszelkiego rodzaju intryg, których celem powinny być struktury rządowe oraz organizacje wywierające jakikolwiek wpływ na społeczeństwo;
- dywersja o charakterze militarnym – sabotaż sprzętu bojowego, wysadzanie składów, arsenałów i umocnień, niszczenie węzłów łączności itp.;
- dywersja o charakterze terrorystycznym – polegała na likwidacji przez zabicie lub otrucie cywilnych lub wojskowych przywódców danego państwa[51].

Według Drobowa działania partyzanckie i dywersyjne należy prowadzić w sposób skoordynowany i kompleksowy nie tyle na całej przestrzeni frontu, ile wewnątrz nieprzyjacielskiego kraju z uwzględnieniem miejsca i czasu[52]. Cennym uzupełnieniem jego rozważań była publikacja autorstwa Konstantina K. Zwonariewa, wydana przez IV Zarząd Sztabu Generalnego RKKA w 1929 r., którą autor poświęcił wywiadowi agenturalnemu. W pierwszym tomie dzieła Zwonariew uznawał tzw. wywiad aktywny (dywersję) za część wywiadu agenturalnego. Publikacja ta stanowiła podstawy teoretyczne sowieckiej

---

[50] М.А. Дробов, *Малая война…*, s. 11, 198–200; В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 42–43.

[51] М.А. Дробов, *Малая война…*, s. 158–159. Odnośnie do propagandy specjalnej (tzw. specpropagandy) w Armii Czerwonej zob. И.Б. Мощанский, *Информационная война. Органы спецпропаганды Красной армии*, Москва 2010, s. 8 i nn.

[52] М.А. Дробов, *Малая война…*, s. 199.

http://rcin.org.pl

szkoły dywersji, która znalazła praktyczne zastosowanie w okresie wielkiej wojny ojczyźnianej[53].

Okres powojenny w historii sowieckiej myśli wojskowej był czasem stagnacji. Czynnikiem, który ją spowodował, był rozwój technologii rakietowo-nuklearnej oraz konieczność liczenia się z ideologiczną, marksistowsko-leninowską teorią wojen. Koncentracja na wojnie rakietowo-jądrowej była tak duża, że nastąpiła atrofia myśli strategicznej poświęconej wojnie prowadzonej innymi siłami. Przewidywano zastosowanie broni atomowej zarówno na szczeblu strategicznym, jak i operacyjnym, a nawet taktycznym. Scenariusz wojny jądrowej zakładał, że kolejne uderzenia jądrowe miały być skierowane w siły zbrojne nieprzyjaciela, ośrodki miejskie i przemysłowe, co w konsekwencji miało zniszczyć potencjał ekonomiczny i morale wroga. Siłom konwencjonalnym pozostawiono jedynie odegranie roli pacyfikacyjnej. W takich warunkach następowało stopniowe dezaktualizowanie się sowieckiej strategii militarnej[54].

Koncepcja małej wojny, która zyskała wówczas miano wojny rewolucyjnej, była jednak stosowana do prowadzenia walki za pośrednictwem tzw. ruchów narodowo-wyzwoleńczych w licznych wojnach lokalnych, toczonych głównie w krajach Trzeciego Świata[55]. Były one narzędziem geopolitycznej konfrontacji z USA w dwubiegunowym modelu świata, który ukształtował się po 1945 r. W wojnach rewolucyjnych wykorzystywano charakterystyczne dla małej wojny partyzanckie metody walki zbrojnej w połączeniu z działaniami propagandowymi, agitacyjnymi i terrorystycznymi. Przedsięwzięcia te zyskały także miano aktywnych działań (ros. *активные мероприятия*). Kluczowym elementem aktywnych działań była dywersja ideologiczna (ros. *идеологическая диверсия*), której pojęcie, w odróżnieniu

---

[53] К.К. Звонарев, *Агентурная разведка. Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914-1918 гг. Германская агентурная разведка до и во время войны 1914–1918 гг. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Киев 2005, s. 324–333; В.А. Иванов, *Разведывательная работа германского Генштаба против армий Северного фронта и борьба со шпионажем в 1915–1917 годах (из документов Архива УФСБ РФ по Санкт-Петербургу и Ленобласти)*, „Новейшая история России", 2014, nr 3, s. 292–311; В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 46–47.

[54] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła…*, s. 48–49; В.Д. Соколовский, *Военная стратегия*, Москва 1963, s. 19–23; 258–261; А.И. Калистратов, *Революция в военном деле и советское военное искусство*, „Военная мысль", 2009, nr 11, s. 17–29.

[55] В.А. Пронько, *Военная стратегия после Второй Мировой Войны*, w: *История военной стратегии России*, red. В.А. Золотарев, Москва 2000, s. 479–486; В.Д. Соколовский, *Военная стратегия…*, s. 227. Zob. przykłady tego rodzaju działań w: *SNIE 11/2–81, May 1981, Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence*, w: *CIA's Analysis of the Soviet Union 1947–1991. A Documentary Collection*, red. G.K. Haines, R.E. Legget, Washington 2001, s. 105–108.

http://rcin.org.pl

od USA i pozostałych krajów członkowskich NATO, w Związku Sowieckim rozumiano bardzo szeroko. Dywersja ideologiczna w ujęciu sowieckich strategów i funkcjonariuszy KGB, utożsamiana także z pojęciem wojny psychologicznej, to jedna z podstawowych form działalności służb specjalnych polegająca na agitacyjno-propagandowych i wywiadowczo-organizacyjnych działaniach, przedsięwzięciach i operacjach prowadzonych w celu zdestabilizowania władz politycznych, moralno-politycznego stanu społeczeństwa i sił zbrojnych. Miało to doprowadzić do zmiany wewnętrznej i zagranicznej polityki danego państwa. Dywersja ideologiczna przejawiała się zarówno w bezpośrednich formach działalności wywrotowej (akty terrorystyczne i dywersyjne, likwidowanie działaczy społecznych i politycznych, walka zbrojna), jak i metodach pośrednich (inspirowanie, tworzenie i kierowanie działalnością tajnych i jawnych organizacji w danym kraju, działania dyplomatyczne, propagandowe, szantaż i korupcja). Tego rodzaju oddziaływaniu poddawano wszystkie sfery aktywności państwowej i społecznej, takie jak: religia, dominująca ideologia, polityka, ekonomia, moralność i system etyczny, prawo, kultura i nauka. Działaniami podmiotów dywersji ideologicznej kierował I Zarząd Główny KGB, który umożliwiał także wywiadowczo-informacyjne zabezpieczenie poszczególnych operacji. Głównym celem dywersji ideologicznej była destrukcja kluczowych dziedzin aktywności społecznej, co miało doprowadzić do osłabienia państwa i pozbawienia go zdolności obronnych w przypadku wrogiej napaści[56].

Problematyką wojny asymetrycznej zajmowali się również rosyjscy wojskowi przebywający na emigracji. Głównym osiągnięciem rosyjskiej emigracyjnej myśli wojskowej jest kontynuacja badań nad małą wojną, które prowadził gen. Borys Holmston-Smysłowski (1897–1988) oraz koncepcja wojny buntowniczej (ros. *мятежевойна*) Jewgienija Messnera (1891–1974)[57]. Podobnie jak mała wojna sowieckich wojskowych, tak i koncepcje wojen asymetrycznych w ujęciu emigracyjnych strategów charakteryzują się elastycznością, przybierając wiele form. Do najważniejszych desygnatów tych koncepcji należą:

---

[56] *Контрразведывательный словарь*, red. Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов, Москва 1972, s. 90–91, 161–162, 239–240; R. Shultz, *The Soviet Union and Revolutionary Warfare: Principles, Practices, and Regional Comparisons*, Stanford 1988, s. 115–187; D.S. Papp, *Soviet Unconventional Conflict Policies and Strategies in the Third World*, „ Journal of Conflict Studies", 1988, nr 8, s. 26–59; L. Pawlikowicz, *Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 137.

[57] И.В. Домнин, *Краткий очерк военной мысли Русского Зарубежья*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, red. И.В. Домнин, Москва 1999, s. 448–527.

http://rcin.org.pl

- Brak formalnego wypowiedzenia wojny, zatarcie różnic między okresem pokoju i wojny rozumianych w klasycznym znaczeniu tych słów.
- Działania prowadzące do uniknięcia oficjalnego zaangażowania się państwa w konflikt zbrojny, brak monopolu państwa na prowadzenie działań militarnych.
- Brak linii frontu, działania mogą rozpocząć się wewnątrz państwa z dala od jego granic.
- Brak formalnej przynależności państwowej grup i formacji zbrojnych, biorących udział w walkach.
- Zrównanie roli uzbrojonych, zrewoltowanych grup społecznych z regularną armią, wzrost znaczenia sił specjalnych i tajnych służb. W ten paradygmat wpisują się m.in. rozważania gen. Holmstona-Smysłowskiego, które dotyczą możliwości koordynacji działań między operacjami desantowymi regularnych wojsk a podmiotami stosującymi taktykę małej wojny[58].
- Kluczowe znaczenie długofalowych działań o charakterze psychologicznym, których głównym celem jest uzyskanie wpływu na społeczną świadomość. Ciężar prowadzenia takich działań spoczywa na dyplomatach, dywersantach, terrorystach i agitatorach.
- Inspirowanie, organizowanie i finansowanie rozwoju ugrupowań radykalnych i ekstremistycznych (m.in. politycznych, religijnych) w państwie nieprzyjaciela.
- Wzrastające znaczenie w stosunkach międzynarodowych roli państw nieuznawanych i państw dysfunkcyjnych (tzn. „upadłych"), przeniesienie głównego ciężaru walk na tereny zurbanizowane[59].

Rewolucja naukowo-techniczna dokonana z inicjatywy marsz. Nikołaja Ogarkowa w siłach zbrojnych ZSRS w latach osiemdziesiątych XX w., która przejawiała się w zastosowaniu nowoczesnych technologii w dziedzinie uzbrojenia, komunikacji i środków masowego przekazu, znacznie zwiększyła możliwości i efektywność operacji prowadzonych w ramach wojen asymetrycznych[60].

---

[58] Б. Хольмстон-Смысловский, *О возможностях координации действий оперативно-воздушных десантов с элементами малой войны*, w: *Первая Русская национальная армия против СССР. Война и политика*, red. И.В. Домнин, Москва 2011, s. 338–350.

[59] Б. Хольмстон-Смысловский, *О психологии „малой войны"*, w: *Первая Русская национальная армия...*, s. 280–297; Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004, s. 15–23, 210–214, 216–228, 332–340. Por. L. Sykulski, *Rosyjska koncepcja wojen buntowniczych Jewgienija Messnera*, „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 11, s. 103–113; K. Kraj, *Ukraina i мятежевойна*, „E-Terroryzm", 2014, nr 7, s. 11–22.

[60] M.C. FitzGerald, *Marshal Ogarkov and the New Revolution in Soviet Military Affairs*, Alexandria 2003, s. 6–12; *eadem*, *Soviet Views on Future War: The Impact of New Technologies*,

http://rcin.org.pl

Nowe rozwiązania technologiczne znalazły zastosowanie w koncepcji tzw. asymetrycznej odpowiedzi ZSRS na ogłoszoną 23 marca 1983 r. przez prezydenta Ronalda Regana Inicjatywę Obrony Strategicznej (Strategic Defense Initiative, SDI). Ze względu na użycie nowoczesnej techniki w budowie systemu antyrakietowego przeznaczonego do likwidacji rakiet balistycznych skierowanych na terytorium USA program ten nazywano potocznie gwiezdnymi wojnami. Prace nad programem sowieckiej asymetrycznej odpowiedzi prowadził zespół wojskowych i naukowców pod kierownictwem fizyka Jewgienija Wielichowa. W opracowywaniu formuły asymetrycznej strategii brał udział m.in. sowiecki uczony i ekspert ds. bezpieczeństwa Andriej Kokoszin. Sięgnął on do koncepcji wspomnianego stratega Aleksandra Swieczina, który zajmował się analizą działań asymetrycznych w różnych okresach historii wojskowości. Szczególne znaczenie dla koncepcji asymetrycznej odpowiedzi Kokoszina, zarówno w znaczeniu wojskowo-technicznym, jak i polityczno-psychologicznym, miało wspomniane już dzieło *Sztuka wojny* autorstwa Sun-Tzu. Jak podkreślał sam Kokoszin, traktat ten, „przesiąknięty duchem asymetryczności", był dla niego inspiracją. Koncepcja asymetrycznej odpowiedzi w sferze technologicznej zakładała zastosowanie zintegrowanych podzespołów w postaci systemu rakietowego i nowych rodzajów broni tzw. perspektywicznej generacji (broń wiązkowa, laserowa i plazmowa, broń geofizyczna i klimatyczna, która oddziałuje na litosferę, jonosferę i atmosferę). Równie istotną rolę w formule sowieckiej asymetrycznej odpowiedzi odgrywał czynnik polityczno-psychologiczny. Zakładano przeprowadzenie szerokiej operacji informacyjno-psychologicznej w celu przekonania „amerykańskiej klasy politycznej", że Inicjatywa Obrony Strategicznej nie umożliwi Stanom Zjednoczonym uzyskania przewagi strategicznej na świecie. Ponadto, przez szerokie spektrum akcji w ramach dywersji ideologicznej, oddziaływania informacyjnego i propagandowego, starano się nakłonić amerykańskie elity, aby nie dopuściły one do wyjścia USA z układu o ograniczeniu systemów antyrakietowych (Anti-Ballistic Missile, ABM), podpisanego 26 maja 1972 r., który, zdaniem sowieckich wojskowych, zapewniał „równowagę strategiczną" pomiędzy ZSRS a USA[61].

„Defense Analysis", 1991, nr 7, s. 171–208; *eadem, Advanced Conventional Munitions and Moscow's Defensive Force Posture*, „Defense Analysis", 1990, nr 6, s. 167–191.

[61] С.К. Ознобищев, В.Я. Потапов, В.В. Скоков, *Как готовился „асимметричный ответ" на „стратегическую оборонную инициативу" Р. Рейгана, Велихов, Кокошин и другие*, Москва 2008, s. 11, 20; А.А. Кокошин, *„Асимметричный ответ" на „Стратегическую оборонную инициативу" как пример стратегического планирования в сфере национальной безопасности*, „Международная жизнь", 2007, nr 7, s. 29–42.

http://rcin.org.pl

Mając na uwadze założenia odpowiedzi asymetrycznej, należy podkreślić, że pomimo zastosowania nowoczesnych technologii, w dalszym ciągu jej koncepcja opierała się na wypracowanych w przeszłości wzorcach osiągania celów politycznych metodami niewojskowymi w formie dywersji, propagandy, tworzenia podziałów w obozie przeciwnika itp. To za ich pomocą starano się zniwelować przewagę techniczną USA. Na identycznym założeniu opierają się także współczesne rosyjskie koncepcje prowadzenia działań asymetrycznych. Jak podkreśla gen. Machmut Gariejew, prezes Akademii Nauk Wojskowych, nowoczesne technologie i rozwój nowych rodzajów broni spowodują zwiększenie skuteczności dotychczasowych sposobów prowadzenia wojny, szczególnie w sferze informacyjnej. Pisał on m.in., że: „systematyczna emisja psychologicznie i ideologicznie nasyconego materiału o prowokacyjnej naturze, zawierającego zmieszane fałszywe i prawdziwe elementy informacji, może skutkować masową psychozą, powodować uczucie rozpaczy i przygnębienia oraz podważać zaufanie do własnego rządu i sił zbrojnych, co w konsekwencji może doprowadzić do zdestabilizowania sytuacji w kraju będącym obiektem takiego oddziaływania”[62].

W historyczne i kulturowe tradycje rosyjskiej wojskowości wpisuje się treść wystąpienia szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, gen. armii Walerija Gierasimowa. Wystąpienie to posłużyło zachodnim analitykom jako podstawa do uznania rosyjskiej strategii i taktyki za nową metodę prowadzenia wojny hybrydowej. Referat wygłoszony przez generała uznano nawet za ogłoszenie nowej doktryny wojennej Rosji, którą nazwano Doktryną Gierasimowa[63]. Wystąpienie szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR odbyło się 25 stycznia 2013 r. podczas konferencji w Akademii Nauk Wojskowych w Moskwie. Wojskowy podkreślił, że przebieg wydarzeń w Afryce i na Bliskim Wschodzie uwidocznił zmiany, które dokonały się w sposobach prowadzenia wojen. Działania wojenne, które generał nazwał wojną nowej generacji, nie sprowadzają się już do pokonania sił zbrojnych nieprzyjaciela i zajęcia jego terytorium. Dodał, że precyzyjne określenie granicy pomiędzy wojną a pokojem stało się niemożliwe. Głównym celem we współczesnych konfliktach staje się systematyczny i planowy rozkład wszystkich

[62] M.A. Gareev, *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*, London 1998, s. 53.

[63] Zob. M. Galeotti, *The ‘Gerasimov-doctrine’ and Russian Non-Linear War*, https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/ (dostęp: 23 VIII 2024); R. McDermott, *Myth and Reality – A Net Assessment of Russia’s ‘Hybrid Warfare’ Strategy Since the Start of 2014 (Part One)*, https://jamestown.org/program/myth-and-reality-a-net-assessment-of-russias-hybrid-warfare-strategy-since-the-start-of-2014-part-one/ (dostęp: 23 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

struktur wrogiego państwa, co ma na celu jego maksymalne osłabienie[64]. Jest to realizowane za pomocą wielu środków, które Gierasimow określa, używając terminów zapożyczonych z zachodnich teorii wojskowości: strategia działań pośrednich (ros. *стратегия непрямых действий*) oraz środki niewojskowe (ros. *невоенные средства*). W opinii szefa sztabu rosyjskiej armii są to działania o charakterze politycznym, ekonomicznym, informacyjnym, a nawet humanitarnym, które prowadzi się wraz z wykorzystaniem „potencjału protestu" tkwiącego w społeczeństwach państw stanowiących cel agresji. Działania te mogą polegać także na politycznym izolowaniu danego państwa, wprowadzeniu sankcji ekonomicznych, blokowaniu szlaków komunikacji, szantażu militarnym, a nawet na zorganizowaniu kontyngentu międzynarodowych sił pokojowych rzekomo pod pretekstem obrony praw człowieka.

Pierwszorzędne miejsce w tak pojętej koncepcji prowadzenia działań wojennych zajmują operacje sił specjalnych oraz środki walki informacyjnej. Według Gierasimowa działania zbrojne następują dopiero po osłabieniu nieprzyjaciela i pozbawieniu go zdolności obronnych. Rozpoczynają się one w okresie pokojowym, przez wprowadzenie na terytorium nieprzyjaciela niewielkich mobilnych pododdziałów wojskowych lub formacji nieregularnych, co odbywa się bez uprzedniego wypowiedzenia wojny. Walka przybiera formę działań charakteryzujących się dużą manewrowością i mobilnością różnych formacji zbrojnych, w tym sił specjalnych. Głównym celem walki zbrojnej jest zniszczenie potencjału militarno-ekonomicznego zaatakowanego państwa za pomocą krótkotrwałych precyzyjnych uderzeń w infrastrukturę krytyczną (problematyki tej dotyczy osobna koncepcja wojny niekontaktowej/bezkontaktowej autorstwa gen. Władimira Slipczenki)[65]. Atak następuje przez uderzenia na siły zbrojne i obiekty wrogiego państwa znajdujące się na całym jego terytorium, z uwzględnieniem miejsca i czasu. Walkę zbrojną charakteryzuje użycie na szeroką skalę broni precyzyjnego rażenia (ros. *высокоточное оружие*, BTO), robotyki oraz innych nowoczesnych rodzajów uzbrojenia. Gierasimow podkreśla przestrzenny wymiar

---

[64] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 8, s. 2. Por. *idem*, *Роль Генерального штаба в организации обороны страны в соответствии с новым Положением о Генеральном штабе, утверждённым Президентом Российской Федерации*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 14–23; *idem*, *Генеральный штаб и оборона страны*, „Геополитика и безопасность", 2014, nr 1, s. 16–20.

[65] *Idem*, *Ценность науки в предвидении…*, s. 3. Por. В.И. Слипченко, *Войны нового поколения: дистанционные бесконтактные*, Москва 2004, s. 44–58; В.А. Киселев, *Дистанционное противоборство*, „Военная мысль", 2008, nr 5, s. 77–84.

http://rcin.org.pl

konfrontacji: dochodzi do niej we wszystkich rodzajach przestrzeni geopolitycznej, tj. na lądzie, morzu i w powietrzu. Kierowanie siłami zbrojnymi i ich działaniami odbywa się w jednej przestrzeni informacyjnej. Według słów Gierasimowa w walce uczestniczy także tzw. komponent wojskowo-cywilny, czyli formacje paramilitarne i różnego rodzaju grupy o charakterze zbrojnym. Cały czas są prowadzone również działania dywersyjne i propagandowe, co pozwala zneutralizować przewagę nieprzyjaciela w określonych sferach[66].

W swoim wystąpieniu Gierasimow odwołał się do sowieckiego stratega Aleksandra Swieczina, podkreślając ponadczasowy charakter jego opinii, że „każda wojna jest szczególnym przypadkiem, który wymaga stworzenia własnej, unikalnej logiki, a nie zastosowania jakiegokolwiek wzorca"[67]. W ten sposób generał dał do zrozumienia, że jest to jedynie zarys ogólnej koncepcji prowadzenia walki zbrojnej, jej przebieg i formy działań zaś zależą od wielu czynników i typu przeciwnika. Każda operacja o charakterze militarnym powinna być rozpatrywana indywidualnie, z uwzględnieniem m.in. takich czynników, jak cechy kulturowe, potencjał gospodarczy, profil psychologiczny elit rządzących oraz wszelkie słabości państwa stanowiącego obiekt potencjalnej agresji. Według rosyjskich wojskowych określenie i ocenę wszystkich tych czynników umożliwia tzw. analiza refleksyjna[68].

Zastosowanie zachodniego paradygmatu wojny hybrydowej do określania specyfiki działań rosyjskich (przypomnijmy, że stanowi on jednolitą formułę środków wojskowych i niewojskowych) jest nieskuteczne. Dzieje się tak dlatego, że koncepcja współczesnego konfliktu zbrojnego autorstwa gen. Gierasimowa nawiązuje do amorficznego charakteru koncepcji małych wojen, wojen buntowniczych i odpowiedzi asymetrycznych. Próżno szukać w nich ściśle określonego wzorca i paradygmatu prowadzonych działań.

---

[66] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении…*, s. 3. Por. J. Beskid, *Vojna novej generácie realizovaná na Kryme*, w: *Národná a medzinárodná bezpečnost' 2014: 5. Medzinárodná vedecká konferencia. Zborník vedeckých a odborných prác*, red. B. Ďurkech, Liptovský Mikuláš 2014, s. 24–33.

[67] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении…*, s. 3.

[68] А.В. Первов, *Ситуационный анализ в сетевых войнах на основе рефлексивного подхода*, „Вестник академии военных наук", 2009, nr 2, s. 85–88. Por. М.В. Александров, *К вопросу о возможности создания математической модели прогнозирования военно-политической и стратегической ситуации вокруг РФ*, w: *Некоторые аспекты анализа военно-политической обстановки: монография*, red. А.И. Подберёзкин, К.П. Боришполец, Москва 2014, s. 25–50; С.Н. Бухарин, В.В. Цыганов, *Ситуационный анализ в информационных войнах*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 47–59; Н.М. Ракитянский, С.Н. Бухарин, *Ментальная матрица политической элиты в контексте теории информационного поля*, „Информационные войны", 2011, nr 1, s. 52–59.

http://rcin.org.pl

Zasady rzekomej nowej wojny, którą dostrzegają w koncepcji Gierasimowa zachodni eksperci, od stuleci pozostają niezmienne w rosyjskiej myśli wojskowej, z wyjątkiem zastosowania nowoczesnych rozwiązań technologicznych, które zwiększają możliwości prowadzonych operacji. Wystąpienie szefa Sztabu Generalnego, nagłośnione w rosyjskich mediach, a następnie w zachodniej prasie, należy uznać za operację informacyjno-psychologiczną. Jej celem jest przekonanie zachodnich rządów i ich społeczeństw, że Rosja ma nową, nieznaną na Zachodzie, strategię działań wojennych. Słowa generała o rzekomych zmianach, które nastąpiły w sposobach prowadzenia wojen, co miały uwidocznić tzw. kolorowe rewolucje w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, są na Zachodzie interpretowane zbyt dosłownie[69]. Nie chodzi tutaj o nowatorskość sztucznego generowania rewolucji i przewrotów, praktykowanego od wieków, lecz o nowoczesne środki, które zostały wykorzystane do tego celu. W przypadku arabskiej wiosny było to m.in. zastosowanie na szeroką skalę mediów i portali społecznościowych (Facebook, Twitter), co stanowi rozwiązanie nowatorskie. Nowa nie jest więc sama idea inicjowania sztucznego przewrotu, lecz narzędzia, których do realizacji tego celu użyto[70].

Potwierdzeniem opinii o ścisłej zależności współczesnych rosyjskich koncepcji działań wojennych od znanych z przeszłości praw sztuki wojennej Imperium Rosyjskiego i ZSRS jest analiza autorstwa Siergieja Czekinowa i Siergieja Bogdanowa – wysokiej rangi oficerów związanych z Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Ich rozważania są tożsame z treścią wystąpienia Gierasimowa. Według nich tzw. wojna nowej generacji charakteryzuje się:

- prowadzeniem długotrwałych działań asymetrycznych przez zastosowanie środków informacyjnych, psychologicznych, dyplomatycznych i ekonomicznych w celu osłabienia przeciwnika i stworzenia sprzyjających warunków ułatwiających agresję zbrojną;
- dezorientowaniem dowództwa sił zbrojnych oraz cywilnego przywództwa państwa wrogiego za pomocą kombinacji jawnych i tajnych

[69] Zob. dla przykładu: A. Rácz, *Hybrid War in Ukraine...*, s. 36–37.

[70] P. Thorpe, *Information and Revolution in Egypt. Assessing the Role of New Media in Contemporary and Future Operating Environments*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy. Special Warfare Center and Schools", 2013, nr 26, s. 10–13; S. Lucente, G. Wilson, *Crossing the Red Line. Social Media and Social Network Analysis for Unconventional Campaign Planning*, *ibidem*, s. 20–26; M. Ben Moussa, *From Arab Street to Social Movements: Re-theorizing Collective Action and the Role of Social Media in the Arab Spring*, „Westminster Papers", 2013, nr 9, s. 47–71. Szerzej na temat roli mediów społecznościowych w kreowaniu potencjału protestu zob. M. Castells, *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*, Cambridge 2012, s. 218–244.

http://rcin.org.pl

działań prowadzonych za pośrednictwem mediów, dyplomacji, agencji i organizacji pozarządowych; operacje te polegają przede wszystkim na wykorzystaniu wszelkiego rodzaju sprzeczności etnicznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych w kraju stanowiącym obiekt agresji i wprowadzeniu fałszywych informacji, danych, instrukcji oraz rozkazów do przestrzeni informacyjnej nieprzyjaciela;
- zastraszaniem, oszukiwaniem, szantażowaniem i korumpowaniem przedstawicieli elit politycznych i wojska;
- stosowaniem na szeroką skalę różnego rodzaju środków propagandy i agitacji, których celem jest spowodowanie wzrostu niepewności, strachu i poczucia zagrożenia w społeczeństwie; efekt ten jest potęgowany także przez działania dywersyjne i wywrotowe prowadzone przez różne grupy zbrojne, organizacje paramilitarne, związki zawodowe i inne organizacje;
- ustanowieniem strefy zakazu lotów nad terytorium zaatakowanego państwa, zablokowaniem jego dróg, mostów i węzłów komunikacyjnych, wykorzystaniem prywatnych organizacji o charakterze zbrojnym oraz grup złożonych z przeciwników ustroju społecznego i porządku politycznego kraju stanowiącego obiekt agresji;
- rozpoczęciem działań zbrojnych poprzedzonych akcją rozpoznawczą i wywiadowczą prowadzoną przy wykorzystaniu różnego rodzaju technologii i środków (operacje sił specjalnych, wywiad radioelektroniczny, użycie wywiadowczych i nawigacyjnych środków kosmicznych oraz środków rozpoznania osobowego);
- prowadzeniem działań zbrojnych we wspólnej przestrzeni informacyjnej, co gwarantuje jedną świadomość sytuacyjną;
- kierowaniem dużą ilością różnorodnych sił i środków w walce, m.in. dzięki wsparciu z kosmosu;
- przejęciem kontroli nad punktami oporu nieprzyjaciela i zniszczeniem ocalałych jednostek wroga przez użycie sił specjalnych, których zadanie polega na rozpoznaniu potencjału i zdolności bojowych przeciwnika, a następnie przekazaniu precyzyjnych danych dotyczących pozycji i położenia oddziałów nieprzyjaciela i znajdujących się w jego rękach obiektów infrastruktury krytycznej. Dzięki temu możliwe są uderzenia za pomocą broni precyzyjnego rażenia, co powoduje zniszczenie wszelkich miejsc oporu. Na ostatnim etapie następuje metodyczne pacyfikowanie wrogiego terytorium przez wojska lądowe i zajmowanie go[71].

[71] С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль", 2013, nr 10, s. 13–25. Por. С.Г. Чекинов, С.А. Богданов,

http://rcin.org.pl

Jak przed wiekami, głównym celem wojny prowadzonej środkami niemilitarnymi jest więc przygotowanie warunków do inwazji zbrojnej. Potwierdza to przede wszystkim przebieg operacji mającej na celu opanowanie Półwyspu Krymskiego. Jej przeprowadzenie poprzedziły gruntowne działania o charakterze dywersyjno-wywiadowczym i dezinformacyjnym, co stanowi główny element powodzenia akcji prowadzonych w ramach małej wojny lub wojny buntowniczej. Znajduje to odzwierciedlenie m.in. w opinii emerytowanego admirała Igora Kasatonowa, który przyznał, że „Flota Czarnomorska przygotowała grunt, oficerowie wiedzieli, co się wokół dzieje, gdzie rozmieszczone są ukraińskie jednostki, a scenariusze wydarzeń były przerabiane na mapach"[72]. Igrzyska olimpijskie w Soczi skutecznie zaabsorbowały uwagę światowej opinii publicznej i dały Rosjanom możliwość umieszczenia jednostek wojskowych w pobliżu południowo-wschodniej granicy państwa ukraińskiego. Działanie to tłumaczono koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa uczestnikom igrzysk, co nie wzbudziło żadnych podejrzeń. Wojska te wykorzystano do ochrony działań rosyjskich sił specjalnych na Krymie podczas inwazji. Rosjanie mieli dokładną wiedzę dotyczącą stanu osobowego jednostek wojsk ukraińskich, delegatur i placówek Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) oraz ukraińskiej infrastruktury krytycznej. Bez wysokiego ryzyka pomyłki można założyć, że oprócz rozpoznania osobowego i elektronicznego prowadzili także tzw. wywiad psychologiczny, który polega na gromadzeniu, przetwarzaniu i analizowaniu informacji dotyczących stanu moralno-psychologicznego poszczególnych grup społecznych, wojska i personelu administracji. Działalności wywiadowczej prowadzonej przez Rosjan na Krymie niewątpliwie sprzyjało to, że siły zbrojne państwa ukraińskiego stanowiły relikt Armii Czerwonej, z której wywodziły się ich kadry oraz z której czasów pochodziły sprzęt i systemy dowodzenia. Ponadto znaczną część korpusu oficerskiego ukraińskiej armii tworzyli absolwenci sowieckich uczelni wojskowych. Wielu żołnierzy sił specjalnych służących na Ukrainie po rozpadzie ZSRS wyjechało do Rosji. Infiltrację prowadzono także za pośrednictwem niewielkich grup wywiadowczo-dywersyjnych. Jedną z takich grup

---

Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России, *ibidem* s. 13–22; С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Влияние непрямых действий на характер современной войны*, „Военная мысль", 2011, nr 6, s. 3–13. Odnośnie do problematyki wzrostu znaczenia czynników technicznych we współczesnych wojnach z rosyjskiego punktu widzenia zob. И.М. Попов, *О долгосрочных характеристиках войн и вооружённых конфликтов*, w: *Некоторые аспекты анализа…*, s. 659–836.

[72] Zob. М. Перевозкина, *Адмирал Игорь Касатонов: „Конечно, это была наша армия"*, http://www.mk.ru/politics/2015/03/15/admiral-igor-kasatonov-konechno-eto-bylanasha-armiya.html (dostęp: 23 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

kierował Igor Striełkow vel Girkin (były żołnierz specnazu GRU lub też funkcjonariusz FSB, a nawet SBU)[73].

Nieprzypadkowo wybrano również czas przeprowadzenia operacji, w czym przejawia się akcentowana przez Włodzimierza Bączkowskiego zdolność Rosjan „do uchwycenia odpowiedniego momentu oraz świadomego tworzenia dogodnego dla siebie układu stosunków"[74]. Operację zrealizowano w okresie całkowitej destabilizacji i dezorganizacji państwa ukraińskiego, które spowodował przewrót w Kijowie. Nowe władze tworzono w pośpiechu i chaosie, społeczeństwo ukraińskie ulegało coraz intensywniejszej polaryzacji na tle politycznym i narodowościowym, do czego skutecznie przyczyniała się rosyjska wojna informacyjna[75]. W okresie od października 2013 do lutego 2014 r. za pośrednictwem rosyjskich mediów prowadzono zakrojoną na szeroką skalę operację, która miała na celu zdyskredytowanie Euromajdanu, ukazując go jako bunt przeciwko legalnej władzy, inspirowany przez „trzecią siłę" z zewnątrz. Z kolei od lutego do marca 2014 r. prowadzono kampanię zmierzającą do zdemoralizowania władz cywilnych i wojskowych na Krymie oraz do rozpowszechnienia wśród światowej opinii publicznej historycznej, ale także prawnej, argumentacji uzasadniającej włączenie Krymu do Rosji[76].

Przygotowanie i zabezpieczenie informacyjne okazały się niezbędne nie tylko w kontekście operacji krymskiej, lecz także na dalszych etapach ekspansji rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Obejmowały one następujące działania:

– Skonfliktowanie grup narodowościowych i etnicznych wewnątrz państwa na podstawie tożsamości historycznej przez rozbudzanie

---

[73] M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński…*, s. 11–15; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego w świetle teorii operacji specjalnych GRU*, „Secretum. Służby Specjalne, Bezpieczeństwo, Informacja", 2014, nr 2, s. 106. Na temat stanu armii ukraińskiej i jej uzależnienia od sowieckich wpływów zob. S. Denisentsev, *The Soviet Inheritance of Ukrainian Armed Forces*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 25–57; A. Lavrov, A. Nikolsky, *Neglect and Rot: Degradation of Ukraine's Military in the Interim Period*, w: *ibidem*, s. 57–74; W. Parchomenko, *The State of Ukraine's Armed Forces and Military Reform*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 63–86.

[74] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej…*, s. 114.

[75] M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński…*, s. 14; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego…*, s. 107.

[76] Е. Магда, *Гибридная война…*, s. 304–305; Б. Немцов, *Путин. Война. Независимый экспертный доклад*, red. И. Яшин, О. Шорина, Москва 2015, s. 8–16; R. Allison, *Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and why Russia broke the rules*, „International Affairs", 2014, nr 90, s. 1258–1281; P. Pomerantsev, M. Weiss, *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money. A Special Report presented by The Interpreter, a project of the Institute of Modern Russia*, New York 2015, s. 14–24.

http://rcin.org.pl

i umacnianie sentymentów sowieckich przy jednoczesnym eksponowaniu znaczenia i roli radykalnych ugrupowań nacjonalistycznych („Prawy Sektor", „Swoboda"). Monopol rosyjskich środków masowego przekazu w krajach postsowieckich, w tym na Ukrainie, umożliwił stworzenie zamkniętego pola informacyjnego, dzięki czemu do świadomości społecznej docierała tylko i wyłącznie jednolita, stronnicza narracja rosyjska, w której ukazywano Ukrainę jako państwo słabe, upadłe i pozbawione sensu geopolitycznej egzystencji.

– Wykorzystanie osoby obalonego prezydenta Wiktora Janukowycza do podważania legalności nowych władz ukraińskich i stworzenia alternatywnego, prorosyjskiego ośrodka władzy. W tym kontekście formułowano także narrację przekazu medialnego zawartą w stopniowaniu semantycznego znaczenia pojęć, od w ł a d z k i j o w s k i c h poczynając, a na j u n c i e kończąc.
– Stosowanie wielu działań dezinformujących opinię publiczną, które prowadzono w prasie, radiu, telewizji i w internecie. Do najbardziej charakterystycznych należy zaliczyć przypadek tzw. doktora z Odessy[77] oraz historię mówiącą o tym, jakoby flagowy okręt ukraińskiej marynarki wojennej „Hetman Sahajdaczny" przeszedł na stronę rosyjską, wywieszając banderę z krzyżem św. Andrzeja.
– Masowe rozpowszechnianie w mediach zdjęć poległych żołnierzy ukraińskich, zniszczonego sprzętu wojskowego oraz śmierci cywilów, co miało na celu zastraszenie i zniechęcenie obywateli Ukrainy do podejmowania służby wojskowej.
– Eksponowanie w przekazie medialnym wszelkich napięć politycznych w Kijowie, sporów i konfliktów wewnątrz koalicji rządzącej, co miało spowodować podważenie zaufania do nowych władz.

---

[77] Chodzi tu o posłużenie się przez rosyjską propagandę sfabrykowanym profilem lekarza Igora Rozowskiego, umieszczonym na portalu Facebook. Na profilu Rozowskiego pojawiła się informacja, jakoby „proukraińscy ekstremiści" mieli uniemożliwić mu udzielenie pomocy ludziom uwięzionym w płonących budynkach w Odessie. Rozowski opisał także bestialstwa, których mieli się dopuścić ukraińscy bojownicy. Jego relacja zyskała ogromną popularność w rosyjskich mediach społecznościowych, została także przetłumaczona na języki angielski i niemiecki. Wkrótce jednak okazało się, że zdjęcie Rozowskiego umieszczone na profilu to w rzeczywistości zdjęcie innego lekarza – dentysty pochodzącego z Północnego Kaukazu. Profil ten był zatem narzędziem trollingu, za którego pomocą rosyjska propaganda wywierała wpływ na emocje i poglądy audytorium zewnętrznego i wewnętrznego; *Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine. Examining Non-military Aspects of the Crisis in Ukraine from a Strategic Communications Perspectives*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2015, s. 23.

http://rcin.org.pl

– Wykorzystanie kwestii dotyczącej dystrybucji gazu do uświadomienia państwom europejskim, że za wszelkie przyszłe problemy związane z przesyłem tego surowca będzie odpowiedzialna Ukraina. W tym kontekście było widoczne tworzenie na Zachodzie prorosyjskiego lobby, znajdującego oparcie m.in. w partiach eurosceptycznych[78].

Opozycja, która przejęła władzę na Ukrainie, przez długie tygodnie nie wykazywała zainteresowania sytuacją ukraińskich jednostek stacjonujących na Krymie. Były niedofinansowane i niedozbrojone. Podważyło to zaufanie żołnierzy do cywilnego kierownictwa kraju. Ponadto dowództwo ukraińskich oddziałów stacjonujących na półwyspie nie otrzymało żadnych wytycznych, instrukcji ani rozkazów. Do działań mających na celu opanowanie Krymu przystąpiono w nocy z 27 na 28 lutego 2014 r. Grupa uzbrojonych mężczyzn wtargnęła do obiektów mieszczących miejscowy parlament oraz rząd Autonomicznej Republiki Krymu w Symferopolu i wywiesiła rosyjskie flagi państwowe. Incydent ten całkowicie zaskoczył siły ukraińskie, które w zaistniałej sytuacji nie zdobyły się na żadne przeciwdziałanie[79]. Nie można wykluczyć, że tę pierwszą grupę uderzeniową podającą się za tzw. Samoobronę Krymu tworzyli żołnierze i funkcjonariusze rosyjskich sił specjalnych. W tym kontekście nasuwa się bowiem analogia do przebiegu wstępnej fazy interwencji wojsk sowieckich w Afganistanie, gdzie 27 grudnia 1979 r. o godzinie 7.20 funkcjonariusze oddziału „Alfa", który podlegał I Zarządowi Głównemu KGB, ubrani w mundury afgańskiej armii wylądowali na lotnisku w Kabulu i dokonali zajęcia pałacu prezydenckiego[80]. W momencie rozpoczęcia operacji na Krymie siły ukraińskie i rosyjskie były mniej więcej wyrównane (ponad 14,5 tys. żołnierzy i marynarzy ukraińskich przeciwstawiono 15 tys. żołnierzy rosyjskich). W ostatnich dniach lutego przewaga strony rosyjskiej zaczęła się gwałtownie zwiększać. Przyczyniło się do tego tworzenie kolejnych oddziałów tzw. Samoobrony Krymu oraz przerzucanie

[78] E. Магда, *Гибридная война…*, s. 295–304. Por. J. Szostek, S. Hutchings, *Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine Crisis*, w: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, red. R. Sakwa, A. Pikulicka-Wilczewska, Bristol 2015, s. 183–197; E. Gaufman, *Memory, Media, and Securitization: Russian Media Framing of the Ukrainian Crisis*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society", 2015, nr 1, s. 141–175; J. Biersack, Sh. O'Lear, *The Geopolitics of Russia's Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy*, „Eurasian Geography and Economics", 2014, nr 55, s. 247–269.

[79] S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 363–373; M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego…*, s. 107.

[80] M. Hassan Kakar, *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982*, Berkeley 1995, s. 21–22.

http://rcin.org.pl

rosyjskich jednostek wojskowych z terytorium FR, w czym decydującą rolę odgrywała Flota Czarnomorska. Rygorystyczne przestrzeganie ciszy radiowej uniemożliwiło zlokalizowanie ośrodków kierowniczych i węzłów informacyjnych Rosjan. Z pojazdów rebeliantów poruszających się po terenie półwyspu usunięto tablice rejestracyjne, z mundurów regularnych wojsk rosyjskich zaś wszelkie oznaki przynależności państwowej i organizacyjnej. Ponadto bojownicy tworzący formacje nieregularne dysponowali różnorodnym uzbrojeniem i umundurowaniem, co uniemożliwiło ich identyfikację[81].

Jak wykazano w niniejszym opracowaniu, autorzy koncepcji małej wojny i wojny buntowniczej, a także współcześni rosyjscy wojskowi szczególną wagę przywiązywali do wykorzystania „potencjału protestu" w kraju przeciwnika. Dlatego też nie może dziwić fakt, że wykorzystanie lokalnych partii i organizacji politycznych, inspirowanych, finansowanych i rozwijanych przez Kreml, było jednym z podstawowych elementów operacji krymskiej. W działaniach wzięła udział znaczna liczba tego rodzaju organizacji. Były to: „Wybór Ukrainy" pod przewodnictwem Wiktora Miedwiedczuka, Rosyjska Jedność Siergieja Aksionowa, ps. „Goblin", szefa lokalnej mafii (mimo iż jego partia cieszyła się niespełna czteroprocentowym poparciem, Aksionow został premierem samozwańczego rządu utworzonego w Symferopolu). Do tego typu organizacji należy zaliczyć działaczy Związku Kozaków Krymskich, Krymski Front, aktywistów Bloku Rosyjskiego, Narodowego Ruchu Wyzwolenia i Sojuszu Taurydy oraz Eurazjańskiego Związku Młodzieży pod przywództwem Pawła Kaniszczewa i Artura Dugina[82].

Głównym orężem stosowanym przez stronę rosyjską podczas operacji krymskiej były zarówno działania noszące znamiona dywersji ideologicznej, jak i środki tzw. zarządzania refleksyjnego (ros. *рефлексивное управление,*

---

[81] M. Galeotti, *'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't*, w: *Ukraine and Russia...*, s. 156–165; Ch.K. Bartles, R. McDermott, *Russia's Military Operation in Crimea. Road – Testing Rapid Reaction Capabilities*, „Problems of Post-Communism", 2014, nr 61, s. 54–59; A. Lavrov, *Russian Again: The Military Operation for Crimea*, w: *Brothers Armed...*, s. 157–187. Por. А.М. Гольц, *Четвёртое взятие Крыма*, „Pro et Contra", 2014, nr 18, s. 45–56.

[82] *Аннексия Крыма как война нового типа. Перевод Людмилы Слесаревой*, http://psyfactor.org/news/crymwar2.htm (dostęp: 23 VIII 2024). Szczegółowy wykaz zidentyfikowanych organizacji, oddziałów najemnych i innych formacji zbrojnych biorących udział w walkach na Ukrainie po stronie rosyjskiej zawiera opracowanie: N. Mitrokhin, *Infiltration, Instruction, Invasion: Russia's War in the Donbass*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society", 2015, nr 1, s. 219–249. Por. K. Rękawek, *Neither „NATO's Foreign Legion" Nor the „Donbass International Brigades": (Where Are All the) Foreign Fighters in Ukraine?*, „PISM Policy Paper", 2015, nr 6, s. 1–12.

http://rcin.org.pl

рефлексивный контроль). Pojęcie zarządzanie refleksyjne oznacza całokształt technik manipulacji i sterowania społecznego składający się z metod energetycznych (siła, przymus, presja, strach) i informacyjno-psychologicznych (propaganda, dezinformacja), których przygotowanie opiera się na stworzeniu specjalnego modelu przeciwnika imitującego jego zachowania[83]. Jako przykład tego rodzaju działań może posłużyć dezinformacja dotycząca przekazania 3 marca 2014 r. przez agencję Interfax-Ukraina, powołującą się na nieoficjalne źródło w ukraińskim ministerstwie obrony, wiadomości dotyczącej ultimatum wystosowanego przez dowództwo Floty Czarnomorskiej do oddziałów ukraińskich blokowanych na Krymie. Zgodnie z treścią tego ultimatum, gdyby do 4 marca 2014 r., do godz. 5.00, oddziały te nie skapitulowały, to wojska rosyjskie oraz rosyjscy i prorosyjscy bojownicy mieli przeprowadzić atak na wszystkie obiekty znajdujące się w rękach Ukraińców. Informacja ta została przez stronę rosyjską zdementowana. Celem jej przekazania miało być prawdopodobnie wpłynięcie na stanowisko strony ukraińskiej na Radzie Bezpieczeństwa ONZ[84]. Podejmowano także próby dezintegracji i osłabienia morale ukraińskiej armii. Jednym z takich działań było mianowanie 24 marca 2014 r. na zastępcę dowódcy Floty Czarnomorskiej adm. Denisa Bieriezowskiego, który opowiedział się po stronie Rosjan (doszło do tego 2 marca). W ten sposób dano czytelny sygnał wszystkim żołnierzom ukraińskim, że Federacja Rosyjska doceni zasługi każdego, kto przyczyni się do wsparcia jej działań na Krymie[85]. Ponadto wykorzystano to, że większość ukraińskich żołnierzy wraz z rodzinami mieszkała na Krymie. Dzięki temu znaczna ich część przeszła na stronę rosyjską lub zdezerterowała. Tylko 20 proc. żołnierzy ukraińskich zdecydowało się pozostać w Siłach Zbrojnych Ukrainy. W czasie operacji doszło do natychmiastowego tworzenia alternatywnego ośrodka władzy. 11 marca 2014 r. kontrolowany przez Moskwę krymski parlament ogłosił niepodległość Autonomicznej Republiki Krymskiej, a pięć dni później odbyło się „referendum". W jego

[83] С.А. Комов, *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 4, s. 18–22; В.А. Лефевр, *Рефлексивное управление, моделирование и мораль. Доклад на международном симпозиуме „Рефлексивные процессы и управление", Москва 2000*, w: *Рефлексия*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 454–455; T.L. Thomas, *Russia's Military Strategy in Ukraine: Indirect, Asymmetric and Putin – Led*, „Journal of Slavic Military Studies", 2015, nr 28, s. 456–458.

[84] M. Wrzosek, *Krym – polityczno-militarne aspekty konfliktu*, „Kwartalnik Bellona", 2014, nr 2, s. 24; A. Wilk, *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie (dostęp: 23 VIII 2024).

[85] M. Wojnowski, *Aneksja Półwyspu Krymskiego…*, s. 111.

http://rcin.org.pl

wyniku nastąpiło przyłączenie półwyspu do Rosji. Dzień 16 marca 2014 r., w którym przeprowadzono referendum, można uznać za cezurę wyznaczającą koniec operacji[86].

Zakończenie

Scenariusz przebiegu operacji krymskiej został następnie powtórzony we wschodnich obwodach państwa ukraińskiego. Aneksja Półwyspu Krymskiego oraz kolejne etapy konfliktu stanowią potwierdzenie wykorzystania przez Rosję udoskonalonych i dopracowanych koncepcji małej wojny i wojny buntowniczej. Rosjanie nie zaprezentowali tu żadnych nowatorskich rozwiązań. W ogromnej mierze stanowią one przykład prowadzenia działań na podstawie wspomnianych tu koncepcji. Istotnym novum jest natomiast zastosowanie nowoczesnej techniki zarówno w sferze walki informacyjnej, jak i w konwencjonalnych działaniach zbrojnych. Mimo to główne założenia, mechanizmy i cele walki pozostały niezmienne. W związku z tym teorie o istnieniu nowej, charakterystycznej dla Rosji, koncepcji wojny hybrydowej należy uznać za niezgodne z rzeczywistością. Trzeba podkreślić, że teorie operacji hybrydowych oparte na jednolitym wzorcu trudno odnieść do elastycznej specyfiki rosyjskiej prowadzenia działań wojennych. Na przykład interpretacja przebiegu operacji krymskiej i dalszych działań rosyjskich nie może być dokonywana bez pominięcia szczególnych uwarunkowań, w których dochodziło do realizacji tych przedsięwzięć. Działania Rosjan na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym były uzależnione, i nadal są, od niekorzystnej sytuacji, w której znalazło się państwo ukraińskie, oraz od jego specyfiki kulturowej, etnicznej, politycznej i geograficznej. W związku z tym działania rosyjskie miały i mają charakter unikatowy – nie mogłyby być one zrealizowane w innych warunkach niż te, które Rosja stworzyła na Ukrainie. Były one pochodną gruntownej analizy wywiadowczej wszelkich czynników, cech i uwarunkowań ukraińskiej państwowości. Inwazja zbrojna na Krym stanowiła natomiast podsumowanie poprzedzających ją przedsięwzięć.

Uwzględniając specyfikę rosyjskiej kultury strategicznej i myśli wojskowej wyrażonych w omówionych w niniejszym rozdziale teorii i praktyce małej wojny i wojny buntowniczej, należy pokreślić, że główną wagę przywiązuje się w Rosji do działań prowadzonych w czasie poprzedzającym

[86] Р. Пухов, *Миф о „гибридной войне”…*, s. 1; J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 23–24.

http://rcin.org.pl

interwencję zbrojną. Przybierają one charakter niemilitarny i są uzależnione od wielu indywidualnych czynników decydujących o stanie danego państwa lub regionu. Próbując przewidzieć rosyjską logikę działania, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na niedoskonałości i słabości własnej organizacji państwowej, specyfikę kulturową i etniczną kraju, stan elit przywódczych zarówno w wymiarze zbiorowym, jak i indywidualnym oraz na kwestie dotyczące mniejszości narodowych, tak wewnątrz państwa, jak i poza jego granicami. Pogłębionej analizy wymagają wszelkiego rodzaju negatywne tendencje i procesy zachodzące w państwie oraz ich źródła. Analiza tego rodzaju zagrożeń wymyka się jednolitym, schematycznym szablonom charakteryzującym koncepcje zagrożeń hybrydowych i wojen hybrydowych, stawiając przed kontrwywiadem ogromne wyzwania w postaci pozyskiwania, wyszkolenia i rozbudowywania kadry wysoko wykwalifikowanych ekspertów z różnych dziedzin wiedzy.

Warto także podkreślić, że rosyjskie rozumienie przyczyn, przebiegu oraz skutków konfliktów ma charakter geopolityczny, czyli przestrzenny. Oznacza to, że według Rosjan działania są prowadzone w przestrzeni geograficznej, ekonomicznej, informacyjno-cybernetycznej oraz informacyjno-psychologicznej danego państwa. Z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski konieczne jest zatem stworzenie doktryny bezpieczeństwa informacyjnego RP, uwzględniającej rosyjską specyfikę działań. Stanowiłaby ona punkt odniesienia dla działalności legislacyjnej, precyzyjnie definiując zagrożenia i ich skutki. Państwo polskie nie dysponuje potencjałem materialnym, technologicznym i finansowym, aby przygotować symetryczną odpowiedź na rosyjskie formy oddziaływania informacyjnego. Pewną próbą udzielenia takiej odpowiedzi może być jednak prowadzenie szerokiej akcji informacyjnej i edukacyjnej w społeczeństwie oraz pogłębianie specjalistycznych studiów nad rosyjską myślą wojskową, strategią i historią rosyjskiej wojskowości, bez zamykania się tylko i wyłącznie w kręgu zachodniej sztuki wojennej.

Strategiczne scenariusze na najbliższe lata powinny zakładać zagrożenie nie tylko rosyjską agresją rozumianą tutaj wielowątkowo jako rozegranie polskiego „obszaru sworzniowego”[87] bez własnego zaangażowania

[87] Mianem sworznia geopolitycznego lub obszaru sworzniowego określa się państwa, których znaczenie nie wynika z ich potęgi czy ambicji, tylko raczej z ważnego położenia geograficznego i skutków ich potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych. To, które państwo pełni funkcję sworznia geopolitycznego wynika najczęściej z jego położenia geograficznego; niekiedy państwa te zyskują dzięki temu szczególną rolę, gdyż mogą umożliwiać ważnemu graczowi dostęp do istotnych obszarów lub też go blokować. W pewnych przypadkach sworzeń geopolityczny może stanowić tarczę obronną dla kluczowego państwa czy nawet regionu. Niekiedy samo

http://rcin.org.pl

bezpośredniego. Należy także uwzględnić możliwą federalizację (rozpad) Ukrainy i związane z tym scenariusze rozwoju sytuacji. W dalszej perspektywie konieczne jest uwzględnienie ewentualności wystąpienia konfliktów na terytorium krajów bałtyckich i Mołdawii, przy pośrednim lub bezpośrednim zaangażowaniu Rosji, oraz konflikt polsko-białoruski.

---

istnienie sworznia geopolitycznego ma bardzo istotne konsekwencje polityczne i kulturalne dla jednego z sąsiadów, będącego bardziej aktywnym graczem geostrategicznym. Z tego względu głównym aspektem globalnej geostrategii Ameryki jest identyfikacja i ochrona państw, które w epoce po zakończeniu zimnej wojny odgrywają rolę sworzni geopolitycznych; Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, tłum. T. Wyżyński, Warszawa 1998, s. 40–41 i 46–47; L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2010, s. 13–14; L. Sykulski, *Wojna hybrydowa z Ukrainą (zachodnią)?*, Geopolityka.net, http://geopolityka.net/wojna-hybrydowa-z-ukraina-zachodnia/ (dostęp: 23 VIII 2023).

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 2

Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej XXI wieku*

Wstęp

Paradygmat (od łac. *paradigma* – 'wzór', 'przykład') to zbiór fundamentalnych założeń, pojęć i teorii stanowiących podstawy danej nauki, czyli system poglądów podzielanych przez naukowców oraz ram i zasad określających reguły, za pomocą których są badane obiekty, zjawiska i zagadnienia[1]. Próby sformułowania paradygmatu lub paradygmatów podejmuje się także w badaniach nad współczesnymi wojnami i sposobami ich prowadzenia. W opinii zachodnich analityków taki paradygmat stanowią m.in. koncepcja wojny hybrydowej (ang. *hybrid war*) i hybrydowych metod walki (ang. *hybrid warfare*), stworzone w Stanach Zjednoczonych na początku XXI w.[2] Należy podkreślić, że definicje tych pojęć są niejasne i ciągle budzą spory wśród zachodnich ekspertów. Lektura ich opracowań wskazuje na to, że zakres desygnatów wojny hybrydowej nie ma charakteru stałego i ulega ciągłym zmianom.

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2017, t. 9, nr 17, s. 11–55. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition*, Chicago 2012, s. 43–52; *idem*, *The Essential Tension: Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, Chicago 1970, s. 293–320; I. Hacking, *Paradigms*, w: *Kuhn's 'Structure of Scientific Revolutions' at Fifty: Reflections on Science Classic*, red. R.J. Richards, L. Daston, Chicago 2016, s. 96–115.

[2] P.R. Mansoor, *Introduction: Hybrid Warfare in History*, w: *Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Presents*, red. W. Murray, P.R. Mansoor, Cambridge 2012, s. 1–18; M.A. Piotrowski, *Konflikt nigdy nie jest prosty: amerykańska teoria i doktryna wojen oraz przeciwników hybrydowych*, „Sprawy Międzynarodowe", 2015, nr 2, s. 7–39; O. Wasiuta, *Geneza pojęcia i zmiany podejścia do wojny hybrydowej w zachodnim dyskursie politycznym i wojskowym*, „Przegląd Geopolityczny", 2016, nr 17, s. 26–40.

http://rcin.org.pl

Na ogół pojęcia wojna hybrydowa i hybrydowe metody walki odnoszą się do działań polegających na wykorzystaniu środków militarnych i niemilitarnych zintegrowanych w operacji, która ma zaskoczyć nieprzyjaciela, a potem umożliwić przejęcie inicjatywy i osiągnięcie korzyści przez oddziaływanie psychologiczne. W tym celu wykorzystuje się na dużą skalę działania dyplomatyczne, informacyjne i radioelektroniczne. Prowadzi się także operacje w cyberprzestrzeni i jak najdłużej ukrywa działania wojskowe oraz wywiadowcze, co następuje w połączeniu z wywieraniem silnej presji ekonomicznej i politycznej[3]. Pojawienie się paradygmatu hybrydowości w badaniach nad wojnami i konfliktami stanowi reakcję na ograniczenia i słabości przednich podejść analitycznych dominujących w krajach Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego od początku lat siedemdziesiątych XX w. Chodzi m.in. o teorię działań asymetrycznych, wojnę czwartej generacji, wojnę nietrynitarną i koncepcję tzw. nowych wojen[4]. Obecnie cechy hybrydowości przypisuje się niemalże wszystkim wojnom i konfliktom, co potwierdza np. opublikowana 1 lipca 2015 r. Narodowa strategia wojskowa Stanów Zjednoczonych Ameryki. W tym dokumencie zawarto stwierdzenie, że istnieje sfera konfliktów, w której nakładają się na siebie przemoc państwowa i pozapaństwowa, a strony wykorzystują mieszane techniki, zdolności i zasoby do osiągnięcia swoich celów:

> W takich hybrydowych konfliktach siły zbrojne mogą udawać siłę niepaństwową, jak to było w przypadku działań Rosji na Krymie, lub angażować brutalne organizacje ekstremistyczne oraz korzystać z ich zdolności obejmujących różnego rodzaju uzbrojenie, tak jak w przypadku ISIL w Iraku i Syrii. Konflikty hybrydowe mogą łączyć podmioty państwowe i niepaństwowe w działania na rzecz wspólnego celu z wykorzystaniem całej gamy broni, jak ma to miejsce na wschodzie Ukrainy. Konflikty hybrydowe mają na celu stworzenie sytuacji niejednoznacznych, utrudnianie procesów decyzyjnych i spowalnianie koordynacji na rzecz skutecznej reakcji. Ze względu na powyższe zalety tej formy konfliktów z punktu widzenia agresora, można się spodziewać, że utrzyma się ona przez dłuższy czas[5].

---

[3] *The Military Balance 2015*, London 2015, s. 18–19. Por. F.G. Hoffman, *Conflicts in the 21th Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia 2007, s. 17–35. Literatura dotycząca wojen hybrydowych (hybrydowych metod walki) jest bardzo bogata. Tutaj ograniczono się do wymienienia najważniejszych opracowań. Szczegółowe omówienie tej problematyki oraz wyczerpujące wskazówki bibliograficzne zawiera praca: *Terrorism. Commentary on Security Documents*, t. 141: *Hybrid Warfare and Gray Zone Threat*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2016.

[4] A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, Warszawa 2011, s. 10; A. Kober, *Practical Soldiers: Israel's Military Thought and Its Formative Factors*, Leiden 2016, s. 25.

[5] *The National Military Strategy of the United States of America, Martin Dempsey, Chairman, Joint Chiefs of Staff, The Pentagon, Washington, D.C., June 2015*, w: *Terrorism. Commentary*

http://rcin.org.pl

Koncepcja wojny hybrydowej pełni funkcję uniwersalnego paradygmatu, który służy do opisywania sposobów prowadzenia wojen także przez te państwa i podmioty niepaństwowe, których sztuka wojenna opiera się na tradycjach odmiennych od wojskowości zachodniej[6]. Powyższą opinię potwierdza to, że paradygmat wojny hybrydowej znajduje zastosowanie w analizach dotyczących działań Rosji w południowo-wschodniej części Ukrainy. W przestrzeni informacyjnej krajów członkowskich NATO i Unii Europejskiej istnieje powszechna opinia, że w Federacji Rosyjskiej obowiązuje jakoby nowy model nowoczesnej wojny, który określa się mianem wojny nowej generacji lub wojny hybrydowej. Zachodni analitycy, posługując się paradygmatem hybrydowości, dążą do stworzenia rzekomo nowatorskiego, uniwersalnego modelu rosyjskich działań, który ograniczają do kilku operacji bazowych[7]. Analiza specyfiki działań prowadzonych przez Rosję na Ukrainie odbywa się bez uwzględnienia bogatego dorobku rosyjskiej nauki wojskowej, czemu towarzyszy lekceważenie kultury strategicznej tego państwa[8].

---

on Security Documents, t. 142: *Security Strategies of the Second Obama Administration: 2015 Developments*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2016, s. 69–70.

[6] W amerykańskiej literaturze przedmiotu mianem wojna hybrydowa określono m.in. I wojnę czeczeńską (trwała od 11 XII 1994 do 31 VIII 1996 r.), II wojnę czeczeńską (trwała od 11 X 1999 do 15 IV 2009 r.), a także kryzys izraelsko-libański, czyli konflikt między Izraelem a organizacją Hezbollach trwający od 12 VII do 14 VIII 2006 r. Zob. W.J. Nemeth, *Future War and Chechnya: A Case for Hybrid Warfare*, Monterey 2002; D. Dilegge, R.J. Bunker, A. Keshavarz, *Iranian and Hezbollah Hybrid Warfare Activities: A Small Wars Journal Anthology*, Bloomington 2016.

[7] Ta tendencja znajduje odzwierciedlenie m.in. w następującej opinii: „Kurs Moskwy o charakterze neoimperialnym zapoczątkowało dojście do władzy Władimira Putina, polityka, który upadek Związku Sowieckiego uważa za największą geopolityczną katastrofę XX wieku. Wszystkie jego działania są więc ukierunkowane na odzyskanie hegemonii w regionie i podporządkowanie sobie państw będących niegdyś częściami składowymi ZSRS lub przynajmniej posiadanie w nich rozległych wpływów. W tym celu został stworzony projekt wojny nowej generacji, który łączy w sobie zaangażowanie o małej intensywności (często z ukrycia) z zaangażowaniem o dużej intensywności w charakterze supermocarstwa. Strategia ta została przetestowana w Czeczenii i Gruzji, następnie udoskonalona i ponownie zastosowana na Ukrainie, również w celu dopracowania. Rosyjska idea „wojny nowej generacji" opiera się na pięciu głównych elementach: dywersji politycznej, tworzeniu zaplecza, interwencji, odstraszaniu oraz manipulowaniu negocjacjami", A. Antczak-Barzan, *Dynamika wojny hybrydowej na Ukrainie*, „Kwartalnik Bellona", 2016, nr 1, s. 46. Por. K. Wąsowski, *Istota i uniwersalność rosyjskiego modelu wojny hybrydowej wykorzystanego na Ukrainie*, „Sprawy Międzynarodowe", 2015, nr 2, s. 39–57; J. Eichler, *War, Peace and International Security: From Sarajevo to Crimea*, London 2017, s. 174–176.

[8] Takie podejście badawcze reprezentuje Anna Antczak-Barzan: „Niektórzy badacze uważają, że błędem jest nazywanie rosyjskiej wojny nowej generacji hybrydową, ponieważ nie należy definiować i wyjaśniać sposobu prowadzenia wojny przez Rosję z wykorzystaniem koncepcji zachodnich. Fakt, że jest to koncepcja zachodnia, jak większość teorii

http://rcin.org.pl

Dzieje się tak dlatego, że we współczesnych amerykańskich studiach strategicznych, których podejście poznawcze zostało oparte na metodologii empirycznej, nie przywiązuje się należytej wagi do systematycznej i krytycznej analizy historii sztuki wojennej. Tę niekorzystną dla rzetelności amerykańskich analiz tendencję zauważył już w 1991 r. pułkownik David M. Glantz, dyrektor Biura Studiów nad Armią Sowiecką w Fort Leavenworth w Kansas, który określił ją następująco:

> W swojej naturze sowiecka nauka wojskowa różni się znacznie od tego, co w Stanach Zjednoczonych jest interpretowane jako nauka o wojskowości. W Stanach Zjednoczonych nie istnieje dobrze rozwinięta i usystematyzowana wiedza wojskowa ani proces analityczny, który można byłoby porównać z sowiecką nauką wojskową. W Stanach Zjednoczonych brakuje systematycznych i krytycznych studiów własnych doświadczeń historycznych w sferze militarnej oraz sztuki wojennej innych narodów. Amerykańscy teoretycy wojskowi mają tendencję do rozważania istoty wojny poza wszelką inną działalnością ludzką[9].

Mając na uwadze zaniedbanie studiów sowietologicznych po zakończeniu zimnej wojny oraz stworzenie koncepcji wojen hybrydowych odwołującej się głównie do współczesnego środowiska bezpieczeństwa, należy uznać, że opinia Glantza pozostaje, niestety, nadal aktualna[10]. Moim zdaniem stosowanie tylko i wyłącznie zachodniego podejścia analitycznego, skoncentrowanego na aspektach hybrydowości, skutkuje niekompletnym obrazem

---

w naukach o bezpieczeństwie czy stosunkach międzynarodowych, nie powoduje jednak, iż błędem koncepcyjnym czy metodologicznym jest stosowanie jej do opisu zjawisk niezachodnich. Rosja co prawda używa innych narzędzi i kieruje się inną logiką, ale to nie oznacza, że nie może prowadzić wojny o charakterze hybrydowym", A. Antczak-Barzan, *Dynamika wojny hybrydowej…*, s. 46.

[9] D.M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, New York 1991, s. 2.

[10] Szerzej na temat zaniedbania studiów sowietologicznych po zakończeniu „zimnej wojny" zob. D. Lieven, *Western Scholarship on the Rise and Fall of the Soviet Regime: The View from 1993*, „Journal of Contemporary History", 1994, nr 29, s. 195–227; P. Rutland, *Sovietology: Notes for a Post-Mortem*, „National Interests", 1999, nr 31, s. 109–122; R. Sakwa, *Postcommunist Studies: Once Again through the Looking Glass (Darkly)?*, „Review of International Studies", 1999, nr 25, s. 709–719. Dopiero od niedawna rozpoczęto badania mające na celu określenie desygnatów „hybrydowości" w wojnach i konfliktach, które wybuchły w poprzednich stuleciach. Zob. *Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents…* Autorzy próbują rozstrzygnąć, czy pojęcie w o j n a h y b r y d o w a oznacza nową, nieznaną w historii jakość, czy też przeciwnie – zjawisko doskonale znane, ale opisywane innymi słowami. Zakładają, że historia wojskowości, skupiona na spektakularnych, regularnych działaniach wojennych, pomijała dotąd wojny hybrydowe i hybrydowe metody walki, które, mimo że były stosowane od początku dziejów ludzkości, to jednak stały się powszechne dopiero w XXI w.

http://rcin.org.pl

działań prowadzonych przez podmioty charakteryzujące się kulturą strategiczną odmienną od zachodniej[11]. Trzeba bowiem pamiętać, że sposób prowadzenia wojny należy do integralnych aspektów rozwoju każdego społeczeństwa i jest dla niego charakterystyczny, jak wszelkie inne cechy. W wojnie wyraża się kultura danego społeczeństwa, wojna bywa także determinantem kultury danej społeczności lub narodu.

Dlatego też celem niniejszego tekstu jest przedstawienie podstawowych paradygmatów badawczych, którymi posługują się rosyjscy analitycy wojskowi. Lektura opracowań ich autorstwa wskazuje na to, że charakter współczesnych wojen i konfliktów jest rozpatrywany w Rosji przez pryzmat co najmniej trzech paradygmatów: materializmu dialektycznego, teorii systemów oraz cybernetyki i paradygmatu geopolitycznego (czy cybernetyka i paradygmat geopolityczny są tu potraktowane jako jeden paradygmat?). W mojej ocenie przedstawienie tych paradygmatów jest konieczne do zrozumienia fundamentalnych różnic pomiędzy rosyjskim a zachodnim podejściem analitycznym, co może być pomocne w określeniu sposobu postrzegania wojen, konfliktów i środowiska bezpieczeństwa przez rosyjskie elity decyzyjne i wojskowe. Na istnienie takich różnic wskazywał już w 1960 r. pułkownik sowieckiego wywiadu wojskowego GRU Oleg Pienkowski, według którego interpretacja tych samych danych dokonywana przez amerykańskich i brytyjskich wojskowych oraz ich sowieckich kolegów była diametralnie różna, ponieważ oficerowie sowieccy kierowali się marksistowsko-leninowską dialektyką, logiką i teorią poznania, a nie rozumowaniem dedukcyjnym[12].

Ze względu na charakter i złożoność zagadnienia przedstawienie wszystkich paradygmatów wykorzystywanych w rosyjskich studiach nad wojskowością w jednym artykule jest niemożliwe[13]. Dlatego też niniejsze opracowanie koncentruje się na omówieniu roli materializmu dialektycznego. Antycypując wyniki dalszych rozważań, należy podkreślić, że materializm dialektyczny, mimo że po dezintegracji ZSRS przestał pełnić funkcję oficjalnej ideologicznej nadbudowy nauki wojskowej, nadal w Rosji stanowi filozoficzną, poznawczą i metodologiczną podstawę analizy wojen i konfliktów.

W prezentowanym rozdziale wykorzystano głównie publikacje przedstawicieli rosyjskich resortów siłowych, uwzględniając przede wszystkim prace autorów wywodzących się z naukowo-dydaktycznego zaplecza armii rosyjskiej. Dla problematyki poruszanej w tym tekście publikacje ich autorstwa

---

[11] S.T. Lawson, *Nonlinear Science and Warfare: Chaos, Complexity and the U.S. Military in the Information Age*, London–New York 2014.

[12] J.D. Douglas, *Soviet Military Strategy in Europe*, New York 1980, s. 1–2.

[13] Problematyka teorii systemów, cybernetyki i paradygmatu geopolitycznego zostanie omówiona w odrębnych opracowaniach.

http://rcin.org.pl

mają znaczenie zasadnicze, ponieważ stanowią odzwierciedlenie rosyjskiej myśli wojskowej. Pojęcie myśl wojskowa (ros. *военная мысль*) oznacza bowiem w FR system poglądów (idei) panujących wśród funkcjonariuszy państwowych, personelu wojskowego (wojskowych uczonych, specjalistów ds. kompleksu wojskowo-przemysłowego itp.) oraz filozofów i politologów, które dotyczą najważniejszych dziedzin nauki wojskowej. Dorobek myśli wojskowej jest aktywnie wykorzystywany w pracach nad formułowaniem doktryn wojennych, programów szkoleń, ustaw i zaleceń, w tworzeniu nowych środków walki i przygotowywaniu tzw. zabezpieczenia działań wojennych[14].

2.1. Struktura i zadania rosyjskiej nauki wojskowej

Podobnie jak w ZSRS, we współczesnej Rosji nauka wojskowa (ros. *военная наука*) to system wiedzy o charakterze wojny i jej prawach, przygotowaniu sił zbrojnych i społeczeństwa do wojny oraz sposobach jej prowadzenia. Nauka wojskowa bada prawa wojny oraz walki zbrojnej. Te prawa odzwierciedlają zależność przebiegu i rezultatu wojny i walki zbrojnej od stosunku ekonomicznych, moralno-politycznych, naukowo-technicznych i militarnych potencjałów walczących stron[15]. Rosyjska nauka wojskowa stanowi usystematyzowany zbiór wiedzy, który tworzą następujące dziedziny:

1. Teoria ogólna (ros. *общая теория*) – dotyczy logicznych i metodologicznych podstaw nauki wojskowej, jej przedmiotu, struktury, zadań oraz wewnętrznych i zewnętrznych zależności pomiędzy dziedzinami wchodzącymi w jej skład. Teoria ogólna zajmuje się także określaniem paradygmatów badania praw wojny i walki zbrojnej, organizacji sił zbrojnych oraz innych zjawisk i procesów. Do najważniejszych zadań realizowanych w ramach tej dziedziny należy opracowywanie nowych koncepcji niekonwencjonalnych konfliktów i wojen, form i sposobów walki informacyjnej, tworzenie teoretycznych podstaw taktycznego i technicznego użycia broni na nowych zasadach fizycznych (tzw. broni perspektywicznej generacji) oraz projektowanie i tworzenie

[14] С.Г. Бандурин, Е.К. Лукашев, Р.М. Португальский, *История военной мысли Отечества*, Москва 2005, s. 4. Por. R.D. Crane, *The Structure of Soviet Military Thought*, „Studies in Soviet Thought", 1967, nr 7, s. 28–34.

[15] Por. С.Ф Ахромеев, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 1986, s. 135–136; А.М. Плехов, *Словарь военных терминов*, Москва 1988, s. 50; В.Н. Чернавин, *Военно-морской словарь*, Москва 1990, s. 81; А.П. Горкин, *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001, s. 296–300; А.Э. Сердюков, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007, s. 135.

http://rcin.org.pl

zautomatyzowanych systemów kierowania wojskami (siłami). Ważny problem badawczy stanowi także zwiększanie efektywności procesu kształcenia i szkolenia personelu wojskowego w związku z kompleksową informatyzacją zaplecza dydaktycznego oraz rozwojem nowych dziedzin nauki wojskowej, np. systemologii wojskowej i futurologii.

2. Teoria sztuki wojennej (ros. *теория военного искусства*) – to dziedzina nauki wojskowej, która łączy w sobie teorię strategii, sztuki operacyjnej i taktyki. W ramach teorii sztuki wojennej bada się militarno-techniczny i społeczno-polityczny charakter wojny, czyli podstawy jej planowania, przygotowania i prowadzenia na szczeblu strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Jednym z najważniejszych zadań współczesnej rosyjskiej teorii sztuki wojennej jest opracowanie zasad interakcji rodzajów wojsk operujących na wszystkich teatrach działań wojennych, włączając w to przestrzeń kosmiczną, powietrzną i informacyjną.
3. Teoria organizacji sił zbrojnych (ros. *теория строительства Военных Сил*) – zajmuje się problematyką utrzymywania wojsk (sił) w gotowości bojowej oraz ich wspierania w celu wypełniania zadań bojowych. Studia prowadzone w ramach tej dziedziny dotyczą także projektów tworzenia i doskonalenia optymalnej struktury organizacyjnej, umożliwiającej armii skuteczne realizowanie zadań bojowych na poziomie strategicznym, operacyjnym i taktycznym. Specjaliści od teorii organizacji sił zbrojnych zajmują się również przygotowywaniem rekomendacji dotyczących przebiegu i specyfiki służby wojskowej oraz dyslokacji poszczególnych jednostek w czasie pokoju i wojny.
4. Teoria nauczania i szkolenia wojskowego (ros. *теория воинского обучения и воспитания*) – określa badania nad formami i metodami operacyjnego oraz bojowego przygotowania żołnierzy i oficerów podczas kształcenia wojskowego oraz pełnienia służby. W ramach tej dziedziny są prowadzone także studia nad psychologią wojskową, czyli formowaniem u oficerów i żołnierzy wysokich walorów moralnych, przy jednoczesnym podnoszeniu poziomu ich dyscypliny.
5. Teoria uzbrojenia (ros. *теория вооружения*) – zajmuje się naukowym i analitycznym zabezpieczaniem i uzasadnianiem prowadzenia jednolitej polityki militarno-technicznej w siłach zbrojnych FR.
6. Teoria ekonomii wojskowej i zaplecza sił zbrojnych (ros. *теория военной экономики и тыла ВС*) – bada sposoby gromadzenia i wykorzystania środków oraz dóbr materialnych niezbędnych

http://rcin.org.pl

dla zagwarantowania funkcjonalności sił zbrojnych i prowadzenia ewentualnej wojny w przyszłości. W ramach tej dziedziny prowadzone są także badania nad militarnymi aspektami funkcjonowania kraju w czasie wojny oraz sposobami zwiększenia odporności społecznego i ekonomicznego potencjału państwa w przypadku agresji militarnej.

7. Teoria typów i rodzajów sił zbrojnych (ros. *теория видов и родов ВС*) bada podstawy ich przygotowania, użycia i wykorzystania w czasie wojny i pokoju.
8. Historia wojskowości (ros. *военная история*) – w ramach nauki wojskowej poświęcona jest historii wojen, myśli wojskowej, sztuki wojennej i innych dziedzin wojskowości[16].

Według rosyjskich ekspertów nauka wojskowa wyraża określony poziom teoretycznych poglądów i jest związana z naukami społecznymi, przyrodniczymi i ścisłymi. Jak podkreśla gen. Machmut Gariejew, prezes Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, badanie tak złożonego zjawiska społeczno-politycznego, jakim jest wojna, wymaga połączenia wielu nauk[17]. Takie interdyscyplinarne podejście umożliwia wyodrębnienie z obszaru różnych nauk tych dziedzin, które są przydatne armii. W dziedzinie nauk społecznych ważne znaczenie dla sił zbrojnych mają np. takie dyscypliny naukowe, jak teoria prawa wojennego, psychologia wojskowa i pedagogika wojskowa. Z kolei w naukach przyrodniczych dyscyplinami wykorzystywanymi przez wojsko są: geografia wojskowa, kartografia wojskowa, geodezja wojskowa, hydrometeorologia wojskowa i medycyna wojskowa. Natomiast w ramach nauk ścisłych na potrzeby armii prowadzi się badania np. w takich dziedzinach, jak radioelektronika, cybernetyka i balistyka[18].

---

[16] В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство*, кн. 2: *Военная наука*, Москва 2016, s. 38–43. Por. Б.Ф. Сингаевский, *Что же такое военная наука?*, „Военная мысль", 1993, nr 9, s. 29–32; С.А. Богданов, *О структуре и содержании военной науки на современном этапе развития военной мысли*, „Военная мысль", 2004, nr 5, s. 29–39; А.А. Озеров, *Дисциплинарная (предметная) структура военной науки*, w: *История и философия военной науки*, red. Б.И. Каверин, С.А. Тюшкевич, Москва 2007, s. 212–232; Е.Н. Карлова, *Военная наука как социальный институт (структура, функции особенности)*, w: *Военная наука в России и за рубежом. Вторая всероссийская межведомственная научная конференция (Москва, 20 ноября 2013 г.)*, red. И.Е. Сойкин, В.А. Аватков, Москва 2014, s. 106–112.

[17] М.А. Гареев, *Сражения на военно-историческом фронте*, Москва 2008, s. 87–88.

[18] В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство...*, кн. 2, s. 41.

http://rcin.org.pl

2.2. Kategorie, prawa i prawidłowości materializmu dialektycznego a teoria sztuki wojennej

Jednym ze skutków dezintegracji ZSRS był głęboki podział w środowisku rosyjskich wojskowych. Część z nich pozostała wierna sowieckiej doktrynie militarnej – dopuszczała tylko minimalną modernizację jej tradycyjnych założeń. Inni zaś stali się zwolennikami nowych poglądów i zaczęli popierać działania zmierzające do gruntownego zreformowania rosyjskich sił zbrojnych. Przedstawiciele tych dwóch nurtów określili najważniejsze problemy nauki wojskowej we współczesnej Rosji[19].

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w. przedmiotem debaty w środowiskach naukowych i eksperckich stała się m.in. problematyka filozoficznej, ideologicznej, metodologicznej i poznawczej podstawy (paradygmatu) nauki wojskowej[20]. Lektura publikacji autorstwa rosyjskich ekspertów wskazuje na to, że pomimo znacznego postępu w nauce i technice, analiza sztuki wojennej we współczesnej Rosji nadal opiera się na tradycji i dorobku sowieckiej nauki wojskowej. Ta opinia dotyczy przede wszystkim m a t e r i a l i z m u d i a l e k t y c z n e g o – światopoglądowej, poznawczej, metodologicznej i ideologicznej podstawy marksistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i armii (ros. *марксистско-ленинское учение о войне и армии*)[21]. Warto podkreślić, że mimo upadku komunizmu, materializm dialektyczny nadal cieszy się uznaniem wśród znacznej części dowódców, uczonych i analityków w Rosji. Co więcej, jest on popularny także w Chińskiej Republice Ludowej, gdzie nosi miano dialektyki wojskowej[22]. Według rosyjskich ekspertów, aby nauka wojskowa mogła się rozwijać i prawidłowo wypełniać funkcję

---

[19] В.Н. Конышев, А.А. Сергунин, *Дискуссии о войнах будущего в российском экспертно-аналитическом сообществе: мифы и реальность*, „Проблемы национальной стратегии", 2013, nr 4, s. 100–114.

[20] Por. Ю.Н. Голубев, В.Н. Картин, *О необходимости новой парадигмы военно-научных исследований*, „Военная мысль", 2008, nr 1, s. 71–80; И.С. Даниленко, *От прикладной военной науки – к системной науке о войне*, „Военная мысль", 2008, nr 10, s. 23–32; Г.П. Отюцкий, *Философия войны структура, задачи и функции*, „Военная мысль", 2010, nr 3, s. 72–78; С.А. Тюшкевич, В.В. Круглов, *Военная наука: размышления о её содержании и развитии*, „Военная мысль", 2010, nr 10, s. 63–68; М.А. Гареев, *В интересах обороноспособности страны*, „Вестник Академии военных наук", 2015, nr 1, s. 4–10.

[21] С.А. Тюшкевич, Н.Я. Сушко, Я.С. Дзюба, *Марксизм-ленинизм о войне и армии*, Москва 1968, s. 346–349, 352; Д.А. Волкогонов, *Марксистско-ленинское учение о войне и армии*, Москва 1984, s. 12–13.

[22] В. Ерыкалин, *Военная наука Китая (2016)*, „Зарубежное военное обозрение", 2016, nr 1, s. 15; Г.П. Отюцкий, *Философия войны: проблемы конституирования*,

http://rcin.org.pl

prognostyczną, a tym samym wyprzedzać postęp naukowy i techniczny, jej podstawa filozoficzna i metodologiczna musi się opierać na materializmie dialektycznym. Rosyjscy analitycy wojskowi, odwołując się do dzieł sowieckich strategów, podkreślają, że dialektyka, powszechnie stosowana w ZSRS, nie może zostać usunięta z procesu strategicznego myślenia, ponieważ stanowi jego istotę[23]. Dla przykładu warto przytoczyć opinię, której autorem jest gen. mjr Wasilij Kopytko. Zajmował on m.in. stanowisko głównego specjalisty, a następnie profesora w Katedrze Sztuki Operacyjnej w Centrum Naukowo-Badawczym Akademii Wojskowej Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Charakteryzując problematykę współczesnej rosyjskiej nauki wojskowej, stwierdził on, że badanie różnorodnych sposobów przygotowania i wykorzystania armii w walce zbrojnej nie jest możliwe bez posiadania głębokiej wiedzy o społeczno-ekonomicznych i militarno-politycznych aspektach wojny, a także o jej prawach i prawidłowościach, które zostały opisane przez materializm dialektyczny[24]. Co więcej, materializm dialektyczny stanowi metodologiczną podstawę teorii wojenno-politycznej (ros. *военно-политическая теория*), czyli systemu idei, poglądów, wyobrażeń i koncepcji odzwierciedlających w świadomości elit decyzyjnych i społeczeństwa wzajemną relację polityki, wojny i pokoju, sposoby organizacji armii itp. Istotną rolę w formułowaniu teorii wojenno-politycznej odgrywa m.in. militarno-polityczna analiza globalnego i regionalnego środowiska bezpieczeństwa, konfliktów i wojen. W Rosji teoria wojenno-polityczna ma ogromne znaczenie, ponieważ stanowi naukową podstawę polityki obronnej państwa[25].

Według rosyjskich ekspertów podstawowym zadaniem nauki wojskowej jest poznanie wojny przez opisanie i wyjaśnienie obiektywnych praw odzwierciedlających jej charakter jakościowy i ilościowy, a także predykcja specyfiki i przebiegu przyszłych wojen[26]. P r e d y k c j a lub p r z e w i d y w a n i e (ros. *предвидение*) to skomplikowany proces analityczny, którego

---

„Военная мысль", 2009, nr 10, s. 57; В.В. Бабич, *О военной науке и войне*, „Военная мысль", 2009, nr 12, s. 61–62.

[23] Zob. И.Н. Воробьёв, В.А. Киселев, *Военная наука на современном этапе*, „Военная мысль", 2008, nr 7, s. 27. Twierdzenie, że dialektyka stanowi podstawę myślenia strategicznego autorzy artykułu zaczerpnęli z dzieła sowieckiego teoretyka sztuki wojennej Aleksandra Swieczina, zob. А. Свечин, *Стратегия*, Москва 1927, s. 246.

[24] В.К. Копытко, *О некоторых проблемах отечественной военной науки*, „Военная мысль", 2013, nr 9, s. 17.

[25] И.В. Бернацких, *Военно-политический анализ общественных явлений и его особенности*, „Вестник Академии военных наук", 2016, nr 1, s. 32.

[26] И.Н. Воробьёв, В.А. Киселев, *История и философия военной науки*, „Военная мысль", 2007, nr 2, s. 68.

http://rcin.org.pl

celem jest rozpoznanie przyszłych zjawisk i procesów determinujących militarno-techniczne i społeczno-polityczne kierunki dalszego rozwoju sztuki wojennej różnych państw lub bloków militarno-politycznych. Ten proces obejmuje takie obszary badawcze, jak specyfika i charakter przyszłych wojen, militarna i polityczna sytuacja w poszczególnych regionach świata oraz nowe środki i sposoby walki zbrojnej. Według rosyjskich wojskowych predykcja może mieć charakter empiryczny, czyli opierający się na zdrowym rozsądku, doświadczeniu i intuicji, oraz naukowy, tzn. opierający się na poznaniu obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej. W związku z tym charakteryzujące się empirią zachodnie podejście analityczne nie jest uważane przez rosyjskich ekspertów za naukowe. Według nich predykcja polega na tworzeniu modelu przyszłego konfliktu i algorytmu działań potencjalnego przeciwnika. Znając sposób postępowania nieprzyjaciela, można narzucić mu niekorzystny dla niego sposób działania, co pozwala zwiększyć skuteczność czynnika zaskoczenia. Ułatwia to zrealizowanie zamierzonych celów strategicznych, operacyjnych i taktycznych. Obraz przewidywanej reakcji przeciwnika jest tworzony za pomocą ogólnych metod charakteryzujących różne dziedziny wiedzy oraz tzw. metod specjalnych, stosowanych w nauce wojskowej. Należą do nich: ekstrapolacja[27], modelowanie, ocena ekspercka, planowanie sieciowe, a także gry wojenne na poziomie sztabów i manewry wojskowe. Trafne prognozowanie umożliwia uzyskanie przewagi intelektualno-informacyjnej nad nieprzyjacielem[28].

Rosyjscy wojskowi zakładają, że wiedza o prawach wojny opiera się na materializmie dialektycznym i metodzie dialektycznej[29]. Jak już powiedziano, materializm dialektyczny to filozoficzna i teoretyczna podstawa marksizmu-leninizmu, pretendująca do miana nauki badającej obiektywne

---

[27] Ekstrapolacja – przewidywanie przebiegu jakiegoś zjawiska w warunkach nieznanych na podstawie znajomości analogicznego zjawiska w warunkach znanych.

[28] Zob. Ю.В. Чуев, Ю.Б. Михайлов, *Прогнозирование в военном деле*, Москва 1975; Ю.С. Солнышков, *Предвидение в военном деле*, w: *Военная энциклопедия*, t. 6: *Огарков–Прогресс*, red. С.Б. Иванов, Москва 2002, s. 576; В.Д. Рябчук, *Проблемы военной науки и военного прогнозирования в условиях интеллектуально-информационного противоборства*, „Военная мысль", 2008, nr 5, s. 67–76; *idem*, В.И. Ничипор, *О роли и месте прогнозирования и предвидения в системе планирования операции и общевойскового боя*, „Военная мысль", 2007, nr 10, s. 61–67. Por. А.И. Подберёзкин, В.Г. Соколенко, С.Р. Цырендоржиев, *Современная международная обстановка: цивилизации, идеологии, элиты*, Москва 2015, s. 23–156; М.В. Александров, *К вопросу о возможности создания математической модели прогнозирования военно-политической и стратегической ситуации вокруг РФ*, w: *Некоторые аспекты анализа военно-политической обстановки: монография*, red. А.И. Подберёзкин, К.П. Боришполец, Москва 2014, s. 25–50.

[29] Zob. np. А.И. Владимиров, *Диалектика и общая теория войны*, „Военно-промышленный курьер", 2010, nr 2, s. 5.

http://rcin.org.pl

prawa każdego rozwoju materii tworzącej obiektywną rzeczywistość, tj. prawidłowości, które w ten sam sposób opisują procesy przyrodnicze, społeczne i świadomościowe[30]. W materializmie dialektycznym termin „obiektywny" oznacza „niezależny od świadomości, jaźni, woli, uczuć, wrażeń, działań i wpływu człowieka"[31]. W najogólniejszym sformułowaniu „prawo" jest określonym, koniecznym stosunkiem między rzeczami, zjawiskami czy procesami, wypływającym z ich natury wewnętrznej, z ich istoty. Pojęcie „prawo" jest jedną z kategorii poznania przez człowieka jedności, związku i wzajemnej zależności zjawisk zachodzących w świecie materialnym, czyli obiektywnym[32]. Metodą dialektyczną natomiast nazywamy zespół dyrektyw postępowania badawczego w celu uzyskania adekwatnej wiedzy o świecie i generalnych dyrektyw przekształcania świata opartych na znajomości ogólnych prawidłowości jego rozwoju, na traktowaniu świata jako zespołu procesów, a nie zbioru rzeczy niezmiennych[33]. Każda nauka posługuje się kategoriami, czyli pewnym zasobem pojęć dla niej specyficznych, za pomocą których formułuje prawa swojej dziedziny. Także dialektyka ma swoje kategorie, dzięki którym wyraża właściwości wszelkich procesów oraz formułuje swoje prawa mające charakter ogólny, szczególny i jednostkowy[34]. Oto kilkanaście przykładowych kategorii tego typu: przemiana, rozwój, ruch, proces, ilość, jakość, możliwość, konieczność, przypadek, przeciwieństwo,

---

[30] А.Д. Макаров, С.И. Попов, Л.В. Славнов, *Диалектический материализм*, Москва 1973, s. 19–24; А.С. Миловидов, *Диалектический материализм*, w: *Советская военная энциклопедия*, t. 3: *Гражданская война в США – Йокота*, red. Н.В. Огарков, Москва 1977, s. 173–176.

[31] Ф.В. Константинов, В.Г. Марахов, *Материалистическая диалектика*, t. 4: *Диалектика общественного развития*, Москва 1984, s. 127–138; А.М. Израилевский, *Специфика теоретического уровня современного обществознания и принцип объективности (философско-методологический анализ)*, w: *Проблемы объективности в социальном познании*, red. А.Я. Райбекас, Красноярск 1988, s. 18–32. Należy podkreślić, że ta wykładnia pojęcia o b i e k t y w i z m różni się diametralnie od jego interpretacji w idealistycznych kierunkach filozoficznych, gdzie terminu „obiektywny" używa się często w znaczeniu wyrosłym z tradycji kantowskiej: „powszechnie ważny dla ducha, intelektu ludzkiego". W języku potocznym mamy natomiast do czynienia z utożsamianiem znaczenia przymiotnika „obiektywny" z przymiotnikami „bezstronny", „prawdomówny", a nawet „sprawiedliwy", i nadawaniem mu silnego odcienia emocjonalnego i wartościującego; zob. J. Ładosz, *Materializm dialektyczny*, Warszawa 1973, s. 33.

[32] А.Д. Макаров, А.В. Востриков, Е.Н. Чесноков, *Диалектический материализм*, Москва 1960, s. 153–160; В.С. Соколов. *Закон как категория марксистской диалектики*, w: *Вопросы диалектического материализма. Элементы диалектики*, Москва 1960, s. 3–30.

[33] А.П. Шептулин, *Диалектический метод познания*, Москва 1983, s. 44 i in. Por. М.М. Розенталь, *Марксистский диалектический метод*, Москва 1952, s. 40–43.

[34] H. Dahm, *Soviet Philosophy's Conception of „Basic Laws", „Order" and „Principles"*, „Studies in Soviet Thought", 1961, nr 1, s. 52– 63.

http://rcin.org.pl

sprzeczność, treść, forma, struktura, funkcja, zjawisko, istota, względność, absolutność itp.[35] Za pomocą tych kategorii formułuje się najpierw prawa ogólne, które są następujące:

- prawo powszechności rozwoju;
- prawo jedności i walki przeciwieństw;
- prawo wzajemnej zależności przemian jakościowych oraz ilościowych;
- prawo zaprzeczenia zaprzeczenia (negacji negacji)[36].

Teoretycy materializmu dialektycznego podkreślają, że wymienione prawa to tylko najważniejsze, istotne, podstawowe prawa dialektyki, która jednak na nich się nie kończy. Ogólne prawa dialektyki są formułowane w wyniku porównania ze sobą procesów możliwie różnorodnych dziedzin i ustalenia ich cech wspólnych. Ze względu na swój uniwersalny zakres dialektyka opiera się w badaniach na wynikach uzyskanych już przez inne nauki, a nie na samodzielnym badaniu konkretnych przemian rzeczywistości[37]. Co więcej, prawa dialektyki, będąc ogólnymi prawami rozwoju różnych zjawisk i procesów, przejawiają się w nich w różny sposób, w zależności od specyficznego charakteru każdego z nich, co dotyczy także sztuki wojennej[38].

Prawa ogólne

Według rosyjskich wojskowych ogólne, szczególne i jednostkowe prawa dialektyki określają przede wszystkim:

- naturę konfliktu jako podstawowej siły napędowej historii ludzkości;
- percepcję wojny jako zjawiska i fenomenu ludzkiej egzystencji;
- wzajemne stosunki państw i społeczeństw w paradygmacie wojny i pokoju;
- środki i sposoby prowadzenia wojen[39].

---

[35] G. Planty-Bonjour, *The Categories of Dialectical Materialism: Contemporary Soviet Ontology*, Dodrecht 1967, s. 12–23, 39–77; F. Rapp, *Gesetz und Determination in der Sowjetphilosophie: Zur Gesetzeskonzeption des dialektischen Materialismus unter besonderer Berücksichtigung der Diskussion über dynamische und statistische Gesetzmäßigkeit in der zeitgenössischen Sowjetphilosophie*, Dodrecht 1968, s. 3–37.

[36] А.П. Шептулин, *Марксистско-ленинская диалектика*, ks. 1: *Материалистическая диалектика как научная система*, Москва 1983, s. 31–47, 70–279; Ф.В. Константинов, В.Г. Марахов, *Материалистическая диалектика*, t. 2: *Субъективная диалектика*, Москва 1982, s. 70–101; *Podstawy filozofii marksistowskiej*, red. F.W. Konstantinow, Warszawa 1964, s. 192–193.

[37] J. Ładosz, *Materializm dialektyczny...*, s. 93.

[38] *Podstawy filozofii marksistowskiej...*, s. 195.

[39] А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны*, cz. 1: *Основы теории войны*, Москва 2013, s. 99–100. Por. И.М. Капитанец, *Война на море. Актуальные проблемы развития военно-морской науки*, Москва 2001, s. 117.

http://rcin.org.pl

Materializm dialektyczny zakłada, że fundamentalnym prawem dialektyki, z którego wynikają pozostałe, jest prawo powszechności rozwoju. Mówi ono, że wszystkie zjawiska, rzeczy i procesy istniejące w świecie podlegają przemianom i rozwojowi, co oznacza, że w żadnej dziedzinie nie ma rzeczy ani zjawisk niezmiennych, wiecznych, jednakowych, w sposób doskonały od innych izolowanych[40]. To prawo odnosi się także do sztuki wojennej, która jest postrzegana jako nieustanny proces rozwoju, doskonalenia środków i sposobów walki, metod organizacji sił zbrojnych itd.[41] Natomiast źródło tego rozwoju, jego wewnętrzny impuls, siłę napędową, która generuje postęp, określa prawo jedności i walki przeciwieństw. To prawo z kolei zakłada, że we wszystkich zjawiskach, przedmiotach, procesach istnieją przeciwieństwa i sprzeczności, których wzajemne oddziaływanie sprawia, że świat znajduje się w nieustannym ruchu i się rozwija. Każde zjawisko, przedmiot czy proces ma swoje specyficzne sprzeczności wewnętrzne, które określają ich istnienie, charakter i właściwe sobie prawidłowości rozwoju. Zespolenie, połączenie, czyli jedność przeciwieństw warunkująca swoistość konkretnego zjawiska, przedmiotu czy procesu, jest przemijające i względne, tak jak samo zjawisko, przedmiot czy proces. Walka przeciwieństw, tj. wzajemne oddziaływanie przeciwieństw skierowane ku ich rozwiązaniu, jest natomiast absolutne i wieczne. Trwa przez cały czas istnienia danego zjawiska, przedmiotu czy procesu, a gdy dojdzie do ich unicestwienia, zmienia jedynie swój charakter. Rozwój polega zatem na nieustannym rozwiązywaniu się jednych sprzeczności i wyłanianiu się w wyniku tego nowych[42]. To prawo znajduje również zastosowanie w nauce wojskowej i warunkuje holistyczną naturę wojny, która w ujęciu rosyjskich wojskowych stanowi zjawisko społeczno-polityczne i militarno-techniczne – najostrzejszą formę rozwiązywania społeczno-politycznych, ekonomicznych, ideologicznych, narodowych, religijnych, terytorialnych i innych przeciwieństw zachodzących pomiędzy państwami, narodami, blokami polityczno-militarnymi, klasami, grupami społecznymi oraz innymi podmiotami. Odbywa się to za pomocą środków przemocy, przez walkę

---

[40] Ф.В. Константинов, *Основы марксистско-ленинской философии*, Москва 1979, s. 85–89; *Podstawy filozofii marksistowskiej…*, s. 190–197.

[41] Е.И. Рыбкин, *Диалектика в военном деле*, w: *Советская военная энциклопедия…*, t. 3, s. 170–173. Por. С.В. Максимов, *Диалектика отечественного военного прогресса*, Красноярск 2013, s. 3–6.

[42] Л.Ф. Ильичев, *Материалистическая диалектика как общая теория развития*, t. 1: *Философские основы теории развития*, Москва 1982, s. 252–277; М.А. Парниюк, Е.Н. Причепий, В.В. Кизима, *Материалистическая диалектика. Закон единства противоположностей*, Киев 1991, s. 11–26, 46–55.

http://rcin.org.pl

zbrojną. Aby osiągnąć cele, oprócz walki zbrojnej, która stanowi istotę wojny, stosuje się także inne formy walki: ekonomiczne, dyplomatyczne, ideologiczne, psychologiczne i inne[43]. Wojna jest zjawiskiem złożonym, ma swoje cechy i właściwości. O charakterze wojny decydują czynniki historyczne, społeczno-polityczne, militarno-techniczne i terytorialne. Biorąc pod uwagę kryterium historyczne, wojna jest postrzegana jako zjawisko społeczno-polityczne, które ma swoje miejsce w ramach danej epoki historycznej i wywiera wpływ na zmiany społeczne, technologiczne itp. będące jej następstwem w przyszłości. Z kolei społeczno-polityczny charakter danej wojny znajduje odzwierciedlenie w przeciwieństwach i sprzecznościach zachodzących pomiędzy stronami konfliktu. Analiza przeciwieństw i sprzeczności stanowi też kryterium oceny moralnej danej wojny. Tej analizy dokonuje się przez pryzmat usprawiedliwienia bądź nieusprawiedliwienia intencji, celów i działań walczących stron. Czynnik militarno-techniczny odzwierciedla technologiczną specyfikę danej wojny, natomiast czynnik terytorialny odnosi się do jej zakresu przestrzennego (np. podział wojen na globalne i lokalne)[44].

Niezwykle interesującą analizę natury wojny rozpatrywanej z perspektywy prawa jedności i walki przeciwieństw przedstawił w 1963 r. marsz. Wasilij Sokołowski. Zajmował on m.in. stanowisko szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych ZSRS (od czerwca 1952 r.), następnie pełnił funkcję I zastępcy ministra obrony ZSRS, a w latach 1960–1968 pełnił służbę jako generalny inspektor w Grupie Generalnych Inspektorów Ministerstwa Obrony ZSRS. Marszałek Sokołowski był także autorem i redaktorem wielu publikacji naukowych poświęconych sztuce wojennej, w tym monumentalnego dzieła *Strategia wojenna*, które wciąż jest zaliczane do kanonu lektur obowiązkowych na rosyjskich uczelniach wojskowych[45]. W czasach ZSRS pełniło ono funkcję praktycznego podręcznika dla reprezentantów elity wojskowej, z którego czerpano wiedzę na temat ogólnych praw strategii i charakteru

---

[43] Д.А. Волкогонов, С.А. Тюшкевич, *Война*, w: *Советская военная энциклопедия*, t. 2: *Вавилон–Гражданская война в Северной Америке*, red. Н.В. Огарков, Москва 1976, s. 305–310; Д.А. Волкогонов, С.А. Тюшкевич, *Война*, w: *Военная энциклопедия*, t. 2: *Вавилония–Гюйс*, red. В.С. Грачев, Москва 1994, s. 233–235; В.В. Серебрянников, *О понятии „война”*, „Военная мысль”, 2004, nr 10, s. 61–65; В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство*, ks. 1: *Война*, Москва 2016, s. 41–42.

[44] С.А. Богданов, *О современных подходах к теории военных конфликтов и их предотвращению*, „Военная мысль”, 1993, nr 7, s. 36–44; В.Н. Горбунов, С.А. Богданов, *О характере вооружённой борьбы в XXI веке*, „Военная мысль”, 2009, nr 3, s. 9–10.

[45] И.Н. Шкадов, *Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь*, t. 2: *Любов–Ящук*, Москва 1988, s. 497–498; М. Чередниченко, *Маршал Советского Союза Василий Соколовский*, w: *Полководцы и военачальники Великой Отечественной*, wyd. 1, Москва 1971, s. 331–372.

http://rcin.org.pl

ówczesnych wojen[46]. Opierając się na dziełach Carla von Clausewitza i Włodzimierza Lenina, Sokołowski podkreślał, że wojna jest tylko częścią procesu, jaki stanowi polityka. W opinii marszałka polityka jest sworzniem łączącym dwa przeciwstawne sobie zjawiska, czyli wojnę i pokój, warunkującym ich współzależność, tj. przenikanie się. Według Lenina i Sokołowskiego wojna stanowi kontynuację polityki środkami przemocy, którymi są siły zbrojne[47]. Ta definicja nawiązuje do poglądów Clausewitza, według którego wojna jest dalszym ciągiem stosunków politycznych, prowadzeniem ich innymi środkami[48]. Jednak Lenin, a za nim sowieccy stratedzy, znaczenie polityki rozumieli inaczej niż pruski generał. W ZSRS politykę utożsamiano bowiem z walką klas, państw i narodów prowadzoną za pomocą wszelkich możliwych środków (np. ideologicznych, politycznych, ekonomicznych, dyplomatycznych, administracyjno-prawnych i in.). W procesie, jakim była walka klas, w przypadku wystąpienia skrajnych przeciwieństw pomiędzy jej uczestnikami, te środki uzupełniano walką zbrojną. W ten sposób w świadomości sowieckich przywódców wojna była tylko jedną z form walki klasowej[49].

Warto podkreślić, że ówczesne sowieckie rozumienie współzależności między polityką, pokojem a wojną fundamentalnie różniło się od koncepcji zachodnich strategów i teoretyków wojskowych, co znalazło wyraz w krytyce poglądów Basila Liddella Harta dokonanej przez Sokołowskiego. Brytyjski wojskowy stworzył tzw. strategię działań pośrednich (ang. *strategy of the indirect approach*), która obecnie jest uważana za źródło koncepcji wojen hybrydowych[50].

---

[46] *A Translation from the Russian of Soviet Military Strategy V.D. Sokolovskii*, red. H. Dinnerstein, L. Goure, T. Wolfe, Santa Monica 1963, s. 83.

[47] В.Д. Соколовский, *Военная стратегия*, Москва 1963, s. 214–217. Por. В.И. Ленин, *Выписки и замечания на книгу Клаузевица „О войне и ведении войн”*, w: *Ленинский сборник*, t. 12, red. В.М. Молотов, М.А. Савельев, Москва–Ленинград 1930, s. 397; В.И. Ленин, *Первоначальный вариант предложения ЦК РСДРП второй социалистической конференции*, w: *Полное собрание сочинений В.И. Ленина*, t. 27: *Август 1915 – июнь 1916*, Москва 1973, s. 458–459. Szerzej na temat problematyki wojny i nauki wojskowej zawartej w dziełach Lenina zob. Н.Н. Азовцев, *Военные вопросы в трудах В.И. Ленина*, Москва 1964.

[48] C. von Clausewitz, *Vom Kriege*, Berlin 1905, s. XII, 1–2.

[49] В.Д. Соколовский, *Военная стратегия…*, s. 215, 217; К. Максимов, *Актуальные проблемы идеологической борьбы по военным вопросам*, „Военно-исторический журнал”, 1979, nr 5, s. 14. Por. В.И. Земсков, *Войны современной эпохи*, „Военная мысль”, 1969, nr 5, s. 52–62; Ф.В. Константинов, *Марксистско-ленинская теория исторического процесса*, Москва 1983, s. 320; И.А. Гобозов, *Смысл и направленность исторического процесса*, Москва 1987, s. 67–88.

[50] M. Fryc, *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej”*, „Kwartalnik Bezpieczeństwa Narodowego”, 2015, nr 33, s. 63.

http://rcin.org.pl

Liddell Hart uważał, że do desygnatów wojny należy zaliczyć nie tylko operacje prowadzone przez siły zbrojne, lecz także cały kompleks działań niewojskowych w postaci nacisków ekonomicznych, propagandy, dyplomacji i dywersji[51]. Sokołowski wskazywał natomiast, że to twierdzenie jest fałszywe, ponieważ główną cechą wojny jest walka zbrojna prowadzona przez armię. W związku z tym odnoszenie pojęcia „wojna" do wszelkich niewojskowych form walki (np. ideologicznych, dyplomatycznych, ekonomicznych itd.) jest w jego opinii błędne, gdyż walka pomiędzy państwami i klasami za pomocą środków niemilitarnych, w odróżnieniu od walki zbrojnej, trwa zawsze. Zmienia się tylko ich rola i znaczenie środków niemilitarnych, co jest uzależnione od rozwoju sytuacji. W czasie wojny podstawowym środkiem walki są siły zbrojne, natomiast jej pozostałe, niemilitarne, formy, które przybierają postać akcji o charakterze ekonomicznym, dyplomatycznym i ideologicznym, są ukierunkowane na wspieranie działań wojennych. W czasie pokoju cele polityczne państwa są realizowane za pomocą walki prowadzonej tylko środkami niewojskowymi[52].

Należy podkreślić, że zmodyfikowaną kontynuację tych poglądów odnajdujemy także we współczesnej rosyjskiej teorii sztuki wojennej. W materiałach Akademii Wojskowej Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR wojnę zdefiniowano jako konfrontację państw, koalicji państw i sił politycznych znajdujących się wewnątrz nich, prowadzoną przez te podmioty w celu realizacji ich politycznych interesów za pomocą walki zbrojnej[53]. Tak jak w ZSRS mamy więc do czynienia z zawężeniem znaczenia pojęcia „wojna" do walki zbrojnej. Na nowo określono jednak sens polityki: walkę klas zastąpiono geopolityczną i cywilizacyjną rywalizacją pomiędzy państwami i blokami polityczno-militarnymi w stosunkach międzynarodowych[54]. Warto podkreślić, że w opinii współczesnych rosyjskich geopolityków konfrontacja cywilizacyjna, analogicznie do walki klas w czasach istnienia ZSRS, podlega prawom i prawidłowościom określonym przez materializm dialektyczny. W tym kontekście szczególnie interesująca jest opinia Aleksandra Dugina, którego książka pt. *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji* służy jako podstawowy podręcznik poświęcony geopolityce i stanowi obowiązkową lekturę na rosyjskich uniwersytetach i wyższych uczelniach

---

[51] B.H. Liddell Hart, *The Strategy of Indirect Approach*, London 1941.

[52] В.Д. Соколовский, *Военная стратегия...*, s. 217–218.

[53] Л.С. Казарин, *Характер войны как категория военной науки*, „Военная мысль", 2002, nr 6, s. 15–18.

[54] А.И. Владимиров, *Концептуальные основы Национальной стратегии России: политологический аспект*, Москва 2007, s. 385; В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство...*, s. 42.

http://rcin.org.pl

wojskowych[55]. Dugin podkreśla, że istnieje wiele analogii między marksizmem a geopolityką. Według niego prawo jedności i walki przeciwieństw obowiązuje również w geopolityce. Przejawia się w istnieniu wiecznego, nieograniczonego konfliktu między imperiami morskimi a lądowymi. Ten konflikt stanowi odsłonę „Wielkiej Wojny Kontynentów" będącej „rozwiązaniem przeciwieństw" pomiędzy „cywilizacjami lądu" a „cywilizacjami morza"[56]. Do dialektyki jako nauki opisującej przeciwieństwa między cywilizacjami, które prowadzą do wybuchu wojen i konfliktów zbrojnych, odwołuje się również gen. mjr Aleksandr Władimirow, prezes Kolegium Ekspertów Wojskowych Ministerstwa Obrony FR[57]. Według niego wojna to społeczny proces charakteryzujący się walką prowadzoną przez podmioty geopolityki w celu umocnienia ich pozycji w dotychczasowym układzie stosunków międzynarodowych i uzyskania możliwości tworzenia nowej mapy świata oraz pośredniego zarządzania nim. Celem wojny nie jest całkowite zniszczenie przeciwnika, lecz siłowa alokacja najważniejszych funkcji państw. Walka zbrojna stanowi najostrzejszą formę rozwiązywania przeciwieństw zachodzących między cywilizacjami[58]. Podobnie jak Dugin, Władimirow uważa, że we współczesnym świecie stosunki między państwami i blokami państw, należącymi do różnych cywilizacji, często będą miały charakter antagonistyczny. W jego opinii najbardziej konfliktogenne są tzw. nisze wojny, czyli obszary leżące na styku poszczególnych cywilizacji. W skali mikro są to granice oddzielające świat islamu od cywilizacji prawosławnych, hinduskich, afrykańskich i zachodnich. W skali makro główny podział przebiega między Zachodem a całą resztą, przy czym najgwałtowniejsze konflikty będą wybuchać między krajami muzułmańskimi i azjatyckimi z jednej strony a Zachodem z drugiej[59].

---

[55] А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997. Zob. też J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies", 2001, nr 25, s. 91–127; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, nr 82, s. 236.

[56] А.Л. Янов, *Русская идея. От Николая I до Путина. Книга 3 (1990–2000)*, Москва 2015, s. 359–360. Por. А.Г. Дугин, *Война континентов. Современный мир в геополитической системе координат*, Москва 2015. Szerzej na temat znaczenia fundamentalnego prawa konfliktu imperiów lądowych i morskich w rosyjskiej myśli geopolitycznej zob. Р.А. Абдуразаков, *Фундаментальный геополитический дуализм. Предпосылки античной культуры*, „Геополитика и безопасность", 2016, nr 3–4, s. 65–71.

[57] *Владимиров Александр Иванович*, http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/vlad_in1.htm (dostęp: 23 VIII 2024).

[58] А.И. Владимиров, *Государство, война и национальная безопасность России*, „Пространство и время", 2011, nr 1, s. 30.

[59] *Ibidem*, s. 28–29. Por. *idem*, *Стратегия „организованного хаоса"*, „Пространство и время", 2010, nr 1, s. 53–57; *idem*, *Основы общей теории войны…*, s. 128–142.

http://rcin.org.pl

Przekonanie o stosunkach narodowych jako konfrontacji pomiędzy cywilizacjami oraz tworzącymi je państwami mającymi sprzeczne interesy znajduje odzwierciedlenie w publikacjach wielu współczesnych rosyjskich wojskowych. Dla przykładu warto przytoczyć opinię płk. Władimira Babicza, wykładowcy Katedry Wojskowej Riazańskiego Państwowego Uniwersytetu Radiotechnicznego, który współzależność pokoju i wojny od geopolitycznej rywalizacji przedstawił następująco:

> Konfrontacja to naturalne zjawisko w życiu ludzkiej społeczności. Liczba konfrontacji jest w nim tak znaczna, że nawet nie podejmiemy się ich zliczyć. W największym stopniu konfrontacja zachodzi w sprzecznych stosunkach pomiędzy państwami, które realizują własne, rozbieżne interesy. Zwróćmy uwagę na to, że w czasie pokoju w pozamilitarnych sferach (rozpoczynając od ekonomii) konfrontacja pomiędzy państwami przebiega w formie konkurencji, która w przypadku zaostrzenia przeciwieństw przechodzi w walkę: ekonomiczną, dyplomatyczną, ideologiczną, informacyjną i inną [...] W czasie wojny walka państw w sferach pozamilitarnych zostaje dopełniona walką zbrojną. Moim zdaniem, konfrontacja jako jedno z najważniejszych zjawisk w stosunkach międzynarodowych istnieje w trzech stadiach: konkurencji, przeciwieństwa i walki [...] Można powiedzieć, że walka stanowi najostrzejszą formę konfrontacji pomiędzy państwami we wszystkich sferach ich życia[60].

Analogicznie, rolę walki w polityce, utożsamianej z geopolityczną rywalizacją o wpływy i zasoby, oraz jej stosunek do wojny (walki zbrojnej) przedstawił w 2015 r. gen. armii Machmut Gariejew:

> W ostatnich latach, w związku ze wzrostem znaczenia specyficznego rodzaju polityczno-dyplomatycznych, ekonomicznych, informacyjnych, cybernetycznych, psychologicznych środków i sposobów realizowania celów politycznych w międzynarodowej konfrontacji, zrodziło się pytanie o kardynalną zmianę pojęcia w o j n a i całego systemu wiedzy związanego z jej poznaniem. Przez cały czas międzynarodowa konfrontacja przebiega z użyciem różnych sił i środków. Ich nieodłączną częścią jest prowadzenie działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej, oszukiwanie przeciwnika, stosowanie forteli, rozpowszechnianie dezinformacji oraz stosowanie innych podstępnych, wyrafinowanych środków i sposobów walki [...] Konfrontacja w tej sferze bez użycia broni to walka, natomiast kontynuacja polityki środkami przemocy, za pomocą sił zbrojnych, to wojna. Niektórzy nasi filozofowie, pobieżnie znający historię, uznali, że wszystkie te niemilitarne środki pojawiły się dopiero obecnie, i na tej podstawie sądzą, że ich zastosowanie to też wojna. Jeśli użycie tych wszystkich środków niemilitarnych w międzynarodowej rywalizacji to wojna, to wówczas staje się nią cała historia ludzkości. Wtedy możemy przyjąć, że nie istniała np. wojna stuletnia, wojna-rosyjsko japońska lub II wojna światowa

[60] В.В. Бабич, *О новом подходе к анализу современного противоборства и некоторых других проблемах*, „Военная мысль", 2008, nr 3, s. 34–35.

http://rcin.org.pl

> […] Ta sama walka ekonomiczna lub informacyjna w czasie pokoju i wojny może być prowadzona sposobami różny sposób. W czasie pokoju są to sankcje ekonomiczne i akcje informacyjne, natomiast w czasie wojny obiekty o znaczeniu ekonomicznym i informacyjnym są niszczone uderzeniami rakiet i bomb. W związku z tym nie jest możliwe, aby nie uwzględnić tego, że niektóre tak zwane niewojskowe formy i środki walki uległy niebywałemu technologicznemu rozwojowi i przybrały niebezpieczny, praktycznie siłowy, charakter. Na przykład ukierunkowane ataki cybernetyczne, które mogą być prowadzone zarówno przez służby specjalne poszczególnych państw, jak i przez wynajęte osoby lub grupy terrorystyczne, są w stanie całkowicie zdezorganizować systemy finansowe i bankowe oraz gospodarkę zantagonizowanych stron […] Wojna stanowi kontynuację polityki środkami przemocy (walki zbrojnej) wraz z wykorzystaniem innych form i środków niemilitarnych, tzw. miękkiej siły[61].

Dlatego też we współczesnej rosyjskiej nomenklaturze wojskowej, podobnie jak w czasach ZSRS, nie stosuje się określenia „wojna" dla niemilitarnych form walki. Na przykład, zamiast terminu „wojna informacyjna", tak chętnie używanego przez publicystów, dziennikarzy, polityków i analityków cywilnych, w armii preferuje się terminy k o n f r o n t a c j a i n f o r m a c y j n a (ros. *информационное противоборство*) lub w a l k a i n f o r m a c y j n a (ros. *информационная борьба*)[62]. Wojna stanowi tylko jeden ze środków polityki, która w ujęciu rosyjskich strategów jest samoistnym, absolutnym, wiecznym, bezkompromisowym procesem rywalizacji, konfrontacji oraz walki przeciwnych stron, sił i tendencji. Polityka jest prowadzona przez państwo za pomocą nieograniczonej liczby środków w celu realizacji własnych interesów (np. klasowych, geopolitycznych lub innych) przez cały czas jego istnienia. Warto podkreślić, że takie rozumienie stosunków międzynarodowych jest charakterystyczne także dla części osób należących do bliskiego otoczenia prezydenta Władimira Putina. Potwierdza to rozprawa pt. *Obraz zwycięstwa*. Jednym z jej współautorów jest Anton Wajno, który od 12 sierpnia 2016 r. pełni funkcję szefa Administracji Prezydenta FR, od 25 maja 2012 r. zaś należy do grona stałych członków Rady Bezpieczeństwa FR[63].

---

[61] М.А. Гареев, *Война и военная наука на современном этапе*, w: *Эволюция форм, методов и инструментов противоборства в современных конфликтах*, red. И.В. Бочарников, Москва 2015, s. 4–5.

[62] В.И. Орлянский, *Информационное оружие и информационная борьба: реальность и домыслы*, „Военная мысль", 2008, nr 1, s. 62–71. Por. С.А. Комов, *Информационная борьба в современной войне: вопросы теории*, „Военная мысль", 1996, nr 3, s. 76–80; *idem*, *О концепции информационной безопасности страны*, „Военная мысль", 1994, nr 4, s. 16–17; *idem*, *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 4, s. 18–22.

[63] *Антон Эдуардович Вайно. Биографическая справка на сайте Президента России*, http://kremlin.ru/catalog/persons/307/biography (dostęp: 23 VIII 2024); *Кто такой Антон*

http://rcin.org.pl

Autorzy wyraźnie rozróżnili pojęcia „wojna" i „polityka". Aby wyjaśnić sens i znaczenie polityki, posłużyli się metaforą gry, która polega na umiejętnym, synergicznym wykorzystywaniu różnych sił i środków w celu realizacji własnych interesów. Według autorów głównym narzędziem służącym do realizacji tych interesów jest manipulacja rozumiana jako część technologii władzy, szczególny rodzaj skrytego, duchowego i psychologicznego wpływu na jednostki, grupy społeczne oraz społeczeństwa. W odróżnieniu od gry, która nie rządzi się żadnymi prawami, wojna jest tylko jej elementem i ma jasne reguły: ma swój początek i koniec, są zwycięzcy i pokonani[64].

Równie istotne znaczenie dla opisania charakteru wojen oraz ich specyfiki ma prawo zależności przemian ilościowych i jakościowych oraz prawo zaprzeczenia zaprzeczenia (negacji negacji). Oto krótkie sformułowanie pierwszego z nich: we wszystkich procesach występują przemiany ilościowe i jakościowe. Te dwa typy przemian zawsze są ze sobą związane w następujący sposób: przemiany ilościowe doprowadzają do przemian jakościowych, u podstaw każdej przemiany ilościowej zaś leżą przemiany jakościowe[65]. To prawo jest ściśle powiązane z prawem zaprzeczenia zaprzeczenia, które zakłada, że rozwój polega na przechodzeniu od stadiów niższych do stadiów wyższych. Takie przechodzenie dokonuje się przez naruszenie względnej równowagi charakterystycznej dla stadium niższego na skutek działania narastających w nim wewnętrznych sprzeczności, a następnie – przez przywrócenie względnej równowagi w wyniku

---

Вайно, новый глава Администрации президента России?, https://www.currenttime.tv/a/vaino/27916751.html (dostęp: 23 VIII 2024).

[64] А.Э. Вайно, А.А. Кобяков, В.Н. Сараев, *Образ Победы*, Москва 2012, s. 36–38. Por. *eidem*, *Глобальная неопределенность*, „Экономические науки", 2011, nr 8, s. 33–40.

[65] Ф.В. Константинов, *Основы марксистско-ленинской...*, s. 89–97; Л.Ф. Ильичев, *Материалистическая диалектика...*, s. 277–298. Pod pojęciem „przemiana jakościowa" rozumiemy przemianę w charakterze, istocie zjawisk składających się na dany proces, zasadniczą przemianę struktury procesu. Wszelką przemianę, która nie jest jakościowa, nazywamy ilościową. Ilość jest to taka właściwość przedmiotów, zjawisk i procesów, którą charakteryzuje stopień, objętość oraz intensywność ich rozwoju. Ilość ma swój wyraz liczbowy, jej swoistość zaś polega na tym, że jej zmiana po dojściu do pewnej granicy oddziałuje na jakość przedmiotów, zjawisk i procesów. Przykładowo, ilościowymi przemianami będą: zwiększenie się bądź zmniejszenie się nasilenia jakiegoś zjawiska, częstotliwości jego występowania, wzrost lub kurczenie się danych przedmiotów niepołączone z przekształcaniem struktury ich części, rozprzestrzenianie się jakiegoś procesu pod takim czy innym względem. Z kolei przemiana ilościowa przechodząca w jakościową stanowi proces, w którym drobne, początkowo niedostrzegalne zmiany ilościowe stopniowo nagromadzają się i na określonym szczeblu naruszają miarę przedmiotu, wywołując zasadnicze zmiany jakościowe. Wskutek tego przedmioty ulegają zmianom, stara jakość znika i powstaje nowa; zob. *Podstawy filozofii marksistowskiej...*, s. 239–252.

http://rcin.org.pl

wytworzenia się bardziej złożonej struktury procesu odpornej na naruszenia, którym podlega stadium niższe. W materializmie dialektycznym „zaprzeczenie" (negacja) jest synonimem „rozwiązania przeciwieństwa", czyli „przejścia w nową jakość" przez częściowe odrzucenie „starego" i pojawienie się „nowego". Istota dialektycznej negacji polega na tym, że nie oznacza ona po prostu likwidacji „starego", ale „przejęcie" go z zachowaniem tego wszystkiego, co jest w nim przydatne do dalszego progresu. To znaczy, że nowe stadium rozwoju przynosi ze sobą znacznie większe możliwości postępu niż stadium poprzednie. Postępujący rozwój jest prawidłowym rezultatem tego, że każde nowe zaprzeczenie zachowuje w sobie to, co zostało osiągnięte wcześniej, i czyni z tego podstawę dalszego ruchu. Dlatego nowy cykl rozwojowy nie jest powtórzeniem starego, lecz stanowi nowy krąg przerastający poziomem stary, wykorzystujący poprzednie osiągnięcia jako pomost do dalszego rozwoju. To prawo odzwierciedla i charakteryzuje związek sukcesyjny między różnymi stadiami progresu, główny kierunek, zasadniczą tendencję rozwoju polegającą na ruchu postępującym od „prostego" do „złożonego", od „niższego" do „wyższego", czyli na złożonej, „spiralnej" formie tego ruchu[66].

W opinii rosyjskich teoretyków sztuki wojennej zaprezentowane wyżej prawa ilustrują procesy i mechanizmy wszelkich rewolucji w sprawach wojskowych. Jeśli w danym okresie następowała ilościowa i jakościowa modernizacja bazy materialnej, to w jej wyniku ulegała zmianie także nadbudowa, tj. formy i sposoby działań wojennych. W praktyce oznaczało to pojawienie się nowych form i środków walki zbrojnej – psychotronicznych, kosmicznych i cybernetycznych[67]. Odwołanie się do tej prawidłowości jest widoczne np. w opinii szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR gen. armii Walerija Gierasimowa, który zwrócił uwagę, że stworzenie cyberprzestrzeni wywarło wpływ na wzrost efektywności i skuteczności oddziaływania informacyjnego i psychologicznego:

> Środek ciężkości dzisiejszych konfliktów coraz bardziej przesuwa się w kierunku zintegrowanego użycia środków pozamilitarnych: politycznych, gospodarczych,

---

[66] Ф.В. Константинов, *Основы марксистско-ленинской…*, s. 105–110; Л.Ф. Ильичев, *Материалистическая диалектика…*, s. 298–322; Б.М. Кедров, *Отрицание отрицания как один из основных законов материалистической диалектики*, w: *Диалектика отрицания отрицания*, red. А.Н. Голубев, Москва 1983, s. 9–28; Ю.А. Харин, *Что составляет основу закона отрицания отрицания?*, w: *Диалектика отрицания отрицания…*, s. 173–183.

[67] И.Н. Воробьёв, В.А. Киселев, *Военная наука на современном этапе…*, s. 28. Por. В.А. Киселев, *К каким войнам необходимо готовить Вооружённые Силы России*, „Военная мысль", 2017, nr 3, s. 46.

http://rcin.org.pl

informacyjnych i innych, stosowanych przy wsparciu sił zbrojnych. Istotą zastosowania tych środków jest osiągnięcie celów politycznych przy minimalnym wpływie militarnym na wroga. Dokonuje się tego przez zneutralizowanie jego potencjału wojskowego i gospodarczego za pomocą oddziaływania informacyjnego i presji psychologicznej, przy aktywnym wsparciu opozycji wewnętrznej oraz działaniach sabotażowych i partyzanckich. Są to podstawowe środki stosowane w kolorowych rewolucjach, które, w mniemaniu inicjujących je stron, powinny prowadzić do pokojowej zmiany władzy w obozie przeciwnika. W rzeczywistości każda „kolorowa rewolucja" to zamach stanu zorganizowany z zewnątrz. Jest on oparty na technologiach informatycznych umożliwiających manipulację potencjałem protestu w połączeniu z użyciem innych środków niewojskowych. W tym przypadku ogromnego znaczenia nabiera masowe, planowane oddziaływanie na świadomość obywateli państwa – obiektu agresji – za pośrednictwem globalnej sieci internetowej. Zasoby informacyjne stały się jednym z najskuteczniejszych rodzajów broni. Ich powszechne wykorzystanie pozwala na zdestabilizowanie sytuacji wewnętrznej danego kraju w ciągu kilku dni[68].

Dla porównania warto przytoczyć opinię pracowników naukowych Wojskowego Centrum Naukowo-Szkoleniowego Wojsk Lądowych w Moskwie, płk. Pawła Dulniewa i płk. Władimira Orliańskiego, którzy w celu przedstawienia współzależności między rozwojem nowych technologii cyfrowych a wzrostem znaczenia walki informacyjnej posłużyli się metodą dialektyczną:

Informatyzacja rzemiosła wojennego, spowodowana gwałtownym rozwojem technologii cyfrowych, stworzyła szerokie możliwości do zastosowania zautomatyzowanych systemów kierowania o wysokiej efektywności, a także nowej jakości kompleksów broni precyzyjnego rażenia złożonych ze środków wywiadu, naprowadzania i rażenia zintegrowanych w systemy. W związku z tym, jak nigdy wcześniej, główną rolę w walce zbrojnej, a tym samym i w wojnie, zaczęła odgrywać informacja – jako środek informowania i dezinformowania (wprowadzania w błąd) poszczególnych osób, grup i kategorii populacji oraz światowej opinii publicznej, a także jako środek informacyjno-psychologicznego wywierania wpływu na nie [...]. W ten sposób, w procesie politycznym, podczas którego dochodzi do zaostrzenia stosunków międzynarodowych, istotną rolę w realizacji celów politycznych państw będzie odgrywać walka informacyjna, do której w odróżnieniu od walki zbrojnej może dochodzić zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. W tym celu należy zintegrować organy sterowania społecznego, a także siły i środki różnych instytucji państwowych i społecznych. W odróżnieniu od walki zbrojnej, walka informacyjna może być prowadzona na znacznie większych przestrzeniach, a nawet w przestrzeni globalnej. Może też być prowadzona znacznie intensywniej niż walka zbrojna. Dlatego też walka informacyjna w obecnych realiach może odgrywać

[68] В. Герасимов, *По опыту Сирии. Гибридная война требует высокотехнологичного оружия и научного обоснования*, „Военно-промышленный курьер", 2016, nr 9, s. 4. Por. С. Володенков, *Потенциал и особенности технологий интернет-пропаганды в современном политическом управлении*, „Информационные войны", 2017, nr 2, s. 2–6.

http://rcin.org.pl

> równie ważną rolę, jak walka zbrojna, a nawet stwarzać większe możliwości przez zastąpienie użycia sił zbrojnych, co w konsekwencji zmniejsza ewentualność wystąpienia konfliktu zbrojnego. W ten sposób walka zbrojna i walka informacyjna stanowią integralną część polityki państwa. Mimo że mają fundamentalnie różne cechy i właściwości, to stanowią współzależne od siebie rodzaje walki. W związku z tym w ciągu następnych dwóch lub trzech dziesięcioleci intensywny rozwój technologii cyfrowych i innych spowoduje, że zależność walki zbrojnej (jej celów, stosowanych środków, sposobów prowadzenia) od walki informacyjnej, a także psychologicznej, politycznej i in., będzie rosła[69].

W tej interesującej interpretacji możemy zaobserwować nie tylko odwołanie się do prawa jedności i walki przeciwieństw (w tym przypadku chodzi o współzależność walki zbrojnej i informacyjnej jako różnych od siebie metod prowadzenia działań), lecz także przede wszystkim do praw zaprzeczenia zaprzeczenia i współzależności przemian jakościowych i ilościowych. Najważniejszym celem walki informacyjnej jest umysł ludzki. Oddziaływanie na myślenie, postawy i poglądy ludzi nie jest zjawiskiem nowym i występuje od początków istnienia ludzkości. Jednakże zmiany o charakterze jakościowym i ilościowym, które nastąpiły w bazie materialnej (rozwój nowych technologii), po pierwsze, nie spowodowały zaniku tego rodzaju walki, a po drugie, przekształciły go w „nową jakość". Dzięki postępowi technicznemu dynamicznie została zwiększona paleta metod i technik oddziaływania na świadomość i percepcję człowieka oraz zbiór środków temu służących.

Prawa szczególne i jednostkowe (tzw. prawa i prawidłowości wojny)

Materializm dialektyczny zakłada, że prawa mogą być bardziej lub mniej ogólne, w zależności od charakteru zjawisk, jakie obejmują. Niektóre prawa działają we wszystkich zjawiskach przyrody (np. prawo zachowania i przemiany energii). Istnieją też takie, które są właściwe jedynie niektórym formom ruchu materii, na przykład formie biologicznej. Również prawa społeczne mają różny zakres działania: jedne działają we wszystkich formacjach, inne zaś są właściwe jedynie określonej formacji. Prawo jako to, co ogólne, istnieje nie wbrew danym zjawiskom i poza nimi, ale tylko w związku z poszczególnymi i jednostkowymi zjawiskami oraz procesami itd. To, co ogólne, jest obiektywnie istniejącą częścią wspólną realnych przedmiotów lub zjawisk. Ta część wspólna wyraża się w jedności ich cech, właściwości i przymiotów. Pod pojęciem tego, co jednostkowe, rozumiemy

---

[69] П.А. Дульнев, В.И. Орлянский, *Основные изменения в характере вооружённой борьбы первой трети XXI века*, „Вестник Академии военных наук", 2015, nr 1, s. 44–45.

http://rcin.org.pl

natomiast poszczególne przedmioty, zjawiska, procesy i zdarzenia zachodzące w przyrodzie i społeczeństwie. W charakterze jednostkowego może wystąpić również cała grupa przedmiotów i zjawisk. Ma to miejsce wtedy, gdy tę grupę analizujemy w odniesieniu do innej, bardziej ogólnej grupy, połączonej na podstawie określonej wspólnoty cech[70]. W tym kontekście ogólnym prawom dialektyki podlega również wojna jako zjawisko społeczne. Wojna jest także warunkowana przez prawa szczególne i jednostkowe (podrzędne w stosunku do praw ogólnych), czyli takie, które są charakterystyczne tylko dla niej jako konkretnego zjawiska. Tę prawidłowość potwierdził marsz. Borys Szaposznikow, który w 1929 r. pisał, że wojna jako zjawisko i środek przemocy, ma swoje prawa, swojego ducha i swoją naturę[71]. W rosyjskiej terminologii wojskowej prawa szczególne i jednostkowe są określane mianem praw i prawidłowości wojny (ros. *законы и закономерности войны*). W materializmie dialektycznym terminy prawo i prawidłowość wyrażają stosunki tej samej kategorii. Dlatego też często używa się ich zamiennie. Jednak jest pewna różnica w zastosowaniu tych terminów. Prawem nazywamy konkretny, konieczny związek między zjawiskami, natomiast prawidłowość stosuje się przede wszystkim do scharakteryzowania pewnej regularności, określonego następstwa zjawisk[72]. Prawa i prawidłowości wojny to obiektywne, istotne, konieczne, trwałe i powtarzające się związki oraz relacje zachodzące pomiędzy walczącymi stronami, warunkujące rozpoczęcie, przebieg i rezultat wojny lub konfliktu. Ich charakter jest obiektywny, co oznacza, że bez względu na to, czy znajdują one odzwierciedlenie w świadomości walczących stron, czy też nie, są określone i zbadane, funkcjonują niezależnie od ich woli. Kategoria praw i prawidłowości wojny została stworzona i spopularyzowana przez sowieckich uczonych i teoretyków wojskowych, którzy w odróżnieniu od swoich zachodnich kolegów uważali, że wojna jest areną działania praw obiektywnych, a nie tylko i wyłącznie subiektywnych zasad i poglądów zależnych od kreatywności umysłu i woli dowódców. To oznacza, że prawa i prawidłowości wojny stanowią wskazówki, których uwzględnienie stwarza większe szanse na odniesienie zwycięstwa, natomiast ich zlekceważenie może doprowadzić do klęski[73]. Według rosyjskich wojskowych prawa i prawidłowości wojny mają charakter

---

[70] Zob. Ф.В. Константинов, *Основы марксистско-ленинской…*, s. 88–89, 112–115.

[71] Б.М. Шапошников, *Мозг армии*, t. 3, Москва–Ленинград 1929, s. 230.

[72] *Podstawy filozofii marksistowskiej…*, s. 208–209. Por. Н. Кузьмин, Н. Кребер, Л. Баженов, *Закон*, w: *Философская энциклопедия*, t. 2: *Дизъюкция – комическое*, red. Ф.В. Константинов, Москва 1962, s. 149–153.

[73] А.И. Владимиров. *Концептуальные основы Национальной стратегии…*, s. 45; В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство…*, ks. 2, s. 93.

http://rcin.org.pl

jakościowy i ilościowy, tj. określają, co od czego zależy (związek przyczynowo-skutkowy), oraz mają adekwatne wyrażenie matematyczne, które jest pomocne np. w przewidywaniu przebiegu walki zbrojnej[74].

Badanie i poznawanie praw oraz prawidłowości wojny umożliwia odkrycie prawideł i zasad sztuki wojennej. Rosyjscy teoretycy i praktycy wojskowi postulują podział praw i prawidłowości wojny na dwie grupy:

1) systemowe prawa zaistnienia, przebiegu i rezultatu wojny, czyli prawa warunkujące jej zależność od stosunku ekonomicznych, naukowych, moralno-politycznych i militarnych potencjałów walczących stron;
2) prawa i prawidłowości warunkujące zależność walki zbrojnej i innych, samodzielnych rodzajów walki od wspomnianych potencjałów[75].

Problematyka dotycząca praw i prawidłowości wojny znalazła odzwierciedlenie w pracach znacznej grupy sowieckich wojskowych[76]. Warto podkreślić, że pomimo dezintegracji ZSRS, ich badania nadal są kontynuowane i znajdują zastosowanie we współczesnej rosyjskiej nauce wojskowej. Prawami i prawidłowościami wojny zajmował się m.in. gen. mjr Stiepan Tiuszkiewicz, pracownik naukowy, naczelnik oddziału, a następnie zarządu, w Instytucie Historii Wojskowości Ministerstwa Obrony ZSRS, a później FR[77]. Uwzględniając doświadczenia wojen i konfliktów, sformułował on następujące prawa i prawidłowości wojny:

– prawo zależności wybuchu, przebiegu i rezultatu wojny od celów politycznych walczących państw;
– prawo zależności rozpoczęcia, przebiegu i wyniku wojny od stosunku potencjałów ekonomicznych stron biorących w niej udział;
– prawo zależności początku, przebiegu i wyniku wojny od stosunku potencjałów naukowych walczących stron;
– prawo zależności wybuchu, przebiegu i wyniku wojny od stosunku moralno-psychologicznych potencjałów społeczeństw krajów

---

[74] М.Ф. Ваккаус, *Сущность и механизм действия законов вооружённой борьбы, количественно отражающих её характер*, „Военная мысль", 2008, nr 3, s. 70; О.Ю. Ефремов, В.А. Родин, *Статистический аспект законов вооружённой борьбы*, „Военная мысль", 2009, nr 8, s. 71–74. Por. К.В. Тараканов, *Математика и вооружённая борьба*, Москва 1974, s. 4–5.

[75] В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство…*, ks. 2, s. 93.

[76] Zob. dla przykładu: П.И. Трифоненков, *Об основных законах хода и исхода современной войны*, Москва 1962; М.В. Попов, *Сущность законов вооружённой борьбы*, Москва 1964; С.А. Тюшкевич, *Законы и обычаи войны*, w: *Советская военная энциклопедия…*, t. 2, s. 375–378.

[77] Е. Челышев, И. Даниленко, *Хранитель огня Победы. Историк и философ Степан Андреевич Тюшкевич отмечает шестидесятилетие научной деятельности*, „Военно-промышленный курьер", 2014, nr 31, s. 12.

http://rcin.org.pl

zaangażowanych w konflikt (tzw. czynnik moralno-psychologiczny określany obecnie jako czynnik duchowy);
- prawo zależności zarzewia, przebiegu i wyniku wojny od stosunku militarnych potencjałów podmiotów biorących udział w konflikcie;
- prawo zależności zainicjowania, przebiegu i wyniku wojny od ustroju społecznego i struktury społecznej walczących państw[78].

Oczywiście, prawa i prawidłowości wojny sformułowane przez Tiuszkiewicza oraz innych ekspertów nie stanowią zbioru zamkniętego i podlegają ciągłemu poszerzaniu o nowe kategorie. Należy podkreślić, że w świadomości rosyjskich elit wojskowych i decyzyjnych stosunki międzynarodowe pozostają stosunkami sił i interesów. Najbardziej jaskrawym przejawem siły jest siła militarna (rozumiana jako forma siły fizycznej w stosunkach międzynarodowych), będąca podstawowym składnikiem potęgi jednostki politycznej – państwa. Siła militarna opiera się na określonych potencjałach determinujących jej wielkość i charakter. Zarówno siła militarna, potencjał, jak i inne przejawy potęgi mogą być szacowane (mierzone) w określonych granicach i z określonym stopniem wiarygodności. To oznacza, że uzyskane miary potęgi (faktycznej, gotowej, czy też możliwej do urzeczywistnienia w pewnym przedziale czasu) mogą być z pożytkiem wykorzystane w polityce państwa, zwłaszcza w jej wymiarze teoretyczno-analitycznym i praktycznym, tj. decyzyjnym[79].

Mówiąc najogólniej, potencjał to środki, zapasy i zasoby, które mogą być zmobilizowane w celu zrealizowania jakichś zadań lub przedsięwzięć. W rosyjskiej nomenklaturze wojskowej termin „potencjał" oznacza ogół materialnych i duchowych sił danego państwa oraz zdolność ich wykorzystania w celach wojennych. Rozróżnia się potencjał polityczny, ekonomiczny,

---

[78] С.А. Тюшкевич, *Законы войны: сущность, механизм действия, факторы использования*, Москва 2002, s. 71. Por. В.Ю. Микрюков, *Война: наука и искусство…*, ks. 2, s. 85–90; А. Брычков, Г. Никоноров, *Законы войны незыблемы. Философы вносят достойный вклад в дело борьбы за чистоту военной научной мысли и достижения объективной истины*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 42, s. 4.

[79] M. Sułek, *O potęgonomii i potęgometrii*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010, s. 57–58. Potęgonomia to nauka zajmująca się potęgą jednostek politycznych (państw, ścisłych sojuszy, ugrupowań polityczno-gospodarczych). Ujmując nieco szerzej, jest to nauka o potędze (mocy, sile) jednostek politycznych w stosunkach międzynarodowych. Potęgonomia zajmuje się istotą potęgi, jej przejawami, kryteriami mocarstwowości oraz klasyfikacją jednostek politycznych ze względu na profil swej potęgi. Potęgonomia jest nauką pomocniczą politologii i geopolityki. Potęgometria z kolei zajmuje się modelowaniem oraz pomiarem potęgi i jest subdyscypliną potęgonomii; M. Sułek, *O potęgonomii i potęgometrii…*, s. 61; R. Białoskórski, R. Kobryński, M. Sułek, *Potęga państw 2017. Międzynarodowy układ sił w procesie zmian. Raport potęgometryczny*, Warszawa 2017, s. 23–29.

http://rcin.org.pl

duchowy i naukowy[80]. Definicje tych potencjałów w rosyjskiej nauce wojskowej są następujące:

1) Potencjał polityczny to zdolność władzy politycznej danego kraju do wykorzystania różnorodnych środków i zasobów w celu utrzymania stabilności państwa i wspierania rozwoju społeczeństwa. Potencjał polityczny to także właściwości politycznego ustroju państwa oraz cechy elit decyzyjnych (np. zdolność tych elit do prawidłowego zdefiniowania i realizacji własnych interesów narodowych, ich kompetencje, kultura polityczna itp.)[81].
2) Potencjał ekonomiczny to zdolność państwa do zaspokajania materialnych potrzeb społeczeństwa, co umożliwia jego stabilny i bezpieczny rozwój. Potencjał ekonomiczny państwa tworzą ludzie, terytorium, zasoby paliwowo-energetyczne oraz informatyczne, bogactwa naturalne, infrastruktura, a także rezerwy finansowe i system walutowo-finansowy[82].
3) Potencjał duchowy (w sowieckiej nauce wojskowej określany jako moralno-polityczny) to stan świadomości społecznej odzwierciedlający duchowe możliwości narodu i społeczeństwa. To także stopień dojrzałości moralnej, politycznej i religijnej narodu, który pod wpływem działalności ideologicznej, informacyjnej i psychologicznej może zostać przekształcony w realny czynnik wywierający wpływ na realizację ekonomicznych, politycznych i militarnych celów państwa. W skład potencjału duchowego wchodzi potencjał ideologiczny, tj. system poglądów i idei, które odzwierciedlają wartościujący stosunek społeczeństwa do otaczającej je rzeczywistości, oraz potencjał moralno-psychologiczny, czyli system wartości, nastrojów, świadomości narodowej i historycznej, emocjonalnych reakcji na dane zdarzenia itp. Potencjał duchowy stanowi syntezę wszelkich duchowych form życia społecznego: świadomości historycznej, politycznej i prawnej, nauki, sztuki, moralności i religii, względnie panującej

---

[80] С.А. Тюшкевич, *Потенциал*, w: *Советская военная энциклопедия*, t. 6: *Объекты военные – Радиокомпас*, red. Н.В. Огарков, Москва 1978, s. 473; А.Х. Шаваев, *Военная мощь государства и её взаимосвязь с политикой*, „Военная мысль", 2010, nr 3, s. 58–59.

[81] В.И. Голубев, *Потенциал политический*, w: *Военная энциклопедия*, t. 6: *Огарков – „Прогресс"*, red. С.Б. Иванов, Москва 2002, s. 544–545.

[82] В.Н. Горбунов, С.А. Богданов, *Экономический потенциал – основа обороноспособности государства*, „Военная мысль", 2009, nr 4, s. 35–43. Por. С.А. Богданов, *Экономическая составляющая военной безопасности России на современном этапе*, „Военная мысль", 2004, nr 12, s. 11–20; Б.Г. Григорьев, *Экономический и моральный потенциалы в современной войне*, Москва 1970, s. 16 i in.

http://rcin.org.pl

ideologii. W rosyjskiej nauce wojskowej duchowe aspekty potęgi są uznane za prawie tak ważne, jak obiektywnie mierzalne potencjały materialne i funkcjonują w nierozerwalnej, dialektycznej jedności[83].

4) Potencjał naukowy (określany także jako potencjał naukowo-techniczny) to stopień rozwoju nauk oraz zdolność państwa i innych instytucji publicznych do takiego wpływania na naukę, które w sposób optymalny przyczynia się do wzrostu gospodarczego i rozwoju społecznego przy jak najlepszym wykorzystaniu środków na badania naukowe. Często do szeroko rozumianej polityki naukowej zalicza się także politykę innowacyjną, której zadaniem jest wprowadzanie wyników badań naukowych, wynalazków i usprawnień do praktyki gospodarczej, wojskowej itp., czyli praktyczne wykorzystanie najważniejszych nauk w celu wzmocnienia bezpieczeństwa państwa. Potencjał naukowy obejmuje zarówno zasoby materialne, jak i intelektualne oraz ludzkie[84].

Suma i współzależność tych potencjałów określa tzw. ogólną potęgę państwa (ros. *общая мощь государства*). Odrębną kategorię stanowi natomiast potencjał militarny, czyli maksymalna ilość sił i środków, które dane państwo może wyodrębnić ze swojej potęgi ogólnej (czyli sumy wspomnianych potencjałów) i przeznaczyć na zwiększenie własnej siły militarnej. Siła militarna to ilość sił i środków skumulowanych i zgromadzonych w danym czasie, przeznaczonych do militarnej ochrony jego interesów oraz realizacji określonych celów polityki wewnętrznej i zagranicznej[85].

Potęga na scenie międzynarodowej to zdolność jakiejś jednostki politycznej do narzucenia swojej woli innym jednostkom politycznym. Podczas gdy słowo „zdolność" podkreśla możliwość potęgi (może, jeśli zechce),

---

[83] О.А. Рахимов, *Потенциал духовный*, w: *Военная энциклопедия…*, t. 6, s. 543–544; Б.Г. Григорьев, *Экономический и моральный потенциалы…*, s. 80–90; А.Ю. Голубев, *К вопросу о роли духовности в современной войне*, „Военная мысль", 2008, nr 1, s. 52–56; В.А. Родин, О.Ю. Ефремов, *Духовные основы воинского воспитания*, „Военная мысль", 2003, nr 8, s. 26–30; О.А. Павловская, *Моральный фактор в жизни человека и общества: исторические уроки и современные проблемы*, Минск 2014, s. 130 i in.

[84] В.М. Бондаренко, *Потенциал научный*, w: *Советская военная энциклопедия…*, t. 6, s. 475–476; Б.И. Каверин, *Потенциал научный*, w: *Военная энциклопедия…*, t. 6, s. 544. Por. В.В. Чиркин, *Кибермощь как элемент военной мощи государства*, „Известия Уральского федерального университета. Серия 3. Общественные науки", 2012, nr 7, s. 56–61.

[85] В.А. Золотарев, *Военная безопасность Государства Российского*, Москва 2001, s. 12; А.Х. Шаваев, *Военная мощь государства…*, s. 60–71; В.В. Кириллов, *Военная мощь государства: сущность, структура, проблемы*, „Военная мысль", 2005, nr 9, s. 2–12; В.В. Чиркин, *Сущность и структура военной мощи государства*, „Геополитика и безопасность", 2012, nr 1, s. 42–48.

http://rcin.org.pl

to „narzucenie woli" sugeruje możliwość fizycznego złamania sił oporu, a więc podkreśla element czynny. Wola wiąże się z aspektem psychologicznym potęgi[86]. Z punktu widzenia rosyjskiej nauki wojskowej, wyrażonego w prawach i prawidłowościach wojny, potencjał militarny i siła militarna danego państwa, a co za tym idzie – zdolność tego państwa do prowadzenia korzystnej dla siebie polityki w układzie stosunków międzynarodowych, zależy od jego potęgi ogólnej, tj. systemu tworzących ją potencjałów. To oznacza, że warunkiem koniecznym do realizacji własnych interesów i ułatwiającym zwycięstwo w ewentualnej wojnie jest uzyskanie kontroli nad potencjałami danego państwa lub ich osłabienie. Jak już wspomniano, polityka zagraniczna jest postrzegana przez rosyjski personel wojskowy i elity decyzyjne jako pole konkurencji, konfrontacji i walki sprzecznych sił, tendencji i interesów. W związku z tym w celu osłabienia lub podporządkowania materialnych i duchowych potencjałów poszczególnych aktorów stosunków międzynarodowych stosuje się tzw. środki niewojskowe (ros. *невоенные меры*).

Począwszy od XXI stulecia w rosyjskiej nauce wojskowej oraz w dokumentach strategicznych powyższy termin zastąpił pojęcie środki aktywne (ros. *активные мероприятия*)[87]. Interesujące rozważania dotyczące znaczenia środków niewojskowych i ich współzależności od walki zbrojnej przedstawił płk Władimir Lutowinow, który w latach 1998–2004 pełnił funkcję zastępcy naczelnika oddziału Głównego Zarządu Pracy Wychowawczej Sił Zbrojnych FR, a następnie naczelnika w Centrum Naukowo-Badawczym Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Według niego środki niewojskowe to ogół konkretnych działań stosowanych przez państwo w sytuacjach, w których jest konieczne uzupełnienie lub zastąpienie walki zbrojnej, ukierunkowanych na realizację określonego celu. Wykorzystanie środków

[86] M. Sułek, *O potęgonomii i potęgometrii…*, s. 58.

[87] J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne. Towar eksportowy Rosji*, Warszawa 2017, s. 56–57. Pojęcie „środki aktywne" oznacza przedsięwzięcia ofensywne o charakterze dezinformacyjnym, decepcyjnym, dywersyjnym, destabilizującym i agenturalnym, wynikające z założeń i priorytetów polityki zagranicznej ZSRS, których celem było zmuszenie przeciwnika do działań w kierunku pożądanym dla Moskwy. Termin łączy różne techniki wykorzystywane w operacjach wpływu na otoczenie międzynarodowe ZSRS oraz operacjach wsparcia polityki zagranicznej Kremla. Zasadniczym celem zastosowania środków aktywnych była destrukcja najważniejszych dziedzin aktywności społecznej, takich jak religia (lub ideologia), polityka, ekonomia, moralność, prawo, kultura i nauka. Miało to doprowadzić do całkowitego osłabienia państwa i pozbawienia go zdolności obronnych w przypadku dokonania inwazji zbrojnej. Zob. *Контрразведывательный словарь*, red. Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов, Москва 1972, s. 90–91; J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne…*, s. 8, 12–14.

http://rcin.org.pl

niewojskowych leży w kompetencjach wszystkich instytucji i organów realizujących zadania w zakresie wewnętrznej i zewnętrznej polityki państwa[88]. Jak podkreśla Lutowinow, środki niemilitarne są stosowane przede wszystkim w celu przygotowania się do wojny lub konfliktu zbrojnego oraz osłabienia potęgi państwa będącego celem ataku lub potencjalnego agresora przez prowadzenie działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, prawnym, informacyjno-psychologicznym, informacyjno-technicznym, humanitarnym i w sferze duchowej[89]. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku środków aktywnych, wykorzystanie wszystkich środków niewojskowych jest substytutem walki zbrojnej i służy realizacji geopolitycznych celów Kremla[90]. Warto podkreślić, że dobór środków niewojskowych wymienionych przez Lutowinowa, które według niego znajdują się w dialektycznej współzależności, jest adekwatny do systemu potencjałów tworzących ogólną potęgę danego państwa. Według rosyjskiego eksperta są one następujące:

1) Środki polityczne i dyplomatyczne – to kompleksowa i wielokierunkowa działalność instytucji społecznych i politycznych, organów i struktur państwowych prowadzona w celu stworzenia korzystnych warunków politycznych, sprzyjających realizacji geopolitycznych interesów FR na szczeblu globalnym i regionalnym. Środki polityczne i dyplomatyczne służą m.in. do pozyskiwania nowych sojuszników, doprowadzania do międzynarodowej izolacji państw uznanych za wrogie, nawiązywania relacji z państwami w różnych obszarach stosunków międzynarodowych itp.[91]
2) Środki prawne – stanowią kompleks działań mających na celu manipulowanie i wykorzystywanie norm prawa międzynarodowego oraz jego gwarantów (np. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Trybunał Arbitrażowy, Rada Bezpieczeństwa ONZ itp.) w celu wspierania własnej polityki[92].

---

[88] В.И. Лутовинов, *Развитие и использование невоенных мер для укрепления военной безопасности Российской Федерации*, „Военная мысль", 2009, nr 5, s. 2, 3–4.

[89] *Ibidem*, s. 4–5. Por. Е.Е. Кондаков, *Невоенные меры обеспечения военной безопасности Российской Федерации и основные проблемы их реализации*, w: *Военная безопасность Российской Федерации в XXI веке. Сборник научных статьей*, red. Ю.Н. Балуевский, Москва 2004, s. 126, 133.

[90] J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne...*, s. 76.

[91] В.И. Лутовинов, *Развитие и использование невоенных мер...*, s. 5–6; Е.Е. Кондаков, *Невоенные меры...*, s. 133–134.

[92] В.И. Лутовинов, *Развитие и использование невоенных мер...*, s. 9. Por. Ch. Bartman, *Lawfare: Use of the Definition of Aggressive War by the Soviet and Russian Federation Governments*, Cambridge 2010, s. 1–2.

http://rcin.org.pl

3) Środki ekonomiczne – to kompleks form, sposobów i działań pozwalających na wywieranie wpływu na gospodarkę, a tym samym na zdolność danego państwa do zapewnienia społeczeństwu ekonomicznej stabilności. W opinii Lutowinowa czynniki ekonomiczne stanowią podstawę geopolitycznej rywalizacji przejawiającej się w dążeniu do zdobycia dużych zapasów surowców energetycznych i kopalin albo wykorzystania terytorium swojego kraju lub innych państw w celach tranzytowych. Wywieranie niszczącego wpływu na ekonomiczny potencjał danego państwa może odbywać się dwutorowo: przez sterowanie i zarządzanie eksportem oraz importem, a także przez przejmowanie kontroli nad rynkami zbytu, funduszem walutowym i długiem narodowym lub prowokowanie napięć politycznych na tle nieuczciwej konkurencji[93]. Ważną rolę w destabilizacji potencjału ekonomicznego państwa odgrywa również neutralizowanie innowacyjności gospodarki przez formułowanie i narzucanie fałszywych strategii rozwoju gospodarczego, korumpowanie instytucji oraz przedsiębiorców itp.[94]
4) Środki informacyjno-psychologiczne lub środki duchowe – stwarzają możliwość sterowania działaniami elit przywódczych danego państwa albo grup tworzących społeczeństwo. Środki informacyjno-psychologiczne utożsamiane głównie z pojęciami „walka informacyjna" lub „walka ideologiczna" mają ogromne znaczenie, ponieważ można je wykorzystywać w celu osłabienia politycznego, ekonomicznego i duchowego potencjału państwa.

Potwierdza to opinia gen. płk. Anatolija Nogowicyna, pełniącego od lipca 2008 r. m.in. funkcję zastępcy naczelnika Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR oraz przewodniczącego Komitetu Wojskowo-Naukowego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR)[95]. Według niego walka informacyjna to:

> konfrontacja między państwami, prowadzona w przestrzeni informacyjnej w celu uszkodzenia systemów informatycznych, procesów, zasobów i infrastruktury krytycznej, osłabienia systemu politycznego i społecznego, a także masowej, psychologicznej obróbki personelu wojskowego i ludności cywilnej w celu całkowitej

[93] В.И. Лутовинов, *Развитие и использование невоенных мер…*, s. 6–7; Е.Е. Кондаков, *Невоенные меры…*, s. 134–135.

[94] В.Е. Лепский, А.А. Мельников, А.Е. Пойкин, *Информационные войны за доминирование в инновационной сфере на евразийском пространстве*, „Рефлексивные процессы и управление" Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2014, nr 14, s. 104.

[95] *Ноговицын Анатолий Алексеевич – биография*, http://viperson.ru/people/nogovitsyn-anatoliy-alekseevich (dostęp: 24 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

destabilizacji społeczeństwa i państwa nieprzyjaciela. Głównym zadaniem walki informacyjnej jest zniszczenie fundamentów tożsamości narodowej i sposobu życia obywateli wrogiego państwa. W sferze ideologicznej celem walki informacyjnej jest rozmycie filozoficznych i metodologicznych podstaw aktywności poznawczej narodu, zasianie chaosu w jego świadomości, pozbawienie go pewności siebie w przyszłości oraz ustanowienie fałszywej nadbudowy moralnej i ekonomicznej. Istnieje kilka cech charakterystycznych walki informacyjnej, które odróżniają ją od innych form konfrontacji i stanowią nowe wyzwania dla jej uczestników. Główne z nich to: niewielki koszt rozwoju i zastosowania broni informacyjnej, zwiększenie roli zarządzania percepcją oraz rosnąca zależność gospodarki i społeczeństwa od systemów komputerowych, co sprawia, że infrastruktura informacyjna państwa zostaje zaliczona do nowych celów strategicznych. Zagrożenie najważniejszych elementów narodowej infrastruktury informacyjnej może wywierać nacisk na proces podejmowania działań oraz dezorganizować cały system zarządzania państwem[96].

Szczególnym rodzajem walki informacyjnej są tzw. operacje kognitywne (ros. *когнитивные операции*). Polegają one na wprowadzaniu do środowisk naukowców i ekspertów fałszywych teorii naukowych, paradygmatów, koncepcji i strategii wywierających wpływ na zarządzanie państwem, w celu osłabienia jego potencjału naukowego[97]. Warto podkreślić, że tego rodzaju działania były prowadzone przez służby specjalne państw bloku komunistycznego już w okresie zimnej wojny. Wówczas nosiły one nazwę „dezinformacja naukowa". Jak opisuje Ladislav Bittman, który w latach 1954–1968 pełnił służbę w IV Zarządzie czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost), celem dezinformacji naukowej było np. wprowadzenie w błąd określonej grupy wybitnych naukowców z krajów rozwiniętych, którzy odgrywali główną rolę w rywalizacji bloku kapitalistycznego z socjalistycznym. Czyniono to m.in. przez zaszczepienie im przekonania, że problem lub projekt, którym się zajmują, jest przy obecnym stanie wiedzy nie do rozwiązania albo że wymaga tak ogromnych nakładów, że lepiej z niego po prostu zrezygnować. Udane przeprowadzenie takiej operacji umożliwiało zdezorganizowanie lub zaprzestanie badań w dziedzinie mającej zasadnicze znaczenie dla obronności państwa[98].

Należy podkreślić, że z punktu widzenia rosyjskiej nauki wojskowej dobór środków wojskowych i niewojskowych oraz prowadzone za ich pomocą

---

[96] А.А. Ноговицын, *В центре внимания – информационная безопасность*, „Красная звезда", 2009, nr 34, s. 1.

[97] С.С. Сулакшин, *Когнитивное оружие – новое поколение информационного оружия*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 57–58.

[98] L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington 1985, s. 65–66. Por. V. Volkoff, *La désinformation. Arme de guerre*, Lausanne 2004, s. 115–116.

http://rcin.org.pl

działania mają charakter subiektywny, czyli podrzędny w stosunku do obiektywnych praw i prawidłowości wojny, co oznacza, że zależą od inwencji oraz kreatywności ich zleceniodawców i wykonawców. Znajduje to odzwierciedlenie w opinii Gieorgija Smoliana, pracownika naukowego Instytutu Analizy Systemowej Rosyjskiej Akademii Nauk. Uczony zajmował się problematyką zarządzania refleksyjnego, tj. kompleksu technik manipulacji i sterowania społecznego składającego się z metod energetycznych (siła, przymus, presja, strach) i informacyjno-psychologicznych (propaganda, dezinformacja), których przygotowanie opiera się na specjalnym modelu przeciwnika imitującym jego zachowania. Według Smoliana, powołującego się na ustalenia rosyjskich wojskowych, zarządzanie refleksyjne wykorzystuje czynnik subiektywny, czyli inwencję i pomysłowość osób, które je stosują:

> Zarządzanie refleksyjne przeciwnikiem w przypadku jego powodzenia pozwala na wywieranie wpływu na plany wojskowe i obraz sytuacji przeciwnika, a w konsekwencji – na jego działania. Innymi słowy, jedna strona może narzucić swoją wolę nieprzyjacielowi i zmusić go do podjęcia korzystnej dla siebie decyzji w danej sytuacji. Stosuje się różne metody zarządzania refleksyjnego: kamuflaż (na wszystkich poziomach), dezinformację, prowokację, szantaż i kompromitację oficerów oraz urzędników państwowych. W ten sposób zarządzanie refleksyjne koncentruje się na mniej namacalnym, subiektywnym czynniku sztuki wojennej zamiast na bardziej obiektywnej nauce wojskowej. Aby zastosowanie zarządzania refleksyjnego było udane, konieczna jest głęboka analiza „natury wewnętrznej" wroga, jego idei i koncepcji. Leonienko nazwał je „filtrem", przez który przechodzą wszystkie dane o świecie zewnętrznym. Udane zarządzanie refleksyjne stanowi punkt kulminacyjny operacji informacyjnej[99].

Jak podkreślił gen. Walerij Gierasimow, każda wojna jest szczególnym przypadkiem, który wymaga stworzenia własnej, wyjątkowej logiki, a nie zastosowania jakiegoś wzorca[100]. Istotę takiej filozofii wojny i praktyki sterowania współczesną konfrontacją przedstawił gen. mjr Wiktor Riabczuk:

> Główne i najtrudniejsze zadanie dowódcy stanowi przeniknięcie w myśl przeciwnika. Zaskoczenie przeciwnika to połowa zwycięstwa – tak ocenił wielki Suworow wpływanie na myśl nieprzyjaciela [...] Obecnie na pierwszym planie znajduje się nie konfrontacja informacyjna, lecz konfrontacja intelektualno-informacyjna, czyli uzyskanie intelektualno-informacyjnej przewagi nad nieprzyjacielem. Efektywność naszej przewagi intelektualno-informacyjnej oceniamy przez stopień zaskoczenia nieprzyjaciela naszymi działaniami, a przede wszystkim – rozmiarem strat:

---

[99] Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений*, „Труды Института системного анализа РАН", 2013, nr 63, s. 56.

[100] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 8, s. 3.

http://rcin.org.pl

ludzkich, materialnych, informacyjnych. W tej dziedzinie powinniśmy uzyskać przewagę, rozwijać ją, stosować w nauce i w boju. Powinniśmy realizować główny cel naszego naukowego procesu – uczyć słuchaczy myśleć[101].

Dlatego tak ogromną wagę w procesie kształcenia kadry oficerskiej Sił Zbrojnych FR oraz cywilnych i wojskowych służb specjalnych przywiązuje się do umiejętności kreatywnego, logicznego myślenia ukierunkowanego na dialektyczną współzależność dwóch przeciwieństw: tego, co „obiektywne" i tego, co „subiektywne". W tym sensie decyzja jest rezultatem indywidualnego, mentalnego i subiektywnego obrazu sposobów i środków niezbędnych do osiągnięcia obiektywnego celu, którego zrealizowanie determinują prawa i prawidłowości wojny[102].

Podsumowanie

Pomimo dezintegracji bloku sowieckiego i odrzucenia ideologicznej nadbudowy marksizmu-leninizmu, materializm dialektyczny nadal pełni funkcję uniwersalnego paradygmatu stosowanego w rosyjskiej nauce wojskowej. Jego prawa i kategorie tworzą zbiór uniwersalnych prawideł, ram i zasad, za których pomocą konstruuje się obraz wojny, pokoju i polityki w świadomości elit wojskowych, decyzyjnych oraz społeczeństwa rosyjskiego. Materializm dialektyczny pełni funkcję światopoglądową, gnoseologiczną (teoretyczno-poznawczą) i metodologiczną. Te funkcje przejawiają się w przekonaniu o istnieniu absolutnie uniwersalnych i niepodważalnych praw kierujących przyrodą, społeczeństwami i historią. Prawa, o których mowa, znajdują zastosowanie w badaniach dotyczących wojny i pokoju. Po upadku komunizmu „naukowy światopogląd marksistowsko-leninowski" zastąpiono „naukowym światopoglądem geopolitycznym", podnosząc go do rangi doktryny polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa. To oznacza, że w ujęciu rosyjskim, wraz z upadkiem komunizmu, funkcję siły napędowej polityki państw w stosunkach międzynarodowych przestała pełnić walka klas. Została ona zamieniona na geopolityczną konfrontację między cywilizacjami i tworzącymi je państwami. W tym kontekście w świadomości

[101] В.Д. Рябчук, В.И. Ничипор, *Философия войны и теория управления современным противоборством*, „Военная мысль", 2007, nr 8, s. 71.

[102] Ф.Ф. Гайворонский, Н.Г. Попов, И.Н. Воробьёв, *Культура военного мышления*, Москва 1991, s. 13–14, 20, 36–37, 43, 49, 82–83. Por. А.В. Первов, *Ситуационный анализ в сетевых войнах на основе рефлексивного подхода*, „Вестник академии военных наук", 2009, nr 2, s. 85–88.

http://rcin.org.pl

rosyjskich elit wojskowych i decyzyjnych polityka staje się permanentną walką o władzę i zasoby, a wojna i pokój to różne fazy tego samego procesu. W związku z tym, wojna, której naturę ograniczono do walki zbrojnej, staje się tylko jednym ze środków osiągania celów politycznych. To powoduje, że w odniesieniu do rosyjskiego rozumienia polityki zagranicznej można mówić o strategii ciągłego konfliktu. Polega ona na powolnym unicestwianiu przeciwnika za pośrednictwem starannie dobranych operacji w postaci oszukańczych manewrów, psychologicznych, ideologicznych i ekonomicznych środków walki prowadzonej przy pomocy wszelkich znanych form przemocy.

W ujęciu rosyjskim te środki stanowią domenę polityki rozumianej jako permanentny proces konkurencji, konfrontacji i walki, który okresowo, w zależności od sytuacji, bywa dopełniany walką zbrojną. Ten proces ma charakter diachroniczny, czyli składa się z kolejno następujących po sobie faz, wzajemnie ze sobą powiązanych i zależnych od siebie, co odzwierciedla zasadę dialektycznego pojmowania rzeczywistości. Takie podejście diametralnie różni się od zachodnich koncepcji wojen hybrydowych i konfliktów asymetrycznych, których istotą jest postrzeganie wszelkich działań w sposób synchroniczny, tzn. przez położenie nacisku na jednoczesność występowania pewnych procesów w ściśle określonym czasie. Należy podkreślić, że strategia ciągłego konfliktu obejmuje różnorodne formy i środki o charakterze wojskowym i niewojskowym, pomiędzy którymi nie istnieje żadna różnica, ponieważ stają się instrumentami konfliktu umożliwiającymi osiągnięcie tego samego celu, jakim jest destrukcja wrogiego państwa. Unicestwienie nieprzyjaciela przyjmuje postać penetracji, czyli wtargnięcia przemocą na jego terytorium lub powolnego, stopniowego pozyskiwania wpływów politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych w jego państwie. Takie postrzeganie dialektycznej współzależności pomiędzy wojną i pokojem a polityką wpisuje się w „rosyjsko-sowiecką" kulturę strategiczną. Jej permanentnymi cechami są m.in:

- nieustanne dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, rozumianego jako niezagrożona zdolność do ingerencji w politykę innych państw (szczególnie sąsiednich);
- legitymizacja reżimu przez przenoszenie napięć wewnętrznych w społeczeństwie rosyjskim na wrogów zewnętrznych;
- założenie, że polityka jest permanentną walką o władzę, a wojna i pokój to różne fazy tego samego procesu;
- przedstawianie własnych działań ofensywnych jako defensywne;
- narzucanie zideologizowanego obrazu świata i budowanie konfrontacyjnego podejścia do otoczenia międzynarodowego;

http://rcin.org.pl

– niechęć do jakichkolwiek ustępstw, nawet w odpowiedzi na ustępstwa innych państw;
– utrwalanie syndromu oblężonej twierdzy, odwieczny lęk autorytarnego reżimu przed rewoltą, alienacja oraz bierność obywateli, których reżim nieustannie mobilizuje;
– trwałe założenie, że wojna jest zawsze możliwa i prawidłowość, że w wypadku konfliktu zbrojnego sektor militarny staje się niezależny od kontroli cywilnej i dąży do wojny totalnej[103].

Wojna jest postrzegana jako zjawisko społeczno-historyczne, które podlega obiektywnym prawom i współzależnościom formułowanym na podstawie kategorii materializmu dialektycznego – pretendującego do miana nauki badającej obiektywną, czyli materialną rzeczywistość. Ujawnienie, zdefiniowanie i opisanie tych „obiektywnych praw i współzależności" jest głównym zadaniem rosyjskiej nauki wojskowej. Pełnią one bowiem rolę wskazówek, których uwzględnienie, według dominujących w Rosji poglądów, eliminuje lub przynajmniej ogranicza możliwość popełnienia błędu, co umożliwia odniesienie zwycięstwa w ewentualnej wojnie. Prawa i prawidłowości wojny mają charakter strukturalny i hierarchiczny. Dzielą się na prawa ogólne, szczególne i jednostkowe. To powoduje, że potencjalny przeciwnik jest postrzegany jako system lub struktura złożona ze współzależnych od siebie, materialnych i duchowych czynników, rozumianych jako potęga ogólna, która stanowi sumę potencjałów odzwierciedlających kluczowe dziedziny życia państwa i społeczeństwa. Paleta metod walki, środków i działań dobieranych w celu zniszczenia nieprzyjaciela jest ściśle uzależniona od tych potencjałów.

Mając na uwadze rosyjskie postrzeganie polityki, wojny i pokoju oraz praktykę działań FR w przestrzeni międzynarodowej, należy podkreślić, że istnieje konieczność stworzenia systemu różnego rodzaju rozwiązań mających na celu ochronę najważniejszych źródeł potęgi i stabilności państw członkowskich NATO i UE. Jak dotąd wysiłki tych państw koncentrowały się głównie na tworzeniu sposobów przeciwdziałania rosyjskim kampaniom

[103] Zob. T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 13; J. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operation*, Santa Monica 1977; C. Gray, *National Style in Strategy. The American Example*, „International Security", 1981, nr 6, s. 21–47; D. Adamsky, *The Culture of Military Innovation. The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel*, Stanford 2010, s. 24–58; S.J. Blank, *Class War on a Global Scale: The Leninist Culture of Political Conflict*, w: *Conflict, Culture, and History: Regional Dimensions*, red. S.J. Blank, L.E. Grinter, K.P. Magyar, L.B. Ware, B.E. Weathers, Alabama 1993, s. 1–51.

http://rcin.org.pl

dezinformacyjnym oraz operacjom wywierania wpływu na audytoria krajów zachodnich. Te działania ograniczyły się tylko i wyłącznie do powołania instytucji rządowych oraz organizacji i ośrodków pozarządowych. Ich przedsięwzięcia mają charakter defensywny i polegają głównie na dekonstrukcji rosyjskiej narracji oraz działań edukacyjnych[104]. To stanowczo za mało. Konieczne jest stworzenie, zarówno na szczeblu narodowym, jak i ponadnarodowym, systemu wzajemnie skoordynowanych podmiotów państwowych i niepaństwowych, którego celem byłaby ochrona wszystkich potencjałów niezbędnych do funkcjonowania państwa, tj. potencjału politycznego, ekonomicznego, duchowego, naukowego i militarnego. W dalszej perspektywie należy opracować i wdrożyć działania ofensywne, zmierzające do zneutralizowania rosyjskich działań w tych obszarach.

[104] J. Janda, *Overview of Countermeasures by the EU28 to the Kremlin's Subversion Operations. How do the EU28 Perceive and React to the Threat of Hostile Influence and Disinformation Operations by the Russian Federation and its proxies?,* Prague 2017. Raport czeskiego think tanku jest dostępny także w internecie: https://europeanvalues.cz/wp-content/uploads/2022/04/overview-of-countermeasures-by-the-eu28-to-the-kremlin-s-subversion-operations.pdf (dostęp: 28 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 3

Koncepcja „wojny nowej generacji" w ujęciu strategów Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej*

3.1. Zarys problemu badawczego

Jednym ze skutków rozpadu ZSRS był głęboki podział, który dokonał się w środowisku rosyjskich wojskowych. Część z nich pozostała wierna sowieckiej doktrynie militarnej opartej na czynnikach ilości i siły, dopuszczając tylko minimalną modernizację jej tradycyjnych założeń, inni zaś stali się zwolennikami nowych poglądów, popierając działania zmierzające do gruntownego zreformowania rosyjskich sił zbrojnych. We współczesnej Rosji przedstawiciele tych dwóch nurtów określili kluczowe problemy nauki wojskowej, wśród których należy wymienić: ewolucję statusu broni jądrowej, rolę sił konwencjonalnych w polityce obronnej Federacji Rosyjskiej, tzw. wojnę bezkontaktową z użyciem broni precyzyjnego rażenia i zastosowania nowoczesnych technologii informatycznych na polu walki oraz szeroko rozumiane działania asymetryczne będące częścią teorii wojny buntowniczej[1].

Przykładem syntezy tych założeń jest koncepcja tzw. wojny nowej generacji (ros. *война нового поколения*), którą zaprezentowano na łamach rosyjskich czasopism resortowych w 2013 r. Należy podkreślić, że na Zachodzie

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2015, t. 7, nr 13, s. 13–39. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 49; В.Н. Конышев, А.А. Сергунин, *Дискуссии о войнах будущего в российском экспертно–аналитическом сообществе: мифы и реальность*, „Проблемы национальной стратегии", 2013, nr 4, s. 100–114; R. McDermott, *The Brain of the Russian Army: Futuristic Visions Tethered by the Past*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 4–35; B. Renz, *Russian Military Capabilities after 20 Years of Reform*, „Survival: Global Politics and Strategy", 2014–2015, nr 56, s. 61–84.

http://rcin.org.pl

problematyka ta stała się przedmiotem szerszego zainteresowania profesjonalnych ośrodków analitycznych i mediów wraz z wybuchem wojny na południowym wschodzie państwa ukraińskiego, zwanej także wojną w Donbasie lub wojną noworosyjską. W kontekście kryzysu ukraińskiego rosyjska koncepcja wojny nowej generacji zyskała na Zachodzie miano wojny hybrydowej (ang. *hybrid warfare*). Uznano, że jest to nowa forma prowadzenia walki, która stwarza poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państw członkowskich NATO i Unii Europejskiej. Wśród ekspertów panuje przekonanie, że jej główną cechą jest skoordynowane użycie środków dyplomatycznych, wojskowych, humanitarnych, ekonomicznych, technologicznych i informacyjnych. Podkreślają oni, że operacje rosyjskie charakteryzują się umiejętną kombinacją wspomnianych czynników, profesjonalizacją działań informacyjnych oraz szeroką sferą psychologicznego oddziaływania, co, według nich, jest nowym sposobem prowadzenia walki. Rosjanie wykorzystują na dużą skalę działania dyplomatyczne, „przykrycie" informatyczne i radioelektroniczne, są aktywni w cyberprzestrzeni, starają się jak najdłużej ukrywać prowadzenie operacji wywiadowczych i wojskowych. Wszystko to odbywa się w połączeniu z wywieraniem silnych nacisków ekonomicznych[2].

Artykuł ma na celu przedstawienie genezy i głównych założeń rosyjskiej koncepcji wojny nowej generacji, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia walki informacyjnej, roli sił specjalnych oraz wykorzystania nowoczesnych technologii w działaniach wojennych. Zamiarem autora jest także udzielenie odpowiedzi na pytania: czy założenia koncepcji wojny nowej generacji, zwanej na Zachodzie wojną hybrydową, są rzeczywiście założeniami nowatorskimi oraz czy znajdują odzwierciedlenie we współczesnej rosyjskiej praktyce wojskowej.

---

[2] Zob. na przykład: M. Fryc, *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej"*, „Bezpieczeństwo Narodowe", 2015, nr 33, s. 61–62; D. Mastriano, D. O'Malley, *A U.S. Army War College Analysis of Russian Strategy in Eastern Europe, an Appropriate U.S. Response, and the Implications for U.S. Landpower*, Carlisle 2015, s. 47–57; O. Tamminga, *Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 27, s. 1–4; C. Major, Ch. Mölling, *Eine hybride Sicherheitspolitik für Europa. Resilienz, Abschreckung und Verteidigung als Leitmotive*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 31, s. 1–4. W nomenklaturze NATO oprócz amerykańskiego terminu „wojna hybrydowa" stosowane są także takie określenia, jak „wojna niekonwencjonalna" (ang. *unconventional war*), „wojna ograniczona" (ang. *limited war*) lub „wojna zastępcza" (ang. *proxy war*). Zob. L. Freedman, *Ukraine and the Art of Limited War*, „Survival: Global Politics and Strategy", 2014–2015, nr 56, s. 7–38. Por. O. Jonsson, R. Seely, *Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine*, „Journal of Slavic Military Studies", 2015, nr 28, s. 1–22.

http://rcin.org.pl

W artykule wykorzystano przede wszystkim rozprawy autorstwa rosyjskich wojskowych związanych ze Sztabem Generalnym Sił Zbrojnych FR oraz podległymi mu instytucjami naukowo-badawczymi: Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR i Wojskową Akademią Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR[3]. Teoretyczne rozważania rosyjskich ekspertów starano się skonfrontować z różnorodnymi materiałami dotyczącymi przebiegu wojny na południowym wschodzie Ukrainy wytworzonymi przez stronę rosyjską i ukraińską. Sięgnięto także do przekazów medialnych, analiz i raportów powstałych w państwach członkowskich NATO i Unii Europejskiej.

3.2. Anatomia wojny nowej generacji

3.2.1. Geneza i główne założenia

Zarys koncepcji wojny nowej generacji został po raz pierwszy przedstawiony 25 stycznia 2013 r. przez gen. armii Walerija Gierasimowa, szefa Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Jego wystąpienie, którego treść podano do publicznej wiadomości 27 lutego 2013 r., miało miejsce podczas konferencji odbywającej się w gmachu Akademii Nauk Wojskowych w Moskwie. Generał podkreślił, że przebieg tzw. kolorowych rewolucji w Afryce i na Bliskim Wschodzie unaocznił zmiany, jakie dokonały się w sposobach prowadzenia wojen, co stanowi poważne wyzwanie dla nauk wojskowych. Precyzyjne określenie granicy między pokojem a wojną przestało być możliwe. Jej klasyczny paradygmat sprowadzający się do pokonania sił zbrojnych nieprzyjaciela, zajęcia jego terytorium i złamania jego woli oporu ustępuje systematycznemu rozkładowi struktur wrogiego państwa prowadzonemu za pomocą realizacji strategii działań pośrednich (ros. *стратегия непрямых действий*) równoznacznej z zastosowaniem w walce środków niemilitarnych (ros. *невоенные средства*). Według Gierasimowa przybierają one postać działań o charakterze politycznym, ekonomicznym, informacyjnym i humanitarnym, które

[3] Szerzej na temat tych instytucji i ich znaczenia w siłach zbrojnych ZSRS i FR zob. F. Umbach, *Das rote Bündnis: Entwicklung und Zerfall des Warschauer Paktes 1955 bis 1991*, Berlin 2005, s. 32, 39; S.J. Main, *The „Brain" of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 47–62; С.Г. Чекинов, *Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. История и современность*, „Военная мысль", 2010, nr 1, s. 3–5; М.А. Гареев, *Итоги деятельности Академии военных наук за 2013 год и задачи академии на 2014 год*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 7–14.

http://rcin.org.pl

prowadzi się wraz z wykorzystaniem potencjału protestu wśród społeczeństw państw stanowiących cel agresji. Mogą polegać na izolacji politycznej, sankcjach ekonomicznych, blokadzie szlaków komunikacji morskiej, lotniczej i lądowej, straszeniu użyciem siły, a nawet na wprowadzeniu kontyngentu międzynarodowych sił pokojowych pod pretekstem obrony praw człowieka. Szczególne miejsce w tak pojętej koncepcji prowadzenia działań wojennych zajmują niejawne przedsięwzięcia o charakterze militarnym, w tym operacje sił specjalnych oraz środki walki informacyjnej[4]. Gierasimow uważa również, że po wdrożeniu środków niemilitarnych następuje właściwa faza wojny nowej generacji. Działania zbrojne są inicjowane w okresie pokoju przez wykorzystanie niewielkich, mobilnych zgrupowań wojsk lub formacji nieregularnych, bez uprzedniego wypowiedzenia wojny wrogiemu państwu. Walka przybiera formę wysokomanewrowych, bezkontaktowych działań realizowanych przez różnorodne formacje zbrojne, w tym siły specjalne. Głównym celem wojny jest zniszczenie militarno-ekonomicznego potencjału zaatakowanego państwa przy zastosowaniu krótkotrwałych, precyzyjnych uderzeń w infrastrukturę krytyczną. Atak następuje przez zsynchronizowane w czasie, z uwzględnieniem miejsca, uderzenia na siły zbrojne i obiekty wrogiego państwa znajdujące się na całym terytorium. Walkę zbrojną charakteryzuje użycie na szeroką skalę broni precyzyjnego rażenia (ros. *высокоточное оружие*, BTO), robotyki oraz innych nowoczesnych rodzajów uzbrojenia. Dochodzi również do szerokiego zastosowania sił operacji specjalnych. Walka toczy się równocześnie na lądzie, morzu i w powietrzu, kierowanie zaś siłami zbrojnymi i ich działaniami odbywa się w jednej przestrzeni informacyjnej. W konfrontacji bierze też udział tzw. komponent wojskowo-cywilny, czyli formacje paramilitarne i różnego rodzaju grupy o charakterze zbrojnym. Realizowana jest także tzw. strategia działań pośrednich, co powoduje przeniesienie konfliktu w sfery, w których przeciwnik nie ma wystarczającego potencjału do jego rozstrzygnięcia (pozwala to na zneutralizowanie jego przewagi)[5].

---

[4] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 8, s. 2; G. Persson, C. Vendil Pallin, *Setting the Scene. The View From Russia*, w: *A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*, red. N. Granholm, J. Malminen, Stockholm 2014, s. 31–33. Por. В. Герасимов, *Роль Генерального штаба в организации обороны страны в соответствии с новым Положением о Генеральном штабе, утвержденным Президентом Российской Федерации*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 14–23.

[5] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении...*, s. 3; J. Bērziņš, *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy*, Riga 2014, s. 3–5; J. Beskid, *Vojna novej generácie realizovaná na Kryme*, w: *Národná a medzinárodná bezpečnost' 2014: 5. Medzinárodná vedecká konferencia. Zborník vedeckých a odborných prác,*

http://rcin.org.pl

Koncepcja wojny nowej generacji stała się przedmiotem rozważań dwóch wybitnych ekspertów wojskowych: płk. Siergieja Czekinowa (od maja 2009 r. na stanowisku dyrektora Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej) i gen. lejt. w stanie spoczynku Siergieja Bogdanowa, który pełnił analogiczną funkcję w latach 1991–1994[6]. Wojskowi eksperci wspólnie dokonali oceny tendencji, które mają dominować w walce zbrojnej w XXI w. Według nich w bieżącym stuleciu nastąpił wzrost znaczenia broni opartej na sztucznej inteligencji, nanotechnologii, zrobotyzowanych kompleksach i nowych zasadach fizycznych, czyli broni perspektywicznej generacji. Chodzi szczególnie o broń geofizyczną (która umożliwia oddziaływanie na litosferę, atmosferę i jonosferę, wpływanie na zmiany klimatyczne i erupcję wulkanów, inicjowanie trzęsień ziemi i gwałtownych zjawisk pogodowych), broń wiązkową, laserową, plazmową i psychotroniczną. Ponadto w opinii autorów rozwój technologiczny przyniósł istotny wzrost roli wojsk, sił i środków działających w sferze powietrznej i kosmicznej oraz zwiększenie znaczenia informacji w działaniach zbrojnych. Nastąpiła zmiana czasowych parametrów walki, czyli skrócenie czasu przygotowania operacji przez stosowanie sił stałej gotowości oraz skrócenie czasu działań bojowych. Stało się to możliwe dzięki przejściu do globalnych, sieciowych systemów kierowania wojskami i ich działaniami, ze szczególnym uwzględnieniem środków walki informacyjnej. W nowych realiach konfrontacji o charakterze militarnym kluczowe zadania są realizowane przez niewielkie, mobilne siły specjalne[7].

Uwzględniając tezy Walerija Gierasimowa, Czekinow i Bogdanow przedstawili w październiku 2013 r. własną koncepcję wojny nowej generacji. Zaproponowany przez nich model składa się z ośmiu następujących faz:

1) Prowadzenie działań asymetrycznych w celu osłabienia przeciwnika i stworzenia sprzyjających warunków ułatwiających interwencję przez zastosowanie środków informacyjnych, psychologicznych, dyplomatycznych i ekonomicznych.
2) Dezorientacja dowództwa armii oraz politycznego przywództwa kraju stanowiącego obiekt agresji za pomocą kombinacji jawnych i tajnych

---

red. B. Ďurkech, Liptovský Mikuláš 2014, s. 24–33. Na temat strategii działań pośrednich zob. B. Liddell Hart, *The Strategy of Indirect Approach*, New York 1964.

[6] С.Г. Чекинов, *Центр военно-стратегических исследований…*, s. 3; S.J. Main, *The 'Brain' of the Russian Army…*, s. 49–50.

[7] В.Н. Горбунов, С.А. Богданов, *О характере вооруженной борьбы в XXI веке*, „Военная мысль", 2009, nr 3, s. 5–6. Por. А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны*, cz. 1: *Основы теории войны*, Москва 2013, s. 379–470; И.Н. Воробьев, В.А. Киселев, *Эволюция принципов военного искусства*, „Военная мысль", 2008, nr 8, s. 2–9.

http://rcin.org.pl

operacji specjalnych prowadzonych za pośrednictwem mediów, dyplomacji i agencji pozarządowych. Operacje te polegają przede wszystkim na wykorzystaniu sprzeczności w stanowiącym obiekt agresji kraju i wprowadzeniu fałszywych informacji, danych, instrukcji oraz rozkazów do przestrzeni informacyjnej wspomnianych podmiotów.

3) Zastraszanie, oszukiwanie i korumpowanie przedstawicieli elit przywódczych i wojska. Działanie to ma doprowadzić do złamania woli oporu nieprzyjaciela oraz zdezintegrowania jego struktur dowodzenia.
4) Zastosowanie na szeroką skalę różnorodnych środków propagandy wpływających na wzrost nastroju niepewności i poczucia zagrożenia w społeczeństwie. Efekt ten jest potęgowany m.in. przez działania dywersyjne i wywrotowe prowadzone przez różne grupy zbrojne i organizacje paramilitarne.
5) Ustanowienie strefy zakazu lotów nad terytorium zaatakowanego państwa, blokada dróg, mostów i węzłów komunikacyjnych, wykorzystanie prywatnych organizacji o charakterze zbrojnym oraz grup złożonych z przeciwników ustroju społecznego i porządku politycznego kraju stanowiącego obiekt agresji.
6) Rozpoczęcie działań zbrojnych poprzedzonych akcją rozpoznawczą i wywiadowczą prowadzoną przy użyciu różnorodnych technologii i środków (operacje sił specjalnych, wywiad radioelektroniczny, użycie wywiadowczych i nawigacyjnych środków kosmicznych).
7) Wdrożenie działań zbrojnych w jednej przestrzeni informacyjnej gwarantującej zespołową świadomość sytuacyjną, co umożliwia kierowanie dużą ilością różnorodnych sił i środków w walce między innymi dzięki wsparciu z kosmosu.
8) Przejęcie kontroli nad punktami oporu nieprzyjaciela i zniszczenie ocalałych jednostek wroga, używając sił specjalnych, których zadanie polega na rozpoznaniu potencjału i zdolności bojowych przeciwnika, a następnie przekazaniu precyzyjnych danych dotyczących pozycji i położenia punktów oporu nieprzyjaciela. Umożliwia to uderzenie z zastosowaniem broni precyzyjnego rażenia, co powoduje zniszczenie wszelkich miejsc oporu. Ostatnim etapem działań jest metodyczne zajmowanie wrogiego terytorium przez wojska lądowe[8].

---

[8] С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль", 2013, nr 10, s. 13–25. Artykuł jest dostępny także w języku angielskim: S.G. Chekinov, S.A. Bogdanov, *The Nature and Content of a New Generation War*, „Military Thought", 2013, nr 4, s. 12–23. Por. С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России*, „Военная мысль", 2010, nr 3,

http://rcin.org.pl

Jak wynika z rozważań rosyjskich wojskowych, w koncepcji wojny nowej generacji szczególną rolę przypisuje się wykorzystaniu potencjału protestu, działaniom sił specjalnych oraz powszechnemu zastosowaniu nowoczesnych rozwiązań technologicznych w postaci broni precyzyjnego rażenia. Dlatego też tym trzem aspektom należy poświęcić więcej uwagi.

3.2.2. Walka informacyjna a potencjał protestu

Podczas swojego wystąpienia gen. Walerij Gierasimow podkreślał rolę działań asymetrycznych na każdym etapie konfliktu. Zaliczył do nich m.in. wykorzystanie tzw. potencjału protestu, czyli opozycji wewnętrznej w danym kraju[9]. Interesujące spostrzeżenia dotyczące sposobów organizowania antysystemowych ruchów w społeczeństwie danego państwa, które, odpowiednio wykorzystane, mogą posłużyć do jego destabilizacji, zawierają teoretyczne rozprawy rosyjskich wojskowych oraz ekspertów resortu obrony FR. Zaktywizowania i wykorzystania potencjału protestu w kraju przeciwnika dokonuje się, stosując środki sterowania społecznego, w tym walki informacyjnej. W ujęciu rosyjskich ekspertów walka ta to odrębny rodzaj konfrontacji prowadzonej za pośrednictwem środków informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych w różnych sferach działalności państwa (politycznej, ekonomicznej, dyplomatycznej, humanitarnej, wojskowej) oraz wojny[10].

Aby stworzyć i wykorzystać potencjał protestu, konieczne jest, zdaniem rosyjskich ekspertów, zastosowanie specjalnych technologii, które określają oni wspólnym mianem m i ę k k i e j s i ł y (ros. *мягкая сила*). Termin ten jest rosyjską adaptacją określenia *soft power*, które odnosi się do koncepcji amerykańskiego politologa Josepha S. Nye'a. Według niego *soft power* to zdolność jakiegoś państwa do wpływania na preferencje innych krajów w taki sposób, aby działały one zgodnie z jego interesem narodowym, osiągana jedynie na bazie odwoływania się do jego autorytetu i pozycji międzynarodowej. Zdolność ta jest oparta na wszelkiego rodzaju aktywach (kultura, deklarowane wartości polityczne, sposób prowadzenia polityki) warunkujących

---

s. 13–22; С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Влияние непрямых действий на характер современной войны*, „Военная мысль", 2011, nr 6, s. 3–13.

[9] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении…*, s. 2.

[10] Х.И. Сайфетдинов, *Информационное противоборство в военной сфере*, „Военная мысль", 2014, nr 7, s. 39. Por. U. Franke, *War by Non-Military Means. Understanding Russian Information Warfare*, Stockholm 2015, s. 25. Szerzej na ten temat zob. T.L. Thomas, *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, „Journal of Slavic Military Studies", 1998, nr 11, s. 40–62.

http://rcin.org.pl

osiągniecie określonych celów strategicznych danego państwa, które wpływają na zmiany preferencji innych krajów bez konieczności zastosowania jakichkolwiek form nacisków[11].

Analitycy rosyjscy proponują diametralnie różną interpretację koncepcji miękkiej siły. Według Władimira Kariakina, eksperta naukowego Centrum Studiów Obronnych funkcjonującego w Rosyjskim Instytucie Studiów Strategicznych w Moskwie, miękka siła to technologia walki geopolitycznej pozwalająca na uzyskanie dominacji nad wrogim państwem. Proces ten dokonuje się przez niejawne przejęcie całkowitej kontroli nad mechanizmami formułowania i prowadzenia polityki zagranicznej i wewnętrznej danego państwa, jego gospodarki, kultury itp. za pomocą działań o manipulacyjnym i wywrotowym charakterze. W tym kontekście obiektem tak rozumianej agresji stają się przede wszystkim elity polityczne nieprzyjacielskiego kraju oraz jego struktury siłowe[12]. Aby uzyskać wpływ na procesy decyzyjne zachodzące w państwie, konieczne jest, według Nikołaja Siergiejewa (eksperta nauk wojskowych w Wojskowej Akademii Wojsk Rakietowych Strategicznego Przeznaczenia im. Piotra Wielkiego w Moskwie) i Wiktora Kowalewa (uczonego w Akademii Nauk Wojskowych w Moskwie), stworzenie „organizacyjnych środków politycznego nacisku", czego należy dokonać metodami jawnymi i tajnymi. W opinii autorów pod tym pojęciem należy rozumieć m.in. zwerbowanie agentury wpływu[13]. Szczególne znaczenie tego czynnika podkreślił profesor Siergiej Rastorgujew (analityk Instytutu Problemów Bezpieczeństwa Informacyjnego Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego im. M. Łomonosowa). W wywiadzie dla tygodnika „Litieraturnaja Gazieta" z 23 października 2013 r. zrównał on cele wojny informacyjnej z innymi

---

[11] J.S. Nye, *Soft Power: The Means To Success in World Politics*, New York 2004, s. 5–10; R. Potocki, D. Miłoszewska, *Rola* soft power *w środowisku międzynarodowym*, w: *Wymiary bezpieczeństwa na progu XXI wieku. Między teorią a praktyką*, red. A. Zaremba, B. Zapała, Toruń 2010, s. 47–61.

[12] В.В. Карякин, *Стратегии непрямых действий, „мягкой силы" и технологии „управляемого хаоса" как инструменты переформатирования политических пространств*, „Информационные войны", 2014, nr 3, s. 29–30. Por. В.Е. Лепский, *Рефлексивный анализ технологий управляемого хаоса как оружия разрушения субъектности развития*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2010, nr 10, s. 5–23; В.Н. Ляпоров, *Реальна ли „мягкая сила" России?*, w: *Имидж России „после Крыма": парадоксы информационной войны: материалы научной конференции кафедры российской политики факультета политологии МГУ имени М.В. Ломоносова 18 ноября 2014 г.*, red. И.А. Василенко, Москва 2014, s. 19–23.

[13] Н.А. Сергеев, В.И. Ковалев, *Технология достижения политического господства с использованием „мягких" методов воздействия на основе организационного механизма „захвата в клещи"* „Информационные войны", 2014, nr 4, s. 31–32.

http://rcin.org.pl

rodzajami wojen. Uznał, że wszystkie wojny toczą się o zasoby innych państw. W przypadku wojen informacyjnych jest to walka o grupy społeczne: „elita to instrument, rodzaj klucza, który pozwoli uzyskać dostęp do tych zasobów. Najważniejszym czynnikiem jest posiadanie w tej elicie niezbędnej masy agentów wpływu, których agresor rekrutuje spośród osób mających egoistyczny i niewolniczy światopogląd. Tych ludzi należy umieścić na kluczowych stanowiskach, które umożliwiają osiągnięcie maksymalnego efektu oddziaływania informacyjnego. Takie stanowiska istnieją w sferze władzy i środków masowego przekazu”[14].

Należy także uzyskać kontrolę nad legalnymi polityczno-społecznymi strukturami w postaci partii politycznych, ruchów społecznych, fundacji i organizacji pozarządowych, „niezależnych” blogerów oraz nad środkami masowego przekazu, w tym mediami elektronicznymi. Analogicznie należy postąpić ze wszystkimi nielegalnymi organizacjami i podmiotami funkcjonującymi w danym państwie – przestępczości zorganizowanej, ruchów separatystycznych, nacjonalistycznych, grup terrorystycznych, sekt religijnych, półkryminalnych grup i subkultur młodzieżowych[15]. Jak zauważa Kariakin, ważnym narzędziem, które umożliwia prowadzenie wywrotowych działań, są współczesne, marginalne grupy społeczne. Według eksperta skupiają one osoby charakteryzujące się niestabilnym światem wewnętrznym, brakiem tożsamości narodowej, kulturowej i religijnej oraz niemające skrystalizowanych poglądów politycznych. Według Kariakina stają się one uczestnikami różnego rodzaju ruchów i demonstracji, łatwo ulegając manipulacji[16].

Dysponując ukształtowanymi w ten sposób organizacyjnymi środkami politycznego nacisku, należy za ich pośrednictwem przeformatować mentalną przestrzeń społeczeństwa wrogiego państwa w sposób korzystny dla agresora. Służy temu prowadzona m.in. przy ich pomocy walka informacyjna. Według Aleksandra Baskina, naczelnika Wydziału Dowodzenia Wojsk Obrony Powietrzno-Kosmicznej, i Igora Tarasowa, eksperta w 27. Centralnym Instytucie Naukowo-Badawczym Ministerstwa Obrony FR, walka taka ma przede wszystkim na celu zdemoralizowanie społeczeństwa i stworzenie warunków sprzyjających odrzuceniu religii oraz wartości duchowych

---

[14] Cyt. za: С. Расторгуев, *Информационные войны – угроза для цивилизации*, „Литературная газета”, 23 X 2013, nr 42, http://www.lgz.ru/article/-42-6435-23-10-2013/informatsionnye-voyny-ugroza-dlya-tsivilizatsii-/ (dostęp: czerwiec 2015).

[15] Н.А. Сергеев, В.И. Ковалев, *Технология достижения…*, s. 32. Por. Н.А. Сергеев, *К вопросу об актуальности создания ситуационных центров слежения за социально-политической обстановкой в проблемных регионах в условиях комплексного применения „мягкой” и „жесткой” силы*, „Информационные войны”, 2014, nr 4, s. 38–39.

[16] В.В. Карякин, *Стратегии непрямых действий…*, s. 32–33.

http://rcin.org.pl

charakterystycznych dla tożsamości narodowej i kultury danego kraju. Konieczne jest także wytworzenie wśród ludności atakowanego państwa negatywnego stosunku do własnego dziedzictwa kulturowego i tradycji historycznych. W opinii rosyjskich wojskowych ważnym narzędziem służącym realizacji tego zadania jest manipulacja świadomością społeczną umożliwiająca wykreowanie atmosfery podejrzliwości, politycznych napięć i towarzyszącego im chaosu. Działanie to ma doprowadzić do destabilizacji politycznych relacji pomiędzy partiami, organizacjami oraz ruchami społecznymi. To z kolei powinno sprzyjać zainicjowaniu nowych konfliktów i pogłębieniu już istniejących oraz spowodować zaostrzenie walki politycznej i represji wobec opozycji, co w konsekwencji powinno doprowadzić do wojny domowej. Równie istotne jest obniżenie poziomu bezpieczeństwa informacyjnego władzy i organów administracji państwowej, co skutkuje negatywnymi dla państwa działaniami i decyzjami. Służy temu także dezinformacja ludności na temat funkcjonowania organów rządowych i ich dyskredytacja. Zasadniczym celem walki informacyjnej jest jednak podważenie międzynarodowego znaczenia danego państwa oraz spowodowanie szkód w najważniejszych dla niego sferach działalności (polityka, gospodarka, obronność, kultura itp.)[17].

Jak podkreślają rosyjscy eksperci, realizacji opisanych wyżej założeń służą realne lub fałszywe „informacyjne powody", których wykorzystanie pozwala kształtować negatywny stosunek społeczeństwa do władzy państwowej i reprezentujących ją instytucji. Taki informacyjny powód może stanowić np. niesprawiedliwy wynik wyborów lub sprowokowane akty terroru wywołujące poczucie paniki i braku bezpieczeństwa, co może przyczynić się do oskarżenia władz o nieudolność. Szczególnie pomocne w realizacji strategii miękkiej siły są bomby informacyjne i miny informacyjne. Pierwsze z nich pełnią funkcję detonatorów narastającego lawinowo niezadowolenia społecznego. Z kolei minami informacyjnymi można nazwać wycieki lub publikacje kompromitujących informacji dotyczących czołowych w danym państwie polityków lub działaczy społecznych[18]. Na bazie

---

[17] А.В. Раскин, И.В. Тарасов, *Информационное противоборство в современной войне*, „Информационные войны", 2014, nr 4, s. 5.

[18] В.В. Карякин, *Стратегии непрямых действий…*, s. 32. Por. И.В. Шамин, *Концептуальные особенности „стратегии непрямых геополитических действий" как „непрямой технологии" осуществления межгосударственного противоборства*, „Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского", 2011, nr 2, s. 312–317; *idem*, *Своеобразие „американского варианта" концептуальной модели ведения геополитической борьбы между государствами „стратегия непрямых геополитических действий"*, „Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского", 2010, nr 6, s. 285;

http://rcin.org.pl

powszechnego niezadowolenia organizowane są protesty, wystąpienia oraz akty obywatelskiego nieposłuszeństwa. Sytuacja ta prowokuje władze do niepopularnych działań, jak choćby zastosowania rozwiązań siłowych, które prowadzą do eskalacji protestu. Wykorzystując zaistniałą sytuację, przez „organizacyjne środki politycznego nacisku" agresor wprowadza do świadomości społecznej argumentację uzasadniającą konieczność zmiany władz. Działanie to jest powiązane z lobbingiem pracującej na rzecz agresora agentury wpływu ulokowanej w bliskim otoczeniu lub bezpośrednich kręgach władzy, „niezależnych" ekspertów, dziennikarzy, autorytetów społecznych itd. Naciski polityczne przybierają również postać nielegalnych działań w postaci szantażu, wymuszenia, zastraszania, przekupstwa itp. To z kolei prowadzi do podjęcia korzystnych dla agresora działań politycznych, co powoduje destabilizację państwa[19].

Warto podkreślić, że we współczesnej rosyjskiej literaturze przedmiotu zwraca uwagę powszechne użycie zachodnich terminów i określeń. Trzeba jednak pamiętać, że adaptując zachodnie terminy (np. działania pośrednie, *soft power*, działania asymetryczne, wojna informacyjna, wojna sieciowa), Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką, przysposabiając je do własnych potrzeb. Zabieg ten umożliwia z jednej strony maskowanie metod doskonalonych przez dziesięciolecia przez sowieckie służby specjalne, a z drugiej – ich sankcjonowanie przez zapożyczanie i adaptowanie zachodnich osiągnięć do własnych celów, co umożliwia zarazem manifestowanie stosowania przez Rosję nowoczesnych metod i środków walki[20]. Opinię tę potwierdza analiza wspomnianej technologii konfrontacji geopolitycznej określanej współcześnie jako miękka siła. Należy zaznaczyć, że mechanizm jej funkcjonowania nie odbiega od sowieckiej koncepcji aktywnych działań (ros. *активные мероприятия*). W nomenklaturze KGB pod tym pojęciem rozumiano tajne, ofensywne przedsięwzięcia o charakterze dezinformacyjnym, destabilizującym i agenturalnym, wynikające z aktualnych priorytetów polityki ZSRS, których zamierzeniem było uzyskanie wpływu na szerokie sfery działalności politycznej i społecznej w innych państwach. Jednym z elementów aktywnych działań była dywersja ideologiczna (ros. *идеологическая диверсия*), określana także mianem przewrotu

---

Г. Почепцов, *Информационный инструментарий гибридной войны: национальная составляющая его создания*, http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/informatsionnyy_instrumentariy_gibridnoy_voyny_natsionalnaya_sostavlyayuschaya_ego_sozdaniya/ (dostęp: 24 VIII 2024).

[19] Н.А. Сергеев, В.И. Ковалев, *Технология достижения...*, s. 32–34.

[20] J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 15, 26.

http://rcin.org.pl

ideologicznego[21]. Według autorów *Słownika kontrwywiadu KGB*, wydanego w 1972 r. przez Wyższą Szkołę KGB im. Feliksa Dzierżyńskiego w Moskwie, dywersja ideologiczna stanowiła główny rodzaj wywrotowej działalności o charakterze agitacyjno-propagandowym i wywiadowczo-organizacyjnym prowadzonej przez służby specjalne lub inne instytucje, aby zdestabilizować polityczny i społeczny porządek w danym państwie. Dywersję ideologiczną prowadzono za pomocą środków wywrotowej propagandy o charakterze ideologicznym i politycznym oraz przez tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych. Zasadniczym celem dywersji ideologicznej była destrukcja kluczowych dziedzin aktywności społecznej, takich jak religia (lub ideologia), polityka, ekonomia, moralność, prawo, kultura i nauka. Miało to doprowadzić do całkowitego osłabienia państwa i pozbawienia go zdolności obronnych w przypadku dokonania inwazji zbrojnej[22].

Problematyka dywersji ideologicznej oraz przewrotu ideologicznego stała się obiektem badań prowadzonych na Zachodzie dzięki działalności publicystycznej Jurija Bezmienowa (w USA znany jako Thomas David Schuman), funkcjonariusza I Zarządu Głównego KGB i byłego korespondenta RIA Novosti, który przekazał wiele interesujących informacji dotyczących przewrotu ideologicznego dokonywanego z inspiracji KGB w krajach Trzeciego Świata i USA[23]. Według Bezmienowa pojęcie dywersji ideologicznej w nomenklaturze KGB oznaczało odwrócenie uwagi społeczeństwa danego kraju od wrogiej działalności skierowanej przeciwko niemu, mającej na celu dokonanie rozkładu jego tradycji, religii, kultury, nauki

---

[21] H. Romerstein, *Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War*, „Journal of Intelligence History", 2001, nr 1, s. 54–67; R. Godson, R.H. Schultz, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, New York 1984, s. 7–34, 111–149; *eidem*, *'Active Measures' in Soviet Strategy*, w: *Soviet Foreign Policy in a Changing World*, red. R.F. Laird, E.P. Hoffman, New York 1986, s. 207–219; L. Pawlikowicz, *Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 137.

[22] *Контрразведывательный словарь*, red. Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов, Москва 1972, s. 90–91. Zob. przykłady tego rodzaju działań w *SNIE 11/2-81, May 1981, Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence*, w: *CIA's Analysis of the Soviet Union 1947–1991. A Documentary Collection*, red. G.K. Haines, R.E. Legget, Washington 2001, s. 105–108.

[23] T.D. Schuman, *Love Letter to America*, Los Angeles 1984, s. 7–15. Por. R. Shultz, *The Soviet Union and Revolutionary Warfare: Principles, Practices, and Regional Comparisons*, Stanford 1988, s. 115–187; D.S. Papp, *Soviet Unconventional Conflict Policies and Strategies in the Third World*, „Journal of Conflict Studies", 1988, nr 8, s. 26–59. Metody dezinformacji oraz manipulacji audytorium zachodnich społeczeństw Jurij Bezmienow przedstawił w odrębnym opracowaniu, zob. T.D. Schuman, *No Novosti is Good News*, Los Angeles 1985.

http://rcin.org.pl

i ideologii lub przeformatowanie tych czynników w taki sposób, aby ofiara agresji przyjęła wrogie treści, afirmując je jako własne. Na przewrót ideologiczny były narażone głównie społeczeństwa państw demokratycznych, w których nie istniała cenzura. Na przykład w Stanach Zjednoczonych odbywało się to bądź za pośrednictwem mediów wspieranych i finansowanych przez KGB organizacji, bądź też przez tworzenie zideologizowanych kierunków studiów (wprowadzenie wykładów z marksizmu-leninizmu na niektórych uczelniach). Wykorzystywano również aktywność tzw. pożytecznych idiotów[24]. Mniej podatne na oddziaływanie były natomiast państwa totalitarne dysponujące rozbudowanym systemem kontroli społeczeństwa, któremu ograniczano dostęp do informacji. Dywersji ideologicznej sprzyjał przede wszystkim rozwój komunikacji i środków masowego przekazu oraz następujące w latach sześćdziesiątych XX w. zmiany w sferze obyczajowej społeczeństw Zachodu (rewolucja seksualna, rewolucja kulturalna, powstanie nowych subkultur itp.)[25]. Według Bezmienowa, który w swoich rozważaniach odwoływał się do *Sztuki wojny* Sun-Tzu, czynniki te tworzyły podatny grunt do przeprowadzenia przewrotu ideologicznego. Był to długotrwały proces (trwał od 15 do 25 lat) i składał się z czterech etapów:

1) D e m o r a l i z a c j a. Na tym etapie prowadzono działania zmierzające do jak największego rozbicia i podzielenia społeczeństwa. Dywersja ideologiczna bazowała na istniejących w każdym kraju nurtach, które nie akceptowały ustalonego porządku społecznego i politycznego (np. ekstremalne ruchy polityczne, sekty, organizacje przestępcze, ruchy branżowe, związki zawodowe itp.). Struktury prowadzące działania dywersyjne miały na celu spenetrowanie, pozyskanie i wzmocnienie owych nurtów oraz zwerbowanie agentury wpływu. Za ich pośrednictwem silnemu oddziaływaniu w ramach dywersji ideo logicznej poddawano takie sfery, jak administracja, wymiar sprawiedliwości, siły zbrojne oraz dominujące w danym państwie religia i gospodarka. W opinii Bezmienowa działania te miały doprowadzić do relatywizmu

[24] T.D. Schuman, *Love Letter...*, s. 21–22, 24–25, 30. Pożyteczni idioci (od ros. *полезные дураки*, 'pożyteczni głupcy') to pejoratywne określenie przypisywane Włodzimierzowi Leninowi, który miał tak nazwać zachodnich dziennikarzy piszących entuzjastycznie o rewolucji bolszewickiej i ukrywających jej niepowodzenia. Po II wojnie światowej termin ten został zaadaptowany przez antykomunistów, głownie amerykańskich, którzy określali tym mianem osoby o socjaldemokratycznych poglądach oraz członków organizacji lewicowych i pacyfistycznych, aby podkreślić, że ich działania sprzyjały polityce ZSRS, zob. M. Charen, *Useful Idiots: How Liberals Got It Wrong in the Cold War and Still Blame America First*, Lahnam 2003, s. 10.

[25] T.D. Schuman, *Love Letter...*, s. 24–25.

http://rcin.org.pl

moralnego, do czego przyczyniało się upowszechnienie kultury masowej, zdyskredytowanie religii oraz osłabienie systemu edukacji przez jego komercjalizację i zideologizowanie. Umożliwiało to m.in. poddanie szkolnictwa wpływom różnych grup indoktrynacji (np. komunistycznych i marksistowskich). Ważnym czynnikiem dywersji ideologicznej były również przedsięwzięcia dążące do osłabienie autorytetu władzy państwowej, wojska itp. Realizacja całości tych działań doprowadzała do podziałów społecznych i powstawania mniejszych grup będących łatwym celem manipulacji[26].

2) D e s t a b i l i z a c j a. Według Bezmienowa demoralizacja społeczeństwa powinna doprowadzić do jego destabilizacji. Etap ten rozpoczynał się w momencie, gdy stabilność organizacji społecznej i politycznej państwa została poważnie zachwiana, stosunki międzyludzkie zaś zdominował relatywizm moralny i światopoglądowy. Należało wówczas doprowadzić do radykalizacji tych stosunków w najważniejszych dziedzinach życia, takich jak relacje rodzinne, gospodarka, porządek publiczny i media. Wszelkie konflikty powinny utknąć w martwym punkcie i stać się zarzewiem przemocy. W tej sytuacji następowała aktywizacja agentury wpływu, która stawała na czele ugrupowań politycznych, stowarzyszeń oraz inspirowała rozruchy. Dzięki temu agenci wpływu zdobywali pozycję polityczną, uzyskując realny wpływ na sfery funkcjonowania państwa[27].
3) K r y z y s. Pojęcie to Bezmienow zdefiniował jako gwałtowne załamanie gospodarki, wybuch społecznego niezadowolenia przybierający postać intensywnych rozruchów. W następstwie tych wydarzeń dochodziło do zdezorientowania społeczeństwa, które popadało w stan psychozy, wzmożonej czujności i rozdrażnienia, na co wpływało nasilenie się niekorzystnych zjawisk i tragicznych wydarzeń, takich jak akty terroru. Sytuacja ta stanowiła potencjalne zarzewie wojny domowej, rewolucji lub zamachu stanu, co dawało pretekst do obcej interwencji pod pozorem przywrócenia pokoju i ładu społecznego. Zastraszone społeczeństwo w zamian za gwarancję pokoju i bezpieczeństwa było w stanie podporządkować się czynnikom zdolnym do ich zapewnienia. Wówczas, jak miało to miejsce w modelu sowieckim,

[26] *Ibidem*, s. 26–42. O roli religii w utrzymaniu integralności państw i cywilizacji oraz konsekwencji zastąpienia jej ideologią opartą na socjalizmie Bezmienow powołuje się na prace Igora Szafariewicza, zob. И.Р. Шафаревич, *Социализм как явление мировой истории*, w: *Полное собрание сочинений*, t. 1, red. О.А. Платонов, Москва 2014, s. 165–657.

[27] *Ibidem*, s. 42–43.

http://rcin.org.pl

za pośrednictwem zbrojnej interwencji lub bratniej pomocy wprowadzano rząd sprzyjający Kremlowi lub uzależniony od niego[28].

4) N o r m a l i z a c j a. Następowała po zażegnaniu zjawisk kryzysowych – interwencji zbrojnej lub zamachu stanu. W opinii Bezmienowa polegała ona na pacyfikacji wszelkich czynników stanowiących narzędzia przewrotu ideologicznego. Następował „nowy ład", któremu należało podporządkować wszelkie dziedziny życia społecznego, politycznego i kulturalnego[29].

Mając na uwadze rozważania Bezmienowa, należy podkreślić, że współczesne rosyjskie teorie dotyczące dezintegrowania państwa, a w konsekwencji ograniczania jego zdolności zapewnienia trwania i rozwoju społeczeństwa, niewiele odbiegają od sowieckich wzorców. Potwierdzenie tej opinii stanowią nie tylko działania Rosji wobec Ukrainy, lecz także wobec krajów bałtyckich, Mołdawii i Polski. Lektura raportów opublikowanych przez służby specjalne Polski (Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, ABW) i Estonii (Kaitsepolitseiamet, KAPO), a także analiz szwedzkiej Agencji Badań Obronnych (Totalförsvarets forskningsinstitut, FOI), w których ujawniono działania rosyjskie, wskazuje, że można je uznać za realizację opisanej powyżej technologii miękkiej siły. W państwach bałtyckich, z uwagi na istnienie silnej diaspory rosyjskiej, oddziaływanie odbywa się za pośrednictwem finansowanych i kierowanych pośrednio lub bezpośrednio przez Kreml organizacji, stowarzyszeń i fundacji (np. Фонд Русский мир, Россотрудничество, Формат-А3) oraz ruchów ekstremistycznych (Мир без нацизма, Ночной дозор). Ponadto odnotowano znaczną aktywność zwolenników i propagatorów rosyjskiej ideologii imperialnej, co dzieje się przy pełnym poparciu Moskwy. Kampania ta była i jest prowadzona za pośrednictwem rosyjskich mediów, które cieszą się sporą popularnością w krajach posowieckich. Jej celem jest promowanie rosyjskiej mniejszości oraz pogłębianie antagonizmów pomiędzy nią a pozostałymi grupami narodowymi i etnicznymi. Ujawniono również związki łączące polityków partii „Jedna Rosja" z różnymi partiami politycznymi w państwach bałtyckich, szczególnie z Estońską Partią Centrum (Eesti Keskerakond) i Łotewską Partią Zgody Narodowej (Tautas saskaņas partija). Znane są także przypadki nietransparentnego wsparcia ekonomicznego tych partii. Wskazuje to na istnienie możliwości wpływania przez Rosję na decyzje polityczne w tych krajach. Co więcej, strona rosyjska inspirowała i prowadziła działania ukierunkowane na zdyskredytowanie międzynarodowej pozycji krajów bałtyckich w NATO i Unii Europejskiej przez

[28] *Ibidem*, s. 43–44.
[29] *Ibidem*, s. 44–46.

http://rcin.org.pl

eksponowanie zaszłości historycznych dotyczących kolaboracji z III Rzeszą i oskarżeń o odradzający się faszyzm[30].

Analogiczne przykłady realizacji koncepcji miękkiej siły przez Rosję podaje raport opublikowany przez Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, który zawiera informacje o działalności tej służby w 2014 r. W świetle raportu za przejaw miękkiej siły można uznać działania ukierunkowane na „dyskredytację stanowiska Polski i innych państw członkowskich NATO w kwestii kryzysu ukraińskiego, a także na akcentowanie polsko-ukraińskich skomplikowanych doświadczeń historycznych w celu wywoływania antagonizmów pomiędzy społeczeństwami obu tych krajów. Innym ważnym elementem rosyjskiej aktywności było uwypuklanie i niekiedy także kreowanie podziałów wśród państw UE oraz NATO. Eksponowano wszelkie antyunijne i antyamerykańskie wypowiedzi, zwłaszcza eurosceptycznych polityków z poszczególnych państw członkowskich oraz głosy krytykujące możliwość zaostrzania polityki wobec FR, w tym nakładania kolejnych sankcji. Do realizacji tego typu przedsięwzięć Rosjanie wykorzystywali zarówno rosyjskie media, jak i obywateli RP reprezentujących prorosyjską postawę i w niektórych przypadkach opłacanych przez instytucje Federacji Rosyjskiej. Miały one wielopłaszczyznowy charakter i były realizowane m.in. przy wykorzystaniu internetu"[31]. Ponadto w raporcie stwierdzono, że „przejawem

---

[30] M. Winnerstig, *Tools of Destabilization. Russian Soft Power and Non-military Influence in the Baltic States*, Stockholm 2014, s. 11–13, 43–52, 82–91, 115–123. Por. *Estonian Internal Security Service. Annual Review 2012*, red. H. Puusepp, Tallin 2013, s. 4–14; *Estonian Internal Security Service. Annual Review 2013*, red. H. Puusepp, Tallin 2014, s. 4–11; *Estonian Internal Security Service. Annual Review 2014*, red. H. Puusepp, Tallin 2015, s. 4–10.

[31] Cyt. za: *Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2014 r.*, Warszawa 2015, s. 15. Popieranie radykalnej europejskiej prawicy i lewicy jest działaniem Kremla ukierunkowanym na stworzenie na Zachodzie prorosyjskiego lobbingu. Partie i organizacje o tym profilu politycznym popierają geopolityczną konfrontację z USA, negują obecny kształt Unii Europejskiej oraz liberalną ideologię. Postulują natomiast konieczność pogłębiania integracji Rosji z Europą i budowy wspólnego europejskiego systemu bezpieczeństwa. Moskwa sięga po siły radykalne i marginalne, ponieważ postrzega je jako użyteczne w propagowaniu własnych interesów, także w sposób kontrowersyjny, na co nie mogą sobie oficjalnie pozwolić władze rosyjskie. Zasadniczym celem działań rosyjskich jest jednak pozyskanie dużych partii eurosceptycznych i nacjonalistycznych. Głównymi siłami, które znajdują się w sferze zainteresowań Moskwy, są ugrupowania zarówno z prawej, jak i z lewej strony europejskiej sceny politycznej: francuski Front Narodowy, węgierski Jobbik, grecka Syriza oraz hiszpański Podemos. Partie te zyskały w ostatnich latach dość dużą popularność i albo już sprawują władzę (jak Syriza i Podemos), albo są uważane za pretendentów do jej objęcia (np. Front Narodowy). Ich kontakty z Rosją odbywają się za pośrednictwem Administracji Prezydenta i bliskich Kremlowi geopolityków (np. kontakty Aleksandra Dugina z przedstawicielami Syrizy, Jobbiku, Nouvelle Droite). Rosja udziela im też wsparcia finansowego, co zostało potwierdzone, gdy na jaw wyszła

http://rcin.org.pl

rosyjskiej aktywności była działalność na terytorium naszego kraju obywateli FR, którzy, posiadając rozbudowane kontakty wśród przedstawicieli polskiej klasy politycznej, a także w strukturach UE, starali się wykorzystywać je do sondowania opinii w sprawach kluczowych z punktu widzenia rosyjskich interesów. Ponadto Rosjanie wraz z wybuchem konfliktu na Ukrainie aktywnie zaangażowali się w działania wspierające przedsięwzięcia inspiracyjno-propagandowe. Uczestniczyli w projektach kreujących jednoznacznie pozytywny wizerunek Rosji, a zarazem ukazujących w negatywnym świetle oponentów polityki Kremla. ABW obserwowała przy tym zjawisko zwiększonych wysiłków ze strony różnych instytucji FR na rzecz konsolidacji i aktywizacji w naszym kraju środowisk prorosyjskich"[32].

Reasumując, kreowanie potencjału protestu – oparte zarówno na sowieckich wzorcach, jak i współczesnych technologiach informacyjnych – stanowi jeden z głównych elementów wojny nowej generacji. Teoria i praktyka miękkiej siły i innych technologii sterowania społecznego, czyli środków cywilnych wykorzystywanych jako broń służy rozszerzeniu pola walki i przeniesieniu konfliktu w sfery, w których przeciwnik nie ma wystarczająco rozstrzygających zdolności militarnych.

3.2.3. Rozwój teorii i praktyki operacji specjalnych

Kluczową rolę w koncepcji wojny nowej generacji rosyjscy stratedzy z Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR przypisują siłom specjalnym. Wzrastające znaczenie tych formacji potwierdzają

---

rosyjska pożyczka w wysokości 9 mln euro dla Frontu Narodowego w 2014 r. Polityka ta wpisuje się w postulowaną przez Aleksandra Dugina koncepcję „miękkiej siły" jako walki o kulturę. Twórcą tej koncepcji był włoski marksista Antonio Gramsci (1891–1937). Zakłada ona, że zdobycie władzy politycznej powinno zostać poprzedzone narzuceniem swojej kultury i systemu wartości. Należy podkreślić, że koncepcję tę zaadaptowali nie tylko przedstawiciele europejskiej lewicy, lecz także ideolodzy i działacze skrajnej prawicy, np. Nouvelle Droite, z których dorobku głęboko czerpie Dugin. Istotę uzyskania władzy politycznej przez uprzednią długotrwałą walkę o zdobycie kultury i świadomości społeczeństw podkreśla także przywódca Nouvelle Droitte Alain de Benoist, który cieszy się poparciem środowiska neoeurazjańskiego w Rosji; J. Rogoża, *Kreml „zagospodarowuje" europejską skrajną prawicę*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-25/kreml-zagospodarowuje-europejska-skrajna-prawice (dostęp: 23 VIII 2024); J. Siegert, *The Return of Ideology – Russia's New Sense of Mission*, „Russian Analytical Digest", 2014, nr 148, s. 9–11; M. Laruelle, *Russia's Bedfellowing Policy and the European Far Right*, „Russian Analytical Digest", 2015, nr 167, s. 2–5; L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „Czwarta Teoria Polityczna" Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej* „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 8, s. 237–238.

[32] *Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2014 r...*, s. 15.

http://rcin.org.pl

zmiany strukturalne w resortach siłowych FR oraz rozwój studiów dotyczących teorii ich użycia w ramach działań asymetrycznych i konfliktów o niskiej intensywności. Termin „siły specjalne", czyli tzw. s p e c n a z (ros. *спецназ*, akronim od określenia *подразделение специального назначения*, tj. pododdział specjalnego przeznaczenia), który w krajach członkowskich NATO jest zazwyczaj utożsamiany z formacjami rosyjskich sił zbrojnych, ma w FR wiele znaczeń. Odnosi się zarówno do lądowych i morskich oddziałów specjalnych, znajdujących się pod zwierzchnictwem V Zarządu GRU (tj. Zarząd Wywiadu Operacyjno-Taktycznego), jak i do formacji wchodzących w skład organów bezpieczeństwa państwa (np. Zarząd „A", czyli oddział „Alfa", i Zarząd „B", tj. dawny „Wympieł", oraz Zarząd Operacji Specjalnych – wszystkie podlegają Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB). Termin ten stosuje się również w odniesieniu do oddziałów innych rodzajów wojsk (np. 45. Samodzielny Pułk Specjalnego Przeznaczenia Wojsk Powietrzno-Desantowych Sił Zbrojnych FR) oraz do wszelkich formacji, które tymczasowo wykonują zadania wywiadowczo-dywersyjne. Praktyka ta dotyczy również sił specjalnych, które wchodzą w skład struktur podległych MSW (np. specnaz wojsk wewnętrznych, czyli oddziały „Rus" i „Scyt", lub Specjalne Oddziały Szybkiego Reagowania funkcjonujące w strukturze Głównego Zarządu do Walki z Przestępczością Zorganizowaną)[33].

Od czasu zakończenia wojny sierpniowej w siłach zbrojnych FR dokonano gruntownej reformy struktur, starając się dostosować je do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej. Zmiany w organizacji sił zbrojnych, których podstawą były między innymi wnioski wyciągnięte z konfliktu gruzińskiego, mają spowodować znaczne zwiększenie skuteczności rosyjskiej armii[34]. W wyniku reform strukturalnych nastąpiła m.in. rozbudowa sił specjalnych. 6 marca 2013 r. gen. armii Walerij Gierasimow ujawnił, że armia rosyjska dysponuje nową formacją, którą określił jako Siły Operacji Specjalnych FR

---

[33] К.В. Чуприн, *Вооруженные силы стран СНГ и Балтии. Справочник*, Минск 2009, s. 25–28; M. Galeotti, J. Shumate, *Russian Security and Paramilitary Forces since 1991*, London 2013, s. 7–43; А. Север, А. Колпакиди, *Спецназ ГРУ. Самая полная энциклопедия*, Москва 2012, s. 3. Por. А. Север, *Спецназ КГБ. Гриф секретности снят!*, Москва 2012; H. Plater-Zyberk, *Russia's Contribution as a Partner in the War on Terrorism*, Carlisle 2014, s. 11–16.

[34] J. Affek, *Reformy i modernizacja sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych", 2014, nr 1, s. 13; P. Baev, *Neither Reform nor Modernisation. The Armed Forces Under and After Putin's Command*, w: *The Politics of Security in Modern Russia*, red. M. Galeotti, London 2010, s. 69–89; M. Barabanov, *Hard Lessons Learned: Russian Military Reform up to the Georgian Conflict*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 74–91.

http://rcin.org.pl

(ros. Силы специальных операций РФ – ССО)[35]. Nie jest znana ich struktura ani liczebność. Proces tworzenia SOS rozpoczął się w 2009 r. i przebiegał pod nadzorem ówczesnego szefa GRU, gen. armii Walentina Korabielnikowa. Pomysłodawcą powołania SOS w połowie pierwszej dekady obecnego stulecia był generał major Jewgienij Tiszyn, ówczesny dowódca 16. Brygady Specjalnego Przeznaczenia, ekspert ds. wywiadu specjalnego. Konieczność jej powstania postulował także płk Władimir Kwaczkow, który od 1999 r. wykładał w Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, gdzie napisał pracę doktorską dotyczącą problematyki operacji specjalnych prowadzonych przez siły zbrojne[36]. Warto nadmienić, że Kwaczkow postulował także powołanie organizacji „Народное ополчение", która mogłaby kierować walką partyzancką w przypadku agresji NATO na kraje Wspólnoty Niepodległych Państw[37]. W odróżnieniu od samodzielnych brygad specnazu GRU, Siły Operacji Specjalnych podlegają Ministerstwu Obrony FR, ich działaniami zaś kieruje Dowództwo Sił Operacji Specjalnych (ros. Командование сил специальных операций). Organ ten może także koordynować współpracę SOS z formacjami wojskowymi i innymi oddziałami specjalnymi, szczególnie z desantowymi i desantowo-szturmowymi pododdziałami Wojsk Powietrzno-Desantowych FR, brygadami specnazu GRU, MSW, a także z jednostkami FSB i specnazem Służby Wywiadu Zagranicznego, tj. Oddziałem Specjalnego Przeznaczenia „Zasłon"[38]. Według amerykańskich analityków Charlesa Bartlesa i płk. Rogera McDermotta SOS wchodziły w skład rosyjskich sił szybkiego reagowania użytych podczas aneksji Półwyspu Krymskiego[39].

Struktura ta została powołana do realizowania szerokiego spektrum operacji specjalnych w kraju i za granicą. Część analityków wskazuje na istnienie

---

[35] В. Герасимов, *Россия решила создать силы специальных операций*, https://ria.ru/20130306/926091973.html (dostęp: 30 VI 2015).

[36] К.В. Вершинин, *Военный мозг с непрофессиональными извилинами*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 329–330; *Итоги деятельности Сергея Шойгу за год работы на посту министра обороны России*, Москва 2013, s. 3–5; A. Nikolsky, *Little, Green and Polite: The Creation of Russian Special Operations Forces*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 124–135. Na temat pułkownika Władimira Kwaczkowa zob. *Официальный сайт Владимира Квачкова*, http://www.kvachkov.net/ (dostęp: 30 VI 2015).

[37] *Квачков, Владимир Васильевич*, http://www.anticompromat.org/kvachkov/index.html (dostęp: 30 VI 2015).

[38] К.В. Вершинин, *Военный мозг с непрофессиональными извилинами...*, s. 331.

[39] Ch.K. Bartles, R. McDermott, *Russia's Military Operation in Crimea. Road – Testing Rapid Reaction Capabilities*, „Problems of Post-Communism", 2014, nr 61, s. 51–52.

http://rcin.org.pl

różnic między SOS FR a specnazem GRU. Według Siergieja Kozłowa w przypadku specnazu GRU działania wywiadowcze stanowią 80 proc. realizowanych przez niego zadań, natomiast 20 proc. z nich dotyczy innych operacji specjalnych. W odróżnieniu od specnazu GRU priorytet SOS stanowi zatem realizacja działań przewidzianych w ramach innych niż wywiadowcze operacji specjalnych[40]. W opinii rosyjskich teoretyków operacja specjalna to kompleks zaplanowanych, skoordynowanych i realizowanych, z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu, działań oraz różnorodnych przedsięwzięć związanych z wprowadzeniem na terytorium nieprzyjaciela specjalnych sił złożonych z formacji lądowych, morskich i powietrznodesantowych oraz innych formacji wojskowych lub nieregularnych, ich wsparciem oraz zabezpieczeniem[41]. W opinii Kozłowa SOS powinny realizować zadania zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. Zakres tych działań został przez niego przedstawiony jeszcze w 2010 r., a więc w czasie, kiedy tworzono struktury nowej formacji. Operacje specjalne prowadzone przez nową formację w okresie pokoju powinny polegać na:

- zapobieganiu konfliktom o wysokiej intensywności;
- zwalczaniu powstań, buntów i ugrupowań terrorystycznych;
- udziale w misjach i operacjach pokojowych;
- udzielaniu pomocy obywatelom FR i ich ewakuacji z miejsca zagrożenia, zarówno za granicą, jak i na terenie Rosji;
- uczestnictwie w działaniach innych sił specjalnych podległych poszczególnym resortom FR oraz analogicznych jednostek państw sojuszniczych;
- przygotowaniu oddziałów partyzanckich w swoim kraju na wypadek obcej agresji;
- prowadzeniu operacji psychologicznych w okresie poprzedzającym zagrożenie.

Równie szeroki zakres operacji specjalnych został przewidziany dla nowej struktury w czasie wojny. SOS powinny wówczas wypełniać następujące zadania:

- uniemożliwienie funkcjonowania punktów dowodzenia nieprzyjaciela, uniemożliwienie przeprowadzenia działań mobilizacyjnych, zniszczenie lub przejęcie kontroli nad systemami łączności i kierowania wrogimi wojskami;

---

[40] С.В. Козлов, *Какой спецназ нужен России?*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории...*, ks. 5, s. 394.

[41] В.В. Квачков, *Спецназ России*, Москва 2007, s. 120; Г. Казачков, *Тактика спецназа*, Ростов-на-Дону 2006, s. 14.

http://rcin.org.pl

- destrukcja potencjału operacyjnego przeciwnika, wywoływanie paniki i dezorganizowanie wojskowego i cywilnego personelu nieprzyjaciela;
- prowadzenie działań wywiadowczo-dywersyjnych wobec obiektów wchodzących w skład infrastruktury krytycznej wroga;
- eliminowanie dowódców wojskowych i politycznego przywództwa wrogich państw;
- organizowanie działań partyzanckich i nieregularnych formacji na tyłach przeciwnika, aby zrealizować zadania wywiadowcze i wywiadowczo-dywersyjne zlecone przez naczelne dowództwo[42].

Potwierdzeniem kompetencji, które nadano Siłom Operacji Specjalnych FR są informacje ujawnione w mediach. 28 kwietnia 2013 r. korespondent wojenny pracujący dla Wszechrosyjskiej Państwowej Kompani Telewizyjnej i Radiowej redaktor Aleksandr Sładkow, obserwując ćwiczenia SOS w górach Północnego Kaukazu, w swoim programie wyemitowanym na antenie kanału Rossija 24 przedstawił cele i zadania SOS FR w następujący sposób:

> są to oddziały przeznaczone do realizacji celów politycznych i gospodarczych leżących w interesie FR w każdej części świata. Żołnierze walczą także w czasie pokoju. Zagraniczne siły specjalne podczas podobnych, agresywnych operacji, wykonują, jak wiadomo, najbardziej niezwykłe zadania. Podejmują akcję, gdy zawodzą wszelkie dyplomatyczne metody. Odciągają siły i uwagę innych państw od wewnętrznych spraw własnego kraju, stwarzając im problemy wewnętrzne, destabilizując ich system polityczny, w tym przypadku poprzez działania „siły trzeciej ręki". Siły Operacji Specjalnych organizują, wspierają i nadzorują ruchy partyzanckie za granicą, eliminują niepożądanych przywódców na obcej ziemi itd. Ci rosyjscy specjaliści za główne swoje zadanie uważają jednak ochronę naszych obywateli za granicą, uwalnianie zakładników i obronę interesów FR[43].

Relacja ta jest oczywiście elementem wojny informacyjnej, której zamiarem jest przekonanie opinii publicznej do konieczności zwiększania potencjału militarnego i sankcjonowania wszelkich działań niezbędnych do powstrzymania „agresji Zachodu" prowadzonej „nowymi metodami"[44].

Szczegółową analizę szerokiego spektrum operacji specjalnych zawierają opracowania autorstwa byłych wojskowych pełniących służbę w specnazie GRU Władimira Kwaczkowa i Giennadija Kazaczkowa. Lektura ich

---

[42] С.В. Козлов, *Какой спецназ нужен России…*, s. 395–396; Por. С.В. Бреславский, *Российский спецназ нуждается в реформах. Новые инструменты обеспечения политической стабильности*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории…*, ks. 5, s. 366–373.

[43] А. Сладков, *Новый российский спецназ для заграницы*, Телеканал „Россия–24", программа „Вести недели" (выпуск от 28 апреля 2013 года), https://www.youtube.com/watch?v=BOQmvhJNsL4 (dostęp: 26 IX 2024).

[44] J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach…* s. 12.

http://rcin.org.pl

rozpraw wskazuje, że współczesne operacje prowadzone przez siły specjalne daleko wykraczają poza działania ściśle militarne. Zdaniem Kwaczkowa jest to spowodowane zmianą charakteru wojen, do jakiej doszło po 1945 r. Obecnie coraz częściej walka zbrojna ustępuje miejsca działaniom niewojskowym w postaci zastosowania środków politycznych, dyplomatycznych, psychologicznych, informacyjnych i ekonomicznych. Walka zbrojna jest prowadzona po to, aby fizycznie pokonać nieprzyjaciela. Użycie środków niewojskowych służy natomiast pozbawieniu go zdolności do walki i woli oporu, a także osiągnięciu korzyści politycznych bez strat własnych[45].

Głównymi kryteriami klasyfikacji operacji specjalnych są ich skala oraz cele. Operacje specjalne mogą mieć charakter strategiczny, operacyjny i taktyczny, co wyraźnie nawiązuje do sowieckiej sztuki wojennej. O osiągnięciu celu strategicznego danej operacji można mówić wówczas, gdy w wyniku jej przeprowadzenia następują zmiany w sytuacji militarnej, politycznej i strategicznej. Z kolei o realizacji celu operacyjnego można mówić w przypadku osiągnięcia takiego rezultatu, który powoduje radykalną zmianę sytuacji podczas działań prowadzonych na szczeblu dywizji lub większego związku taktycznego. Przeprowadzenie operacji specjalnej na poziomie taktycznym oznacza zmianę sytuacji na korzyść pułku lub brygady. Każdy z rezultatów działań prowadzonych w ramach operacji specjalnych, jak wynika z powyższych kryteriów, może być rozpatrywany na trzech poziomach. Na pierwszym i drugim – podmioty prowadzące działania specjalne wspierają inne formacje i jednostki w realizacji zadań bojowych. Na trzecim zaś, najwyższym, siły specjalne odgrywają samodzielną rolę w osiąganiu celów strategicznych[46].

Na etapie planowania operacji specjalnych konieczne jest sformułowanie ich zasad (ros. *принципы специальных действий*), czyli ogólnych zaleceń pomocnych w praktycznej realizacji zadań przewidzianych dla danej operacji specjalnej. Według Kwaczkowa są one następujące:

– Zasada określania szczegółowych zadań i metod ich realizacji w odniesieniu do infrastruktury krytycznej znajdującej się na terytorium wroga. Infrastruktura krytyczna to składnik, system lub część infrastruktury zlokalizowanej na terytorium państwa, mające podstawowe znaczenie dla utrzymania niezbędnych funkcji społecznych, zdrowia, bezpieczeństwa, ochrony, dobrobytu materialnego lub społecznego

[45] В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 113–120. Por. Г. Казачков, *Тактика спецназа…*, s. 5–12.

[46] В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 125–126. Por. В.Д. Соколовский, *Военная стратегия*, Москва 1963, s. 12–54; D.M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, New York 1991, s. 8–15.

http://rcin.org.pl

ludności; ich zakłócenie lub zniszczenie miałoby istotny wpływ na dane państwo w wyniku utracenia tych funkcji. Dlatego jeden z tych systemów może stanowić cel operacji specjalnej służącej osłabieniu zdolności bojowej nieprzyjaciela.

- Zasada zastosowania tzw. operacyjnego maskowania (ros. *оперативная маскировка*), czyli kompleksu technik manipulacji świadomością i obrazami świata – od dezinformacji strategicznej począwszy na kamuflażu pojedynczych żołnierzy skończywszy. Ich zastosowanie pozwala jak najdłużej ukryć rzeczywiste metody, kierunki i cele własnego działania. Techniki te wchodzą w skład teorii i praktyki tzw. zarządzania refleksyjnego (ros. *рефлексивное управление*).
- Zasada unikania walki zbrojnej z wrogiem przez ograniczenie mu możliwości i warunków niezbędnych do stawiania zbrojnego oporu (tzw. działania niekontaktowe). Według rosyjskich teoretyków walka zbrojna powoduje straty wśród specjalistów posiadających kompetencje w wąskich dziedzinach, co dla sił specjalnych jest szczególnie dotkliwe. Dlatego też jest najmniej pożądaną formą konfrontacji. Z tej zasady wynikają dwie następne.
- Zasada demoralizacji i dezorientacji wojsk nieprzyjaciela oraz ludności cywilnej. Dotyczy ona prowadzenia wszelkich operacji informacyjnych, psychologicznych, informacyjno-psychologicznych oraz działań noszących znamiona dywersji ideologicznej, zastraszania, przekupstwa, szantażu i oszustwa. Ich zamiarem jest osłabienie woli oporu wroga i destrukcja jego morale.
- Zasada nieustannego dezorganizowania zdolności bojowej wojska i działań administracji wrogiego państwa. Zakłada ona użycie wszelkich środków i metod służących do uniemożliwienia nieprzyjacielowi sprawnego zarządzania i kierowania siłami zbrojnymi, administracją cywilną itp. (np. spowodowanie nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu ostrzegania, wyeliminowanie kadry dowódczej, kierownictwa cywilnego, ekspertów i specjalistów z dziedzin kluczowych dla obronności państwa), co prowadzi do pozbawienia go zdolności do zorganizowanego oporu.
- Zasada dezorganizowania wszelkich dróg i sposobów zaopatrzenia nieprzyjaciela. Zakłada ona realizację kompleksowych działań polegających na nieprzerwanym ograniczaniu dostaw broni, amunicji, paliwa, żywności oraz innych materiałów, wpływając na obniżenie zdolności bojowej wroga. W zasadę tę wpisują się także wszelkie działania sabotażowe i dywersyjne, których zamierzeniem jest zmniejszenie skuteczności i efektywności rażenia broni wroga.

http://rcin.org.pl

– Zasada stosowania procedur dotyczących ochrony informacji niejawnych, odnoszących się do działań i środków pozwalających zaplanować, przygotować, przeprowadzić i pokierować daną operacją specjalną oraz jej wsparcia[47].

Zdefiniowanie ogólnych zasad pozwala określić rodzaje operacji specjalnych prowadzonych w realiach wojny XXI w. Współcześnie zdecydowano się ujawnić rosyjskiej opinii publicznej główne rodzaje operacji specjalnych, które zostały przedstawione przez Władimira Kwaczkowa. Uważa on, że wiedza dotycząca rodzajów i celów operacji specjalnych powinna być znana rosyjskiemu społeczeństwu[48]. Wydaje się, że ma to związek z oficjalną polityką informacyjną Kremla, której zamiarem jest ugruntowanie w społeczeństwie rosyjskim przekonania, że resorty siłowe są gwarantem stabilności i bezpieczeństwa państwa. Warto podkreślić, że od momentu objęcia rządów przez Władimira Putina prowadzona jest szeroka kampania informacyjna przedstawiająca służby w pozytywnym świetle. Jednym z aspektów tej kampanii, obecnej w mediach i literaturze popularnonaukowej, jest heroizacja sił specjalnych. Na wszystkich kanałach państwowej telewizji minimum 50 proc. czasu antenowego zajmują filmy i seriale ukazujące komandosów z oddziałów specjalnych, śledczych i policjantów, którzy walczą z terrorystami, mafią i korupcją[49]. W swoich rozprawach Kwaczkow wyróżnił:

– Specjalne operacje wywiadowcze (ros. *разведывательные специальные операции*) prowadzone w celu pozyskania, przetwarzania i wykorzystania danych o charakterze wywiadowczym, uzyskiwanych za pośrednictwem wywiadu wojskowego, specjalnego, radiotechnicznego, agenturalnego i wirtualnego.
– Specjalne operacje wywiadowczo-dywersyjne (ros. *разведывательно-диверсионные специальные операции*) będące zespołem wzajemnie ze sobą powiązanych, z uwzględnieniem miejsca i czasu, działań

[47] Zob. В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 127–130; M. Żuber, *Infrastruktura krytyczna jako obszar potencjalnego oddziaływania terrorystycznego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego", 2014, nr 8, s. 198–197; В.В. Семенов, *Руководство по инженерным средствам и приемам маскировки сухопутных войск*, cz. 1: *Средства и приемы маскировки войск*, Москва 1986, s. 3–13; С.И. Макаренко, И.И. Чукляев, *Терминологический базис в области информационного противоборства*, „Концептуальные аспекты кибербезопасности", 2014, nr 1, s. 17.

[48] В.В. Квачков, *Спецназ России…*, s. 115.

[49] Szerzej na ten temat zob. M. Świerczek, *Federalna Służba Bezpieczeństwa i jej rola w polityce wewnętrznej Kremla. Wstęp do zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 40.

http://rcin.org.pl

skierowanych na zdobywanie pożądanych informacji, dokumentów, elementów broni wroga itp. przez organizowanie zasadzek, nalotów, rajdów i innych zadań ofensywnych.
- Specjalne operacje dywersyjne (ros. *диверсионные специальные операции*) polegające na niszczeniu różnych obiektów o charakterze wojskowym, przemysłowym, informacyjnym itp. oraz punktów dowodzenia nieprzyjaciela – lub uniemożliwieniu ich funkcjonowania – na skutek dokonywania nalotów, rajdów bądź za pośrednictwem szeroko rozumianej działalności dywersyjnej.
- Specjalne operacje prowadzone na rzecz rodzajów wojsk i służb (ros. *специальные операции в интересах родов войск и служб*), mające na celu udzielanie pomocy i wsparcia zarówno oddziałom wojskowym, jak i innym formacjom resortów siłowych.
- Specjalne operacje prowadzone w celu ochrony wewnętrznego bezpieczeństwa państwa (ros. *специальные операции по обеспечению внутренней безопасности государства*) – to zespół działań umożliwiających ochronę konstytucyjnego porządku państwa przez likwidację lub unieszkodliwienie terrorystycznej, wywrotowej, powstańczej i buntowniczej działalności różnego rodzaju grup o charakterze zbrojnym oraz ich zaplecza logistycznego; mogą być prowadzone zarówno na terytorium Rosji, jak i państw sojuszniczych.
- Specjalne operacje prowadzone w celu ochrony własności, należących do FR na mocy prawa międzynarodowego i praw FR oraz jej obywateli poza granicami Rosji (ros. *специальные операции по защите собственности и прав России и ее граждан за рубежами Российской Федерации*) – do tego rodzaju operacji zalicza się wszelkie działania polegające na przykład na ewakuacji obywateli FR z terenów objętych zagrożeniem, odbijanie zakładników itp.
- Specjalne operacje o charakterze poszukiwawczo-ratunkowym (ros. *поисково-спасательные специальные операции*) prowadzone w przypadku zaginięcia lub dostania się do niewoli obywateli FR – zarówno wojskowych, jak i cywilów; czynności podejmowane w tego rodzaju operacjach dotyczą również odnalezienia lub odzyskania cennego sprzętu lub innych dóbr materialnych;
- Specjalne operacje psychologiczne (ros. *психологические специальные операции*), zakładające zmanipulowanie świadomości i emocji wojskowych oraz cywilów strony przeciwnej, ich zdemoralizowanie (w przypadku wojskowych chodzi na przykład o nakłonienie ich do dezercji lub współpracy z agresorem) lub zdezorientowanie w rozwoju sytuacji. Ważnym aspektem tych operacji są także działania zmierzające

http://rcin.org.pl

do przyjęcia przez nieprzyjaciela pozytywnej lub neutralnej postawy wobec wojsk rosyjskich. Operacje te zakładają także wdrożenie działań mających na celu stworzenie i wspieranie opozycji politycznej w kraju nieprzyjaciela. Aby je zrealizować, wykorzystuje się drukowane, ustne, teleinformatyczne i audiowizualne środki propagandy oraz pomoc i wiedzę licznych specjalistów wojny psychologicznej, przeciwdziałając jednocześnie analogicznym działaniom podjętym przez przeciwnika wobec strony rosyjskiej.

– Specjalne operacje dotyczące formowania, wsparcia i bojowego użycia nieregularnych sił (ros. *специальные операции по формированию, поддержке и боевому применению иррегулярных сил*). Operacje te, utożsamiane w czasach ZSRS z wywiadem specjalnym, polegają na organizowaniu nieregularnych formacji zbrojnych, grup dywersyjnych i partyzanckich oraz wszelkich form buntu i sprzeciwu na terytorium nieprzyjaciela. Prowadzone są szkolenia tych formacji, dostarczana jest im broń i zaopatrzenie, a także prowadzone są działania wywiadowcze i rozpoznawcze na ich rzecz[50].

Przedstawione teoretyczne aspekty operacji specjalnych i ich rola na współczesnym polu walki zostały wykorzystane podczas operacji krymskiej. W trakcie aneksji Krymu, którą poprzedzono gruntownym rozpoznaniem wywiadowczym i działaniami dywersyjnymi, siły specjalne odgrywały kluczową rolę. Wspierały i ubezpieczały działania aktywistów i nieregularnych formacji paramilitarnych. Zarówno podczas przygotowywania operacji, jak i w momencie jej realizacji zachowano zasadę maskowania operacyjnego (cisza radiowa, usunięcie oznak i odznak z mundurów żołnierzy oraz tablic rejestracyjnych z pojazdów biorących udział w operacji). Najpierw pojawiły się niezidentyfikowane grupy zbrojne, które zajmowały obiekty i opanowywały infrastrukturę krytyczną, przygotowując grunt pod przerzucenie większej liczby rosyjskich jednostek wojskowych na Półwysep Krymski. Warto podkreślić, że były to niewielkie pododdziały, które operowały na całości terytorium półwyspu jednocześnie. Według rosyjskich ekspertów to rozwiązanie taktyczne podaje w wątpliwość konieczność tworzenia linii frontu, którą uznano za desygnat wojen

[50] Zob. В.В. Квачков, *Применение Войск Специального Назначения в современных условиях*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории…*, ks. 5, s. 373–377; В.В. Кадетов, *Применение войск специального назначения в современных условиях*, „Военная мысль", 1995, nr 4, s. 23–28; В.В. Квачков, *Некоторые положения теории специальной операции и необходимость Сил Специального назначения в составе ВДВ*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории…*, ks. 5, s. 393–404; Г. Казачков, *Тактика спецназа…*, s. 13. Por. D.M. Glantz, *Soviet Military Intelligence in War*, New York 1990, s. 376–380.

http://rcin.org.pl

z przeszłości[51]. Taki scenariusz działań kreślił generał Gierasimow podczas swojego wystąpienia. Założone cele osiągnięto bez potrzeby uciekania się do walki zbrojnej, m.in. przez oddziaływanie informacyjno-psychologiczne (szantaż, dezinformacja, decepcja, propaganda), blokowanie zaopatrzenia, a następnie przejęcie nienaruszonej infrastruktury. W ten sposób uniknięto strat wśród własnych żołnierzy i aktywistów oraz wśród ludności cywilnej półwyspu. Było to modelowe zastosowanie wspomnianej zasady unikania zbrojnej konfrontacji z wrogiem i prowadzenia operacji w sposób niekontaktowy[52].

Uwzględniając pojęcia klasyfikacji operacji specjalnych, należy uznać, że aneksja Krymu była pierwszą w historii operacją specjalną o charakterze strategicznym. Siły specnazu GRU oraz wspieranie przez nie inne formacje zbrojne FR osiągnęły cel strategiczny, którym była zmiana stosunku sił w regionie na korzyść Rosji oraz naruszenie geopolitycznego status quo w tej części świata.

Siły specjalne odgrywają ogromną rolę także w „wojnie noworosyjskiej". Informacje o coraz większym zaangażowaniu rosyjskich sił specjalnych w walkach na południowym wschodzie Ukrainy coraz częściej docierają do opinii publicznej. 12 maja 2015 r. w pobliżu miasta Szczastia położonym 15 km od Ługańska do ukraińskiej niewoli dostali się kpt. Jewgienij Jerofiejew i sierż. Aleksandr Aleksandrow – żołnierze pełniący służbę w 3. Gwardyjskiej Warszawsko-Berlińskiej Brygadzie Specjalnego Przeznaczenia stacjonującej w obwodzie samarskim, która podlega 41. Armii Centralnego Okręgu Wojskowego FR. Przerzucono ich na wschodnią Ukrainę na przełomie marca i kwietnia, aby prowadzili wywiad specjalny[53]. Interesujące szczegóły dotyczące uczestnictwa żołnierzy sił specjalnych i innych jednostek armii rosyjskiej oraz byłych funkcjonariuszy specsłużb w charakterze ochotników zawiera tzw. *Raport Niemcowa*[54]. Początkowo osoby te stawały się

---

[51] Szerzej na ten temat zob. А. Зайцев, *Партизанскими методами современная армия должна уметь воевать без линии фронта*, http://www.vpk-news.ru/articles/21649 (dostęp: 30 VI 2015).

[52] A. Lavrov, *Russian Again: The Military Operation for Crimea*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 157–187; M. Wrzosek, *Konflikt rosyjsko-ukraiński a zmiany w teorii prowadzenia działań militarnych*, „Kwartalnik Bellona", 2014, nr 4, s. 11–23; J. Norberg, F. Westerlund, U. Franke, *The Crimea Operation: Implications For Future Russian Military Interventions*, w: *A Rude Awakening…*, s. 41–51; M. Galeotti, *'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't*, w: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, red. R. Sakwa, A. Pikulicka-Wilczewska, Bristol 2015, s. 156–165.

[53] R. McDermott, *Russian Spetsnaz Personnel Detained in Ukraine*, https://jamestown.org/program/russian-spetsnaz-personnel-detained-in-ukraine/ (dostęp: 23 VIII 2024).

[54] Działacze i sympatycy opozycyjnej Republikańskiej Partii Rosji – Partii Wolności Narodowej (Parnas) 12 maja 2015 r. publicznie zaprezentowali w Moskwie raport „Putin.

http://rcin.org.pl

kluczowymi figurami w formacjach separatystów. Jako przykład należy wymienić Igora Girkina ps. „Striełkow", któremu przypisuje się służbę w FSB, GRU lub w 45. Samodzielnym Pułku Specjalnego Przeznaczenia Wojsk Powietrzno-Desantowych Sił Zbrojnych FR. Jak szacują autorzy raportu, w ówczesnej fazie konfliktu rosyjscy żołnierze zawodowi, byli oficerowie specnazu, funkcjonariusze służb specjalnych i prywatnych agencji ochroniarskich mogli stanowić nawet 70 proc. stanu osobowego formacji zbrojnych tzw. separatystów. Warto dodać, że ustalono tożsamość kilku z nich. Zidentyfikowano m.in. mjr. Aptiego Bołotchanowa, dowódcę 3. Kompanii Patrolowej Batalionu „Południe", wchodzącego w skład Wojsk Wewnętrznych MSW FR (jednostka wojskowa 4157 stacjonująca w m. Wiedeno w Republice Czeczeńskiej) oraz Siergieja Żdanowicza, byłego instruktora w Centrum Specjalnego Przeznaczenia FSB (Центр специального назначения ФСБ)[55].

Wojna", oparty na materiałach zgromadzonych przez Borysa Niemcowa, stanowiący próbę odpowiedzi na pytanie o stopień zaangażowania Federacji Rosyjskiej w konflikt ukraiński. Sam pomysł narodził się w umyśle Borysa Niemcowa pod koniec 2014 r. Jego zamiarem była chęć odniesienia się do oficjalnego stanowiska Kremla. Przedwczesna śmierć udaremniła jednak jego zamiary, choć pozostawione archiwum Niemcowa – konspekt pracy, notatki, dokumenty, relacje oraz nagrania – pozwoliły dokończyć publikację. Rezultat projektu stanowi 65-stronicowy dokument, który został podzielony na 11 rozdziałów, obejmujący okres od zakończenia „Rewolucji Godności" na kijowskim Majdanie do rokowań w Mińsku. Ostateczną wersję raportu opracowali: były wicepremier Alfred Koch, były wiceprezes Banku Centralnego Siergiej Aleksaszenko, dziennikarze Ajder Mudżabajew i Oleg Kaszyn oraz członkowie Parnasu: Ilja Jaszyn, Leonid Martyniuk i Olga Szorina, zob. R. Potocki, *Raport Niemcowa*, http://geopolityka.org/analizy/robert-potocki--raport-niemcowa (dostęp: 30 VI 2015).

[55] Zob. Б. Немцов, *Путин. Война. Независимый экспертный доклад*, red. И. Яшин, О. Шорина, Москва 2015, s. 31, 33. Na kartach raportu współpracownicy Niemcowa analizują materiały stanowiące dowody obecności żołnierzy armii rosyjskiej na terenie południowo-wschodniej Ukrainy. Przytaczają m.in. fakt wzięcia do niewoli dziesięciu żołnierzy 331. pułku z 9. Gwardyjskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej (informacja o jeńcu Siergieju Kozłowie) oraz relację czołgisty z 5. Samodzielnej Brygady Pancernej (Dorżi Batomunkujew). Autorzy raportu wskazują, że na początku lutego zgłosili się do Borysa Niemcowa krewni poległych w Donbasie, którzy zginęli pod Iłowajskiem i Debalcewem. W tej pierwszej bitwie straty rosyjskie wyniosły około 150 ludzi. Według ich relacji „ochotnicy" zwalniali się czasowo z wojska, aby w ten sposób zamaskować swoją obecność na terytorium Ukrainy. Gwarantowano im odpowiednie uposażenie i obietnicę rekompensaty dla rodzin w przypadku ich śmierci – 2 mln rubli (ponad 40 000 dolarów). Po zabójstwie Niemcowa zastraszone rodziny zrezygnowały jednak ze swych roszczeń, zob. Б. Немцов, *Путин...*, s. 16–19, 22–23. Por. M. Czuperski, J. Herbst, E. Higgins, A. Polyakova, D. Wilson, *Hiding in Plain Sight. Putin's War in Ukraine*, Washington 2015, s. 15–20; R. McDermott, *Brothers Disunited: Russia's Use of Military Power in Ukraine*, Fort Leavenworth 2015, s. 33–40.

http://rcin.org.pl

Autorzy raportu przedstawili procedurę werbunku, szkolenia oraz przerzucania oddziałów „ochotników" na teren walk w Donbasie. Werbunek był organizowany za pośrednictwem różnego rodzaju rosyjskich organizacji społecznych oraz związków skupiających weteranów, co też publicznie potwierdził deputowany Dumy Państwowej z ramienia partii „Jedna Rosja" Franc Klimcewicz. Odbywało się to przy aktywnym wsparciu rosyjskich władz, punktami zbiorczymi zaś były wojskowe komisariaty, czyli organy odpowiedzialne za przeprowadzanie poboru do armii. Następnie ochotnicy trafiali do Rostowa nad Donem, gdzie otrzymywali zwrot kosztów podróży oraz broń. Niektórzy przechodzili intensywne szkolenie wojskowe. Preferowano osoby średniego wzrostu, które nie mają rodziny. To drugie miało zapobiec ewentualnym pretensjom ze strony bliskich w przypadku ich śmierci. W szeregach najemników obowiązywał zakaz noszenia jakichkolwiek oznak i odznak identyfikujących przynależność państwową lub organizacyjną. Środki finansowe pochodziły z różnorodnych rosyjskich fundacji. Średnie wynagrodzenie za miesiąc służby oscylowało w granicach od 60 do 90 tys. rubli dla szeregowych bojowników, dowódcy otrzymywali pobory znacznie wyższe. Szczególnie interesujące są sposoby przerzucania „ochotników" na teren walk. Zazwyczaj odbywało się to przy wykorzystaniu tzw. operacji humanitarnych, co działo się przy aktywnym wsparciu sił specjalnych. Potwierdzeniem tych praktyk jest świadectwo Władimira Efimowa, szefa fundacji skupiającej weteranów specnazu w Swierdłowie, który przyznał, że ochotnicy otrzymywali fałszywe dokumenty wystawione rzekomo przez Czerwony Krzyż, które potwierdzały, że ich posiadacze należą do personelu konwoju humanitarnego[56].

Koncepcja wojny nowej generacji dotyczy strategicznego wykorzystania sił specjalnych wykonujących kompleksowe zadania – począwszy od aktywizacji potencjału protestu po zajmowanie kluczowych miejsc na terytorium wroga.

3.2.4. Wojny bezkontaktowe. Mit czy rzeczywistość?

Wprowadzanie nowoczesnych technologii w siłach zbrojnych FR, do której odwołuje się koncepcja wojny nowej generacji, ma charakter ewolucyjny. Już od lat dziewięćdziesiątych XX w. była ona szeroko omawiana przez przedstawicieli zarówno konserwatywnego, jak i nowatorskiego nurtu

[56] Б. Немцов, *Путин...*, s. 25–26. Na temat sposobów werbowania najemników w Rosji zob. И.П. Коновалов, О.В. Валецкий, *Эволюция частных военных компаний*, Пушкино 2013, s. 95–103.

http://rcin.org.pl

w rosyjskiej myśli wojskowej. Obydwa z nich mają swoich głównych reprezentantów i popularyzatorów. W przypadku orientacji konserwatywnej jest nim prezydent Akademii Nauk Wojskowych gen. armii Machmut Gariejew, w przypadku zaś nowatorskiej – nieżyjący już gen. mjr Władimir Slipczenko[57].

W kontekście problematyki zastosowania nowoczesnych rozwiązań w armii rosyjskiej warto zwrócić uwagę na poglądy tego ostatniego. Najważniejsze miejsce w analizach autorstwa gen. Slipczenki zajmuje transformacja wojen piątej generacji (w których główną rolę odgrywały siły jądrowe i doktryna odstraszania) w wojny szóstej generacji. Według niego będą one polegać na walce bezkontaktowej przy użyciu broni precyzyjnego rażenia. Dlatego też teoria Slipczenki nosi miano wojny bezkontaktowej (ros. *бесконтактная война*, w polskiej literaturze określana jako wojna niekontaktowa) lub wojny szóstej generacji (ros. *война шестого поколения*)[58]. Według analityka jedną z przyczyn transformacji oblicza wojen jest fakt, że obecnie potencjał jądrowy nie do końca spełnia funkcję odstraszania ewentualnego wroga. W związku z niszczącymi właściwościami broni nuklearnej obiektem ataku byłyby nie tylko siły zbrojne nieprzyjaciela, lecz także całość jego terytorium wraz ze wszystkimi zasobami ludzkimi i materialnymi. W konsekwencji ewentualna wojna jądrowa prowadzi do całkowitego unicestwienia obydwu stron, co przekreśla możliwość realizacji jakichkolwiek celów strategicznych, czyniąc zwycięstwo bezwartościowym. Nastąpił więc dysonans między środkami a sensem prowadzenia wojen.

Arsenały jądrowe przez długi czas pozwalały zachować pokój w warunkach zimnej wojny między dwoma blokami polityczno-militarnymi. Było to możliwe dzięki efektowi odstraszania, wynikłego z samego faktu posiadania broni jądrowej. Sytuacja ta uległa jednak zmianie po zakończeniu zimnej wojny, gdy przybrało na sile zjawisko tzw. horyzontalnego rozprzestrzeniania broni nuklearnej, czyli rozszerzenia grona jej posiadaczy zarówno na kolejne państwa, jak i – teoretycznie – na podmioty pozapaństwowe. Ewentualność, że środki masowego rażenia znajdą się w posiadaniu nieprzewidywalnych i nieobliczalnych podmiotów prowadzi do sytuacji, w której broń jądrowa zaczyna tracić swoje odstraszające możliwości. Nierównowagę, jaka zaistniała między środkami a celami prowadzenia wojen, zaczęto niwelować

---

[57] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 49.

[58] В.И. Слипченко, *Войны нового поколения: дистанционные бесконтактные*, Москва 2004, s. 44–58, 110; T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 50. Por. H. Sołkiewicz, *Wojna przyszłości – wojną niekontaktową (wg aktualnych poglądów rosyjskich)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej", 2009, nr 41, s. 71–112.

http://rcin.org.pl

przez zmianę niesterowalnej broni jądrowej na sterowalną broń konwencjonalną w postaci broni precyzyjnego rażenia. Nie dziwi więc fakt, że największa potęga militarna na świecie – Stany Zjednoczone – postuluje rozbrojenie jądrowe, poszukując jednocześnie nowych rozwiązań technologicznych, które dają możliwość sterowania konfliktem. Uwarunkowania te, zdaniem zarówno gen. Slipczenki, jak i płk. Wiaczesława Krugłowa, wywierają wpływ na transformację oblicza wojny, która stanie się wojną szóstego pokolenia, tj. wojną bezkontaktową[59]. W wojnie tego typu nastąpi masowe użycie broni precyzyjnego rażenia, czyli takiego rodzaju broni konwencjonalnej, dzięki której prawdopodobieństwo trafienia niewielkiego celu, znajdującego się w odległościach międzykontynentalnych, bez względu na warunki zewnętrzne oraz przeciwdziałanie przeciwnika, już za pierwszym uderzeniem, jest bliskie stu procentom. Broń ta przedkłada precyzyjność uderzenia nad skalę zniszczenia[60].

W związku z tym gen. Slipczenko postuluje przejście od odstraszania bronią nuklearną do odstraszania niejądrowego. Według niego odstraszanie bronią precyzyjnego rażenia jest skuteczniejsze niż tradycyjne odstraszanie jądrowe, ponieważ wiąże się z groźbą rzeczywistego zrealizowania takiego posunięcia, co w przypadku broni nuklearnej budzi opory natury moralnej, psychologicznej i ekologicznej. Zdaniem Slipczenki funkcję odstraszającą będą pełnić arsenały broni precyzyjnego rażenia. Prognoza rosyjskiego wojskowego zakłada, że w przyszłości nastąpi podział na kraje, które pozostaną w tyle trwającego wyścigu zbrojeń i będą zmuszone liczyć tylko na posiadane przez siebie uzbrojenie jądrowe oraz na kraje, które dzięki wysokiemu poziomowi ekonomicznemu i naukowo-technicznemu wejdą w posiadanie broni precyzyjnego rażenia. Spowoduje to radykalizację w stosunkach międzynarodowych i doprowadzi do eskalacji wyścigu zbrojeń. Ponieważ niektóre armie świata dysponować będą bronią atomową, inne państwa zostaną zmuszone do zwiększenia potencjału obrony przed agresją o charakterze nuklearnym. Konieczność ta wpłynie z kolei na rozwój nie tylko ofensywnych systemów broni precyzyjnego rażenia, lecz przede

---

[59] В.И. Слипченко, *Войны нового поколения…*, s. 38–44; T.W. Grabowski, *Rosyjska siła…*, s. 50–51. Por. А.А. Павловский, *К вопросу об эволюции развития теории войн и военного искусства в истории человечества. Войны XXI века*, „Наука и военная безопасность", 2003, nr 1, s. 9–12.

[60] В.И. Слипченко, *Войны нового поколения…*, s. 87–98; T.W. Grabowski, *Rosyjska siła…*, s. 52. Por. P.G. Gillespie, *Weapons of Choice: The Development of Precision Guided Munitions*, Alabama 2006, s. 161–184; И.Н. Воробьев, В.А. Киселев, *Высокоточное сражение*, „Военная мысль", 2006, nr 11, s. 18; P. Mattsson, N. Eklund, *Russian Operational Art in the Fifth Century*, „Revista de Ciências Militares", 2013, nr 1, s. 29–47.

http://rcin.org.pl

wszystkim na rozbudowę i udoskonalanie systemów obronnych, umożliwiających odparcie ataku nuklearnego bez konieczności przeprowadzenia odwetowego uderzenia jądrowego (tendencja ta jest widoczna w idei i praktycznej realizacji projektu tarczy antyrakietowej w USA)[61].

Według rosyjskich wojskowych (Gierasimowa, Bogdanowa, Czekinowa, Slipczenki) gwałtowny wzrost znaczenia nowoczesnej techniki na polu walki przyczynia się do tego, że gwarantem zwycięstwa staje się przewaga w dostępie do informacji. W tych warunkach informacja jest czynnikiem umożliwiającym kierowanie dużą ilością różnorodnych sił i środków w walce charakteryzującej się wysoką precyzją uderzeń, która obejmuje wszystkie sfery. Dlatego też konieczne jest stworzenie globalnych systemów dowodzenia, kierowania, wywiadu i łączności, co znajduje odzwierciedlenie w realizowanej w siłach zbrojnych FR koncepcji walki metodą sieciocentryczną, stanowiącą integralny aspekt koncepcji wojny bezkontaktowej[62].

Ze względu na charakter i tematykę niniejszego opracowania szczegółowe omówienie założeń tej koncepcji oraz jej implementacji w siłach zbrojnych FR nie jest możliwe. Uogólniając, należy nadmienić, że koncepcja ta zakłada powstanie jednolitego pola informacyjnego, w którym skupiają się wszelkie środki łączności i wymiany informacji, stwarzające możliwość uzyskania wysokiego stopnia integracji we wszystkich wymiarach przestrzeni walki (ląd, morze, powietrze, przestrzeń kosmiczna, cyberprzestrzeń i sfera kognitywna), co przyspiesza prowadzenie wszelkich operacji[63]. Ingerencja w to pole przy użyciu broni informacyjnej może spowodować konsekwencje przewyższające atak prowadzony środkami konwencjonalnymi. Dlatego też, według rosyjskich ekspertów, nieodłączną częścią wojny nowej generacji powinna być operacja informacyjno-uderzeniowa (ros. *информационно-ударная операция*), czyli kompleks działań prowadzonych środkami informatycznymi i informacyjnymi z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu. Zamierzeniem takiej operacji jest zniszczenie zasobów informacyjnych przeciwnika oraz jego decyzyjny i funkcjonalny paraliż. Na operację informacyjno-uderzeniową składają się następujące formy ataku:

– informacyjno-psychologiczny (użycie masowych środków przekazu, przedsięwzięcia o charakterze agitacyjno-propagandowym);

---

[61] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła...*, s. 52.

[62] В.И. Слипченко, *Войны нового поколения...*, s. 203–224; Ю.Е. Горбачев, *Сетецентрическая война: миф или реальность?*, „Военная мысль", 2006, nr 1, s. 70–73.

[63] А.В. Долгополов, С.А. Богданов, *Эволюция форм и способов ведения вооруженной борьбы в сетецентрических условиях*, „Военная мысль", 2011, nr 2, s. 49–58; М.М. Хамзатов, *Влияние концепции сетецентрической войны на характер современных операций*, „Военная мысль", 2006, nr 7, s. 14.

http://rcin.org.pl

– psychotroniczny (oddziaływanie za pomocą urządzeń generujących określone efekty psychosomatyczne);
– radioelektroniczny (zastosowanie środków radioelektronicznych, np. zagłuszających);
– informatyczny (oddziaływanie na systemy informatyczne przeciwnika za pomocą specjalnych programów komputerowych)[64].

Koncepcja wojny bezkontaktowej została poddana surowej krytyce przez gen. armii Machmuta Gariejewa, reprezentanta konserwatywnego nurtu w rosyjskiej myśli woskowej. Generał stwierdził, że broń jądrowa nadal stanowi podstawowy czynnik powstrzymujący „imperialistyczne państwa" od wzniecenia III wojny światowej. Sprzeciwia się opinii o konieczności ograniczenia sił lądowych. Głównymi zagrożeniami dla Rosji są, według niego, kolorowe rewolucje, dywersyjne działania innych państw prowadzone w pobliżu granic Rosji, lokalne wojny i konflikty wywołane przez Zachód oraz zagrożenia związane z bezpieczeństwem informacyjnym FR. Dla Gariejewa zastosowanie nowoczesnych środków ogranicza się do wsparcia działań zbrojnych prowadzonych konwencjonalnymi metodami, co powoduje podniesienie ich na wyższy poziom[65].

Warto podkreślić, że w schemat koncepcji Gariejewa wpisuje się m.in. wojna pięciodniowa. Kluczową rolę odegrały w niej siły konwencjonalne. Dokonano zsynchronizowanego ataku z lądu, morza i powietrza. Operacja sił zbrojnych została wsparta działaniami wpisującymi się w ramy operacji informacyjno-uderzeniowej przez dokonanie cyberataków na gruzińskie sieci telekomunikacyjne i informatyczne oraz strony rządowe, na których umieszczono zdjęcia porównujące gruzińskiego prezydenta Micheila Saakaszwilego do Adolfa Hitlera. Ataki przybrały formę DDoS (ang. *Distributed Denial of Service* – rozproszona odmowa usługi), czyli ataku na system komputerowy lub usługę sieciową, aby uniemożliwić działania przez zajęcie wszystkich wolnych zasobów, przeprowadzonego równocześnie z wielu komputerów o rosyjskim i litewskim IP. Prawdopodobnie za tymi działaniami stały grupy hakerów wywodzących się ze świata przestępczego powiązanego z Kremlem lub tzw. cyberwojska, czyli regularne formacje wojskowe przeszkolone do walki w cyberprzestrzeni. Umożliwiono także udział w ataku

---

[64] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła…*, s. 55–56; И.Н. Воробьёв, *Информационно-ударная операция*, „Военная мысль", 2007, nr 6, s. 14–21; Н.Н. Чибисов, Н.А. Водкин, *Информационно-ударная операция*, „Армейский сборник", 2011, nr 3, s. 46–50.

[65] М.А. Гареев, *Проблемы стратегического сдерживания в современных условиях*, „Военная мысль", 2009, nr 4, s. 2–10. Por. M.A. Gareev, *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*, London 1998, s. 70–93; Е.Ф. Подсобляев, *Спорные вопросы теории бесконтактных войн*, „Военная мысль", 2006, nr 2, s. 25–33.

http://rcin.org.pl

cybernetycznym każdemu Rosjaninowi, który miał dostęp do internetu. Na specjalnym forum zamieszczono instrukcję, w jaki sposób atakować gruzińskie strony. Konflikt z 2008 r. był więc pierwszym w dziejach świata, który toczył się w czterech wymiarach – poza lądem, morzem i powietrzem działania były prowadzone również w cyberprzestrzeni[66].

Zakończenie

Jak podkreślił gen. Gierasimow, każda wojna jest szczególnym przypadkiem, który wymaga stworzenia własnej, wyjątkowej logiki, a nie zastosowania jakiegoś wzorca[67]. Logika ta jest oparta na uniwersalnych sposobach prowadzenia wojny, które są znane od początków dziejów ludzkości. Trudno sobie wyobrazić użycie siły wojskowej bez jednoczesnego zabezpieczenia wywiadowczego i informacyjnego, sankcji ekonomicznych, prowadzenia tajnych operacji czy próby osłabienia przeciwnika i wykorzystania sprzeczności istniejących w jego kraju (etnicznych, społecznych, ekonomicznych, politycznych itd.). W rosyjskiej myśli wojskowej takie działania, jak wykorzystanie czynników etnicznych i psychologicznych, prowadzenie działań wywrotowych i propagandowych, wciągnięcie w wojnę wewnętrznych struktur społecznych państw, zostały w latach sześćdziesiątych XX w. usystematyzowane przez Jewgienija Messnera pod nazwą wojny buntowniczej[68].

W rosyjskiej walce informacyjnej istotną rolę odgrywa aparat pojęciowy. Zawiera on mnóstwo pojęć sloganów, jak choćby: broń informacyjna, broń cywilizacyjna, informacyjny specnaz, informacyjne wojska itp. W środkach masowego przekazu posługują się nimi prokremlowscy politolodzy, wojskowi i dziennikarze. Te zmilitaryzowane pojęcia kształtują postawy

---

[66] A. Kozłowski, *Cyberwojownicy Kremla*, w: *Formatowanie Ukrainy. Antologia publikacji portalu „Geopolityka.org"*, t. 1: *W cieniu EuroMajdanu (21 XI 2013 – 27 VI 2014)*, red. M. Domagała, R. Potocki, Warszawa 2015, s. 311–319; J. Carr, *Inside Cyber Warfare*, Beijing–Cambridge–Farnham–Köln–Sebastopol–Tokyo 2012, s. 3, 85; R. Hurwitz, *A New Normal? The Cultivation of Global Norms as Part of a Cyber Security Strategy*, w: *Conflict and Cooperation in Cyberspace. The Challenge to National Security, P.A. Yannakogeorgos*, red. A.B. Lowther, New York 2014, s. 241.

[67] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении…*, s. 3.

[68] Szerzej na ten temat zob. Е.Э. Месснер, *Лик современной войны*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, red. И.В. Домнин, Москва 1999, s. 363–404; *idem*, *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004, s. 15–23, 46–59, 332–340. Por. L. Sykulski, *Rosyjska koncepcja wojen buntowniczych Jewgienija Messnera*, „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 11, s. 103–113; K. Kraj, *Ukraina i мятежевойна*, „E-Terroryzm", 2014, nr 7, s. 11–22.

http://rcin.org.pl

konfrontacyjne oraz narzucają własnej i światowej opinii publicznej zmanipulowany obraz rzeczywistości[69]. Takim nacechowanym funkcjonalnie sloganem jest również wojna nowej generacji, co w świadomości opinii publicznej stwarza wrażenie, że Rosja dysponuje przewagą militarną nad Paktem Północnoatlantyckim oraz nową koncepcją prowadzenia działań wojennych. Jak już powiedziano, rosyjska wojna nowej generacji – utożsamiana na Zachodzie z wojną hybrydową – jest syntezą rozwiązań znanych w przeszłości, a wyrażonych w myśli wojskowej powstałej w kręgach rosyjskiej białej emigracji i w ZSRS. W tym kontekście nowatorskiego charakteru wojny nowej generacji należy upatrywać jedynie w wykorzystaniu nowoczesnych środków techniki, co przyczyniło się do wzrostu znaczenia walki informacyjnej, sił specjalnych oraz tzw. wojny bezkontaktowej stanowiącej integralną część działań przewidzianych w ramach wspomnianej koncepcji.

Celem dalszych badań powinno być przede wszystkim pogłębienie analizy działań Rosji w sferach będących obiektem agresji, prowadzonej w ramach wojny nowej generacji oraz wypracowanie skutecznych metod obrony przed tak rozumianą formą ataku.

[69] J. Darczewska, *Rosja zbroi się do „wojny informacyjnej" z Zachodem*, „Biuletyn Kwartalny Rządowego Centrum Bezpieczeństwa", 2014, nr 9, s. 3.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

CZĘŚĆ II

Działania (środki) aktywne jako narzędzie realizacji rosyjskich doktryn geopolitycznych

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 4

Aleksandr Dugin a resorty siłowe Federacji Rosyjskiej. Przyczynek do badań nad wykorzystaniem geopolityki przez cywilne i wojskowe służby specjalne we współczesnej Rosji*

Jestem laboratorium myśli. Ja nie myślę za siebie, ja myślę za państwo, za naród, za historię. Czekam na swojego Iwana Groźnego. Wszyscy politycy, którzy będą szukali dla Rosji prawdziwej i wielkiej idei, wcześniej czy później trafią do mnie.

Aleksandr Dugin (ur. 1962)[1]

Jest absolutnie konieczne, by widzieć, co Rosjanie robią w Europie, jak realizują swoje cele geopolityczne. Jeśli nie będziecie tego dostrzegać, to będziecie podejmować błędne decyzje polityczne i poniesiecie porażkę.

Gen. Andor Šándor (ur. 1957)[2]

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2014, t. 10, nr 6, s. 11–38. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe. W 2015 r. artykuł został przedrukowany w jubileuszowym numerze czasopisma „Revista Intelligence" wydawanego przez Rumuńską Służbę Informacji (Serviciul Român de Informaţii) z okazji 25. rocznicy jej powstania, zob. M. Wojnowski, *Alexander Dughin şi „Ministerele de forţă" ale Federaţiei Ruse – contribuţie la studiul privind utilizarea geopoliticii de către serviciile speciale civile şi militare în Rusia modernă*, „Revista Intelligence", 2015, nr 29, s. 24–40.

[1] Cyt. za: *Czekam na Iwana Groźnego – rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmowę przeprowadził Grzegorz Górny*, „Fronda", 1998, nr 11–12, s. 145, https://www.fronda.pl/a/aleksander-dugin-czekam-na-iwana-groznego,45653.html (dostęp: 2 IX 2024).

[2] Cyt. za: K. Chodkowski, *Rosja wobec Kaukazu Południowego. Raport geopolityczny*, Częstochowa 2013, s. 3. Generał Andor Šándor m.in. w latach 2001–2002 pełnił funkcję szefa czeskiego wywiadu wojskowego (Wojskowa Służba Operacyjna, VZ); obecnie jest ekspertem do spraw bezpieczeństwa i terroryzmu. Zob. *Gen. Ing. Andor Šándor (v záloze)*, http://www.andorsandor.cz/ (dostęp: 12 I 2014).

http://rcin.org.pl

Adam Pomorski, wybitny znawca rosyjskiego neoromantyzmu, na kartach swojej książki podkreśla stanowczo, że polskiego czytelnika należy przestrzec przed skłonnością do uznawania „ekscentrycznych" w jego mniemaniu rosyjskich myślicieli za osoby nieliczące się w życiu społecznym i politycznym. Zdaniem uczonego jest zupełnie odwrotnie – ludzie ci stanowią ścisłą rosyjską elitę intelektualną, a idee przez nich głoszone mogą wywierać znacznie większy wpływ, niż może się wydawać[3]. Do takich osób należy zaliczyć przede wszystkim Aleksandra Dugina – filozofa, socjologa, publicystę, geopolityka, znawcę ezoteryki i wykładowcę akademickiego. Bez wątpienia jest on postacią wielowymiarową i kontrowersyjną. W początkowym okresie swej działalności był posądzany o kontakty z organizacjami neonazistowskimi i gloryfikowanie zbrodniarzy hitlerowskich (należał m.in. do organizacji „Czarny Order SS" kierowanej przez Jewgienija Gołowina, utrzymywał relacje z sektą satanistów „Order Wschodnich Templariuszy" Aleistera Crowleya, odwiedził także w Madrycie byłego dowódcę Dywizji Waffen SS „Walonien" Léona Degrelle'a)[4]. Spośród grona rosyjskich intelektualistów wyróżnia go często wręcz ekstrawaganckie podejście do badanych tematów, a także oryginalność sądów i prognoz. Choć tworzone przez niego misterne konstrukcje myślowe bywają zaskakujące, to, pomimo obecnego w nich dogmatyzmu i mistycyzmu, zawsze są głęboko przemyślane, wewnętrznie spójne, nasycone erudycją i poparte wieloma przykładami z różnych dziedzin wiedzy. Do formułowanych przez siebie opinii Dugin podchodzi w sposób dogmatyczny i pryncypialny, niejednokrotnie stosując argumentację mistyczno-eschatologiczną i filozoficzną[5]. Mimo iż jego

---

[3] A. Pomorski, *Duchowy proletariusz. Przyczynek do dziejów lamarkizmu społecznego i rosyjskiego kosmizmu XIX–XX wieku (na marginesie antyutopii Andrieja Płatonowa)*, Warszawa 1996, s. 10–11. Por. A. Umland, *Pathological Tendencies in Russian „Neo-Eurasianism": The Significance of the Rise of Aleksandr Dugin for the Interpretation of Public Life in Contemporary Russia*, „Russian Politics and Law", 2009, t. 47, nr 1, s. 76–89.

[4] А.Г. Дугин, *Фашизм безграничный и красный*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/fashizm.html (dostęp:26 IX 2024); A. Umland, *Dugin kein Faschist? Eine Erwiderung an Proffesor A. James Gregor*, „Erwägen-Wissen-Ethik vormals Ethik und Sozialwissenschaften. Streitforum für Erwägungskultur", 2005, t. 16, nr 4, s. 424–426; A. James Gregor, *Andreas Umland and the „Fascism" of Alexander Dugin*, *ibidem*, s. 426–429; *Дугин Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 26 IX 2024); В. Экономов, *Дугин: история любви к Чикатило*, http://www.compromat.ru/page_21507.htm (dostęp: 23 VI 2024); А. Умланд, *Фашист ли доктор Дугин? Некоторые ответы Александра Гельевича*, http://forum-msk.org/material/society/365031.html (dostęp: 23 VIII 2024); A. Umland, *Fascist Tendencies in Russian Higher Education: The Rise of Aleksandr Dugin and the Faculty of Sociology of Moscow State University*, „Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization", 2011, nr 1, s. 1–5.

[5] A.J. Gregor, *Once Again on Fascism, Classification and Aleksandr Dugin*, w: *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the*

http://rcin.org.pl

poglądy wzbudzają sprzeciw moralny, co ma miejsce szczególnie poza granicami Rosji, to nie można im odmówić żelaznej konsekwencji.

Wśród zachodnich uczonych Aleksandr Dugin jest uznawany za przedstawiciela rosyjskiego odpowiednika tzw. Nowej Prawicy oraz za reprezentanta tradycjonalizmu integralnego reprezentowanego przez takich myślicieli, jak Ananda Kentish Coomaraswamy, René Guénon, Julius Evola i Mircea Eliade oraz za prekursora badań nad geografią sakralną[6]. Aleksandr Dugin, tworząc własne teorie i koncepcje, obficie korzysta przede wszystkim z dorobku

---

Comparative Study of the Extreme Right, R. Griffin, red. W. Loh, A. Umland, Stuttgart 2006, s. 496; A. Umland, *Sind Neofaschisten immer marginal? Der postsowjetische russische „Neoeurasismus", die vergleichende Rechtsextremismusforschung und der Faschismus nach „seiner Epoche"*, w: *Ideengeschichte als politische Aufklärung: Festschrift für Wolfgang Wippermann zum 65. Geburtstag*, red. S. Vogt, U. Herbeck, R. Kinet, S. Pocai, B. Wiaderny, Berlin 2010, s. 182–199.

[6] М. Ларюэль, *Александр Дугин, идеологический посредник: слияние различных доктрин праворадикального политического спектра*, w: *Цена ненависти. Национализм в России и противодействие расистским преступлениям*, red. А. Верховский, Москва 2005, s. 226–254; A. Umland, *Der Neoeurasismus des Aleksander Dugin: zur Rolle des Integralen Traditionalismus und der Orthodoxie für die russische Neue Rechte*, w: *Macht. Religion. Politik. Zur Renaissance religiöser Praktiken und Mentälitaten*, red. M. Jäger, J. Link, Münster 2006, s. 141–157; *idem*, *Classification, Julius Evola and the Nature of Dugin's Ideology*, w: *Fascism: Past and Present, East and West: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, red. R. Griffin, W. Loh, A. Umland, Stuttgart 2006, s. 486–494; А.В. Шеховцов, *Новый правый радикализм в Европе как предмет исследования в отечественной и зарубежной историографии*, „Науковий вісник Гілея", 2007, nr 9, s. 299–312; A. Shekhovtsov, *Aleksander Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right a la Russe*, „Religion Compass", 2009, nr 3–4, s. 697–716; M. Laruelle, *Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?*, Washington 2006; A. Shekhovtsov, A. Umland, *Is Aleksandr Dugin a Traditionalist? "Neo-Eurasianism" and Perennial Philosophy*, „Russian Review", 2009, nr 68, s. 662–678; A. Shekhovtsov, *The Palingenetic Thrust of Russian Neo-Eurasianism: Ideas of Rebirth in Aleksandr Dugin's Worldview*, „Totalitarian Movements and Political Religions", 2008, t. 9, nr 4, s. 491–506 (por. wydanie rosyjskie tej pracy: А. Шеховцов, *Палингенетический проект неоевразийства: идеи возрождения в мировоззрении Александра Дугина*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2009, nr 2, s. 105–126); М. Соколов, *„Новые правые" интеллектуалы в России: стратегии легитимации постсоветских интегральных традиционалистов*, „Ab Imperio", 2006, nr 3, s. 321–354. Odnośnie do tradycjonalizmu integralnego i geografii sakralnej zob. T. Sheehan, *Myth and Violence: The Fascism of Julius Evola and Alain de Benoist*, „Social Research", 1981, t. 48, nr 1, s. 45–73; M. Laruelle, *Alternative Identity, Alternative Religion? Neo-paganism and the Aryan Myth in Contemporary Russia*, „Nations and Nationalism", 2008, nr 14, s. 283–301; Z. Mikołejko, *Mity tradycjonalizmu integralnego. Julius Evola i kultura religijno-filozoficzna prawicy*, Warszawa 1998, s. 129–181; А.Г. Дугин, *От сакральной географии к геополитике*, https://www.geopolitika.ru/article/ot-sakralnoy-geografii-k-geopolitike (dostęp: 26 IX 2024); A. Danek, *Przestrzeń jako ciało: archetyp geografii sakralnej*, w: *Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, red. L. Sykulski, Częstochowa 2013, s. 34–35.

http://rcin.org.pl

brytyjskich i niemieckich geografów i geopolityków, ze szczególnym uwzględnieniem prac Halforda Johna Mackindera[7], Karla Haushofera czy Friedricha Ratzla[8]. Jego koncepcje wraz z upływem lat ewoluowały, ale ich podstawa pozostała niezmienna. Dugin interpretował i nadal interpretuje wszelkie procesy zachodzące we współczesnym świecie w kategoriach geopolitycznych, z dystansem odnosząc się do kryteriów „prawicowości" i „lewicowości", czego wyrazem był m.in. inspirowany przez niego nurt narodowo-bolszewicki[9]. Głównym osiągnięciem Dugina w dziedzinie geopolityki jest dokonanie syntezy ideologii eurazjańskiej[10] z paradygmatem geopolitycznym, co wywarło

---

[7] H.J. Mackinder, *The Geographical Pivot of History*, „Geographical Journal", 1904, t. 23, nr 4, s. 421–437; P. Eberhardt, *Koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera*, „Przegląd Geograficzny", 2011, t. 83, nr 2, s. 251–266.

[8] A. Umland, *Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten. Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im „Neoeurasismus" des Aleksandr Dugin*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft", 2004, t. 33, nr 4, s. 437–454. Na temat geopolityki niemieckiej zob. R.E. Dickinson, *Geography and Geopolitik in the Third Reich*, „German Life and Letters", 1938, t. 3, nr 1, s. 25–35; H. Heske, *Karl Haushofer: His Role in German Politics and in Nazi Politics*, „Political Geography Quaterly", 1987, nr 6, s. 135–144; Ch.W. Spang, *Karl Haushofer und die Geopolitik in Japan. Der Einfluss der Kontinentalblocktheorie auf die Japanpolitik des 'Driten Reiches'*, w: *11. Deutschsprachiger Japanologentag in Trier 1999*, red. H. Gössmann, A. Mrugalla, Münster–Hamburg–London 2001 (Geschichte, Geistesgeschichte/Religionen, Gesellschaft, Politik, Recht, Wirtschaft, t. 1), s. 121–134; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Karla Haushofera*, „Przegląd Geograficzny", 2009, t. 81, nr 4, s. 525–549; *idem*, *Prekursorzy i twórcy niemieckiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny", 2011, t. 83, nr 4, s. 453–482; J. Macała, *Nieco zapomniany Karl Haushofer*, „Geopolityka", 2008, nr 1, s. 71–84.

[9] M. Mathyl, *The National-Bolshevik Party and Arctogaia: Two Neo-Fascist Groupuscules in the Post-Soviet Political Space*, „Patterns of Prejudice", 2002, t. 36, nr 3, s. 62–76; М. Соколов, *Национал-большевистская партия: идеологическая эволюция и политический стиль*, w: *Русский национализм: идеология и настроение*, red. А. Верховский, Москва 2006, s. 139–165; P. Sieradzan, *Aksamitni terroryści. Narodowy bolszewizm w Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2008: А. Вафин, *Идейно-политическая платформа Национал-большевистской партии в контексте эволюции национал-большевистских идей*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 137–148.

[10] Eurazjanizm (ros. *евразийство*) jako nurt myśli politycznej oraz koncepcja polityczno-filozoficzna narodził się na początku lat dwudziestych ubiegłego stulecia w kręgach emigracji rosyjskiej; А.В. Иванов, Ю.В. Попков, Е.А. Тюгашев, М.Ю. Шишин, *Евразийство: ключевые идеи, ценности, политические приоритеты*, Барнаул 2007, s. 7–16; S. Mazurek, *Russian Eurasianism-Historiosophy and Ideology*, „Studies in East European Thought", 2002, nr 54, s. 105–123. Na jego określenie w literaturze polskiej pojawiło się kilka terminów: „eurazjatyzm" zaproponowany w 1922 r. przez Mariana Zdziechowskiego, „eurazjanizm", stosowany w opracowaniach Mariana Uzdowskiego, „euroazjanizm" – jako nazwa wprowadzona przez Lucjana Suchanka oraz „euroazjatyzm", który pojawił się w literaturze za sprawą Andrzeja Andrusiewicza; M. Zdziechowski, *Eurazjatyzm rosyjski*, w: *idem*, *Wybór pism*, Kraków 1993, Znak, s. 385–403; M. Uzdowski,

http://rcin.org.pl

niewątpliwie inspirujący wpływ na rosyjską opinię publiczną, a szczególnie na elity przywódcze Federacji Rosyjskiej[11]. W geopolitycznej myśli Dugina,

---

Eurazjanizm. Nowa idea w rosyjskim ruchu przeciwkomunistycznym, Warszawa 1928; L. Suchanek, *Strażnik przestrzeni euroazjańskich. O publicystyce Eduarda Limonowa*, „Slavia Orientalis", 1995, nr 1, s. 133–144; A. Andrusiewicz, *Mit Rosji. Studia z dziejów i filozofii rosyjskich elit*, t. 1–2, Rzeszów 1994. W niniejszym opracowaniu zastosowano terminy „eurazjanizm", „neoeurazjanizm" i „eurazjaniści" ze względu na fakt, iż nazwy „eurazjanizm" użyto w pierwszych przedwojennych tłumaczeniach dzieł Piotra Sawickiego, głównego ideologa nowego nurtu. Zob. P. Sawicki, *Eurazjanizm jako intencja dziejowa*, „Przegląd Współczesny", 1933, nr 12, s. 95–112 i 287–309. Terminu „eurazjanizm" używano także w języku urzędowym władz II Rzeczypospolitej. Szczególnie istotny w tym kontekście jest dokument zawierający charakterystykę oblicza ideowego eurazjanizmu wytworzony przez Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego; Archiwum Akt Nowych, zesp. 1191, *Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych*, sygn. AII/23, raport nr 15561, *W sprawie nowego prądu politycznego wśród emigracji rosyjskiej /eurazjanizm*, Oddziału II [wywiadu wojskowego] Sztabu Generalnego Wojska Polskiego z 7 XII 1927 r., k. 1–3. Kopia elektroniczna dokumentu stanowi również integralną część tekstu dostępnego na portalu geopolityka.net. Zob. L. Sykulski, *Eurazjanizm – terminologia, periodyzacja, główni przedstawiciele*, http://geopolityka.net/eurazjanizm-terminologia-periodyzacja-glowni-przedstawiciele/ (dostęp: 23 VIII 2024).

[11] D. Shlapentokh, *Eurasianism. Past and Present*, „Communist and Post-Communist Studies", 1997, nr 30, s. 129–151; G. Smith, *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*, „Transactions of the Institute of British Geographers", New Series, 1999, nr 24, s. 481–494; J. O'Loughlin, G. Toal, V. Kolossov, *Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited*, „Transactions of the Institute of British Geographers", New Series, 2005, nr 30, s. 322–335; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego w rozwoju neoeurazjanizmu we współczesnej Rosji*, w: *Między historią, literaturą a polityką*, red. T. Nodzyński, Częstochowa 2009, s. 151–157; Т.С. Кинева, *Евразийство в современном идейно-политическом пространстве России*, „Государственное управление. Электронный вестник", 2009, nr 18, s. 1–6; М. Ларюэль, *Переосмысление империи в постсоветском пространстве: новая евразийская идеология*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2009, nr 1, s. 78–92; Ш. Видеркер, *„Континент Евразия": классическое евразийство и геополитика в изложении Александра Дугина*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 5–14; A. Umland, *Postsowjetische Gegeneliten und ihr wachsender Einfluss auf Jugendkultur und Intellektuellendiskurs in Russland: Der Fall Aleksandr Dugin (1990–2004)*, w: *Generationen in den Umbrüchen postkommunistischer Gesellschaften: Erfahrungstransfers und Differenzen vor dem Generationenwechsel in Russland und Ostdeutschland*, red. T. Bürgel, München 2006, s. 21–47; Е. Мороз, *Евразийские метаморфозы: от русской эмиграции к российской элите*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 15–45; A. Umland, *Intellektueller Rechtsextremismus im postsowjetischen Rußland: Der Fall Aleksandr Dugin*, „Berliner Debatte Initial", 2006, t. 17, nr 6, s. 33–43. Paradygmat geopolityczny – metoda albo wzorzec prostego i wewnętrznie spójnego rozpatrywania procesów, zdarzeń, tendencji, trendów w stosunkach międzynarodowych w optyce kategorii geograficznych i przestrzennych, dokonywany poprzez syntezę interdyscyplinarnej wiedzy. Cechą charakterystyczną podejścia geopolitycznego jest przekonanie, że istotą zrozumienia procesów

http://rcin.org.pl

wyrażonej dobitnie w książce *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, o biegu dziejów ludzkości decyduje konfrontacja pomiędzy dwiema nadcywilizacjami: Lądu (eurazjatycką) i Morza (atlantycką). „Nadcywilizację lądu", którą w opinii filozofa reprezentuje Rosja, cechuje barbarzyństwo, umiłowanie siły, tradycji i duchowości, kolektywizm i autorytarna forma rządów. Dlatego też jest określana mianem „nadcywilizacji militarno-autorytarnej". „Nadcywilizacja morza" natomiast, uosabiana przede wszystkim przez USA i Europę Zachodnią, próbuje narzucić całej ludzkości swoją wizję świata opartą na racjonalizmie, indywidualizmie, konformizmie, kapitalizmie, demokracji oraz materializmie. Dalekosiężnym celem geopolitycznym Dugina jest stworzenie „kontynentalnego imperium eurazjańskiego" Rosji i całkowite wyparcie wpływów USA ze „Starego Świata". Kluczem do powodzenia tego przedsięwzięcia miałoby być zawarcie sojuszy na linii Moskwa–Berlin–Tokio–Teheran. W ten sposób uformowałby się blok wielkich przestrzeni, będący na poziomie administracyjnym urzeczywistnieniem marzenia o „Eurazjatyckim Imperium" Rosji. Wokół tego tworu należałoby skoncentrować imperia wtórne: „Imperium Europejskie", którego podstawę stanowiłyby Niemcy, „Imperium Oceanu Spokojnego" (centrum – Japonia) i wreszcie „Imperium Środkowoazjatyckie" oparte na hegemonii Iranu[12]. Warto nadmienić, że przedstawiony tu w ogólnym zarysie projekt geopolityczny Dugina stanowi rozwinięcie koncepcji „Wielkiej Przestrzeni" (niem.

międzynarodowych jest analiza interesów i siły państw (ośrodków siły). W tym kontekście kluczowymi punktami odniesienia będą: dążenie państw do osiągnięcia siły (potęgi) oraz przemoc i wojna jako nieodłączne elementy systemu międzynarodowego. Szerzej na ten temat: J. Macała, *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010, s. 16; L. Sykulski, *Geopolityka-zakres znaczeniowy pojęcia*, w: *Przestrzeń i polityka. Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, red. L. Sykulski, Częstochowa 2013, s. 13–15.

[12] A. Ingram, *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia*, „Political Geography", 2001, t. 20, nr 8, s. 1029–1051; M. Laruelle, *Alexandre Dugin: esquisse d'un eurasisme d'extrême-droite en Russie post-soviétique*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest", 2001, nr 32, s. 85–103; *idem*, *Le néo-eurasisme russe. L'empire après l'empire?*, „Cahiers du monde russe", 2001, nr 42, s. 71–94; T. Parland, *The Extreme Nationalist Threat in Russia. The Growing Influence of Western Rightist Ideas*, London–New York 2005, s. 103–127; D. Shlapentokh, *Dugin, Eurasianism, and Central Asia*, „Communist and Post-Communist Studies", 2007, nr 40, s. 143–156; A. Höllwerth, *Das sakrale eurasische Imperium des Aleksandr Dugin: eine Diskursanalyse zum postsowjetischen russischen Rechtsextremismus*, Stuttgart 2007; S. Wiederkehr, *Die eurasische Bewegung: Wissenschaft und Politik in der russischen Emigration der Zwischenkriegszeit und im postsowjetischen Russland*, Köln–Weimar–Wien 2007, s. 227–262; V. Ivanov, *Alexander Dugin und die rechtsextremen Netzwerke: Fakten und Hypothesen zu den internationalen Verflechtungen der russischen neuen Rechten*, Stuttgart 2007, s. 11–143; M. Laruelle, *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*, tłum. M. Gabovitsh, Washington 2008, s. 107–145.

http://rcin.org.pl

Grossraum), której twórcą był nazistowski filozof Carl Schmitt[13]. W swoich najnowszych pracach Dugin koncentruje się na procesie globalizacji, który – jego zdaniem – stanowi uosobienie imperialnych dążeń bloku atlantyckiego. Globalizmowi przeciwstawia on własną koncepcję „świata wielobiegunowego" lub „świata multipolarnego", w którym harmonijnie współistniałyby społeczeństwa o różnych kulturach[14].

Należy podkreślić, że wiele geopolitycznych koncepcji Dugina znajduje odzwierciedlenie w forsowanej przez rosyjską dyplomację tzw. idei Wielkiej Europy (ros. *Большая Европа*), czyli próbie stworzenia wspólnej, zintegrowanej przestrzeni obejmującej Federację Rosyjską i obszar Unii Europejskiej. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż wizja tego projektu krystalizowała się w latach 2002–2011, czyli w okresie najbardziej ożywionej działalności publicystycznej i politycznej Aleksandra Dugina. Według założeń rosyjskich „Wielka Europa" miałaby się składać z bloku zachodniego obejmującego Unię Europejską z dominującą rolą Niemiec oraz z bloku wschodniego, w którego skład wchodziłby obszar tworzącej się Unii Eurazjatyckiej pod przywództwem Rosji. Bloki te, poprzez zawieranie różnych porozumień i tworzenie wspólnych instytucji, miałyby stworzyć częściowo zintegrowany obszar gospodarczy, w tym energetyczny, oraz płaszczyznę prowadzenia wspólnej polityki bezpieczeństwa. Stworzenie takiego obszaru nie ograniczałoby jednak rosyjskiej polityki zmierzającej do odbudowy jej imperialnej pozycji. Idea Wielkiej Europy ma przede wszystkim charakter antyamerykański, stanowi bowiem próbę utworzenia konkurencyjnego dla USA sojuszu polityczno-gospodarczego. Przeciwstawienie się próbom ustanowienia przez Stany Zjednoczone globalnej hegemonii pozostaje ciągle głównym imperatywem rosyjskiej polityki zagranicznej. Większość rosyjskich inicjatyw zmierzających do realizacji projektu Wielkiej Europy nie doczekała się jednak urzeczywistnienia. Bardziej prawdopodobny wydaje się scenariusz, który zakłada utworzenie Unii Eurazjatyckiej, czyli priorytetowego dla Rosji

---

[13] C. Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, Berlin 1950; *idem*, *Volkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte: Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht*, Berlin 1991; Ch.L. Connery, *Ideologies of Land and Sea: Alfred Thayer Mahan, Carl Schmitt, and the Shaping of Global Myth Elements*, „Boundary 2", 2001, nr 28, s. 173–201; А. Филиппов, *К политико-правовой философии пространства Карла Шмитта*, „Социологическое обозрение", 2009, nr 8, s. 41–52. Na temat roli koncepcji Carla Schmitta w Rosji zob. V. Gligorov, *Benjamin Constant and Carl Schmitt Go to Russia*, „Constitutional Political Economy", 1997, nr 8, s. 271–182; А. Малер, *Почему Шмитт?*, https://rima.media/en/document/2009-05-21-russ-500367-pochemu-shmitt?lang=ru (dostęp: 26 IX 2024).

[14] А.Г. Дугин, *Теория многополярного мира*, Москва 2013; *idem*, *Multipolarism as an Open Project*, „Journal of Eurasian Affairs", 2013, nr 1, s. 5–15.

http://rcin.org.pl

projektu geopolitycznego. Prawdopodobnie wszelkie działania zmierzające do stworzenia Wielkiej Europy zostaną odłożone w czasie aż do momentu, w którym, jak wierzy rosyjska dyplomacja, Unia Europejska osłabiona przez światowy kryzys oraz skutki malejącej pozycji politycznej USA w świecie (np. niekorzystne dla Stanów Zjednoczonych rozstrzygnięcie konfliktu syryjskiego, otwierające Rosji drogę powrotną do roli hegemona na Bliskim Wschodzie) będzie bardziej skłonna przyjąć warunki rosyjskie[15].

Proponowane przez Dugina koncepcje geopolityczne znajdują realne zastosowanie w polityce zagranicznej prowadzonej przez Federację Rosyjską. Integracja przestrzeni posowieckiej stanowi główny warunek niezbędny do osiągnięcia przez Rosję pozycji gwaranta nowego porządku w Eurazji, a nawet na świecie[16]. Niewątpliwie za kolejną odsłonę realizacji tego projektu geopolitycznego należy uznać politykę państwa rosyjskiego w stosunku do Ukrainy. Została ona nakreślona przez Dugina w jego najsłynniejszej książce *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, która ukazała się w 1997 r. Rozważania Dugina dotyczące geopolitycznej przyszłości Ukrainy zostały zawarte w piątej części *Podstaw geopolityki* o znamiennym tytule *Wewnętrzna geopolityka Rosji*, co wskazuje na to, że z punktu widzenia jej autora problem suwerennej Ukrainy, na tyle istotny, że łatwo może doprowadzić do konfliktu zbrojnego, stanowi wewnętrzną sprawę Federacji Rosyjskiej. Zdaniem geopolityka istnienie niepodległego i suwerennego państwa ukraińskiego absolutnie nie leży w interesie Moskwy, jest wręcz poważnym ciosem wymierzonym w geopolityczne bezpieczeństwo Rosji. Rozciągnięcie kontroli nad Ukrainą stanowi bowiem podstawowy warunek niezbędny do stworzenia kontynentalnego imperium eurazjańskiego. Niezależna Ukraina, zdaniem Dugina, mogłaby stać się ośrodkiem wpływów „bloku atlantyckiego", co byłoby niebezpieczne dla całej Eurazji. Dlatego też konieczna jest geopolityczna dekompozycja Ukrainy, czyli jej podział na mające większą lub mniejszą autonomię kulturową terytoria znajdujące się w orbicie wpływów Moskwy lub Europy kontynentalnej, utożsamianej

---

[15] Szerzej na ten temat zob. M. Menkiszak, *Wielka Europa. Putinowska wizja (dez) integracji europejskiej*, Warszawa 2013, s. 1–42. Por. M. Stack, *Pax Russica: For a Eurasian Alliance Against America*, „New Perspectives Quarterly", 2008, nr 25, s. 56–60; А. Умланд, *„Евразийские" проекты Путина и Дугина – сходства и различия: об истоках и роли правоэкстремистского интеллектуализма в неоавторитарной России*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры-Русское издание", 2012, nr 2, s. 401–407.

[16] I. Isakova, *Russian Governance in the Twenty-First Century: Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London–New York 2005, s. 10–68; T. Ambrosio, G. Vandrovec, *Mapping the Geopolitics of the Russian Federation: The Federal Assembly Addresses of Putin and Medvedev*, „Geopolitics", 2013, t. 18, nr 2, s. 435–466.

http://rcin.org.pl

w jego opinii przez Niemcy. Dugin bardzo wyraźnie wskazuje, że zasadnicze znaczenie dla Rosji ma przede wszystkim północne wybrzeże Morza Czarnego wraz z Krymem. Rozciągnięcie rosyjskiego zwierzchnictwa nad tym terytorium dałoby Federacji Rosyjskiej możliwość posiadania nienaruszalnej granicy, a tym samym zabezpieczenie centralnych regionów Eurazji przed wpływami „atlantyckiej" Turcji. Ułatwiłoby to także kontrolę nad akwenem Morza Czarnego, włącznie z kontrolą nad Bosforem i Dardanelami. Dlatego też, co podkreśla Dugin, uzyskanie przez Rosję całkowitej kontroli w sferze politycznej i militarnej nad północnym wybrzeżem Morza Czarnego od terytorium ukraińskiego aż do Abchazji powinno być głównym imperatywem rosyjskiej polityki zagranicznej w tym rejonie świata[17].

W kontekście dynamicznego rozwoju obecnej sytuacji na Ukrainie poglądy zawarte w *Podstawach geopolityki* nabierają realizmu. Twierdzenie to znajduje wyraz w wypowiedzi Dugina opublikowanej 2 marca 2014 r. Jej fragmenty, zamieszczone poniżej, nie wymagają specjalnego komentarza. Nie ma w nich niejasności ani niedomówień. Dugin nad wyraz klarownie prezentuje swoją opinię, która wynika z jego podejścia geopolitycznego, mającego na celu uzasadnienie interesów Rosji jako wielkiego imperium kontynentalnego:

> Jak daleko Rosja posunie się na Zachód w odpowiedzi na atlantycką prowokację w Kijowie?
>
> To nie pytanie praktyczne, ani nie prognoza. To geopolityka.
>
> [...] Na poziomie bardziej praktycznym, konfiguracja granic określa warunki wyjściowe dla wszystkich potencjalnych wojen z przeciwnikiem zewnętrznym, jak i semantykę konfliktów wewnętrznych (separatyzmu, buntów itd.). Granica jest kwintesencją polityki. Wszystkie wojny toczą się o zmianę (o zachowanie) struktury granic. Granice decydują o powodzeniu lub o porażce, określają punkt wyjścia i rozstrzygają o nieuchronnej porażce w przyszłości. Problem wszystkich największych państw i całej otchłani ich upadku zawiera się w kwestii ich granic. To właśnie metafizyka granic.
>
> I tak, tydzień temu granice Federacji Rosyjskiej przebiegały po linii sąsiedztwa z Ukrainą. Po likwidacji tego państwa w rezultacie przewrotu i dojścia do władzy nazistowskiej junty, Sani Biłogo [chodzi o Ołeksandra Muzyczko, członka „Prawego Sektora" – przyp. L.S.] i jego kolegów, lekkomyślnie powypuszczanych ze szpitali i z więzień, zachodnia granica Rosji rozmiękła i stała się ruchomą. Krym należy obecnie do naszej strefy wpływów – w przybliżeniu na podobnych zasadach jak Osetia Południowa lub Abchazja. Wschód Ukrainy wkrótce dołączy do tej struktury. Przy obecnym rozwoju wypadków, bez problemu dojdziemy do Dniepru i uzyskamy cały jego lewy brzeg. Oczywiście, trzeba jeszcze nad tym popracować,

[17] А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, s. 347–349, 376–383.

http://rcin.org.pl

ale w ostatecznym rozrachunku, mieści się to w granicach prawdopodobieństwa. Następnie pojawi się pytanie o Kijów i o Galicję. I ponownie, możliwości zależeć będą od sytuacji.

Można jednak postawić pytanie: jakich w ogóle granic na zachodzie chcemy? Nie, jakie są możliwe, ale jakich chcemy?

Główne zadanie Rosji polega na tym, aby na naszych zachodnich granicach zaczynała się strefa kontynentalnej Europy. Co to znaczy kontynentalnej? Znaczy to, nie-proamerykańskiej, nie-anglosaskiej, nie „kordonu sanitarnego". Taka kontynentalna Europa może być albo niemiecka, albo wschodnioeuropejska ze słowiańską i/lub prawosławną tożsamością. Niemiecki sektor wpływów powinien albo sąsiadować z rosyjskim, albo obydwa powinny nakładać się na siebie w warunkach subtelnej równowagi. Na zachód od naszych zachodnich granic powinna zaczynać się kontynentalna Europa, europejski Heartland, europejska tellurokracja. Wówczas dwie tellurokracje, rosyjska i europejska (germańska, czy też franko-germańska), różniąc się od siebie nawzajem, będą się konsolidować wobec anglosaskiej talassokracji, finansowej oligarchii i amerykańskiej hegemonii.

W stworzeniu takiej zachodniej granicy kategorycznie przeszkadza nam istnienie „kordonu sanitarnego". Dlatego do przyjęcia są dla nas prorosyjska i/lub proniemiecka Polska, prorosyjskie i/lub proniemieckie Węgry, prorosyjska i/lub proniemiecka Rumunia, prorosyjska i/lub proniemiecka Bułgaria, prorosyjska i/lub proniemiecka Słowacja, prorosyjska i/lub proniemiecka zachodnia Ukraina (Galicja). Najlepiej by było, gdyby wszystkie te państwa były prorosyjskie, ale orientacja proniemiecka (dla zwolenników opcji europejskiej) też może być. W żadnym jednak wypadku nie jest do przyjęcia: nic anglosaskiego, proamerykańskiego, atlantyckiego, talassokratycznego, tak więc nic antyrosyjskiego i/lub antyniemieckiego. Przy tego rodzaju granicy mamy Rosję (po jednej stronie) i Europę (Niemcy) po drugiej stronie. Między nimi istnieje złożona mozaika narodów i krajów, skłaniających się ku jednemu, bądź ku drugiemu biegunowi, obydwa bieguny są jednak biegunami kontynentalnymi. To sojusz dwóch Heartlandów. To właśnie koszmar Mackindera/Brzezińskiego, koniec nowego porządku światowego.

Aby zabezpieczyć te granice, potrzebne będą proniemieckie Niemcy, wolne od USA (dziś tego brak), prorosyjska Rosja (częściowo taka jest, ale nie do końca, reprezentuje ją Putin, ale przeczy jej rosyjska klasa polityczna), i pozostałe państwa, balansujące pomiędzy dwoma Heartlandami. Usatysfakcjonuje nas tylko taka zachodnia granica. To znaczy, niezbędna jest dla nas kontynentalna Europa. Europa atlantycka nie jest nam potrzebna w żadnej formie. Dlatego Rosja, w walce o sprawiedliwe granice, żywotnie zainteresowana jest europejską kontynentalną rewolucją. Tak więc uwolnieniem Niemiec od amerykańskiego dyktatu (na miejsce naszych wycofanych żołnierzy, pojawili się jednak amerykańscy) i uwolnieniem od amerykańskiego dyktatu innych, okupowanych przez atlantystów europejskich terytoriów. Konieczne są, z naszego punktu widzenia, narodowe rewolucje w Niemczech, we Francji, we Włoszech, w Hiszpanii, w Holandii, w Szwecji, w Norwegii, w Danii, w Portugalii. Dopóki ich nie ma, dopóty zbyt wiele zagraża naszemu bezpieczeństwu.

Dlatego Rosja zmuszona jest stać się bastionem rewolucji europejskiej. Dlatego Rosja nie zatrzyma się w swoim wyzwoleńczym „marszo-zrywie" na terytorium Krymu, ani na Dnieprze, ani nawet na zachodnich granicach eks-Ukrainy. Naszym

http://rcin.org.pl

celem jest wyzwolenie Europy od atlantyckich okupantów, tych samych, którzy doprowadzili do katastrofy w Kijowie i oddali tam władzę przestępczej juncie. Naszym celem jest wielkokontynentalna walka wyzwoleńcza. Najpierw bitwa o Europę. Także w egoistycznych celach zabezpieczenia sobie odpowiednich granic, będziemy zmuszeni wyzwolić Europę – przy tym całą, nie tylko środkową, ale i zachodnią. Prowokacja USA w bezpośredniej bliskości Rosji i awanturnictwo Victorii Nuland, która pokazała swój prawdziwy stosunek do Europy, zmusiły nas do wejścia na drogę aktywnego sprzeciwu wobec atlantyckiej dyktatury. Rewolucja ma swój początek, ale nie ma końca. W bitwie o Europę walczymy jednak nie o Europę rosyjską, ale o Europę europejską, o wolną Europę, o Europę ducha, kultury, tradycji i etnosów. Aby zapewnić sobie samym bezpieczeństwo, Rosjanom przyjdzie udzielić pomocy Europejczykom, by ci odzyskali władzę w swoje ręce. Wszystko to dopiero się zaczyna. Dlatego ośrodki aktywnego oporu przeciwko amerykańskiej hegemonii będą powstawać nie tylko na Krymie, we wschodniej Ukrainie, w zachodniej Ukrainie, ale i w samej Europie.

Nazywaliście nas „żandarmem Europy". Rzeczywiście, jesteśmy nim. Jesteśmy żandarmami. Stoimy na straży porządku, konstytucji, prawa i bezpieczeństwa. Karzemy przestępców i zakuwamy w kajdany buntowników. Stoimy na straży zdrowej rodziny i sprawiedliwości. Bronimy kultury i ducha. Wiary i moralności. Tożsamości i Tradycji. Jesteśmy świętymi żandarmami. I idziemy do was. Na Zachód. Broniąc naszych granic[18].

Całokształt twórczości intelektualnej Aleksandra Dugina jest niezwykle bogaty. W niniejszym artykule ograniczono się jedynie do przedstawienia najważniejszych osiągnięć intelektualnych filozofa[19]. Celem realizowanym

[18] Cyt. za: A. Dugin, *Przeszkadza nam istnienie „kordonu sanitarnego"*, tłum. L. Sykulski, https://geopolityka.net/aleksander-dugin-przeszkadza-nam-istnienie-kordonu-sanitarnego/ (dostęp: 25 VIII 2024).

[19] Literatura dotycząca analizy wielopłaszczyznowego dorobku intelektualnego Aleksandra Dugina jest znaczna i stale się powiększa. Ostatnio także i w Polsce, poza tekstami publicystycznymi, tematyka ta znalazła odzwierciedlenie w następujących opracowaniach o charakterze naukowym: I. Massaka, *Czy geopolityka straciła znaczenie? Projekt nowego imperium kontynentalnego Aleksandra Dugina*, „Arcana", 2001, t. 38, nr 2, s. 158–171; *eadem*, *Eurazjatyzm. Z dziejów rosyjskiego misjonizmu*, Wrocław 2001; D. Kostianowska, *Polska w tekstach Aleksandra Dugina i jego zwolenników*, „Przegląd Dyplomatyczny", 2001, t. 1, nr 4, s. 159–170; R. Paradowski, *Eurazjatyckie imperium Rosji. Studium idei*, Warszawa 2003, s. 227–250; A. Raźny, *„Podstawy geopolityki" Aleksandra Dugina: przemiana mesjanizmu religijnego we współczesnej rosyjskiej myśli politycznej*, w: *Dziedzictwo chrześcijańskiego Wschodu i Zachodu. Między pamięcią i oczekiwaniem*, red. U. Cierniak, J. Grabowski, Częstochowa 2006, s. 207–218; P. Eberhardt, *Rosyjski eurazjatyzm i jego konsekwencje geopolityczne*, „Przegląd Geograficzny", 2005, t. 77, nr 2, s. 171–192; B. Sienkiewicz, *„Satanistyczny predyktor", czyli szkic o przenikaniu się różnych porządków*, „Teologia Polityczna", 2006–2007, nr 4, s. 161–166; D. Madejski, *„Pocałunek mongolskiego księcia". Eurazjatyzm Rosji w myśli Aleksandra Dugina*, „Geopolityka", 2009, nr 1, s. 87–100; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, t. 82, nr 2, s. 221–240; B. Gołąbek, *Lew Gumilow i Aleksander Dugin. O dwóch obliczach eurazjatyzmu w Rosji po 1991 roku*, Kraków 2012, s. 111–193.

http://rcin.org.pl

w ramach niniejszego artykułu nie jest bowiem zanalizowanie myśli i koncepcji geopolitycznych Dugina, tylko przede wszystkim ukazanie jego politycznej roli w kształtowaniu systemu władzy Federacji Rosyjskiej, ze szczególnym uwzględnieniem jego powiązań z przedstawicielami rosyjskich służb specjalnych, zarówno cywilnych jak i wojskowych. Antycypując wyniki dalszych rozważań, należy podkreślić, że w tym kontekście niezwykle ważne będzie opisanie poglądów Dugina dotyczących problematyki bezpieczeństwa i funkcjonowania służb specjalnych oraz próba odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu formułowane przez niego idee inspirują bądź też odwrotnie – uzasadniają przeprowadzanie reform tego sektora od momentu objęcia rządów przez Władimira Putina. Istotnym zagadnieniem jest również recepcja ideologicznych koncepcji Dugina w środowisku byłych i obecnych funkcjonariuszy służb specjalnych na tle nowych nurtów mających zastąpić ideologię komunistyczną.

W niniejszym opracowaniu wykorzystano dorobek naukowy i publicystyczny Aleksandra Dugina głównie w postaci monografii, artykułów prasowych, wywiadów i felietonów poruszających problematykę służb specjalnych i zagadnienia związane z bezpieczeństwem. Część z nich została zamieszczona w prasie oraz na różnych portalach internetowych, należących niejednokrotnie do znanych koncernów medialnych lub organizacji i stowarzyszeń o charakterze politycznym. Zawarte w nich treści starano się skonfrontować z pracami zachodnich analityków oraz z dostępnymi, głównie w internecie, różnego rodzaju oficjalnymi i nieoficjalnymi publikacjami zawierającymi informacje o powiązaniach Dugina z przedstawicielami cywilnych i wojskowych służb specjalnych. W ciągu ostatnich dwudziestu lat w Federacji Rosyjskiej nastąpił ogromny rozwój internetu. Zwiększyła się także jego dostępność, co spowodowało, że państwo nie jest w stanie w pełni kontrolować zawartych w nim treści[20]. Dzięki temu internet to źródło informacji, podobnie jak część innych, w niewielkim stopniu poddawane cenzurze[21]. Jednocześnie należy pamiętać, że internet stał się także jedną z podstawowych form komunikowania się władzy ze społeczeństwem oraz

[20] I. Zassoursky, *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York 2004, s. 161–189; A. Arutunyan, *The Media in Russia*, New York 2009, s. 153–163; B. Beumers, *Pop Culture Russia! Media, Arts, and Lifestyle*, Santa Barbara 2005, s. 49–51; Y. Mikhailova, *Electronic Media and Popular Discourse on Russian Nationalism*, „Nationalities Papers", 2011, nr 39, s. 523–546.

[21] *Год интернет-цензуры в России*, http://www.agentura.ru/projects/identification/ayearofcensorship/ (dostęp: 25 XII 2013); K. Giles, *Internet Use and Cyber Security in Russia*, „Russian Analytical Digest", 2013, nr 134, s. 2–5; A. Sanina, *Competing for a Citizen: "Visible" and "Nonvisible" Forms of State Identity in Russia*, „Journal of Eurasian Studies", 2012, nr 3, s. 126–146.

http://rcin.org.pl

narzędziem indoktrynacji i propagandy (np. realizacja rządowego projektu *Elektroniczna Rosja*). Dotyczy to przede wszystkim instytucji państwowych, części mediów oraz rosyjskich elit, które coraz częściej sięgają po tę właśnie formę przekazu społecznego[22]. Cechą charakterystyczną rosyjskich mediów, zawłaszczonych częściowo z jednej strony przez aparat władzy lub sprzyjające Kremlowi środowiska, a z drugiej – przez ośrodki opozycyjne negatywnie ustosunkowane do kremlowskich dygnitarzy, jest stosowanie na szeroką skalę tzw. wojen informacyjnych. Polegają one na upublicznianiu różnego rodzaju kompromitujących informacji mających na celu zdyskredytowanie aktualnych przeciwników politycznych w oczach opinii publicznej[23]. Rezultatem tej praktyki jest m.in. istnienie nieoficjalnego internetowego portalu kompromat.ru (ros. *компромат*, od *компрометирующий материал*, czyli 'materiał kompromitujący', 'hak') i kilku stron jemu podobnych. Panuje powszechne przekonanie, że tego rodzaju portale są tworem rosyjskich służb specjalnych, które dzięki zaufanym dziennikarzom upubliczniają informacje zdobyte w sposób operacyjny. Informacje te są przydatne do tworzenia negatywnego wizerunku poszczególnych osób, a nawet całych środowisk politycznych i społecznych. Za określoną opłatą można tam anonimowo zamieścić każdą informację lub nawet plotkę. Niewątpliwie portale te stanowią atrakcyjne źródło informacji dotyczących powiązań politycznych, biznesowych oraz towarzyskich w świecie rosyjskich elit[24]. Trzeba jednak pamiętać, że ich rzetelność pozostawia wiele do życzenia. Dlatego też należy je traktować ze szczególną ostrożnością, a informacje z nich pochodzące należy w miarę możliwości starannie weryfikować. Jak podkreśla Graham H. Turbiville, dzięki upowszechnieniu się sieci internetowej dysponujemy coraz większą liczbą materiałów i publikacji dotyczących struktury organizacyjnej i metod działania rosyjskich służb specjalnych oraz ich powiązań

---

[22] U. Franke, C. Vendil Pallin, *Russian Politics and the Internet in 2012*, Stockholm 2012; B. Renz, J. Sullivan, *Electronic Resources and the Study of Political Elites in Russia*, „Europe-Asia Studies", 2013, t. 65, nr 10, s. 1898–1911; B. Renz, J. Sullivan, *Making a Connection in the Provinces? Russia's Tweeting Governors*, „East European Politics", 2013, nr 1, s. 1–17.

[23] S. Gates, *Where's the Party? Television and Election Campaigns in Russia*, w: *Mass Media and Political Communication in New Democracies*, red. K. Voltmer, London–New York 2006, s. 130–145; M. Soldner, *Political Capitalism and the Russian Media*, w: *Media, Culture and Society in Putin's Russia*, red. S. White, London–New York 2008, s. 162–163.

[24] J.M. Waller, *Russia: Death and Resurrection of the KGB*, w: *Dismantling Tyranny: Transitioning beyond Totalitarian Regimes*, red. I. Berman, J.M. Waller, Oxford 2006, s. 14; D.E. Hoffman, *The Oligarchs: Wealth and Power in the New Russia*, New York 2003, s. 172; O. Koltsova, *News Media and Power in Russia*, New York 2006, s. 38; S. White, I. McAllister, *Politics and the Media in Post-Communist Russia*, w: *Mass Media and Political Communication...*, s. 183–199.

http://rcin.org.pl

ze światem polityki i biznesu[25]. Jest to możliwe m.in. dzięki istnieniu różnego rodzaju portali i forów internetowych (ang. *chat rooms*) stanowiących platformę wymiany opinii. Do najbardziej znanych należą tu portal czasopisma „Bratiszka" (ros. *Журнал для спецназа „Братишка"*) przeznaczonego dla funkcjonariuszy sił specjalnych oraz strony fundacji skupiających weteranów służb specjalnych, jak choćby Fundacja Weteranów i Funkcjonariuszy Jednostek Specjalnego Przeznaczenia i Służb Specjalnych „Wympieł-Garant" (ros. Фонд ветеранов и сотрудников подразделений специального назначения и спецслужб „Вымпел-Гарант")[26]. Turbiville zauważa, że pomimo ewidentnego zakazu upubliczniania szczegółów dotyczących działalności służb, często pojawiają się szczątkowe informacje pozwalające uchwycić kontekst sytuacji czy wydarzenia[27]. Uzupełniając opinię amerykańskiego analityka, należy dodać, że dzięki temu jest możliwe także badanie kwestii światopoglądowych i ideologicznych, poruszanych przez byłych i obecnych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych.

Lektura dostępnego materiału źródłowego wskazuje, że wątek służb specjalnych pojawił się już w okresie wczesnej młodości Aleksandra Dugina, co miało związek z profesją jego ojca. Jak głosi jedna z wersji, Gielij Aleksandrowicz Dugin (1935–1998), mąż Galiny Wiktorowny Duginy – urodzonej w Archangielsku lekarki ukraińskiego pochodzenia (nazwisko panieńskie Anufrienko), matki Aleksandra – odszedł od rodziny w 1965 r. Informacje na temat przebiegu i charakteru jego służby są sprzeczne i niejasne, a wśród badaczy i analityków panują na ten temat dość duże rozbieżności. Niektórzy z nich (np. Stephen Shenfield, Andreas Umland, a w Polsce Leszek Sykulski) opowiadają się za wersją, zgodnie z którą Gielij Dugin był wysokiej rangi wojskowym (podobnie jak jego ojciec Aleksandr Iwanowicz Dugin) lub generałem sowieckiego wywiadu wojskowego GRU (ros. Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил СССР, ГРУ ГШ ВС СССР), co miało ułatwić karierę naukową Aleksandrowi i zapewnić mu godny start życiowy w realiach ZSRS[28]. Z kolei John Dunlop na kartach

[25] Graham H. Turbiville – amerykański analityk wywiadu z ponad 30-letnim stażem, a obecnie wykładowca w Joint Special Operations Uniwersity (JSOU) w Hurlburt Field na Florydzie; zob. G.H. Turbiville, *Russian Special Forces. Issues of Loyalty, Corruption and the Fight Against Terror*, Florida 2005, s. 6–7.

[26] *Журнал для спецназа „Братишка"*, http://phorum.bratishka.ru/ (dostęp: 25 XII 2013); *Фонд ветеранов и сотрудников подразделений специального назначения и спецслужб „Вымпел-Гарант"*, http://forum.oof-vympel.ru/ (dostęp: 25 XII 2013).

[27] G.H. Turbiville, *Russian Special Forces...*, s. 7.

[28] S.D. Shenfield, *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*, Armonk–New York–London 2001, s. 191; A. Umland, *Post-Soviet „Uncivil Society" and the Rise of Aleksandr Dugin. A Case Study of the Extraparliamentary Radical Right in Contemporary Russia*,

http://rcin.org.pl

swojego studium przytacza opinię Gejdara Dżemala[29] – przyjaciela i bliskiego współpracownika Aleksandra Dugina w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, zgodnie z którą jego ojciec pełnił służbę w KGB w stopniu generała[30]. W oficjalnej biografii Aleksandra Dugina zamieszczonej na jego osobistej stronie internetowej oraz na portalu Klubu Izborskiego znajduje się informacja o tym, że Gielij Dugin był wojskowym, a następnie generałem lejtnantem służb celnych, które w latach dziewięćdziesiątych XX w. podlegały Państwowemu Komitetowi Celnemu Federacji Rosyjskiej (ros. Государственный таможенный комитет Российской Федерации, ГТК РФ)[31]. Tę wersję zdaje się potwierdzać Anton Szechowcow, który wskazał na istnienie książek Gielija Dugina dotyczących problematyki służb celnych i ochrony pogranicza[32]. Według tego autora w latach dziewięć-

---

Cambridge 2007, s. 97; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego…*, s. 152; A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 145. Por. Н. Каледин, *Терапия оказалась бессильной перед манией Дугина-младшего переустроить мир*, https://web.archive.org/web/20240826232012/https://web.archive.org/web/20231211200443/https://www.compromat.ru/page_13068.htm (dostęp: 23 VIII 2024); *Дугин Александр Гельевич*, http://www.labyrinth.ru/content/card.asp?cardid=17370 (dostęp: 23 VIII 2024). Por. М. Бойко, Р. Сенчин, *Доктор Дугин*, „Литературная Россия", 13 IV 2007, nr 15, http://www.litrossia.ru/2007/15/01412.html (dostęp: 21 I 2014).

[29] Zob. *Биография Гейдара Джахидовича Джемаля*, https://archipelag.ru/index/biography_djemal/ (dostęp: 23 VIII 2024); *Джемаль Гейдар Джахидович*, http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/203866/ (dostęp: 23 VIII 2024); A. Szczepaniak, *Eurazjatyzm w poglądach Aleksandra Dugina i Gejdara Dżemala*, w: *Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich w XVI–XX wieku*, Toruń 2007, s. 341–360.

[30] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies", 2001, nr 25, s. 92 i 122 (por. wydanie rosyjskie tego studium: Д.Б. Данлоп, *„Неоевразийский" учебник Александра Дугина и противоречивый отклик Дмитрия Тренина*, tłum. А. Шеховцов, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 79–113).

[31] *Дугин Александр Гельевич. Биография и основные труды*, http://dugin.ru/bio/ (dostęp: 31 XII 2013); *Изборский клуб, Дугин Александр Гельевич, Биография*, http://www.dynacon.ru/content/articles/922/ (dostęp: 23 VIII 2024).

[32] Г.А. Дугин, *Технические средства таможенного контроля (ТСТК). Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных служб*, Москва 1993; *idem*, *Технические средства проверки подлинности таможенных документов и целостности атрибутов таможенного обеспечения: Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных органов*, Москва 1994; idem, *Досмотровая рентгеновская техника. Учебно-методическое пособие для сотрудников оперативных отделов таможенных органов*, Москва 1994; *idem*, *Правовые и организационно-тактические основы применения технических средств таможенного контроля в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*, Москва 1997.

http://rcin.org.pl

dziesiątych ubiegłego wieku miejscem pracy Dugina miała być Rosyjska Akademia Celna w Moskwie (ros. Российская таможенная академия, РТА)[33]. Z kolei od 1997 r. miał on pełnić funkcję naczelnika jednego ze specjalnych regionalnych zarządów służby celnej odpowiadającego za radiotechniczną ochronę obiektów granicznych (ros. Региональное таможенное управление радиоэлектронной безопасности объектов таможенной инфраструктуры)[34]. Biorąc pod uwagę wymianę kadr pomiędzy poszczególnymi służbami, nie można wykluczyć hipotezy, według której Gielij Dugin w ciągu swojej długiej kariery mógł pełnić służbę w kilku organach, nie wykluczając GRU i KGB. Oficjalna biografia zaś zawiera tylko ostatnie miejsce pracy.

W roku 1979 Aleksandr Dugin podjął za namową ojca studia w Moskiewskim Instytucie Lotniczym (ros. Московский авиационный институт, МАИ). Gdy był na trzecim roku studiów, został relegowany z uczelni w niejasnych okolicznościach. Wiadomo, że podczas nauki w MIL był członkiem młodzieżowego zespołu rockowego oraz autorem tekstów piosenek i wykonywał przed koncertami niecenzuralne plakaty. Jedna z wersji mówi o tym, że przyczyną usunięcia z uczelni był jego udział w zorganizowanej grupie dokonującej włamań do domków letniskowych i akademików. Aleksandr uniknął więzienia prawdopodobnie tylko dzięki protekcji ojca. Miał mu w tym rzekomo pomóc krótki pobyt w szpitalu, co pozwoliło mu uniknąć także służby wojskowej[35]. Najbardziej prawdopodobną wersję tych wydarzeń przedstawił Mark Sedgwick, który, opierając się na wywiadzie

---

[33] *Приказ Государственного таможенного комитета от 30.05.1997 г. N 301 О проведении в г. Москве совещания по вопросам тылового обеспечения*, http://russia.bestpravo.ru/fed2008i/data154/tex154839.htm (dostęp: 23 I 2014). Pod pozycją nr 89 w tym dokumencie zostały wymienione nazwisko i funkcja ojca Aleksandra Dugina oraz miejsce pracy: „Дугин Гелий Александрович, Начальник отдела, Российская таможенная академия".

[34] *Дугин Александр Гельевич…* Odnośnie do struktury organizacyjnej rosyjskich służb celnych w latach 90. XX w. zob. В.П. Божьев, *Правоохранительные органы Российской Федерации*, Москва 2002, s. 269–272; *История российской таможни*, http://www.agentura.ru/dossier/russia/gtk/history/ (dostęp: 3 I 2014). Warto odnotować, że w skład GTK RF wchodziły także Specjalne Oddziały Szybkiego Reagowania (ros. Специальные отряды быстрого реагирования, СОБР). Podlegały one Regionalnemu Zarządowi Celnemu Operacji Specjalnych Państwowego Komitetu Celnego Federacji Rosyjskiej (ros. Региональное таможенное управление специальных операций, РТУСО ГТК РФ), na którego czele stał Jewgienij Żarkow; zob. *Спецназ ГТК – СОБР*, http://www.agentura.ru/dossier/russia/gtk/sobr/ (dostęp: 3 I 2014).

[35] *Дугин Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 26 IX 2024). Por. Н. Каледин, *Терапия оказалась бессильной перед манией Дугина-младшего переустроить мир*, http://www.compromat.ru/page_13068.htm (dostep: 23 VIII 2024). Zob. L. Sykulski, *Rola paradygmatu…*, s. 152–153.

http://rcin.org.pl

przeprowadzonym z Aleksandrem Duginem, uznał, że do jego usunięcia z uczelni przyczyniły się wykonywanie przez niego antysowieckich utworów muzycznych oraz fakt odnalezienia przez KGB w jego pokoju zakazanych w ZSRS książek autorstwa Aleksandra Sołżenicyna i Jurija Mamlejewa. Po tym incydencie Aleksandr Dugin znalazł zatrudnienie jako tłumacz języków obcych i dozorca; z nauki jednak nie rezygnował – dzięki sfałszowanej karcie korzystał z uniwersyteckich bibliotek[36].

Informacje o kolejnym aliansie Dugina ze służbami specjalnymi pochodzą z lat 1990–1992. Jak głosi jedna z wersji, prawdopodobnie dzięki pomocy ojca zdobył pracę w archiwach KGB, skąd dokonał kradzieży archiwum organizacji SS-Ahnenerbe oraz materiałów dotyczących alchemii i pogaństwa. Miało mu to posłużyć za bazę źródłową do audycji, które współtworzył z dziennikarzem Jurijem Worobiewskim[37]. Fascynacja okultyzmem jest szczególnie widoczna we wczesnych publikacjach Dugina, z pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych XX w.[38]

Pierwsze oficjalne informacje o kontaktach Aleksandra Dugina z przedstawicielami resortów siłowych pochodzą z kwietnia 1992 r. Wówczas

---

[36] M. Sedgwick, *Against the Modern World: Traditionalism and the Secret Intellectual History of the Twentieth Century*, New York 2004, s. 223.

[37] *Дугин Александр Гельевич…*; A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation…*, s. 145. Głównym celem początkowej działalności SS-Ahnenerbe (kolejne nazwy: Towarzystwo Badawcze nad Pradziejami Spuścizny Duchowej, Niemieckie Dziedzictwo Przodków, Stowarzyszenie Badawczo-Dydaktyczne Dziedzictwo Przodków) było naukowe uzasadnienie nazistowskich teorii o wyższości rasy aryjskiej nad innymi rasami poprzez prowadzenie badań historycznych, antropologicznych, archeologicznych i etnograficznych dotyczących starożytnych kultur, szczególnie plemion germańskich. Z czasem dokonano jednak rozbudowy pionów zajmujących się badaniami biologicznymi i przyrodniczymi. Heinrich Himmler zamierzał przekształcić Ahnenerbe w akademię nauk SS, wybuch wojny uniemożliwił jednak realizację tych planów. Na temat SS – Ahnenerbe zob. M.H. Kater, *Das „Ahnenerbe" der SS 1935–1945: Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches, Studien zur Zeitgeschichte*, Stuttgartt 1974; W.B. Gratzer, *The Undergrowth of Science: Delusion, Self-deception, and Human Frailty*, Oxford 2001, s. 235–36; B.T. Mess, *The Science of the Swastika*, New York 2008, s. 189–217; U. Deichmann, T. Dunlap, *Biologists under Hitler*, Harvard 1996, s. 254. Należy podkreślić, że część rosyjskich intelektualistów podjęła ostatnio inicjatywę utworzenia rosyjskiego odpowiednika SS-Ahnenherbe w Federacji Rosyjskiej w celu prowadzenia badań nad nowoczesnymi technologiami, „alternatywną historią" i „rozwiązywaniem zagadek przeszłości", zob. М. Калашников, *О русском „Аненербе"*, „Изборский клуб", 2013, nr 10, s. 94–104.

[38] Zob. dla przykładu: А.Г. Дугин, *Гиперборейская теория*, Москва 1993; *idem*, *Мистерии Евразии*, Москва 1996. Należy podkreślić, że w roku 2008 ukazało się wznowienie pierwszej z książek, które wzbogacono o przedruk studium Hermana Wirtha, który stał na czele SS-Ahnenherbe oraz rezultaty najnowszych badań Aleksandra Dugina nad geografią sakralną i „runologią"; zob. А.Г. Дугин, *Знаки Великого Норда. Гиперборейская теория*, Москва 2008.

http://rcin.org.pl

to w gmachu Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (ros. Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации), czyli wyższej uczelni o profilu wojskowym powołanej w celu kształcenia oficerów armii rosyjskiej oraz personelu innych instytucji obronnych i wojskowych armii sojuszniczych[39], odbyło się spotkanie dyskusyjne w formie okrągłego stołu, którego przebieg został później opisany w założonym przez Dugina czasopiśmie „Eliemienty" (ros. „Элементы")[40]. W dyskusji oprócz Dugina wzięli udział: kierownik Katedry Strategii w latach 1988–1996 gen. lejt. Nikołaj Kłokotow, zastępca kierownika Katedry Strategii gen. lejt. Nikołaj Piszczew oraz kierownik Katedry Historii Wojskowości gen. mjr Władisław Iminow. Prawdopodobnie z inicjatywy Dugina zaproszono także przedstawicieli francuskiej tzw. Nowej Prawicy (fr. La Nouvelle Droite française) w osobach Alaina de Benoista – filozofa i jej ideowego twórcy kierującego stowarzyszeniem Grupa Badań i Studiów nad Cywilizacją Europejską (fr. Groupement de Recherche et d'Etudes pour la Civilisation Europeenne, GRECE) oraz Jeana Laloux – redaktora naczelnego głównego periodyku Nowej Prawicy, tj. czasopisma „Krisis"[41]. Tematem

[39] Na temat funkcjonowania Akademii, jej zadań i znaczenia w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej zob. И.И. Ефремов, *Военная академия Генерального штаба: история и современность (к 175-летию со дня основания)*, „Военная мысль", 2007, nr 11, s. 2–16; S.J. Main, *The „Brain" of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 47–62.

[40] А.Г. Дугин, *Россия, Германия и другие. Материалы „круглого стола"*, „Элементы", 1992, nr 1, s. 22–25.

[41] *Ibidem*, s. 22. Ideologia tego nurtu jest bliska poglądom głoszonym przez Aleksandra Dugina, nie mieści się bowiem w klasycznej definicji „lewicy" i „prawicy". Istniejąca od 1968 r. Nowa Prawica odrzuca przede wszystkim chrześcijaństwo – według niej Europa powinna wrócić do swoich pogańskich korzeni. Jej ideolodzy czerpią obficie z tradycjonalizmu integralnego i nurtu „konserwatywnej rewolucji" Oswalda Spenglera, Carla Schmitta i Ernsta Jungera. Stanowczo odrzucają natomiast idee wolnego rynku, liberalizm, konsumpcjonizm, wielokulturowość i egalitaryzm, uosabiane przez Stany Zjednoczone. Nowa Prawica uważa, że wpływy USA, szczególnie w Europie, należy poważnie ograniczyć. Zob. G. Seidel, *Le fascisme dans les textes de la Nouvelle Droite*, „Mots", 1981, nr 3, s. 47–62; P.A. Taguieff, *Origines et métamorphoses de la Nouvelle Droite*, „Vingtième Siècle. Revue d'histoire", 1993, nr 40, s. 3–22; J.Y. Camus, *Une avant-garde populiste: peuple et nation dans le discours de Nouvelle Résistance*, „Mots", 1998, nr 55, s. 128–138; J.G. Shields, *The Extreme Right in France from Pétain to Le Pen*, New York 2007, s. 143–167; A. de Benoist, Ch. Champetier, *Manifesto for a European Renaissance*, Budapest 2012, s. 1–50. Nie może więc dziwić fakt, że nurt ten inspirował Aleksandra Dugina, który założył „Eliemienty" (ros. *Элементы: евразийское обозрение*), wzorując się na „Les Éléments", tj. periodyku Nowej Prawicy, i zaprosił do rady programowej Alaina de Benoista i Roberta Steuckersa. Zamiarem Dugina było utworzenie partii o podobnym profilu w Rosji. Zob. Л. Люкс, *„Третий путь" или назад в „Третий рейх"? О „неоевразийской" группе „Элементы"*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское

http://rcin.org.pl

spotkania w gmachu Wojskowej Akademii było utworzenie przez Rosję, Niemcy i Francję „bloku kontynentalnego" wymierzonego w Stany Zjednoczone. Z niepokojem zaobserwowano zmianę układu sił na świecie oraz stale rosnącą supremację NATO zarówno pod względem militarnym, jak i technologicznym[42]. To wówczas po raz pierwszy wyszły na jaw zarysy koncepcji geopolitycznych Dugina, które zostaną sprecyzowane na początku XXI w. Jednak postawa przywódców Nowej Prawicy rozczarowała Dugina, nie aprobowali oni bowiem jego radykalnych poglądów i metod działania[43].

Począwszy od 1992 r. Aleksandr Dugin w ramach programu nauczania w Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR prowadził cykl

---

издание", 2009, nr 2, s. 88–104; T. Bar-On, *The French New Right's Quest for Alternative Modernity*, „Fascism. Journal of Comparative Fascist Studies", 2012, nr 1, s. 20. Interesującą, ale opartą jedynie na przypuszczeniach hipotezę na temat związków Aleksandra Dugina z Nową Prawicą przedstawiła Estera Lobkowicz: „Niektórzy znajomości Dugina z liderami zachodnioeuropejskiej Nowej Prawicy tłumaczą wykonywaniem przez niego zadań dla służb specjalnych. Wiadomo, że Moskwa zawsze popierała oraz infiltrowała wszelkie antyamerykańskie ruchy na zachodzie Europy, zarówno na lewicy (pacyfiści), jak i na prawicy (Nouvelle Droite). Dugin, którego z KGB łączą związki rodzinne, który mówi płynnie w kilku językach (po angielsku rozwodzi się o Blake'u, by niepostrzeżenie przejść na niemiecki i rozprawiać o Heglu, a następnie po francusku opowiadać o Lautreamoncie), który magnetyzmem swego zachowania potrafi gromadzić wokół siebie ludzi i wymuszać na nich posłuch, który od lat bez przeszkód jeździ po Europie [...] nadaje się do tego zadania znakomicie", E. Lobkowicz, *Rasputin Putina*, „Fronda. Pismo poświęcone", 2001, nr 23–24, s. 152–153.

[42] А.Г. Дугин, *Россия, Германия и другие...*, s. 22–25.

[43] Swoje rozczarowanie postawą liderów Nowej Prawicy Dugin potwierdził w wywiadzie udzielonym polskiemu czasopismu „Fronda" w roku 1998: „Europa ma dziś wybór: eurazjatyzm lub atlantyzm. Albo pójdzie z Rosją, albo z Ameryką. Jeżeli europejska Nowa Prawica wybiera nas, to znaczy wybiera żywioł barbarzyński, a więc musi przyjąć nasze metody działania. Trzeba organizować zamachy, zajmować się sabotażem, podpalać, wysadzać w powietrze mosty. Prawdziwy antymondializm to destrukcja i terror. A co robi Nowa Prawica? Zamieniła się w intelektualną sektę! Od trzydziestu lat zbierają się na seminariach podtatusiali panowie z nadwagą i siwizną i biją pianę. Oczywiście trzeba czytać książki, ale to za mało. Trzeba stworzyć guerillę. Jeśli jesteś przeciw Nowemu Światowemu Porządkowi, to weź nóż, załóż maskę, wyjdź wieczorem z domu i zabij choć jednego yankie. Dlatego tak bliska jest mi Nowa Lewica, Czerwone Brygady, Rote Armee Fraktion. Nasze zadanie nie ogranicza się tylko do kultury, nasze zadanie to dokonanie realnej rewolucji. Do tego potrzebna jest ideologia i przygotowanie intelektualne, ale bez konkretnego uczestnictwa w akcji, bez przeżycia frontowego, bez chrztu bojowego – pozostanie to dla nas nieosiągalne. Nie wiem, czy któryś z działaczy Nowej Prawicy znajdował się kiedyś pod ostrzałem artyleryjskim, ale nasi ludzie nie tylko chodzą na mityngi czy walczą na barykadach, lecz również jeżdżą na prawdziwe wojny, np. do Naddniestrza czy Jugosławii. Nowa Prawica to tylko projekt, my zaś jesteśmy projektantami i realizatorami, architektami i budowniczymi. Przyszłość nasza jest", *Czekam na Iwana Groźnego...*, s. 146.

http://rcin.org.pl

wykładów poświęconych geopolityce[44]. Rozpoczął także pracę nad swoją najważniejszą i najsłynniejszą książką zatytułowaną *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, w czym aktywnie uczestniczył także wspomniany już gen. Nikołaj Kłokotow, który pełnił funkcję oficjalnego konsultanta z ramienia Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR podczas prac nad tą publikacją[45]. Książka powstawała za wiedzą i zgodą ówczesnego naczelnika Akademii gen. płk. Igora Rodionowa (stanowisko naczelnika tej uczelni zajmował od sierpnia 1989 do lipca 1996 r.) Książka ukazała się po raz pierwszy w 1997 r., a więc w czasie, gdy Igor Rodionow był ministrem obrony Federacji Rosyjskiej[46].

Rozpad Związku Sowieckiego i powstanie nowej sytuacji geostrategicznej po zmianie granic w 1991 r. wymagały ponownego określenia celów strategicznych nowego państwa, reformy jego armii oraz sposobów odzyskania przez nie mocarstwowej pozycji. Konieczne stało się także stworzenie nowej doktryny wojskowej sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, dostosowanej do aktualnego położenia geostrategicznego tego państwa[47]. Nieco uogólniając, można uznać, że FR w porównaniu z ZSRS została bardziej wepchnięta w północną i północnowschodnią część Eurazji. Tym samym oddaliła się od Europy, od Zachodu, a przybliżyła do Azji, nie tylko w sensie geograficznym, lecz także kulturowym[48]. Czas pobytu Igora Rodionowa w Akademii został oceniony jako okres wprowadzenia wielu nowych programów badawczych dotyczących bezpieczeństwa narodowego, sztuki wojennej oraz rozwoju „nauk politycznych" na użytek armii[49]. Warto nadmienić, że geopolityka

---

[44] А. Умланд, *Формирование фашистского „неоевразийского" интеллектуального движения в России. Путь Александра Дугина от маргинального экстремиста до вдохновителя постсоветской академической и политической элиты (1989–2001 гг.)*, „Ab Imperio", 2003, nr 3, s. 298.

[45] *Дугин Александр Гельевич, Биография и основные труды…*, „1992: лекции по геополитике в Военной академии Генерального штаба; начало работы совместно с начальником кафедры стратегии Военной Академии ГШ Н.П. Клокотовым над учебником „Основы геополитики".

[46] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook…*, s. 94; S. Shenfield, *Russian Fascism…*, s. 198.

[47] Ch. Jones, *Protection From One's Friends: the Disintegration of the Warsaw Pact*, w: *Soviet Strategy and New Military Thinking*, red. D. Leebaert, T. Dickinson, Cambridge 1992, s. 100–127; P.K. Baev, *The Russian Army in the Time of Troubles*, Oslo 1996, s. 1–46; M. de Haas, *An Analysis of Soviet, CIS and Russian Military Doctrines 1990–2000*, „Journal of Slavic Military Studies", 2001, nr 14, s. 1–34.

[48] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 18.

[49] *Министерство обороны Российской Федерации. Игорь Николаевич Родионов, Биография*, https://xn--d1abichgllj9dyd8a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/encyclopedia/history/more.htm?id=12396638@cmsArticle (dostęp: 26 IX 2024).

http://rcin.org.pl

i „eurazjanizm" absorbowały uwagę zarówno GRU, jak i sowieckich wojskowych już od lat pięćdziesiątych XX w., inspirując m.in. gen. Siergieja Sztemienkę (w latach 1956–1957 stał na czele GRU) i adm. Siergieja Gorszkowa[50]. Z kolei marszałek ZSRS Nikołaj Ogarkow został określony przez Dugina jako „strateg, geopolityk i eurazjanista"[51]. Dokonana przez Dugina synteza ideologii eurazjańskiej z paradygmatem geopolitycznym wychodziła więc naprzeciw oczekiwaniom rosyjskich strategów. Najważniejszym elementem eurazjańskiego sposobu myślenia jest geopolityka.

Jak już powiedziano, eurazjańskie projekty Dugina polegają na ścisłej integracji strategicznej i militarnej krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, które w celu przezwyciężenia globalnej dominacji USA powinny stworzyć cały system sojuszy strategicznych z niektórymi państwami arabskimi północnej Afryki i Bliskiego Wschodu, a także z Irakiem, Iranem, Chinami oraz z innymi państwami dalekowschodnimi leżącymi w strefie Oceanu Spokojnego. Z kolei „strefy brzegowe", takie jak Japonię czy Europę, należy neutralizować po to, aby pozbawić Stany Zjednoczone kontroli nad obszarami przejściowymi w głąb „cywilizacji eurazjańskiej". Jest to program imperializmu ekspansywnego, który jest uzasadniony wrogim charakterem amerykańskiego mondializmu[52], ale w rzeczywistości jest przede

---

[50] F. Thom, *Eurasisme et néo-eurasisme*, „Commentaires", 1994, nr 66, s. 304; J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 94.

[51] А.Г. Дугин, *Конспирология*, Москва 1993, s. 115.

[52] Termin mondializm (fr. *monde* – świat) został zapożyczony przez rosyjskich eurazjanistów od ideologów Nowej Prawicy. Stosowany jest wymiennie z określeniami „Ideologia Rządu Światowego" i „Nowy Światowy Porządek". Według Aleksandra Dugina mondializm jest globalistycznym projektem mającym na celu integrację świata i stworzenie Unii Globalnej opartej na uniwersalnych wartościach propagowanych przez szeroko rozumiany Zachód a raczej „Nadcywilizację Morza" uosabianą przez Unie Europejską i USA. Jak przekonuje Dugin, Zachód, stojący na czele geopolitycznej teorii „Nowego Światowego Porządku" jako półkula, na której zachodzi Słońce, *Słońce Historii*, wciela się w rolę zarówno strategicznego, jak i kulturowego modelu. Projekt ten, zdaniem Dugina, realizowany jest współcześnie na płaszczyźnie ekonomicznej, geopolitycznej, etnicznej i religijnej. W sferze ekonomicznej ideologia „Nowego Światowego Porządku" zakłada funkcjonowanie liberalnego, kapitalistycznego systemu rynkowego na całej planecie, bez względu na kulturową i etniczną odrębność poszczególnych rejonów. Pod względem geopolitycznym mondializm postuluje bezwarunkowo preferować kraje należące do geograficznego i historycznego Zachodu, w przeciwieństwie do państw Wschodu. Jak podkreśla Dugin, mondializm dąży do rasowej, narodowej i kulturowej unifikacji narodów i społeczeństw dając za przykład kosmopolityczny charakter wielkich metropolii. Według filozofa mondializm w sensie religijnym i eschatologicznym przygotowuje świat na przyjście nowej mistycznej figury utożsamianej z postacią Antychrysta. Intelektualne zaplecze mondializmu zdaniem Dugina stanowią takie instytucje, jak Klub Bilderberg, American Council on Foreign Relations oraz Żydzi pełniący funkcję „piątej kolumny" tej koncepcji. Mondializmowi należy

http://rcin.org.pl

wszystkim niezbyt maskowanym programem podboju, jeśli nie świata, to przynajmniej znacznej jego części[53]. W związku z tym nie bez znaczenia pozostaje fakt, że ważną rolę w merytorycznych konsultacjach dotyczących książki Aleksandra Dugina odgrywał generał pułkownik Leonid Iwaszow, znany przede wszystkim ze spektakularnego zajęcia lotniska w Prisztinie w 1999 r.[54] Warto odnotować, że Iwaszow w latach 1992–1996 pełnił funkcję sekretarza Rady Ministrów Obrony Wspólnoty Niepodległych Państw, a od roku 1996 do 2001 stał na czele Głównego Zarządu Międzynarodowej Współpracy Wojskowej Ministerstwa Obrony FR (ros. Главное управление международного военного сотрудничества Министерства обороны РФ), który odpowiada za koordynację projektów militarnych pomiędzy członkami WNP[55].

Leonid Iwaszow przejął całkowicie poglądy, metodologię oraz dyskurs intelektualny Aleksandra Dugina, stając się propagatorem eurazjańskich idei, co znalazło wyraz w książce *Rosja i świat w nowym tysiącleciu. Problemy geopolityczne*. Autor uznał geopolityczną konfrontację pomiędzy USA i NATO a Rosją za nieuniknioną. Jest ona – jego zdaniem – rezultatem nie tyle okresu zimnej wojny, ile raczej kolejnym przejawem toczącej się od tysiącleci

---

przeciwdziałać poprzez alternatywną ideologię, negującą „Nowy Światowy Porządek" we wszystkich wymienionych wyżej aspektach. Dugin sądzi, że taką funkcję powinien spełniać „Projekt Eurazjański"; zob. А.Г. Дугин, *Идеология Мирового правительства*, „Элементы", 2000, nr 2, https://aftershock.news/?q=node/1336486&full (dostęp: 23 VIII 2024); *Мондиализм и тайна России. Эксклюзивное интервью, данное „Элементам" Народным депутатом РСФСР, лидером РОС Сергеем Бабуриным*, „Элементы", 2000, nr 2; V.J. Rossman, *Russian Intellectual Antisemitism in the Post-Communist Era*, Lincoln 2002, s. 43–45; *idem*, *Anti-Semitism in Eurasian Historiography: The Case of Lev Gumilev*, w: *Russia between East and West: Scholarly Debates on Eurasianism*, red. D. Shlapentokh, Leiden–Boston 2007, s. 167–169; D. Miłoszewska, *Nowy Porządek Świata jako polityczna forma globalizacji*, „Geopolityka", 2009, nr 1, s. 41–49.

[53] R. Bäcker, *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, red. Z. Anculewicz, J. Sobczak, Olsztyn 2003, s. 267. Por. M. Laruelle, *The Two Faces of Contemporary Eurasianism: an Imperial Version of Russian Nationalism*, „Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity", 2004, nr 32, s. 115–136; F. Thom, *Eurasism: A New Russian Foreign Policy?*, „Uncaptive Minds", 1994, t. 7, nr 2, s. 76.

[54] Ch. Clover, *Will the Russian Bear Roar Again?*, http://eurasia.com.ru/eng/ft.html (dostęp: 7 I 2014); R. Brannon, *Russian Civil-Military Relations*, Farnham 2009, s. 73–99; J. O'Loughlin, V. Kolossov, *Still Not Worth the Bones of a Single Pomeranian Grenadier: the Geopolitics of the Kosovo war 1999*, „Political Geography", 2002, nr 21, s. 573–599; Љ. Милинчић, *Владимир Путин: моја битка за Косово*, Београд 2007.

[55] *Главное управление международного военного сотрудничества Министерства обороны Российской Федерации*, http://structure.mil.ru/structure/ministry_of_defence/details.htm?id=11367@egOrganization (dostęp: 27 VIII 2024); *Ивашов Леонид Григорьевич, Биография*, http://www.dynacon.ru/content/articles/925/ (27 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

walki pomiędzy „cywilizacją lądu" a „cywilizacją morza". Poglądy Iwaszowa cechuje silny mesjanizm; według niego Rosja morze istnieć jedynie jako światowe imperium, do czego uprawniają ją położenie geograficzne, historyczne dziedzictwo oraz przeznaczenie[56]. Po przejściu na emeryturę Iwaszow stał się znanym w Rosji ekspertem od spraw bezpieczeństwa i obronności, chętnie czytanym publicystą i komentatorem wielu stacji radiowych i telewizyjnych postulującym daleko idące reformy sił zbrojnych, szczególnie w zakresie nowych technologii. Wielokrotnie przestrzegał opinię publiczną przed NATO, którego istnienie, według niego, jest wymierzone w niepodległość Federacji Rosyjskiej[57].

Warto podkreślić, że Iwaszow jest znany także z poglądów fundamentalistycznych i nacjonalistycznych, w latach 2006–2007 pełnił bowiem funkcję przewodniczącego Rady Głównej Związku Narodu Rosyjskiego (ros. Главный совет Союза Русского Народа)[58]. Szczególnej uwagi wymaga fakt,

---

[56] Л.Г. Ивашов, *Россия и мир в новом тысячелетии. Геополитические проблемы*, Москва 2000; *idem*, *Россия или Московия? Геополитическое измерение национальной безопасности России*, Москва 2000; *idem*, *Россия в геополитическом контексте XXI века* „Геополитика и безопасность", 2010, nr 4, s. 20–27.

[57] Zob. dla przykładu: Л.Г. Ивашов, *Безопасность России под угрозой*, „Наш современник", 2012, nr 8, s. 140–145; *idem*, *Геополитический взгляд на XXI век*, „Геополитика и безопасность", 2010, nr 1, s. 9–14; *idem*, *Справедливость и безопасность*, „Изборский клуб", 2013, nr 4, s. 60–76. Dorobek publicystyczny generała Leonida Iwaszowa jest dostępny m.in. na stronie http://www.dynacon.ru/content/articles/925/ (dostęp: 27 VIII 2024).

[58] Zob. *Леонид Григорьевич Ивашов*, https://anticompromat.panchul.com/ivashov/ivashbio.html (dostęp: 26 IX 2024); *Структуры СРН. Штаб Союза Русского Народа*, https://srn.rusidea.org/category/структуры-срн/page/7 (dostęp: 27 VIII 2024). Związek Narodu Rosyjskiego (ros. Союз Русского Народа) został reaktywowany przez rzeźbiarza Wiaczesława Kłykowa 22 XI 2004 r. w Moskwie. Organizacja ta jest bezpośrednią kontynuatorką Związku Narodu Rosyjskiego istniejącego w latach 1905–1917, którego bojówki zwano Czarnymi Sotniami. Związek Narodu Rosyjskiego zrzeszał przedstawicieli ziemiaństwa, duchowieństwa prawosławnego i armii. Odwoływał się do idei nacjonalistycznych, broniąc carskiego samodzierżawia i warunkowanego przez nie ustroju społeczno-politycznego. Związek zwalczał także ruchy rewolucyjne, socjalistyczne i liberalne oraz wszelkie dążenia niepodległościowe narodów pozostających pod jarzmem Imperium Rosyjskiego. Członkowie organizacji dokonywali pogromów Żydów, obarczając ich odpowiedzialnością za wszelkie konflikty społeczne w ówczesnej Rosji. Współczesny Związek Narodu Rosyjskiego w wielu aspektach odwołuje się do ideologii i działalności swojego historycznego poprzednika; zob. *Основные программные положения Союза*, w: *Союз Русского народа в борьбе за Россию. Сборник статей и документов*, Харьков 2009, s. 9–11. We wrześniu 2006 r. w wyniku sporów personalnych i ideologicznych wyodrębniły się dwie frakcje Związku: „prawosławno-monarchistyczna" na czele z Michaiłem Nazarowem oraz „prawosławno-komunistyczna" (sic!) popierająca Władimira Putina, skupiająca „sowieckich patriotów", a tym samym akceptująca także dziedzictwo ZSRS. Do zwolenników tej ostatniej zalicza się generał Leonid Iwaszow. Członkowie Związku Narodu Rosyjskiego negatywnie

http://rcin.org.pl

iż gen. Iwaszow pełni także funkcję prezesa utworzonej 16 czerwca 1999 r. Akademii Problemów Geopolitycznych, tj. pozarządowego ośrodka analitycznego zrzeszającego około dwustu uczonych i specjalistów z różnych dziedzin. Celem ekspertów związanych z tą Akademią jest przygotowywanie opinii i analiz z zakresu geopolityki, geostrategi, geoekonomi i bezpieczeństwa dla ośrodków władzy państwowej w celu formułowania zasad wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa. W skład Akademii wchodzi dziesięć oddziałów na terenie Federacji Rosyjskiej. Należy podkreślić, że eksperci Akademii brali udział w pracach nad koncepcją bezpieczeństwa narodowego FR oraz nad doktrynami wojenną, morską i bezpieczeństwa informacyjnego FR. Akademia prowadzi również dwa zakrojone na szeroką skalę projekty badawcze: „Geopolityczna przyszłość Rosji w XXI wieku" oraz „Problemy rosyjskiej państwowości w obliczu globalizacji XXI wieku"[59]. Wymownym przykładem wpływu takich organizacji, jak Akademia Problemów Geopolitycznych, są m.in. wyniki sondaży przeprowadzanych przez różne ośrodki badania opinii publicznej w latach 2001–2010. Wskazują one, że w społeczeństwie rosyjskim narasta przekonanie, iż należy ono do eurazjatyckiej i prawosławnej

---

oceniają przemiany w Rosji, jakie dokonały się w latach 90. XX w. i dopatrują się w nich przyczyn słabości państwa. Za swoich przeciwników politycznych uznają wszelkie partie opozycyjne wobec rządów Putina. Osoba wyrażająca chęć wstąpienia do Związku musi spełniać określone wymogi, które reguluje specjalny statut organizacji. Członkami Związku nie mogą być m.in Żydzi, osoby wyznające inną religię niż prawosławie, członkowie sekt i „organizacji globalistycznych", do których zalicza się zachodnie fundacje i instytucje (np. działającą również w Moskwie The Carnegie Fund). Zob. *Союз Русского народа в борьбе за Россию…*, s. 46; Д.И. Стогов, *Черносотенцы: жизнь и смерть за великую Россию*, Москва 2012; *Союз Русского Народа*, https://anticompromat.panchul.com/s_rn/index.html (dostęp: 26 IX 2024). Jako ciekawostkę należy przytoczyć fakt, że według statusu do organizacji mogą wstępować byli i obecni funkcjonariusze FSB oraz innych służb specjalnych, pod warunkiem jednak, że nie brali udziału w zwalczaniu „patriotycznych" ruchów, organizacji i postaw obywatelskich. Zob. *Союз Русского народа в борьбе за Россию…*, s. 45–49. Ideowe oblicze części członków Związku Narodu Rosyjskiego oddają wręcz eschatologiczne poglądy Michaiła Nazarowa, obficie czerpiącego z teorii „katechonu" Carla Schmitta i „neobizantyzmu", który, odwołując się do koncepcji Moskwy jako Trzeciego Rzymu, buduje apokaliptyczną wizję współczesnego świata. Rosja jest bowiem jedynym krajem, który jest zdolny do przeciwstawienia się nadejściu „Królestwa Antychrysta" utożsamianego tutaj z globalizacją, konsumpcjonizmem i mocarstwową pozycją USA. To właśnie z tej przyczyny Rosja stała się obiektem geopolitycznych ataków ze strony innych mocarstw. Dlatego też powinna rozwijać armię, a swoją pozycję budować na potencjale broni nuklearnej. Jeżeli Rosja nie będzie w stanie odbudować Trzeciego Rzymu, tj. „Prawosławnego Królestwa", to już nikt nie uchroni świata przed upadkiem. Zob. М.В. Назаров, *Вождю Третьего Рима. К познанию русской идеи в апокалипсическое время*, Москва 2005, s. 753.

[59] *Об Академии Геополитических Проблем*, http://akademiagp.ru/ob-akademii-geopoliticheskix-problem/ (dostęp: 7 I 2014).

http://rcin.org.pl

cywilizacji oraz że największego zagrożenia militarnego należy się spodziewać ze strony NATO. Niewątpliwie propagowanie ideologii eurazjańskiej odwołującej się do czynnika geopolitycznego ma na celu stworzenie atmosfery sztucznego zagrożenia i konsolidacji społecznej, co usprawiedliwiałoby rosnące wydatki na armię oraz zwiększanie uprawnień służb specjalnych[60]. Pogląd ten wydaje się potwierdzać systematyczne poparcie dla koncepcji eurazjańskiej oraz dla samego jej twórcy.

Od 1999 r. Aleksandr Dugin kierował pracami Centrum Ekspertyz Geopolitycznych przy przewodniczącym Dumy Państwowej FR Giennadiju Sielezniowie, który w wywiadzie udzielonym w marcu 1999 r. zasugerował, że geopolityczna doktryna Dugina powinna znaleźć się w programach nauczania. Według Dugina Centrum Ekspertyz, nazwane przez niego „Eurazjańską Platformą", miało odgrywać rolę ośrodka analitycznego istniejącego na potrzeby administracji prezydenta, Rady FR i Dumy Państwowej[61]. 21 kwietnia 2001 r. podczas zjazdu założycielskiego Ogólnorosyjskiego Ruchu Polityczno-Społecznego „Eurazja" (ros. Общероссийское общественно-политическое движение „Евразия") Aleksandr Dugin, który został wybrany na przewodniczącego rady politycznej tego ruchu, oznajmił, że jego książka – *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji* – jest zalecana jako podręcznik w szkołach różnych szczebli. Z kolei obecny na zjeździe gen. płk Nikołaj Kłokotow przyznał, że geopolityka od lat dziewięćdziesiątych XX w. stanowi przedmiot nauczania w Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego i „służy jako potężna baza ideologiczna dla przygotowania nowego dowództwa sił zbrojnych"[62]. Warto odnotować, że na zjeździe, o którym mowa, był obecny także

---

[60] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 100; В. Сендеров, *Неоевразийство: реальности, опасности, перспективы*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2009, nr 1, s. 105–124; А. Митрофанова, *Блеск и нищета неоевразийского религиозно-политического проекта*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2009, nr 1, s. 148–165.

[61] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 95; А.Г. Дугин, *Евразийская платформа*, „Завтра", 2000, nr 3, s. 320. Oficjalna nazwa organu kierowanego przez Aleksandra Dugina brzmi: Центр геополитических экспертиз Экспертно-консультативного совета по проблемам национальной безопасности при Председателе Государственной Думы Федерального Собрания РФ; zob. В. Лихачёв, *Нацизм в России*, Москва 2002, s. 103.

[62] *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД „Евразия" 21.04.2001*, http://eurasia.com.ru/stenogramma.html (dostęp: 6 I 2014): „Я, как человек, прослуживший более сорока лет в вооружённых силах, являюсь профессором стратегии Генерального Штаба, всегда стоял и буду стоять на наших евразийских позициях, и думаю, что в своё время придя, буквально лет 7–8 назад в Академию Генштаба теория геополитики и сам евраизм будут в дальнейшем развиваться и служить

http://rcin.org.pl

weteran wywiadu wojskowego Środkowoazjatyckiego Okręgu Wojskowego, uczestnik wojny w Afganistanie gen. lejt. Nikołaj Ustian[63]. Celem Ruchu było przede wszystkim ideologiczne, intelektualne i polityczne wsparcie reform wprowadzanych przez Władimira Putina, szczególnie w sferze resortów siłowych i polityki zagranicznej[64]. Istnieje również wersja, jakoby „Eurazja" była tworem zarówno wojskowych, jak i cywilnych służb specjalnych, a środki finansowe niezbędne do prowadzenia przez nią działalności pochodziły rzekomo ze Sztabu Generalnego i GRU. Według nieoficjalnych źródeł pomysł utworzenia Ruchu „Eurazja" należy przypisać nie Aleksandrowi Duginowi, lecz Glebowi Pawłowskiemu, głównemu ideologowi Kremla i specjaliście do spraw PR. Głównym zadaniem Ruchu miało być przygotowywanie analiz dotyczących nowych idei i kierunków polityki zagranicznej przeznaczonych dla administracji prezydenta Putina[65]. Tę interesującą wersję może potwierdzać kilka poszlak. Przede wszystkim rosyjska prasa odnotowała zażyłe i częste kontakty Gleba Pawłowskiego z Aleksandrem Duginem[66]. Warto też zaznaczyć, że zjazd Ruchu odbył się w gmachu należącym do fundacji „Честь и достоинство", skupiającej weteranów służb specjalnych. Przemówienie inaugurujące obrady zjazdu wygłosił Stanisław Rewski, ówczesny prezes klubu i weteran sowieckiej jednostki specjalnej „Wympieł" (ros. *Вымпел* – 'Proporzec')[67], który został wybrany w skład rady politycznej Ruchu.

мощнейшей идеологической базой для подготовки нашего командного состава. Этим делом мы и занимаемся".

[63] *Ibidem*. Zob. także: А.Е. Саркисян, *Разведка и контрразведка: армянский след (Биографические очерки о разведчиках и контрразведчиках)*, Ереван 2005, s. 158–161.

[64] А.Г. Дугин, *Доклад на учредительном съезде ОПОД „Евразия" (21.04.2001)*, w: *Основы евразийства*, red. А.Г. Дугин, Москва 2002, s. 16–27; А. Умланд, *Формирование праворадикального „неоевразийского" интеллектуального движения в России (1989–2001 гг.)*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 101–104.

[65] Cyt. za: Н. Каледин, *Терапия оказалась бессильной…*: „Деньги »Евразии« выделил Генштаб. Основные функции »Евразии« – подготовка аналитических справок по внешней политике для Администрации президента, а также озвучивание и обкатка новых идей […]. Все разговоры о том, что »Евразия« – очередной проект известного политтехнолога Г. Павловского, реализованный на деньги российских спецслужб – всего лишь пиар самому Павловскому". Zażyłe relacje Dugina z generalicją potwierdza m.in. wersja, jakoby Aleksandr Dugin napisał za generała Wiktora Kazancewa pracę doktorską pt. *Międzynarodowe konflikty na Północnym Kaukazie w kontekście realiów geopolitycznych* (ros. *Межнациональные конфликты на Северном Кавказе в контексте геополитических реалий*), którą generał obronił w 2000 r. Zob. *Дугин Александр Гельевич…*

[66] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook…*, s. 97.

[67] *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД „Евразия" 21.04.2001…* Przebieg swojej służby w formacji „Wympieł" Stanisław Rewski przedstawił w wywiadzie udzielonym redakcji czasopisma „Bratiszka", *Профессионалы: „Вымпел" тернистая*

http://rcin.org.pl

Od roku 2000 aktywny udział w tworzeniu nowego ruchu jako członek komitetu organizacyjnego brał inny weteran rosyjskich służb specjalnych związany ze Służbą Wywiadu Zagranicznego FR – płk rez. Piotr Susłow, który został wybrany na wiceprzewodniczącego rady politycznej tego ruchu. O Susłowie wiadomo niewiele: w roku 1972 ukończył szkołę wojsk powietrzno-desantowych w Riazaniu, a następnie służył w Wojskach Powietrzno-Desantowych oraz w sowieckiej jednostce specjalnej „Wympieł", podległej wówczas Pierwszemu Zarządowi Głównemu KGB, później zaś SWZ FR, której celem było prowadzenie operacji specjalnych poza granicami państwa. Susłow brał udział w akcjach na terytorium Afganistanu, Mozambiku, Angoli, Nikaragui, Wietnamu i Czeczeni. W 1995 r. odszedł z SWZ FR i został doradcą Giennadija Sielezniowa, który mianował go wiceprezydentem Centrum Ekspertyz Geopolitycznych. Wtedy to zapewne poznał Aleksandra Dugina, który stanął na czele tej organizacji. Piotr Susłow pełnił także funkcję eksperta do spraw bezpieczeństwa przy przewodniczącym Dumy Państwowej. Stał na czele kilku fundacji; jest znany także ze swoich licznych i niejasnych powiązań z kierownictwem FSB, administracją prezydenta oraz ze światem przestępczym[68]. Można zatem uznać, że ruch Eurazja od swojego początku był pod kontrolą rosyjskich służb specjalnych. 30 maja 2002 r. na kongresie w Moskwie ruch ten przekształcono w partię polityczną Eurazja, której przewodniczącym został Aleksandr Dugin[69]. W wyniku sporów personalnych Piotr Susłow doprowadził w listopadzie 2003 r. do wyrzucenia Aleksandra Dugina z partii. W grudniu 2004 r. Susłow zmienił nazwę partii na „Związek Eurazjatycki" (ros. Евразийский союз)[70]. Wydaje się, że działania Susłowa można interpretować jako zamiar ograniczenia rosnącej pozycji Dugina, który stawał się coraz bardziej samodzielny, oraz jako próbę całkowitego przejęcia kontroli nad nurtem eurazjańskim przez służby specjalne bądź uwikłania Dugina w rozgrywki pomiędzy frakcjami

---

дорога длиной в 18 лет, https://milwatches.ru/zhurnal-bratishka-arhiv-po-godam/1999/zhurnal-bratishka-oktyabr-1999/professionaly-vympel-ternistaya-doroga-dlinoj-v-18-let.html (dostęp: 26 IX 2024).

[68] *Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД „Евразия" 21.04.2001…* Por. J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook…*, s. 96–97; *Справка об обстановке в Новороссийске*, http://www.compromat.ru/page_25707.htm (dostęp: 27 VIII 2024). Na temat utworzenia, działań i zadań formacji „Wympieł" zob. М. Болтунов, *„Вымпел" – диверсанты России*, Москва 2003; M. Galeotti, J. Shumate, *Russian Security and Paramilitary Forces since 1991*, London 2013, s. 40–42.

[69] А.Г. Дугин, *Выступление на I Учредительном Съезде Политической Партии „Евразия" (30.05.2002)*, w: *Основы евразийства*, red. А.Г. Дугин, Москва 2002, s. 38–64; J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook…*, s. 101.

[70] L. Sykulski, *Rola paradygmatu…*, s. 155–156.

http://rcin.org.pl

na Kremlu. Opinię tę może potwierdzać fakt, że jeszcze w czerwcu 2001 r. utworzono konkurencyjną dla partii Dugina Eurazjatycką Partię Rosji (ros. Евразийская партия России, ЕПР), na której czele stanął deputowany Dumy Państwowej Abdul Wached Niazow (właśc. Wadim Miedwiediew; w 1996 r. przeszedł na islam i zmienił nazwisko). Zyskała ona poparcie ówczesnego dyrektora Federalnej Służby Bezpieczeństwa Nikołaja Patruszewa[71]. Zwolennicy Dugina założyli natomiast Międzynarodowy Ruch Eurazjatycki (ros. Международное Евразийское движение, МЕД), w którym Aleksandr Dugin od początku 2004 r. zasiada w Wyższej Radzie Eurazjatyckiej i jest kierownikiem Komitetu Eurazjatyckiego[72]. Ten z kolei zyskał poparcie ówczesnego premiera Michaiła Kasjanowa, odwołanego przez Putina za krytykowanie poczynań wobec niektórych oligarchów, szczególnie Michaiła Chodorkowskiego (który został skazany na karę więzienia)[73]. W utworzeniu ruchu wzięli udział nie tylko przedstawiciele 20 regionów FR, lecz także delegaci z 22 państw. W skład Wyższej Rady Eurazjatyckiej weszło kilku rosyjskich polityków, w tym deputowanych Dumy Państwowej[74]. W tamtym czasie ważną rolę wśród członków Rady odgrywał Michaił Margiełow – zwolennik poglądów Dugina, szef Komitetu Rady FR ds. Międzynarodowych, w latach osiemdziesiątych XX w. wykładowca i lektor języka arabskiego w Wyższej Szkole KGB im. F.E. Dzierżyńskiego (z uwagi na koligacje rodzinne związany ze Służbą Wywiadu Zagranicznego FR)[75]. Co więcej, Dugin utrzymywał także kontakty z Achmedem Nuchajewem, szefem wywiadu zagranicznego przy Dżocharze Dudajewie i Zelimchanie Jandarbijewie[76]. W lutym 2005 r. Dugin stworzył Eurazjatycki Związek Młodzieży (ros. Евразийский союз молодёжи, ЕСМ), do którego weszli jego młodzi zwolennicy,

---

[71] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 124.

[72] L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 156.

[73] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook...*, s. 124.

[74] L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 158–159.

[75] *Маргелов Михаил Витальевич*, https://anticompromat.panchul.com/margelov/margelbio.html (dostęp: 26 IX 2024); *Маргелов Михаил Витальевич, Биографическая справка*, http://ria.ru/politics/20081208/156780061.html (dostęp: 25 I 2014). Por. M. Laruelle, *Inside and Around the Kremlin's Black Box: The New Nationalist Think Tanks in Russia*, Stockholm 2009, s. 58 i 77.

[76] *Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Дугин Александр Гельевич...*; *Дугин, Нухаев – криминальные связи*, https://web.archive.org/web/20240519110906/https://www.compromat.ru/page_21439.htm (dostęp: 23 VIII 2024); *Нухаев Хож-Ахмед Таштамирович*, https://anticompromat.panchul.com/nuhaev/nuhaevbio.html (dostęp: 26 IX 2024); *Справка об обстановке в Новороссийске*, https://web.archive.org/web/20240524133128/https://www.compromat.ru/page_25707.htm (dostęp: 26 IX 2024).

http://rcin.org.pl

a 6 września tego samego roku powołał „antypomarańczowy" młodzieżowy front Wspólnoty Niepodległych Państw[77].

Następne lata kariery Aleksandra Dugina upłynęły pod znakiem wzmożonej działalności naukowej i politycznej. Obecnie nadal odgrywa on ważną rolę w strukturach władzy Federacji Rosyjskiej. Warto odnotować, że od marca 2012 r. pełni funkcję eksperta i doradcy przewodniczącego Dumy Państwowej FR Siergieja Naryszkina, zaliczanego m.in. obok kierującego FSB Aleksandra Bortnikowa i szefa Federalnej Służby Kontroli Obrotu Narkotykami Wiktora Iwanowa[78] do tzw. grupy petersburskiej, tj. do ścisłej elity władzy powiązanej bezpośrednio z prezydentem Władimirem Putinem[79].

Jednym z najważniejszych projektów Aleksandra Dugina jest założony 8 września 2012 r. Klub Izborski (ros. Изборский клуб). Jego nazwa pochodzi od Izborska, osiedla w obwodzie pskowskim, gdzie znajduje się najstarszy z grodów ruskich, przez wielu uznawany za symbol trwałości rosyjskiej państwowości i zmagań z „najeźdźcami z Zachodu" od czasów średniowiecza. Celem klubu jest przede wszystkim intelektualne wspieranie władzy, sporządzanie analiz i prognoz dotyczących „patriotycznej" polityki państwa we wszystkich jego sferach, opracowywanie koncepcji politycznych, integrowanie środowisk propaństwowych, propagowanie wartości „patriotycznych" i „imperialnych" (sic!), a także tworzenie przeciwwagi informacyjnej dla ośrodków i fundacji zagranicznych ulokowanych w Rosji, które przez członków klubu są nazywane piątą kolumną, oraz zagospodarowywanie tzw. niszy informacyjnej[80]. Na czele Klubu Izborskiego stanął pisarz i publicysta Aleksandr Prochanow, bliski współpracownik Dugina od lat dziewięćdziesiątych XX w. Klub skupił ludzi o różnych poglądach – od komunistów poprzez konserwatystów aż po prawosławnych i zwolenników eurazjanizmu. Spoiwem łączącym osoby o tak różnych przekonaniach

---

[77] L. Sykulski, *Rola paradygmatu...*, s. 156.

[78] B. Renz, *Traffickers, Terrorists, and a 'New Security Challenge': Russian Counternarcotics Strategy and the Federal Service for the Control of the Drugs Trade*, „Small Wars and Insurgencies", 2011, t. 1, nr 22, s. 55–57.

[79] Ch. Laug, *Prominente Vertreter rechten Denkens in Russland*, „Russian Analytical Digest", 2013, nr 256, s. 7. Odnośnie do „grupy petersburskiej" zob. M. Świerczek, *Federalna Służba Bezpieczeństwa i jej rola w polityce wewnętrznej Kremla*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 44; R. Sakwa, *Putin. Russia's Choice*, New York 2004, s. 71–72; B. Renz, *Putin's Militocracy? An Alternative Interpretation of Siloviki in Contemporary Russian Politics*, „Europe-Asia Studies", 2006, t. 58, nr 6, s. 903–924.

[80] A. Umland, *Neue rechtsextreme Intellektuellenzirkel in Putins Russland: das Anti-Orange Komitee, der Isborsk-Klub und der Florian-Geyer-Klub*, „Russian Analytical Digest", 2013, nr 256, s. 4; por. również materiały zamieszczone na oficjalnej stronie Klubu Izborskiego: http://www.dynacon.ru/opr/izborsk-c.php (dostep: 27 VIII 2024); *Дугин и Проханов создадут патриотический клуб*, http://newsland.com/news/detail/id/1032336/ (dostęp: 7 I 2014).

http://rcin.org.pl

ma być przede wszystkim wiara w Wielką Rosję i zagrożenie ze strony Zachodu. Działalność Klubu Izborskiego wspierają czołowe postacie życia politycznego, kulturalnego i religijnego w Rosji, niejednokrotnie związane z Kremlem i resortami siłowymi, jak choćby wicepremier FR Dmitrij Rogozin, Natalia Narocznickaja, Michaił Leontjew, Tichon Szewkunow (prawdopodobnie spowiednik Władimira Putina) czy wcześniej wspomniany gen. Leonid Iwaszow[81]. Klub prowadzi również wzmożoną działalność wydawniczą, a także organizuje konferencje i sympozja, często z udziałem wysokiej rangi urzędników państwowych, wojskowych, duchownych prawosławnych i ekspertów z różnych dziedzin[82]. Przykładem takiej działalności było chociażby zorganizowanie 19 września 2013 r. okrągłego stołu z udziałem ekspertów i wyższych dowódców wojskowych. Wśród prelegentów, oprócz grona członków i stałych współpracowników Klubu Izborskiego, byli obecni wysokiej rangi wojskowi pełniący najważniejsze funkcje w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej, jak choćby gen. płk Aleksandr Rukszyn – naczelnik Głównego Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, admirał Walientin Sieliwanow – naczelnik Sztabu Głównego Marynarki Wojennej FR, gen. lejt. Władimir Gorszkodiora – naczelnik Centralnego Punktu Dowodzenia Sił Zbrojnych FR, gen. mjr Siergiej Kańczukow – naczelnik wywiadu Syberyjskiego Okręgu Wojskowego, a także gen. lejt. Anatolij Chruliow – dowódca elitarnej 58. Armii, wsławionej udziałem w wojnie rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r. – oraz gen. lejt. Aleksandr Krawczuk – naczelnik IX Zarządu Głównego Ministerstwa Obrony FR (obiekty specjalne). Obrady dotyczyły bezpieczeństwa narodowego Rosji, stanu rosyjskich sił zbrojnych i koniecznych reform tego sektora. Za główne wyzwanie stojące przed rosyjską armią uznano przede wszystkim jej modernizację i reorganizację, co jest konieczne ze względu na postęp technologiczny w armiach NATO – głównego strategicznego i geopolitycznego przeciwnika Rosji[83]. Należy zatem uznać, że Klub Izborski stanowi kolejną odsłonę ugruntowywania się geopolitycznych teorii Dugina mających na celu odbudowę Imperium Rosyjskiego.

Działalność publicystyczna i „naukowa" Aleksandra Dugina jest także ważnym elementem propagandy mającej na celu uzasadnienie wykorzystania aparatu bezpieczeństwa do konsolidacji państwa. Jego zdaniem, aby z powodzeniem zrealizować Projekt Eurazjański, potrzebna jest „nowa

---

[81] *Постоянные члены Изборского клуба*, https://izborsk-club.ru/24814 (dostęp: 25 I 2014).

[82] *Рождение Изборского клуба. Манифест отцов-основателей клуба, принятый 8 сентября 2012 года*, „Изборский клуб", 2013, nr 1, s. 2–12.

[83] Opracowaco na podstawie: *Армия России: если завтра война? (круглый стол Изборского клуба)*, „Изборский клуб", 2013, nr 2, s. 8–27.

http://rcin.org.pl

warstwa społeczna, nowa kasta", której członkowie nie mogą wywodzić się ani ze środowisk politycznych, ani biznesowych, ponieważ środowiska te zawiodły Rosjan w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Dlatego też jedyną grupą społeczną, na której należy się oprzeć, są byli i obecni funkcjonariusze służb specjalnych, wyróżniający się doświadczeniem i dogłębną znajomością zamiarów, celów oraz metod działania przeciwnika, profesjonalnym przygotowaniem do odegrania takiej roli oraz wyznający „wartości patriotyczne", mimo że wielu z nich w rezultacie „liberalnych reform" zostało w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wydalonych ze służby. Ponadto potrafią odróżnić „przyjaciół" od „wrogów", co jest według Dugina odwołującego się do poglądów Carla Schmitta, podstawą działania politycznego. Nadrzędnym celem służb specjalnych powinna być realizacja Projektu Eurazjańskiego. Zdaniem Dugina, aby tego dokonać, trzeba zreformować służby specjalne poprzez stworzenie nowej, potężnej służby opartej na strukturze i etosie dawnego KGB, „przed którym drżał Zachód". Główne zadania tej nowej struktury, której funkcjonowaniu trzeba nadać solidną podstawę prawną, powinny według Dugina wyglądać następująco:

- przeciwstawianie się amerykańskiej hegemonii (*Pax Americana*) na wszystkich płaszczyznach strategicznych (ekonomia, polityka, kultura, informatyka itd.);
- odbudowa eurazjatyckiego suwerennego mocarstwa z Federacją Rosyjską w roli głównej i strategiczna integracja krajów Wspólnoty Niepodległych Państw;
- formowanie politycznych, militarnych i gospodarczych sojuszy z innymi mocarstwami Eurazji (koncepcja Eurazjatyckiej Przestrzeni Wojskowej);
- wpływanie na rozwój rosyjskich gospodarki i ekonomii w ramach szeroko pojętego związku celnego;
- polityczna stabilizacja Rosji i marginalizacja ekstremizmu w sferze gospodarczej, społecznej i narodowej;
- realizacja nowej Doktryny Bezpieczeństwa i Doktryny Obronnej FR[84].

Należy podkreślić, że zaprezentowana powyżej koncepcja roli służb specjalnych w ujęciu Dugina wpisuje się nie tylko w realizowany w rosyjskiej polityce zagranicznej priorytetowy projekt integracji eurazjatyckiej opartej na strukturach Unii Celnej, Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i Unii Eurazjatyckiej, lecz także w umacniane w społeczeństwie przekonanie, że resorty siłowe są gwarantem stabilności i bezpieczeństwa Rosji.

[84] Zob. А.Г. Дугин, *Заря в сапогах (Идеальная спецслужба)*, „Завтра", 2000, nr 13, http://zavtra.ru/content/view/2000-03-2881/ (dostęp: 27 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

Teza ta zyskiwała zrozumienie w szerokich kręgach społecznych, do czego przyczyniała się m.in. wzmożona działalność terrorystyczna bojowników czeczeńskich. Dugin skwapliwie wykorzystywał tę sytuację – sformułował tezę, że zamach w Biesłanie oraz inne akty terroryzmu były dziełem nie tyle samych organizacji terrorystycznych, ile przede wszystkim sił, które za nimi stoją. Dlatego też, według niego, konieczne jest wzmocnienie władzy poprzez wprowadzenie dyktatury, ponieważ tradycyjny układ polityczny i organy państwowe nie radzą sobie z sytuacją. Przez dyktaturę rozumie nadanie specjalnych pełnomocnictw i praw jednostce lub grupie ludzi, dzięki czemu będą oni mogli skutecznie pełnić swoją historyczną powinność. Wątek ten został natychmiast podchwycony przez dyrektora Centrum Analitycznego Fundacji Weteranów „Wympieł" Siergieja Kriwoszewa i eksperta komisji ds. Biesłanu Aleksandra Torszyna, który na łamach jednego z felietonów w pełni poparł pogląd Dugina[85]. Można uznać, że sformułowanie o nadaniu specjalnych praw i pełnomocnictw jednostce lub grupie ludzi odnosi się do jeszcze znaczniejszego poszerzenia uprawnień służb specjalnych, co znalazło odzwierciedlenie w stosownym prawodawstwie w latach następnych. Przedstawione w ten sposób poglądy uzasadniają bowiem organizacyjną i finansową konsolidację służb specjalnych, zwłaszcza FSB, której struktura organizacyjna jest na obecnym etapie prawie taka sama, jak struktura byłego KGB. Jako przykład może posłużyć fakt, że na mocy dekretu z dnia 11 marca 2003 r. *O przedsięwzięciach na rzecz udoskonalenia państwowego zarządzania w sferze bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej* prezydent Władimir Putin włączył w skład FSB część Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji oraz Federalną Służbę Graniczną. Zlikwidował natomiast Federalną Służbę Policji Podatkowej, a jej kompetencje przekazał FSB[86]. Należy więc przyznać, że spełniły się przewidywania Dugina: odtworzono dawną strukturę KGB, do której całkowitego restytuowania brakuje jedynie byłego Pierwszego Zarządu Głównego (tj. wywiadu cywilnego) funkcjonującego obecnie jako odrębny organ pod nazwą Służba Wywiadu Zagranicznego FR[87].

---

[85] С. Кривошеев, *Время для диктатуры пришло*, http://www.geopolitica.ru/Articles/728/ (dostęp: 12 I 2014).

[86] M. Świerczek, *Federalna Służba Bezpieczeństwa…*, s. 41; E. Schneider, *The Russian Federal Security Service under President Putin*, w: *Politics and the Ruling Group in Putin's Russia*, red. S. White, New York 2008, s. 43–44; P. Todd, J. Bloch, *Global Intelligence. The World's Secret Services Today*, New York 2003, s. 135–146.

[87] Na temat zadań, organizacji oraz okoliczności powstania Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (ros. Служба внешней разведки Российской Федерации) zob. B. Renz, *Russia's Force Structures and the Study of Civil-Military Relations*, „Journal of Slavic Military Studies", 2005, nr 18, s. 563, 572–573; S. Lefebvre, *Russian Intelligence*

http://rcin.org.pl

Przekształceniom organizacyjnym towarzyszy także wprowadzanie na szeroką skalę nowoczesnych technologii i systemów informatycznych. Przykładowo, 27 sierpnia 2012 r. rosyjskie media podały, że SWZ FR wydała milion dolarów na system informatyczny, który pozwala zlokalizować źródło pochodzenia danej informacji w internecie, a następnie drogę jej przekazania i odbiorców, do których dotarła. Równocześnie system ten jest w stanie rozpowszechnić spreparowaną informację, która może wywołać pożądaną reakcję w wirtualnej społeczności[88]. Jest to prawdopodobnie jeden z elementów metody zarządzania refleksyjnego (ros. *рефлексивное управление*), doskonalonej od czasów ZSRS, będącej syntezą charakterystycznego od wieków dla kultur Wschodu zamiłowania do stosowania podstępów i szerzenia dezinformacji z nowoczesnymi technologiami informatycznymi i dorobkiem nauk kognitywnych[89]. Pomimo istnienia wielu definicji koncepcji zarządzania refleksyjnego, uogólniając, należy uznać, że jego istotą jest przekazanie do wrogiego ośrodka specjalnie spreparowanej i uprawdopodobnionej informacji z zakodowanym wzorcem behawioralnym, która ma na celu spowodowanie podjęcia określonej decyzji skutkującej korzystnym dla nas działaniem strony przeciwnej. Koncepcja ta może mieć szerokie zastosowanie zarówno w działaniach cywilnych służb specjalnych, jak i wojskowości[90].

Activities in Canada: The Latest Case of an „Illegal", „Journal of Slavic Military Studies", 2007, t. 20, nr 4, s. 549–558; R. Sakwa, *Russian Politics and Society*, New York 2008, s. 96–97.

[88] S.J. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests", 2013, t. 35, nr 1, s. 41; R. Roffey, *Russian Science and Technology is Still Having Problems-Implications for Defense Research*, „Journal of Slavic Military Studies", 2013, t. 26, nr 2, s. 175–176.

[89] Nauki kognitywne, kognitywistyka – interdyscyplinarna dziedzina nauki będąca syntezą wielu dziedzin (psychologii poznawczej, neurobiologii, filozofii umysłu, sztucznej inteligencji i lingwistyki) zajmująca się obserwacją i analizą pracy mózgu i umysłu oraz zmysłów, w szczególności ich modelowaniem. Główne obszary badawcze w obrębie tej dziedziny to uczenie się, myślenie, percepcja, świadomość, podejmowanie decyzji oraz inteligencja, tzw. inteligencja kognitywna. Zob. W. Bechtel, G. Graham, *A Companion to Cognitive Science*, Oxford–New York 1999; G. Mandler, *A History of Modern Experimental Psychology: From James and Wundt to Cognitive Science*, Cambridge 2007.

[90] Т.Л. Томас, *Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, t. 1, nr 2, s. 71–90; Б.И. Бирштейн, В.И. Боршевич, *Стратагемы рефлексивного управления в западной и восточной культурах*, *ibidem*, s. 27–45. W kulturach Wschodu, zwłaszcza w kulturze chińskiej i bizantyńskiej, które stanowią punkt odniesienia dla kultury rosyjskiej, szerzenia dezinformacji nie uważano za niegodne, przeciwnie, udany podstęp stwarzał powód do intelektualnej satysfakcji. Zob. *Sun-Tzu's the Art of War*, tłum. L. Giles, London 2009, s. 11–13; *Annae Comnenae Alexias*, ed. D.R. Reinsch, A. Kambylis, Berolini 2001 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 49), s. XV 3, 2.

http://rcin.org.pl

Zaawansowane prace nad projektem są prowadzone od 2001 r. przez międzynarodowy zespół naukowców pod nadzorem służb specjalnych. Potwierdza to fakt, że od roku 2001 do dnia dzisiejszego w skład rady naukowej czasopisma „Refleksyjne Procesy i Zarządzanie" (ros. „Рефлексивные процессы и управление") wchodzi m.in. gen. płk Jurij Szankin. Pełnił on funkcję zastępcy dyrektora Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji. Stał także na czele Podkomitetu Bezpieczeństwa Informatycznego wchodzącego w skład Komitetu Bezpieczeństwa Dumy Państwowej FR[91].

Koncepcja zarządzania refleksyjnego, wykorzystująca najnowsze osiągnięcia techniczne, stanowi zapewne rosyjską odpowiedź na amerykańską koncepcję zdobywania przewagi informacyjnej na różnych płaszczyznach (tzw. wojna sieciowa, ang. *netwar*) oraz koncepcję działań wojennych prowadzonych „metodą sieciocentryczną" (ang. *Network Centric Warfare*, NCW). Modele wspomnianych tu koncepcji stworzonych przez amerykańskich analityków i wojskowych (specjaliści z think tanku RAND Corporation – John Arquilla i David Ronfeldt – wprowadzili pojęcie *Netwar* w 1993 r., z kolei twórcą koncepcji NCW i jej ściśle militarnego zastosowania był wiceadm. Arthur Karl Cebrowski w 1998 r.)[92] zostały poddane analizie przez Aleksandra Dugina w książce *Geopolityka postmodernizmu*, a następnie spopularyzowane na łamach prasy i portalach internetowych. Ze względu na charakter i tematykę niniejszego opracowania szczegółowe omówienie koncepcji zarządzania refleksyjnego, *Netwar* oraz *Net Centric Warfare*, nie jest możliwe. Należy jednak nadmienić, że głównym celem zainteresowania się Dugina tą problematyką nie była jej naukowa i rzetelna analiza, lecz wykazanie,

---

[91] T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, „Journal of Slavic Military Studies", 2004, t. 17, nr 2, s. 237–256. Zob. *Члены редакционного совета*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2001, t. 1, nr 1, s. 2. Por. *Члены редакционного совета*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2012, t. 12, nr 1–2, s. 2; *Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте РФ (ФАПСИ)*, http://www.agentura.ru/dossier/russia/fapsi/ (dostęp: 22 II 2014); *Агенты влияния. Доля явных и скрытых силовиков в российской политической элите на середину 2004 года составляет около 77 процентов*, https://web.archive.org/web/20231126030405/https://www.compromat.ru/page_15394.htm (dostęp: 27 VIII 2024).

[92] J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!*, „Comparative Strategy", 1993, t. 12, nr 2, s. 141–165. Przedruk artykułu znajduje się w wydaniu zbiorowym publikacji obu autorów: J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!*, w: *In Athena's Camp: Preparing for Conflict in the Information Age*, red. J. Arquilla, D. Ronfeldt, Santa Monica 1997, s. 22–60. Na temat NCW zob. A. Cebrowski, J. Garstka, *Network Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine", 1998, t. 124, nr 1, s. 28–35; J.R. Blaker, *Transforming Military Force: The Legacy of Arthur Cebrowski and Network Centric Warfare*, London 2007, s. 21–129.

http://rcin.org.pl

że *Netwar* i *Net Centric Warfare* są wymierzone w polityczne interesy Federacji Rosyjskiej. Stawia to przed służbami rosyjskimi, tkwiącymi jeszcze w epoce nowoczesnej, zupełnie nowe wyzwania charakteryzujące epokę ponowoczesną[93]. Mamy więc do czynienia z kolejną formą zastraszania społeczeństwa poprzez wywołanie atmosfery sztucznego zagrożenia mającego usprawiedliwiać olbrzymie nakłady na służby specjalne i zwiększanie ich kompetencji.

Reasumując, należy podkreślić, że motywem przewodnim całej obszernej twórczości Aleksandra Dugina jest uzasadnienie konieczności ekspansji politycznej, ekonomicznej i militarnej Rosji. Szczególnej uwagi wymaga fakt, że tworzone przez niego koncepcje geopolityczne stanowią wyraz imperialnej nostalgii wysokiej rangi strategów i dowódców wojskowych. Co więcej, to nie za sprawą Dugina, lecz właśnie pod auspicjami tych strategów i dowódców przybrały one kształt realnego i precyzyjnego programu, mającego na celu odbudowanie krok po kroku rosyjskiego mocarstwa dorównującego ZSRS. Ideologiczną podstawę koncepcji geopolitycznych i znajdujących w nich wyraz dążeń imperialnych stanowi neoeurazjanizm, który w świadomości rosyjskich elit z powodzeniem zastąpił ideologię komunistyczną. W odróżnieniu od komunizmu, opierającego się na materializmie i walce klas, neoeurazjanizm odwołuje się do czynników kulturowych, geograficznych oraz religijnych, co powoduje, że jest on ideologią znacznie bardziej elastyczną i atrakcyjną, zwłaszcza w realiach XXI stulecia. Wydaje się, że istota eurazjanizmu została dostrzeżona przez rosyjskie służby specjalne w końcowych latach istnienia ZSRS, a następnie wykorzystana przez nie jako alternatywa dla komunizmu. Restytuowano powstałą w latach dwudziestych ubiegłego stulecia, nieco zapomnianą, teorię polityczno-filozoficzną, łącząc ją z geopolityką i wartościami imperialnymi. Neoeurazjanizm jako ideologia oparta na wartościach ideokratycznych zyskał aprobatę wśród zhierarchizowanej i zmilitaryzowanej grupy „siłowików" zakorzenionych mentalnie w realiach państwa totalitarnego, jakim był Związek Sowiecki. Nurt ten stał się nową ideologią funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, którzy pełnią funkcję zwornika państwa i dominującej elity społecznej we współczesnej Rosji. W tym kontekście rola Aleksandra Dugina polega przede wszystkim na konsolidowaniu zarówno elit, jak i szerszych grup społecznych wokół lansowanego przez służby modelu polityki bezpieczeństwa, która rzutuje na wewnętrzną i zagraniczną politykę Federacji Rosyjskiej.

---

[93] А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007, s. 321–346. Por. Л.В. Савин, *Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию*, Москва 2011, s. 5–10 i 111–116.

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 5

Terroryzm w służbie geopolityki. Konflikt rosyjsko-ukraiński jako przykład realizacji doktryny geopolitycznej Aleksandra Dugina i koncepcji wojny buntowniczej Jewgienija Messnera*

Bez geopolityki nie można zrozumieć wydarzeń na Ukrainie – każde inne podejście skazane jest na natychmiastową klęskę.

Aleksandr Dugin (ur. 1962)[1]

Każdy człowiek, wojskowy lub cywil, uczestniczy w wojnie informacyjnej w takiej lub innej jej formie.

Gen. Władimir Markomienko (ur. 1939)[2]

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2014, t. 11, nr 6, s. 58–91. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe. Artykuł został przedrukowany w czasopiśmie „Romanian Intelligence Studies Review", które jest wydawane przez Narodową Akademię Wywiadowczą im. Michała Walecznego (Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul") w Bukareszcie. Jest to jednostka szkolnictwa wyższego, której celem jest kształcenie oficerów rumuńskiego wywiadu oraz personelu innych instytucji związanych z bezpieczeństwem, zob. M. Wojnowski, *Terorismul servind scopuri geopolitice. Conflictul ruso-ucrainean ca exemplu al doctrinei lui Aleksandr Dugin și conceptului lui Evgeny Messner de Război Rebel*, „Revista Română de Studii de Intelligence", 2015, nr 14, s. 15–61. Opracowanie zostało przedrukowane także przez Narodową Akademię Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (Національна академія Служби безпеки України), zob. M. Voynovs'kyy, *Terrorism serving geopolitics The Russian-Ukrainian conflict as an example of the implementation of Aleksandr Dugin's geopolitical doctrine and Evgeny Messner's concept of „rebel war"*, „Інформаційна безпека людини, суспільства, держави", 2017, nr 2, s. 86–122.

[1] A. Dugin, *Geopolityka znaczenia. Semantyczna wojna wokół Ukrainy*, https://www.4pt.su/pl/content/geopolityka-znaczenia-semantyczna-wojna-wokol-ukrainy (dostęp: 28 VIII 2024).

[2] „Каждый человек, военный или гражданский, участвует в информационной войне в той или иной ее форме", Г. Почепцов, *Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований*, Москва 2000, s. 2. Władimir Markomienko (ros. Владимир Игнатьевич Маркоменко) – generał lejtnant, w latach 1995–1996 I zastępca

http://rcin.org.pl

Definiowanie interesów państwa w odniesieniu do przestrzeni geograficznej jest kluczowym czynnikiem niezbędnym do zrozumienia działań politycznych prowadzonych przez Federację Rosyjską w sferze międzynarodowej. Istotę tej zależności trafnie oddaje pogląd prawosławnego filozofa Nikołaja Bierdiajewa (1874–1948), który sformułował twierdzenie o „władzy przestrzeni nad rosyjską duszą". Pisał, że „w człowieku rosyjskim nie ma ciasnoty człowieka europejskiego, koncentrującego swoją energię na niewielkiej przestrzeni duszy, nie ma tej ostrożności, ekonomii czasu i przestrzeni, intensywności kultury"[3]. Położenie geograficzne Rosji wpływało na sposób postrzegania świata przez moskiewskie elity przywódcze od stuleci. Począwszy od XVI w. zostały one zmuszone do prowadzenia polityki w trzech zasadniczych kierunkach: zachodnim (od Bałtyku do Karpat), południowym (od Dunaju do Persji) i wschodnim (od Wołgi do Ałtaju). Dlatego też starano się zachować aktywność na tych trzech obszarach jednocześnie, co wymagało skonsolidowania państwa i scentralizowania władzy[4]. Ponadto egzystencja na otwartych przestrzeniach geograficznych wiązała się ze stałym poczuciem zagrożenia agresją z zewnątrz, co implikowało tendencję do zagwarantowania bezpieczeństwa przez prowadzenie działań prewencyjnych i ofensywnych. Należy podkreślić, że także współczesna polityka zagraniczna Rosji przejawia się we wzmożonej aktywności tego państwa w następujących rejonach geostrategicznych: od Bałkanów, przez basen Morza Czarnego (Naddniestrze, Krym), dalej przez Kaukaz, basen Morza Kaspijskiego, całą Azję Centralną, aż po Sachalin i Arktykę[5]. Według części rosyjskich elit nowy układ granic, który powstał w wyniku rozpadu ZSRS, jest niekorzystny w porównaniu z poprzednimi epokami.

---

dyrektora generalnego Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji przy Prezydencie Federacji Rosyjskiej (ros. Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте РФ, ФАПСИ); А. Колпакиди, *Энциклопедия секретных служб России*, Москва 2003, s. 616. Por. A. Soldatov, I. Borogan, *The New Nobility. The Restoration of Russia's Security State and the Enduring Legacy of the KGB*, New York 2010, s. 20, 282, 292.

[3] Н.А. Бердяев, *Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности. Репринтное воспроизведение издания 1918 г.*, Москва 1990, s. 64.

[4] J.P. Le Donne, *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831*, Oxford 2004, s. 15–38; A. Nowak, *History and Geopolitics. A Contest of Eastern Europe*, Warsaw 2008, s. 13–24.

[5] *Russia between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, red. G. Gorodetsky, London 2003; A. Grachev, *Putin's Foreign Policy Choices*, w: *Leading Russia: Putin in Perspective Essays in Honour of Archie Brown*, red. A. Pravda, Oxford 2005, s. 255–275; R. Wiśniewski, *Przemiany terytorialne państwa rosyjskiego – aspekt historyczno-polityczny*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2013, s. 365–385.

http://rcin.org.pl

Refleksja nad geopolitycznymi skutkami tego wydarzenia jest ciągle obecna w świadomości nie tylko przedstawicieli rosyjskiej klasy politycznej, lecz także znacznej części rosyjskiego społeczeństwa. Dlatego też hasła dotyczące odbudowy utraconego mocarstwa stają się ważną częścią koncepcji wpływających na kształt polityki zagranicznej prowadzonej przez Federację Rosyjską. W związku z tym prawdopodobieństwo naruszenia ładu międzynarodowego z przyczyn natury geopolitycznej czy geostrategicznej w przypadku Rosji jest relatywnie wysokie[6]. Potwierdził to przebieg konfliktów zbrojnych z udziałem Federacji Rosyjskiej, do których doszło po 1991 r. Warto podkreślić, że były one uwarunkowane m.in. położeniem geograficznym w pobliżu terytoriów tworzących obecnie przestrzeń postsowiecką, szczególnie tych charakteryzujących się niejednolitą strukturą etniczną, społeczną i religijną, co w kontekście aneksji Krymu oraz wydarzeń na Wschodniej Ukrainie nabiera szczególnego znaczenia[7].

Nie może więc dziwić fakt, że w Rosji geopolityka jest rozumiana także jako praktyka polityczna uprawiana również w sferze międzynarodowej[8]. Co więcej, geopolityka urasta we współczesnej Rosji do miana światopoglądu, uniwersalnej koncepcji, przy której pomocy można budować obraz świata i kształtować własny stosunek do niego[9]. Znakomitym przykładem potwierdzającym słuszność tej opinii są poglądy Walerija Korowina – dyrektora Centrum Ekspertyz Geopolitycznych przy Przewodniczącym Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej i prominentnego działacza ruchu

---

[6] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 21–22; В.В. Кириллов, Ю.Н. Крючков, *Влияние войны на развитие и международное значение России в мире*, „Военная мысль", 2008, nr 2, s. 10–21.

[7] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła…*, s. 38. Szerzej na ten temat zob. Р. Эллисон, *Россия, региональные конфликты и применение военной силы*, w: *Вооруженные силы России: власть и политика*, red. С.Э. Миллер, Д. Тренин, Кембридж–Лондон 2005, s. 147–191.

[8] В.А. Колосов, *Российская геополитика: традиционные концепции и современные вызовы*, „Общественные науки и современность", 1996, nr 3, s. 86. Por. В.А. Колосов, Н.С. Мироненко, *Геополитика и политическая география: Учебник для вузов*, Москва 2001, s. 9–29.

[9] Н.А. Косолапой, *Геополитика как теория и диагноз (метаморфозы геополитики в России)*, „Бизнес и Политика", 1996, nr 4, s. 57–61; W. Marciniak, *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warszawa 2004, s. 4–13; S. Mäkinen, *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of Power, Democratic and Communist Opposition on Chechnia and NATO, 1994–2003*, Tampere 2008, s. 34–49; I. Isakova, *Russian Governance in the Twenty-First Century. Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London–New York 2005, s. 10–23. Odnośnie do genezy rosyjskiej geopolityki zob. R. Ištok, D. Plavčanová, *Russian Geopolitics and Geopolitics of Russia. Phenomenon of Space*, „European Journal of Geopolitics", 2013, nr 1, s. 61–94; L. Sykulski, *Geneza rosyjskiej geopolityki*, w: *Studia nad rosyjską geopolityką*, red. *idem*, Częstochowa 2014, s. 7–24.

http://rcin.org.pl

neoeurazjańskiego. Jego wypowiedź opublikowana na łamach dziennika „Izwiestija" (ros. „Известия") zawiera precyzyjne informacje dotyczące celów i metod rosyjskiej polityki wobec Ukrainy i ukazuje jej globalny kontekst. Korowin zdystansował się od ideologicznej spuścizny ZSRS, krytykując sowieckich przywódców za „ideologizację polityki zagranicznej". Podkreślił, że „metodę geopolityczną", której stosowanie ma zapobiec upadkowi Rosji, uznano za podstawę budowy strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej dopiero w okresie rządów Władimira Putina. Według Korowina podstawowym celem rosyjskiej polityki zagranicznej powinno być ograniczenie wpływów „bloku atlantyckiego" (chodzi o Stany Zjednoczone i Unię Europejską) przez stworzenie globalnego, regionalnego i subregionalnego modelu bezpieczeństwa. Proces ten ma przebiegać przez włączenie w „orbitę eurazjańskiego bieguna geopolitycznego" państw i narodów należących w przeszłości do „przestrzeni świata rosyjskiego", czyli przestrzeni bliskich Rosji pod względem cywilizacyjnym i kulturowym. W jego opinii należy to przeprowadzić w sposób analogiczny do zaanektowania Krymu, które zostało przez niego zinterpretowane jako „wspieranie rozwiązywania konfliktów regionalnych i lokalnych poprzez utrzymywanie pokoju". Co więcej, zdaniem Korowina „metoda geopolityczna" powinna stanowić podstawę działań podejmowanych w Ministerstwie Obrony, Ministerstwie Spraw Wewnętrznych oraz w Federalnej Służbie Bezpieczeństwa w celu zneutralizowania zagrożeń bezpieczeństwa państwa[10].

Z przytoczonej wypowiedzi wynika, że konflikt rosyjsko-ukraiński jest jednym z etapów realizacji szerszej doktryny geopolitycznej mającej na celu strategiczną reintegrację przestrzeni posowieckiej, a w dalszej perspektywie budowę tzw. świata wielobiegunowego. Twórcą tej koncepcji jest Aleksandr Dugin – wpływowy intelektualista, teoretyk rosyjskiej geopolityki i neoeurazjanizmu. Podstawą nurtu neoeurazjańskiego odrodzonego za sprawą Dugina jest myślenie w kategoriach stałej rywalizacji o panowanie nad przestrzenią między państwami, blokami polityczno-militarnymi, organizacjami międzynarodowymi i cywilizacjami[11]. Aleksandr Dugin nigdy nie

---

[10] В. Коровин, *Геополитика вместо идеологии*, „Известия", 24 IV 2014, http://izvestia.ru/news/569829 (dostęp: 28 VIII 2024). O stosunku władz ZSRS do geopolityki zob. В.В. Пустошкин, *Геополитические теории войны*, w: *Советская военная энциклопедия*, t. 2: *Вавилон – Гражданская война в Северной Америке*, red. А.А. Гречко, Москва 1976, s. 521–522; K. Grygajtis, *Józef Stalin oraz sowiecka geopolityka i geostrategia lat 1924–1953*, Nysa 2011, s. 10–18.

[11] Szerzej na ten temat zob. D. Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia Studies", 1995, nr 47, s. 977–988; G. Smith, *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*, „Transactions of the Institute of

http://rcin.org.pl

ukrywał, że antyzachodnia ideologia neoeurazjańska i geopolityka akademicka są podporządkowane konkretnym, dalekosiężnym rosyjskim celom imperialnym. Według niego geopolityka to:

> […] to światopogląd władzy, nauka o władzy i dla władzy […]. Geopolityka to dyscyplina politycznych elit, zarówno tych rzeczywistych, jak i alternatywnych; jej historia dowodzi, że zajmują się nią wyłącznie osoby aktywnie zaangażowane w rządzenie narodami i państwami lub przygotowujące się do tej roli […]. We współczesnym świecie to podręcznik władzy, który zawiera podsumowanie tego, co należy rozważyć przy podejmowaniu globalnych (ważnych) decyzji, takich jak tworzenie sojuszy, rozpoczynanie wojen, wdrażanie reform, restrukturyzacja społeczeństw, wprowadzanie sankcji ekonomicznych i politycznych na dużą skalę[12].

Interpretacja definicji sformułowanej przez Dugina wskazuje, że geopolityka jest subiektywną wizją przestrzeni, obecną w świadomości danego społeczeństwa lub środowiska politycznego. Stanowi ona pochodną racjonalnego i subiektywnego szacowania interesów i celów politycznych oraz czynników kulturowych (doświadczeń historycznych, mitów narodowych itp.). Czynniki te w znacznym stopniu wpływają więc na aktywność danego podmiotu, którą w tym przypadku stanowi praktyka polityczna[13].

Według opinii współczesnych badaczy Aleksandr Dugin uchodzi za reprezentanta środowisk politycznych, którym bliska jest idea odbudowy Imperium Rosyjskiego. Idea ta stała się motywem przewodnim jego wieloletniej działalności politycznej, naukowej i publicystycznej. Powszechnie wiadomo o wysokiej pozycji Dugina w wąskim kręgu osób związanych z prezydentem Władimirem Putinem. Dugin oficjalnie przyznaje, że wiele projektów geopolitycznych przygotowywał na polecenie władz[14]. Teoretyk ten często występuje

---

British Geographers", New Series, 1999, nr 24, s. 481–494; J. O'Loughlin, G. Toal, V. Kolossov, *Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited*, „Transactions of the Institute of British Geographers", New Series, 2005, nr 30, s. 322–335.

[12] А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, s. 13–14.

[13] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej: między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 9–10; G.Ó. Tuathail, *Postmodern Geopolitics? The Modern Geopolitical Imagination and Beyond*, w: *Rethinking Geopolitics*, red. G.Ó. Tuathail, S. Dalby, London–New York 1998, s. 16–39; E. Lashchenova, *National Archetypes of Russia's Foreign Policy*, „International Affairs. A Russian Journal of World Politics, Diplomacy and International Relations", 2013, nr 2, s. 110–118; T. Ambrosio, G. Vandrovec, *Mapping the Geopolitics of the Russian Federation: The Federal Assembly Addresses of Putin and Medvedev*, „Geopolitics", 2013, t. 18, nr 2, s. 435–466.

[14] А.Г. Дугин, *Стратегические выводы Прямой Линии Путина*, https://eurasianews.md/analytics/strategicheskie-vyvody-pryamoj-linii-putina-aleksandr-dugin.htm (dostęp: 28 VIII 2024): „На теоретическом уровне эта идеология, в центре которой стоит

http://rcin.org.pl

w środkach masowego przekazu w roli eksperta lub komentatora współczesnych wydarzeń politycznych. Ważnym wątkiem w biografii Aleksandra Dugina są także jego powiązania z wysokimi przedstawicielami resortów siłowych Federacji Rosyjskiej. Wydaje się, że związki te w sposób znaczący wpłynęły na rozwój jego błyskotliwej kariery. Co więcej, z jego inicjatywy powstało kilka organizacji politycznych i społecznych, do których należą: Międzynarodowy Ruch Eurazjański (ros. Международное Евразийское движение, МЕД), Eurazjański Związek Młodzieży (ros. Евразийский союз молодёжи, ЕСМ) oraz Klub Izborski (ros. Изборский клуб). Skupiają one m.in. ekspertów z różnych dziedzin oraz najważniejsze postacie życia politycznego i kulturalnego Rosji, które podzielają przekonania Dugina[15].

Głównym problemem badawczym rozpatrywanym w niniejszym artykule jest przedstawienie założeń rosyjskiej doktryny geopolitycznej w odniesieniu do Ukrainy oraz określenie metod jej realizacji. Po pierwsze, należy wskazać na istnienie związku pomiędzy doktryną geopolityczną Aleksandra Dugina a niektórymi aspektami polityki zagranicznej Kremla, zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym. Problematyka ta zostanie omówiona w pierwszej części artykułu. Po drugie, konieczne jest określenie sposobów realizacji polityki zagranicznej, które, mając na uwadze opinię Korowina, można określić mianem metody geopolitycznej. Z treści jego wypowiedzi wynika, że pod pojęciem m e t o d a g e o p o l i t y c z n a należy rozumieć różnorodne działania, przy których pomocy jest realizowana określona doktryna geopolityczna. Jak już wspomniano, Korowin zaleca stosowanie metody geopolitycznej resortom siłowym. W związku z tym należy postawić tezę, według której za metodę geopolityczną, oprócz klasycznych form walki zbrojnej, można uznać także szerokie spektrum działań asymetrycznych. Pojęciem tym określa się niekonwencjonalne metody walki, takie jak prowadzenie działań terrorystycznych, wojny informacyjnej, psychologicznej

---

Народ, развита в работе, которую я подготовил по просьбе Кремля ещё в 2007 году, под названием »Обществоведение для граждан Новой России« […] На практическом уровне в 2011 году эта идея – взять Народ в качестве основы идеологии – была как политический проект предложена мной Администрации Президента, в результате чего появился проект Общероссийского Народного Фронта. Я полагал, что эта идеология могла бы стать мировоззренческим ядром »Единой России«, но Путин решил иначе". Por. В. Иванов, *Дугин – политический Мерлин России*, http://www.evrazia.info/article/4377 (dostęp: 20 VI 2014).

[15] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies", 2001, nr 25, s. 91–127; A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 144–152.

http://rcin.org.pl

i ekonomicznej[16]. Intencją autora niniejszego artykułu jest więc przedstawienie rosyjskiej koncepcji działań asymetrycznych, do których należy zaliczyć tzw. wojnę buntowniczą (ros. *мятежевойна*, od ros. *мятеж* – 'bunt', 'zamieszki', 'rebelia', 'rozruchy rewolucyjne'), stanowiącą obecnie element szerokiej koncepcji rosyjskiej wojny informacyjnej (ros. *информационная война*). Należy zadać pytanie, w jakim stopniu Rosja, realizując swoje cele geopolityczne na Ukrainie, skorzystała z możliwości, jakie dają tego rodzaju działania. Aby to ocenić, konieczne jest przedstawienie analogii pomiędzy teoretycznymi aspektami tych działań a praktyką, co stanowi temat drugiej części opracowania.

5.1. Terytorium państwa ukraińskiego w doktrynie geopolitycznej Aleksandra Dugina i jego zwolenników

Punktem wyjścia do rozważań na temat znaczenia Ukrainy w doktrynie geopolitycznej Aleksandra Dugina jest lektura jego fundamentalnego dzieła pt. *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*. Ta imponująca pod względem formy i treści książka ukazała się w 1997 r. Warto podkreślić, że powstawała ona przy udziale generałów i strategów z Wojskowej Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (ros. Военная академия Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации). Poglądy zawarte w tej publikacji stanowią doktrynę geopolityczną, której realizacja ma umożliwić odbudowę utraconego imperium dorównującego ZSRS. Obecnie książka ta służy jako podstawowy podręcznik poświęcony geopolityce i stanowi obowiązkową lekturę na uniwersytetach i wyższych uczelniach wojskowych. Nie można więc jej bagatelizować, gdyż wywołała duży rozgłos zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. Poglądy jej autora znalazły poparcie wśród wielu Rosjan. Co więcej, zawarte w niej treści stanowią podstawę do rozważań w większości późniejszych publikacji Dugina oraz programów partii politycznych i organizacji stworzonych z jego inicjatywy[17].

---

[16] A. Wejkszner, *Wojny XXI wieku. Istota współczesnych konfliktów asymetrycznych*, w: *Zagrożenia asymetryczne współczesnego świata*, red. S. Wojciechowski, R. Fiedler, Poznań 2009, s. 120–121; I. Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge 2005, s. 1–48; D.J. Katz, *Waging Financial War*, „Parameters", 2013, nr 43, s. 77–85.

[17] J.B. Dunlop, *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook…*, s. 93–94; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, nr 82, s. 236. Zob. inne podręczniki autorstwa A. Dugina, które zawierają neoimperialne treści:

http://rcin.org.pl

Podstawowym zadaniem, jakie Dugin stawia przed narodem rosyjskim, jest konieczność utworzenia wielkiego imperium kontynentalnego. Pierwszym krokiem na drodze do osiągnięcia światowej supremacji powinna być strategiczna integracja przestrzeni posowieckiej i utworzenie Unii Eurazjańskiej, będącej geopolitycznym odpowiednikiem ZSRS[18]. Jednym z podstawowych warunków niezbędnych do zrealizowania tego zamierzenia jest m.in. rozciągnięcie strategicznej kontroli nad częścią globu, którą Dugin nazywa Rosyjskim Południem (ros. *русский Юг*). Obszar ten obejmuje terytoria położone na północy Półwyspu Bałkańskiego od Serbii do Bułgarii, Mołdawię, południową i wschodnią Ukrainę, a także rejon Rostowa, Kraj Krasnodarski, Kaukaz, wschodnie i północne wybrzeże Morza Kaspijskiego, Azję Środkową (Kazachstan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadżykistan) oraz Mongolię, Tybet i Mandżurię. Opanowanie tych terytoriów stanowi jedynie przejściowy etap do dalszej ekspansji w kierunku południowym, ku „ciepłym morzom". Według Dugina jest to działanie konieczne w celu zabezpieczenia rosyjskich granic, ponieważ pozostawienie tych terytoriów w „geopolitycznej próżni" stworzyłoby możliwość włączenia ich w „atlantycką" strefę wpływów. Obszar tzw. rosyjskiego Południa jest uznawany przez autora *Podstaw geopolityki* za główną strefę konfrontacji Federacji Rosyjskiej ze światem „atlantyckim", w której ważą się losy przyszłego imperium[19]. Jednakże, jak podkreśla Dugin, ustanowienie nowego porządku geopolitycznego w tej części świata nie jest możliwe bez uregulowania statusu państwowości ukraińskiej. Jego zdaniem sprawowanie kontroli nad Ukrainą pozwoliłoby Moskwie na kontynuowanie ekspansji w kierunku zachodnim i południowym. Opanowanie południowo-wschodniej części Ukrainy zapewniłoby Rosji nienaruszalną granicę, którą stanowiłoby północne wybrzeże Morza Czarnego. Osiągnięcie tego celu dałoby możliwość ograniczenia wpływów „atlantyckiej" Turcji, której głównym zamiarem, według Dugina, jest realizacja „panturańskiego projektu geopolitycznego". Zakłada on integrację ludów tureckich, w szczególności tych, które zamieszkują obszar Kazachstanu, Tatarstanu i Jakucji, co z oczywistych względów mogłoby zagrażać Unii Eurazjańskiej[20].

А.Г. Дугин, *Геополитика: Учебное пособие для вузов*, Москва 2011; *idem*, *Геополитика России: Учебное пособие для вузов*, Москва 2012.

[18] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 170–175. Por. *Политсовет ОПОД „Евразия", Евразия превыше всего (манифест Евразийского движения)*, w: *Евразийский взгляд. Основные принципы доктирнальной евразийской платформы*, red. Н. Мелентьева, Москва 2001, s. 14; А.Г. Дугин, *Россия может быть или великой, или никакой*, w: *Основы евразийства*, red. *idem*, Москва 2002, s. 781–787.

[19] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 340–345.

[20] *Ibidem*, s. 347–349, 356. Por. А.А. Сотниченко, *Турция: геополитическая ось Евразии*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 9: *Турция*, red. Л.В. Савин,

http://rcin.org.pl

Uzyskanie kurateli nad zachodnią Ukrainą byłoby natomiast pierwszym krokiem do dekompozycji tzw. kordonu sanitarnego (ros. *санитарный кордон*). Pojęcie to w pracy Dugina odnosi się do państw położonych we wschodniej części niewielkiego półwyspu europejskiego, między Bałtykiem, Adriatykiem a Morzem Czarnym. Rejon ten ma istotne znaczenie strategiczne dla bezpieczeństwa Rosji. Po jednej stronie tego obszaru granicznego leżą zachodnie peryferie kontynentu eurazjatyckiego, po drugiej zaś, według Dugina, znajduje się przyczółek „świata atlantyckiego" podporządkowany mocarstwu morskiemu, jakim są Stany Zjednoczone. Niespójność geopolityczną tego terytorium potęgują zróżnicowania kulturowe. Przez „kordon sanitarny" przechodzi bowiem południkowe rozgraniczenie etniczno-religijne między krajami cywilizacji łacińskiej a państwami zachowującymi spuściznę kulturową Bizancjum[21]. W skład „kordonu sanitarnego" wchodzą przede wszystkim Polska, ale także Litwa, Łotwa, Estonia, Ukraina Zachodnia, Węgry, Rumunia, Mołdawia, Czechy i Słowacja. Dugin podkreśla, że polityka zagraniczna państw położonych na tym obszarze charakteryzuje się wrogością do Rosji i Niemiec oraz służalczą postawą wobec Stanów Zjednoczonych. Istnienie „kordonu sanitarnego", który Dugin uważa za twór geopolityków atlantyckich implementowany po I wojnie światowej, stanowi zarzewie konfliktów pomiędzy Niemcami a Rosją. Co więcej, twór ten uniemożliwia alians Imperium Eurazjańskiego z tzw. kontynentalną Europą utożsamianą w opinii geopolityka z niemiecką strefą wpływów. Ponadto niejednolity charakter kulturowy krajów tworzących „kordon sanitarny" utrudnia ich całkowitą integrację zarówno ze Wschodem, jak i z Zachodem. Dlatego też z punktu widzenia interesów Rosji konieczna jest likwidacja „kordonu sanitarnego" przez całkowitą reorganizację granic państw Europy Środkowo-Wschodniej. Ustanowienie nowego porządku geopolitycznego nie powinno się odbywać na drodze aneksji terytorialnych. Zamiast tego Dugin proponuje utworzenie kilku federacji skupiających regiony charakteryzujące się jednolitą orientacją geopolityczną, czyli zdolnością integrowania się pod względem religijnym, kulturowym, etnicznym i ekonomicznym z imperium eurazjańskim lub blokiem kontynentalnej Europy pozostającym pod kontrolą Niemiec[22]. Mając na uwadze kryterium religijne (przewaga katolicyzmu

---

Москва 2011, s. 4–14; *idem*, *Геополитика Турции*, w: *Левиафан: Материалы семинаров по проблемам геополитики и многополярности*, red. А.Г. Дугин, Москва 2011, s. 141–149; A. Tekin, P.A. Williams, *Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus. The European Union, Russia and Turkey*, London 2011, s. 145–186.

[21] P. Eberhardt, *Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyńską na kontynencie europejskim*, „Przegląd Geograficzny", 2010, nr 76, s. 167–187.

[22] Do grupy państw tworzących „kordon sanitarny" Dugin zalicza też Białoruś. Czyni to ze względu na istnienie nieprzychylnie ustosunkowanej do Imperium

http://rcin.org.pl

i wyznań protestanckich) rosyjski geopolityk zalicza do strefy wpływów Niemiec następujące państwa: Polskę, Litwę, Łotwę, Estonię, Czechy, Słowację, Węgry, Rumunię, Słowenię, Chorwację, Bośnię i Hercegowinę oraz nieznaczną część Ukrainy, tzn. tę, w której dominuje grekokatolicyzm i silny nacjonalizm ukraiński. Pozostały obszar Ukrainy widzi jako zintegrowany z Federacją Rosyjską. Inne państwa południowo-wschodniej Europy natomiast, wierne prawosławiu, tj. Serbia, Macedonia, Rumunia, Bułgaria, Mołdawia i Grecja oraz w znacznej części muzułmańska Albania, powinny według niego zostać włączone do rosyjskiej strefy wpływów, która sięgałaby do Morza Jońskiego[23].

W nakreślony powyżej scenariusz geopolityczny wpisuje się również zaproponowany przez Dugina podział państwa ukraińskiego. Jego zdaniem istnienie Ukrainy jest pozbawione geopolitycznego sensu, jej przeznaczenie zaś symbolizuje nazwa tego państwa będąca synonimem regionu granicznego, strefy buforowej pomiędzy Wschodem a Zachodem. Rosyjski geopolityk podkreśla, że na terytorium Ukrainy nie doszło do ukształtowania się unikalnej cywilizacji. Odwołując się do geografii, Dugin wskazuje, że Dniestr i Dniepr, czyli dwie największe rzeki płynące przez terytorium Ukrainy, skutecznie ograniczały zdolności integracyjne tego państwa w ciągu wieków. Podkreśla, że ogromną przestrzeń Ukrainy zamieszkują różne etnosy (od ros. *этнос* – tu w znaczeniu 'społeczność', 'zbiorowość ludzka'), które mają przeciwstawne cele geopolityczne. Zarówno etniczni Wielkorusini, jak i cywilizacyjnie im bliscy Małorusini są zorientowani na związki z Rosją, odmienny kulturowo etnos zachodnioukraiński natomiast staje się częścią

Eurazjatyckiego mniejszości katolickiej. Zob. А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 368–370. Por. Л.В. Савин, *Россия–Украина–Польша: геополитические императивы*, w: *К геополитике*, red. Л.В. Савин, Москва 2011, s. 225–235.

[23] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 219–228. Por. А.Л. Бовдунов, *Политико-географические образы Центральной и Восточной Европы и геополитическая организация региона*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 10: *Восточная Европа*, red. Л.В. Савин, Москва 2011, s. 4–18; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina…*, s. 228–232. Należy podkreślić, że w stworzonej przez Dugina konstrukcji geopolitycznej obydwa państwa sprzymierzone, tzn. Niemcy i Rosja, powinny ze sobą współpracować i zwalczać wszelkie przejawy rusofobii w Europie Środkowej oraz postawy antyniemieckie w Rosji. O partnerstwie i współpracy obu mocarstw świadczy postulowany przez Dugina projekt likwidacji tzw. układów dwustronnych na rzecz trójstronnych. Przykładowo, relacje i uzgodnienia niemiecko-polskie, niemiecko-ukraińskie bądź rosyjsko-polskie i rosyjsko-ukraińskie powinny być przekształcone w układy trzech państw. Do pierwszych z nich należy wprowadzić jako współpartnera Rosję, a do drugich Niemcy. W rezultacie kilkanaście państw europejskich położonych między Rosją a Niemcami ma zatracić wszelkie atrybuty suwerenności, a o ich przyszłości będą decydowały wspólnie władze Moskwy i Berlina; А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 224–226. Por. P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina…*, s. 232.

http://rcin.org.pl

zachodnioeuropejskiego obszaru kulturowego[24]. Z tego powodu państwo ukraińskie istniejące w obecnych granicach nie może się w pełni zjednoczyć z blokiem eurazjatyckim lub z Europą Środkową, stanowiącą niemiecką strefę wpływów. W takim układzie geopolitycznym Ukraina – marionetka w rękach amerykańskich polityków – może istnieć tylko jako część „kordonu sanitarnego", stanowiąc źródło destabilizacji Europy Wschodniej i zarzewie potencjalnego konfliktu zbrojnego. Z tych powodów istnienie suwerennej Ukrainy w obecnej formie stanowi zagrożenie dla interesów Rosji i jest poważnym ciosem wymierzonym w jej bezpieczeństwo, co Dugin utożsamia wręcz z dokonaniem inwazji na terytorium Federacji Rosyjskiej[25]. Dlatego też, analogicznie do pozostałych państw należących do „kordonu sanitarnego",

---

[24] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 376–377. Warto zwrócić uwagę na fakt, że Dugin, omawiając sytuację geopolityczną „kordonu sanitarnego", posługuje się terminem „etnos" (ros. *этнос*, od gr. *ethnos*) – w opracowaniach rosyjskiego geopolityka oznacza on zamieszkujące na danym obszarze i ściśle z nim związane społeczności o określonych cechach, do których należą: historia, język, prawo regulujące stosunki międzyludzkie, obyczaje i moralność. W koncepcji Dugina określenie to zajmuje miejsce podrzędne wobec utożsamianego z państwem terminu „naród", który składa się z wielu e t n o s ó w; А.Г. Дугин, *Этносоциология*, Москва 2011, s. 8–25; В.Э. Багдасарян, *Этнос и проблема цивилизационной идентичности*, w: *Этноцентрум: Сборник материалов по проблемам этносоциологии и социальной антропологии*, red. А.Г. Дугин, А.Л. Бовдунов, Москва 2012, s. 138–143. W ten sposób Dugin, nawiązując do teorii Lwa Gumilowa, tworzy naukową legitymizację procesu włączania do „narodu rosyjskiego" różnych grup etnicznych, a nawet mniejszości narodowych. W przypadku Ukrainy teoria ta uprawdopodabnia zatem interpretację, że państwa ukraińskiego nie zamieszkuje jeden naród ukraiński, tylko poszczególne e t n o s y, co prowadzi do wniosku, że Ukraina nie jest państwem, a Ukraińcy – narodem. Pogląd ten rosyjski geopolityk dobitnie wyjaśnił w wywiadzie udzielonym polskiemu czasopismu „Fronda" w 1998 r.: „My Rosjanie i Niemcy rozumujemy w pojęciach ekspansji i nigdy nie będziemy rozumować inaczej. Nie jesteśmy zainteresowani po prostu zachowaniem własnego państwa czy narodu. Jesteśmy zainteresowani wchłonięciem, przy pomocy wywieranego przez nas nacisku, maksymalnej liczby dopełniających nas kategorii. Nie jesteśmy zainteresowani kolonizowaniem tak jak Anglicy, lecz wytyczaniem swoich strategicznych granic geopolitycznych bez specjalnej nawet rusyfikacji, chociaż jakaś tam rusyfikacja powinna być. Rosja w swoim geopolitycznym oraz sakralno-geograficznym rozwoju nie jest zainteresowana w istnieniu niepodległego państwa polskiego w żadnej formie. Nie jest też zainteresowana istnieniem Ukrainy. Nie dlatego, że nie lubimy Polaków czy Ukraińców, ale dlatego, że takie są prawa geografii sakralnej i geopolityki […] Jestem przekonany, że we wspólnym eurazjatyckim domu znajdzie się miejsce i dla Niemców, i dla Polaków, i dla Francuzów, i dla Włochów. My, Rosjanie, narzucimy całej Eurazji jedynie barbarzyński, sakralny stosunek do życia, a jak się on będzie przejawiał w przypadku konkretnej nacji, to zależeć będzie od własnych predyspozycji narodowych. Polaków widzę np. jako obrońców słowiańskiego rasizmu", *Czekam na Iwana Groźnego. Rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmawiał Grzegorz Górny*, Moskwa 1998, „Fronda", 1998, nr 11–12, s. 133, 139.

[25] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 347–349, 378–379.

http://rcin.org.pl

konieczny jest jej podział na cztery strefy charakteryzujące się geopolityczną spójnością, tj. na:

- Ukrainę Wschodnią, czyli region położony na prawym brzegu Dniepru, od Czernichowa do Morza Azowskiego, pod względem politycznym, religijnym i etnicznym związany od wieków z Rosją. Dlatego też Dugin nie wyklucza nadania szerokiej autonomii tym ziemiom, ale nie precyzuje jej zakresu. W dalszej perspektywie rosyjski geopolityk postuluje przyłączenie tego obszaru do Federacji Rosyjskiej.
- Półwysep Krymski, który powinien znaleźć się pod strategiczną kontrolą Rosji. Ze względu na złożony charakter etniczny tej części Ukrainy należy jej nadać autonomię uwzględniającą interesy wszystkich zamieszkujących tam etnosów, czyli Wielkorusów, Małorusów i Tatarów Krymskich.
- Ukrainę Środkową rozciągającą się na obszarze od Czernichowa do Odessy (do tej części Ukrainy należy także Kijów). Ukraina Środkowa jest według Dugina bliska kulturowo Ukrainie Wschodniej i dlatego powinna znajdować się w eurazajańskiej strefie wpływów.
- Ukrainę Zachodnią, w której skład wchodzą: Wołyń, Galicja, Zakarpacie oraz wschodnia część Besarabii. Ta część Ukrainy wywiera decydujący wpływ na sytuację polityczną na całej Ukrainie, stanowiąc zaplecze sił antyrosyjskich i prozachodnich. Dlatego też celem Rosji powinna być nie tyle jej aneksja, ile zachowanie strategicznej kontroli nad tym obszarem przez ustanowienie „Federacji Zachodnioukraińskiej", której zakres integralności będzie można regulować w zależności od potrzeb. Granica strategiczna Rosji powinna przebiegać jak najdalej na Zachód (zachodni kraniec Europy Środkowej). Granicę kulturowo-religijną natomiast należy ustanowić pomiędzy Ukrainą Środkową i Ukrainą Zachodnią. Pozwoli to ochronić prawosławną Rosję przed wpływami katolicyzmu i kościoła unickiego[26].

Aby pozbawić Ukrainę roli narzędzia amerykańskiej polityki w Europie Środkowo-Wschodniej, należy dokonać jej geopolitycznej dekompozycji. Skuteczne przeprowadzenie tego procesu w ciągu najbliższych lat (przypomnijmy, że omawiamy koncepcję zawartą w publikacji wydanej w 1997 r.) powinno stanowić główny imperatyw rosyjskiej polityki zagranicznej w tej

[26] Zob. *ibidem*, s. 376–383. Por. А.А. Коваленко, *Перспективы федерализации Украины*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 2: *Украина*, red. Л.В. Савин, Москва 2010, s. 15–22; А.Ю. Корнев, *Государственно-правовые аспекты развития крымского регионализма*, w: *ibidem*, s. 25–32; Л.В. Савин, *Национально-политическая идентификация в Украине и формы репрезентации власти*, w: *К геополитике*, red. *idem*, Москва 2011, s. 51–64.

http://rcin.org.pl

części świata. Federacja Rosyjska bez integracji z Białorusią i Ukrainą nie może stać się strategicznym, politycznym i demograficznym mocarstwem[27].

Główną przyczyną, która spowodowała radykalizację poglądów Dugina i związanego z nim środowiska intelektualistów oraz polityków odnośnie do kwestii ukraińskiej była pomarańczowa rewolucja. Postrzegano ją jako sztucznie zaplanowaną i wpieraną przez Stany Zjednoczone operację mającą na celu utworzenie w Kijowie rządu dążącego do zerwania związków Ukrainy z Rosją. Z oczywistych względów zwycięstwo pomarańczowej rewolucji uznano za zagrożenie dla imperium eurazjańskiego[28]. Warto podkreślić, że jednym z następstw tego wydarzenia było pojawienie się koncepcji dotyczących nie tylko ściślejszej integracji Ukrainy z Rosją, lecz także metod realizacji tego przedsięwzięcia. Postulowano m.in. wzniecenie zbrojnego powstania części ludności Ukrainy, co w kontekście obecnych wydarzeń nabiera szczególnego znaczenia. 26 kwietnia 2006 r. w Ogólnorosyjskim Centrum Wystawowym, znajdującym się w północno-wschodnim okręgu administracyjnym Moskwy, odbył się drugi zjazd utworzonego przez Aleksandra Dugina Eurazjańskiego Związku Młodzieży działającego zarówno w Rosji, jak i w krajach Wspólnoty Niepodległych Państw. Podczas obrad uznano, że Rosja i Ukraina stanowią jednolitą przestrzeń geopolityczną. Podkreślono, że Federacja Rosyjska pozbawiona związków z państwem ukraińskim traci status mocarstwa eurazjatyckiego, stając się krajem azjatyckim, Ukraina bez Rosji natomiast jest skazana na polityczną i ekonomiczną marginalizację. Prozachodni rząd ukraiński utworzony w wyniku pomarańczowej rewolucji uznano za okupacyjny reżim. W związku z tym, jak przekonywali obecny na zjeździe Leonid Sawin – moderator ukraińskiej frakcji Eurazjańskiego Związku Młodzieży, a następnie Walerij Korowin – ówczesny przywódca organizacji, należy powołać Ruch Eurazjański i sformować Eurazjańską Armię Powstańczą na Ukrainie. Podstawą realizacji tego przedsięwzięcia miały stać się komórki Eurazjańskiego Związku Młodzieży działające w wielu miastach na Ukrainie oraz regionalne struktury Partii Narodowo-Bolszewickiej (ros. Национал-большевистская партия, НБП). Głównym zadaniem powstańczej armii miało być prowadzenie walki partyzanckiej i oczyszczenie okupowanego terytorium z najeźdźców[29].

---

[27] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 382–383.

[28] И.В. Максимов, *Цветная революция-социальный процесс или сетевая технология?*, Москва 2010, s. 19–23, 27–43, 86–104. Por. К. Черемных, М. Восканян, *Анонимная война*, „Изборский клуб", 2013, nr 6, s. 60–94; Н. Стариков, *„Оранжевая кровь"*, „Изборский клуб", 2013, nr 10, s. 88–94.

[29] „Перед членами нового союза выступил координатор ЕСМ Украины Леонид Савин, который пригрозил вновь возрождающемуся оранжевому режиму Украины,

http://rcin.org.pl

W następnych latach Aleksandr Dugin konsekwentnie głosił swoje poglądy, traktując Ukrainę jako państwo będące w stanie upadku, zawieszone w geopolitycznej próżni pomiędzy Wschodem a Zachodem. Wielokrotnie postulował także realizację scenariusza dotyczącego podziału państwa ukraińskiego, który nakreślił w *Podstawach geopolityki*[30]. Interpretując sekwencję

что »если оранжевое марионеточное правление на Украине восстановится, то мы начнём сопротивление оранжевой власти, создав Евразийскую повстанческую армию на Украине, а так же евразийский рух« […] А в условиях, когда Украина захвачена »оранжевой« прозападной марионеточной властью, ЕСМ не видит иных способов очистить оккупированную территорию от захватчиков, кроме как путём создания повстанческого движения – евразийского фронта на Украине. Сегодня ячейки ЕСМ – узлы будущей повстанческой армии находятся во всех городах и населённых пунктах Украины. Как только »оранжевые« вновь объединятся – мы откроем партизанское сопротивление, создав Евразийский Рух и Евразийскую повстанческую армию", *Съезд ЕСМ объявил повстанческую войну Украине*, https://anticompromat.panchul.com/esm/esm02.html (dostęp: 26 IX 2024).

[30] Dla przykładu warto przytoczyć kilka opinii Aleksandra Dugina dotyczących geopolitycznej przyszłości Ukrainy. 13 VIII 2008 r., komentując stosunki rosyjsko-ukraińskie, Dugin stwierdził: „Ukraina się zachowuje, jakby była w NATO, jakby jej bezpieczeństwo gwarantowało państwo z bronią jądrową. Do takiego zachowania Rosja nie dopuści. Proszę, podzielmy się po połowie: Krym, Wschód, Charków, Donieck, Kijów są nasze. A Wołyń i Iwano-Frankowsk niech sobie wchodzą do NATO […] To się może skończyć wojną. A konflikt zbrojny z Rosją o Krym doprowadzi do wojny domowej na Ukrainie. Kto sieje wiatr, ten zbiera burzę", P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina…*, s. 236. Por. A.G. Dugin, *Kwestia Ukrainy jest już przesądzona. Zapis wywiadu udzielonego państwowej telewizji rosyjskiej w roku 2009*, http://geopolityka.net/prof-dugin-kwestia-podzialu-ukrainy-jest-juz-przesadzona/ (dostęp: 29 VIII 2024). W 2013 r. Aleksandr Dugin sformułował trzy warianty rozwiązania kwestii ukraińskiej. Wariant pierwszy zakładał podział Ukrainy na dwie strefy: zachodnią i południowo-wschodnią. Podział ten mógłby zapobiec potencjalnej wojnie domowej, na której progu jakoby stanęła Ukraina. Wariant drugi miał polegać na skomplikowanej grze z pragmatycznymi władzami Ukrainy w celu nakłonienia ich do eurazjańskiego projektu integracyjnego pod presją okoliczności bądź obietnic uzyskania korzyści politycznych, ekonomicznych i energetycznych. Zdaniem Dugina byłby to scenariusz pokojowy, możliwy do zrealizowania w warunkach kryzysu społeczno-ekonomicznego na Ukrainie. W tym celu należałoby sięgnąć do arsenału „wojen sieciowych", dążąc jawnymi i tajnymi kanałami do podporządkowania elit państwa ukraińskiego i przekonania ich do słuszności integracji eurazjańskiej przez wykorzystanie instrumentów ekonomicznych, energetycznych, prawnych, informacyjnych i naukowych. Wariant trzeci, według Dugina najbardziej awangardowy, zakładał natomiast wykorzystanie zachodnioukraińskich nacjonalistów. Jego zdaniem nie podzielają oni wartości liberalizmu, indywidualizmu, tolerancji, wielokulturowości, praw człowieka i innych postmodernistycznych standardów, dominujących we współczesnym społeczeństwie Zachodu. Dugin podkreśla, że ukraiński nacjonalizm jest główną przeszkodą w realizacji eurazjańskiego projektu integracyjnego. Należy jednak spróbować „przekształcić truciznę w lekarstwo", a wroga w przyjaciela, imperium eurazjańskie zakłada bowiem zachowanie tradycji i specyfiki kulturowej poszczególnych „etnosów" i narodów, w tym również

http://rcin.org.pl

wydarzeń zapoczątkowaną na Euromajdanie, sięgnął do argumentów geopolitycznych i eschatologiczno-filozoficznych. W jego opinii na świecie od wieków trwa planetarne starcie pomiędzy „nadcywilizacją morza" (utożsamianą przez Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię, Australię i ich sojuszników) a „nadcywilizacją lądu" (utożsamianą przez Rosję, kontynentalną Europę oprócz Wielkiej Brytanii, kraje arabskie, państwa środkowoazjatyckie, Chiny, Indie i Japonię). Władzy „nadcywilizacji morza" – talassokracji – Dugin przypisuje takie pojęcia i wartości, jak indywidualizm, konformizm, materializm, modernizm i kapitał. Władza „nadcywilizacji lądu" natomiast – tellurokracja – reprezentuje takie wartości, jak tradycja, hierarchia, personalizm, kolektywizm. W mitologii konflikt ten symbolizuje starcie Lewiatana, tj. Stanów Zjednoczonych, z Behemotem, czyli cywilizacją eurazjańską[31]. Współcześnie konfrontacja ta odbywa się zarówno w sferze ideologicznej i informacyjnej, jak i ekonomicznej, militarnej oraz politycznej[32].

„ukraińskości"; zob. А.Г. Дугин, *Евразийский проект и его украинская проблема*, https://newsland.com/post/2139616-evraziiskii-proekt-i-ego-ukrainskaia-problema (dostęp: 26 IX 2024 2014); J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku,* Warszawa 2014, s. 20–22.

[31] А.Г. Дугин, *Геостратегический контекст противоборства морских и континентальных держав,* w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание,* t. 14: *Евразийский Союз,* red. Л.В. Савин, Москва 2012, s. 15–22; *idem, Основы геополитики…,* s. 14–19, 466–471.

[32] Warto podkreślić, że do konfrontacji pomiędzy obydwiema „nadcywilizacjami" dochodzi także w cyberprzestrzeni. Aleksandr Dugin postuluje rozwój eurazjańskiej, wielobiegunowej cybergeopolityki opartej na wykorzystaniu internetu. Narzędzie to umożliwi stworzenie wirtualnych, sieciowych cywilizacji, które będą stanowić blok opozycyjny wobec atlantyckiej globalizacji, wrogiej Rosji. Wirtualne cywilizacje powinny być mimo wszystko przywiązane do konkretnego obszaru geograficznego. Powinny też mieć swój własny kod kulturowy. Pod tym pojęciem geopolityk rozumie paradygmat działania licznych, ponadnarodowych organizacji, takich jak związki religijne, polityczne i ekologiczne, które dzięki narzędziom internetowym mogą efektywnie propagować swoje idee. Odwrócenie wektora wykorzystania internetu z homogenizującego instrumentu do platform zlokalizowanych w odpowiednich systemach językowych spowoduje powstanie wirtualnego odpowiednika świata wielobiegunowego. Takie wirtualne platformy, jak internet chiński czy rosyjskojęzyczny (Runet), mogą – zdaniem Dugina – stworzyć podstawy do realnego przeciwstawienia się monopolowi cywilizacyjnemu i politycznemu USA, który jest propagowany w postaci globalizmu. Ponadto uważa on, że z pełną świadomością i polityczną przebiegłością należy wykorzystać potencjał tkwiący w internecie jako w „światowej sieci" – geopolitycznym instrumentarium Zachodu – do reintegracji przestrzeni postsowieckiej. Dugin proponuje stworzenie projektu „Wirtualna Eurazja" (ros. *Виртуальная Евразия*), którego sens będzie się sprowadzał do zajęcia jak największego sektora internetu i zbudowania w nim swojej wirtualnej przestrzeni. Według geopolityka Eurazja ma swoje miejsce nie tylko w przestrzeni fizycznej, gospodarczej i politycznej, lecz także w wirtualnej, sieciowej; А.Г. Дугин, *Попкультура и знаки времени*, Санкт-Петербург

http://rcin.org.pl

Areną geopolitycznej rywalizacji, obok Naddniestrza, Kaukazu, Abchazji, Osetii Południowej i Gruzji, jest także państwo ukraińskie.

Według Dugina głównym celem Stanów Zjednoczonych jest realizacja strategii opracowanej przez Zbigniewa Brzezińskiego, która zakłada oderwanie Ukrainy od eurazjańskiego kręgu cywilizacyjnego. Ma ona na celu sprowadzenie Rosji do roli mocarstwa regionalnego. Zdaniem rosyjskiego geopolityka pierwszą odsłoną tego planu stało się obalenie legalnej władzy w Kijowie przy pomocy ukraińskich nacjonalistów wspieranych przez USA i ustanowienie antyrosyjskiego rządu, który rozpoczął zakrojoną na szeroką skalę eksterminację ludności rosyjskiej zamieszkałej na Ukrainie. W tej sytuacji Rosja została zmuszona do udzielenia „symetrycznej odpowiedzi" na „atlantycką prowokację w Kijowie" w postaci aneksji Półwyspu Krymskiego, dokonanej przy udziale jego mieszkańców, korzystających ze wsparcia rosyjskich wojsk. Co więcej, kryzys wewnętrzny na Ukrainie spowodowany wydarzeniami na kijowskim Majdanie został potraktowany przez Dugina jako pretekst do rewizji integralności państwa ukraińskiego. Kolejnym działaniem podjętym w celu „obrony własnych granic" stało się powtórzenie krymskiego scenariusza we wschodnich obwodach Ukrainy[33]. Należy podkreślić, że Aleksandr Dugin, dla którego sytuacja na Ukrainie ma wymiar także osobisty (jego matka była pochodzenia ukraińskiego), aktywnie zaangażował się w konflikt[34]. Wydaje się, że jego rola w konfrontacji rosyjsko-ukraińskiej jest dużo większa niż tylko ograniczająca się do koordynowania wsparcia informacyjnego, finansowego i logistycznego udzielanego separatystom przez organizacje działające pod jego patronatem.

Prawdopodobna jest teza, że Dugin był jednym z pomysłodawców rozwiązania kwestii ukraińskiej i twórcą geopolitycznego modelu prowadzonych działań, czyli stworzenia prorosyjskich organizmów państwowych na terytorium Ukrainy. Wskazuje na to kilka poszlak. Podczas wojny rosyjsko-gruzińskiej w 2008 r. przebywał w Osetii Południowej, doradzając zdobycie Tbilisi i obalenie prezydenta Micheila Saakaszwilego. Kolejnym krokiem miało być zdobycie Półwyspu Krymskiego, który, jak to ujął Dugin, „i tak

---

2005, s. 486–493; B. Gołąbek, *Runet jako extra territorium byłego ZSRR – wokół rosyjskiej cybergeopolityki*, w: *Studia nad rosyjską geopolityką…*, s. 95–100.

[33] А.Г. Дугин, *О Новороссии и вводе войск. Геополитический анализ*, https://sociologiacritica.es/2014/06/30/o-новороссии-и-вводе-войск-геополитич/ (dostęp: 29 VIII 2024). Por. *Группа экспертов во главе с Сергеем Глазьевым. Украина: между Западом и Россией*, „Изборский клуб", 2014, nr 4, s. 6–28; Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York 1997, s. 30–48, 87–118.

[34] А.Г. Дугин, *Украинцев я очень люблю, я сам – украинец*, http://evrazia.org/article/2469 (dostęp: 29 VII 2014).

http://rcin.org.pl

jest częścią Rosji”[35]. W jednym z wywiadów przyznał, że przywódcy separatystycznej Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej są jego bliskimi przyjaciółmi, którzy w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia uczestniczyli w prowadzonych przez niego kursach geopolityki. Podkreślił, że przeszli oni gruntowne przeszkolenie i są gorliwymi zwolennikami idei neoeurazjanizmu. Dodał też, że pozostaje z nimi w stałym kontakcie. Co więcej, Dugin twierdzi, że Doniecka Republika Ludowa stanowi końcowe stadium politycznego projektu, który powstał jako odpowiedź na pomarańczową rewolucję na obozie szkoleniowym Międzynarodowego Ruchu Eurazjańskiego zorganizowanym pod Włodzimierzem w 2006 r.[36]

W kontekście wypowiedzi Dugina warto przypomnieć, że w roku 2006 w kręgu neoeurazjanskiej szkoły geopolityki zrodziła się idea utworzenia Eurazjańskiej Armii Powstańczej na Ukrainie. Ponadto rosyjski geopolityk ujawnił, że w operacji krymskiej oprócz wielu aktywistów szeroko rozumianego ruchu neoeurazjańskiego masowo wstępujących w szeregi „Samoobrony Krymu” brał udział także jego syn Artur, prominentny działacz Eurazjańskiego Związku Młodzieży. Podczas operacji realizował on zadania związane z blokowaniem ukraińskich budynków rządowych bezpieczeństwa informacyjnego – prawdopodobnie brał udział w działaniach mających na celu uniemożliwienie przedstawicielom strony ukraińskiej przekazywania informacji na zewnątrz lub dbał o to, aby informacje te były przekazywanie w odpowiednio zmanipulowanej, korzystnej dla strony rosyjskiej, formie. Następnie zdecydował się zostać dziennikarzem telewizji Russia Today, aby prowadzić wojnę informacyjną[37]. Jednym z wieloletnich działaczy

---

[35] Д. Ньюман, *Кто придумал аннексировать украинский Крым?*, https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/07/140710_ru_s_dugin_russia_ukraine (dostęp: 28 VIII 2024).

[36] „Да, я многих из них знаю, донецких лидеров практически всех лично, и они действительно мои единомышленники, они патриоты, они с моим участием изучали геополитику, некоторые из них, россияне, вместе со мной ещё с 90-х годов прошли путь патриотической оппозиции. Некоторые из них были в наших лагерях ещё в 2006 году и, кстати, Донецкая республика как виртуальный проект была создана в нашем евразийском лагере под Владимиром в 2006 году. Я нахожусь с ними в постоянном контакте. Таким образом лидеры ДНР и ЛНР, да и всё движение в Новороссии является частью проекта возрождения России, за которую мы многие десятилетия бьёмся, бьюсь я лично, мои соратники по Евразийскому движению, такие, как Александр Проханов и другие. На самом деле в Новороссию вложили своё сердце, душу, всё, что мы имели, все патриоты России, имеющие какое-то влияние”, А.Г. Дугин, *Вводить войска в Новороссию,* http://dynacon.ru/content/articles/3314/ (dostęp: 28 VIII 2024).

[37] „И я послал своего сына в Крым, когда здесь ещё не было активной фазы событий. Он, мой сын, приехал в Крым и потом участвовал в блокаде правительственных

http://rcin.org.pl

Eurazjańskiego Związku Młodzieży był także Aleksandr Prosiołkow, który aż do śmierci w dniu 31 lipca 2014 r. pełnił funkcję wiceministra spraw zagranicznych Donieckiej Republiki Ludowej[38]. Należy podkreślić, że główni przywódcy administracji państwowej samozwańczych republik i ich sił zbrojnych – Denis Puszylin, Igor Striełkow, Aleksandr Borodaj, Pawieł Gubariew i Walerij Bołotow – wzięli udział w specjalnym posiedzeniu Klubu Izborskiego w Doniecku. Warto zaznaczyć, że organizacja ta skupia czołowe postacie rosyjskiej sceny politycznej i stanowi intelektualne zaplecze Kremla. Aleksandr Prochanow – pisarz, polityk i przewodniczący Klubu Izborskiego wraz z Aleksandrem Duginem, Walerijem Korowinem i innymi ekspertami przygotowali projekt nowego państwa, które powstało w południowo-wschodniej części „byłej Ukrainy". Nowy twór geopolityczny, w którego skład weszły Ługańska Republika Ludowa oraz Doniecka Republika Ludowa, proklamowano 12 maja 2014 r. W ten sposób powstało Federalne Państwo Noworosji (ros. Федеративное государство Новороссия, ukr. Федеративна держава Новоросія)[39]. Nazwa państwa nie jest przypadkowa, ma bowiem wskazywać, że ziemie te w przeszłości należały do Imperium Rosyjskiego, Federacja Rosyjska zaś jako jego sukcesor ma prawo je przyłączyć do swojego terytorium[40]. Dugin podkreśla, że obwody

---

зданий, в информационном обеспечении. Потом ещё наши ребята в Крым приехали, записались в батальоны самообороны. И фактически я сделал то, что я обещал. Я сказал, что это моя война, и я в ней участвовал", А.Г. Дугин, *Это моя война!*, http://dynacon.ru/content/articles/3274/ (dostęp: 28 VIII 2024). Por. wypowiedź Dugina: „И вот, мой сын Артур, услышав это, приехал в Крым. Он был готов записаться в самооборону, установил с ними контакты. Он приехал сюда воевать в полном смысле этого слова. Но поскольку на полуострове появились более подготовленные »вежливые люди«, то он, работая на Russia Today, решил заниматься информационной войной. Артур уехал отсюда только после того, как побывал на Перекопе и убедился, что Крым это уже наша земля", А.Г. Дугин, *В Крыму надо ввести духовную цензуру…*, http://crimea.mk.ru/articles/2014/06/04/aleksandr-dugin-v-krymu-nado-vvesti-dukhovnuyu-cenzuru.html (dostęp: 28 VIII 2024).

[38] *Убит лидер ЕСМ по ЮФО Александр Просёлков*, Евразийский союз молодёжи, http://rossia3.ru/proselkov3107 (dostęp: 31 VII 2014).

[39] *Александр Проханов разработает идеологию Новороссии*, http://novorossia.su/ru/node/2386 (dostęp: 31 VII 2014); *В Донецке состоялось первое заседание филиала Изборского клуба – Новороссия*, https://3rm.info/main/47867-v-donecke-sostoyalos-pervoe-zasedanie-filiala-izborskogo-kluba-novorossiya.html (dostęp: 26 IX 2024); *Идеология Новороссии. Изборцы предлагают своё видение идейной основы для нарождающегося на юго-западных рубежах РФ государства*, „Изборский клуб", 2014, nr 5, s. 6–32.

[40] Termin „Noworosja" był stosowany od XVIII do XX w. w Imperium Rosyjskim na określenie terenów dawnego „dzikiego stepu", czyli obszarów położonych na północ od Morza Czarnego i Azowskiego i południe od granic Rzeczypospolitej sprzed 1793 r., a więc na obszarze obecnej południowej Ukrainy, przyłączonych do Rosji w 1774 r. po wojnach

http://rcin.org.pl

doniecki i ługański od zawsze były integralną częścią Rosji, a ich mieszkańcy, charakteryzujący się silnym przywiązaniem do prawosławia, stanowią południowo-zachodnią część cywilizacji eurazjańskiej. Ludność zamieszkująca na tych obszarach od zawsze konsekwentnie opowiadała się za przyjaźnią z Rosją. Ziemie Noworosji w obrębie granic państwa ukraińskiego znalazły się losowo, co nastąpiło w roku 1991 w wyniku rozpadu ZSRS. Obszary te mogą przynależeć do Ukrainy tylko w wtedy, gdy kraj ten będzie uczestniczył w procesie integracji z Rosją. Według Dugina tożsamość historyczna etnosów Noworosji wywodzi się z rosyjsko-sowieckiej przeszłości, którą ukształtowały dzieje Rusi Kijowskiej, Imperium Rosyjskiego, prawosławie i Wielka Wojna Ojczyźniana. Według twórców projektu „Noworosji" państwo to ma być podporządkowane „suwerennej władzy" i wolne od wpływu oligarchów, których dobra należy znacjonalizować[41]. Postulaty te znalazły odzwierciedlenie także w programie politycznym Ruchu Społeczno-Politycznego Partia Noworosji (ros. Общественно-политическое движение »Партия Новороссии«), który założono 13 maja 2014 r. z inicjatywy Pawła Gubariewa[42].

Należy podkreślić, że niektóre koncepcje geopolityczne Dugina i związanego z nim środowiska neoeurazjańskiego są widoczne w działaniach Kremla oraz w wypowiedziach samego prezydenta FR Władimira Putina. Po pierwsze, kluczowym elementem polityki Rosji wobec nowych władz Ukrainy jest domaganie się reformy konstytucyjnej, która przekształciłaby ją z państwa unitarnego w federalne, ze znacznym uprzywilejowaniem regionów wschodnich i południowych. Potwierdza to m.in. oświadczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR z 17 marca 2014 r., w którym Moskwa zażądała, aby Rada Najwyższa Ukrainy powołała zgromadzenie konstytucyjne z równym przedstawicielstwem wszystkich regionów państwa ukraińskiego. Miałoby

---

z Turcją. Na terytorium tym istniała w latach 1764–1783 i 1796–1802 gubernia noworosyjska podzielona w 1802 r. na gubernie: jekaterynosławską, chersońską (1802–1803 – mikołajowską) i taurydzką. Do Noworosji była zaliczana również Besarabia (od 1812 r. obwód, a od 1873 r. gubernia besarabska), a także Obwód Wojska Dońskiego (Rostów nad Donem, Taganrog); zob. *Россия. Географическое описание Российской Империи по губерниям и областям с географическими картами*, Санкт-Петербург 1913, s. 58–64. Por. Н. Краснов, *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Земли Войска Донского*, Санкт-Петербург 1863.

[41] А.Г. Дугин, *Время Новороссии*, http://dynacon.ru/content/articles/3309/ (dostęp: 28 VIII 2024); *idem*, *Крым в России. Что дальше?*, http://dynacon.ru/content/articles/2864/ (dostęp: 28 VIII 2024); *idem*, *Новороссия часть Русского мира*, http://dynacon.ru/content/articles/3419/ (dostęp: 28 VIII 2024).

[42] *Программа Общественно-политического движения „Партия Новороссии"*, http://novorossia.su/ru/node/1753 (dostęp: 31 VII 2014).

http://rcin.org.pl

ono opracować i zatwierdzić projekt nowej konstytucji. Zgodnie z rosyjską koncepcją Ukraina ma stanowić „demokratyczne państwo federacyjne", którego regiony będą samodzielnie wybierać organy władzy ustawodawczej i wykonawczej oraz mieć szerokie pełnomocnictwa, odzwierciedlające historyczno-kulturową specyfikę każdego z nich. Wymuszenie tych rozwiązań zapewniłoby Rosji za pośrednictwem wschodnich rejonów państwa ukraińskiego kontrolę nad polityką Kijowa. Oznaczałoby to przekształcenie państwa ukraińskiego w luźny konglomerat regionów federalnych, w którym niemożliwe by było prowadzenie jednolitej polityki gospodarczej, kulturowej i społecznej, a regiony wyposażone w kompetencje ustawodawcze nie uwzględniałyby nadrzędnej pozycji władz centralnych, co mogłoby dotyczyć szczególnie obwodów wschodnich[43]. Po drugie, w wypowiedziach prezydenta Rosji dotyczących dalekosiężnych projektów geopolitycznych jest słyszalny oddźwięk koncepcji neoeurazjanistów. W jednej ze swoich wypowiedzi Władimir Putin stanowczo podkreślił, że Rosja staje się centrum cywilizacji Rosyjskiego Świata, którego rdzeniem jest wspólnota rosyjsko-ukraińsko-białoruska, jej główny obszar stanowi zaś przestrzeń postsowiecka zamieszkana przez ludność rosyjskojęzyczną. O przynależności do wspólnoty Rosyjskiego Świata decydują przede wszystkim czynniki kulturowe, takie jak język, religia prawosławna i odwoływanie się do wspólnych wartości bez względu na posiadane obywatelstwo i pochodzenie etniczne[44]. Poglądy wyrażone przez prezydenta Putina są więc tożsame z definicją wspomnianego przez Walerija Korowina „eurazjańskiego bieguna geopolitycznego" stanowiącego część tzw. świata wielobiegunowego[45].

---

[43] T.A. Olszański, *Ukraina: suwerenna decentralizacja czy niesuwerenny federalizm*?, „Komentarze OSW", 2014, nr 134, s. 1–2; A. Moshes, *More Stick, Less Carrot: Russia's Policy Towards Ukraine Following Recent Events*, „Russian Analytical Digest", 2014, nr 146, s. 2–3.

[44] M. Menkiszak, *Doktryna Putina: Tworzenie koncepcyjnych podstaw rosyjskiej dominacji na obszarze postsowieckim*, „Komentarze OSW", 2014, nr 131, s. 1–7; P. Panov, *Nation-building in Post-Soviet Russia: What Kind of Nationalism is Produced by the Kremlin?*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 85–94.

[45] Po upadku ZSRS Federacja Rosyjska ulegała idealistycznej wizji stworzenia ładu międzynarodowego opartego na wspólnocie interesów wszystkich wielkich potęg. W połowie lat 90. ubiegłego stulecia nastąpiło przejście do wizji realistycznej, opartej na wielobiegunowości. Punktem wyjścia dla tej koncepcji stała się teoria świata wielobiegunowego sformułowana przez Aleksandra Dugina. Dotyczy ona stworzenia układu wielu ośrodków siły i wpływu, które mają interesy zarówno sprzeczne, jak i zbieżne w pragmatycznych konfiguracjach dotyczących poszczególnych kwestii (zob. S. Bieleń, *Erozja monocentryzmu w stosunkach międzynarodowych*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku…*, s. 110). Budowa imperium eurazjańskiego i reorganizacja geopolityczna Europy jest konieczną odpowiedzią na zwycięstwo Stanów Zjednoczonych w zimnej wojnie i na likwidację ZSRS. Na gruzach tego komunistycznego imperium ma powstać nowe, potężniejsze mocarstwo, nawiązujące

http://rcin.org.pl

Należy zatem uznać, że włączenie Krymu do Federacji Rosyjskiej, a następnie powstanie separatystycznych organizmów państwowych w południowo-wschodniej części Ukrainy nie były przejawem autentycznych dążeń wolnościowych miejscowej ludności, określonym przez kremlowską propagandę jako Rosyjska Wiosna. Okazało się natomiast sztucznie stworzonym projektem geopolitycznym implementowanym za pomocą technologii

---

do tradycyjnych wartości ludów wschodniosłowiańskich, turańskich i ugrofińskich. Wymaga to zlikwidowania jednobiegunowego świata zachodniego zdominowanego przez morską potęgę Stanów Zjednoczonych na rzecz układu dwu- lub wielobiegunowego. Jego postanie stworzy możliwości prowadzenia ekspansywnej polityki przez lądowe imperium eurazjańskie. Zwolennicy neoeurazjanizmu opowiadają się za odejściem od świata unipolarnego, zdominowanego przez Stany Zjednoczone. W tej konfiguracji Rosja staje się bowiem „czarną dziurą" umiejscowioną między światem euroatlantyckim a Trzecim Światem. Jednym z głównych celów, jakie wyznaczają eurazjaniści, jest mobilizacja zasobów państw peryferyjnych (Trzeciego Świata). Działanie to ma głębokie uzasadnienie w poglądach filozoficznych Dugina, który wskazuje, że postliberalizm zatarł różnice pomiędzy lewicą a prawicą. Komunizm atakował kapitalizm z lewa, a faszyzm z prawa. Rosyjski geopolityk twierdzi, że można być w centrum, co oznacza akceptację obecnego porządku, lub na peryferiach, co przynosi sprzeciw. Zatem główną ideą Dugina jest mobilizacja peryferii, czyli tego, co zostało odrzucone. W praktyce przekłada się to na metafizyczną i polityczną aktywizację marginesów społeczeństwa postindustrialnego (zob. А.Г. Дугин, *Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века*, Санкт-Петербург 2009, s. 16–17). W dalszej kolejności Rosja powinna także dążyć do ścisłego, strategicznego sojuszu z najważniejszymi potęgami europejskimi (głównie wymieniane są tu Niemcy i Francja). Ekspansja geopolityczna, nawiązanie sojuszów z regionalnymi mocarstwami, takimi jak Chiny, Indie czy Iran, mają stać się podstawą do konsolidacji potencjału państw kontynentu eurazjatyckiego. Stworzony nowy ład międzynarodowy o charakterze wielobiegunowym zdaniem eurazjańskich geopolityków powinien opierać się na wykształceniu czterech głównych stref: angloamerykańskiej, paneurazjatyckiej, euroafrykańskiej i pacyficznej. Pierwsza miałaby obejmować Anglosferę (USA, Kanadę, Wielką Brytanię, Australię i część Polinezji) oraz Amerykę Łacińską. W skład strefy euroafrykańskiej miałyby wejść Unia Europejska i Afryka. Do strefy panazjatyckiej zostały zaliczone przede wszystkim obszar byłego ZSRS, Turcja, Iran oraz Indie, a do strefy pacyficznej – obszary Azji Wschodniej i Azji Południowo-Wschodniej. W dalszej perspektywie, w ramach podziału na cztery strefy geopolityczne, neoeurazjaniści kreślą podział bardziej szczegółowy: dwanaście „wielkich przestrzeni", jako wsteczny „idealny model" przyszłości. Są to przestrzenie: północnoamerykańska (USA, Kanada, Wielka Brytania, Australia i część Polinezji), środkowoamerykańska (Meksyk i Ameryka Środkowa), południowoamerykańska (całość kontynentu Ameryki Południowej), europejska (Unia Europejska i kraje europejskie z nią związane, np. Szwajcaria, Islandia i Norwegia), arabsko-islamska (kraje Maghrebu, Sudan, państwa Półwyspu Arabskiego), transsaharyjska (kraje Afryki subsaharyjskiej), islamsko-kontynentalna (głównie Turcja, Iran, Afganistan i Syria), indyjska, chińska, japońska oraz obszar „nowego Pacyfiku" (Azja Południowo-Wschodnia). Zob. А.Г. Дугин, *Теория многополярного мира*, Москва 2013, s. 276–337; L. Sykulski, *Integracja polityczna Eurazji we współczesnej rosyjskiej myśli geopolitycznej*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku…*, s. 349–365.

http://rcin.org.pl

sterowania społecznego i agresji informacyjnej oraz militarnej. Projekt powstał w kręgu rosyjskich geopolityków cieszących się poparciem Kremla, związanych ze środowiskiem neourazjańskim utożsamianym z Aleksandrem Duginem. Rzeczywistym celem, któremu służy realizacja geopolitycznej doktryny Dugina jest przede wszystkim ścisłe związanie południowo-wschodnich obszarów Ukrainy z Rosją, a w dalszej perspektywie całkowite pozbawienie suwerenności państwa ukraińskiego. Na realną możliwość realizacji tego scenariusza wskazują analizy czołowych rosyjskich geopolityków, którzy kreślą wizję przyszłego rozwoju sytuacji. Szczególnie interesująca w tym kontekście wydaje się prognoza gen. płk. Leonida Iwaszowa. Jego zdaniem wydarzenia na Euromajdanie zapoczątkowały proces rozpadu Ukrainy, którego nie można powstrzymać. W przeciągu roku lub dwóch możliwe jest przeprowadzenie kolejnych referendów analogicznych do tego, które odbyło się na Krymie 16 marca 2014 r. Rosja powinna aktywnie wspierać działania mające na celu powrót południowo-wschodnich ziem do macierzy.

Po „ustabilizowaniu" sytuacji społeczno-politycznej w tych regionach należy przejść do kolejnego etapu. Ma on polegać na wznieceniu nowej wojny buntowniczej w zachodnich rejonach obecnego państwa ukraińskiego, w szczególności tam, gdzie przebiega granica religijno-kulturowa, czyli pomiędzy Ukrainą Środkową a Ukrainą Zachodnią. Konieczne jest sprowokowanie silnych protestów i wystąpień. W tym celu należy wykorzystać spory religijne, represyjne działania nowych władz i obniżenie poziomu życia miejscowej ludności w porównaniu np. z poziomem życia mieszkańców włączonej do Federacji Rosyjskiej Noworosji. Dzięki tym działaniom będzie możliwe „ustabilizowanie" sytuacji przez federalizację Ukrainy. Powstaną cztery republiki federalne: Zachodnia ze stolicą we Lwowie, Środkowa ze stolicą w Kijowie, Wschodnia, której stolicą będzie Charków, oraz Południowa ze stolicą w Dniepropietrowsku. Według generała jest możliwy także inny scenariusz: wspomniane organizmy państwowe mogą być w pełni niezależne, kryzys ekonomiczny oraz spory między żądnymi władzy i wpływów oligarchami doprowadzą jednak do sytuacji kryzysowej. W takich warunkach część „niezależnych państw" może dążyć do ścisłej integracji z Rosją. Możliwości tej powinna zostać pozbawiona Zachodnia Ukraina (Lwów). Aby zrealizować tę koncepcję, konieczna jest według Iwaszowa aktywna działalność rosyjskich instytucji i organizacji społecznych. Pod tym enigmatycznym stwierdzeniem należy rozumieć prowadzenie wojny informacyjnej[46].

Podobny scenariusz rozwoju sytuacji na Ukrainie rozważa także Aleksandr Dugin. Jego zdaniem za wszelką cenę należy utrzymać lewobrzeżną część

[46] Л.Г. Ивашов, *Будущее Украины и Россия*, „Изборский клуб", 2014, nr 5, s. 11.

http://rcin.org.pl

Ukrainy oraz regiony nadczarnomorskie. Dzięki temu będzie można wspierać ośrodki oporu przeciwko „juncie", tzn. rządowi w Kijowie, bez konieczności przeprowadzenia bezpośredniej interwencji zbrojnej[47]. Możliwości dalszego istnienia państwa ukraińskiego nie widzi także Walerij Korowin, który przewiduje, że Ukraina zostanie podzielona pomiędzy blok atlantycki a eurazjański[48].

Geopolityczny cel Rosji wobec Ukrainy jest więc oczywisty – chodzi o trwałe podporządkowanie sobie Ukrainy przez uzyskanie wpływu na kierunki jej polityki zagranicznej, politykę wewnętrzną i bezpieczeństwa oraz na procesy gospodarcze. Podtrzymywanie niestabilności w Donbasie jest zatem jedynie instrumentem mającym służyć uzyskaniu wpływu na całą Ukrainę.

5.2. Wojna buntownicza Jewgienija Messnera jako element rosyjskiej wojny informacyjnej na przykładzie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego

Jak wspomniał generał Leonid Iwaszow, główną metodą realizacji rosyjskich celów geopolitycznych na obszarze państwa ukraińskiego jest prowadzenie tzw. wojny buntowniczej. Podstawy teoretyczne tego rodzaju wojny opisał pułkownik sztabu generalnego armii carskiej i weteran obu wojen światowych – Jewgienij Eduardowicz Messner (1891–1974). Już w latach sześćdziesiątych XX w. przestrzegał on świat przed nastaniem ery niekonwencjonalnych konfliktów, które dzisiaj określamy mianem asymetrycznych lub nieregularnych[49]. Zainteresowania naukowe Messnera, który ostatni okres swojego życia spędził jako pracownik naukowy wykładający na wyższych uczelniach wojskowych w Argentynie, dotyczyły psychologicznych aspektów sztuki wojennej, morale żołnierzy i oficerów oraz różnych form konfliktów[50].

---

[47] „Вся территория Украины вряд ли будет дружественной России, точка не возврата пройдена. Поэтому задача теперь запереть хунту в Правобережье (граница –русло Днепра, а на Юге к России отходит вся полоса Причерноморья – это необходимо, чтобы прервать черноморско-балтийский санитарный кордон). Параллельно естественному кошмару, который начнётся на Правобережье, в этой Киевской-галицкой державе, можно будет поддержать очаги сопротивления хунте и на Западе, но на сей раз точно без прямого участия войск", А.Г. Дугин, *Крым в России. Что дальше?*, http://dynacon.ru/content/articles/2864/ (dostęp: 28 VIII 2024).

[48] В. Коровин, *Гибель Украины*, „Изборский клуб", 2014, nr 5, s. 19–21.

[49] Por. przyp. 17 powyżej.

[50] Е.Э. Месснер, *Лик современной войны*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, red. И.В. Домнин, Москва 1999, s. 363–404. Szczegółowy

http://rcin.org.pl

Bazując na osobistych doświadczeniach oraz erudycyjnej wiedzy popartej znajomością kilku języków obcych, Messner opublikował wiele monografii, artykułów i studiów, wśród których na szczególną uwagę zasługuje opracowanie *Światowa wojna buntownicza* (ros. *Всемирная Мятежевойна*), wydane w Buenos Aires w 1971 r. Jego integralną część stanowi studium pt. *Bunt – imię Trzeciej Światowej* (ros. *Мятеж – имя Третьей Всемирной*), opublikowane w 1960 r. w stolicy Argentyny jako odrębne opracowanie[51].

Genezy nowego sposobu prowadzenia wojny Jewgienij Messner upatrywał w wydarzeniach związanych z rewolucją w Rosji, w filozofii sztuki wojennej w rozumieniu Sun-Tzu i w przebiegu obydwu wojen światowych oraz licznych konfliktów regionalnych. Obserwując rozwój wypadków, Messner doszedł do wniosku, że walki regularnych wojsk splatają się z zamieszkami o podłożu politycznym, społecznym i ekonomicznym lub z aktami terroru i działaniami prowadzonymi przez tajne organizacje, grupy sabotażowe i indywidualne jednostki. Działania te trudno sklasyfikować i wskazać na ich źródła. Dlatego też nową formę wojny nazwał walką buntem (ros. *борба мятежом*), czyli wojną buntowniczą. Zdaniem Messnera, o ile w dawnych wojnach czynnik psychologiczny był wykorzystywany pobieżnie, o tyle w wojnie buntowniczej stał się głównym narzędziem konfliktu. Dlatego też wojna buntownicza według Messnera jest wojną psychologiczną. Messner podkreśla, że tego rodzaju wojny czeka wielka przyszłość i że jego wyżej wspomniane studium ma jedynie charakter przyczynkarski i nie wyczerpuje problematyki[52].

---

biogram Jewgienija Messnera zawierają opracowania: И.В. Домнин, *От Первой мировой до „Третьей Всемирной". Жизненный путь Генерального штаба полковника Е.Э. Месснера*, w: *Хочешь мира, победи мятежевойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера*, red. И.В. Домнин, Москва 2005, s. 18–51; К. Александров, *Армия генерала Власова 1944–1945*, Москва 2006, s. 26, 41–42, 182, 248, 507; И.В. Домнин, *Краткий очерк военной мысли Русского Зарубежья*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, red. И.В. Домнин, Москва 1999, s. 448–527.

[51] Dorobek naukowy Jewgienija Messnera cieszy się niewielkim zainteresowaniem zarówno wśród polskich, jak i zachodnich badaczy. Warto wspomnieć, że jego sztandarowe monografie nie zostały jak dotychczas przetłumaczone na język angielski. Uczonym, który niedawno podjął tę problematykę w naszym kraju, jest Kazimierz Kraj, zob. K. Kraj, *Wojny asymetryczne czy miatieżewojna Jewgienija Messnera zagrożeniem dla bezpieczeństwa w XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka", 2012, nr 3, s. 33–41; *idem*, *Мятежевойна Jewgienija Messnera*, „E -Terroryzm", 2012, nr 2, s. 16–18.

[52] Warto podkreślić, że prowadzenie wojny z wykorzystaniem działań asymetrycznych stało się obiektem wnikliwych rozważań nazistowskiego filozofa Carla Schmitta, który w jednej ze swoich prac przedstawił koncepcję prawnej legitymizacji tego rodzaju działań w sferze prawa międzynarodowego; zob. C. Schmitt, *Theorie des Partisanen Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*, Berlin 1975; T. Kochi, *The Partisan: Carl Schmitt*

http://rcin.org.pl

Podstawową zasadę prowadzenia wojny buntowniczej stanowi oparcie się na ruchu narodowym, rebelii itp. jako na podmiotach rewolucji[53]. Według Messnera r e w o l u c j a to przede wszystkim pojęcie psychologiczne, które należy rozumieć jako szybką i radykalną zmianę zachodzącą w świadomości ludzi. Sztuka wzniecania rewolucji polega na stworzeniu i oderwaniu od społeczeństwa lub narodu aktywnej grupy kierowanej przez rewolucyjnych przywódców. Rewolucja charakteryzuje się psychologicznymi procesami zachodzącymi w masach ludowych stymulowanych przez aktywne grupy. Bazuje na najniższych ludzkich instynktach i psychologii tłumu, w wyniku czego kulturalny i cywilizowany człowiek staje się zwierzęciem i barbarzyńcą. W koncepcji Messnera psychologia „buntowniczych mas" stanowi główny oręż prowadzący do zwycięstwa lub klęski. Celem wojny jest nie tylko zneutralizowanie sił zbrojnych przeciwnika, lecz także zdestabilizowanie całego państwa za pomocą czynników psychologicznych: demoralizacji, strachu i poczucia zagrożenia osiąganego przez działania partyzantów i terrorystów[54].

Z tej przyczyny w o j n a b u n t o w n i c z a jest określana przez Messnera także jako półwojna, co należy rozumieć jako stan pośredni pomiędzy pokojem a konwencjonalnymi działaniami wojennymi. Wojnę buntowniczą cechuje również brak możliwości precyzyjnego określenia strony lub stron konfliktu, które kryją się za nieregularnymi, „bezpaństwowymi" siłami, prowadząc działania przy ich pomocy[55]. Trudno określić także początek i koniec tego typu wojny. W przypadku nowej wojny nie istnieją też takie pojęcia, jak t e a t r d z i a ł a ń w o j e n n y c h czy l i n i a f r o n t u w klasycznym znaczeniu tych terminów. Głównym celem wojny buntowniczej jest – jak pisze Messner – „zdobycie duszy wrogiego narodu". Dlatego też, aby skutecznie prowadzić wojnę buntowniczą, tak ważne jest sporządzenie profilu psychologicznego nie tylko jednostki ludzkiej, lecz także, a nawet przede wszystkim, grupy społecznej, społeczeństwa czy całego narodu. Stawia to ogromne wyzwania przed nową formą wywiadu – tzw. wywiadem psychologicznym

---

and Terrorism, „Law Critique", 2006, nr 17, s. 267–295. Poglądy Schmitta stały się podstawą twierdzeń Dugina, według którego partyzanci stosujący terrorystyczne metody walki stanowią narzędzie „Nadcywilizacji Lądu" w konflikcie z „Nadcywilizacją Morza", Rosja zaś, ze względu na tradycje wojen napoleońskich i Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, jest „gigantycznym imperium partyzantów". Opinie Dugina stanowią z atem próbę nadania (na razie tylko ideologicznej) legitymizacji działaniom asymetrycznym prowadzonym w interesach Federacji Rosyjskiej; zob. А.Г. Дугин, *Философия войны*, Москва 2004, s. 96–100.

[53] Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004, s. 15–23, 332–340.

[54] A. Schmid, *Terrorism as Psychological Warfare*, „Democracy and Security", 2005, nr 1, s. 137–146.

[55] Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна...*, s. 46–59.

http://rcin.org.pl

(ros. *психоразведка*)[56]. Walka toczy się zarówno w przestrzeni fizycznej, czyli na lądzie, morzu i w powietrzu, jak i, a właściwie przede wszystkim, w psychice człowieka. Pojęcie linii frontu w wojnie buntowniczej odnosi się do poszczególnych sfer aktywności danego społeczeństwa, takich jak ekonomia, polityka, kultura itp. Ważnym celem wojny buntowniczej jest zintegrowanie własnego narodu oraz przeciągnięcie na swoją stronę części ludności wrogiego państwa. Zadanie to mają realizować dziennikarze, dywersanci, prowokatorzy i propagandziści, psychologicznej obróbce natomiast należy poddać wszystkie grupy społeczne wrogiego państwa. Ważną rolę w tych działaniach odgrywają według Messnera partie polityczne i organizacje społeczne. Sekret utrzymania psychologicznej kontroli nad masami zrewoltowanych obywateli tkwi w tym, aby wyczuć ich pragnienia i chęci, a ich nową świadomość (neoświadomość) kształtować takim językiem, by masa uznała, że jest to wyrażenie jej własnej woli[57].

Po ogólnym scharakteryzowaniu genezy, pojęcia oraz celów wojny buntowniczej Messner przechodzi do szczegółowego przedstawienia głównych uczestników konfliktu. Dzieli ich na cztery grupy:

1. Masy buntownicze (ros. *мятежные массы*), czyli na nieposłusznych obywateli lub zrewoltowane tłumy stanowiące najliczniejszą i najbardziej niezorganizowaną grupę biorącą udział w konflikcie. Charakteryzuje je nieprzewidywalność oraz radykalizm postaw przechodzących od aktywności do pasywności i odwrotnie. Stawia to przed dowództwem operacyjnym kierującym wojną buntowniczą trudne wyzwanie, które w klasycznej sztuce wojennej można porównać z dowodzeniem wojskami dużej koalicji.
2. Kolumny buntownicze (ros. *мятежные колонны*), nazywane także kryptoarmią lub tajną milicją. Są to wydzielone z mas buntowniczych jednostki lub grupy, których zadanie polega na prowadzeniu działań terrorystycznych i dywersyjnych. Osoby tworzące kolumny buntownicze charakteryzują się wysoką ideowością i oddaniem sprawie, o którą walczą. Kolumny buntownicze to przede wszystkim dywersanci, terroryści, sabotażyści i prowokatorzy.

---

[56] *Ibidem*, s. 105–116.

[57] *Ibidem*, s. 59–64. Por. С.А. Зелинский, *Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание. Средства массовой коммуникации, информации и пропаганды – как проводник манипулятивных методик воздействия на подсознание и моделирования поступков индивида и масс*, Санкт-Петербург 2008; А.В. Кириллов, *Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание посредством СМИ (на примере операций по информационному обеспечению „MISO" военных конфликтов начала XXI в.)*, „Армия и общество", 2012, nr 2, s. 71–74.

http://rcin.org.pl

3. Buntownicza milicja (ros. *мятежное ополчение*). W koncepcji Messnera jest to określenie nieregularnych, ochotniczych oddziałów partyzanckich lub wojska powstańczego. Buntownicza milicja jest związana z narodem lub grupą etniczną, z której się wywodzi. Ponadto ma charakter terytorialny, co oznacza, że walczy w rejonie, z którego pochodzą bojownicy, i zazwyczaj jest wspierana przez rodzimą ludność.
4. Wojsko w wojnie buntowniczej (ros. *войско в мятежевойне*). Stanowi ono równie ważny element w realiach konfliktu. Działania mas buntowniczych, kolumn buntowniczych i oddziałów partyzanckich powinny być skoordynowane z zadaniami regularnej armii. W koncepcji Messnera wojska regularne stanowią wyłącznie wsparcie partyzantów, milicji obywatelskich, zrewoltowanych grup społecznych i mniejszości narodowych[58].

Działania czterech wyżej wymienionych podmiotów powinny prowadzić do osiągnięcia ściśle określonych celów, które carski wojskowy definiował następująco:

- rozkład morale wrogiego narodu;
- rozbicie aktywnych części państwa (sił zbrojnych, partyzantów, ruchów społecznych);
- zajęcie lub unieszkodliwienie obiektów przedstawiających wartość psychologiczną;
- zajęcie lub unieszkodliwienie obiektów przedstawiających wartość materialną;
- wdrożenie działań mających na celu pozyskanie sojuszników i osłabienie sprzymierzeńców nieprzyjaciela;
- ochrona morale własnego narodu;
- oszczędzenie własnych sił zbrojnych;
- zabezpieczenie swoich obiektów stanowiących wartość psychologiczną oraz materialną;
- ograniczenie oddziaływania czynników, które mogą spowodować negatywną dla strony prowadzącej wojnę buntowniczą reakcję w państwach

[58] Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна…*, s. 65–73. Por. I.F. Beckett, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies: Guerrillas and Their Opponents since 1750*, London–New York 2001; J. Arquilla, *Insurgents, Raiders, and Bandits: How Masters of Irregular Warfare Have Shaped Our World*, Lanham 2011; M. Kennard, *Irregular Army: How the US Military Recruited Neo-Nazis, Gang Members, and Criminals to Fight the War on Terror*, New York 2012; E.V. Larson, D. Eaton, B. Nichiporuk, T.S. Szayna, *Assessing Irregular Warfare. A Framework for Intelligence Analysis*, Santa Monica 2008; U. Svete, *Asymmetrical Warfare and Modern Digital Media: An Old Concept Changed by New Technology?*, w: *The Moral Dimension of Asymmetrical Warfare, Counter-Terrorism, Democratic Values and Military Ethics*, red. Th.A. van Baarda, D.E.M. Verweij, Leiden–Boston 2009, s. 381–399.

http://rcin.org.pl

neutralnych (trzeba mieć na uwadze odzew nie tylko w sferach rządowych, lecz także w szerokich grupach społecznych)[59].

Należy podkreślić, że koncepcja wojny buntowniczej Jewgienija Messnera znalazła odzwierciedlenie w tworzonych od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. rosyjskich doktrynach działań asymetrycznych, które zawarto w szerokiej koncepcji wojny informacyjnej. Operacja krymska oraz eskalacja konfliktu rosyjsko-ukraińskiego stworzyły możliwość oceny rosyjskiej koncepcji wojen informacyjnych, co stało się przedmiotem wnikliwego studium Jolanty Darczewskiej[60]. Autorka uznała, że rosyjscy teoretycy pod pojęciem w o j n a i n f o r m a c y j n a rozumieją oddziaływanie na masową świadomość w międzypaństwowej rywalizacji systemów cywilizacyjnych w przestrzeni informacyjnej przez wykorzystanie szczególnych sposobów kontroli nad zasobami informacyjnymi, używanych jako broń informacyjna. Rosyjska koncepcja wojen informacyjnych nawiązuje do wojen psychologicznych i specpropagandy stosowanej w ZSRS. Darczewska podkreśliła, że wymiar technologiczny wojny informacyjnej w Rosji jest marginalizowany i wypierany z przestrzeni publicznej oraz że ustępuje miejsca czynnikom kulturowym i ideologicznym. Głównym zadaniem wojny informacyjnej jest umożliwienie osiągnięcia celów w polityce międzynarodowej, regionalnej i wewnętrznej oraz zapewnienie geopolitycznej przewagi. Obecnie w Rosji istnieją dwie szkoły wojen informacyjnych, stworzone przez Igora Panarina i Aleksandra Dugina – czołowych przedstawicieli geopolityki i liderów opinii publicznej powiązanych ze służbami specjalnymi. Autorka oceniła, że ich rola polega z jednej strony na uwrażliwianiu własnego społeczeństwa na zagrożenia informacyjne z zewnątrz, z drugiej zaś – na jednoczesnym formułowaniu rosyjskiego systemu przeciwdziałania informacyjnego. Są zarazem teoretykami i praktykami wojen informacyjnych[61].

Warto jednak wskazać na fakt, że liczne opracowania Igora Panarina i Aleksandra Dugina, ale także innych autorów, jak choćby Walerija Korowina czy Leonida Sawina, pełnią funkcję popularyzatorską, dezinformacyjną i propagandową, szczegółowo omawiając głównie amerykańską koncepcję wojen informacyjnych. Celem tej koncepcji jest, według autorów, polityczny demontaż rosyjskiej państwowości i destabilizacja przestrzeni posowieckiej. Autorzy ci wskazują także na rzekomą słabość państwa rosyjskiego i konieczność budowy własnych koncepcji wojen informacyjnych w celu przeciwstawienia

[59] Е.Э. Месснер, *Всемирная мятежевойна...*, s. 110–116, 212.

[60] J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014.

[61] *Ibidem*, s. 11–18.

http://rcin.org.pl

się informacyjnej agresji Zachodu, który wcześniej doprowadził do upadku ZSRS[62]. Porównanie treści opracowań ich autorstwa z teoretycznymi rozprawami powstałymi w USA wskazuje, że definicje i metody implementacji wojen informacyjnych uznanych rzekomo za rosyjską praktykę są zaczerpnięte z prac teoretyków amerykańskich (nie odbiegają od wspomnianej wyżej definicji) i że są przystosowane do rosyjskich celów propagandowych. Potwierdza to m.in. działalność publicystyczna Dugina, który uznał amerykańską koncepcję prowadzenia wojny metodą sieciocentryczną (ang. *Network Centric Warfare*) oraz stanowiącą jej integralną część formułę C4ISR (ang. *Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance*) za główne narzędzia wzniecania kwiatowych rewolucji na obszarze posowieckim. Opierając się na literaturze amerykańskiej, stworzył model „sieci eurazajńskiej", która ma stanowić odpowiedź na amerykańskie „wyzwanie sieciocentryczne"[63]. Podobną koncepcję sformułował również Igor Panarin, przenosząc na grunt rosyjski amerykańską teorię tzw. *noopolitik*[64].

Przedstawienia koncepcji wojen informacyjnych zawarte w pracach wyżej wymienionych autorów, nawiązujące bezpośrednio do amerykańskiego pierwowzoru, trudno uznać więc za rzeczywiste odzwierciedlenie praktyki obowiązującej w Federacji Rosyjskiej. Warto zatem postawić pytanie, jakie są założenia teoretyczne rosyjskich wojen informacyjnych i w jaki sposób są one realizowane w praktyce. Analizując problematykę rosyjskiej wojny informacyjnej, należy zwrócić uwagę na osiągnięcia armii w tej dziedzinie.

---

[62] Zob. dla przykładu: А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007, s. 321–347; Л.В. Савин, *Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию*, Москва 2011; *idem*, *От шерифа до террориста. Очерки о геополитике США*, Москва 2012; В.М. Коровин, *Третья мировая сетевая война*, Санкт-Петербург 2014, s. 177–309; *idem*, *Главная военная тайна США. Сетевые войны*, Москва 2009; И.Н. Панарин, *Первая мировая информационная война. Развал СССР*, Санкт-Петербург 2010.

[63] А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна…*, s. 333–347; *idem*, *Теоретические основы сетевых войн*, „Информационные войны", 2008, nr 1, s. 2–10; *idem*, В. Коровин, А. Бовдунов, *Сетевые войны (аналитический доклад)*, „Изборский клуб", 2013, nr 10, s. 38–68. Por. J. Ferris, *Netcentric Warfare, C4ISR and Information Operations: Towards a Revolution in Military Intelligence?*, „Intelligence and National Security", 2004, nr 19, s. 199–225; J.W. Kipp, *'Smart' Defense From New Threats: Future War From a Russian Perspective. Back to the Future After the War on Terror*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 36. Por. А.В. Бедрицкий, *Информационная война: концепции и их реализация в США*, Москва 2008, s. 54–86.

[64] И.Н. Панарин, *Информационная война и геополитика*, Москва 2006, s. 163–172. Por. J. Arquilla, D.R. Ronfeldt, *The Emergence of Noopolitik: Toward an American Information Strategy*, Santa Monica 1999.

http://rcin.org.pl

Prace nad teorią i praktyką tego rodzaju wojen prowadzono w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej już od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Działania te były próbą odpowiedzi na amerykańskie osiągnięcia w dziedzinie operacji informacyjnych przeprowadzanych w czasie wojny w Zatoce Perskiej, jakkolwiek pod względem konceptualnym nawiązywały do koncepcji wojny buntowniczej Jewgienija Messnera opierającej się na czynnikach informacyjno-psychologicznych[65].

Definicje wojny informacyjnej sformułowane przez rosyjskich wojskowych charakteryzują się uniwersalnością i odnoszą się zarówno do działań prowadzonych w czasie wojny, jak i pokoju. Warto nadmienić, że nie znajdziemy ich w publikacjach rosyjskich geopolityków, politologów i liderów opinii publicznej. Należy podkreślić, że w nomenklaturze wojskowej określenie wojna informacyjna nie jest stosowane. W Rosji jest ono zastrzeżone dla publicystów, uczonych i analityków cywilnych. W dyskursie wojskowym preferuje się terminy konfrontacja informacyjna (ros. *информационное противоборство*) lub walka informacyjna (ros. *информационная борьба*). Określenia te są stosowane wymiennie, różnica między nimi zaś nie jest jasna[66]. Dla przykładu warto więc przytoczyć kilka wybranych definicji.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. jeden z pierwszych teoretyków tej formy konfliktu, pułkownik Siergiej Komow, pod pojęciem walka informacyjna rozumiał całokształt wsparcia informacyjnego, informacyjnego przeciwdziałania oraz informacyjnej ochrony własnych zasobów, prowadzonych według jednolitego planu w celu zdobycia i utrzymania przewagi informacyjnej nad stroną przeciwną. Według wojskowego jest to zaledwie jedno z wielu różnorodnych działań podejmowanych wobec przeciwnika[67]. Pojęcie konfrontacja informacyjna podobnie definiuje cytowany przez pułkownika Timothiego Loyda Thomasa anonimowy oficer Akademii

---

[65] L.W. Grau, T.L. Thomas, *A Russian View of Future War: Theory and Direction*, „Journal of Slavic Military Studies", 1996, nr 9, s. 508–511; T.L. Thomas, *Deterring Information Warfare: A New Strategic Challenge*, „Parameters", 1996–1997, nr 26, s. 81–91; R. Heickerö, *Emerging Cyber Threats and Russian Views on Information Warfare and Information Operations*, Stockholm 2010, s. 13–15; Ю.В Лебедев, И.С. Лютов, В.А. Назаренко, *Война в зоне Персидского залива: уроки и выводы*, „Военная мысль", 1991, nr 11–12, s. 14.

[66] L.W. Grau, T.L. Thomas, *A Russian View of Future War...*, s. 516–517. Por. Л.В. Воронцова, Д.Б. Фролов, *История и современность информационного противоборства*, Москва 2006, s. 3–5.

[67] С.А. Комов, *Информационная борьба в современной войне: вопросы теории*, „Военная мысль", 1996, nr 3, s. 76–80. Por. *idem*, *О концепции информационной безопасности страны*, „Военная мысль", 1994, nr 4, s. 16–17; *idem*, *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 4, s. 18–22.

http://rcin.org.pl

Wojennej Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Według niego jest ona jedną z form rozwiązywania konfliktu pomiędzy stronami, których celem jest osiągnięcie i utrzymanie przewagi informacyjnej nad oponentem. Rezultat ten jest możliwy do osiągnięcia przy pomocy środków informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych przez wywieranie wpływu na ośrodki decyzyjne danego państwa, jego system dowodzenia i kontroli, ludność oraz zasoby informacyjne[68].

Równie istotna jest opinia analityka Ministerstwa Obrony FR Władimira Cymbała, który rozpatruje pojęcie wojna informacyjna w szerszym i węższym zakresach. Według niego wojna informacyjna w szerokim tego słowa znaczeniu to zespół działań stosowanych przez jedno państwo przeciwko ludności cywilnej drugiego państwa lub grupie państw w okresie pokoju. Działania te dotyczą uzyskania wpływu na świadomość społeczną przez naukę, sztukę, kulturę, system edukacji, administrację itp. Jak podkreśla analityk, działania mieszczące się w tej definicji są zobowiązane prowadzić cywilne służby specjalne, do których zalicza Federalną Służbę Bezpieczeństwa i Służbę Wywiadu Zagranicznego. Zadaniem tej ostatniej jest zdobycie kontroli nad zasobami informacyjnymi innych państw, sabotowanie rozwoju technologii informatycznych w państwach uznanych za wrogie oraz neutralizowanie systemów komunikacyjnych i sieci informacyjnych przeciwnika. Ważnym zadaniem stawianym przed tą służbą jest również rozbudowywanie i implementowanie systemów gwarantujących bezpieczeństwo zasobów informacyjnych własnego kraju. Z kolei wojna informacyjna w zawężonym znaczeniu tego słowa stanowi formę militarnych działań mających na celu uzyskanie przewagi informacyjnej nad przeciwnikiem w zakresie rozpowszechniania, wykorzystania i przetwarzania informacji oraz wdrażania efektywnych decyzji pozwalających na osiągnięcie przewagi na polu walki. Za realizację tej sfery wojny informacyjnej odpowiada Ministerstwo Obrony i siły zbrojne[69]. Lektura przedstawionych tu definicji

---

[68] T.L. Thomas, *Information Warfare in the Second (1999–Present) Chechen War: Motivator for Military Reform?*, w: *Russian Military Reform 1992–2002*, red. A.C. Aldis, R.N. McDermott, London–Portland 2003, s. 208–210. Por. R. Clogg, *Disinformation in Chechnya: An Anatomy of a Deception*, „Central Asian Survey", 1997, nr 16, s. 425–430.

[69] T.L. Thomas, *The Russian View of Information War*, w: *The Russian Armed Forces at Dawn of the Millennium 7–9 February 2000*, red. M.H. Crutcher, Carlisle 2000, s. 338, 342–343; S.J. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests", 2013, t. 35, nr 1, s. 41; K. Giles, *„Information Troops" – a Russian Cyber Command?*, w: *Third International Conference on Cyber Conflict*, red. C. Czosseck, E. Tyugu, T. Wingfield, Tallinn 2011, s. 45–60. Warto podkreślić, że pierwsza z definicji przytoczonych przez Władimira Cymbała stanowi nawiązanie do sowieckiej koncepcji „dywersji ideologicznej" lub „przewrotu ideologicznego"; zob. *Контрразведывательный словарь*,

http://rcin.org.pl

wskazuje, że rosyjska wojna informacyjna stanowi całokształt różnorodnych, czasowo skoordynowanych działań prowadzonych zarówno przez wojsko, jak i cywilne służby specjalne na wielu obszarach w celu zneutralizowania przeciwnika przy pomocy narzędzi informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych. Próbę sklasyfikowania tych działań podjął amerykański pułkownik Timothy Lloyd Thomas, badający tę problematykę od dwóch dziesięcioleci. Bazując m.in. na obszernym materiale źródłowym skonfrontowanym ze znanymi mu z autopsji wypowiedziami rosyjskich wojskowych, którzy wzięli udział w konferencjach w Waszyngtonie i Moskwie, już w 1996 r. stworzył precyzyjny schemat rosyjskiej koncepcji wojen informacyjnych, diametralnie różniący się od tego propagowanego przez rosyjskich technologów politycznych. Według Thomasa rosyjska wojna informacyjna charakteryzuje się różnorodnością narzędzi i elastycznością działań na wielu odległych od siebie płaszczyznach, co nie uległo zasadniczej zmianie do dnia dzisiejszego. Obejmuje ona następujące elementy:

- filozoficzną problematykę wojny informacyjnej;
- bezpieczeństwo informacyjne jako aspekt bezpieczeństwa narodowego i globalnego;
- zasoby informacyjne jako potencjał rządu;
- pojęcie wojny informacyjnej;
- informatyzację konfliktów zbrojnych:
  - elektroniczne narzędzia konfliktu zbrojnego,
  - automatyzację konfliktów zbrojnych,
  - robotyzację konfliktów zbrojnych,
  - intelektualne narzędzia konfliktów zbrojnych (inteligentną broń, umożliwiającą dokonywanie precyzyjnych uderzeń);
- informatyzację walki (przygotowanie operacji);
- informatyzację pola bitwy (digitalizację pola bitwy);
- walkę informacyjno-psychologiczną:
  - militarno-patriotyczną edukację ludności swojego kraju,
  - przygotowanie moralno-psychologiczne personelu sił zbrojnych własnego państwa,

---

Москва 1972, s. 90–91. Wiele informacji dotyczących działań stanowiących „przewrót ideologiczny" ujawnił były funkcjonariusz KGB i korespondent RIA Novosti Jurij Bezmienow vel Thomas Schuman. Jego zdaniem „przewrót ideologiczny", który utożsamiał z wojną psychologiczną, agresją ideologiczną i wojną propagandową to długotrwały proces (trwający od 15 do 25 lat), składający się z czterech etapów: „Demoralizacji", „Destabilizacji", „Kryzysu" i „Normalizacji". Jego celem jest podporządkowanie sobie danego państwa bez konieczności prowadzenia działań zbrojnych. Zob. T.D. Schuman (J. Bezmienov), *Love Letter to America*, Los Angeles 1984, s. 17–46. Por. *idem*, *No „Novosti" is Good News*, Los Angeles 1985; *idem*, *World Thought Police*, Los Angeles 1986.

http://rcin.org.pl

- operacje psychologiczne prowadzone przeciwko ludności cywilnej i personelowi sił zbrojnych państwa uznanego za potencjalnego wroga,

– walkę informacyjno-techniczną:
- zaangażowanie systemów komunikacji i kontroli w konfrontację,
- rolę i miejsce wywiadu w wojnie informacyjnej,
- wykorzystanie specjalnych programów mających na celu:
  - □ zniszczenie zasobów informacyjnych,
  - □ redystrybucję zasobów informacyjnych,
  - □ ochronę zasobów informacyjnych,

– przygotowanie personelu do wzięcia udziału w wojnie informacyjnej;
– aspekty prawa międzynarodowego dotyczące wojny informacyjnej[70].

Należy podkreślić, że już od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. stworzono w Federacji Rosyjskiej sieciową strukturę złożoną z cywilnych służb specjalnych (FAPSI, FSB, SWZ) i części sił zbrojnych, odpowiadającą za prowadzenie wojen informacyjnych i udoskonalanie metod ich prowadzenia, które obejmują elementy psychologiczne i techniczne[71]. Nawiązują one zarówno do wzorców sowieckiej dywersji ideologicznej, jak i do koncepcji wojny buntowniczej opisanej przez Jewgienija Messnera. W związku z tym należy uznać, że propagowanie wizerunku Federacji Rosyjskiej jako ofiary agresji Zachodu i kraju nieprzygotowanego do sprostania wyzwaniom wojen informacyjnych jest zabiegiem dezinformacyjnym mającym uzasadnić „wojnę z »wojną informacyjną« przeciwko Rosji". Rosyjska koncepcja wojny informacyjnej ulega ewolucji i jest dostosowywana do bieżącej sytuacji geopolitycznej[72]. Potwierdzają to rozważania dwóch wybitnych teoretyków wojskowych związanych z Centrum Studiów Wojenno-Strategicznych Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej (ros. Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооружённых Сил

[70] Zob. T.L. Thomas, *Russian Views on Information – Based Warfare*, „Air and Space Power Journal", 1996, nr 115, s. 34. Por. *idem*, *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, „Journal of Slavic Military Studies", 1998, nr 11, s. 40–62; *idem*, *Nation-state Cyber Strategies: Examples from China and Russia*, w: *Cyberpower and National Security*, red. F.D. Kramer, S.H. Starr, L.K. Wentz, Washington 2009, s. 465–491.

[71] Szerzej na ten temat: T.L. Thomas, *Russia's Information Warfare Structure: Understanding the Roles of the Security Council, FAPSI, the State Technical Commission and the Military*, „European Security", 1998, nr 7, s. 156–172.

[72] T.L. Thomas, *Russian Information Warfare Theory: The Consequences of August 2008*, w: *The Russian Military Today and Tomorrow. Essays in Memory of Mary FitzGerald*, red. S.J. Blank, R. Weitz, Carlisle 2010, s. 265–301; P.A. Goble, *Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia*, w: *The Guns of August 2008: Russia' War in Georgia*, red. S.E. Cornell, S. Frederick Starr, New York–London 2009, s. 181–196.

http://rcin.org.pl

Российской Федерации): płk. Siergieja Czekinowa i gen. lejt. w stanie spoczynku Siergieja Bogdanowa[73]. Autorzy przenoszą na grunt rosyjski określenie działania asymetryczne (ros. *асимметричные действия*), które definiują jako kompleksowe i systematyczne działania o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, informacyjnym i militarnym. Wskazują, że konfrontacja informacyjna powinna odgrywać istotną rolę w dezorganizacji systemu zarządzania i kontroli danego państwa, wpływać na kreowanie opinii publicznej, powodując np. organizowanie antyrządowych demonstracji i destabilizując dane państwo lub inny podmiot będący obiektem działań, których istotą ma być wykorzystanie przewagi intelektualnej. W tym kontekście za współczesną broń informacyjną (ros. *информационное оружие*) należy uznać operowanie systemami przedstawień świata, człowieka, charakteru cywilizacji i dróg jej rozwoju oraz wartości najistotniejszych dla człowieka. Obok czynników informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych należy wykorzystywać narzędzia naukowo-techniczne i polityczno-psychologiczne. Technologie te pozwalają zwiększać skuteczność środków wpływania na dany podmiot stanowiący obiekt wojny informacyjnej. Głównym zadaniem tego typu wojny jest wprowadzenie do świadomości społeczeństwa lub narodu fałszywych wyobrażeń o otaczającym je świecie, przy których pomocy można nimi manipulować i pobudzać do działania. Obiektem konfrontacji informacyjnej staje się przede wszystkim system tradycyjnych wartości, ideałów i mitów, na których opiera się kultura danego narodu oraz jego samoidentyfikacja. Celem ostatecznym jest narzucenie następującej postawy: ofiara agresji nie sprzeciwia się tej agresji, a narzucony jej sposób myślenia i działania uznaje za własny. Dlatego też tak istotna w przypadku wojen informacyjnych jest rola geopolityki, która dostarcza naukowej argumentacji służącej jako oręż w prowadzeniu tego typu wojen. Z kolei celem działań asymetrycznych w sferze wojskowej powinno być osiągnięcie planowanego zamierzenia bez walki zbrojnej. Ma to polegać na zastraszeniu przeciwnika i uzmysłowieniu mu daremności potencjalnego ataku przez zademonstrowanie gotowości bojowej części armii na danym obszarze strategicznym lub zniszczenie najbardziej niebezpiecznych obiektów wroga[74].

---

[73] S.J. Main, *The „Brain" of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 47–62; С.Г. Чекинов, *Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. История и современность*, „Военная мысль", 2010, nr 1, s. 3–5; K. Giles, A. Monaghan, *Russian Military Transformation. Goal in Sight?*, Carlisle 2014, s. 21.

[74] С.Г. Чекинов, С.А. Богданов, *Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России*, „Военная мысль", 2010, nr 3, s. 13–22; T.L. Thomas,

http://rcin.org.pl

Analizując wydarzenia na Ukrainie, jesteśmy świadkami modelowego zastosowania teoretycznych aspektów rosyjskich działań asymetrycznych przedstawionych w powyższym zarysie. Warto więc prześledzić poszczególne fazy konfliktu i porównać je z teorią. W nocy z 27 na 28 lutego 2014 r. na Krymie rozpoczęła się operacja, której celem było przejęcie przez Rosję militarnej kontroli nad półwyspem. W akcji wzięły udział lokalne oddziały „Samoobrony Krymu" wspierane przez niezidentyfikowane formacje armii rosyjskiej. Przejęły one kontrolę nad większością obiektów strategicznych, takich jak lotniska, węzły komunikacyjne i przeprawy oraz nieruchomości należące do armii ukraińskiej i Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. W ciągu tygodnia od rozpoczęcia operacji opanowano półwysep niemal w całości. Mimo iż część obiektów nadal pozostała pod kontrolą ukraińskich wojsk, to zostały one jednak zablokowane i pozbawione możliwości prowadzenia działań przez odcięcie dostaw energii, wody i zaopatrzenia. Co szczególnie istotne, cała operacja przebiegała bez otwartego starcia pomiędzy stronami konfliktu. Samozwańcze władze powołane w Symferopolu rozpoczęły tworzenie sił zbrojnych autonomii na bazie lokalnych formacji samoobrony oraz mienia zdobytego na wojskach ukraińskich. Zdziwienie światowych mediów i analityków ironicznie komentujących konflikt budzili umundurowani i uzbrojeni żołnierze z zakrytymi twarzami i bez emblematów na mundurach, których nazwano „zielonymi ludzikami" lub „uprzejmymi ludźmi". Opanowali oni lotnisko w Sewastopolu, wyjaśniając, że przybywają bronić go przed „banderowskim desantem z Kijowa". Nie poinformowali jednak, kim są i z jakiego kraju pochodzą. Kiedy uznano, że żaden desant lotnisku nie zagraża, wojska się wycofały. W momencie, gdy ta informacja dotarła do opinii publicznej, wówczas ci sami ludzie powrócili i zajęli lotnisko[75].

Russia's Information Warfare Strategy: Can the Nation Cope in Future Conflicts?, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 105–106; Я.Д. Короход, *Информационно-психологические войны – оружие XXI века*, „Актуальні проблеми політики", 2013, nr 50, s. 302; С.Н. Бухарин, В.В. Цыганов, Ю.Г. Бочкарева, *Провокации в информационном противоборстве*, „Информационные войны", 2013, nr 1, s. 14–21; В.В. Цыганов, В.В. Васин, С.Н. Бухарин, *Интеллектуальные механизмы информационных войн*, „Проблемы управления", 2007, nr 1, s. 25–30; С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, *Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе*, „Информационные войны", 2008, nr 4, s. 2–9. Por. H.S. Rothstein, *Strategy and Psychological Operations*, w: *Information Strategy and Warfare. A Guide to Theory and Practices*, red. J. Arquilla, D.A. Borer, New York 2007, s. 160–187; П. Лайнбарджер, *Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания*, Москва 2013.

[75] Ze względu na wojnę informacyjną toczącą się w rosyjskich i ukraińskich mediach podstawowym źródłem pozwalającym odtworzyć faktografię konfliktu są w niniejszym artykule analizy ekspertów Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia w Warszawie;

http://rcin.org.pl

Warto podkreślić, że działania te wyczerpują znamiona tzw. specjalnych operacji psychologicznych (ros. *психологические специальные операции*) pozostających w kompetencjach pododdziałów specjalnego przeznaczenia GRU. Jak podkreśla były pułkownik jednej z tych formacji Władimir Kwaczkow, ich celem jest m.in. zmanipulowanie przez zdezorientowanie i zdemoralizowanie świadomości i emocji wojskowych oraz cywilów strony przeciwnej w celu przyjęcia przez nich postawy życzliwej wobec wojsk rosyjskich[76]. Osiągnięto to m.in. przez usunięcie oznak z mundurów żołnierzy pozwalających zidentyfikować ich przynależność państwową i formacje w których służą oraz zakazanie im wszelkich form komunikowania się z ludnością cywilną. Uniemożliwiło to zidentyfikowanie kraju, z którego oddziały pochodziły (tzw. kryptooperacja). To spowodowało pojawienie się wielu sprzecznych interpretacji tego, co jest zawarte w określeniach „zielone ludziki", „żołnierze w mundurach", „uprzejmi ludzie", i co uniemożliwiło zdefiniowanie przeciwnika i podjęcie reakcji. Ponadto osiągnięto efekt zaskoczenia, co dało Rosji sposobność narzucenia własnej interpretacji wydarzeń: „podczas pokojowego Majdanu zginęło ponad sto osób, a w trakcie tzw. interwencji zbrojnej na Krymie nikt nie został nawet ranny". Operację tę nazwano także „strategiczną zaczepną operację informacyjną" (ros. *стратегическая наступательная информационная операция*), której istotą było poprzedzenie fizycznej interwencji torującym jej drogę przygotowaniem informacyjnym[77].

---

zob. A. Wilk, *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie,* http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie (dostęp: 28 VIII 2024); T. Iwański, W. Rodkiewicz, A. Wierzbowska-Miazga, A. Wilk, *Rosja wobec Ukrainy: nie tylko Krym,* http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-12/rosja-wobec-ukrainy-nie-tylko-krym (dostęp: 28 VIII 2024).

[76] В.В. Квачков, *Применение Войск Специального Назначения в современных условиях,* w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории,* ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов, Москва 2010, s. 376. Szerzej na temat teorii współczesnych operacji specjalnych prowadzonych przez pododdziały sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej zob. *idem*, *Некоторые положения теории специальной операции и необходимость Сил Специального назначения в составе ВДВ,* w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории…,* ks. 5, s. 393–404. Por. И.Н. Воробьёв, *Информационно-ударная операция,* „Военная мысль", 2007, nr 6, s. 14–21.

[77] Г. Почепцов, *Информационные операции и Крым: базовые причины для манипуляций,* http://psyfactor.org/psyops/infowar_krym.htm (dostęp: 28 VIII 2024); *idem*, *Информационные операции и Крым: причины и следствия,* cz. 2, http://psyfactor.org/psyops/infowar_krym2.htm (dostęp: 28 VIII 2024). Odnośnie do przepisów prawa międzynarodowego dotyczących noszenia mundurów i oznak w czasie konfliktów zbrojnych zob. W. Hays Parks, *Special Forces' Wear of Non-Standard Uniform*, w: *International Law Studies. Issues in International Law and Military Operations*, red. R. Jaques, Newport 2006, s. 69–121.

http://rcin.org.pl

Działania rosyjskie na Krymie potwierdzają więc jedną ze wspomnianych zasad wojny buntowniczej, która dotyczy wykorzystania zrewoltowanych tłumów poddawanych latami odpowiedniej obróbce (tzw. intoksykacji)[78] psychologiczno-informacyjnej, wspieranych przez regularne oddziały wojskowe. W tym celu uruchomiono działania wielokierunkowe i masowe: federalne kanały telewizyjne i radiowe, gazety oraz mnóstwo zasobów internetowych. Front informacyjny wsparli dyplomaci, politycy, politolodzy, eksperci oraz elita nauki i kultury. Argumentowano, że realne zagrożenie stanowi „wtargnięcie banderowców na Krym", „zajęcie baz Floty Czarnomorskiej przez NATO" i „derusyfikacja obywateli Ukrainy". Twierdzono, że za utworzeniem rządu w Kijowie stoją obce służby specjalne, zwłaszcza amerykańskie i polskie, których agentura (należąca do WSI) była od wielu lat narzędziem amerykańskich interesów na Ukrainie, szczególnie w sferze paliwowo-energetycznej[79].

Jak już wspomniano, w operacji potwierdzono także udział aktywistów z Eurazjańskiego Związku Młodzieży, którzy wyczerpują znamiona definicji „buntowniczych kolumn". Tak jak opisywał to Jewgienij Messner, armia odgrywała rolę drugorzędną. Na pierwszym planie zaś pojawiły się „masy i kolumny buntownicze", które zajmowały poszczególne obiekty. Założone cele osiągnięto przez oddziaływanie informacyjno-psychologiczne, szantaż, sankcje ekonomiczne bez walki zbrojnej, przejmując nienaruszoną infrastrukturę i unikając strat zarówno wśród własnych żołnierzy i aktywistów, jak i wśród ludności cywilnej półwyspu. Ważnym elementem była także postawa prezydenta Władimira Putina, który zachowywał spokój i dezinformował zachodnich przywódców[80].

Krymski scenariusz powtórzył się w kolejnych miesiącach. 6 kwietnia 2014 r. w Doniecku, Charkowie i Ługańsku prorosyjscy aktywiści zorganizowali gwałtowne wystąpienia, liczące od kilkuset do dwóch tysięcy osób, które zakończyły się zajęciem budynków rządowych. Przeniknięto do budynków administracji obwodowej w Charkowie i Doniecku, a także do siedzib

---

[78] J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej...*, s. 20; P. Nord, *L'intoxication par une intoxicateur*, w: *La désinformation: Arme de guerre*, red. V. Volkoff, Lausanne 2004, s. 87–111.

[79] Л.В. Савин, *Украина в сетевой войне*, „Информационные войны", 2008, nr 3, s. 50–51.

[80] S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 359–379; J. Bērziņš, *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy*, Riga 2014, s. 1–7; J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej...*, s. 5–6, 31–32. Por. M. Vázquez Liñán, *Putin's Propaganda Legacy*, „Post Soviet Affairs", 2009, nr 25, s. 137–159.

http://rcin.org.pl

SBU w tych miastach. Aktywiści wystąpili też z podobnymi żądaniami politycznymi, co pokazuje, że akcja była zaplanowana wcześniej, że była koordynowana z Rosji i konsekwentnie realizowana. Na portalu Eurazjańskiego Związku Młodzieży można było odnaleźć instrukcję dotyczącą sposobów „samoorganizacji" i zajmowania budynków przez tłumy[81]. Proklamowano powstanie Donieckiej Republiki Ludowej i Charkowskiej Republiki Ludowej, w Ługańsku zaś wypowiedziano posłuszeństwo dotychczasowemu rządowi Ukrainy. 11 maja 2014 r. zorganizowano referendum dotyczące suwerenności obwodów donieckiego i ługańskiego, a w dniu następnym przyjęto uchwałę o suwerenności ŁRL i DRL oraz rozpoczęto negocjacje dotyczące zjednoczenia i utworzenia wspomnianej już Noworosji. Był to moment przełomowy i przejście do kolejnej fazy konfliktu, kiedy to samozwańcze władze separatystycznych republik powołały zbrojną milicję, w której organizacji znaczącą rolę odegrali instruktorzy wojskowi z Rosji[82].

Znamienny w tym kontekście jest przykład Igora Striełkowa vel Girkina. 15 kwietnia 2014 r. Służba Prasowa SBU podała, że dokonano identyfikacji jednego z przywódców grupy dywersyjnej separatystów zajmujących budynki rządowe w Słowiańsku. Okazał się nim wspomniany Igor Striełkow, który według SBU był żołnierzem Specnazu GRU, co oznaczało, że separatyści byli instruowani i wspierani przez rosyjski wywiad wojskowy. Postać Striełkowa stała się wkrótce obiektem wojny informacyjnej obu stron: Ukraińcy eksponowali jego związki ze służbami specjalnymi, aby uwiarygodnić tezę o zaangażowaniu się rosyjskich służb po stronie separatystów, propaganda rosyjska natomiast uczyniła ze Striełkowa bohatera walki wyzwoleńczej. Oto historyk i miłośnik rekonstrukcji historycznych z własnej woli i z patriotycznego poczucia obowiązku miał się zaangażować w walkę o „niepodległość Noworosji"[83]. Sam Striełkow przyznał, że nigdy nie był żołnierzem GRU, a służbę pełnił w FSB. Naprawdę nazywa się Girkin, „Striełkow" natomiast to jego fałszywe nazwisko[84]. Interesujące szczegóły dotyczące

---

[81] *Молот Правды. Жителям Юго – Востока: инструкция по самоорганизации*, http://rossia3.ru/quotes/all/9007 (dostęp: 28 VIII 2024).

[82] T. Iwański, M. Menkiszak, *Prorosyjski „separatyzm" narzędziem przymuszenia Ukrainy do federalizacji*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-09/prorosyjski-separatyzm-narzedziem-przymuszenia-ukrainy-do (dostęp: 28 VIII 2024).

[83] Р. Скоморохов, *Портреты века: Игорь Стрелков*, „Военное обозрение", 20 V 2014, http://topwar.ru/48026-portrety-veka-igor-strelkov.html (dostęp: 28 VIII 2024).

[84] „Я – Игорь Гиркин. Стрелковым я стал по документам прикрытия для работы. Я никогда не служил в ГРУ, я был сотрудником ФСБ. Сейчас в отставке – рассказывает о себе глава донецкой обороны. За этими скупыми словами – судьба человека, прошедшего три жестокие военные кампании и много раз рисковавшего собственной жизнью", Д. Виноградов, *Боевые заслуги: кто научил воевать Игоря Стрелкова*,

http://rcin.org.pl

prawdziwej działalności Igora Girkina przedstawił Aleksandr Czerkasow, prezes Zarządu Fundacji Praw Człowieka „Memoriał". Opierając się na relacjach świadków, Czerkasow ujawnił, że Striełkow w 2001 r. brał udział w mordach i uprowadzeniach Czeczenów, służąc wówczas w 45. Samodzielnym Pułku Specjalnego Przeznaczenia Wojsk Powietrzno-Desantowych Sił Zbrojnych FR (ros. 45-й Отдельный полк специального назначения Воздушно-десантных войск Вооружённых Сил Российской Федерации)[85]. Podstawowym zadaniem tego typu formacji było przede wszystkim prowadzenie wywiadu specjalnego (ros. *специальная разведка*) wszelkimi dostępnymi środkami, od obserwacji począwszy, przez działania bojowe polegające na przechwytywaniu pożądanych obiektów i osób, na wywiadzie radiotechnicznym skończywszy[86]. Ważną częścią działań tych pododdziałów jest także udział w „operacjach specjalnych dotyczących formowania, wsparcia i bojowego użycia nieregularnych sił" (ros. *специальные операции по формированию, поддержке и боевому применению иррегулярных сил*). Według Kwaczkowa operacje te polegają przede wszystkim na organizowaniu nieregularnych formacji wykonujących zadania sił zbrojnych leżące w żywotnym interesie Federacji Rosyjskiej. Należy do nich zaliczyć wykonywanie zadań zwiadowczych na rzecz partyzantów, grup i oddziałów powstańczych, a także organizacji zaangażowanych w konflikt oraz mogących się w niego zaangażować. Znamiona tej operacji wyczerpuje również udzielanie wszelkiej pomocy, szczególnie w kwestiach szkolenia oraz logistyki, a także stosowanie wielu środków zabezpieczenia operacyjnego przez wykorzystanie dostępnej agentury[87]. Można więc przyjąć, że przykład Striełkowa stanowi potwierdzenie udzielania aktywnego wsparcia milicji ługańskich i donieckich separatystów przez stronę rosyjską, zarówno na etapie przygotowań do konfliktu, jak i podczas jego trwania. SBU zarzuciła Striełkowowi prowadzenie na Krymie czynności operacyjnych mających na celu przygotowanie inwazji oraz likwidację agentury służb ukraińskich w Słowiańsku i Kramatorsku[88].

Należy jednak podkreślić, że na pierwszym planie konfrontacji działania zbrojne prowadzi milicja, rosyjskie siły specjalne zaś raczej zabezpieczają

„Свободная Пресса", 5 VII 2014, http://svpressa.ru/society/article/89194/?rss=1 (dostęp: 28 VIII 2024).

[85] А. Черкасов, *Игорь Стрелков в Чечне. 2001 год, Веденский р-н*, https://memohrc.org/ru/monitorings/igor-strelkov-v-chechne-2001-god-vedenskiy-r-n (dostęp: 28 VIII 2024).

[86] *Разведывательная Подготовка Подразделений ВДВ*, Министерство обороны РФ, Москва 1995, s. 5–10, 56–71.

[87] В.В. Квачков, *Применение Войск Специального Назначения…*, s. 376.

[88] Р. Скоморохов, *Портреты века: Игорь Стрелков…*

http://rcin.org.pl

jej akcje. Interesującym przykładem wsparcia milicji przy pomocy sieci agenturalnej jest depesza Striełkowa, w której ten donosi, że osobowe źródło informacji z Kijowa poinformowało go o zamiarze nakręcenia reportażu przez telewizję ukraińską. Reportaż ten miał dotyczyć „rzekomych zbrodni rosyjskich bojowników". Następnie Striełkow prosi Dugina o rozpowszechnienie tej informacji w sieci, co ma zapewnić uzyskanie przewagi informacyjnej i zdyskredytowanie ukraińskiego przedsięwzięcia[89]. Mamy tu więc do czynienia z zapewnieniem wsparcia informacyjnego separatystom przez siły specjalne. Milicja została zorganizowana w kilkunastoosobowe grupy prowadzące działania partyzanckie. Ich trzon stanowili wojskowi, nierzadko pochodzący z Rosji lub tam przeszkoleni. Nie należy wykluczać, że dysponowali oni dokładną wiedzą na temat teatru działań zbrojnych i jego specyfiki, wielu weteranów wojsk specjalnych służących na Ukrainie po upadku ZSRS wyjechało bowiem do Rosji[90]. Oddziały te, po nawiązaniu kontaktu ogniowego z formacjami ukraińskimi najczęściej wycofywały się, próbując wciągnąć przeciwnika w walki na ulicach miasta. Głównym sposobem prowadzenia walk było także organizowanie zasadzek, które okazywały się niezwykle skuteczne. Potwierdzeniem tego była akcja przeprowadzona 22 maja 2014 r. pod miejscowością Wołnowacha, gdzie rebelianci rozbili część 55. Brygady Zmechanizowanej Sił Zbrojnych Ukrainy, zabijając 18 żołnierzy i raniąc 32, co przyniosło armii ukraińskiej najdotkliwsze straty w okresie ich 23-letniej historii. Wsparcia udzielała partyzantom ludność cywilna, która blokowała kolumny ukraińskie. Mamy więc do czynienia ze współdziałaniem „buntowniczych mas" i „buntowniczej milicji", o czym pisał Jewgienij Messner[91].

Równie istotnym elementem wojny buntowniczej jest także uaktywnienie się kolumn buntowniczych. Sformułowaną przez Messnera definicję tego pojęcia można odnieść do napływających grup najemników i ochotników nie tylko z Rosji, lecz także z całego obszaru posowieckiego, a nawet z krajów bałkańskich. Wiadomo, że wśród „obrońców Noworosji" walczy liczący około 250 osób serbski oddział „Jowan Szewicz". Rosnącej liczbie

---

[89] *Сводки от Стрелкова Игоря Ивановича. Сообщение от ополчения*, http://vk.com/strelkov_info?w=wall-57424472_5439 (dostęp: 16 VIII 2014).

[90] Por. С.В. Козлов, *Противостояние*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории…*, ks. 5, s. 151–161.

[91] P. Żochowski, A. Wilk, W. Konończuk, *Konflikt w Donbasie – wymuszona deeskalacja?*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-06-11/konflikt-w-donbasie-wymuszona-deeskalacja (dostęp: 28 VIII 2024); *Noworosja: „Jowan Szewicz" rośnie w siłę*, https://kinrchristusrex.blogspot.com/2014/07/noworosja-jowan-szewicz-rosnie-w-sie.html (dostęp: 26 IX 2024).

http://rcin.org.pl

najemników towarzyszą dostawy sprzętu wojskowego i różnego rodzaju wyposażenia przerzucanego z terytorium Federacji Rosyjskiej. Wydaje się, że wspierani przez Moskwę najemnicy przejęli kontrolę nad regionalnymi grupami separatystów[92].

Działania Rosji na terytorium ukraińskim uwidoczniły także skuteczność organizacji nowego typu. Bez wątpienia zalicza się do nich Eurazjański Związek Młodzieży, którego aktywiści wydatnie wsparli separatystów, organizując w Moskwie referenda i zapewniając wsparcie informacyjne, a przede wszystkim koordynując napływ pomocy humanitarnej[93]. 14 maja 2014 r. na portalu tej organizacji pojawiło się oficjalne ogłoszenie o naborze do „ochotniczych brygad do walki zbrojnej z faszystowskimi amerykańskimi najemnikami i oligarchami na terytorium Noworosji"[94].

---

[92] Znakomitym przykładem postawy ideowych bojowników scharakteryzowanej w sformułowanej przez Messnera definicji kolumn buntowniczych jest postać Aleksandra Matjuszyna, ps. „Warjag", jednego z dowódców sił zbrojnych Donieckiej Republiki Ludowej. W jednym z wywiadów ujawnił on kulisy swoich działań na Ukrainie, których celem było przygotowanie powstania. Po przerwaniu studiów swoją działalność polityczną zaczynał w szeregach moskiewskich skinheadów – biorąc udział w zamieszkach i burdach ulicznych. Następnie wstąpił do Partii Narodowo-Bolszewickiej utworzonej przez Dugina, a kierowanej przez Eduarda Limonowa. Po powrocie z Moskwy tworzył struktury partyjne w obwodzie donieckim. Jednakże nie mógł zgodzić się na „zaprzedanie się Limonowa liberałom" i wystąpił z ruchu. Podczas pomarańczowej rewolucji był jednym ze współtwórców kampanii „Ukraina bez Juszczenki". Po odejściu z partii Matjuszyn wstąpił do tworzącego się ruchu o nazwie Republika Doniecka (ros. движение „Донецкая Республика"). Kierował działaniami komórki tej organizacji w miejscowości Makiejewka. Został aresztowany przez SBU. W 2007 r. postawiono mu zarzut organizowania nielegalnej grupy zbrojnej, ponieważ zajmował się militarnym szkoleniem młodzieżówki ruchu Republika Doniecka. Aleksandr Matjuszyn podkreśla ogromną rolę, jaką w tamtym okresie odegrała współpraca z eurazjanistami Dugina i z rosyjskimi nacjonalistami. Zaznaczył, że powstanie Donieckiej Republiki Ludowej nie było dziełem przypadku, tylko rezultatem wieloletnich działań aktywistów. Z jego wypowiedzi jasno wynika, że byli oni wspierani przez Moskwę. Po ogłoszeniu niepodległości przez władze DRL Aleksandr Matjuszyn został mianowany dowódcą Batalionu Ochotniczego „Warjag" (ros. Добровольческий батальон „Варяг"), który podlega Ministerstwu Bezpieczeństwa Państwowego tej republiki. Celem batalionu, oprócz walki na froncie, jest także zwalczanie i zatrzymywanie „sabotażystów" i „rabusiów"; М. Учитель, *Александр „Варяг" Матюшин: нам нужна республика нового типа*, http://rossia3.ru/politics/vatjag_matyushi (dostęp: 31 VII 2014).

[93] *Евразийский Союз Молодежи*, https://anticompromat.panchul.com/esm/esm_spr.html (dostęp: 28 VIII 2024).

[94] „Евразийский Союз Молодежи официально объявляет о формировании добровольческих бригад для борьбы с фашиствующими американскими наймитами и олигархами на территории Новороссии! Сограждане! Россия в опасности! Это не просто слова […]. Для того, чтобы записаться в бригады отправьте информацию о себе на адрес esm@rossia3.ru", Евразийский Союз Молодёжи, *Помощь Донбассу, записаться добровольцем!*, http://rossia3.ru/news/2014/05/14/12:37:24 (dostęp: 31 VIII 2014).

http://rcin.org.pl

Jak poinformował Paweł Kaniszczew, obecny przywódca organizacji, udało się zorganizować grupę około tysiąca ochotników. Paramilitarna organizacja o nazwie Eurazjański Związek Młodzieży stanowi młodzieżową frakcję Międzynarodowego Ruchu Eurazjańskiego. Eurazjański Związek Młodzieży powstał 26 stycznia 2005 r. na zjeździe, w którym wzięło udział około 600 delegatów. Obecna liczba członków nie jest znana. Jego struktury działają nie tylko w Rosji, lecz także w innych krajach WNP oraz w Niemczech, we Włoszech i w Rumunii. Ścisłe kierownictwo tworzą Paweł Kaniszczew, Dmitrij Jefremow, Artur Dugin oraz Aleksiej Bielajew-Gintowt, „stylista" EZM. Organizacja ma komórki zorganizowane na wzór wojskowy zarówno na szczeblu regionalnym, jak i lokalnym[95]. Na ich czele stoją koordynatorzy zwani moderatorami. Ideowy profil EZM charakteryzuje się radykalnym antyamerykanizmem i wrogością do Zachodu. Oblicze ideowe organizacji stworzonej przez Aleksandra Dugina kształtują wątki okultystyczne[96]. Celem związku jest stworzenie eurazjańskiej armii i przeprowadzenie eurazjańskiej rewolucji. Eurazjański Związek Młodzieży ma strukturę sieciową; stara się oddziaływać na szeroko rozumiane środowiska młodzieżowe, wykorzystując arsenał charakterystyczny dla wojen informacyjnych. Najważniejszą rolę odgrywa Oddział Informacyjno-Analityczny, tzw. informacyjne KGB, którego działaniami kierował m.in. wspomniany Walerij Korowin[97]. Bez wątpienia organizacja ta stanowi część informacyjnego zaplecza Kremla, jej działacze zaś zajmują się działalnością naukową dotyczącą wojen informacyjnych. W roku 2007 aktywiści EZM dokonali cyberataku na strony internetowe prezydenta

---

[95] *Евразийский Союз Молодежи…*

[96] Warto nadmienić, że godło Eurazjańskiego Związku Młodzieży to stylizowana „Gwiazda Chaosu", symbol magicznego odrodzenia na Zachodzie. Symbol ten, zaczerpnięty przez Dugina z pism okultysty Aleistera Crowleya, odnosi się do „magii chaosu". Dla Dugina pojęcie c h a o s jest bowiem synonimem odmiennego, przeciwstawnego kulturze zachodniej pojęcia p o r z ą d e k, który stwarza nowe możliwości działania i osiągania celów politycznych. Dugin, odnosząc się pozytywnie do nauk Crowleya (notabene agenta MI-6), pisał m.in., „że radykalne nurty rewolucyjne były dla Crowleya realizacją burzy równonocy siłami chaosu, by zmyć resztki zepsutych cywilizacji, zbliżając się do logicznego i cyklicznego końca", L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „czwarta teoria polityczna" Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*, „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 8, s. 236; A.G. Dugin, *The Multipolar World and the Postmodern*, „Journal of Eurasian Affairs", 2014, nr 2, s. 11–12.

[97] *Коровин Валерий Михайлович*, https://anticompromat.panchul.com/esm/korovbio.html (dostęp: 28 IX 2024); *Катехизис члена Евразийского Союза Молодежи*, https://chewbakka.com/teeth/eurasia_manifest (dostęp: 28 IX 2024). Odnośnie do sieciowych organizacji zob. J. Arquilla, D. Ronfeldt, *The Adwent of Netwar (Revisited)*, w: *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, red. J. Arquilla, D. Ronfeldt, Santa Monica 2001, s. 1–25.

http://rcin.org.pl

Ukrainy. Po tym incydencie ukraińskie struktury organizacji zostały poddane ścisłej kontroli przez SBU, co spowodowało odejście z niej wielu członków[98]. Warto podkreślić, że EZM stanowi tylko jedną z wielu kolumn buntowniczych.

Aleksandr Dugin i skupione wokół niego środowisko bardzo sprawnie przyswoili sobie koncepcję wojen informacyjnych. Ich wątek konceptualny rosyjski geopolityk zaczerpnął od ideologów tzw. Nowej Prawicy. Zdobycie władzy politycznej (w skali regionu, kraju lub kontynentu) powinno być przeprowadzone przez narzucenie swojej kultury, stylu myślenia i systemu wartości. W tym celu trzeba prowadzić infiltrację kulturowo-ideologiczną środowisk akademickich oraz przedstawicieli wolnych zawodów (prawnicy, dziennikarze), którzy mają wpływ na kreowanie opinii publicznej. Pogląd ten sformułował Alain de Benoist, który cieszy się wśród eurazjanistów ogromnym szacunkiem i ostentacyjnie wspiera „Czwartą Teorię Polityczną" Aleksandra Dugina. Eurazjański Związek Młodzieży jest zaledwie fragmentem większej organizacji o charakterze sieciowym, która jest „pasem transmisyjnym" ideologii tworzonej w Moskwie[99].

Reasumując, należy podkreślić, że Rosja z powodzeniem zaprezentowała światu własną koncepcję wojen informacyjnych, w odniesieniu do której możemy mówić o różnorodności i synchronizacji wielu działań. Ich cechą wspólną jest przede wszystkim wykorzystanie informacji i ich przetwarzanie jako głównego oręża w walce, bazującego na czynnikach psychologicznych połączonych z użyciem nowoczesnej techniki. Wojna informacyjna łączy się z działaniami asymetrycznymi, które są umiejętnie koordynowane. Wspomniane tu czynniki tworzą unikalną, rosyjską koncepcję wojny hybrydowej, która stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa szeroko pojętego Zachodu. Rosyjski sposób prowadzenia konfliktu w swojej dalekiej genealogii nawiązuje do filozofii wojennej Sun-Tzu oraz wojskowości ludów Wschodu, opartej na zasadzie maksymalnego osłabienia przeciwnika kosztem minimalnych strat własnych. Mając na uwadze specyfikę rosyjskich działań i kreśląc scenariusze rozwoju sytuacji, można przyjąć, że w przypadku niezgody Kijowa na federalizację państwa, wojna, niezależnie od jej formy, będzie trwała latami. Prawdopodobne jest, że przez

---

[98] *Евразийские боевики из Восточного Казахстана?*, http://z001.kz/news/view?id=1700 (dostęp: 31 VIII 2014).

[99] Przykładem części tej sieci jest kolejna organizacja nosząca nazwę Globalny Sojusz Rewolucyjny (ang. Global Revolutionary Alliance, GRA), powstała z inicjatywy Dugina. Jest to organizacja nowego typu, oficjalnie niezwiązana z centrum, na którego rzecz działa. Tego rodzaju organizacje realizują tzw. strategię oporu niekierowanego; zob. L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu…*, s. 238. Por. J. Tomasiewicz, *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny", 2009, nr 1, s. 161–191.

http://rcin.org.pl

setki ofiar cywilnych podziały pomiędzy stronami wojny domowej na tyle się pogłębią, że bez stałej „okupacji" wschodnich obwodów przez siły rządowe nie uda się zaprowadzić stabilizacji. Sama zaś „okupacja" będzie się wiązać ze stałym utrzymywaniem dużych garnizonów wojskowych wyposażonych w najnowszą technikę wojskową oraz z maksymalnym zabezpieczeniem operacyjnym tego obszaru prowadzonym przez służby specjalne Ukrainy, na co to państwo nie będzie miało środków. W dalszej perspektywie ta sytuacja może doprowadzić do eskalacji konfliktu, toczonego już nie w formie regularnych walk, tylko działań typowo terrorystycznych na całym obszarze państwa, powodując jego trwałą destabilizację. Sytuację tę można porównać do Ulsteru[100], ale z tą różnicą, że na kilkakrotnie większą skalę. Obrazki w mediach światowych dotyczące kolejnego ataku terrorystycznego na Ukrainie będą taką samą normalnością, jak obrazki o wybuchu kolejnej bomby w Iraku czy Palestynie. Oczywiście, istnieje także inny scenariusz rozwoju tego konfliktu. Separatyści mogą otrzymać tak duże wsparcie w sprzęcie i w ludziach, że nie tylko utrzymają Donbas, lecz także będą prowadzić ofensywę w głębi Ukrainy. Potencjał niezbędny do prowadzenia takich działań jest znaczny: w Odessie, Charkowie, Zaporożu czy Dniepropietrowsku tysiące ewentualnych separatystów czeka na rozkaz i broń. Takiej sekwencji zdarzeń może sprzyjać katastrofa ekonomiczna państwa ukraińskiego oraz wzrost nastrojów antyrządowych. Inną kwestią są nastroje separatystyczne na Zakarpaciu, które będą się nasilać wespół z problemem wewnętrznym w sąsiedniej Mołdawii. Jako jednego z wariantów nie należy wykluczać także oficjalnej interwencji rosyjskich wojsk[101].

---

[100] Konflikt w Ulsterze jest najbardziej znanym i najszerzej opisywanym konfliktem w Europie, w którym wykorzystywano m.in. terrorystyczne metody działania. Głównymi przyczynami konfliktu w Irlandii Północnej była chęć zjednoczenia przez irlandzkich nacjonalistów i republikanów (głównie katolików) należącej do Wielkiej Brytanii prowincji z niepodległą Republiką Irlandii. Działanie to spotkało się ze sprzeciwem unionistów (głównie protestantów), którzy opowiedzieli się za pozostaniem w granicach Zjednoczonego Królestwa. Konflikt toczył się zarówno w wymiarze militarnym, jak i na arenie politycznej przy jednoczesnym zaangażowaniu polityków, organizacji paramilitarnych i terrorystycznych oraz sił bezpieczeństwa Wielkiej Brytanii i Republiki Irlandii. Działania toczono głównie na obszarze Irlandii Północnej, okresowo dochodziło do eskalacji działań na terytoria Anglii, Irlandii i kontynentalnej Europy. Trwał od końca lat 60. XX w. aż do podpisania porozumienia wielkopiątkowego w Belfaście w 1998 r. Pomimo zawarcia porozumienia pokojowego nadal dochodzi do sporadycznych aktów przemocy; zob. J. Loughlin, *The Ulster Question Since 1945*, London–New York 2003; J. Muller, *Language and Conflict in Northern Ireland and Canada: A Silent War*, London–New York 2010; L.A. Smithey, *Unionists, Loyalists, and Conflict Transformation in Northern Ireland*, Oxford 2011.

[101] Trafność tej prognozy potwierdziła pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę rozpoczęta 24 II 2022 r.

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 6

Koncepcja wojny sieciowej Aleksandra Dugina jako narzędzie realizacji celów geopolitycznych Federacji Rosyjskiej*

Wstęp

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. w rosyjskich doktrynach geopolitycznych wojna sieciowa i walka informacyjna stały się głównymi środkami do osiągania celów państwa w polityce międzynarodowej, regionalnej i wewnętrznej. Według rosyjskich geopolityków współczesne konflikty polegają przede wszystkim na planowym i zamierzonym oddziaływaniu na przeciwnika w celu opanowania jego przestrzeni informacyjnej, w myśl zasady, zgodnie z którą ten, kto kontroluje źródła informacji i infrastrukturę informacyjną znajdujące się na danym terytorium, jest w stanie panować nad nim wraz z jego zasobami[1]. Jest to możliwe dzięki długotrwałemu i systematycznemu oddziaływaniu informacyjnemu i informacyjno-psychologicznemu na poszczególne grupy społeczne. Celem tych działań jest takie ukształtowanie systemu wartości i sposobów postrzegania świata przez ludzi, aby od wewnątrz doprowadzić do rozbicia społeczeństwa przeciwnika i stworzyć warunki do realizacji celów agresora. Oddziaływanie informacyjne może również stanowić wstęp do podjęcia bardziej zaawansowanych przedsięwzięć o charakterze dyplomatycznym, ekonomicznym i militarnym[2].

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2017, t. 9, nr 16, s. 11–37. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] О.С. Ипатов, И.Ф. Кефели, И.М. Левкин, *Информационная геополитика на службе российского государства*, „Геополитика и безопасность", 2016, nr 2, s. 25.

[2] Ю.В. Косов, Ю.В. Вовенда, *Геополитические концепции информационного противоборства в российской общественной мысли*, „Управленческое консультирование", 2015, nr 10, s. 95–100; Л.Н. Кунакова, *Информационная война как объект научного анализа (понятие и основные характеристики информационной войны)*, „Альманах

http://rcin.org.pl

Jedną z takich doktryn jest rosyjska teoria wojny sieciowej (ros. *сетевая война*) i sieciocentrycznej (ros. *сетецентрическая война*). Jej twórcą jest Aleksandr Dugin – wpływowy intelektualista, teoretyk rosyjskiej geopolityki i neoeurazjanizmu. W opinii autora stanowi ona odpowiedź na amerykańską teorię wojny sieciowej (ang. *netwar*), którą sformułowali specjaliści z think tanku RAND Corporation – John Arquilla i David Ronfeldt. Pojęcie *netwar* ('netwojna', wojna sieciowa) wprowadzono w 1993 r. Według amerykańskich analityków ten termin odnosi się do nowej, wyłaniającej się formy konfliktu (i przestępczości) na poziomie społecznym, w której wykorzystuje się środki na poziomie poniżej dającego się w miarę jednoznacznie zidentyfikować progu regularnej, otwartej wojny, jak również sieciowe formy doktrynalne, organizacyjne i komunikacyjne. Strony uczestniczące w takich konfliktach składają się zazwyczaj z rozproszonych, często niewielkich grup nierzadko bez określonego scentralizowanego przywództwa oraz stosują odpowiadające im formy komunikacji, koordynacji i działań sieciowych. Walkę sieciową z uwagi na wykorzystywanie środków niemilitarnych (m.in. informacji i narzędzi cybernetycznych) oraz zaangażowanie niescentralizowanych jednostek i grup niebędących reprezentantami ugrupowań, partii lub organizacji nazywa się konfliktem o niskiej intensywności[3].

Wojna sieciowa może być prowadzona zarówno przez rządy i ich służby specjalne przeciwko wrogim grupom, jak i przez organizacje społeczne lub ugrupowania terrorystyczne przeciwko rządom i strukturom państwowym. Mogą ją toczyć również podmioty niepaństwowe, co wzbudza zainteresowanie i niepokój elit przywódczych państw, a także bloków o charakterze polityczno-militarnym. Tego rodzaju zakrojony na szeroką skalę konflikt może bowiem wpływać na interesy narodowe państw, nawet jeśli nie są one w niego bezpośrednio zaangażowane[4]. Należy podkreślić, że koncepcja Dugina nawiązuje również do teorii działań wojennych prowadzonych

---

современной науки и образования", 2012, nr 6, s. 93–96; Л.В. Савин, *Горизонты войны*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 21: *Война*, red. Л.В. Савин, Москва 2013, s. 22–35; J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej: między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 275–292.

[3] E. Posłuszna, *Terroryzm w czasach globalizacji. Przyczynek do rozważań nad wojnami czwartej generacji*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2016, nr 15, s. 181; J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!*, „Comparative Strategy", 1993, t. 12, nr 2, s. 141–165. Por. J. Arquilla, D. Ronfeldt, *The Adwent of Netwar*, Santa Monica 1996, s. 5–6; R. Brose, *Cyberwar, Netwar, and the Future of Cyberdefense*, w: *7th International Conference on Cyber Conflict: Architectures in Cyberspace*, red. M. Maybaum, A.M. Osula, L. Lindström, Tallin 2015, s. 25–38; J. Arquilla, *To Build a Network*, „PRISM", 2014, nr 5, s. 22–34.

[4] K. Liedel, P. Piasecka, *Wojna cybernetyczna – wyzwanie XXI wieku*, „Bezpieczeństwo Narodowe", 2011, nr 1, s. 23.

http://rcin.org.pl

metodą sieciocentryczną (ang. *Network Centric Warfare*, NCW), która polega na transformacji przewagi informacyjnej, wspartej zaawansowaną technologią, w przewagę militarną, co odbywa się przez stworzenie i zastosowanie sieciowych struktur łączności między oddziałami wojskowymi prowadzącymi działania na dużej przestrzeni geograficznej. Tę teorię opracował w 1998 r. wiceadm. Arthur Karl Cebrowski[5].

Głównym celem koncepcji opracowanej przez Dugina i związanych z nim ekspertów jest stworzenie „sieci eurazjańskiej", która ma stanowić symetryczną odpowiedź na „sieć atlantycką" – czyli struktury i podmioty, których działania, w jego opinii, godzą w geopolityczne interesy Rosji. Według Dugina „sieć eurazjańska" ma być skutecznym narzędziem wojny sieciowej prowadzonej przeciwko Zachodowi. Za pomocą tego narzędzia będzie można zrealizować cele geopolityczne Federacji Rosyjskiej, którymi są: geopolityczne zneutralizowanie obszaru Europy Środkowo-Wschodniej z północną częścią Bałkanów, wyparcie wpływów Stanów Zjednoczonych z Europy, dążenie do podważenia integralności i skuteczności NATO oraz osłabienie spójności Unii Europejskiej na rzecz układów bilateralnych (np. Moskwa – Berlin, Moskwa – Paryż)[6].

Intencją autora niniejszego opracowania jest przedstawienie rosyjskiej koncepcji wojny sieciowej stworzonej przez Aleksandra Dugina oraz metod i środków, za pomocą których ta koncepcja jest realizowana w praktyce, co ma miejsce szczególnie w krajach członkowskich Paktu Północnoatlantyckiego. W artykule wykorzystano głównie publikacje rosyjskie dotyczące teorii wojny sieciowej, których autorami są Aleksandr Dugin i jego bliscy współpracownicy. Zawartą w nich treść starano się skonfrontować z analizami oraz różnorodnymi materiałami, które zamieszczono w prasie lub na portalach internetowych. Należy jednak pamiętać, że czerpana z nich wiedza jest często niepełna. Bywa też zniekształcana przez emocje towarzyszące debacie publicznej i elementy walki informacyjnej, w której biorą udział wszystkie strony konfliktu.

---

[5] Na temat NCW zob. A. Cebrowski, J. Garstka, *Network Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine", 1998, t. 124, nr 1, s. 28–35; J.R. Blaker, *Transforming Military Force: The Legacy of Arthur Cebrowski and Network Centric Warfare*, London 2007, s. 21–129.

[6] А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007, s. 338–339; А.Г. Дугин, *Принципы и стратегия грядущей войны*, https://4pera.com/news/analytics/aleksandr_dugin_printsipy_i_strategiya_gryadushchey_voyny/ (dostęp: 28 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

6.1. Teoria wojny sieciowej w ujęciu Aleksandra Dugina i jego współpracowników w latach 2008–2015

Aleksandr Dugin uchodzi za reprezentanta kremlowskich elit, którym bliska jest idea odbudowy Imperium Rosyjskiego. Ta idea stała się motywem przewodnim jego wieloletniej działalności politycznej, naukowej i publicystycznej. Ważnym wątkiem w biografii Dugina są jego powiązania z wysokimi rangą przedstawicielami resortów siłowych FR i administracji prezydenta Władimira Putina. Dugin oficjalnie przyznaje, że wiele projektów geopolitycznych przygotowywał na polecenie władz[7]. Wypowiedź tę można odnieść także do projektu rosyjskiego modelu wojny sieciowej. Przedmiotowa koncepcja została zaprezentowana przez Dugina w 2007 r. w książce pt. *Geopolityka postmoderny* oraz w cyklu artykułów, który ukazał się na łamach kwartalnika „Wojny Informacyjne" („Информационные войны"). Oprócz Dugina autorami tych opracowań są jego bliscy współpracownicy: Gieorgij Gawrisz, Walerij Korowin i Paweł Zarifullin. Warto podkreślić, że są oni jednocześnie teoretykami i praktykami walki informacyjnej i należą do takich organizacji, jak Międzynarodowy Ruch Eurazjański (ros. Международное Евразийское движение, МЕД), Eurazjański Związek Młodzieży (ros. Евразийский союз молодёжи, ЕСМ) i Klub Izborski (ros. Изборский клуб)[8].

---

[7] А.Г. Дугин, *Стратегические выводы Прямой Линии Путина*, https://eurasianews.md/analytics/strategicheskie-vyvody-pryamoj-linii-putina-aleksandr-dugin.htm (dostęp: 28 VIII 2024). Por. A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 144–152. Szerzej na temat kierowanych przez Dugina instytucji naukowych, think tanków i realizowanych tam projektów badawczych zob. V. Rossman, *Moscow State University's Department of Sociology and the Climate of Opinion in Post-Soviet Russia*, w: *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe – Russia Relationship*, red. M. Laruelle, London 2015, s. 55–77; M. Laruelle, *The Izborsky Club, or the New Conservative Avant-Garde in Russia*, „Russian Review", 2016, nr 75, s. 626–644.

[8] А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна…*, s. 321–346. Por. *idem*, *Теоретические основы сетевых войн*, „Информационные войны", 2008, nr 1, s. 2–10; *idem*, *Сетецентричные войны*, „Информационные войны", 2008, nr 1, s. 10–17; Г.Б. Гавриш, *Трансформация механизмов обеспечения национальной безопасности в условиях постмодерна. Институциональные аспекты*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 24–37; П. Зарифуллин, *Сетевая война на Северном Кавказе*, *ibidem*, s. 37–42; В. Коровин, *Сетевая война Америки против России на примере Чечни*, *ibidem*, s. 42–47. Kwartalnik jest wydawany od 2007 r. przez Akademię Informacyjnej Samoobrony wespół z Rosyjską Akademią Nauk i Akademią Nauk Wojskowych, która ściśle współpracuje z Ministerstwem Obrony i Sztabem Generalnym Sił Zbrojnych FR. Periodyk jest bezpłatnie dystrybuowany do instytucji państwowych i wojskowych. W skład rady naukowej i kolegium redakcyjnego

http://rcin.org.pl

Należy jednak pamiętać, że adaptując teorie zachodnie, Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką, przysposabiając je do własnych potrzeb. Taki zabieg umożliwia z jednej strony maskowanie metod doskonalonych przez dziesięciolecia przez sowieckie służby specjalne, a z drugiej – ich sankcjonowanie dzięki zapożyczaniu zachodnich osiągnięć i przysposabianiu ich do własnych celów, co zarazem podkreśla stosowanie przez Rosję nowoczesnych metod i środków walki oraz utrwala pogląd, jakoby była ona ofiarą agresji informacyjnej Zachodu[9].

Aby zrozumieć rosyjską koncepcję wojny sieciowej, konieczne jest najpierw przedstawienie jej podstaw filozoficznych. Według Dugina stosunki społeczne we wszystkich cywilizacjach opierają się na przeciwieństwie dwóch paradygmatów: hierarchii i entropii. Pojęcie h i e r a r c h i i rosyjski geopolityk odnosi do wszelkich form organizacji społeczeństw, państw i cywilizacji, które tworzą jednolite, zamknięte, hierarchiczne i scentralizowane systemy. Przeciwieństwo paradygmatu hierarchii stanowi natomiast paradygmat e n t r o p i i, który jest miarą stopnia nieuporządkowania, chaosu i niejednolitego charakteru danego systemu społecznego oraz zachodzących w nim spontanicznych (samorzutnych) procesów. Paradygmat entropii określa wszelkie procesy i zjawiska mające na celu destrukcję hierarchii. Dlatego też, zdaniem Dugina, s i e ć należy rozpatrywać przez paradygmat entropii, ponieważ jest elastyczną formą współdziałania różnych komórek (ludzie, grupy społeczne, organizacje, stowarzyszenia itp.) charakteryzującą się stałą wymianą informacji i, w odróżnieniu od struktur hierarchicznych, ciągłą zdolnością do transformacji. Sieci stanowią więc informacyjno-techniczną i informacyjno-psychologiczną przestrzeń, w której następuje pozyskiwanie, obróbka i wymiana informacji. W opinii Dugina sieć jest postmodernistycznym, postindustrialnym bytem, który zastępuje zarówno hierarchiczne struktury tradycyjnych społeczności, jak i formy organizacji społeczeństw modernistycznych, utożsamianych m.in. przez państwo i jego instytucje. Sieć wpisuje się w paradygmat entropii także dlatego, że jest związana z rozprzestrzenianiem się destrukcyjnych wzorców, które niszczą porządek państwa. Istotą wojny sieciowej jest zatem uzyskanie kontroli nad przestrzenią

---

kwartalnika, oprócz Aleksandra Dugina, wchodzą także wysocy rangą wojskowi i przedstawiciele służb specjalnych (m.in. generał armii Machmut Gariejew i Władimir Szulc, który w latach 1999–2000 był naczelnikiem Akademii FSB, następnie do 2003 r., pełnił funkcję sekretarza stanu i zastępcy dyrektora FSB). Zob. rozdz. 8.

[9] J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 14–15; T.L. Thomas, *The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare*, w: *Volume III of Information Age Anthology: The Information Age Military*, red. D.S. Alberts, D.S. Papp, Washington 2001, s. 783.

http://rcin.org.pl

informacyjno-techniczną i informacyjno-psychologiczną nieprzyjaciela za pomocą sieci funkcjonujących w jego społeczeństwie, co umożliwia skłonienie go do podjęcia działań korzystnych dla agresora. To z kolei w przyszłości może doprowadzić do osiągnięcia ostatecznego celu wojny sieciowej, czyli uzyskania kontroli nad obszarem, który de facto należy do wroga.

Według Dugina do prowadzenia wojny sieciowej niezbędne jest pozyskanie, kontrolowanie lub stworzenie następujących rodzajów sieci:

1) Sieci pierwotnych, które tworzą grupy przestępcze, mniejszości etniczne i religijne – do tej kategorii zaliczają się także sekty i związki wyznaniowe, które nie mają jasno określonego statusu prawnego, co pozwala skutecznie maskować ich destrukcyjną działalność.
2) Sieci wtórnych, czyli organizacji pozarządowych, fundacji, „fabryk myśli", organizacji zajmujących się obroną praw człowieka, stowarzyszeń i organizacji o charakterze naukowo-badawczym oraz ruchów młodzieżowych. Są one dopełnieniem sieci pierwotnych. Zaletą tych sieci jest to, że ich oficjalna działalność, pomimo wsparcia finansowego i logistycznego otrzymywanego z zagranicy, mieści się w granicach prawa, co znacznie utrudnia zdemaskowanie ich wywrotowej aktywności.
3) Sieci agentury wpływu, które powinny funkcjonować bez konieczności werbunku poszczególnych osób. W warunkach wojny sieciowej funkcję agentury wpływu często pełni tzw. aktywna mniejszość (ros. *активное меньшинство*) wchodząca w skład danej sieci. Jej działania aktywizuje się np. przez symulowanie zainteresowania jej liderem lub grupą przywódczą, zamieszczając wzmianki na jej temat w lokalnej prasie, zapraszając na konferencje naukowe lub okazując zainteresowanie pomysłami lub ideami, które są dla nich cenne itd. Te działania wpisują się w proces kreowania tzw. sztucznej uwagi. To pozwala zyskiwać przychylność osób lub grup przydatnych dla agresora bez potrzeby ich werbowania. Następnie poddaje się ich indoktrynacji ideologicznej za pomocą idei korzystnych z punktu widzenia celów i interesów podmiotu prowadzącego wojnę sieciową. Takie działanie utwierdza ludzi w przekonaniu, że postępują słusznie, realizując zamiary agresora. Nie oznacza to wcale rezygnacji z klasycznej agentury wpływu[10].

---

[10] А.Г. Дугин, В. Коровин, А. Бовдунов, *Сетевые войны (аналитический доклад)*, „Изборский клуб", 2013, nr 10, s. 55–57; А.Г. Дугин, *Русская война…*, s. 204–207; *idem*, *Теоретические основы сетевых войн…*, s. 6–7. Por. О.С. Андреева, *Неправительственные организации как инструмент глобальной политики*, „Власть", 2009, nr 4, s. 54–57;

http://rcin.org.pl

Dugin podkreśla, że główną cechą wojny sieciowej jest dążenie do maksymalnej synchronizacji działań, środków i metod. Operacje charakterystyczne dla tej formy konfliktu są prowadzone jednocześnie w czterech przestrzeniach:

1) w przestrzeni fizycznej, czyli tradycyjnym obszarze działań wojennych obejmującym środowisko geograficzne: ląd, morze, ziemię, powietrze i kosmos;
2) w przestrzeni informacyjnej, w której informacje są generowane, następnie przekształcane i dystrybuowane; obejmuje ona także wszelką infrastrukturę informatyczną, mechanizmy zdobywania lub pozyskiwania informacji oraz matematyczne modele jej obróbki itp.;
3) w przestrzeni kognitywnej, obejmującej indywidualną i grupową świadomość, procesy poznawcze, mechanizmy podejmowania decyzji i motywacje działań zarówno jednostek ludzkich, jak i grup społecznych;
4) w przestrzeni społeczno-kulturowej, która jest polem współdziałania ludzi, organizacji społecznych i politycznych – pole to opiera się na historycznych, kulturowych i religijnych wartościach, które mogą być kształtowane przez stronę prowadzącą wojnę sieciową; w opinii rosyjskich teoretyków sfera kognitywna i społeczno-kulturowa są najważniejsze dla powodzenia operacji[11].

Zdobycie przewagi w tych przestrzeniach jest gwarantem osiągnięcia zwycięstwa w wojnie sieciowej. Według Dugina i jego współpracowników Rosja może skutecznie przeciwstawić się wojnie sieciowej Zachodu, jeśli zostaną spełnione dwa warunki.

Po pierwsze, należy stworzyć „sieć eurazjańską", która ma być symetryczną odpowiedzią na „sieć atlantycką". W tym celu rosyjski geopolityk postulował w 2007 r. powołanie specjalnej grupy, w której skład powinni wejść wysocy rangą urzędnicy państwowi, najlepsze (tzw. posłannicze, zaangażowane) kadry wywodzące się z rosyjskich służb specjalnych oraz autorytety opiniotwórcze – intelektualiści, uczeni, politolodzy, dziennikarze,

---

А.О. Наумов, *Международные неправительственные организации и проблемы глобального управления*, „Государственное управление", 2013, nr 9, s. 49–76. Na temat manipulacji świadomością społeczną przez sekty i grupy o charakterze okultystycznym zob. В.Е. Лепский, А.М. Степанов, *Особенности рефлексивных процессов в культовых организациях*, „Рефлексивные процессы и управление", 2002, nr 2, s. 59–73.

[11] А.Г. Дугин, В. Коровин, А. Бовдунов, *Сетевые войны…*, s. 49–51; А.Г. Дугин, *Русская война…*, s. 187–191. Por. Л.В. Савин, *Сетецентричные войны – от концепции к спецоперациям*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 4: *Безопасность*, red. Л.В. Савин, Москва 2010, s. 70–78.

http://rcin.org.pl

artyści i działacze kultury. Model „sieci eurazjańskiej", przeciwstawiany „sieci atlantyckiej", powinien łączyć podstawowe cechy amerykańskiego postmodernizmu i środki walki prowadzonej metodą sieciocentryczną z rosyjską specyfiką. Symetryczne do atlantycko-amerykańskich wektory „rażenia informacyjnego" powinny być zorientowane w dokładnie przeciwnym kierunku. Warunkiem skuteczności modelu ma być postmodernizacja rosyjskich sił zbrojnych, służb specjalnych, instytucji państwowych, systemów informacyjnych, komunikacyjnych itp. Dugin podkreśla, że bez tego wysiłku Rosja jest skazana na kolejne klęski, ponieważ wojnę sieciową można wygrać tylko środkami sieciowymi, adaptując je do własnych realiów i celów oraz skutecznie wykorzystując nowoczesne technologie[12].

Po drugie, na szczeblu międzynarodowym i regionalnym należy wdrożyć realizację rosyjskiego projektu światopoglądowego, który byłby uniwersalny, czyli możliwy do przyjęcia przez inne narody, a także stanowiłby alternatywę dla liberalnej ideologii lansowanej przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską oraz amerykańskiego mitu o „wolności i demokracji"[13]. Rosyjscy eksperci podkreślają, że w warunkach społeczeństwa informacyjnego takie platformy wartości (ros. *ценностные платформы*) pełnią funkcję systemów operacyjnych, na których podstawie formułuje się kody geopolityczne poszczególnych państw, tworzy się informacyjną, kognitywną i społeczno-kulturową przestrzeń dla funkcjonowania sieci społecznych i różnych organizacji. To pozwala konsolidować społeczeństwo na podstawie wspólnego światopoglądu i systemu wartości. Według Gieorgija Gawrisza „platforma wartości" dla „Geopolitycznej Międzynarodówki" z Rosją stojącą na jej czele powinna bazować na takich wartościach, jak: geopolityczna koncepcja świata wielobiegunowego (w opozycji do wizji świata jednobiegunowego reprezentowanej przez USA), konserwatyzm, eurazjatycka kultura i tożsamość religijna (jako alternatywa dla „zachodniego nihilizmu i indywidualizmu") oraz antyglobalizm (jako sprzeciw wobec ekspansjonistycznych dążeń „atlantyckiej oligarchii")[14].

---

[12] А.Г. Дугин, *Геополитика постмодерна…*, s. 338–340; А.Г. Дугин, В. Коровин, А. Бовдунов, *Сетевые войны…*, s. 66–67; А.Г. Дугин, *Русская война…*, s. 253–260.

[13] А.В. Манойло, *Ценностные основы управления межцивилизационными конфликтами: российская модель*, „Международные отношения", 2012, nr 1, s. 32–43; О.Г. Карпович, А.В. Манойло, Г.Ю. Филимонов, *Технологии „мягкой" силы на вооружении США: ответ России*, Москва 2015, s. 475–484.

[14] Г.Б. Гавриш, *Трансформация механизмов…*, s. 34–35. Szerzej ta problematyka została omówiona przez autora w następujących opracowaniach: Г.Б. Гавриш, *„Философия неоевразийства в контексте парадигм „пространства" и „времени"*, http://evraz-info.narod.ru/30.htm (dostęp: 28 VIII 2024); *idem*, *Онтология неоевразийского политико-правового дискурса*, Ростов-на-Дону 2006. Por. *Русская доктрина. Государственная*

http://rcin.org.pl

Do stworzonej przez Dugina koncepcji wojny sieciowej nawiązał w styczniu 2015 r. Aleksandr Bowdunow – działacz Eurazjańskiego Związku Młodzieży. Jego opracowanie pt. *Cywilizacyjne porachunki* zasługuje na szczególną uwagę. Zawiera ono rozważania autora na temat możliwości prowadzenia wojny sieciowej przez Rosję w Europie oraz zalecenia, w jaki sposób państwo rosyjskie może ją wykorzystać do realizacji własnych celów geopolitycznych:

> Nie ma żadnej wątpliwości, że w chwili obecnej wojnę sieciową są zdolne prowadzić tylko Stany Zjednoczone przeciwko całej reszcie świata. Nie oznacza to jednak, że żaden inny ośrodek geopolityczny nie jest zdolny do sieciowej odpowiedzi. Rozpatrzmy możliwości prowadzenia wojny sieciowej przez Rosję w Europie i zbadajmy, w jaki sposób nasz kraj może wykorzystać daną technologię. Po pierwsze, do prowadzenia wojen sieciowych niezbędne są dla nas sieci organizacyjne i informacyjne. Skąd je wziąć? Można wykorzystać sieci już posiadane. W tym przypadku ograniczeni będziemy pewnymi ideami, znajdującymi się u podstaw danych sieci. Trzeba będzie te sieci dopiero podporządkować naszej kontroli. Można spróbować tworzyć własne sieci na terytorium przeciwnika, co jest trudniejsze, ale będą to już nasze sieci, od początku przez nas kontrolowane. Aby wyjaśnić, do jakich celów dążymy, i zrozumieć, co znajdzie się u podstaw doktrynalnego poziomu naszej wojny w Europie, należy pojąć znaczenie toczącej się wojny, istotę konfliktu. Konflikt pomiędzy Rosją a Zachodem ma dwa najistotniejsze wymiary: geopolityczny i cywilizacyjny. Rola wymiaru cywilizacyjnego w ostatnim czasie wzrosła tak, że coraz częściej mówi się o konflikcie pomiędzy cywilizacjami. W związku z absolutną niezgodnością podstawowych założeń cywilizacyjnych, ostatecznym rozwiązaniem tego konfliktu może być tylko zniszczenie jednego z jego uczestników. W tym przypadku pomińmy same przesłanki konfliktu. A zatem, stwierdzając cywilizacyjny charakter konfliktu pomiędzy Rosją a Zachodem, stawiamy sobie za cel zniszczenie Zachodu w jego współczesnym kształcie jako cywilizacji[15].

Rosyjska koncepcja wojny sieciowej została oparta na fundamencie ideologicznym, który stanowią różnice między „rosyjską cywilizacją eurazjatycką" a „cywilizacją atlantycką" utożsamianą przez Stany Zjednoczone i ich sojuszników. Rosyjska polityka informacyjna polega na kreowaniu i promowaniu narracji, w której światu zagraża z jednej strony radykalizm religijny i polityczny (islamiści, faszyści, nacjonaliści), a z drugiej – postmodernistyczny liberalizm Zachodu, za którym kryją się amerykańskie dążenia do panowania nad światem. W tej narracji Rosja jest prezentowana jako

---

идеология эпохи Путина, red. А.Б. Кобяков, В.В. Аверьянов, Москва 2016, s. 83–87, 152–194; О.Н. Яницкий, *Идеология и сеть*, „Власть", 2016, nr 1, s. 30–36.

[15] Cyt. za: А. Бовдунов, *Цивилизационные разборки*, http://evrazia.org/article/230 (dostęp: 2 XII 2016).

http://rcin.org.pl

główny obrońca stabilnego ładu międzynarodowego, suwerenności państwowej, religii i tradycyjnego modelu rodziny[16].

Paradygmat ideologiczny odgrywa więc najważniejszą rolę w działaniach opisywanych przez Bowdunowa. Jego zdaniem, aby skutecznie prowadzić wojnę sieciową w Europie, należy wykorzystać sieci pierwotne, które są ukierunkowane na destrukcję współczesnej europejskiej tożsamości cywilizacyjnej. W tym celu trzeba wspierać i wykorzystywać wszelkie tendencje i ruchy separatystyczne, ugrupowania o charakterze neonazistowskim, rasistowskim, antyglobalistycznym, a także grupy ekologów, eurosceptyków, izolacjonistów, nielegalnych emigrantów, sekty oraz organizacje mniejszości narodowych i etnicznych. Jak już powiedziano, sieć stanowi przeciwieństwo państwa jako struktury hierarchicznej, od której stara się przejąć część suwerenności. Według rosyjskiego eksperta ten czynnik może być najistotniejszy dla rosyjskich działań w Europie, ponieważ antypaństwowość sieci jest wpisana w ideologię wielu „antysystemowych" organizacji i grup. Znajduje ona świadomą akceptację osób należących do tych grup, co powoduje, że w imię ideologii są oni w stanie zniszczyć własne państwo. Dlatego też z punktu widzenia Rosji konieczne jest, aby to przekonanie ugruntowywać przez implementowanie do świadomości osób tworzących daną sieć wirtualnej ideologii opartej na założeniu, że państwo, do którego należą, ma charakter opresyjny. Aby osiągnąć ten cel, powinno się zastosować np. ideologię okupacyjnego rządu syjonistycznego (ros. *сионистское оккупационное правительство*), co jest szczególnie skuteczne wobec organizacji prawicowych i skrajnie prawicowych. W ten sposób w świadomości członków takich grup tworzy się obraz każdej obecnej władzy, która jest postrzegana jako narzędzie realizujące interesy Żydów, masonów i różnych mafii politycznych[17].

---

[16] W. Rodkiewicz, J. Rogoża, *Potiomkinowski konserwatyzm. Ideologiczne narzędzie Kremla*, Warszawa 2015, s. 19–20; Д.А. Коновалов, И.В. Мельникова, *Сравнительный анализ направлений современной российской консервативной общественно-политической мысли*, „Вестник Омского университета", 2013, nr 1, s. 181–188; О.Б. Подвинцев, *О моде на консерватизм в постсоветской России и разнообразии её природы*, „Вестник Пермского Университета", 2015, nr 2, s. 27–33.

[17] О.Б. Подвинцев, *О моде на консерватизм*... Ideologia okupacyjnego rządu syjonistycznego – zbiór idei i wyobrażeń kształtujących światopogląd danej grupy ludzi na podstawie teorii spiskowych. Zakłada ona, że rzeczywistość polityczna, ekonomiczna i społeczna jest kreowana przez żydowskie, masońskie i okultystyczne organizacje działające na rzecz Nowego Porządku Świata (ang. *New World Order*, NWO). Przykładowo, w USA członkowie grup „patriotycznych" wierzą m.in. w tworzenie na terenie Stanów Zjednoczonych obozów koncentracyjnych mających w bliżej nieokreślonej przyszłości pomieścić „niepokornych obywateli". Te osoby dają także wiarę fantastycznym teoriom dotyczącym zatruwania żywności, wody i powietrza psychoaktywnymi substancjami, co ma ułatwić ogłupienie nieświadomej spisku większości. Niechęć tych

http://rcin.org.pl

Następnie, wobec tak określonego przeciwnika, którym w świadomości tych ludzi staje się ich własne państwo, „operatorzy sieci" kierujący operacjami w ramach wojny sieciowej sugerują członkom kontrolowanych przez nich struktur stosowanie działań mieszczących się w ramach strategii oporu niekierowanego. Jej istota polega na tym, że system organizacyjny opiera się na funkcjonujących autonomicznie komórkach, bez centralnej kontroli i centralnego zarządzania. Wszystkie jednostki i komórki działają niezależnie od siebie i nigdy nie zgłaszają się do centrali lub przywódcy po instrukcje. Warunkiem funkcjonowania takiej sieci jest to, że zaangażowane w nią osoby muszą dokładnie wiedzieć, jakie działania i przeciwko komu mają podejmować. Dlatego też te osoby mają podobny światopogląd, ten sam cel i są zwolennikami tej samej ideologii[18].

W odróżnieniu od prawicy, lewica interpretuje sieć jako alternatywę dla analogicznych sieci globalistycznych, przedstawionych choćby w książce pt. *Imperium* autorstwa marksistów Antonia Negriego i Michaela Hardta[19]. Jak zauważa Bowdunow, prowadzenie wojny sieciowej ułatwiają procesy dezintegracyjne zachodzące w UE. Warto podkreślić, że frakcje Parlamentu Europejskiego łączą przedstawicieli różnych krajów o podobnych przekonaniach politycznych, jednak nie wszystkie te sieci akceptują Unię Europejską w obecnym kształcie, odmawiając poparcia dla jej polityki. W opinii Bowdunowa w Parlamencie Europejskim istnieje silna fakcja sieci złożonych z deputowanych o przekonaniach eurosceptycznych lub wrogich wobec UE, która ma wpływ na całokształt jej polityki. Rosyjski geopolityk przyznaje, że byłoby wręcz niezrozumiałe, aby nie spróbować jej wykorzystać[20].

Po drugie, według Bowdunowa należy tworzyć sieci wtórne (informacyjne i organizacyjne) na podstawie specjalnie do tego celu przygotowanej ideologii. Chodzi o stworzenie tożsamości łączącej ich członków. W opinii Bowdunowa ważne jest doświadczenie zdobyte podczas tworzenia sieci ruchu eurazjańskiego w Europie, co zapoczątkował Międzynarodowy Ruch Eurazjański. Zdaniem rosyjskiego geopolityka eurazjanizm jest ideologią

---

grup skierowana jest ku administracji, rządowi i państwu jako systemowi opresji. Rezultatem tego przekonania jest m.in. tworzenie klubów strzeleckich i milicji obywatelskich skupiających aktywistów, którzy doskonalą sposoby walki na wypadek konfrontacji z rządem; zob. J. Kaplan, *Encyclopedia of White Power: A Sourcebook on the Radical Racist Right*, Walnut Creek–Lahnam–New York–Oxford 2000, s. 367–374.

[18] P.W. Gray, *Leaderless Resistance, Networked Organization, and Ideological Hegemony*, „Terrorism and Political Violence", 2013, nr 25, s. 655–671. Por. L.R. Beam, *Leaderless Resistance*, „Seditionist", 1992, nr 12, http://www.louisbeam.com/leaderless.htm (dostęp: 28 VIII 2024).

[19] M. Hardt, A. Negri, *Empire*, Cambridge–London 2000, s. 160–183, 260–280.

[20] А. Бовдунов, *Цивилизационные разборки…*

http://rcin.org.pl

znaną w środowisku międzynarodowym, dlatego też może zostać zaakceptowany przez współczesnego Europejczyka. W związku z tym, że ideologia eurazjańska stanowi platformę ideową, na której opiera się tożsamość sieci eurazjańskich, to sieci te rozmywają tożsamość europejską, tworząc piątą kolumnę Rosji na Zachodzie. Aby je stworzyć, należy pozyskać europejskich intelektualistów, którzy mają zdolności opiniotwórcze. Zdaniem rosyjskich geopolityków najbardziej perspektywiczne w tym względzie są organizacje i ruchy polityczne noszące wspólne miano „Nowej Prawicy" (reprezentowane przez np. Alaina de Benoista, Roberta Steuckersa i innych). Mimo że ich oblicze ideowe ma europejskie korzenie, co czyni te organizacje wiarygodnymi w ojczystych krajach, to są one prorosyjskie i antyamerykańskie. Dlatego też mogą być źródłem lub nośnikiem narracji pożądanej dla Rosji, której przekazywanie będzie ugruntowywać ideową tożsamość członków sieci, co pozwoli manipulować jej działalnością w sposób korzystny dla FR[21].

---

[21] *Ibidem*. Por. А. Умланд, *Заблуждения западных апологетов Путина: пугало „русофобии" и внешняя критика нынешнего руководства Кремля*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры", 2015, nr 2, s. 261–267. Temu celowi służą również Czwarta Teoria Polityczna i tzw. dynamiczny konserwatyzm – wirtualne ideologie tworzone w celu pozyskania dla Rosji zachodniego audytorium, aktywizacji „pożytecznych idiotów" itd. Czwarta Teoria Polityczna (4 TP) stanowi realizowany przez Aleksandra Dugina projekt uniwersalnej ideologii, która łączy wszelkie nurty i ruchy przeciwne liberalizmowi, postmodernizmowi, społeczeństwu postindustrialnemu i globalizmowi wraz z jego podstawami logistycznymi i technologicznymi. 4 TP ma jasno sprecyzowany paradygmat geopolityczny: wspomniane wartości utożsamia ze Stanami Zjednoczonymi i NATO, stanowiąc próbę wykorzystania wszelkich podmiotów sprzeciwiających się polityce bloku atlantyckiego, bez względu na ich oblicze ideowe i cele, co w praktyce służy geopolitycznym interesom Rosji. W konfrontacji z liberalną cywilizacją atlantycką Rosja została usytuowana na pozycjach „konserwatywnych". Według Dugina „konserwatystą" jest bowiem każdy, kto sprzeciwia się „atlantyckiej hegemonii". W ramy 4 TP wpisują się więc wszelkie prawicowe, lewicowe, metapolityczne ideologie, które kontestują obecny układ stosunków międzynarodowych („hegemonia Stanów Zjednoczonych"), w tym eurazjanizm i narodowy bolszewizm; А.Г. Дугин, *Четвёртая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века*, Санкт-Петербург 2009, s. 14–19, 78–80, 93–94, 98–100; *idem*, *Философия глобализма – философия контрглобализма (доклад на международной конференции „Глобализм и глобальная безопасность", г. Москва, декабрь 2000 г., Храм Христа Спасителя)*, w: *Основы евразийства*, red. А.Г. Дугин, Москва 2002, s. 548–557. Jak ujawnił na swoim blogu Anton Szechowcow, były członek Eurazjańskiego Związku Młodzieży, sam Dugin nie wierzy w 4 TP, traktując ją jako narzędzie realizacji konkretnych celów geopolitycznych; A. Shekhovtsov, *Russian Fascist Aleksandr Dugin's Dreams of Dictatorship in Russia*, http://anton-shekhovtsov.blogspot.com/2014/02/russian-fascist-aleksandr-dugin-is.html (dostęp: 29 VIII 2024). Dynamiczny konserwatyzm natomiast jest terminem stosowanym przez kremlowskich polittechnologów dla określenia wszelkich form konserwatyzmu i – podobnie jak 4 TP – jest atrakcyjną ofertą ideologiczną skierowaną do europejskich elit o nastawieniu eurosceptycznym,

http://rcin.org.pl

Nie mniej perspektywiczne jest włączenie do tego rodzaju działalności także intelektualistów lewicowych. Oprócz ideologii równie istotnym czynnikiem integrującym członków sieci są utrwalane w ich świadomości wyobrażenia i mity. Należy konsekwentnie operować takimi pojęciami i obrazami, jak człowiek legenda (np. Ian Stuart Donaldson dla skrajnej prawicy lub Ernesto Che Guevara dla lewicy), i tworzyć takie ikony. Bardzo pomocne jest także tworzenie anegdot, rozpowszechnianie plotek, bajek i różnorakich wymysłów na temat przeciwnika, co stanowi element poziomu narracyjnego wojny sieciowej. Manipulowanie tożsamością jest jednym z najważniejszych zabiegów stosowanych w tego rodzaju konflikcie. Aby manipulacja była skuteczna, jej obiekt musi zostać przeniesiony ze środowiska realnego do wirtualnej przestrzeni, gdzie istnieje możliwość jego modyfikacji. Taka sfabrykowana tożsamość nie powinna być związana ze skomplikowanymi ideologiami. Nie powinna też odwoływać się do racjonalnego myślenia, lecz odpowiadać mentalności współczesnego człowieka, tzn. uosabiać świat gier komputerowych, filmów itp. W tym przypadku ideologię należy zastąpić modą, marką i stylem. Manipulując taką chwiejną tożsamością opartą tylko na komercji i sposobie życia, można wpływać na zachowanie ludzi i programować ich czyny w celu pożądanym przez podmioty prowadzące operacje sieciowe[22].

Po trzecie, jak postuluje Bowdunow, należy systematycznie rozbudowywać i doskonalić infrastrukturę sieciową. Sieć składa się z wielu komórek, z których każda wypełnia swoje – nieraz bardzo precyzyjnie określone, wymagające specjalistycznych umiejętności – zadanie. Najbardziej rozpowszechnioną formą działania w wojnach sieciowych jest taktyka roju, która polega na zsynchronizowanym ataku wielu elementów sieci na przeciwnika z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu. Taktyka roju może być stosowana zarówno dyspersyjnie, jak i centralnie, co oznacza, że atak informacyjny może być prowadzony z różnych stron internetowych albo z jednej. Dyspersyjna forma ataku jest skuteczniejsza, ponieważ wśród postronnych obserwatorów i samych członków sieci wywołuje iluzję niezależności. Dlatego też sieci powinny być zróżnicowane, dzięki czemu jest możliwe podłączenie (od ros. *осетевить*, dosł. 'opleść siecią') do nich jak największej liczby

---

antyamerykańskim oraz antyglobalistycznym, broniących tradycyjnych wartości chrześcijańskich; zob. В.В. Аверьянов *et al.*, *Другая холодная война. Стратегия для России*, „Изборский клуб", 2014, nr 10, s. 40.

[22] А. Бовдунов, *Цивилизационные разборки…* Por. Д.С. Мартьянов, *Виртуальные ценности: структура, динамика, противоречия*, „Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры и искусств", 2015, nr 206, s. 319–327; А.Г. Дугин, *Логос и мифос. Социология глубин*, Москва 2010, s. 236–237; *idem*, *Четвёртая политическая теория…*, s. 91–92.

http://rcin.org.pl

osób, grup i organizacji. Aby to osiągnąć, konieczne jest tworzenie struktur według kryterium zróżnicowania społecznego. Dlatego też tworzy się sieci złożone z przedstawicieli elit, świata nauki, ugrupowań politycznych, a także zwykłych ludzi, subkultur, ruchów młodzieżowych itd. Równocześnie należy rozwijać główne atuty takiej struktury: wymianę informacji, jej interaktywność i zaangażowanie wszystkich jej podmiotów. W tym celu jako uzupełnienie istniejących już sieci i sposobów ich komunikacji należy tworzyć wciąż nowe. To dotyczy głównie stron internetowych i interaktywnych agencji sieciowych. Należy samodzielnie tworzyć takie agencje, w których autorami materiałów są sami członkowie sieci. To zwiększa zaufanie do agencji osób tworzących sieć i ich integruje (poziom społeczny wojny sieciowej), a także umożliwia twórcom agencji i stron internetowych oraz samym członkom sieci dotarcie do zawsze aktualnych informacji. Według Bowdunowa przykładem tego typu działań jest organizowanie portali i forów różnych ugrupowań, których wspólną cechą jest np. niezadowolenie i kontestowanie otaczającej rzeczywistości, sytuacji politycznej w danym państwie lub regionie itp. Wygoda prowadzenia takiej działalności w Europie polega na tym, że, po pierwsze, internet jest tu powszechnie dostępny, a po drugie, do kontaktów w sieci Europejczycy często używają jednego języka – angielskiego. Istotne jest jednak wykorzystywanie wszystkich języków europejskich. Szczególnie dotyczy to pracy nad aktywizacją i radykalizacją ruchów separatystycznych, ponieważ niezbędne jest tu używanie języków narodowych. Portale, które łączą różne ruchy separatystyczne, powinny być natomiast prowadzone co najmniej w kilku językach narodowych oraz w języku angielskim. Dookoła „efektywnej" i „obiecującej" witryny internetowej powinna powstać nie tylko sieć, lecz także trend w życiu politycznym i kulturalnym. Dlatego też sfera informacyjna wojny sieciowej jest tak ważna, od działań informacyjnych zależy bowiem skuteczność ich rezultatów w sferze kognitywnej i społeczno-kulturowej[23].

Należy podkreślić, że „sieć eurazjańska" tworzona przez Aleksandra Dugina i jego współpracowników ma charakter międzynarodowy, co umożliwia szerokie oddziaływanie na poziomie globalnym. Prawdopodobnie takie organizacje, jak Międzynarodowy Ruch Eurazjański, Eurazjański Związek Młodzieży oraz struktury skrajnej prawicy i lewicy w Europie, wymienione przez Bowdunowa jako „perspektywiczne", stanowią jedynie podsystem nowej, większej struktury sieciowej, która nosi nazwę Globalnego Sojuszu

[23] А. Бовдунов, *Цивилизационные разборки*.... Por. А.В. Манойло, *Сепаратизм как вызов и угроза международной безопаности*, „Геополитический журнал", 2014, nr 7, s. 11–24.

http://rcin.org.pl

Rewolucyjnego (ang. Global Revolutionary Alliance, ros. Глобальный революционный альянс), czyli swoistej „organizacji bez organizacji”[24].

Globalny Sojusz Rewolucyjny jest organizacją nowego typu, co podkreślają jego twórcy w manifeście opublikowanym w internecie:

> Podmiotem nowej światowej rewolucji musi być światowa kontrelita. Przeznaczeniem tej kontrelity jest sformować Globalny Sojusz Rewolucyjny (GSR) jako krystalizację wywrotowych działań destrukcyjnych, nakierowanych na zdemolowanie dzisiejszego systemu światowego i pozbawienie władzy światowej oligarchii i jej świty. GSR powinien być organizacją nowego typu, właściwą dla warunków XXI wieku. Ani partią, ani ruchem, ani zakonem, ani lożą, ani sektą, ani wspólnotą religijną, ani grupą etniczną lub kastą – jako że formy organizacji zbiorowej poprzednich epok nie mogą służyć jako model dla jego struktury. GSR powinien być strukturą sieciową, bez jednego centrum kontrolnego, bez określonego zespołu stałych członków, żadnej sterującej grupy lub stałego personelu, bez jasno zdefiniowanego algorytmu działania. GSR powinien być spontaniczny, organicznie wpisany w logikę globalnych procesów, nigdy nie powinien być zaplanowany z wyprzedzeniem ani związany z określonym miejscem lub czasem. Tylko taka mobilna obecność zapewni Sojuszowi efektywność i odporność na politykę globalnego systemu opresyjnego. Aktywność Sojuszu powinna opierać się na zrozumieniu zespołu wspólnych zasad, celów walki, tożsamości wroga, uznaniu status quo za katastrofalny, niemożliwy do tolerowania i wymagający całkowitego zniszczenia, podobnie jak zrozumieniu przyczyn tej sytuacji, stadium jej rozwoju oraz instrumentalnych procesów, które czynią ją możliwą i rzeczywistą. Każdy, kto to rozumie, kto nie akceptuje bieżącej sytuacji i kto jest gotowy działać w zgodzie z tym rozumowaniem, jest członkiem GSR. Oto dlaczego GSR musi być policentryczny. Nie powinien mieć pojedynczego terytorialnego, narodowego, religijnego lub innego centrum. Sojusz powinien operować wszędzie, niezależnie od granic, ras i religii, w oparciu o wewnętrzne przekonanie i spontanicznie otwierające się okna możliwości. W istocie to właśnie nieobecność generalnej strategii jest osią strategii rewolucyjnej oraz nieobecność określonego przestrzennie, hierarchicznie jednolitego centrum nerwowego – dominującym modelem jego operacji [...] GSR powinien być rozmyślnie asymetrycznym – mógłby potencjalnie być częściowo reprezentowany przez państwa, siły społeczne, partie polityczne, ruchy, grupy, aż do poszczególnych jednostek. Wszystko to, co opiera się w stopniu skrajnym lub umiarkowanym, frontalnie lub w bezpośredniej styczności władzy światowej oligarchii musi zostać uznane za terytorium GSR. Ten obszar może być warunkowy lub konkretny, narodowy lub cybernetyczny, naturalny lub sieciowy. Jeśli jakikolwiek kraj na świecie – duży lub mały – działa przeciwko globalnej dominacji Stanów Zjednoczonych, NATO, zachodnich globalistów i światowego liberalnego

[24] L. Sykulski, *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „czwarta teoria polityczna” Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejsk*iej, „Przegląd Geopolityczny”, 2014, nr 8, s. 238. Dugin podkreśla jednak, że GSR jest jedynie skrzydłem Międzynarodowego Ruchu Eurazjańskiego; zob. A.G. Dugin, *Putin vs Putin: Vladimir Putin Viewed from the Right*, London 2014, s. 279.

http://rcin.org.pl

> systemu finansowego, wówczas państwo takie powinno być uważane za część GSR i należy je wspierać na wszelkie sposoby, niezależnie od tego, czy podzielamy wartości tego państwa, czy rządzący nim są atrakcyjni, czy odpychający, czy jego obecny system jest skorumpowany, czy sprawiedliwy [...] Ta sama zasada stosuje się do oceny ruchów, partii, organizacji religijnych, narodowych i politycznych [...] Ważne jest co innego: czy walczą one ze Stanami Zjednoczonymi i światową oligarchią, czy niszczą istniejący system lub, przeciwnie, podtrzymują go, służą mu i wspierają jego funkcjonowanie[25].

Globalny Sojusz Rewolucyjny jest sieciowym, ponadnarodowym, eksterytorialnym ośrodkiem konsolidacji wszelkich podmiotów, szczególnie zaś intelektualistów wrogich USA i NATO, których łączy w jedną światową, rewolucyjną kontrelitę. Ta konsolidacja odbywa się na podstawie „platformy wartości" opartej na 4 TP przez infiltrację kulturowo-ideologiczną ośrodków akademickich oraz przedstawicieli wszelkich zawodów i profesji mających wpływ na kształtowanie opinii w swoich środowiskach. Dzięki tym działaniom globalna kontrelita może zdobyć tzw. hegemonię. Jest to nawiązanie do koncepcji włoskiego komunisty Antonia Gramsciego, która zakłada, że zdobycie władzy politycznej jest możliwe dzięki opanowaniu kultury, sposobu myślenia i systemu wartości[26]. H e g e m o n i a w ujęciu Gramsciego to moralne i intelektualne panowanie elity nad społeczeństwem obywatelskim przejawiające się w tym, że jej światopogląd, ideały oraz wyznawane przez nią wartości zaczynają się jawić temu społeczeństwu jako prawdziwe, sprawiedliwe i uniwersalne. Hegemonię zdobywa się przez prawne lub bezprawne, otwarte lub niejawne, stopniowe narzucanie światopoglądowych, ontologicznych paradygmatów tworzonych przez kręgi intelektualistów[27].

---

[25] Cyt. za: *Global Revolutionary Alliance (Manifesto) (Program, Principles, Strategy)*, cz. 6, pkt 1–2, https://www.geopolitika.ru/en/article/global-revolutionary-alliance-manifesto-program-principles-strategy (dostęp: 29 VIII 2024). Tekst manifestu został zamieszczony także w publikacji: A.G. Dugin, *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, London 2014, s. 129–166. Manifest GRA przetłumaczono również na język polski. Jego przekład dokonany w całości przez redakcję portalu Xportal.pl. jest dostępny na stronie: *Globalny Sojusz Rewolucyjny: Manifest*, https://xportal.press/?p=1268 (dostęp: 29 VIII 2024).

[26] R.W. Cox, *Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method*, „Millennium – Journal of International Studies", 1983, nr 12, s. 162–175.

[27] Н.В. Мелентьева, *Контргегемония по горизонтали и по вертикали (пролегомены к Евразийской версии)*, w: *Левиафан: Контргегемония и евроцентризм*, red. А.Г. Дугин, Москва 2013, s. 55, 64–65. Por. A. Umland, *Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten: Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im „Neoeurasismus" des Aleksandr Dugin*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft", 2004, nr 33, s. 437–454; G. Cospito, *Egemonia/egemonico nei "Quaderni del carcere" (e prima)*, „International Gramsci Journal", 2016, nr 2, s. 49–88.

http://rcin.org.pl

GSR jest zatem globalną strukturą będącą nośnikiem ideologii tworzonych w Moskwie i pełniącą funkcję narzędzia polityki Kremla, której celem jest wyparcie Stanów Zjednoczonych z Europy („obalenie hegemonii USA") i stworzenie korzystnego dla Rosji geopolitycznego ładu wielobiegunowego. W tym kontekście niezwykle interesujące są metody zawarte w manifeście GRS charakterystyczne dla opisanej koncepcji wojny sieciowej, które powinni stosować wszyscy identyfikujący się z przesłaniem ideowym Sojuszu:

> Nowe warunki wymagają od nas udoskonalenia umiejętności klasycznego prowadzenia walki, podobnie jak opanowania nowych obszarów prowadzenia wojny – włączając w to sfery sieciową, cybernetyczną i wirtualną. Opanowanie tych obszarów jest najważniejsze dla frontu antyamerykańskiego, ponieważ pole sieci wirtualnej pozwala efektywnie posługiwać się asymetrycznymi formami operacji militarnych [...]. Jeśli siła wojskowa w sensie tradycyjnych form uzbrojenia czyni zasoby globalnej hierarchii i jej amerykańskich i NATO-wskich narzędzi nieporównywalnie silniejszymi niż cała moc jej potencjalnych adwersarzy, to w tym obszarze frontalnej konfrontacji zwycięstwo byłoby bardzo trudne. Jednak w obszarze wojny sieciowej i cyberstrategii decydują odmienne czynniki. Niemałą rolę odgrywają tu kreatywność, niekonwencjonalne myślenie, wynalazczość i zdolność działania poza ustalonymi ramami. W cyberprzestrzeni, na odpowiednim poziomie, siły światowej oligarchii i rewolucyjnej kontrelity mogą zostać wyrównane chociażby przejściowo; w ramach ponownie otwartego obszaru, strefy lub technologii, twórcze podejście samotników jest porównywalne z głównymi konstrukcjami budżetowymi transnarodowych korporacji. W ten sposób osobista strona internetowa lub stylowy blog utalentowanego samotnika może przyciągnąć uwagę i wywierać wpływ porównywalny do oficjalnego rządowego źródła informacji danego kraju, lub takiego o dużej skali, utworzonego przez globalistyczne źródło środków przekazu. W wypadku opanowania strategii prowadzenia wojny sieciowej staje się możliwe prowadzenie profesjonalnej i dynamicznej wojny sieciowej ze światową oligarchią – włączając w to wirusy, rewolucyjny trolling, flaming, flooding, spamming, a także użycie botów internetowych, tworzenie fałszywych osobowości i przyjmowanie fałszywych tożsamości (*socket-puppet strategies*). W związku z tym, antyamerykański front globalnej kontrelity potrzebuje zarówno instruktorów wojskowych i weteranów wojen lokalnych, żołnierzy-hakerów, programistów, administratorów systemów informatycznych, jak i pojedynczych osób w globalnej sieci oporu. Cała rzeczywistość jest dziś polem konfliktu – zarówno ta zlokalizowana poza siecią, jak i związana ze światem wirtualnym. Musimy być przygotowani do poprowadzenia wszystkich globalnych wojen, rozciągając strefę operacyjną na wszystkie współczesne poziomy – od powszechnych zachowań, stylów życia, mody, pracy i odpoczynku, do ideologii, przepływu informacji, technologii, sieci społecznych i wirtualnych światów. Musimy starać się zadać jak największe szkody światowej oligarchii oraz interesom Stanów Zjednoczonych i NATO na wszystkich dostępnych poziomach –

http://rcin.org.pl

osobistym, militarnym, ekonomicznym, kulturowym, informatycznym, sieciowym, w przestrzeni wirtualnej etc.[28]

Instrukcja prowadzenia wojny sieciowej zawarta w manifeście jest skierowana przede wszystkim do podmiotów funkcjonujących w świecie zachodnim, dlatego też, aby uczynić ją zrozumiałą dla członków sieci realizujących interesy Rosji w krajach NATO, kremlowscy ideolodzy posłużyli się znaną w Europie i popularną w kręgach „antysystemowych" koncepcją strategii oporu niekierowanego i zachodnim dyskursem „działań asymetrycznych".

6.2. Budowa „sieci eurazjańskiej" w Europie – metody, środki, ludzie, struktury i działania

Rosyjska koncepcja wojny sieciowej polega więc na zaktywizowaniu warstw niezadowolonych za pośrednictwem środków informacyjno-psychologicznych i zbudowaniu z nich oddolnego ruchu o zasięgu globalnym w celu posłużenia się nim do realizacji określonych celów geopolitycznych. Jak już powiedziano, szczególnie pomocne w realizacji tego zamiaru są wszelkie partie i ruchy skrajnie prawicowe i lewicowe, które łączy sprzeciw wobec relacji euroatlantyckich, liberalizmu i globalizmu. Dlatego też stają się one ważnym sojusznikiem geopolitycznym Rosji. Działania FR polegają na wspieraniu tych środowisk na wszelkie możliwe sposoby przy jednoczesnym, cynicznym wykorzystywaniu ich jako narzędzi dezinformacji i propagandy. Co więcej, Rosja prowadzi działania polegające na kształtowaniu świadomości zachodnich społeczeństw w taki sposób, aby wytworzyć postawy aprobujące politykę skrajnej prawicy, co w dalszej perspektywie pozwoli na przejęcie przez nią władzy w państwach UE[29]. Kontakty wspomnianych wyżej ruchów i organizacji z władzami Rosji odbywają się za pośrednictwem administracji prezydenta i bliskich Kremlowi ideologów, jak choćby Aleksandr Dugin. Według raportu czeskiej Informacyjnej Służby Bezpieczeństwa

[28] *Globalny Sojusz Rewolucyjny: Manifest*, cz. V, pkt 3, https://xportal.press/?p=1268 (dostęp: 29 VIII 2024). Por. A.G. Dugin, *The Multipolar World and the Postmodern*, „Journal of Eurasian Affairs", 2013, nr 1, s. 8–13.

[29] A. Polyakova, *Putinism and the European Far Right*, https://imrussia.org/images/stories/Russia_and_the_World/Putin-Far-Right/alina-polyakova_putinism-european-far-right.pdf (dostęp: 29 VIII 2024); P. Pomerantsev, M. Weiss, *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*, London 2014, s. 19–21; A. Shekhovtsov, *Moskau und die Rechten. Wie radikale Gruppierungen Unterstützung von Moskau erhalten*, „Politische Meinung", 2016, nr 509, s. 99–103.

http://rcin.org.pl

(czes. Bezpečnostní informační služba), który zawiera informacje o jej działalności w 2014 r., rola rosyjskiego geopolityka w tych działaniach jest ogromna. Jak stwierdzają autorzy raportu za pomocą wspomnianych partii Rosja buduje strukturę podobną do Międzynarodówki Komunistycznej. Jej konstrukcja opiera się bowiem na ekspansywnym eurazjanizmie Dugina[30].

Przykładem tego typu działań jest zorganizowanie Międzynarodowego Rosyjskiego Forum Konserwatywnego, które odbyło się 22 marca 2015 r. w Sankt Petersburgu. Zaproszono tam rosyjskich i europejskich przedstawicieli ugrupowań szowinistycznych oraz neonazistowskich, w większości marginalnych. Wśród uczestników byli m.in. przedstawiciele greckiego Złotego Świtu (Χρυσή Αυγή), włoskiej Nowej Siły (Nuova Forza) oraz eurodeputowany Udo Voigt, były przywódca Narodowodemokratycznej Partii Niemiec (Nationaldemokratische Partei Deutschlands, NPD) i Nick Griffin, były lider Brytyjskiej Partii Narodowej (British National Party, BNP). Większość reprezentowanych ugrupowań jest skupiona w Sojuszu na rzecz Pokoju i Wolności, którego pierwszy kongres odbył się w lutym 2015 r. w Parlamencie Europejskim. Ze strony rosyjskiej przybyli przedstawiciele zarówno środowisk nacjonalistycznych i monarchistycznych, jak i kręgów eksperckich. Organizatorem wydarzenia była nacjonalistyczna partia Rodina, na spotkaniu zabrakło jednak jej kierownictwa i wicepremiera Dmitrija Rogozina – założyciela i politycznego patrona partii. Rezolucja zjazdu powtarza hasła rosyjskiej propagandy: konfrontację z globalną hegemonią USA, obecnym kształtem Unii Europejskiej oraz ideologią liberalną, a także konieczność pogłębiania integracji Rosji z Europą przez budowę wspólnego europejskiego systemu bezpieczeństwa oraz zniesienie sankcji przeciw Rosji[31].

Obrady forum przyczyniły się do zawarcia międzynarodowego sojuszu przez uczestniczące w nim partie. Funkcjonuje on pod nazwą Światowy Ruch Narodowo-Konserwatywny. Jego koordynatorem jest Jurij Lubomirski, prominentny członek partii Rodina. Koalicja partii i ruchów tworzących ŚRNK jest imponująca. Organizatorzy zaprosili do udziału aż 58 organizacji

---

[30] *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2014*, https://www.bis.cz/public/site/bis.cz/content/vyrocni-zpravy/2014-vz-cz.pdf (dostęp: 29 VIII 2024), s. 10 i 11.

[31] A. Shekhovtsov, *The Far-Right "International Russian Conservative Forum" to Take Place in Russia*, „Interpreter", 10 III 2015, http://www.interpretermag.com/the-far-right-international-russian-conservative-forum-to-take-place-in-russia/ (dostęp: 29 VIII 2024); J. Rogoża, *Kreml „zagospodarowuje" europejską skrajną prawicę*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-25/kreml-zagospodarowuje-europejska-skrajna-prawice (dostęp: 29 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

z Europy i różnych stron świata. Większość z nich pochodzi z Europy i Stanów Zjednoczonych, ale są też organizacje z Chile, Japonii, Mongolii, Syrii i Tajlandii. Oblicze polityczne większości z tych partii i organizacji wskazuje, że struktura tworzona pod egidą Rosji skupia głównie podmioty skrajnie prawicowe, nacjonalistyczne i konserwatywne. Do udziału w ŚRNK zaproszono m.in.: Partię Duńską (Danskernes Parti), Złoty Świt z Grecji, Narodowodemokratyczną Partię Niemiec, Nową Prawicę (Noua Dreaptă) z Rumunii, brytyjską Jedność (Unity) oraz węgierski Ruch na rzecz Lepszych Węgier (Jobbik Magyarországért Mozgalom, Jobbik). Według Szechowcowa głównym celem ŚRNK jest stworzenie prorosyjskiej sieci informacyjnej złożonej z portali i sieci społecznościowych mającej stanowić platformę wymiany informacji i opinii dotyczących takich zagadnień, jak obrona prześladowanych narodowo-konserwatywnych działaczy, „pomoc humanitarna dla Serbów w Kosowie, chrześcijan na Bliskim Wschodzie i mieszkańców Noworosji". Szczególnie interesującą inicjatywą ŚRNK jest organizowanie „wspólnych obozów dla szkolenia wojskowego i sportowego". Za tym określeniem kryją się szkolenia wojskowe przeznaczone dla ochotników zgłaszających chęć uczestniczenia w walkach na terytorium południowo-wschodniej Ukrainy, a także w Syrii. Warto zwrócić uwagę, że jedną z organizacji zaproszonych do ŚRNK jest Unité Continentale, założona w styczniu 2014 r. przez francuskich i serbskich ultranacjonalistów, którzy zgłosili się do udziału w walkach po stronie separatystów[32].

Należy podkreślić, że większość partii i organizacji skupionych w ŚRNK od lat jest infiltrowana przez środowisko Aleksandra Dugina, które stopniowo i systematycznie wciągało je w orbitę rosyjskich wpływów. Do powstania struktur „sieci eurazjańskiej" przyczyniły się osobiste kontakty Dugina z działaczami skrajnej prawicy i lewicy, które nawiązał podczas swoich podróży do Francji, Hiszpanii i Włoch w latach 1989–1990 i 1994. We Francji rozpoczął współpracę z przedstawicielami francuskiej tzw. Nowej Prawicy (La Nouvelle Droite française), do których należą m.in. Alain de Benoist, filozof i jej ideowy twórca kierujący stowarzyszeniem Grupa Badań i Studiów nad Cywilizacją Europejską (Groupement de recherche et d'études pour la civilisation européenne, GRECE) oraz obywatel Belgii Robert Steuckers. Warto podkreślić, że do dziś wspierają oni 4 TP Dugina. W Hiszpanii rosyjski polityk rozpoczął

[32] A. Shekhovtsov, *Russian Politicians Building an International Extreme Right Alliance*, „Interpreter", 15 IX 2015, http://www.interpretermag.com/russian-politicians-building-an-international-extreme-right-alliance/ (dostęp: 29 VIII 2024); A. Shekhovtsov, *French Eurasianists join (pro-)Russian extremists in Eastern Ukraine*, http://euromaidanpress.com/2014/08/27/french-eurasianists-join-pro-russian-extremists-in-eastern-ukraine/ (dostęp: 29 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

współpracę z Hiszpańskim Kręgiem Przyjaciół Europy (El Círculo Español de Amigos de Europa, CEDADE) – prawdopodobnie najstarszą w Europie modernistyczną organizacją neonazistowską. Z kolei we Włoszech nawiązał bliskie relacje z filozofem i badaczem idei Juliusa Evoli – Claudiem Muttim, powiązanym z organizacją Straż Narodowa (Avanguardia Nacionale), która jest odpowiedzialna za zorganizowanie terrorystycznych zamachów bombowych na Piazza Montana w Mediolanie 12 października 1969 r. Drugi etap tworzenia „sieci eurazjańskiej" przez Dugina przypada na pierwsze dziesięciolecie XXI w. Wówczas uzyskał on znaczne wpływy w kręgu węgierskiej skrajnej prawicy. Przywódca partii Ruch na rzecz Lepszych Węgier Gábora Vony otwarcie wspiera ideę eurazjanizmu. Oprócz tego Dugin utrzymuje ożywione kontakty ze „środowiskami antysystemowymi" w Niemczech, a szczególnie z dziennikarzem Manuelem Ochsenreiterem, redaktorem czasopisma „Zuerst!" powiązanym z ruchem Nowego Oporu. Dzięki tej znajomości Dugin umocnił swój autorytet w kręgach antyglobalistycznych. Trzy organizacje sieciowe o tym profilu, tj. Open Revolt, Green Star i New Resistance, weszły w skład Globalnego Sojuszu Rewolucyjnego. Na portalach tych struktur można odnaleźć teksty Aleksandra Dugina, przeznaczone dla brytyjskich i amerykańskich odbiorców[33].

Kulisy działań mających na celu proces infiltracji, werbunku i konsolidowania ekstremistycznych partii politycznych, organizacji i ruchów młodzieżowych światowa opinia publiczna mogła poznać dzięki hakerom z grupy „Anonimowa Międzyanrodówka" („Анонимный интернационал"), znanej także pod nazwą Шалтай-Болтай[34]. Obiektem ataku przeprowadzonego przez hakerów z tej grupy 27 listopada 2014 r. stała się skrzynka mailowa Gieorgija Gawrisza. W latach 2012–2013 Gawrisz jako pracownik rosyjskiej ambasady przebywał w Grecji, gdzie pomagał Duginowi nawiązywać kontakty z członkami tamtejszych „antysytemowych" partii i organizacji. Po powrocie do Moskwy umożliwił Duginowi podjęcie współpracy z biznesmenem Konstantinem Małofiejewem. Małofiejew, blisko powiązany z Patriarchatem Moskiewskim i administracją prezydenta, brał udział m.in. w przygotowaniu operacji wojskowych w Donbasie. Wkrótce do Dugina i Małofiejewa dołączyli jeszcze Aleksandr Trubieckoj (zamieszkały we Francji partner

---

[33] M. Laruelle, *Dangerous Liaisons: Eurasianism, The European Far Right, and Putin's Russia*, w: *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe – Russia Relationship*, red. M. Laruelle, London 2015, s. 11–15.

[34] *Черный Интернационал: Малофеев и Дугин*, https://b0ltai.org/2014/11/27/черный-интернационалмалофеев-и-дуги/ (11 XII 2016). Por. *„Шалтай" слил письма коллег Малофеева и Дугина: Донбасс и евразийство*, http://medialeaks.ru/2711yt_dugin (dostęp: 29 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

biznesowy Małofiejewa) i biznesmen Siergiej Rudow. Najważniejszą postacią i głównym sponsorem działań tej grupy był jednak Igor Szczegolew, który pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. pełnił służbę w I Zarządzie Głównym KGB[35]. W latach dziewięćdziesiątych XX w. Szczegolew pracował jako redaktor i korespondent ITAR-TASS (Informacyjna Telegraficzna Agencja Rosji TASS) w krajach Europy Wschodniej i we Francji. Obecnie Szczegolew pełni funkcję doradcy prezydenta Putina ds. środków masowej informacji i e-administracji. Związek pomiędzy działalnością Dugina a prowadzeniem walki informacyjnej przez Rosję przeciwko Europie jest więc oczywisty[36].

W jaki sposób odbywała się infiltracja środowisk politycznych potrzebnych Rosjanom? Miała ona charakter działań wyczerpujących znamiona kreowania tzw. sztucznej uwagi. Najpierw, w imieniu Małofiejewa, Trubieckiego i Rudowa wysyłano zaproszenia na konferencje o nazwie „Szlachetne Zgromadzenia" (ros. „Благородные собрания"), podczas których nawiązywano kontakty z przedstawicielami prawicowych i konserwatywnych partii politycznych. Te spotkania stwarzały również znakomitą okazję do indoktrynowania zagranicznych gości, czym zajmował się głównie Aleksandr Dugin, który wygłaszał wykłady z cyklu „Czwarta Teoria Polityczna", „Po drugiej stronie liberalizmu, komunizmu i faszyzmu", „Nowa ideologia dla Rosji". Celem tych spotkań było także utwierdzenie ich uczestników w przekonaniu, że Rosja jako „obrońca konserwatywnych wartości" stanowi jedyną alternatywę dla „zgniłego" Zachodu. Jedna z takich imprez odbyła się pod koniec maja 2014 r. w pałacu Liechtenstein w Wiedniu. Wśród uczestników byli obecni m.in. Marion Maréchal, wnuczka charyzmatycznego lidera Frontu Narodowego Jeana-Marie Le Pena, przewodniczący Wolnościowej Partii Austrii (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) Heinz-Christian Strache i lider bułgarskich nacjonalistów Wolen Siderow. Podczas spotkania Dugin wezwał do utworzenia „[...] piątej kolumny prorosyjskich intelektualistów, którzy, podobnie jak my, chcą wzmocnić tożsamość narodową. Podobnym sposobem będziemy mogli podbić Europę i jej obywateli połączyć z nami".

---

[35] *Щёголев Игорь Олегович*, http://www.vseportrety.ru/info-shegolev.html (dostęp: 29 VIII 2024).

[36] *„Черный интернационал". Как Москва кормит правые партии по всему миру*, http://theins.ru/politika/2113 (dostęp: 29 VIII 2024). Szerzej na temat działalności Konstantina Małofiejewa zob. C.A. Fitzpatrick, *With Cash and Conspiracy Theories, Russian Orthodox Philanthropist Malofeyev is Useful to the Kremlin*, „Interpreter", 28 IV 2015, http://www.interpretermag.com/with-cash-and-conspiracy-theories-russian-orthodox-philanthropist-malofeyev-is-useful-to-the-kremlin/ (dostęp: 29 VIII 2024); Ф. Рустамова, И. Цой, А. Самуилкина, *Как фонд Константина Малофеева помогает Новороссии*, https://www.rbc.ru/politics/08/09/2014/5424884bcbb20f18b6e4b903 (dostęp: 29 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

Promowanie wartości „konserwatywnych" odbywało się także podczas zorganizowanej przez Małofiejewa konferencji „Duża rodzina i przyszłość ludzkości". Konferencja odbyła się w Moskwie w dniach 10–11 września 2014 r. Wzięło w niej udział 169 gości z całego świata, reprezentujących głównie prawicowe, antyaborcyjne organizacje i stowarzyszenia[37].

Pozyskiwaniem zwolenników rosyjskiej polityki we Francji na użytek działań o charakterze informacyjnym zajmował się także Aleksandr Trubieckoj. Chodziło przede wszystkim o dotarcie do osób publicznych i wpływowych, jak np. Jean-Paul Dupré – członek Komisji Spraw Zagranicznych Zgromadzenia Narodowego Republiki Francuskiej, który skrytykował PE „za brak logiki" w kwestii sankcji wobec Rosji[38]. Bardzo interesujące informacje dotyczące projektu stworzenia sieci wpływu informacyjnego znalazły się na jednym z dokumentów przechowywanych w skrzynce Gieorgija Gawrisza. Nosi on tytuł: *Kraje i osoby dające podstawy do stworzenia elitarnego klubu i/lub grupy informacyjnego wpływu po linii Rossija Siegodnia.* Widnieje tam następujący dopisek: „Z nimi wszystkimi Aleksandr Geliewicz Dugin lub jego przedstawiciele spotkali się osobiście, pośrednio lub bezpośrednio, wpływając na możliwość ich udziału w inicjatywie organizacyjnej i/lub informacyjnej o prorosyjskim charakterze". W tym dokumencie wymieniono imiona i nazwiska osób oraz nazwy portali internetowych z Rumunii, Polski, Turcji, Węgier, Argentyny, Francji, Chorwacji, Słowacji, Serbii, Grecji, Libanu, Włoch, Niemiec, Chile i Malezji[39]. Według materiałów ujawnionych przez hakerów z grupy „Anonimowa Międzynarodówka" pozyskiwanie ludzi, których można byłoby wykorzystać w celach propagandowych, przebiegało w różny sposób. Szczególnie interesujący jest przypadek Charlesa Bausmana – redaktora wpływowego anglojęzycznego portalu Russia Insider i regularnego komentatora kanału Russia Today, który z własnej inicjatywy zgłosił się do Aleksieja Komowa – jednego ze współpracowników Konstantina Małofiejewa – po pieniądze. Według Komowa główne kryteria oceny portalu

---

[37] *„Черный интернационал"…*; B. Odehnal, *Gipfeltreffen mit Putins fünfter Kolonne*, http://www.tagesanzeiger.ch/ausland/europa/Gipfeltreffen-mit-Putins-fuenfter-Kolonne/story/30542701 (dostęp: 29 VIII 2024).

[38] *„Черный интернационал"…*; Por. A. Shekhovtsov, *Pro-Kremlin "Re-information" Efforts: Structural Relations between the Russian Media and the European Far Right*, https://www.stopfake.org/en/pro-kremlin-re-information-efforts-structural-relations-between-the-russian-media-and-the-european-far-right/ (dostęp: 28 IX 2024).

[39] О. Зог, *Инструменты Кремля: эксклюзивный список агентов российского влияния в европейских странах*, http://argumentua.com/stati/instrumenty-kremlya-eksklyuzivnyi-spisok-agentov-rossiiskogo-vliyaniya-v-evropeiskikh-stranakh (dostęp: 29 VIII 2024). Por. И. Ткачёв, Г. Макаренко, А. Сухаревская, *Наши в Европе. Откуда берутся союзники Кремля за рубежом*, „Ежедневная деловая газета РБК", 2015, nr 130, s. 1–4.

http://rcin.org.pl

prowadzonego przez Bausmana stanowiły przede wszystkim jego „wysoka jakość, popularność i prorosyjskość"[40].

Oprócz mediów głównym obiektem zainteresowania Dugina i jego zwolenników były kręgi francuskich i niemieckich wojskowych. Jak ujawnił Anton Szechowcow, w raporcie sporządzonym 17 października 2013 r. Dugin opisał przebieg zamkniętego spotkania z członkami stowarzyszenia Obywatelskość, Obrona, Armia, Naród (fr. Civisme Défense Armée Nation, CiDAN), które odbyło się w dniach 2–5 października 2013 r. na zamku Klingenthal pod Strasburgiem. Pomysłodawcą stowarzyszenia, które powstało w 1999 r., był adm. Pierre Lacoste. Działalność CiDAN skupia się na promowaniu „nowoczesnej wizji patriotyzmu i Europy", zacieśnianiu kontaktów między społeczeństwem a wojskiem, problematyce obrony terytorialnej itp. Do ugrupowania należą wysokiej rangi wojskowi i eksperci. Jest ono finansowane przez Sztab Generalny Republiki Francuskiej oraz współpracuje z armią niemiecką. Do kierownictwa należą: adm. Pierre Lacoste, gen. Yves Béraud i płk Jacques Sonnet. Według Dugina na spotkaniu omawiano następujące tematy: przygotowanie francuskiej interwencji wojskowej w Afryce Środkowej, sytuację wojsk francuskich w Mali, problematykę ówczesnych relacji między Syrią a UE (podczas dyskusji nad tym punktem francuscy generałowie ostrożnie popierali politykę Putina, wypowiadali się krytycznie wobec polityki USA). Następnie Dugin i Michel Grimard ze Związku Organizacji Jedności Europejskiej (fr. Rassemblement pour l'Organisation de l'Unité Européenne, ROUE) wystąpili z wykładem na temat Rosji i Unii Eurazjatyckiej. W raporcie Dugin dużo miejsca poświęcił nastrojom panującym wśród francuskiej generalicji. Zanotował, że wojskowi są bardzo krytycznie nastawieni do polityki Stanów Zjednoczonych i prezydenta Francji François Hollande'a. W Putinie natomiast upatrują gwaranta i obrońcę „suwerenności". Są gotowi, według Dugina, podjąć współpracę z Rosją i ruchem eurazjańskim. Dostrzegają w nim bowiem dominującą siłę intelektualną w Rosji. Co ciekawe, w tym samym tonie wypowiadali się także niemieccy generałowie, w tym były dyrektor Federalnej Służby Wywiadowczej (niem. Bundesnachrichtendienst, BND). Swoje spostrzeżenia Dugin podsumował stwierdzeniem, że stowarzyszenie jest prowadzone przez ludzi o orientacji antyatlantyckiej, antyamerykańskiej i prorosyjskiej[41].

---

[40] A. Shekhovtsov, *Is Russia Insider sponsored by a Russian Oligarch with the Ties to the European Far Right?*, „Interpreter", 23 IX 2015, http://www.interpretermag.com/is-russia-insider-sponsored-by-a-russian-oligarch-with-ties-to-the-european-far-right/ (dostęp: 29 VIII 2024). Por. A. Foxall, *Putin's Useful Idiots: Britain's Left, Right and Russia*, „Policy Paper", 2016, nr 10, s. 8.

[41] A. Shekhovtsov, *Russian Fascist Aleksandr Dugin Gathering Intelligence on the French Military*, „Interpreter", 28 IX 2014, http://www.interpretermag.com/russian-fascist-aleksandr-dugin-gathering-intelligence-on-the-french-military/ (dostęp: 29 VIII 2024).

http://rcin.org.pl

Możliwość nawiązania współpracy przez część francuskich wojskowych ze strukturami ruchu eurazjańskiego wydaje się realna. Warto przypomnieć, że w skład Wyższej Rady Międzynarodowego Ruchu Eurazjańskiego wchodził aż do śmierci gen. Pierre Marie Gallois – ekspert ds. strategii i geopolityki[42]. Co więcej, wielu przedstawicieli francuskiej myśli geopolitycznej lansuje koncepcję bliskiej współpracy europejsko-rosyjskiej. Według nich za nawiązaniem takiej współpracy przemawiają wspólne interesy obydwu podmiotów. W dużej mierze są one determinowane czynnikami geograficznymi. Podkreślają także znaczenie wspólnej historii, kultury i cywilizacji Rosji oraz Europy. Przykładem takich teorii są koncepcje dwóch francuskich geopolityków: Henri de Grossouvre'a i Marca Rousseta[43]. Pierwszy z nich – syn François de Grossouvre'a, doradcy prezydenta François Mitterranda – jest autorem książki pt. *Paryż – Berlin – Moskwa – droga do niepodległości i pokoju*. W publikacji zwraca uwagę, że przyczyną osłabienia pozycji Francji i innych potęg europejskich są rosnące wpływy Stanów Zjednoczonych. Proponuje prowadzenie polityki zmierzającej do policentryzacji świata, która ma to być sposobem na odbudowę międzynarodowej, mocarstwowej pozycji Francji. Fundamentem świata wielobiegunowego ma być silna Europa oparta na sojuszu Francji, Niemiec i Rosji. Oś Paryż–Berlin–Moskwa, którą de Grossouvre nazywa „osią niezależności europejskiej", powinna jego zdaniem rozciągać swoje wpływy od kanału La Manche i Morza Północnego do Morza Śródziemnego, włączając w to Maghreb. Francuski geopolityk wskazuje na Rosję jako głównego partnera strategicznego dla Unii Europejskiej i sojuszu na linii Paryż–Berlin. Jego zdaniem tylko sojusz z Moskwą jest w stanie zapewnić Europie równowagę w konkurencji ze Stanami Zjednoczonymi. Podkreśla rolę rosyjskich surowców energetycznych, zasobów naturalnych na Syberii oraz siły militarnej Rosji. Jest krytykiem NATO, które według niego stało się narzędziem w ręku polityków amerykańskich[44]. Podobne postulaty zawiera także myśl geopolityczna Marca Rousseta, postulującego stworzyć unię francusko-niemiecką. Następnie oś Paryż–Berlin proponuje on rozszerzyć o Moskwę, która stanie się wschodnim zwornikiem Nowej Europy i gwarantem pokoju na obszarze posowieckim. Geopolityczny byt powstały w wyniku połączenia kontynentu eurazjatyckiego od Atlantyku do Pacyfiku Rousset określa nie tylko mianem Nowej Europy, lecz także

[42] *Руководство Международного Евразийского Движения*, http://med.org.ru/article/1908 (dostęp: 11 XII 2016).

[43] L. Sykulski, *Integracja polityczna Eurazji we współczesnej rosyjskiej myśli geopolitycznej*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2013, s. 356.

[44] *Ibidem*, s. 356–357. Por. H. Grossouvre, *Paris–Berlin–Moscou: La voie de l'indèpendance et de la Pax*, Paris 2002, s. 33–40.

http://rcin.org.pl

Euro-Syberii, wskazując na strategiczne znaczenie wschodniej części Federacji Rosyjskiej[45].

Próby stworzenia przez Aleksandra Dugina i jego współpracowników sieci kontaktów we francuskich kręgach wojskowych i opiniotwórczych, czego dowodem jest wspomniana notatka ze spotkania na zamku Klingenthal, znacznie zwiększają prawdopodobieństwo przynajmniej częściowego urzeczywistnienia tych koncepcji.

Głównym celem Federacji Rosyjskiej jest jednak doprowadzenie partii upatrujących w niej sojusznika do zwycięstwa w wyborach zarówno krajowych, jak i europejskich, dzięki czemu mogłaby wywierać wpływ na politykę UE. Do zrealizowania takiego scenariusza doszło w Grecji, gdzie w wyniku wyborów parlamentarnych przeprowadzonych 25 stycznia 2015 r. powstała koalicja złożona z całkowicie przeciwstawnych sobie programowo i ideologicznie partii: Koalicji Radykalnej Lewicy Syriza (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς, ΣΥΡΙΖΑ), konserwatywnej, eurosceptycznej partii Niezależni Grecy (Ανεξάρτητοι Έλληνες, ΑΝΕΛ) oraz skrajnie prawicowego Nowego Świtu (Χρυσή Αυγή). Materiały uzyskane przez grupę hakerów „Шалтай-Болтай" jednoznacznie wskazują na to, że do ukształtowania greckiej sceny politycznej w największym stopniu przyczynili się działacze ruchu eurazjańskiego oraz rosyjskie służby specjalne. Główną rolę w nawiązywaniu kontaktów z tymi partiami odegrał Gieorgij Gawrisz. Zaowocowało to zaproszeniem Dugina na wykłady, które wygłosił 12 kwietnia 2013 r. na Uniwersytecie w Pireusie i Uniwersytecie Panteion. Wystąpienia Dugina były możliwe także dzięki inicjatywie Nikosa Kotziasa, znanego z prorosyjskich sympatii, późniejszego ministra spraw zagranicznych w gabinecie Alexisa Tsiprasa. Co więcej, Panos Kammenos – przywódca partii Niezależnych Greków, dyrektor greckiego Instytutu Badań Geopolitycznych – podpisał porozumienie dotyczące współpracy z Rosyjskim Instytutem Badań Strategicznych (Российский институт стратегических исследований, РИСИ), w którym bywał także Alexis Tsipras, lider Syrizy. Prawdopodobnie w instytucie przygotowywano strategię kampanii wyborczej Syrizy oraz plan wyjścia Grecji z UE i strefy euro. W tym kontekście warto nadmienić, że Rosyjski Instytut Badań Strategicznych początkowo był w strukturach Służby Wywiadu Zagranicznego FR, a obecnie jest związany z administracją prezydenta FR. Do 4 stycznia 2017 r. funkcję dyrektora tego instytutu pełnił gen. por. Leonid Reszetnikow, który do 2009 r. zajmował stanowisko dyrektora

[45] L. Sykulski, *Integracja polityczna Eurazji…*, s. 357–358. Por. M. Rousset, *La nouvelle Europe: Paris–Berlin–Moscou – Le continent paneuropéen face au choc des civilisations*, Paris 2009, s. 10–14, 131–133, 197–200.

http://rcin.org.pl

Zarządu Informacyjno-Analitycznego SWZ[46]. Aktualnie działalnością placówki kieruje Michaił Fradkow – dyrektor SWZ FR w latach 2007–2016[47].

Wydaje się, że koalicja pozornie odległych od siebie partii skrajnej prawicy i lewicy została sformowana pod wpływem Rosjan zgodnie z założeniami 4 TP Dugina, która łączy różnorodne, przeciwstawne sobie ruchy, partie i organizacje na podstawie wspólnego celu.

Podsumowanie

W odróżnieniu od amerykańskiej koncepcji wojny sieciowej utożsamianej początkowo z konfliktami o niskiej intensywności, jej rosyjski odpowiednik służy do zdobywania geopolitycznej przewagi na poziomie globalnym w konfrontacji między państwami lub blokami polityczno-militarnymi. W tym względzie nie odbiega on zasadniczo od sowieckiej koncepcji aktywnych działań (ros. *активные мероприятия*). Podobnie jak w przypadku rozwiązań opracowanych w ZSRS, podstawą rosyjskiej wojny sieciowej w ujęciu Aleksandra Dugina są przede wszystkim działania o charakterze agitacyjno-propagandowym i wywiadowczo-organizacyjnym prowadzone przez podmioty niepaństwowe (w tym przypadku przez sieć różnych organizacji powiązanych z ruchem eurazjańskim) przy nieoficjalnym (niejawnym) wsparciu służb specjalnych i administracji rządowej FR. Te działania polegają na tworzeniu, finansowaniu i kierowaniu działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych w celu uzyskania wpływu na szerokie sfery działalności politycznej i społecznej w innych państwach. Jest to realizowane m.in. przez jawne lub tajne wykupywanie lokalnych mediów, indoktrynowanie ekspertów, dziennikarzy i przedstawicieli różnych środowisk politycznych, a następnie przekształcanie ich w świadomą lub nieświadomą agenturę wpływu, co odbywa się na prestiżowych konferencjach naukowych.

Istotne novum jest widoczne przede wszystkim w zastosowaniu nowoczesnych rozwiązań technologicznych i komunikacyjnych (np. internet), które są nośnikiem dla zbioru idei stanowiących główne narzędzie oddziaływania w sferze kognitywnej i społeczno-kulturowej wojen sieciowych. Komunistyczną ideologię zastąpiono bowiem ideami opartymi

[46] И. Домбровская, *СИРИЗА, Дугин и Камменос: опасные связи или „полезные идиоты”?*, http://ru.rfi.fr/rossiya/20150308-opasnye-svyazi-grecheskoi-sirizy-s-moskvoi (dostęp: 29 VIII 2024); М. Лауринавичюс, *Россия при Путине. План Кремля для Европы*, https://www.delfi.lt/ru/v-fokuse/novosti/rossiya-pri-putine-plan-kremlya-dlya-evropy-69333330 (dostęp: 29 VIII 2024).

[47] Zob. *Михаил Ефимович Фрадков*, https://riss.ru/profile/fradkov/ (dostęp: 27 I 2017).

http://rcin.org.pl

na paradygmacie ontologicznym, a nie aksjologicznym, czyli odwołującymi się nie tyle do jasno sprecyzowanych pojęć i doktryn, ile do realizacji ściśle określonych celów. Takie podejście charakteryzuje dorobek ideowy Aleksandra Dugina. Stworzona przez niego 4 TP nadaje nową treść rosyjskiemu imperializmowi, co umożliwia skuteczne oddziaływanie na ideosferę świata zachodniego. Zatem w jego przypadku mamy do czynienia ze zwartym światem ideowym, ujętym w spójną koncepcję filozoficzną, która jest jednak ukryta w różnorodnym i niejednoznacznym aparacie pojęciowym. To powoduje, że jej treść odczytywana przez danego odbiorcę zależy od stopnia jego „ideowego oblicza": antyglobaliści znajdą w niej krytykę neoliberalizmu i amerykanizmu, nacjonaliści – obronę narodowych tożsamości i praw wspólnotowych, rasiści – pojęcia etnosu, rasy, konserwatyści – obronę religii, tradycyjnego modelu rodziny. To umożliwia infiltrowanie wszystkich tych środowisk, które indoktrynuje się treściami korzystnymi dla celów rosyjskiej polityki. Taki zabieg pozwala Kremlowi znacznie zwiększyć zakres oddziaływania informacyjno-psychologicznego i pozyskiwać do realizacji swoich celów ciągle nowe grupy.

Należy również wskazać na to, że koncepcja wojny sieciowej, stworzona i spopularyzowana przez Dugina i jego współpracowników, pełni ważną funkcję propagandową na wewnętrznym froncie walki informacyjnej. Uzasadniając jej powstanie, autorzy ci wskazują na rzekomą słabość państwa rosyjskiego i konieczność budowy własnych koncepcji wojen informacyjnych w celu przeciwstawienia się informacyjnej agresji Zachodu. W ich ujęciu rosyjska koncepcja wojen sieciowych stanowi odpowiedź na amerykańskie próby demontażu rosyjskiej państwowości i destabilizacji przestrzeni posowieckiej. W rzeczywistości, przez umiejętne zastosowanie zachodniej terminologii, skutecznie maskuje rozwiązania stosowane przez sowieckie służby od lat.

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 7

Neobizantyzm: polityczna utopia czy nowa ideologia elit Federacji Rosyjskiej w XXI wieku?*

Bizantyński duch, bizantyńskie zasady i wpływy jak twórcza tkanka systemu nerwowego przenikają do cna cały wielkoruski społeczny organizm.

Konstantin Leontjew (1831–1891)[1]

Wszystkie przyrządy miernicze przy rozmiarze Rosjanina psują się.

Aleksandr Dugin (ur. 1962)[2]

Rozpad Związku Sowieckiego i związane z tym procesem następstwa, które dotknęły społeczeństwo rosyjskie w każdej dziedzinie życia, spowodowały m.in. konieczność budowy nowej przestrzeni kulturowej, określenia własnej tożsamości a przede wszystkim stworzenia nowych koncepcji skutecznej polityki zagranicznej, która pozwoliłaby odbudować prestiż i pozycję państwa, zwłaszcza w obliczu postępujących procesów globalistycznych[3].

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne (we współpracy z Ośrodkiem Studiów Wschodnich), s. 150–173. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] „Византийский дух, византийские начала и влияния,как сложная ткань нервной системы, проникают насквозь весь великорусский общественный организм", В. Урбан, *Новая идеология для Российской Империи: Византизм К. Н. Леонтьева*, http://www.sgu.ru/files/nodes/9877/13.pdf, s. 1, (dostęp: 27 VI 2013).

[2] Jeden z aformyzmów Aleksandra Dugina brzmi: „Все приборы при измерении русского человека ломаются", *Дугин, Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 28 IX 2024).

[3] D. Trenin, *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington 2001, s. 87–129; Ch. Thorun, *Explaining Change in Russian Foreign Policy. The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct towards the West*, London–New York 2009, s. 32–50; L.N. Klepatskii, *The New Russia and the New World Order*, w: *Russia Between East and West. Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*,

http://rcin.org.pl

Szczególnie istotnym czynnikiem ułatwiającym władzom reintegrację społeczeństwa rosyjskiego jest ciągle obecna nostalgia za utraconym imperium, co powoduje, że silne państwo w świadomości sporej liczby Rosjan utożsamiane jest z wielkim obszarem i autokratycznymi rządami, traktowanymi jako polityczne kryterium siły mocarstwowej. Z kolei decentralizacja i demokratyzacja państwa postrzegane są jako procesy dezintegracyjne, prowadzące do jego rozpadu. Przynależność do wielkiego mocarstwa ciągle pozostaje ważnym składnikiem samoidentyfikacji wielu Rosjan, dlatego też opinia publiczna jest szczególnie wrażliwa na punkcie międzynarodowego statusu Federacji Rosyjskiej oraz jej udziału w procesie podejmowania najważniejszych decyzji dotyczących porządku światowego. Imperialna przestrzeń Rosji/Związku Sowieckiego, na którą składają się także komponenty, których wymiar przestrzenny w innych kulturach nie jest oczywisty (np. hierarchiczna struktura władzy państwowej, administracja kościelna) oraz konieczność jej integracji nadal określa sens komunikacji i zachowań społecznych, dlatego też, aby lepiej zrozumieć współczesną politykę władz Federacji Rosyjskiej, a w jej kontekście rolę służb specjalnych, należy badać proces imperialnego opanowywania i porządkowania wielkiej przestrzeni[4]. W związku z tym szczególną popularność w Rosji, począwszy od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, zyskuje geopolityka, która jest przede wszystkim nauką o władzy nad przestrzenią wraz z jej wszystkimi zasobami, w tym także ludzkimi[5].

---

red. G. Gorodetsky, London 2003, s. 2–11; A. Kaehne, *Political and Social Thought in Post-Communist Russia*, London–New York 2007, s. 71–140; S. White, *Soviet Nostalgia and Russian Politics* „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 1–9; М.М. Шамова, *Миссия русской цивилизации*, „Геополитика и безопасность", 2011, nr 4, s. 115–119; Л.Г. Ивашов, *Россия в геополитическом контексте XXI века*, „Геополитика и безопасность", 2010, nr 4, s. 20–27.

[4] W. Marciniak, *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warszawa 2004, s. 8, 20–31. Por. L. Shevtsova, *Vladimir Putin's Political Choice: Towards Bureaucratic Authoritarianism*, w: *Leading Russia. Putin in Perspective. Essays in Honour of Archie Brown*, red. A. Pravda, Oxford 2005, s. 229–255; A. Umland, *The Claim of Russian Distinctiveness as Justification for Putin's Neo-Authoritarian Regime*, „Russian Politics and Law", 2012, t. 50, nr 5, s. 3–6; *idem*, *Russia's New Special Path after the Orange Revolution. Radical Anti-Westernism and Paratotalitarian Neo-Authoritarianism in 2005–2008*, „Russian Politics and Law", 2012, t. 50, nr 6, s. 19–40.

[5] I. Isakova, *Russian Governance in the Twenty-First Century. Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London–New York 2005, s. 10–23. W tym kontekście warto przytoczyć niezwykle istotną definicję pojęcia „geopolityka" zaproponowaną przez Władimira Kołosowa (ros. Владимир Александрович Колосов; ur. 1953) – profesora geografii, pracownika naukowego Instytutu Geografii Rosyjskiej Akademii Nauk, gdzie kieruje jednostką o nazwie Laboratorium Badań Geopolitycznych. Według Kołosowa „geopolityka bada zależność zewnętrznej i wewnętrznej polityki państw oraz stosunków międzynarodowych

http://rcin.org.pl

Początki rosyjskiej geopolityki sięgają XIX stulecia. Nazywano ją wówczas geografią wojskową[6]. W Związku Sowieckim uważano ją za reakcyjną, burżuazyjną naukę, która miała uzasadniać zaborczą politykę kapitalistycznych mocarstw. Mimo to prace zachodnich geopolityków, których koncepcje określano wówczas mianem strategii wojskowej, były analizowane przede wszystkim przez wojskowych i dyplomatów. Wraz z upadkiem ZSRS geopolityka zaczęła się odradzać zwłaszcza w sferze akademickiej. Powstało wiele ośrodków badawczych przy instytutach i uniwersytetach, a także przy Rosyjskiej Akademii Nauk. Ponadto na bazie ogromnego zainteresowania geopolityką utworzono szereg organizacji społecznych, w tym m.in. Międzynarodowy Ruch Eurazjatycki czy Akademię Problemów Geopolitycznych założoną przez gen. Leonida Iwaszowa[7]. Lawinowo wzrasta liczba wydawanych na ten temat publikacji, zaś autorami niektórych z nich są znani politycy, jak choćby Giennadij Ziuganow, Aleksiej Mitrofanow czy Władimir Żirinowski[8]. Szczególnie istotny z naszego punktu widzenia jest problem interpretacji globalnej przestrzeni przez rosyjskie elity polityczne i intelektualne, ponieważ staje się ona podstawą do działań politycznych. Należy do nich przede

---

od systemu powiązań politycznych, wojskowych i ekonomicznych, uwarunkowanych geograficznym położeniem państwa i jego regionów oraz innymi czynnikami fizyczno-ekonomiczno-geograficznymi. […] Tradycyjnie geopolitykę można rozpatrywać jako naukę o wpływie geoprzestrzeni na polityczne cele i interesy państwa", L. Sykulski, *Rosja jest igraszką przyrody. Geneza rosyjskiej geopolityki*, https://geopolityka.net/rosja-jest-igraszka-przyrody-geneza-rosyjskiej-geopolityki/ (dostęp: 2 IX 2024).

[6] P. Eberhardt, *Prekursorzy i twórcy rosyjskiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny", 2006, t. 78, nr 4, s. 455–472.

[7] S. Mäkinen, *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of Power, Democratic and Communist Opposition on Chechenia and NATO, 1994–2003*, Tampere 2008, s. 34–49; *Renesans Eurazjatyzmu. Rozmowa z Leonidem Sawinem. Rozmawiali P. Sieradzan, L. Sykulski*, „Geopolityka", 2011, nr 6, s. 4, 7. Leonid Sawin (ros. Леонид Владимирович Савин; ur. 1974 r.) – dziennikarz mieszkający w Moskwie, jest ekspertem Centrum Badań Konserwatywnych przy Wydziale Socjologicznym Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. Łomonosowa, redaktorem naczelnym czasopisma „Geopolitika" („Геополитика") oraz portalu Geopolitica.ru, działaczem Eurazjatyckiego Związku Młodzieży; opublikował ponad tysiąc artykułów w prasie rosyjskiej i ukraińskiej, prowadzi w internecie cykl autorskich programów analitycznych pt. „Stratagemy".

[8] Zob. dla przykładu В.В. Жириновский, *Этногеополитика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по гуманитарным специальностям*, Москва 2007; *idem*, *Геополитика и русский вопрос*, Москва 1998; В.А. Колосов, *Геополитика и политическая география*, Москва 2005; А.В. Митрофанов, *Шаги новой геополитики*, Москва 1997; Г.А. Зюганов, *География победы. Основы российской геополитики*, Москва 1998; А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997; *idem*, *Геополитика России*, Москва 2012; А.Ш. Кадырбаев, *Центральная Азия и безопасность России*, Москва 2005; А.А. Козлов, *Политическая география и геополитика*, Тамбов 2001; Н.А. Нартов, *Геополитика*, Москва 2012.

http://rcin.org.pl

wszystkim określenie zarówno aktualnych, jak i potencjalnych przeciwników i sojuszników, wypracowanie sposobów na pozyskanie i utrzymanie sojuszników, a także przeciwstawienie się przeciwnikom oraz opracowanie metod i form zakomunikowania wizji geopolitycznej powstałej w oparciu o powyższe punkty własnemu społeczeństwu i opinii międzynarodowej. Szczególną rolę w tym ostatnim aspekcie odgrywają modele świata, mity narodowe i historyczne oraz poglądy na kształt ładu międzynarodowego. Aby realizować te zamierzenia, wyodrębniono trzy główne rodzaje geopolityki. Chodzi przede wszystkim o geopolitykę praktyczną, będącą dziełem polityków, dyplomatów i wojskowych, geopolitykę formalną powstającą głównie w środowiskach akademickich i organizacjach pozarządowych oraz geopolitykę popularną, czyli wyobrażenia odnoszące się do politycznej przestrzeni propagowane przez środki masowego przekazu[9].

Nie można wykluczyć, że czynnikiem integrującym spójność przekazu większości organizacji i instytucji zajmujących się trzema wspomnianymi tu rodzajami geopolityki są w Federacji Rosyjskiej byli lub obecni funkcjonariusze służb specjalnych i wojskowi oraz osoby wywodzące się z tych środowisk lub z nimi związane, co szczególnie widoczne jest na przykładzie Aleksandra Dugina[10]

---

[9] L. Sykulski, *Geopolityka – zakres znaczeniowy pojęcia*, w: *Przestrzeń i polityka. Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, red. *idem*, Częstochowa 2013, s. 25–27; C. Flint, *Introduction to Geopolitics*, New York 2006, s. 54–56; P.J. Taylor, C. Flint, *Political Geography: World-Economy, Nation-State, and Locality*, Harlow 2000, s. 62.

[10] Aleksandr Dugin urodził się 7 I 1962 r. w Moskwie. Jest filozofem, politologiem i geopolitykiem, doktorem nauk politycznych, profesorem Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego, znawcą ezoteryki a także poetą tworzącym pod pseudonimem „Aleksander Schternberg". Życiorys Aleksandra Dugina jest niezwykle bogaty i zawiera wiele niejasnych wątków jak choćby posądzenia o związki z organizacjami okultystycznymi i satanistycznymi oraz o gloryfikację Heinricha Himmlera. Tutaj ograniczymy się tylko do podania podstawowych wiadomości o nim. Aleksandr Dugin w 1979 r. rozpoczął studia w Moskiewskim Instytucie Lotniczym (ros. Московский авиационный институт, МАИ), których jednak nie ukończył, ponieważ został relegowany z uczelni. W latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia związał się z organizacjami nacjonalistycznymi i prawicowymi; następnie był jednym z liderów Partii Nacjonalno-Bolszewickiej i członkiem Rady Centralnej Narodowo-Patriotycznego Frontu „Pamiat". Organizował historyczno-filozoficzne centrum „EON", które stało się fundamentem stowarzyszenia i wydawnictwa „Arktogeja" (zob. www.arcto.ru). Rozpoczął ożywioną działalność polityczną i wydawniczą. Stał się znanym komentatorem radiowym i telewizyjnym, propagatorem „idei eurazjańskiej" i zwolennikiem stworzenia wielkiego „imperium eurazjańskiego". Z jego inicjatywy powstał nowy ruch społeczno-polityczny „Eurazja", odgrywający ogromną rolę we współczesnej Rosji. Pełnił m.in. funkcję konsultanta przewodniczącego Dumy Federacji Rosyjskiej oraz kierownika Centrum Ekspertyz Geopolitycznych Rady Bezpieczeństwa Narodowego Rosji. Należał do grupy doradców Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina. Zob. *Дугин, Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html

http://rcin.org.pl

i Artura Ustiana[11] – czołowych przedstawicieli dwóch szkół geopolitycznych[12], którym poświęcimy jeszcze nieco więcej uwagi, bowiem w Rosji to ideologia legitymizuje władzę i jest przez nią kreowana. Badając koncepcje tworzone przez intelektualne zaplecze władz można przynajmniej w niewielkim stopniu przewidzieć kierunki prowadzenia realnych działań.

(dostęp: 27 VI 2013); А. Нилогов, *Александр Дугин. Короткий путь к абсолютному знанию. Библиография как биография*, w: *Кто сегодня делает философию в России*, t. 1, red. *idem*, Москва 2007; L. Sykulski, *Rola paradygmatu geopolitycznego w rozwoju neoeurazjanizmu we współczesnej Rosji*, w: *Między historią, literaturą a polityką*, red. T. Nodzyński, Częstochowa 2009, s. 151–157; A. Umland, *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 144–152; A. Shekhovtsov, *Aleksander Dugin's Neo-Eurasianism: The New Right a la Russe*, „Religion Compass", 2009, nr 3–4, s. 697–716; A. Ingram, *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia*, „Political Geography", 2001, t. 20, nr 8, s. 1034–1036. Oficjalna strona Aleksandra Dugina w internecie: www.dugin.ru (dostęp: 27 VI 2013).

[11] Artur Ustian, ur. 11 IX 1973 w Tbilisi w rodzinie rosyjsko-ormiańskiej jako syn wojskowego. W 1999 r. ukończył studia na kierunku politologia (specjalność geopolityka) na Międzynarodowym Niezależnym Ekologiczno-Politologicznym Uniwersytecie w Tbilisi (МНЭПУ). Edukację kontynuował na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim (МГУ) w Instytucie Nauk Społecznych, gdzie w 2002 r. obronił rozprawę doktorską pt. *Концептуальные основы внешнеполитической стратегии России в начале XXI века*. Dziekan Wydziału Ekonomicznego Instytutu Humanitarnego im. P.A. Stołypina w latach 2005–2015; posiada spory dorobek naukowy i publicystyczny; zob. А. Устян, *Неовизантизм как евразийская геополитическая стратегия развития России в XXI веке*, Москва 2002; *idem*, *Политическая концепция неовизантизма*, Москва 2003; *idem*, *Политическая философия неовизантизма*, Москва 2005; *idem*, *Основополагающие принципы и подходы по созданию Христианской политической системы и Президентской Монархии в России на основе политической философии неовизантизма и христианского социального учения*, Москва 2007; *idem*, *Политическая философия ареввизма*, Москва 2007; *idem*, *Политическая философия русского византизма и ареввизма*, Москва 2009; *idem*, *Византийская политология: теория и практика*, Москва 2009; oprac. na podstawie http://www.mecenat-and-world.ru/avtors/ustyan.htm (dostęp: 27 VI 2013).

[12] O ile w odniesieniu do Artura Ustiana wiadomo, że jest synem wojskowego, o tyle informacje dotyczące powiązań Aleksandra Dugina ze służbami specjalnymi są niejasne i zawierają wiele sprzeczności. Aleksandr Dugin w latach 1990–1992 pracował w tajnych archiwach KGB. Prawdopodobnie zdobył tę pracę dzięki ojcu. Na temat życiorysu ojca Aleksandra Dugina wiemy niewiele. Gielij Dugin (ros. Гелий Александрович Дугин) żył w latach 1935–1998. Odszedł od rodziny, kiedy Aleksandr miał trzy lata. Matka Aleksandra, Galina Wiktorowna Dugina (1937–2000), mająca korzenie ukraińskie (panieńskie nazwisko: Anufrienko, ros. Ануфриенко) była lekarką. Według niektórych, wpływy Gielija Dugina okazały się po raz pierwszy potrzebne wówczas, gdy Aleksandr Dugin został złapany jako członek grupy, która włamywała się do domków letniskowych, i tylko dzięki protekcji ojca uniknął więzienia. Miał w tym podobno pomóc krótki pobyt w szpitalu psychiatrycznym, co pozwoliło uniknąć także służby w armii. Prawdopodobnie za popełnienie tych czynów został relegowany z uczelni. Według jednej z wersji życiorysu Aleksandra Dugina, jego ojciec miał stopień generała GRU (ros. ГРУ ГШ Вооруженных сил СССР)

http://rcin.org.pl

Ogromny wpływ na kształtowanie się czołowych nurtów rosyjskiej myśli geopolitycznej wywarł przede wszystkim stosunek do czterech wielkich tradycji historycznych Imperium Rosyjskiego, będących siłą sprawczą wielu rozwiązań ustrojowych, a także ważnymi punktami odniesienia w poszukiwaniu nowej tożsamości mającej zastąpić sowiecką nostalgię. Chodzi przede wszystkim o dziedzictwo Rusi Kijowskiej, spuściznę Cesarstwa Bizantyńskiego, żywą zarówno na Rusi, jak i w Wielkim Księstwie Moskiewskim, panowania Mongołów oraz panowanie Piotra I. Tradycje te leżą u podstaw takich szkół geopolitycznych, jak izolacjonizm, neobizantyzm, eurazjanizm i okcydentalizm[13]. Celem realizowanym przez autora w ramach niniejszego artykułu jest przede wszystkim scharakteryzowanie wybranych aspektów nowego

(zob. L. Sykulski, *Rola paradygmatu…*, s. 152). Bardziej prawdopodobne jest jednak to, że Gielij Dugin był raczej związany ze służbami granicznymi, które w ZSRS wchodziły w skład KGB, a następnie FSB; zob. *Дугин, Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 28 IX 2024). Anton Szechowcow wskazał na fakt, że zachowały się prace Gielija Dugina dotyczące problematyki służb celnych i związanych z nimi zagadnień bezpieczeństwa. Jego zdaniem pełnił on, w stopniu generała, funkcję naczelnika organu odpowiadającego za zabezpieczenie obiektów służb granicznych. Tytuły prac jego autorstwa są następujące: Г.А. Дугин, *Технические средства таможенного контроля (ТСТК). Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. служб*, Москва 1993; *idem*, *Технические средства проверки подлинности таможенных документов и целостности атрибутов таможенного обеспечения. Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. органов*, Москва 1994; *idem*, *Досмотровая рентгеновская техника. Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. органов*, Москва 1994; *idem*, *Правовые и организационно-тактические основы применения технических средств таможенного контроля в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил: автореферат дис. кандидата*, Москва 1997. Kwerenda przeprowadzona w katalogu elektronicznym Rosyjskiej Biblioteki Narodowej potwierdza istnienie tych prac; https://primo.nlr.ru/primo-explore/search?query=lsr24,contains,Дугин,%20Гелий%20Александрович&tab=default_tab&search_scope=default_scope&vid=07NLR_VU1&lang=en_US&offset=0 (dostęp: 2 IX 2024). Istnieje także wersja, według której Aleksandr Dugin, pracując w archiwach KGB, dokonał kradzieży dokumentów z archiwum SS Ahnenerbe. Organizacja ta zajmowała się w III Rzeszy badaniem mitologii germańskiej, genezy rasy aryjskiej oraz okultyzmem i nadprzyrodzonymi właściwościami poszczególnych kultur i imperiów. Tak więc fascynacja nazizmem i okultyzmem była zauważalna już od wczesnej młodości Aleksandra Dugina. Miało mu to posłużyć jako materiał do programów telewizyjnych które współtworzył z dziennikarzem Jurijem Worobiewskim, zob. *Дугин Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 28 IX 2024). Por. L. Sykulski, *Rola paradygmatu…*, s. 152–154. Na temat SS Ahnenerbe zob. M.H. Kater, *Das "Ahnenerbe" der SS 1935–1945: Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches, Studien zur Zeitgeschichte*, Stuttgartt 1974; B.T. Mess, *The Science of the Swastika*, New York 2008, s. 189–217.

[13] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010; *idem*, *Historyczne uwarunkowania rosyjskiej kultury politycznej*, „Cywilizacja i polityka", 2000, nr 3, s. 239–252.

http://rcin.org.pl

nurtu, który stanowi tzw. neobizantyzm, oraz ewentualnych możliwości jego wykorzystania przez władze i służby specjalne.

Bez wątpienia jednym z głównych czynników kształtujących kulturę rosyjską było dziedzictwo Cesarstwa Bizantyńskiego, którego koncepcje polityczne, religia i rozwiązania ustrojowe (dualizm władzy świeckiej i religijnej) legły u podstaw tworzącej się państwowości ruskiej, a następnie zyskującego na znaczeniu Księstwa Moskiewskiego, co szczególnie odcisnęło swoje piętno na świadomości elit rosyjskich, dążących do sformułowania ideologii, która miała legitymizować dążenie do władzy globalnej[14]. Funkcję tę pełniła mesjanistyczna koncepcja Moskwy jako Trzeciego Rzymu, która łączyła dwa aspekty: polityczny (Moskwa jako stolica imperium) i religijny (Moskwa jako centrum chrześcijaństwa i teokratyczne miasto świętości). Jej urzeczywistnieniem miało być uniwersalne, ponadnarodowe imperium chrześcijan. Przenikanie się idei sakralnych i politycznych, co związane było przede wszystkim z działalnością prawosławnego duchowieństwa, spowodowało, że elity Wielkiego Księstwa Moskiewskiego postrzegały to państwo jako spadkobiercę Bizancjum, co umacniało pozycję Rosji jako protektora wszystkich prawosławnych ludów i powodowało, że w orbicie zainteresowania geopolitycznego Moskwy znalazły się kraje związane kulturowo i politycznie z Bizancjum, a także obszar samego cesarstwa. W dalszej perspektywie czasu próbą praktycznej realizacji tych założeń był m.in. tzw. projekt grecki carycy Katarzyny II, próba opanowania Istambułu

[14] Literatura dotycząca wpływów bizantyńskich na Rusi i w Wielkim Księstwie Moskiewskim, a także we współczesnej Rosji jest ogromna. Tutaj ograniczymy się do wymienienia najważniejszych opracowań na ten temat: J. Meyendorff, N.H. Baynes, *The Byzantine Inheritance in Russia*, w: *Byzantium. An Introduction to East Roman Civilizations*, red. N.H. Baynes, H.S.L.B. Moss, Oxford 1948, s. 369–392; J. Meyendorff, *Byzantium and the Rise of Russia. A Study of Byzantino-Russian Relations in the Fourteenth Century*, New York 1981; D. Obolensky, *Modern Russian Attitudes to Byzantium*, „Jahrbuch der Österreichen Byzantinischen Gesellschaft", 1966, nr 15, s. 61–72; *idem*, *Byzantium and Russia in the Late Middle Ages*, w: *Europe in the Late Middle Ages*, red. J.R. Hale, J.R.I. Highfield, B. Smalley, London 1965, s. 248–275; J. Meyendorff, *Russia's Byzantine Heritage*, „Oxford Slavonic Papers", 1950, nr 1, s. 37–63; *idem*, *From Byzantium to Russia. Religious and Cultural Legacy*, „Studia Byzantino-Slavica and Mediaevalia Europensia", 1988, nr 1, s. 105–115; *idem*, *The Byzantine Legacy in Orthodox Church*, New York 1982; A. Carile, *Byzantine Political Ideology and the Rus' in the Tenth–Twelfth Centuries*, „Harvard Ukrainian Studies", 1988/1989, nr 12/13, s. 400–413; F. Dvornik, *Byzantine Political Ideas in Kievan Russia*, „Dumbarton Oaks Papers", 1956, nr 9/10, s. 73–121; K.C. Gustafson, *Echo of Empires: Russia's Inheritance of Byzantine Security Culture*, „Journal of Slavic Military Studies", 2010, t. 23, nr 4, s. 574–576; М. Чернявский, *Хан или василевс: один из аспектов русской средневековой политической теории*, w: *Из истории русской культуры. Языки славянской культуры, Киевская и Московская Русь*, red. А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский, Москва 2002, s. 442–457.

http://rcin.org.pl

w okresie rządów Mikołaja I i Aleksandra II oraz działania rosyjskie podczas I wojny światowej[15].

Należy podkreślić, że dziedzictwo Bizancjum, a szczególnie koncepcja Trzeciego Rzymu, wywierały poważny wpływ na świadomość elit intelektualnych i politycznych Rosji oraz jej wyobrażenia o świecie. W XIX stuleciu wśród części inteligencji rosyjskiej zaczął kształtować się nowy nurt nazwany bizantyzmem (ros. *византизм*, *византийность*, *византийство*). Twórcą bizantyzmu był filozof, literat i publicysta, jeden z czołowych reakcjonistów epoki cara Aleksandra III Konstantin Leontjew (1831–1891), który pełnił służbę dyplomatyczną na Bliskim Wschodzie, m.in. w Istambule (1872–1874). Niewątpliwie czynnikiem, który wpłynął na formułowane przezeń poglądy było doświadczone przez niego cudowne ozdrowienie, co zaowocowało żarliwym nawróceniem na prawosławie[16]. W roku 1875 Leontjew opublikował niewielkie studium *Bizantyzm i słowiaństwo*[17]. Wkrótce stało się ono manifestem nowego nurtu. Według Leontjewa bizantyzm to ciągle żywotne dziedzictwo kulturowe Bizancjum w Rosji, które jest przede wszystkim uzyskaną w wyniku wiedzy o tej spuściźnie kulturą polityczną, formą

---

[15] Д.Н. Замятин, *Историко-географические образы России. Стратегии интерпретации историко-географических образов России*, „Мир России", 2002, nr 2, s. 111–115; K. Chojnicka, *Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej. Zoe Paleolog – Między Bizancjum, Rzymem a Moskwą*, Kraków 2001; Н.В. Синицына, *Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV–XVI вв.)*, Москва 1998; Д. Стремоухов, *Москва – Третий Рим: источники доктрины*, w: *Из истории русской культуры...*, s. 425–442; R. Frötschner, *Heilige Rus' – Neues Israel – Drittes Rom. Die Verehrung der Gottesmutterikone von Tichvin als Element der politischen Mythologie des Moskauer Reiches unter Großfürst Vasilij III. und Zar Ivan IV.*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", 2004, t. 52, nr 2, s. 188–234; C. Toumanoff, *Moscow the Third Rome: Genesis and Significance of a Politico–Religious Idea*, „Catholic Historical Review", 1955, t. 40, nr 4, s. 411–447; M. Salamon, *Powstanie i losy idei Wschodniego Rzymu (IV–XVI wieku)*, w: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie, 35/1–2 (styczeń–grudzień 1991)*, Kraków 1993, s. 10–11; A. Laats, *The Concept of the Third Rome and its Political Implications*, w: *Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges*, red. A. Kilp, A. Saumets, Tartu 2009, s. 98–113; P.J.S. Duncan, *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*, London–New York 2002, s. 11–12.

[16] В.Ш. Сургуладзе, *Грани российского самосознания. Империя, национальное сознание, мессианизм и византизм России*, Москва 2010, s. 119–208; Ю.П. Иваск, *Константин Леонтьев (1831–1891). Жизнь и творчество*, w: *К.Н. Леонтьев: pro et contra*, t. 2, Санкт-Петербург 1995, s. 229–600; D. Stamatopoulos, *From the* Vyzantism *of K. Leont'ev to the* Vyzantinism *of I.I. Sokolov: The Byzantine Orthodox East as a Motif of Russian Orientalism*, w: *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, red. O. Delouis, A. Courderc, P. Guran, Athens 2013, s. 321–340.

[17] W niniejszym opracowaniu wykorzystano wydanie dzieła, które ukazało się we współczesnej antologii tekstów Konstantego Leontjewa, К.Н. Леонтьев, *Византизм и славянство*, w: *Восток, Россия и Славянство*, Москва 2002, s. 94–155.

http://rcin.org.pl

poglądów na funkcjonowanie współczesnego mu państwa w poszczególnych jego obszarach. W sensie ustrojowym bizantyzm według Leontjewa jest utożsamiany z silną władzą państwową (ros. *самодержавие*), zaś w sensie religijnym – z prawosławiem[18]. Jak zobaczymy, definicja ta jest kluczowa dla zrozumienia istoty współczesnego neobizantyzmu, z tym że nieco inaczej będzie on definiował rolę i znaczenie państwa. Silna władza cara i prawosławie, jego zdaniem, określały i nadal określają wewnętrzną siłę Rosji, która wspólnie z ludami stepowymi ma stworzyć imperium ze stolicą w Konstantynopolu. Imperium to ma przynieść światu nową kulturę bizantyńsko-słowiańską, mającą zastąpić zgniłą cywilizację romano-germańską. Tak więc Zachodowi (utożsamianemu tutaj z państwami Europy Zachodniej, z jej liberalnymi wartościami i kapitalizmem) może przeciwstawić się prawosławny Wschód i zachowawcza Azja pod egidą rosyjskiego samodzierżawia[19].

Znaczenie myśli Leontjewa polega na tym, że koncepcji bizantyzmu nadał on skrajnie konserwatywny i antyzachodni charakter. Poszukując symbolu, który mógłby stać się przeciwwagą dominacji zachodnioeuropejskiej kultury, zwrócił uwagę na dziedzictwo bizantyńskie jako podstawowy element rosyjskiej tożsamości. Obraz Rosja–Bizancjum stał się sposobem na poszukiwanie różnic i podkreślenie własnej odrębności od świata Zachodu. Był to bowiem paradoks, ponieważ cywilizacja bizantyńska poprzez język i kulturę helleńską oraz przywiązanie do tradycji klasycznej była po części cywilizacją europejską. Ułatwiłoby to potencjalne zbliżenie Rosji z Zachodem na zasadzie budowania wspólnych archetypów i tożsamości (taką koncepcję propagował współczesny Leontjewowi Iwan Sokołow)[20]. Leontjew uczynił jednak z kultury bizantyńskiej i jej dziedzictwa w Rosji antytezę Zachodu, co wynikało z pobudek filozoficznych i historycznych. Według Leontjewa autorytarno-patriarchalna tradycja władzy i prawosławne chrześcijaństwo były głównymi czynnikami decydującymi o istocie „rosyjskości", zaś odejście od tych zasad doprowadziłoby do zniszczenia imperium rosyjskiego[21].

Idee Leontjewa odżyły na nowo w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Poszukując alternatywy dla prozachodniej polityki pierwszego prezydenta Federacji Rosyjskiej Borysa Jelcyna, zaczęto w debacie na temat międzynarodowej tożsamości nowego państwa wykorzystywać bizantyzm jako alternatywę dla atlantyzmu. Co więcej, odrodzenie zainteresowania

---

[18] К.Н. Леонтьев, *Византизм и славянство…*, s. 94; D. Stamatopoulos, *From the* Vyzantism…, s. 327–328.

[19] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 163.

[20] И.И. Соколов, *О византинизме в церковно-историческом отношении: вступительная лекция по кафедре истории греко-восточной церкви*, Санкт-Петербург 1903.

[21] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 170–171.

http://rcin.org.pl

bizantyzmem jest związane z rozczarowaniem do okcydentalistycznej polityki lat dziewięćdziesiątych, przejawiającej się m.in. w decentralizacji władzy, odideologizowaniu życia politycznego i osłabieniu tożsamości państwowej na rzecz więzi lokalnych i globalnych. Szczególnie istotna w sferze polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej okazała się wojna w Bośni i konflikt wokół Kosowa. Wydarzenia te dla rosyjskiej opinii publicznej stały się dowodem na słabość Rosji i nieliczenie się z nią na arenie międzynarodowej, czego wynikiem był „symboliczny akt rozpaczy" w postaci wejścia wojsk gen. Leonida Iwaszowa do Prisztiny w 1999 r. Federacja Rosyjska, sympatyzująca z Serbami, nie mogła bowiem obronić swoich „prawosławnych braci" przed agresją NATO, którą postrzegano jako wojnę Zachodu przeciwko słowiańsko-bizantyńskiej wspólnocie. Dlatego też odżyły idee sojuszu państw prawosławnych zaś konflikt stał się powodem rozłamu pomiędzy Federacją Rosyjską a Europą Zachodnią w latach dziewięćdziesiątych i przyczyną poszukiwania alternatyw dla prozachodniego kursu polityki państwa[22].

Wydarzenia te przyczyniły się do odrodzenia bizantyzmu, który na początku XXI w. zyskał nazwę neobizantyzm (ros. *неовизантизм*). Jego twórcą i głównym propagatorem jest politolog Artur Ustian, zaś zwolenników nowego nurtu, do których należą intelektualiści oraz prawosławni duchowni, skupia Klub „Katehon"[23]. W swoich pracach Ustian dokonał swoistej syntezy poglądów Leontjewa z paradygmatem geopolitycznym, co stanowi zupełnie nową jakość. W Polsce problematyka ta znalazła odzwierciedlenie w pracach gdańskiego politologa Jakuba Potulskiego, który wskazał na recepcję osadzonej głęboko w dziedzictwie bizantyńskim (zwłaszcza koncepcja Moskwy jako Trzeciego Rzymu) myśli Konstantina Leontjewa we współczesnej sytuacji społeczno-politycznej Federacji Rosyjskiej – myśl ta uzyskała wspomniany paradygmat geopolityczny w postaci „wyjścia Rosji na Ocean Indyjski" i sojuszu z „krajami Południa". Prace Leontjewa stanowią podstawę koncepcji neobizantyzmu, która opowiada się za odrodzeniem idei „Bizantyńskiej Wspólnoty Narodów", czyli kontynentalnego bloku państw prawosławnych zorientowanych na sojusz z Rosją i krajów muzułmańskich pod przewodnictwem Rosji, będącej politycznym i kulturowym spadkobiercą Cesarstwa Bizantyńskiego[24].

---

[22] *Ibidem*, s. 172. Szerzej na ten temat zob. R. Brannon, *Russian Civil-Military Relations*, Ashgate 2009, s. 73–99; V. Pouliot, *International Security in Practice: The Politics of NATO–Russia Diplomacy*, Cambridge 2010, s. 194–231.

[23] Oficjalna strona internetowa klubu: http://www.katehon.ru/ (dostęp: 2 IX 2024).

[24] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 153–204; *idem*, *Neobizantyzm jako geopolityczna strategia dla współczesnej Rosji*, „Europeistyka", 2006, nr 1, s. 67–82; *idem*, *Rosyjskie wyobrażenia geopolityczne – Skandobizancjum*, „Studia Gdańskie", 2009, nr 25, s. 237–244.

http://rcin.org.pl

Jakub Potulski, bazując na stereotypowym wizerunku cywilizacji bizantyńskiej we współczesnym świecie, która utożsamiana jest z totalitaryzmem, omnipotencją biurokratycznego aparatu państwa, zdominowaniem społeczeństwa przez władzę i brakiem autonomii jednostki[25], uznał, że koncepcja neobizantyzmu opiera się na wartościach niemogących stanowić odpowiedzi na wyzwania XXI w. i dlatego jest mocno ograniczona, zaś pole jej oddziaływania bardzo niewielkie[26]. W Polsce postrzeganie cywilizacji bizantyńskiej w wyżej wymienionych kategoriach jest przede wszystkim rezultatem mocno zideologizowanych i upolitycznionych poglądów Feliksa Konecznego, którego zdaniem Bizancjum z jednej strony przyjęło pojęcie prawa prywatnego, oddzielonego od publicznego, z drugiej zaś – było centralistyczne, sformalizowane i wrogie indywidualizmowi. Poprzez wszechobecność etykiety i bogatego ceremoniału, cesarstwo przez wieki pozornie górowało nad średniowiecznym Zachodem. Element formy dominował jednak nad treścią, a rozszerzenie uniwersalizmu i standaryzacji ograniczało swobodny rozwój społeczeństwa. W efekcie wykształcił się typ biurokratycznego państwa, które aby utrzymać swą jednolitość i zwartość, stosowało autokratyczne metody rządzenia[27].

Trzeba jednak zaznaczyć, że koncepcja neobizantyzmu ulega ciągłej ewolucji, co ma miejsce zwłaszcza w kontekście takich wyzwań, jak globalizacja i światowy kryzys ekonomiczny. Ponadto pewne jej założenia widoczne są w oficjalnych stanowiskach Kremla oraz ugruntowują legitymizację działań rosyjskich służb specjalnych, prowadzonych za pośrednictwem Cerkwi prawosławnej, zwłaszcza poza granicami Federacji Rosyjskiej. Problematyka ta jest bardzo istotna, dlatego też należy poświęcić jej więcej uwagi. O ile związki pomiędzy służbami specjalnymi a Cerkwią prawosławną w ZSRS nie stanowią już tajemnicy[28], o tyle kontrola KGB nad strukturami Kościoła prawosławnego za granicą stanowi, zdaniem wysokiej rangi funkcjonariusza

---

[25] Zob. np. A. Gurevich, *Why am I not a Byzantinist?*, „Dumbarton Oaks Papers", 1992, nr 46, s. 89–96; I. Ševcenko, *Constantinople Viewed from the Eastern Provinces in the Middle Byzantine Period*, w: *Eucharisterion: Essays Presented to Omeljan Pritsak on His Sixtieth Birthday by His Colleagues and Students*, red. I. Ševcenko, F.E. Sysyn, „Harvard Ukrainian Studies", 1979/1980, nr 3–4, s. 712–741.

[26] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 183–184.

[27] P. Eberhardt, *Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyńską na kontynencie europejskim*, „Przegląd Geograficzny", 2004, t. 76, nr 2, s. 171; M. Salamon, *Bizancjum Feliksa Konecznego*, w: *Feliks Koneczny dzisiaj*, red. J. Skoczyński, Kraków 2000, s. 167–186.

[28] Zob. Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 2001, s. 486–508.

http://rcin.org.pl

sowieckich służb Olega Kaługina[29] „najbardziej ohydny i najmniej znany rozdział w historii" rosyjskich organów bezpieczeństwa[30]. W wywiadzie udzielonym 16 lipca 2010 r. Kaługin podkreślił, że wraz z upadkiem ZSRS nasiliła się inwigilacja środowisk rosyjskiej emigracji, której liczba i znaczenie, zwłaszcza w świecie biznesu, stale rosną, co ma miejsce szczególnie w Stanach Zjednoczonych. Głównymi obiektami zainteresowania rosyjskich służb były i nadal są prasa, radio i telewizja. Ponadto stwierdził enigmatycznie, że Cerkiew prawosławna zawsze odgrywała w tym procederze znaczną rolę, zaś obecnie jej udział w tego rodzaju działaniach jest jeszcze większy[31]. Problematyka werbowania rosyjskich emigrantów przez Służbę Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (ros. *Служба внешней разведки Российской Федерации*) po roku 1991[32] oraz infiltracji Cerkwi prawosławnej zarówno w kraju, jak i zagranicą przez KGB/FSB znalazła szerszy

[29] Oleg Kaługin (ros. Олег Данилович Калугин; ur. 6 IX 1934 r.) – przyszedł na świat w Leningradzie w rodzinie oficera NKWD; w tym mieście ukończył także Państwowy Uniwersytet. W organach bezpieczeństwa od 1952 r., następnie trafił do I Zarządu Głównego KGB. Po przeszkoleniu został wysłany do USA gdzie przebywał do roku 1965. Studiował tam m.in. dziennikarstwo na Columbia University, był także korespondentem „Radio Moskwa". Po powrocie do Moskwy znalazł zatrudnienie w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Wkrótce ponownie wyjechał do USA; pełnił funkcję rezydenta Ambasady ZSRS w Waszyngtonie. W 1974 r. jako najmłodszy w historii oficer otrzymał stopień generała KGB. Przebieg służby Kaługina wygląda następująco: oficer rezydentury KGB w Nowym Jorku od połowy 1960 do marca 1964 r.; zastępca rezydenta KGB ds. wywiadu politycznego w Waszyngtonie od lipca 1965 do lutego 1970 r. i jednocześnie p.o. rezydent w Waszyngtonie od sierpnia 1968 do maja 1969 r.; zastępca naczelnika służby nr II Zarządu „K" (ds. kontrwywiadu zagranicznego) I Zarządu Głównego KGB od lutego 1970 do lutego 1973 r.; naczelnik Zarządu „K" (ds. kontrwywiadu zagranicznego) I Zarządu Głównego KGB od marca 1973 do listopada 1979 r. oraz I zastępca naczelnika Zarządu KGB RSFRR ds. Leningradu i obwodu leningradzkiego od grudnia 1979 do końca 1987 r. W wyniku intryg jego rola uległa znacznemu ograniczeniu. Po 1991 r. zasłynął jako krytyk metod i roli rosyjskich służb specjalnych w Rosji. W 1995 r. wyjechał do USA na stałe, przyjmując funkcje wykładowcy The Catholic University of America w Waszyngtonie. W 2002 r. został zaocznie skazany na 15 lat więzienia w Moskwie za „zdradę". Autor licznych książek i artykułów; oprac. na podstawie: O. Kalugin, *Spymaster. My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York 2009; L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991– funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2012, nr 7, s. 206.

[30] O. Kalugin, *Spymaster...*, s. 225–226.

[31] *KGB General: Russian Orthodox Church and Radio Liberty are Nests of Russian Espionage*, http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2010/07/18/12297.shtml (dostęp: 29 VI 2013).

[32] Na temat jej zadań, organizacji oraz okoliczności powstania zob. uwagi w: B. Renz, *Russia's Force Structures and the Study of Civil-Military Relations*, „Journal of Slavic Military Studies", 2005, nr 18, s. 563, 572–573. Oficjalna strona służby: www.svr.gov.ru (dostęp: 2 IX 2024).

http://rcin.org.pl

wyraz w publicystycznej działalności byłego funkcjonariusza rosyjskich służb specjalnych przebywającego w USA, Konstantina Prieobrażenskiego[33].

Konstantin Prieobrażenski jest autorem kilku książek i licznych wywiadów udzielanych mediom. Zdaniem Prieobrażenskiego prawosławnymi duchownymi za granicą zajmował się pion wywiadu zagranicznego KGB[34]. Celem służb było nie tylko szpiegowanie rosyjskiej emigracji, lecz przede wszystkim werbowanie agentury i tworzenie legend dla funkcjonariuszy i agentów[35].

---

[33] Konstantin Prieobrażenski (ur. 1953 r. w Moskwie) – były funkcjonariusz KGB, znawca wywiadu i kultury japońskiej, autor kilku książek i licznych artykułów o rosyjskich służbach specjalnych. W 1976 r. ukończył studia w Instytucie Krajów Azji i Afryki na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim, a następnie rozpoczął pracę w I Zarządzie Głównym KGB jako doradca Leonida Zajcewa, kierownika wywiadu naukowo-technicznego w sprawach Chin, Japonii i Korei. W latach 1980–1985 pracował pod przykrywką jako korespondent agencji TASS na placówce KGB w Tokio. Werbował chińskich uczonych na potrzeby sowieckiego wywiadu naukowo-technicznego. W lipcu 1985 r. został aresztowany przez japońskiego policjanta podczas spotkania z chińskim agentem, po czym deportowano go z powrotem do Moskwy (zob. К. Преображенский, *КГБ в Японии. Шпион, который любил Токио*, Токио 2000). W 1991 r. Prieobrażenski opuścił KGB i rozpoczął pisanie książek oraz artykułów poświęconych rosyjskim służbom specjalnym i ich funkcjonowaniu w Federacji Rosyjskiej. W latach 1993–2002 pracował jako felietonista gazety „Moscow Times". W 2003 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych po kilkukrotnym nachodzeniu go przez rosyjskie służby bezpieczeństwa. W marcu 2006 r. przyznano mu azyl polityczny. Jest stałym komentatorem „Głosu Ameryki", wykładał na Columbia University, Georgetown University i Johns Hopkins University, gdzie nadal prowadzi seminarium „Bezpieczeństwo Azji". Został zaproszony jako prelegent na coroczną konferencję The Intelligence Summit. Regularnie udziela wywiadów i współpracuje z: Associated Press, Association of Former Intelligence Officers Weekly – Intelligence Notes, BBC, „Boston Globe", „Christian Science Monitor", East-Asia-Intel.com, „Financial Times", „Japanese Media", „Los Angeles Times", „Spy Tech Agency Intel Bulletin", „Russia Reform Monitor", American Foreign Policy Council, „Newsweek", „London Observer", NewsMax.com, „New American", Reuters, „Russia Journal", „SKY News", „Weekly Standard" oraz „Washington Post". Autor książek: *Каратэ начинается с поклонов*, Москва 1975; *Очень новая старая пагода*, Москва 1975; *Бамбуковый меч*, Москва 1982; *Спортивное кимоно*, Москва 1985; *Как стать японцем*, Москва 1989; *Неизвестная Япония*, Москва 1993; *КГБ в Японии. Шпион, который любил Токио*, Токио 2000; *КГБ в русской эмиграции*, Нью-Йорк 2006; *KGB/FSB's New Trojan Horse: Americans of Russian Descent*, Menlo Park 2009, https://archive.org/details/kgb-fsbs-new-trojan-horse-americans-of-russian-descent-konstantin-preobrazhensky/mode/2up (dostęp: 2 IX 2024); oprac. na podstawie: A. Jack, *Inside Putin's Russia: Can There Be Reform Without Democracy?*, Oxford 2005, s. 58; К. Преображенский, *КГБ в русской эмиграции. Электронное издание, 2010 г.*, Wydawnictwo: Русский Обще-Воинский Союз (РОВС), bm. 2010, s. 6; *Konstantin Preobrazhensky, Biographical Sketch*, http://www.intelligencesummit.org/speakers/KP.php (dostęp: 27 VI 2013).

[34] *Константин Георгиевич Преображенский, Инна Дубинская, Русская Православная Церковь и КГБ: всё в прошлом?*, https://www.golosameriki.com/a/a-33-2005-08-18-voa7/598944.html (dostęp: 2 IX 2024).

[35] Zob. Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield…*, s. 497–498.

http://rcin.org.pl

Według Prieobrażenskiego werbowanie duchownych było absurdem i wynikało tylko i wyłącznie z przesłanek ideologicznych. Komunistyczne władze uważały Cerkiew za wrogie środowisko, podobnie jak mafię, dlatego też werbunek agentury był w tym kontekście szczególnie wskazany. Pozyskane w Cerkwi prawosławnej osobowe źródła informacji określano mianem „agentury we wrogim środowisku" (ros. *агентура во враждебной среде*). Obecnie, wyjaśnia Prieobrażenski, istnieje w Rosji „symfonia" władzy państwowej i Cerkwi, co w praktyce oznacza brak konieczności werbunku, ponieważ duchowni i tak wypełniają każde polecenie[36]. Warto w tym miejscu wyjaśnić znaczenie użytego przez Prieobrażenskiego terminu „symfonia". Pojęcie to, które jest znane w Rosji jako symfonia władz (ros. *симфония властей*) jest częścią dziedzictwa bizantyńskiego i odnosi się do jedności i harmonijnego współdziałania oraz uzupełniania się władzy świeckiej i religijnej uosabianej w Bizancjum przez cesarza i patriarchę, co zostanie jeszcze szerzej omówione. Zasada ta, znana obecnie w Federacji Rosyjskiej także jako bizantyzm, legła u podstaw ustroju państwa rosyjskiego i legitymizowała absolutną, niepodzielną władzę poprzez nadanie jej sakralnego charakteru niemal od samych początków istnienia Imperium Rosyjskiego[37]. W tym kontekście niezwykle interesująca wydaje się interpretacja tego terminu dokonana przez Aleksandra Dugina, który termin „symfonia władz" włącza do posiadającego szersze znaczenie bizantyzmu, który pod względem politycznym stanowi właśnie „symfonię władz", pod względem geopolitycznym natomiast utożsamiany jest z konfrontacją Wschodu (Rosja) z Zachodem (USA i Unia Europejska oraz ich sojusznicy), pod względem społecznym zaś z personalizmem i wspólnotowością jako przeciwieństwami indywidualizmu i egoizmu charakterystycznego dla cywilizacji Zachodu[38]. Jak zobaczymy, poglądy te są w dużej mierze zbieżne z koncepcją neobizantyzmu Artura Ustiana.

Lansowany przez intelektualne elity model doprowadził do powstania w Federacji Rosyjskiej nowej formy stosunków ustrojowych stanowiących specyficzną syntezę nostalgii sowieckiej, wpływów służb specjalnych,

---

[36] *Константи́н Георгиевич Преображенский, Инна Дубинская, Русская Православная Церковь и КГБ…*

[37] А.В. Ерёмин, *„Византизм" как теоретико-методологическая и политическая основа взаимодействия государства и Русской Православной Церкви в культурно-историческом развитии России (X–XVII вв.)*, „Ярославский педагогический вестник", 2011, t. 1, nr 2, s. 7–11; Б.А. Успенский, *Царь и патриарх. Харизма власти*, Москва 1998; A.E. Buss, *The Russian Orthodox Tradition and Modernity*, Leiden–Boston 2003, s. 106–116, 138–139.

[38] А.Г. Дугин, *Абсолют византизма*, w: *Русская Вещь. Очерки национальной философии*, red. А.Г. Дугин, t. 1, cz. 2, Москва 2001, s. 72.

http://rcin.org.pl

prawosławia i obyczajowego tradycjonalizmu (tzw. orientacja prawosławno-siłowa, ros. *православно-силовая орентация*)[39]. Cerkiew wywiera coraz znaczniejszy wpływ na ideologię państwową, staje się także głównym propagatorem wartości patriotycznych i propaństwowych, zwłaszcza poprzez edukację[40]. Taki obraz relacji państwo–kościół wyłania się z książek Prieobrażenskiego. Opisuje on przede wszystkim stopień zależności ekonomicznej i politycznej Cerkwi od państwa, a także uwikłanie Patriarchatu Moskiewskiego w działania służb specjalnych. W swojej książce *KGB na emigracji*, w rozdziale o znamiennym tytule *Wywiad i ekumenizm*, posądza obecnego patriarchę Cyryla o agenturalną przeszłość oraz podaje, że kontrkandydat Cyryla, metropolita Metody, popierany przez Kreml, nie jest agentem KGB, lecz oficerem kadrowym GRU, „oficerem pod głębokim przykryciem", który wywiera wpływ także na ideologizację armii[41].

W książce tej Prieobrażenski przedstawia kulisy operacji o kryptonimie „Zagraniczna Cerkiew"[42], działania operacyjne Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej wobec emigracji, które rozpoczynają się zwykle od szerzenia dezinformacji poprzez znajdujące się pod kontrolą służb media[43]. Podstawą do prowadzenia działań jest tzw. Rosyjski Kościół Prawosławny poza granicami Rosji, skupiający wiernych w Ameryce Północnej, Nowej Zelandii, Niemczech i Francji, podlegający od 17 maja 2007 r. Patriarchatowi Moskiewskiemu[44]. Zwolennikiem zjednoczenia obu

---

[39] Zob. W. Marciniak, *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego...*, s. 36–37; B. Renz, *The* Siloviki *in Russian Politics: Political Strategy or a Product of the System?*, „Russian Analytical Digest", 2007, nr 17, s. 2–5; C. Vendil Pallin, *The Russian Power Ministries: Tool and Insurance of Power*, „Journal of Slavic Military Studies", 2007, t. 20, nr 1, s. 1–25; M. Laruelle, *In the Name of the Nation. Nationalism and Politics in Contemporary Russia*, New York 2009, s. 160–188.

[40] Z. Knox, *Russian Society and the Orthodox Church. Religion in Russia after Communism*, New York 2005, s. 75–156; J. Garrard, C. Garrard, *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia*, Oxford 2008; A. Agadjanian, *Breakthrough to Modernity. Apologia for Traditionalism: The Russian Orthodox View of Society and Culture in Comparative Perspective*, „Religion, State and Society", 2003, t. 31, nr 4, s. 327–346; K. Rousselet, *L'Église orthodoxe russe et le territoire*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest", 2004, nr 4, s. 149–171; V. Chaplin, *Orthodoxy and the Societal Ideal*, w: *Burden or Blessing: Russian Orthodoxy and the Construction of Civil Society and Democracy*, red. C. Marsh, Boston 2004, s. 31–36; P.L. Glanzer, G. Klucharev, *Russian Orthodoxy, the Russian Ministry of Education, and Post-Communist Moral Education*, w: *Burden or Blessing...*, s. 53–60.

[41] К.Г. Преображенский, *КГБ в русской эмиграции. Электронное издание...*, s. 34–40, 37. „У нас таких людей называют офицерами глубокого прикрытия", *ibidem*, s. 37.

[42] *Ibidem*, s. 17–72.

[43] *Ibidem*, s. 34–35.

[44] Zob. T.E. FitzGerald, *Orthodoxy in the United States of America*, w: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, red. J.A. McGuckin, Chichester 2011, s. 609–618;

http://rcin.org.pl

Kościołów był metropolita Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego poza granicami Rosji Ławr, uważany za człowieka powiązanego z Kremlem[45].

Sporo miejsca tym wydarzeniom poświęca Prieobrażenski w swojej najnowszej książce pt. *Nowy koń trojański KGB/FSB: Amerykanie rosyjskiego pochodzenia*. Dzięki zjednoczeniu obu Kościołów, do Cerkwi zagranicznej mogą przenikać kapłani wywodzący się z Patriarchatu Moskiewskiego przybywający pod pozorem wsparcia owczarni w USA. Wyjaśnia także, w jaki sposób rosyjski wywiad wprowadza do zagranicznych ośrodków kościelnych kapłanów będących w istocie agentami lub oficerami operacyjnymi[46]. Można więc zaryzykować opinię, że bizantyzm współcześnie oznacza posługiwanie się Kościołem do realizacji celów państwowych nie tylko wewnątrz państwa, ale także poza jego granicami. Tego rodzaju sposób działania stanowi część spuścizny bizantyńskiej w Rosji, co daje służbom specjalnym możliwość wykorzystania Cerkwi do własnych celów, bowiem w realiach symfonii władza ma charakter sakralny i jest najwyższym zwierzchnikiem państwa i narodu, zatem jej polecenia należy wykonywać.

Współczesny neobizantyzm odwołuje się nie tyle do dziedzictwa bizantyńskiego w Rosji, ile bezpośrednio do cywilizacji samego cesarstwa, wykorzystując dorobek naukowy profesjonalnych badaczy dziejów Bizancjum, historyków bizantynologów. Dlatego też zasadne wydaje się zwrócenie uwagi na wspomniane tu zagadnienia, które przybierają formę działań pragmatycznych. Dzięki rzetelnym badaniom prowadzonym w wielu ośrodkach bizantynologicznych na świecie, w tym szczególnie w Rosji, gdzie bizantynistyka przeżywa obecnie renesans, dysponujemy kompleksową wiedzą na temat cywilizacji bizantyńskiej[47]. Aby zrozumieć w pełni istotę współczesnego

---

J.A. McGuckin, *Orthodoxy in the Western Europe*, w: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity...*, s. 630–635; T. Batrouney, *Orthodoxy in Australia: Current and Future Perspectives*, w: *The Orthodox Christian World*, red. A. Casiday, New York 2012, s. 179–187; J. Meyendorff, *The Orthodox Church. Its Past and Its Role in the World Today*, New York 1981, s. 165–173; L. Kishkovsky, *Patriarch Tikhon: A Vision of Orthodox Mission in the New World*, w: *The Legacy of St. Vladimir: Byzantium, Russia, America. Papers Presented at a Symposium Commemorating the 15th Anniversary of St. Vladimir Theological Seminary, Crestwood, New York September 27 – October 1 1988*, red. J. Breck, J. Meyendorff, E. Silk, New York 1990, s. 267–275.

[45] К.Г. Преображенский, *КГБ в русской эмиграции. Электронное издание...*, s. 34.

[46] K. Preobrazhensky, *KGB/FSB's New Trojan Horse...*; C. Lopez, *FSB's New Trojan Horse: Americans of Russian Descent takes its Place on the Bookshelf of Important Intelligence Chronicles*, http://www.gerardgroup.com/newsletter/nl2009–06–10.php#Review.213 (dostęp: 27 VI 2013).

[47] С.П. Карпов, *Российское византиноведение сегодня: школы, итоги и перспективы*, w: *Российское византиноведение: Традиции и перспективы. Тезисы докладов XIX Всероссийской аучной сессии византинистов. Национальный комитет византинистов*

http://rcin.org.pl

neobizantyzmu konieczne jest zatem przybliżenie tych cech, do których ta koncepcja się odwołuje.

Cesarstwo Bizantyńskie znajdowało się na styku trzech kontynentów: Europy, Afryki i Azji, w opinii rosyjskich elit było pierwszym państwem eurazjatyckim[48]. Wbrew rozpowszechnionym poglądom ewolucję państwa bizantyńskiego cechował silny dynamizm, ulegało ono ciągłym zmianom i przebudowie. Pod koniec swojej historycznej ewolucji nie miało już nic wspólnego z Cesarstwem Rzymskim poza nazwą i tradycją. Kultura bizantyńska była kulturą eklektyczną, łączącą w sobie rzymski system prawnoustrojowy, kulturę helleńską oraz religię chrześcijańską, a także elementy kultury perskiej i arabskiej[49]. Eklektyzm szczególnie widoczny był w sztuce wojennej, która stanowiła syntezę antycznych tradycji i rozwiązań przejmowanych od przeciwników cesarstwa[50]. Podstawą hegemonii Bizancjum była nie tylko silna armia i flota (cesarstwo było państwem zorientowanym na morze), lecz przede wszystkim pragmatyczna i skuteczna dyplomacja, której działalność polegała głównie na osiągnięciu zamierzonego celu minimalnym nakładem sił i środków przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych sposobów i miała miejsce na wielu płaszczyznach (powstrzymywanie wrogich najazdów za pomocą metod innych niż militarne, funkcje informacyjne i wywiadowcze, posługiwanie się czynnikami kulturowymi i religijnymi w celu stworzenia sieci uzależnionych od cesarstwa satelickich organizmów państwowych)[51]. Potrzeba posiadania silnej armii powodowała, że na terenie

---

Российской Федерации, Исторический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, Институт всеобщей истории РАН, red. С.П. Карпов, Москва 2011, s. 3–13.

[48] J. Koder, *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-Geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlischen Mittelmeerraum*, Wien 2001, s. 76–98.

[49] A. Cameron, *The Byzantines*, London–New York 2006, s. 1–20, 96–116; W.E. Kaegi, *Sklerosis and Flexibility*, „Byzantinische Forschungen", 1993, nr 19, s. 87–105; A. Cutler, A. Kazhdan, *Continuity and Discontinuity in Byzantine Culture*, „Byzantion", 1982, nr 52, s. 429–478; J.F. Haldon, *Byzantium in the 7th Century: The Transformation of a Culture*, New York 1990, s. 254–436; L. Brubaker, J.F. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 600–800: A History*, Cambridge 2012, s. 453–787.

[50] Zob. dla przykładu: J.F. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine Word, 565–1204*, London 1999; W. Treadgold, *Byzantium and Its Army 284–1081*, Stanford 1995; M.C. Bartusis, *The Late Byzantine Army. Arms and Society 1204–1453*, Philadelphia 1992; J.W. Birkenmeyer, *The Development of Komnenian Army 1081–1180*, Leiden–Boston–Köln 2002; S. Kyriakidis, *Late Byzantine Warfare 1204–1453*, Leiden–Boston 2011.

[51] Na temat floty zob. H. Ahrweiler, *Byzance et la mer: La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe–XVe siècles*, Paris 1966 (Bibliothèque byzantine. Etudies, t. 5, red. P. Lemerle); E.M. Jeffreys, J. Pryor, *The Age of the ΔPOMΩN. The Byzantine Navy ca 500–1204*, Leiden 2006; J. Koder, *Aspekte der thalassokratia der Byzantiner in der Ägäis*, w: *Griechenland und das Meer. Beiträge eines Symposion in Frankfurt im*

http://rcin.org.pl

cesarstwa osiedlano przedstawicieli wielu różnych ludów, których część asymilowano, co sprawiało, że Bizancjum było mozaiką licznych i różnorodnych grup etnicznych zachowujących własną kulturę i tradycję, których więź z cesarstwem ograniczała się w zasadzie do uznania władzy cesarskiej i poczucia przynależności do świata chrześcijańskiego[52].

Misją cywilizacji bizantyńskiej było stworzenie uniwersalnego społeczeństwa chrześcijańskiego, rządzonego przez cesarza i będącego pod religijnymi auspicjami Kościoła. Idea ta łączyła uniwersalizm rzymski i chrześcijański w jednym organizmie społeczno-politycznym. Opierała się na teologicznym założeniu, że człowiek jest istotą teocentryczną i odpowiada za los całego stworzenia. Dualizm władzy świeckiej i kościelnej miał swoje uzasadnienie we Wcieleniu Chrystusa, które łączyło naturę boską i ludzką. Chrystus był więc wspólnym źródłem obu hierarchii – państwowej i kościelnej – utożsamianych przez cesarza i patriarchę, co znajduje odzwierciedlenie w bizantyńskim prawodawstwie i świadomości elit – cesarstwo jest ziemską emanacją Królestwa Bożego[53]. Bizantyńska myśl chrześcijańska dopuszczała także istnienie zła – zarówno tego indywidualnego, jak i społecznego, lecz przyjmowała, że owo zło można kontrolować, poddając całą zamieszkałą ziemię władzy jednego chrześcijańskiego cesarza i religijnemu autorytetowi jednego prawosławnego Kościoła[54].

Dezember 1996, red. E. Chrysos *et al.*, Mannheim 1999, s. 101–111. Odnośnie do dyplomacji zob. J.F. Haldon, *Blood and Ink: Some Observations on Byzantine Attitudes Towards Warfare and Diplomacy*, w: *Byzantine Diplomacy, Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies. Cambridge, March 1990*, red. J. Shepard, S. Franklin, Aldershot 1992, s. 281–295; N. Koutrakou, *Diplomacy and Espionage: Their Role in Byzantine Foreign Relations 8th–10th Centuries*, „Graeco-Arabica", 1995, nr 6, s. 125–144; N. Drocourt, *Passing on Political Information between Major Powers: The Key Role of Ambassadors between Byzantium and some of its Neighbours*, „Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean", 2012, t. 24, nr 1, s. 91–112; E. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge–London 2009, s. 17–49, 95–197.

[52] P. Charanis, *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire*, w: *Studies on the Demography of the Byzantine Empire. Collected Studies with a Preface by Speros Vryonis Jr.*, red. P. Charanis, London 1972, s. 147–148; S. Vryonis, *Byzantine and Turkish Societes and Their Sources of Manpower*, w: *War, Technology and Society in the Middle East*, red. V.J. Parry, M.E. Yapp, London–New York–Toronto 1975, s. 129–133; G. Dagron, *Minorités ethniques et religieuses dans l'Orient Byzantin à la fin du Xe et aux XIe siècle: Limmigration syrienne*, „Travaux et Mèmoire", 1976, nr 6, s. 177–216.

[53] *Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri edidit C.E. Zachariae von Lingenthal*, Lipsiae 1852, s. 61–69; J. Scharf, *Photios und die Epanagoge*, „Byzantinische Zeitschrift", 1956, nr 49, s. 385–400.

[54] J. Meyendorff, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York 1979, s. 213–217; D. Angelov, J. Herrin, *The Christian Imperial Tradition – Greek and*

http://rcin.org.pl

Ta uniwersalistyczna koncepcja legitymowała dążenie cesarstwa (gr. *rōmaikē epikrateia*) do politycznej i religijnej reintegracji wszystkich obszarów pod panowaniem bizantyńskim, które należały w przeszłości do cesarstwa rzymskiego (gr. *rōmaikē archē*), a także terytoriów położonych znacznie dalej niż władztwo to sięgało[55]. Oczywiście, w realiach średniowiecza pomysł terytorialnej restauracji Imperium Rzymskiego wydawał się anachroniczny, jednakże ideologia ta, łącząc z pozoru dwie przeciwstawne postawy (negatywny stosunek Kościoła wschodniego do kwestii wojen i zabijania oraz ekspansjonistyczne dążenia bizantyńskich elit, w szczególności arystokracji wojskowej) legitymizowała wszelkie pragmatyczne działania, czy to dyplomatyczne, czy militarne, mające na celu ekspansję. Tego rodzaju posunięcia były określane przez autorów bizantyńskich specyficznym językiem, noszącym znamiona moralnego usprawiedliwiania podejmowanych działań zbrojnych: „wyzwolenie" (gr. *eleutheria*), „odzyskanie" (gr. *anaktēsis*) lub „zemsta" (gr. *ekdikēsis*)[56]. Z tą uniwersalistyczną koncepcją wiąże się także postrzeganie całego zamieszkałego świata (gr. *oikoumenē*) nie tylko jako geograficznej przestrzeni, lecz także w sensie sakralnym jako miejsca aktywności Chrystusa poprzez działanie sakramentów świętych[57]. W stuleciach XIII–XV uniwersalistyczna koncepcja władzy cesarza i patriarchy została zastąpiona przez dualistyczny symbol Konstantynopola jako stolicy imperium i chrześcijaństwa. Zdobycie Konstantynopola przez krzyżowców w 1204 r. wpłynęło między innymi na powstanie koncepcji Nowej Jerozolimy i narodu wybranego, bazując bowiem na starym testamencie,

---

Latin, w: *Universal Empire. A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*, red. P. Bang, D. Kołodziejczyk, Cambridge 2012, s. 149–175.

[55] O. Treitinger, *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell. Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*, Darmstadt 1956, s. 158–167; H. Ahrweiler, *L'idéologie de l'empire byzantine*, Paris 1975, s. 9–24; J. Koder, *Byzanz, der Mittelmeerraum und Europa. Okumenische Ideologie und Militärische Realpolitik*, w: *Krieg und Akkulturation*, red. T. Kolnberger, I. Steffelbauer, G. Weigl, Wien 2004, s. 17–35; G. Schmalzbauer, *Überlegungen zur Idee der Ökumene in Byzanz*, w: *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik: Beiträge zum Symposion Vierzig Jahre Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger, (Wien, 4.–7. Dezember 2002)*, red. W. Hörandner, J. Koder, M.A. Stassinopoulou, Vienna 2004, s. 408–419; I. Stouraitis, *Krieg und Frieden in der politischen und ideologischen Wahrnehmung in Byzanz*, Vienna 2009, s. 201–204; T. Lounghis, *Die byzantinische Ideologie der 'begrenzten Ökumene' und die römische Frage im ausgehenden 10. Jahrhundert*, „Byzantinoslavica", 1995, nr 56, s. 117–128.

[56] I. Stouraitis, *'Just War' and 'Holy War' in the Middle Ages. Rethinking Theory through the Byzantine Case-Study*, „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik", 2012, nr 62, s. 250–254.

[57] A. Kazhdan, *Oikumene*, w: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, red. A. Kazhdan, Oxford 1991, t. 1, s. 1518.

http://rcin.org.pl

Bizantyńczycy postrzegali siebie jako naród wybrany, pozbawiony stolicy i państwa, który skazany jest na życie w diasporze[58].

Omówione powyżej cechy cywilizacji bizantyńskiej znajdują silne odzwierciedlenie w nurcie współczesnego neobizantyzmu, zaś bizantyński uniwersalizm oraz dualistyczne postrzeganie przestrzeni determinowało przez wieki rosyjski mesjanizm (szczególnie teoria Trzeciego Rzymu), a obecnie leży u podstaw poglądów części rosyjskich elit na przestrzeń i tzw. geopolityki prawosławia. Wyraża się to także w popularności nowej dziedziny wiedzy, jaką stanowi „geografia sakralna" dostarczająca argumentacji rosyjskim teoriom geopolitycznym, czego znakomitym przykładem są choćby poglądy Aleksandra Dugina, znajdujące odzwierciedlenie w politycznych działaniach Kremla[59].

---

[58] D. Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium 1204–1330*, Cambridge 2010, s. 98–99.

[59] А.Г. Дугин, *Основы Геополитики*, Москва 2000, s. 222–233, 267–280. Por. R. Bäcker, *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, red. Z. Anculewicz, J. Sobczak, Olsztyn 2003, s. 263–273; P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, t. 82, nr 2, s. 221–240; B. Sienkiewicz, *„Satanistyczny predyktor", czyli szkic o przenikaniu się różnych porządków*, „Teologia Polityczna", 2006–2007, nr 4, s. 161–166. Mianem geografii sakralnej (ang. *sacred geography*) określa się wiedzę o przestrzeni i jej właściwościach zawartą w różnych religiach i mitologiach. Nauka ta bada sakralne właściwości różnych form ukształtowania powierzchni ziemi, powstaje poprzez umiejscowienie w przestrzeni geograficznej archetypów religijnych zaczerpniętych z mitologii. O ile badacz geografii religii opisuje jej przestrzenny rozkład, o tyle uczony zajmujący się geografią sakralną postępuje odwrotnie, analizując religijny sens przestrzeni. Obok dwóch indyjskich uczonych (Rana Sing i Ravi Sing) za największego znawcę geografii sakralnej uchodzi Aleksandr Dugin. W koncepcjach Dugina geografia sakralna nabiera znaczenia ezoterycznego, okultystycznego, wręcz demonicznego, dostarczając mistycznej argumentacji jego teoriom politycznym, co potwierdza zresztą wypowiedź Dugina udzielona na łamach jednego z polskich czasopism, którą przytoczono w dalszej partii niniejszego rozdziału. Zdaniem filozofa i ezoteryka toczy się zacięta wojna między potęgami Lądu a Morza, między „Wielorybem" a „Niedźwiedziem", odbywa się planetarne starcie dwóch biblijnych potworów: Behemota, tzn. Rosji, kreującej cywilizację lądową (tellurokratyczną) i Lewiatana, czyli Stanów Zjednoczonych, tworzących cywilizację morskiego imperium (talassokratyczną). Przejawami tej wojny toczonej przez Żywioł Ziemi i Żywioł Wody jest szereg konfliktów: eurazjanizmu z euratlantyzmem, ideokracji z demokracją, socjalizmu z kapitalizmem, kolektywizmu z indywidualizmem, materializmu z idealizmem, wreszcie Dobra ze Złem, oczywiście przy założeniu, że Antychrystem są Stany Zjednoczone i Unia Europejska, natomiast Imperium Dobra to Rosja. Popularność takich poglądów wynika z uwarunkowań kulturowych, ponieważ świat Imperium Rosyjskiego w wyobrażeniach elit rosyjskich postrzegany był poprzez pryzmat świętości i mistycyzmu. Ludzie Zachodu tego rodzaju opinie uważają za niezrozumiałe lub traktują je z ironią; trzeba jednak pamiętać, że w kulturach orientalnych posiadają znaczną siłę oddziaływania, a kultura rosyjska jest częściowo kulturą orientalną. Zob. A. Danek, *Przestrzeń jako ciało: archetyp geografii sakralnej*, w: *Przestrzeń i polityka…*, s. 34–35, D. Madejski, *„Pocałunek mongolskiego*

http://rcin.org.pl

Jak już powiedziano, twórcą i głównym propagatorem współczesnego neobizantyzmu jest Artur Ustian, który swoją koncepcję adresuje przede wszystkim do elit politycznych i intelektualnych Federacji Rosyjskiej. Na szczególną uwagę spośród licznego dorobku naukowego i publicystycznego Ustiana zasługuje przede wszystkim opublikowane w 2007 r. na łamach periodyku „Bezpieczeństwo Eurazji" niewielkie studium, które stanowi próbę praktycznego odniesienia koncepcji neobizantyzmu do realiów współczesności[60]. Poglądy Ustiana są syntezą koncepcji filozoficznych i ustrojowych, a zwłaszcza geopolitycznych, co stanowi istotne novum w porównaniu z poglądami Konstantina Leontjewa. Współczesny neobizantyzm, podobnie jak poprzedzający go nurt stworzony przez Leontjewa wiąże się z odrzuceniem porozumienia z Zachodem i opiera się na szczegółowo uzasadnionej krytyce i negacji tych cech, które zdaniem Artura Ustiana – głównego ideologa nowego nurtu – utożsamiane są z atlantyzmem, czyli liberalizmu, prymatu wartości materialnych nad duchowymi, indywidualizmu, a zwłaszcza dzikiego kapitalizmu. Jako alternatywę Ustian proponuje budować wszelkie relacje społeczne na tzw. personalizmie, opierającym się na wartościach prawosławia. Jednak cerkiewno-państwowa ideologia to za mało, aby przekonać elity do takiej wizji państwa. Dlatego też Ustian proponuje, aby w budowie ładu społecznego tworzonego przez ludzi o różnych światopoglądach i tradycjach kulturowych uwzględniać najnowsze zdobycze nauki i techniki, wiedzę i postęp we wszystkich dziedzinach życia[61].

Zdaniem Artura Ustiana Federacja Rosyjska może sprostać współczesnym procesom globalizacyjnym tylko jako odrzucające nacjonalizm bazujący na czynniku etnicznym kosmopolityczne imperium (ros. *национал-космополитическая держава*), które poprzez wpływy kulturowe i gospodarcze może dokonać reorganizacji geopolitycznej przestrzeni wokół własnych

---

księcia". Eurazjatyzm Rosji w myśli Aleksandra Dugina, „Geopolityka", 2009, nr 1, s. 87–100; А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 222–233; O. Tarasov, *Icon and Devotion: Sacred Spaces in Imperial Russia*, Marlborough 2002, s. 37–119; M. Todorova, *Does Russian Orientalism Have a Russian Soul? A Contribution to the Debate between Nathaniel Knight and Adeeb Khalid*, w: *Orientalism and Empire in Russia*, red. M. David-Fox, P. Holquist, A. Martin, Bloomington 2006 (*Kritika* Historical Studies 3), s. 717–727; H. DeNio Stephens, *The Occult in Russia Today*, w: *The Occult in Russian and Soviet Culture*, red. B.G. Rosenthal, New York 1997, s. 357–378; M. Laruelle, *The Orient in Russian Thought at the Turn of the Century*, w: *Russia between East and West. Scholarly Debates on Eurasianism*, red. D. Shlapentokh, Leiden–New York 2007, s. 9–39.

[60] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России в XXI веке*, „Журнал Личной, Национальной и Коллективной Безопасности. Безопасность Евразии", 2007, nr 4, s. 350–366.

[61] *Ibidem*, s. 350–356, 359–360.

http://rcin.org.pl

granic, odrzucając dzięki temu wariant ekspansji terytorialnej (sic!)[62]. Warto podkreślić, że w opinii rosyjskich elit globalizacja utożsamiana jest z ekspansją szeroko pojętego Zachodu (Stany Zjednoczone i Unia Europejska), który próbuje narzucić własną dominację pozostałym uczestnikom stosunków międzynarodowych. We współczesnej Rosji Zachód rozumiany jest przez część elit politycznych i intelektualnych jako twór o wyrazistym zasięgu przestrzennym i kulturowym: Zachód wywodzi się z kultury i ustroju społecznego Europy Zachodniej i cywilizacji łacińskiej. Biorąc pod uwagę aspekty geopolityczne i geoekonomiczne, obejmuje on nie tylko państwa chrześcijańskie, ale również Turcję, Japonię, Koreę Południową, Singapur i inne. Państwem wiodącym – zarówno pod względem gospodarczym, politycznym, jak i militarnym – jest największe mocarstwo morskie na świecie: Stany Zjednoczone. Za Europę Zachodnią uznaje się te kraje, które od XI w. znalazły się w sferze oddziaływania Kościoła rzymskokatolickiego[63]. Interesującą religijną interpretację Zachodu daje wypowiedź Aleksandra Dugina opublikowana na łamach jednego z polskich czasopism. Rzuca ona pewne światło na sposób postrzegania kultury zachodniej przez część elit rosyjskich stanowiących intelektualne zaplecze władzy. Dugin powiedział:

> Po pierwsze, w rzeczywistości prawosławnej istnieje synergia między modelami świata – przedchrześcijańskim i chrześcijańskim – które nakładają się na siebie homologicznie, bezkonfliktowo. Różne figury i zjawiska z różnych porządków nakładają się na siebie bezboleśnie, a nawet harmonijnie. W przypadku Polski między tymi dwoma modelami zachodzi relacja o wiele bardziej konfliktowa, a to za sprawą katolicyzmu, który jest tradycją zupełnie inną niż prawosławie. René Guenon rozdziela wyraźnie tradycję od religii. Tradycja jest pojęciem szerszym niż religia. Prawosławie jest tradycją, katolicyzm jest religią. Tradycja jest zdolna wchłaniać w siebie elementy innych wierzeń religijnych bezkonfliktowo. Religia wchodzi natomiast z innymi wierzeniami w konflikt. Jest to związane z innym doświadczeniem historycznym Kościoła Wschodniego i Zachodniego po wielkiej schizmie. Zachód bowiem nie zawsze był czysto religijny, katolicki, był okres, kiedy był bardziej tradycjonalny, prawosławny. Po wielkiej schizmie jednak katolicyzm odszedł od tradycji i zawężył się do religii. Taka jest przynajmniej nasza bizantyńska wersja.
>
> Jak się ma to do geografii sakralnej? Otóż w naszym rozumieniu Zachód pojmowany jako terytorium, na którym dominują katolicyzm i protestantyzm, znajduje się w relacji przeciwnej wobec norm i elementów religijnych. Oczywiście

[62] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России…*, s. 360–362.

[63] Zob. W. Michaiłow, *O europejskiej tożsamości i anachronizmach w dialogu między europejskim Wschodem a Zachodem*, w: *Europa od Atlantyku do Pacyfiku. Europejska myśl integracyjna po 2004 roku*, red. L. Sykulski, A. Meller, Częstochowa 2013, s. 91; L. Sawin, *Przyszłość Eurazji: prologomena do geopolitycznej integracji kontynentu*, w: *Europa od Atlantyku do Pacyfiku…*, s. 119–131.

http://rcin.org.pl

na Zachodzie występuje wiele pierwiastków innych religii, ale egzystują one w konflikcie z religią katolicką. Instytucje, które zajmują się geografią sakralną albo pozostałościami przedchrześcijańskiej tradycji, na Zachodzie po wielkiej schizmie zostały zepchnięte do sfer autonomicznych – do magii, ezoteryki, zakonów hermetycznych. W prawosławiu do takiego rozszczepienia nie doszło.

W tym kontekście Polska znajduje się na granicy między światem katolickim a prawosławnym. Z mojego eurazjatyckiego punktu widzenia archetyp geografii sakralnej Polski jest głęboko dualistyczny: z jednej strony tradycja przedchrześcijańska, pogańska, magiczna, heterodoksyjna, której korzenie pozostają słowiańskie; z drugiej – katolicyzm o rodowodzie germano-romańskim. Między nimi występuje konflikt. Sytuacja Polski jest sytuacją graniczną. Ona nie może zjednoczyć się ze światem wschodnim religijnie, a z zachodnim etnicznie[64].

Koncepcje geopolityczne neobizantyzmu dotyczą przede wszystkim tych organizmów państwowych, które są usytuowane na terytoriach pozostających w strefie wpływów lub należących do Cesarstwa Bizantyńskiego. Szczególnie dotyczy to państw znajdujących się na Półwyspie Bałkańskim, które ze względu na swoje bizantyńskie dziedzictwo w oczywisty sposób znalazły się w orbicie zainteresowania neobizantyzmu. Należy nadmienić, że wątek bałkański jest częścią szerszej koncepcji geopolitycznej neobizantyzmu, która ma na celu sojusz „z krajami Południa" i porozumienie z państwami muzułmańskimi poprzez dialog prawosławia i islamu, co ma spowodować przede wszystkim wyparcie wpływów USA z rejonu Bliskiego Wschodu, który w opinii Artura Ustiana ma dla Rosji kluczowe znaczenie polityczne i ekonomiczne[65].

Artur Ustian dostrzega procesy polityczne i społeczne, które zaszły w krajach prawosławnych, zwłaszcza bałkańskich (rozszerzenie UE, dezintegracja prawosławia, powiązania gospodarcze lokalnych elit z Zachodem). Sytuacja ta powoduje, że konieczne staje się wypracowanie nowych metod prowadzenia polityki[66]. W tym celu Ustian sięgnął do koncepcji Dmitrija Oboleńskiego –

---

[64] Zob. *Czekam na Iwana Groźnego – rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmowę przeprowadził Grzegorz Górny*, „Fronda", 1998, nr 11–12, s. 131–132, https://www.fronda.pl/a/aleksander-dugin-czekam-na-iwana-groznego,45653.html (dostęp: 2 IX 2024). Szerzej na temat poglądów Aleksandra Dugina dotyczących Polski pisze D. Kostianowska, *Polska w tekstach Aleksandra Dugina i jego zwolenników*, „Przegląd Dyplomatyczny", 2001, t. 1, nr 4, s. 159–170.

[65] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России…*, s. 364–365. Szerzej na ten temat zob. J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 177–178. Pojęcie „Południe" jest rozumiane w Rosji dwojako: znaczenie pierwsze (szersze) odwołuje się do podziału świata na skonfliktowane ze sobą obszary „Południa" i „Północy", co jest rezultatem ładu ukształtowanego po zakończeniu zimnej wojny. Drugie znaczenie nazwy „Południe" odnosi się natomiast do państw muzułmańskich; zob. *ibidem*, s. 186.

[66] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России…*, s. 360.

http://rcin.org.pl

jednego z najwybitniejszych bizantynologów rosyjskich, który swoje życie naukowe związał z Londynem, gdzie w 1971 r. opublikował dzieło życia: monografię *The Byzantine Commonwealth* (ros. *Византийский культурный империализм*)[67]. W pracy tej Oboleński przedstawił proces oddziaływania kulturowego i religijnego Bizancjum w średniowieczu na obszarze głównie Bałkanów, który dziś pokrywa się z granicami takich państw, jak Bułgaria, Grecja, Macedonia, Ruś, Serbia, Rumunia, Ukraina i Białoruś, a na Wschodzie Gruzja, co było rezultatem działalności misjonarzy bizantyńskich. W opinii Oboleńskiego organizmy państwowe w tym rejonie tworzyły coś, co nazwał on Bizantyńską Wspólnotą Narodów. Mimo że zachowały polityczną niezależność, przejęły jednak w dużej mierze wzorce ustrojowe, prawo i alfabet oraz szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe, zwłaszcza w zakresie sztuki bizantyńskiej, co jest zresztą głównym tematem rzetelnego opracowania Oboleńskiego. Cesarstwo Bizantyńskie, wykorzystując szczególnie strukturę kościelną i zależność lokalnych ośrodków prawosławia od Konstantynopola, wpływało niejednokrotnie na politykę wewnętrzną i zewnętrzną tych państw[68]. Tego rodzaju politykę nazywa Ustian bizantyńskim imperializmem kulturowym[69].

Powołanie, a w zasadzie reaktywowanie podobnej wspólnoty w realiach XXI stulecia jest jednym z głównych celów neobizantyzmu. Miejsce cesarstwa ma zająć oczywiście Federacja Rosyjska jako spadkobierca cywilizacji bizantyńskiej. Zdaniem Ustiana, aby wizerunek Rosji był pozytywny, należy odrzucić koncepcję Moskwy jako Trzeciego Rzymu, gdyż jej apokaliptyczne znaczenie u progu XXI stulecia jest bardzo negatywne[70]. Wydaje się, że odrzucenie tej znanej od stuleci koncepcji wynika z czysto pragmatycznych pobudek, jakkolwiek trzeba zaznaczyć, że wśród elit rosyjskich poważnym uznaniem cieszy się prawosławna filozofia Nikołaja Fiodorowa

---

[67] Zob. А.Р. Устян, *Неовизантизм как евразийская геополитическая стратегия развития России в XXI веке*, Москва 2002, s. 74–89.

[68] D. Obolensky, *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500–1453*, Oxford 1971, s. 1–4, 202–237, 272–322. Por. S. Brezeanu, *A Byzantine Model for Political and State Structure in Southeastern Europe between the Thirteenth and Fifteenth Centuries*, w: *Studies on Science and Culture. Politics and Culture in Southeastern Europe*, red. R. Theodorescu, L.C. Barrows, Bucarest 2001, s. 63–93, https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000122258&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_95bb48ad-8ae2-4db4-a0da-76117a3eff26%3F_%3D122258eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000122258/PDF/122258eng.pdf#%5B%7B%22num%22%3A390%2C%22gen%22%3A0%7D%2C%7B%22name%22%3A%22XYZ%22%7D%2C0%2C680%2Cnull%5D (dostęp: 2 IX 2024).

[69] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России…*, s. 359.

[70] *Ibidem*, s. 360–361.

http://rcin.org.pl

(1829–1903), według którego apokalipsa ma charakter wyłącznie warunkowy, a nie ostateczny, jej nadejście jest związane z aktywnością bądź biernością chrześcijan[71]. Kolejne wywody Ustiana zresztą nie są wolne od syntezy mistycyzmu (oś Moskwa–Izrael–Erewań jako rezultat urzeczywistnienia teorii Nowej Jerozolimy i rosyjskie okno na Azję) z pragmatycznymi koncepcjami i wiedzą uzyskaną w oparciu o rzetelne badania naukowe. Zdaniem Ustiana z Cerkwią prawosławną na Bałkanach trzeba raczej budować relacje na zasadzie wspólnoty lub federacji, akceptując ich odrębność, i nie narzucać zwierzchnictwa Moskwy. Ponadto Rosja powinna wspierać w krajach bałkańskich te grupy społeczne i religijne, które utożsamiają własne interesy z interesami Rosji[72]. Wydaje się, że podkreślenie jedności wyznawców prawosławia, pomimo jego daleko posuniętej dekompozycji, jest istotne ze względu na dalekosiężne cele polityczne, ponieważ nie tylko kraje postrzegane jako prawosławne (np. te na Półwyspie Bałkańskim), lecz przede wszystkim wspólnoty wiernych ortodoksyjnych Kościołów wschodnich, nawet w krajach islamskich, będą się utożsamiały z Federacją Rosyjską. Według Ustiana prawosławie jest religią obecną w państwach islamu znajdujących się niegdyś pod dominacją polityczno-kulturową Bizancjum i może to stanowić podstawę do współpracy. Co istotne, za ekspansją kulturową i religijną powinna iść także ekspansja ekonomiczna związana z napływem rosyjskiego kapitału i przedsiębiorstw[73]. Neobizantyzm stanowi więc koncepcję wpisującą się w tzw. geopolitykę kulturową, która w odróżnieniu od klasycznej geopolityki, opiera się na wykorzystaniu czynników ponadnarodowych, jak choćby Kościoły, stowarzyszenia religijne i związki wyznaniowe, instytucje nauki i kultury, a także wielkie korporacje i przedsiębiorstwa. Geopolityka kulturowa odwołuje się także do obrazów i mitów narodowych[74]. Wydaje

---

[71] L. Sykulski, *Rosja i postczłowiek. Rosyjski transhumanizm i idea Nieśmiertelności*, https://geopolityka.net/rosja-i-postczlowiek-rosyjski-transhumanizm-i-idea-niesmiertelnosci/ (dostęp: 2 IX 2024); J. Dobieszewski, *Nikołaj Fiodorow – ekscesy zmartwychwstania*, w: *Wokół Szestowa i Fiodorowa*, red. J. Dobieszewski, Warszawa 2007 (Almanach myśli rosyjskiej, t. 4), s. 71–84; A. Sawicki, *Wskrzeszenie zmarłych przodków czy wieczny powrót? Nikołaj Fiodorow jako krytyk poglądów Fryderyka Nietzschego*, w: *ibidem*, s. 85–102; N. Fiodorow, *Filozofia wspólnego czynu (Fragmenty Kantowskie)*, przeł. B. Szulęcka i P. Kosiorek, w: *ibidem*, s. 197–238; *idem*, *Filozofia wspólnego czynu (Fragmenty Nietzscheańskie)*, przeł. A. Sawicki, w: *ibidem*, s. 239–306.

[72] А.Р. Устян, *Неовизантизм: цивилизационная миссия России…*, s. 361–365. Por. O. Раку, *Балканский Союз – альтернатива Союзу Европейскому*, w: *Геополитика: Сборник статей, опубликованных в 2010–2011 гг. В информационно-аналитическом журнале „Геополитика”*, red. А.Г. Дугин, Москва 2012, s. 183–190.

[73] J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej…*, s. 177–178.

[74] K. Matsuzato, *Cultural Geopolitics and the New Border Regions of Eurasia*, „Journal of Eurasian Studies”, 2010, nr 1, s. 42–53.

http://rcin.org.pl

się, że neobizantyzm, podobnie jak neoeurazjanizm Aleksandra Dugina, stanowi próbę ideologicznego uzasadnienia koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, która polega m.in. zacieśnieniu stosunków oraz współpracy militarnej i technologicznej z Iranem i Syrią[75].

W sferze ideologicznej neobizantyzm utożsamiany jest więc z pragmatyzmem i tzw. geopolityką kulturową w rosyjskiej polityce zagranicznej, która kładzie nacisk na wykorzystanie czynników kulturowych, religijnych i ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem prawosławia. Podobne poglądy na wykorzystanie prawosławia ma także powiązany z prezydentem Władimirem Putinem Aleksandr Dugin, twórca neoeurazajanizmu, na Zachodzie Europy uważany za zwolennika faszyzmu i rosyjskiego odpowiednika w postaci Nowej Prawicy.

Literatura dotycząca myśli i dorobku intelektualnego Aleksandra Dugina jest bardzo bogata, zaś jego koncepcje poddawane były gruntownym analizom[76]. Warto natomiast wskazać na ścisłe powiązania Dugina z rosyjskimi

---

[75] Zob. А.Г. Дугин, *Ось Москва – Тегеран*, w: *Геополитика: Сборник статей…*, s. 393–401; Л.В. Савин, *Кто вооружает свободную сирийскую армию?*, „Геополитика", 2012, nr 15, s. 27–32; D. Shlapentokh, *Russian Elite Image of Iran: From the Late Soviet Era to the Present*, Carlisle 2009, s. 31–66; H. Belopolsky, *Russia and the Challengers Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era*, London–New York 2009, s. 97–116.

[76] Jest autorem m.in. następujących książek: *Пути абсолюта*, Москва 1991; *Конспирология*, Москва 1992; *Гиперборейская теория*, Москва 1993; *Консервативная революция*, Москва 1994; *Мистерии Евразии*, Москва 1996; *Метафизика благой вести*, Москва 1996; *Тамплиеры Пролетариата*, Москва 1997; *Абсолютная Родина*, Москва 1999; *Русская Вещь*, Москва 2001; *Философия Традиционализма*, Москва 2002; *Основы Евразийства*, Москва 2002; *Проект „Евразия", Москва* 2004; *Философия Политики* Москва 2004; *Философия Войны*, Москва 2004; *Евразийская миссия Нурсултана Назарбаева*, Москва 2004; *Конспирология*, Москва 2005; *Обществоведение для граждан Новой России*, Москва 2007; *Геополитика Постмодерна*, Москва 2007; *Постфилософия*, Москва 2009; *Четвертая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века*, Санкт-Петербург 2009. Równie ogromna jest literatura poświęcona poglądom i koncepcjom samego filozofa. Dla przykładu zob. ważniejsze prace: A. Umland, *Post-Soviet "Uncivil Society" and the Rise of Aleksandr Dugin A Case Study of the Extraparliamentary Radical Right in Contemporary Russia*, Kyiv 2007; M. Laruelle, *Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?*, Washington 2009; A. Shekhovtsov, A. Umland, *Is Aleksandr Dugin a Traditionalist? "Neo-Eurasianism" and Perennial Philosophy*, „Russian Review", 2009, nr 68, s. 662–678; D. Shlapentokh, *Dugin Eurasianism: A Window on the Minds of the Russian Elite or an Intellectual Ploy?*, „Studies in East European Thought", 2007, t. 59, nr 3, s. 215–236; M. Laruelle, *Alexandre Dugin: esquisse d'un eurasisme d'extrême-droite en Russie post-soviétique*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest", 2001, nr 32, s. 85–103; А. Умланд *„Евразийские" проекты Путина и Дугина – сходства и различия: об истоках и роли правоэкстремистского интеллектуализма в неоавторитарной России*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2012, nr 2, s. 401–407; Ш. Видеркер, *„Континент Евразия": классическое евразийство и геополитика*

http://rcin.org.pl

służbami specjalnymi. Nie jest tajemnicą poparcie, jakiego Duginowi udzielają przedstawiciele generalicji Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, w tym Sztabu Generalnego, a także przedstawiciele służb specjalnych. Chodzi przede wszystkim o gen. Nikołaja Kłokotowa, Nikołaja Piszczewa, Władisława Iminowa czy gen. Leonida Iwaszowa. Dugin utrzymywał także bliskie związki ze środowiskiem miesięcznika „Orientir" (ros. *Орентир*), wydawanego przez Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej. Generał Leonid Iwaszow, pełniący m.in. funkcję prezesa wspomnianej już Akademii Problemów Geopolitycznych (ros. Академия геополитических проблемов), przejął zarówno język, jak i podejście metodologiczne charakterystyczne dla myśli i koncepcji geopolitycznych Aleksandra Dugina. Szczególnej uwagi wymaga fakt, iż wśród osób z najbliższego otoczenia Dugina (w kierownictwie ruchu eurazjańskiego) jest także wielu przedstawicieli służb specjalnych, jak np. płk Piotr Susłow[77] wywodzący się ze Służby Wywiadu Zagranicznego, czy płk Michaił Margiełow[78] a także Achmed Nuchajew,

---

в изложении Александра Дугина, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 5–14; A. Umland, *Der Neoeurasismus des Aleksander Dugin: zur Rolle des Integralen Traditionalismus und der Orthodoxie für die russische Neue Rechte*, w: *Macht. Religion. Politik. Zur Renaissance religiöser Praktiken und Mentälitaten*, red. M. Jäger, J. Link, Münster 2006, s. 141–157. Zob. także biogram Aleksandra Dugina na s. 247–248.

[77] W niniejszym artykule przy sporządzeniu biogramów M. Margiełowa, P. Susłowa i A. Nuchajewa wykorzystano głównie informacje pochodzące z portali compromat.ru, anticompromat.org i anticompromat.ru, które jako jedyne zawierają zapisy dotyczące powiązań w świecie biznesu, polityki i służb specjalnych oraz przeszłości tych osób. Informacje te bardzo trudno zweryfikować, jakkolwiek warto je przytoczyć, ponieważ dają pewne wyobrażenie o relacjach panujących we współczesnej Rosji. Zamieszczone w tekście biogramy poruszają głównie tego rodzaju wątki. Piotr Susłow urodził się w 1951 r., do 1995 r. był wysokiej rangi oficerem kadrowym w Służbie Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej; obecnie znany ze swoich licznych powiązań z ludźmi z kręgów służb specjalnych, resortów siłowych i świata przestępczego, zwłaszcza w Kraju Krasnodarskim. Dyrektor fundacji „Правопорядок-Центр" i wiceprezes fundacji „Вымпел" (odpowiednik polskiej fundacji GROM). Fundacja „Вымпел" jest uważana za twór FSB, zaś pod jej przykryciem Susłow miał rzekomo rekrutować płatnych zabójców, głównie Czeczeńców i ludzi od tzw. mokrej roboty, bliski współpracownik Achmeda Nuchajewa i jego wspólnik w „naftowych" interesach; oprac. na podstawie *Дугин Александр Гельевич*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html (dostęp: 27 VI 2013); *Справка об обстановке в Новороссийске*, http://www.compromat.ru/page_25707.htm (dostęp: 2 IX 2024), gdzie można znaleźć szczegółowe informacje o rzekomych powiązaniach i działalności Susłowa, w szczególności o kontaktach z oficerami z kierownictwa FSB.

[78] Michaił Margiełow (ur. 22 X 1964 w Moskwie). Jego dziadek, Wasilij Margiełow, w latach 1954–1959 i 1961–1979 pełnił funkcję dowódcy Wojsk Powietrznodesantowych ZSRS (ros. ВДВ СССР), z kolei ojciec – Witalij Margiełow służył w I Zarządzie Głównym KGB, następnie pełnił funkcję zastępcy dyrektora Służby Wywiadu Zagranicznego Federacji

http://rcin.org.pl

wicepremier i szef wywiadu zagranicznego przy Dżocharze Dudajewie i Zelimchanie Jandarbijewie[79]. Stanowi to poszlakę wskazującą na istnienie ścisłego związku pomiędzy koncepcjami geopolitycznymi tworzonymi przez różne ośrodki w celu legitymizowania władz rosyjskich. Na tym polu znaczenie neobizantyzmu jest ważne. W swojej działalności publicystycznej Aleksandr Dugin wielokrotnie podejmuje – oprócz eurazjańskich – wątki

---

Rosyjskiej, w 2003 r. został wybrany na deputowanego do Dumy Państwowej z ramienia partii „Jedna Rosja". Michaił Margiełow spędził dzieciństwo na Wschodzie. W 1986 r. ukończył studia historyczno-filologiczne (specjalność: historyk orientalista) w Instytucie Krajów Azji i Afryki na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim. W trakcie studiów wstąpił do KPZR i był jej członkiem do 1991 r. W latach 1986–1989 prowadził lektorat z języka arabskiego w Wyższej Szkole KGB im. F.E. Dzierżyńskiego. Następnie pracował jako dziennikarz, korespondent, dyrektor arabskiej sekcji agencji Informacyjnej TASS. Znany z członkostwa w licznych fundacjach, przedsiębiorstwach i agencjach reklamowych, piastował liczne funkcje polityczne i administracyjne, spośród których warto przede wszystkim wymienić dwie: członek Rady FR jako przedstawiciel Guberni Pskowskiej od 23 X 2004 r., z kolei w marcu 2011 r. został specjalnym przedstawicielem prezydenta Federacji rosyjskiej ds. Afryki. Posiada stopień pułkownika służby granicznej. Zwolennik „neoeurazjanizmu" i poglądów Aleksandra Dugina. W kwestii prowadzenia polityki zagranicznej opowiada się za współpracą z Chinami, na bliskowschodnim teatrze działań popiera Izrael; oprac. na podstawie: *Михаил Витальевич Маргелов*, https://anticompromat.panchul.com/margelov/margelbio.html (dostęp: 28 IX 2024).

[79] Achmed Nuchajew ps. „Hoża" urodził się w 1954 r. w m. Kalininskoje (Kirgistan) w rodzinie czeczeńskich repatriantów. Dzieciństwo spędził w Groznym, gdzie ukończył także szkołę. W 1974 r. rozpoczął studia prawnicze na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim, jednakże został usunięty z uczelni w niejasnych okolicznościach. Pozostał w Moskwie, gdzie trudnił się rabunkiem, wymuszeniami i paserstwem. W latach siedemdziesiątych sponsorował działalność moskiewskiego studenckiego komitetu na rzecz wyzwolenia Czeczeni, na którego czele stał Said-Hassan Abumuslimow, który w latach osiemdziesiątych zajmował się m.in. kolportażem książek Aleksandra Sołżenicyna na terenie Czeczeni. 13 V 1990 r. Nuchajew został aresztowany za działalność przestępczą (wymuszenia i haracze). Wyrokiem sądu z 15 III 1991 r. został skazany na 8 lat kolonii karnej. Kara nie trwała długo, bowiem już 7 X 1991 r. został oswobodzony, co, jak głosi jedna z wersji, mogło być rezultatem kontaktu ze służbami specjalnymi (prawdopodobnie chodzi o SWR), „opiekunem" Nuchajewa miał być rzekomo wspomniany już Piotr Susłow. Po zwolnieniu Nuchajew przebywał w Republice Czeczeńskiej. Prowadził liczne interesy, podróżował do Turcji (Stambuł), Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Jest jednym z autorów opartej na prawie szariatu konstytucji Czeczeńskiej Republiki Iczkerii. W 1994 r. Dżochar Dudajew mianował Nuchajewa szefem wywiadu zagranicznego Czeczeńskiej Republiki Iczkerii. W 1995 r. Nuchajew został ranny w Groznym; po śmierci Dudajewa pełnił funkcję wicepremiera przy Zelimchanie Jandarbijewie. W latach 2001–2002 wchodził w skład kierownictwa ruchu „eurazjańskiego" Aleksandra Dugina; oprac. na podstawie: *Неуязвимый „Хожа"*, http://www.compromat.ru/page_25278.htm (dostęp: 2 IX 2034); *Нухаев Хож-Ахмед Таштамирович*, https://anticompromat.panchul.com/nuhaev/nuhaevbio.html (dostęp: 28 IX 2024); *Справка об обстановке в Новороссийске*, http://www.compromat.ru/page_25707.htm (dostęp: 2 IX 2024).

http://rcin.org.pl

dziedzictwa bizantyńskiego w Rosji (wspomniana już interpretacja bizantyzmu), akcentując budowę uniwersalistycznego imperium i poświęca sporo miejsca geopolityce prawosławia[80]. Taki tytuł ma też rozdział pracy *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, która została zalecona jako podręcznik w rosyjskich akademiach wojskowych i dyplomatycznych[81].

Analiza potencjału prawosławia dokonana przez Dugina w dużej mierze pokrywa się z poglądami Ustiana. Co szczególnie istotne, silny kontekst kulturowy, widoczny w wykorzystaniu Kościoła prawosławnego do celów politycznych w Bizancjum, w odniesieniu do omówionej tutaj podstawy ideologicznej nabiera nowego znaczenia w Federacji Rosyjskiej. Jeden z analityków amerykańskiego Instytutu Studiów Strategicznych (ang. Strategic Studies Institute, SSI) cytuje opinię Dugina, który zaleca, aby oficerowie rosyjskich służb specjalnych inicjowali wszelkie ruchy separatystyczne i destabilizacyjne zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych. Narzędziem, które posłuży rosyjskim służbom do penetracji innych państw ma być właśnie Kościół

---

[80] „Są narody, które umieją rozszerzyć się do rozmiarów cywilizacji. Tracą wówczas swoją tożsamość, rasę, czasami nawet język, ale to jest ryzyko, jakie trzeba podjąć, jeżeli chce się być imperium. Takie są Stany Zjednoczone, taka jest Rosja […] W prawosławiu chodzi o zbawienie starotestamentowego Adama przez przyjście nowego Adama, czyli Chrystusa, natura, przyroda zaś zbawia się poprzez ludzi. Państwo, zwłaszcza święte państwo, jest instrumentem tego zbawienia. Dlatego rosyjski car to aktywny uczestnik soteriologicznego misterium. Po upadku Bizancjum stał się on ostatnim strażnikiem katehonu, tej tradycji, której uzurpatorem na przełomie VIII i IX w. okazał się Karol Wielki. To przecież bizantyński imperator był prawdziwym cesarzem zarówno Wschodu, jak i Zachodu […] To była uzurpacja. Dlatego imperialna funkcja Zachodu, czy to za Stauffenbergów czy za Habsburgów, zawsze pozostawała wątpliwa. Dlatego że ekumena może mieć tylko jednego imperatora. Któryś z nich musi być fałszywy. Według wszystkich norm ortodoksji, taką sakralną, namaszczoną figurą był, niezależnie od wszelkich negatywnych osobistych cech charakteru, cesarz bizantyjski, a po upadku Konstantynopola car rosyjski. Można powiedzieć, że cała zachodnia filozofia i kultura powstała na odrzuceniu i zignorowaniu tradycji bizantyjskiej. Na Zachodzie nie bierze się w ogóle pod uwagę prawosławnej wersji chrześcijaństwa czy metafizyki, traktuje się je tak, jak gdyby nie istniały […] Wschodnie imperium – prawowite, zachodnie – apostatyczne. To nie są tylko archetypy. Trwa wielka walka między Bizancjum a Rzymem, Rusią a Zachodem, eurazjatyzmem a atlantyzmem, socjalizmem a kapitalizmem, barbarzyństwem a cywilizacją. My nie reprezentujemy cywilizacji, ale kulturę. My wszyscy – Rosjanie, Serbowie, Tatarzy itd. – reprezentujemy żywioł barbarzyński. Barbarzyństwo to życie, to sakralny świat tradycji. Mieszkamy w szałasach, bijemy w bębny, pijemy wódkę, a przeciw nam naciera Daniel Bell, postmodernizm, informacyjne społeczeństwo postprotestanckie, Nowy Światowy Porządek. W tym wielkim starciu cywilizacji atlantyckiej i kultury eurazjatyckiej to wszystko, co znajduje się między nami – Polska, Ukraina, Europa Środkowa, a kto wie, może nawet Niemcy – musi zniknąć, zostać wchłonięte", *Czekam na Iwana Groźnego…*, s. 134, 137–138.

[81] А.Г. Дугин, *Основы геополитики…*, s. 222–233.

http://rcin.org.pl

prawosławny[82]. Jak już wspomniano, potwierdzeniem tej metody działania są opinie zawarte w książce Konstantina Prieobrażenskiego, który nazwał Cerkiew prawosławną w Ameryce „schronieniem dla rosyjskiego wywiadu". Sytuacja ta odnosi się zresztą do całego Kościoła prawosławnego na świecie, który posiada znaczny potencjał. Jego struktury i wyznawcy mogą stanowić możliwe źródło pozyskiwania agentów, a także narzędzie szerzenia dezinformacji poprzez związane z Kościołem media, organizacje czy stowarzyszenia[83].

Świetnym przykładem wykorzystania neobizantyzmu jako czynnika geopolityki kulturowej oraz podstawy do zakomunikowania wizji geopolitycznych usprawiedliwiających bieżącą politykę władz i potrzebę budowy imperium są posłania prezydentów Federacji Rosyjskiej Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa do Dumy Państwowej oraz odniesienia do Bizancjum w mediach, co wskazuje na umiejętne posługiwanie się tą symboliką zarówno przez służby, jak i władze, korzystające z dorobku tzw. geopolityki akademickiej. Wizja państwa jako multietnicznego imperium, które należy utrzymać na „wielkiej przestrzeni" znajduje uznanie w bieżącej propagandzie Kremla. Jak już wspomniano, pojęcie „wielkiej przestrzeni" oznacza zarówno jednolity obszar geograficzny, jak i scentralizowane struktury państwa. Lektura prezydenckich posłań wskazuje, że definicja „Rosjan", którzy mają tę „wielką przestrzeń" zamieszkiwać nabiera zupełnie nowego znaczenia. Kluczowym kryterium „rosyjskości" nie jest pochodzenie etniczne czy obywatelstwo, lecz przede wszystkim utożsamianie się z szeroko pojętą kulturą rosyjską, do której należy język, prawosławie, historia, państwo, idea wielkiej i silnej Rosji oraz przekonanie o unikalności i niepowtarzalności cywilizacji rosyjskiej. Co więcej, za Rosjan uważa się te grupy etniczne i mniejszości narodowe, których członkowie nie są obywatelami Federacji Rosyjskiej, lecz identyfikują się z rosyjską kulturą. Rosyjski nacjonalizm jest więc formą nacjonalizmu otwartego, który stara się integrować i absorbować poszczególne grupy, wykorzystując czynnik kulturowy[84].

„Utrzymanie państwa na wielkiej przestrzeni", o którym mówił prezydent Władimir Putin, nie wyraża się więc tylko i wyłącznie poprzez integrację i tworzenie hierarchicznej, scentralizowanej struktury władzy (jak zauważył Włodzimierz Marciniak), lecz także poprzez geopolitykę kulturową, która

---

[82] Zob. A. Cohen, *Ideology and Soft Power in Contemporary Russia*, w: *Perspectives on Russian Foreign Policy*, red. S.J. Blank, Carlisle 2012, s. 204–205.

[83] K. Preobrazhensky, *KGB/FSB's New Trojan Horse...*; C. Lopez, *FSB's New Trojan Horse...*; A. Cohen, *Ideology and Soft Power...*, s. 205–206.

[84] P. Panov, *Nation-building in Post-Soviet Russia: What Kind of Nationalism is Produced by the Kremlin?*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 85–94. Szerzej na ten temat zob. M. Laruelle, *In the Name of the Nation...*

http://rcin.org.pl

stanowi w istocie rzeczy jedną z metod tworzenia imperium, szczególnie tam, gdzie nie jest możliwa ekspansja terytorialna. Bez wątpienia neobizantyzm odwołujący się do Bizancjum jako państwa złożonego z mozaiki różnorodnych ludów, ras i kultur pod auspicjami władzy cesarskiej i Kościoła prawosławnego jest istotnym elementem tego rodzaju polityki, w której ważną rolę odgrywają media. Przekaz ten jest adresowany głównie do tej części społeczeństwa, która odznacza się tradycjonalistycznymi, konserwatywnymi poglądami. W roku 2008 z inicjatywy duchownego Tichona Szewkunowa (nieoficjalnie mówi się, że jest on spowiednikiem prezydenta Władimira Putina) wyprodukowano film *Upadek imperium. Bizantyńska lekcja*[85], który wyemitowano następnie w rosyjskiej telewizji. Film, mimo, że dotyczył Cesarstwa Bizantyńskiego, zawierał jednak ewidentne odniesieni do współczesnej sytuacji Rosji. Przesłanie filmu legitymizuje istnienie w Federacji Rosyjskiej silnej władzy, opartej na Cerkwi prawosławnej, ponieważ, gdy ten dualizm władzy był w Bizancjum zachowywany, wówczas państwo było silne i prężnie się rozwijało. A kiedy doszło do osłabienia tych czynników, Bizancjum upadło i stało się łupem łacińskich najeźdźców. Po emisji filmu miała miejsce ożywiona dyskusja, czego świadectwem stały się m.in. liczne fora internetowe. Znaczna część internautów (niektórzy badacze podkreślają, że internet w Rosji stanowi jeszcze najmniej podatny na cenzurę środek społecznego przekazu i wymiany opinii)[86], zwłaszcza o tradycjonalistycznych poglądach, oceniła zawarte w filmie treści pozytywnie, uznając Rosję za spadkobiercę Bizancjum. Jest to także próba ideologicznego oddziaływania mającego na celu zjednoczyć skonfliktowaną rosyjską Cerkiew oraz część elit, która dostrzega tylko i wyłącznie „pieniądze i gaz"[87]. Wykorzystanie Kościoła prawosławnego jako nośnika kultury i tradycji oraz ideologii państwowej ma miejsce także poza granicami Federacji Rosyjskiej, która wspiera jego działalność na emigracji. Oprócz Kościoła ważną rolę w rosyjskiej ekspansji kulturowej, ukrytej się w koncepcji znanej jako Rosyjski Świat, odgrywają media[88].

---

[85] Ros. *Гибель империи. Византийский урок*. Film dostępny pod adresem https://www.youtube.com/watch?v=Y0JhCb5CT7c (dostęp: 28 IX 2024).

[86] A. Sanina, *Competing for a Citizen: "Visible" and "Nonvisible" Forms of State Identity in Russia*, „Journal of Eurasian Studies", 2012, nr 3, s. 126–146.

[87] D. Shlapentokh, *Byzantine History and the Discourse of the Russian Political/Intellectual Underground*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 80–91.

[88] A. Kudors, *„Russian World" – Russia's Soft Power Approach to Compatriots Policy*, „Russian Analytical Digest", 2010, nr 87, s. 2–5; R.W. Orttung, *Russia's Use of PR as a Foreign Policy Tool*, *ibidem*, s. 7–11. Na temat roli mediów we współczesnej Rosji zob. S. White, *Media, Culture and Society in Putin's Russia*, New York 2008.

http://rcin.org.pl

Podsumowanie

Reasumując, należy przede wszystkim zwrócić uwagę na praktyczne znaczenie wytworu geopolityki akademickiej, który stanowi koncepcja neobizantyzmu, zawierająca w sobie aspekt zarówno filozoficzno-historyczny, jak i geopolityczny. Zwłaszcza poprzez odwołanie się do dziedzictwa bizantyńskiego w Rosji, a tym samym do geopolitycznej przestrzeni, którą cesarstwo to zajmowało może ona uzasadniać decyzje i działania rosyjskich władz, szczególnie w polityce międzynarodowej, oraz być skutecznym środkiem w komunikacji pomiędzy władzą a społeczeństwem. Ponadto neobizantyzm stanowi silny i wyraźny czynnik niezbędny w budowie tożsamości narodowej oraz stwarza możliwość solidnego oparcia ideologicznego wynikającego z długiej tradycji koegzystencji i współpracy państwa i Kościoła prawosławnego. Neobizantyzm jest także ważnym środkiem propagandowym i punktem odniesienia dla działań prowadzonych przez władze i służby specjalne w szerszym kontekście poprzez tzw. geopolitykę kulturową za pomocą takich czynników, jak choćby Kościół prawosławny i wspólnoty wiernych w poszczególnych krajach. Ma to bowiem istotne znaczenie w XXI w., kiedy ekspansja koncentruje się na innych aspektach niż tylko przestrzeń geograficzna i jej zasoby. Należy też zaznaczyć, że współczesny neobizantyzm stanowi także pewną, utożsamianą z pragmatyzmem, kulturę polityczną, która polega na uzyskaniu celu skutecznymi metodami przy zaangażowaniu jak najmniejszych sił i środków. Motywem przewodnim neobizantyzmu jest przede wszystkim polityczne uzasadnienie ekspansji Rosji, dlatego też tego nurtu nie należy lekceważyć. Poglądy Ustiana, w przeciwieństwie do koncepcji Dugina, nie odbiły się jeszcze szerszym echem na Zachodzie, jednakże neobizantyzm stanowi uzupełnienie neoeurazjanizmu, z którym identyfikują się nie tylko elity, lecz także większa część społeczeństwa Federacji Rosyjskiej, dla którego Rosja może być jedynie krajem współrządzącym światem jako spadkobierczyni jednego z najznamienitszych imperiów – Cesarstwa Bizantyńskiego.

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

CZĘŚĆ III

Operacje informacyjno-psychologiczne jako rodzaj działań (środków) aktywnych

http://rcin.org.pl

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 8

„Zarządzanie refleksyjne" jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI wieku*

> Głównym rodzajem broni rosyjskiej, decydującym o dotychczasowej trwałości Rosji, jej sile i ewentualnych przyszłych zwycięstwach, nie jest normalny w warunkach europejskich czynnik siły militarnej, lecz głęboka akcja polityczna, nacechowana treścią dywersyjną, rozkładową i propagandową. W tej też dziedzinie twórczości obronnej Rosji skupia się gros wysiłków rosyjskich umysłów, tych wysiłków, które w Europie ograniczają się głównie do dociekań na tematy manewrowo-operacyjne.
>
> Włodzimierz Bączkowski (1905–2000)[1]

Oddziaływanie na myślenie, postawy i sposoby zachowania ludzi nie jest zjawiskiem nowym. Możemy je dostrzec w bardzo odległych czasach. Jako przykład warto przytoczyć praktyki stosowane w starożytnych Chinach, imperium mongolskim i Bizancjum. W tych kulturach powszechne było przekonanie, że dowódca nie zawsze musi dążyć do osiągnięcia zwycięstwa z mieczem w ręku, lecz powinien stosować również fortele i oszustwa, gdy pozwalała na to zaistniała sytuacja. Ówcześni wodzowie nie wahali się rozpowszechniać fałszywych wieści zarówno wśród przeciwników, jak i własnych żołnierzy, jeśli miało to podnieść ich morale. Szerzenia dezinformacji

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2015, t. 7, nr 12, s. 11–36. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu", 1938, nr 4, s. 14–15, https://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=115 (dostęp: 5 IX 2024). Na temat Włodzimierza Bączkowskiego zob. M. Kornat, *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja: początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, Kraków 2003, s. 65.

http://rcin.org.pl

i stosowania iluzji nie uważano za niegodne, przeciwnie, udane wprowadzenie przeciwnika w błąd było źródłem do intelektualnej satysfakcji[2]. Mimo upływu stuleci obiektami manipulacji nadal pozostają: świadomość, emocje i zachowania ludzi. Ciągłemu doskonaleniu ulegają natomiast sposoby i narzędzia wywierania wpływu na zbiorowości ludzkie, do czego przyczynia się intensywny rozwój nauki i techniki.

Słuszność tej opinii potwierdzają powstanie, udoskonalanie oraz zastosowanie kompleksu technik manipulacji oraz sterowania społeczeństwem określanego jako zarządzanie refleksyjne (ros. *рефлексивное управление*, ang. *reflexive management*) lub jako sterowanie refleksyjne (ros. *рефлексивный контроль*, ang. *reflexive control*). Twórcą tej koncepcji w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia był rosyjski psycholog i matematyk Władimir Lefewr[3]. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie teorii oraz wybranych przykładów praktycznego zastosowania zarządzania refleksyjnego. Rozważania nad tym zagadnieniem nie są jednak możliwe bez uprzedniego omówienia zarysu teorii walki informacyjnej w Federacji Rosyjskiej oraz zdefiniowania pojęć odnoszących się do operacji prowadzonych w jej ramach. Problematyka ta zostanie omówiona w pierwszej części artykułu. Z kolei część druga będzie poświęcona genezie oraz teoretycznym i praktycznym aspektom zarządzania refleksyjnego jako paradygmatu, czyli wzorca,

---

[2] Б.И. Бирштейн, В.И. Боршевич, *Стратагемы рефлексивного управления в западной и восточной культурах*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, t. 1, nr 2, s. 27–45; А. Зыков, *Как и чем управляются люди. Опыт военной психологии*, Санкт-Петербург 1898, s. 62–169; В.Л. Махнин, *Рефлексивные процессы в военном искусстве: историко-гносеологический аспект*, „Военная мысль", 2013, nr 2, s. 31–45.

[3] Władimir Lefewr (ros. Владимир Александрович Лефевр) (ur. 1936 r. w Leningradzie); po ukończeniu studiów na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim w 1963 r. podjął pracę w Centrum Komputerowym nr 1 Ministerstwa Obrony ZSRS. W 1974 r. w niewyjaśnionych okolicznościach wyemigrował do Stanów Zjednoczonych. Do chwili obecnej pracuje na Uniwersytecie Kalifornijskim, gdzie wspólnie z amerykańskim matematykiem Jonathanem Davidem Farleyem zajmuje się tworzeniem refleksyjnych modeli sprawców przestępstw, struktur przestępczości zorganizowanej, sekt i organizacji terrorystycznych, co jest pomocne zwłaszcza w określeniu ich metod działania oraz ocenie prawdopodobieństwa popełnienia określonego czynu przez poszczególne osoby. Prowadzi także badania nad etyką i motywacjami ludzkich zachowań. Zob. V.A. Lefebvre, *Algebra of Conscience. A Comparative Analysis of Western and Soviet Ethical Systems*, Dordrecht 1982; V.A. Lefebvre, J.D. Farley, *The Torturer's Dilemma: A Theoretical Analysis of the Societal Consequences of Torturing Terrorist Suspects*, „Studies in Conflict and Terrorism", 2007, nr 30, s. 635–646; *Disrupting Improvised Explosive Device Terror Campaigns: Basic Research Opportunities. A Workshop Report*, Washington 2008, s. 36–38; V.A. Lefebvre, *Reflexive Analysis of Groups*, w: *Computational Methods for Counterterrorism*, red. Sh. Argamon, N. Howard, Berlin 2009, s. 173–210.

http://rcin.org.pl

według którego prowadzone są współczesne rosyjskie operacje informacyjno-psychologiczne. Antycypując wyniki dalszych rozważań, należy podkreślić, że operacje te stanowią kluczowy element teorii oraz praktyki walki informacyjnej w Rosji.

Podstawową bazą źródłową niniejszego opracowania jest przede wszystkim dorobek naukowy Władimira Lefewra. Niezwykle istotnym źródłem informacji są również publikacje autorstwa wojskowych i funkcjonariuszy służb specjalnych, którzy nawiązywali do jego koncepcji. Należy podkreślić, że opracowania ich autorstwa mają charakter czysto teoretyczny i są pozbawione jakichkolwiek przykładów zastosowania teorii zarządzania refleksyjnego w praktyce, co znacznie utrudnia analizę zawartych w nich treści. W tym kontekście szczególnie pomocne są prace ekspertów amerykańskich, którzy od lat osiemdziesiątych XX w. analizowali rosyjską literaturę przedmiotu, ilustrując swoje rozważania przykładami zastosowania koncepcji sterowania refleksyjnego[4]. Informacje zawarte w teoretycznych rozprawach starano się skonfrontować z różnorodnymi materiałami wytworzonymi przez strony biorące udział w danych konfliktach, które zamieszczono w prasie lub na różnych portalach internetowych. Na podstawie zawartych w nich opisów, uwzględniając wiedzę teoretyczną, można ocenić, czy strona rosyjska prowadziła operacje oparte na koncepcji zarządzania refleksyjnego. Podstawową trudnością, którą należy wziąć pod uwagę, jest problem wiarygodności tych przekazów. Specyfikę operacji informacyjno-psychologicznych, które prowadzi się m.in. za pomocą mediów, stanowi wybiórcza selekcja informacji, manipulowanie nimi oraz stosowanie dezinformacji[5]. W przypadku Federacji Rosyjskiej, co jest kontynuacją sowieckiej praktyki, jej zamiarem jest wprowadzenie w błąd i skierowanie w niewłaściwą stronę zachodnich studiów i analiz[6]. Ponadto należy nadmienić,

---

[4] Т.Л. Томас, *Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, nr 2, s. 71–90. Przedruk tego artykułu znajduje się w tomie pod redakcją Władimira Lepskiego: Т.Л. Томас, *Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения*, w: *Рефлексивный подход: от методологии к практике*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 382–394.

[5] А.В. Манойло, *Государственная информационная политика в особых условиях*, Москва 2003, s. 259–260; D.P. Gavra, A.S. Savitskaya, *Mass Media in Interstate Conflicts: Typological Model 'Peace-conflict Journalism Multidimensional Approach'*, „Russian Journal of Communication", 2011, nr 4, s. 251–266; A. Żebrowski, M. Żmigrodzka, *Media uczestnikami walki informacyjnej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne", 2012, nr 9, s. 377–379.

[6] Szerzej na ten problemów związanych z metodologią badań nad tzw. materiałami otwartymi w ZSRS zob. A. Golitsyn, *New Lies for Old. The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York 1984, s. 3–6.

http://rcin.org.pl

że w przypadku badań nad bezpieczeństwem informacyjnym niezbędne jest poszerzenie warsztatu naukowego i wykorzystanie nowych rodzajów źródeł w postaci dorobku różnorodnych, specjalistycznych dziedzin wiedzy, często wykraczających poza kompetencje i możliwości jednego badacza[7].

8.1. Teoria walki informacyjnej w Federacji Rosyjskiej – zarys problematyki

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia do ścisłego grona mocarstw rozwijających metody, techniki i narzędzia prowadzenia wojen informacyjnych dołączyła Federacja Rosyjska. Rewolucja naukowo-techniczna dokonana w siłach zbrojnych ZSRS za sprawą marszałka Nikołaja Ogarkowa w latach osiemdziesiątych XX w. oraz spektakularny sukces Stanów Zjednoczonych odniesiony w I wojnie w Zatoce Perskiej (trwającej od 2 sierpnia 1990 do 3 marca 1991 r.) dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii stworzyły warunki sprzyjające modyfikacji, doskonaleniu i wprowadzaniu nowych rozwiązań technicznych w armii i służbach specjalnych[8]. Współczesne rosyjskie teorie wojen informacyjnych, mimo iż nawiązują do wypróbowanych w ZSRS technik sterowania społecznego oraz sposobów wywierania wpływu na ludzką świadomość, są rezultatem adaptacji powstałych w latach dziewięćdziesiątych XX w. amerykańskich koncepcji działań informacyjnych opartych na wywiadowczym i militarnym zastosowaniu technologii informatycznych. Decydujący wpływ na rozwój teorii i praktyki wojen informacyjnych w Federacji Rosyjskiej wywarło jednak odrodzenie geopolityki, która dostarcza ideologicznej i naukowej argumentacji prowadzonym operacjom informacyjnym. Wojny informacyjne w rosyjskich doktrynach geopolitycznych stanowią narzędzie umożliwiające osiągnięcie celów państwa w polityce wewnętrznej i zagranicznej. W Federacji Rosyjskiej, od objęcia rządów przez Władimira Putina, służy temu geopolityka informacyjna, której podstawą jest rywalizacja tego kraju z Zachodem. Ma ona uzasadnić konsolidację własnego społeczeństwa w obawie przed wrogiem zewnętrznym, utożsamianym z Zachodem, oraz odbudowanie

[7] Zob. *The Handbook of Information Security*, t. 2: *Information Warfare: Social, Legal, and International Issues and Security Foundations*, red. H. Bidgoli, Washington 2006.

[8] В.И. Ковалёв, Ю.А. Матвиенко, *„Сетецентрическая" война как новая парадигма вооружённой борьбы*, „Информационные войны", 2013, nr 2, s. 5; D.R. Herspring, *Nikolay Ogarkov and the Scientific-Technical Revolution in Soviet Military Affairs*, „Comparative Strategy", 1987, nr 6, s. 29–59; A. Campen, *First Information War: The Story of Communications, Computers and Intelligence Systems in the Persian Gulf War*, Arlington 1992.

http://rcin.org.pl

strefy wpływów FR na terytoriach posowieckich[9]. Skuteczne prowadzenie geopolityki informacyjnej umożliwiają takie czynniki, jak rosyjska diaspora oraz dominacja języka rosyjskiego na całym obszarze posowieckim. Warto podkreślić, że rosyjskie media, a szczególnie telewizja, cieszą się dużą popularnością w państwach posowieckich. Ponadto Kreml kontroluje media masowe, co pozwala na utrzymywanie spójnej interpretacji zdarzeń, która jest kierowana zarówno do odbiorców wewnętrznych, jak i za granicę. Informacyjna ekspansja FR jest prowadzona za pośrednictwem dużych koncernów medialnych, których przekaz nastawiony jest coraz częściej na zachodniego odbiorcę. Rosyjską sieć informacyjną tworzą: telewizja Russia Today, rosyjska rozgłośnia radiowa Głos Rosji, Wszechrosyjska Państwowa Kompania Telewizyjna i Radiowa, Narodowa Grupa Medialna, Gazprom Media Holding oraz platforma medialna „Sputnik"[10]. Przynależność prezydenta i jego otoczenia do kręgu byłych i obecnych funkcjonariuszy służb specjalnych i wojska determinuje ich określony stosunek do polityki informacyjnej. Władza stara się ograniczyć społeczeństwu dostęp do informacji, przekazując je w odpowiednio zmanipulowanej formie. Prowadzenie zorganizowanych działań o charakterze informacyjnym staje się możliwe dzięki postępującej rozbudowie zaplecza naukowo-badawczego, organizacyjnego, medialnego, dyplomatycznego i społecznego. Pozwala to udoskonalać techniki przekazu, stosować nowe narzędzia medialne oraz wprowadzać innowacje dotyczące aktywności w cyberprzestrzeni[11].

---

[9] J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 13–15; T.L. Thomas, *Russia's Information Warfare Structure: Understanding the Roles of the Security Council, FAPSI, the State Technical Commission and the Military*, „European Security", 1998, nr 7, s. 156–172; S.J. Blank, *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests", 2013, t. 35, nr 1, s. 21–44; G.L. Tulchinsky, *Information Wars as a Conflict of Interpretations: Activating the 'Third Party'*, „Russian Journal of Communication", 2013, nr 5, s. 244–251.

[10] N. Kosmarskaya, *Russia and Post-Soviet "Russian Diaspora": Contrasting Visions, Conflicting Projects*, „Nationalism and Ethnic Politics", 2011, nr 17, s. 54–74; Ю.А. Митяева, *Телеканал „Russia Today" и специфика информационного противостояния в социальных сетях и блогах*, w: *Современная Россия и мир: альтернативы развития. Информационные войны в международных отношениях. Сборник научных статей*, red. Ю.Г. Чернышов, Барнаул 2012, s. 117–122; В. Гусаров, *Силы информационных операций России: каким должен быть ответ Украины?*, https://www.armyua.com.ua/sily-informacionnyx-operacij-rossii-kakim-dolzhen-byt-otvet-ukrainy/ (dostęp: 5 IX 2024).

[11] T.W. Grabowski, *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011, s. 37; А. Гольц, *Социально-политическое положение российских военных*, w: *Вооруженные силы России: власть и политика*, red. С.Э. Миллер, Д. Тренин, Кембридж–Лондон 2005, s. 106. Por. I. Zassoursky, *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York 2004; J. Darczewska, *Federalna Służba Bezpieczeństwa w zwierciadle rosyjskiego dowcipu sieciowego*, Warszawa 2014, s. 41–44.

http://rcin.org.pl

Rosyjska teoria wojen informacyjnych jest rezultatem interdyscyplinarnych badań naukowych prowadzonych przez wiele instytucji, placówek i organizacji, których kadry wywodzą się w przeważającej części ze środowiska wojskowych oraz kręgu służb specjalnych[12]. W Rosji termin wojna informacyjna (ros. *информационная война*, ИВ) ma publicystyczny charakter. Definicja tego pojęcia nie jest jednoznaczna i podlega ciągłej dyskusji. Część autorów mianem wojny informacyjnej określa pojedyncze działania lub operacje o charakterze informacyjnym oraz sposoby i środki charakterystyczne dla konkurencji między firmami, korporacjami

[12] Rosyjska teoria wojen informacyjnych wywodzi się pośrednio z teorii specpropagandy, której zaczęto nauczać w 1942 r. w Wojskowym Instytucie Języków Obcych w Moskwie. Zob. И.Б. Мощанский, *Информационная война. Органы спецпропаганды Красной армии*, Москва 2010, s. 8–9. W latach 90. XX w. specpropagandę wycofano z programów nauczania Instytutu. Wprowadzono ją ponownie po reorganizacji uczelni w 2000 r., co wynikało z olbrzymiego zainteresowania problematyką bezpieczeństwa informacyjnego. Niewątpliwie do popularyzacji tej tematyki przyczyniły się prace nad Doktryną Bezpieczeństwa Informacyjnego FR, którą ogłoszono w 2000 r. Badania nad szeroko rozumianą walką informacyjną są obecnie prowadzone w Rosji w następujących uczelniach i ośrodkach: Akademia Kryptografii, Łączności i Informatyki przy Federalnej Służbie Bezpieczeństwa, Państwowy Instytut Naukowo-Badawczy Problemów Technicznej Ochrony Informacji przy Federalnej Służbie Kontroli Technicznej i Eksportu, Akademia Federalnej Służby Ochrony w Orle, Woroneski Instytut Łączności Rządowej, Akademia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Wołgogradzie, Rostowie nad Donem i in. Teoria walki informacyjnej pojawiła się także w programach nauczania dyplomatów Moskiewskiego Państwowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych (MGIMO) i Akademii Dyplomatycznej MSZ Federacji Rosyjskiej. Warto podkreślić, że w 2003 r. przy Uniwersytecie Moskiewskim im. Łomonosowa utworzono Instytut Problemów Bezpieczeństwa Informacyjnego, którego dyrektorem został Władisław Szerstiuk, wcześniej szef Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji. Zob. J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej...*, s. 10–11; В.П. Шерстюк, *О развитии в МГУ научных исследований и учебного процесса в области информационной безопасности*, w: *Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей)*, red. В.П. Шерстюк, Москва 2004, s. 37–47. Należy także odnotować istnienie kwartalnika „Wojny Informacyjne" („Информационные войны"), który ukazuje się nakładem Centrum Badań Problemów Bezpieczeństwa Rosyjskiej Akademii Nauk i Centrum Problemów Strategicznych Sił Jądrowych Akademii Wojennych Nauk. Funkcję przewodniczącego rady naukowej czasopisma pełni generał armii Machmut Gariejew (obecnie prezydent Akademii Wojennych Nauk), stanowisko redaktora naczelnego zaś zajmuje Władimir Szulc (w latach 1999–2000 był naczelnikiem Akademii FSB, następnie do 2003 r., pełnił funkcję sekretarza stanu i zastępcy dyrektora FSB). Wśród członków redakcji czasopisma znajduje się też Aleksandr Dugin, niezwykle wpływowy i opiniotwórczy rosyjski geopolityk, powiązany z najwyższymi kręgami władzy na Kremlu; zob. Г. Почепцов, *Информационная война-2013 в представлениях российских экспертов*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/1933/2014-01-12-ynformatsyonnaya-voyna-2013-v-predstavlenyyakh-rossyyskykh-jekspertov/ (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

itp. Z kolei znaczna grupa ekspertów związanych głównie z armią postuluje zastąpienie pojęcia wojna informacyjna określeniami konfrontacja informacyjna (ros. *информационное противоборство*) lub walka informacyjna (ros. *информационная борьба*). Według nich określenia te odnoszą się tylko do działań militarnych przybierających formę tzw. operacji informacyjno-uderzeniowej (ros. *информационно-ударная операция*). Jej celem jest m.in. zniszczenie infrastruktury informacyjnej wrogiego państwa za pomocą broni precyzyjnego rażenia (ros. *высокоточное оружие*, ВТО), zdezorganizowanie systemu dowodzenia jego armii, struktury administracji państwowej oraz zdezorientowanie politycznych przywódców. Odmienną definicję pojęcia „wojna informacyjna" proponują uczeni i analitycy wywodzący się ze służb specjalnych, a także eksperci współpracujący z Ministerstwem Spraw Zagranicznych FR. Według nich wojna informacyjna to konfrontacja pomiędzy państwami, koalicjami państw lub polityczno-militarnymi blokami, której zamiarem jest rozkład politycznej, ekonomicznej i społecznej struktury danego kraju oraz masowa psychologiczna obróbka poszczególnych grup społecznych prowadząca do destabilizacji państwa i atomizacji narodu[13].

Niezależnie od istnienia różnych definicji wojny informacyjnej podstawą jej prowadzenia są działania o charakterze informacyjno-psychologicznym, które określa się jako operacje informacyjno-psychologiczne. Dlatego też analizie tego pojęcia należy poświęcić więcej uwagi. W Federacji Rosyjskiej rozróżnia się trzy podstawowe rodzaje operacji, które można prowadzić w ramach wojny informacyjnej. Są to: operacje informacyjne, operacje psychologiczne (określenia te są adaptacją terminów amerykańskich), a także operacje informacyjno-psychologiczne. Nazwą operacja informacyjna (ros. *информационная операция*, ИО), która funkcjonuje w rosyjskim dyskursie naukowym od 1997 r., określa się kompleks przedsięwzięć połączonych i skoordynowanych z uwzględnieniem celu, miejsca, czasu i sposobu dokonania, prowadzonych według jednolitego planu, aby osiągnąć i utrzymać przewagę informacyjną nad stroną przeciwną. Przewagę w dostępie

[13] А.В. Манойло, *Государственная информационная политика…*, s. 224–239; T.L. Thomas, *Russia's Asymmetrical Approach to Information Warfare*, w: *The Russian Military into the 21st Century*, red. S.J. Cimbala, London–New York 2001, s. 97–121; А.В. Манойло, *Современные интерпретации термина „информационная война"*, w: *Современная Россия и мир: альтернативы развития. Информационные войны в международных отношениях. Сборник научных статей*, red. Ю.Г. Чернышов, Барнаул 2012, s. 24–29; Н.А. Костин, *Общие основы теории информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 3, s. 44–50; И.Н. Воробьёв, *Информационно-ударная операция*, „Военная мысль", 2007, nr 6, s. 14–21.

http://rcin.org.pl

do informacji osiąga się przez ingerencję i wywieranie wpływu na zasoby oraz systemy informacyjne przeciwnika (tutaj rozumiane zarówno jako infrastruktura, czyli systemy dowodzenia, oraz środki łączności, jak i społeczeństwa państw biorących udział w konflikcie) przy jednoczesnym zabezpieczeniu własnych systemów i zasobów informacyjnych.

Z kolei pojęcie operacja psychologiczna (ros. *психологическая операция*, ПсО) oznacza całokształt różnorodnych form, metod, środków i działań prowadzących do transformacji postaw, poglądów, wartości i motywacji zachowania jednostek ludzkich, organizacji, społeczeństw i narodów przez oddziaływanie na ich świadomość i wolę za pomocą środków informacyjno-technicznych oraz informacyjno-psychologicznych[14].

W rosyjskiej teorii wojen informacyjnych szczególne miejsce zajmuje jednak tzw. operacja informacyjno-psychologiczna (ros. *информационно-психологическая операция*, ИПО), którą określa się także terminami: wojna kognitywna (ros. *когнитивная война*) lub wojna o świadomość (ros. *консциентальная война*). Stanowi ona syntezę działań charakterystycznych dla operacji informacyjnych i operacji psychologicznych. Operację informacyjno-psychologiczną można zdefiniować jako metodologię tworzenia i wdrażania kombinacji różnorodnych czynności prowadzących do transformacji obrazu świata, który istnieje w świadomości strony przeciwnej (poszczególne osoby, grupy lub większe zbiorowości ludzkie)[15]. W rozumieniu rosyjskich analityków obraz świata (ros. *картина мира*) to wizualne, akustyczne i emocjonalne odzwierciedlenie świata, miejsca człowieka w nim i jego relacji z rzeczywistością. Konfiguracja tych

---

[14] С.И. Макаренко, И.И. Чукляев, *Терминологический базис в области информационного противоборства*, „Вопросы кибербезопасности", 2014, t. 1, nr 2, s. 15–18; С.П. Расторгуев, М.В. Литвиненко, *Информационные операции в сети Интернет. Под общей редакцией доктора военных наук, профессора генерал–лейтенанта А.Б. Михайловского*, Москва 2014, s. 7–17; T.L. Thomas, *Russian Information-Psychological Actions: Implications for U.S. PSYOP*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools", 1997, nr 10, s. 12–19. Por. И.Н. Дылевский, С.А. Комов, С.В. Коротков, С.Н. Родионов, Т.А. Полякова, А.В. Федоров, *К вопросу о международно-правовой квалификации информационных операций*, „Военная мысль", 2008, nr 2, s. 2–10. Odnośnie do terminologii amerykańskiej zob. T. Leweling, R. Walters, *The Evolution of US Military Conceptions of Information Warfare and Information Operations, 1979–2004. An Initial Report*, w: *Proceedings of the 4th European Conference on Information Warfare and Security. University of Glamorgan, UK 11–12 July 2005*, red. B. Hutchinson, Glamorgan 2005, s. 195–203.

[15] С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, *Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе*, „Информационные войны", 2008, nr 4, s. 2–9. Por. Г.Г. Почепцов, *Информационно-психологическая война*, Москва 2000, s. 49–50.

http://rcin.org.pl

obrazów kreuje światopogląd, przekonania, ideały i wartości. Podstawowe komponenty tego pojęcia stanowią: percepcja świata, światopogląd i postawa[16]. Głównym zadaniem operacji informacyjno-psychologicznych jest doprowadzenie do konfrontacji między „starym" obrazem świata obecnym w świadomości przeciwnika a jego „nowym" odpowiednikiem, który narzucany stopniowo przez agresora, wypiera ten poprzedni. Dzięki temu można oddziaływać na strukturę rozumowania człowieka, a tym samym na procesy wpływające na podejmowanie przez niego określonych decyzji skutkujących pożądanymi przez agresora działaniami lub ich zaprzestaniem.

W przebiegu operacji informacyjno-psychologicznych można wyodrębnić fazę informacyjną (uzyskanie nieograniczonego dostępu do zasobów informacyjnych przeciwnika, uzyskanie przewagi informacyjnej, zdobycie kontroli nad jego systemami i kanałami informacyjnymi) oraz fazę psychologiczną (przetwarzanie i użycie wyselekcjonowanych informacji w celu oddziaływania na świadomość obiektu agresji przez środki informacyjno-techniczne i informacyjno-psychologiczne)[17].

8.2. Zarządzanie refleksyjne – geneza, teoria i praktyka

Powstanie koncepcji „zarządzania refleksyjnego" jest związane z rozwojem cybernetyki, który nastąpił w ZSRS dopiero po 1956 r., co miało miejsce w wyniku ówczesnych przemian politycznych. Aż do tego czasu cybernetykę postrzegano jako stanowiącą „narzędzie kapitalizmu reakcyjną naukę", opierającą się na „burżuazyjnej filozofii i psychologii"[18]. Negatywne wobec cybernetyki stanowisko partyjnych ideologów napotykało silny opór środowisk naukowych i wojskowych, które dostrzegły możliwość jej zastosowania w sferze militarnej i społecznej[19]. Rehabilitacja cybernetyki jako nauki była w ZSRS przede wszystkim zasługą ożywionego zaangażowania edukacyjnego i publicystycznego adm. Aksiela Berga, a przede wszystkim płk. Anatolija Kitowa. Rezultatem ich działań było utworzenie 1 maja 1954 r. Centrum Komputerowego nr 1 Ministerstwa Obrony ZSRS, które występowało

[16] Е.С. Яковлева, *Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия*, Москва 1994; K. Ajdukiewicz, *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, „Erkenntnis", 1934, nr 4, s. 259–287.

[17] С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, *Информационно-психологическая война...*, s. 5–8. Por. А.В. Манойло, *Государственная информационная политика...*, s. 321–325.

[18] P.P. Kirschenmann, *Information and Reflection. On Some Problems of Cybernetics and How Contemporary Dialectical Materialism Copes with Them*, New York 1970, s. 11.

[19] *Ibidem*, s. 9–12.

http://rcin.org.pl

także pod nazwą Jednostka Wojskowa nr 01168 (ros. Вычислительный центр номер 1 Министерства обороны СССР – ВЦ-1 МО СССР; Войсковая часть № 01168)[20]. Pracami pierwszego w historii ZSRS ośrodka teorii i praktyki cybernetycznej kierował płk Kitow, który zatrudniał wysokiej klasy cywilnych specjalistów z różnych dziedzin i absolwentów czołowych sowieckich uczelni. W centrum prowadzono badania nad wykorzystaniem cybernetyki w armii, czyli tworzeniem i rozwijaniem środków służących optymalizacji procesów dowodzenia, kontroli i automatycznego sterowania uzbrojeniem przez wprowadzanie i wykorzystywanie osiągnięć z zakresu teorii informacji i komputerów. W opinii sowieckich wojskowych w skład cybernetyki wchodziła teoria informacji dotycząca tworzenia, przetwarzania i transmisji wiadomości, teoria automatów analizujących, modelujących i symulujących proces ludzkiego myślenia oraz teoria automatycznych systemów zarządzania i kontroli[21]. Od początku lat sześćdziesiątych XX w. nad zagadnieniami obejmującymi analizę i wspomaganie procesów podejmowania decyzji w jednym z oddziałów centrum pracował Władimir Lefewr. Jego zainteresowania badawcze obejmowały wiele dziedzin, w tym szczególnie teorię gier, psychocybernetykę (naukę o sterowaniu psychiką człowieka) oraz teorię refleksji[22].

Władimir Lefewr uważał, że teorię gier można wykorzystać jako paradygmat będący podstawą podejmowania działań w różnego rodzaju konfliktach. Teoria gier stanowi matematyczną teorię sytuacji konfliktowych, której celem jest opracowanie wskazówek niezbędnych dla racjonalnego zachowania każdej ze stron znajdujących się w sytuacji konfliktowej. Sytuacja konfliktowa to sytuacja, w której krzyżują się sprzeczne interesy stron realizujących różne zadania. Przebieg sytuacji konfliktowych zależy od decyzji

---

[20] Ю.В. Ревич, Б.Н. Малиновский, *Информационные технологии в СССР. Создатели советской компьютерной техники*, Санкт-Петербург 2014, s. 197–214. Obecnie centrum funkcjonuje jako 27. Centralny Instytut Naukowo-Badawczy Ministerstwa Obrony RF (ros. 27-ой Центральный научно-исследовательский институт Министерства обороны Российской Федерации, ЦНИИ–27 МО РФ).

[21] S. Gerovitch, *From Newspeak to Cyberspeak. A History of Soviet Cybernetics*, Cambridge 2002, s. 173–179.

[22] T.L. Thomas, *Russian Views on Information-Based Warfare*, „Air and Space Power Journal", 1996, nr 115, s. 34; D. Chotikul, *The Soviet Theory of Reflexive Control in Historical and Psychocultural Perspective: A Preliminary Study*, Monterey 1986, s. 86–88. Por. V.A. Lefebvre, W.H. Batchelder, *The Nature of Soviet Mathematical Psychology*, „Journal of Mathematical Psychology", 1981, nr 23, s. 153–183; V.A. Lefebvre, *Second Order Cybernetics in the Soviet Union and the West*, w: *Power, Autonomy, Utopia: New Approaches Toward Complex Systems*, red. R. Trappl, New York–London 1986, s. 123–132. Szerzej na temat wszechstronnych zainteresowań naukowych Władimira Lefewra zob. *The Structure of Human Reflexion: The Reflexional Psychology of Vladimir Lefebvre*, red. H. Wheeler, New York 1990, s. 5–69.

http://rcin.org.pl

podejmowanych przez uczestników konfliktu. Każdy z nich dąży do podjęcia takiej decyzji, która przyczyni się do rozwoju sytuacji na jego korzyść[23]. Władimir Lefewr opublikował wyniki swoich badań w wydanej w 1966 r. książce pt. *Elementy logiki gier refleksyjnych*. Pod pojęciem g i e r r e f l e k s y j n y c h (ros. *рефлексивные игры*) należy rozumieć teoretyczne modele przedstawiające wzajemne oddziaływanie podmiotów (tzw. agentów refleksyjnych) podejmujących czynności na podstawie hierarchii przedstawień kluczowych parametrów, następnie przedstawień o ich przedstawieniach itd.[24] Na kartach książki rosyjski uczony dowodzi, że każdy konflikt ma miejsce w trzech powiązanych z sobą sferach, dla jego opisania zaś należy zastosować trzy schematy, które stanowią odzwierciedlenie tych sfer:

1) Przedstawienie konfliktu jako wzajemnego oddziaływania przeciwników w postaci starcia siłowego przebiegającego w przestrzeni fizycznej. Każda ze stron może dowolnie manewrować własnymi siłami, zmieniając ich położenie w zależności od własnych decyzji determinowanych rozwojem sytuacji i działaniami oponenta. Głównym czynnikiem, od którego zależy przebieg konfliktu w tej sferze, jest przede wszystkim sposób, w jaki obie strony postrzegają możliwości pozycjonowania własnych sił oraz podejmują działania wynikające z określonego ich postrzegania.
2) Przedstawienie konfliktu jako interakcji przeciwstawnych systemów informacyjno-kierowniczych, za pomocą których są wdrażane odpowiednie działania.
3) Odzwierciedlenie konfliktu jako sfery tzw. wzajemnego refleksyjnego oddziaływania obu stron. Zachodzi ono w sferze kognitywnej i dotyczy procesów mających wpływ na podejmowanie działań przez uczestników konfliktu[25].

Rosyjski uczony uznał, że procesy wywierające wpływ na podejmowanie decyzji skutkujących określonymi działaniami są wynikiem powstających w świadomości przeciwników obrazów poszczególnych faz konfliktu[26]. Przykładowy schemat tego procesu, według Lefewra, prezentuje się następująco: cel konfliktu stanowi obiekt T. Każdy z aktorów konfliktu (X – agresor,

---

[23] J. Kazimierczak, *Teoria gier w cybernetyce*, Warszawa 1973, s. 11.

[24] Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили, *Рефлексивные игры*, Москва 2003, s. 60 i nn. Por. D.A. Novikov, A.G. Chkhartishvili, *Reflexion and Control: Mathematical Models*, London 2014, s. 29 i nn.

[25] В.А. Лефевр, *Элементы логики рефлексивных игр. Репринтное воспроизведение издания 1966 г.*, w: *Рефлексия*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 376–378.

[26] В.А. Лефевр, *Логика рефлексивных игр и рефлексивное управление*, w: *Принятие решения человеком. Сборник научных статей*, Тбилиси 1967, s. 41–48.

http://rcin.org.pl

Y – obrońca) ma subiektywny obraz obiektu T uzyskany dzięki różnego rodzaju metodom. W ten sposób w świadomości X i Y powstają dwa subiektywne refleksyjne obrazy obiektu T (T_x i T_y). Ponadto agresor X posiada refleksyjny obraz tego, w jaki sposób postrzega obraz obiektu T obrońca Y, i odwrotnie. Sytuację tę przedstawia algorytm T_{xy} i T_{yx}. W ten sposób można tworzyć dowolną liczbę cyklów odzwierciedlających kolejne obrazy powstające w świadomości jego uczestników, które stają się podstawą decyzji powodujących określone działania. W konsekwencji prowadzi to do umiejętności rozumowania tak jak przeciwnik. Dlatego też dążeniem każdej ze stron jest przeniknięcie do świadomości nieprzyjaciela i przekształcenie tkwiących w niej obrazów w korzystny dla siebie sposób, co może wpłynąć na podjęte przez niego działania. Stwarza to możliwość sterowania czynami oponenta, które polega na przekazaniu mu w sposób dla niego niedostrzegalny przesłanek służących jako logiczne podstawy do podejmowania decyzji skutkujących zachowaniem korzystnym dla inicjatora.

Ilustracją tej teorii jest przytoczony przez Lefewra najprostszy schemat takiego działania, który warto poddać analizie. Załóżmy, że istnieją dwie strony konfliktu, które określimy jako X i Y. Celem obiektu X jest sterowanie procesem decyzyjnym obiektu Y. Aby to osiągnąć, obiekt X, posiadając ogólny obraz obiektu Y, przekazuje mu odpowiednio przygotowany zasób wyselekcjonowanych informacji (I). Zasób ten jest jednocześnie integralną częścią obrazu obiektu Y znajdującego się w świadomości X i jest równoznaczny z uzyskaniem informacji o obiekcie Y przez X. Dzięki temu obiekt X może wydedukować proces decyzyjny obiektu Y i przewidzieć jego zachowanie się. Lefewr nazwał ten proces zarządzaniem refleksyjnym (*рефлексивное управление*)[27]. Kluczowe dla zrozumienia istoty tego procesu jest pojęcie refleksji. Rosyjski uczony opisał je szczegółowo, czyniąc to zarówno z punktu widzenia psychologicznego, jak i cybernetycznego. Lefewr stworzył dziedzinę nauki określoną mianem psychologii refleksyjnej. Pojęcie refleksji rozpatrywano zazwyczaj w kategoriach filozoficznych. W tym kontekście termin refleksja (łac. *reflexio* 'odbicie', od *reflectere*, *reflexum* – 'odbijać') oznaczał głębsze zastanowienie się nad czymś, rozmyślanie połączone z analizą czegoś, rozważanie. Lefewr znacznie rozszerzył jego znaczenie. Według niego refleksja to nie tylko obraz świata materialnego

[27] В.А. Лефевр, Г.Л. Смолян, *Алгебра конфликта*, Москва 1968, s. 35–36; В.А. Лефевр, *Конфликтующие структуры*, Москва 1973, s. 12–15, 19–20, 42–49; X.H. Kramer, T.B. Kaiser, S.E. Schmidt, J.E. Davidson, V.A. Lefebvre, *From Prediction to Reflexive Control*, „Reflexive Process and Control. International Interdisciplinary Scientific and Practical Journal", 2003, nr 2, s. 87–88; М. Стюгин, *Рефлексивное планирование в системах безопасности (общие идеи)*, http://psyfactor.org/lib/styugin5.htm (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

funkcjonujący w świadomości danego podmiotu, lecz przede wszystkim zdolność tego podmiotu do analizowania własnych myśli i wyobrażeń, a tym samym do tworzenia obrazu swojego wewnętrznego świata (tzw. autorefleksja lub refleksja pierwszego stopnia). Refleksja jest procesem odwzorowania świata realnego w wewnętrznym świecie człowieka przez przekształcenie powstających w jego świadomości obrazów. Co więcej, to także zdolność kreowania we własnej świadomości obrazu wewnętrznego świata innych jednostek ludzkich oraz oceny tego, w jaki sposób postrzegają nas inni[28]. Termin zarządzanie refleksyjne (sterowanie obrazami świata, człowieka itd.) odniósł do szeroko rozumianych podstępnych i iluzorycznych działań: prowokacji, intrygi, kamuflażu itp. W latach sześćdziesiątych XX w. rosyjski uczony sformułował cztery główne zasady zarządzania refleksyjnego:

1) Za pomocą procesu przekazania fałszywej informacji o danej sytuacji lub nieprawdziwego obrazu danego obiektu. Według uczonego to najbardziej rozpowszechniona forma sterowania zachowaniami przeciwnika. Jej przykładem jest kamuflaż lub działanie polegające na przekazaniu jakoby „własnego" punktu widzenia na temat sytuacji, zdarzenia lub obiektu.
2) Przez wykreowanie celu dla oponenta. Przykładem tego są, zdaniem Lefewra, różnorodne formy prowokacji od aktów terrorystycznych począwszy, a na dywersji ideologicznej skończywszy.
3) Za pomocą sformułowania korzystnej dla siebie doktryny, czyli systemu działania i przekazania jej przeciwnikowi. Pod pojęciem doktryny Lefewr rozumiał algorytm, czyli skończony ciąg czynności koniecznych do wykonania określonego zadania lub ułatwiających wybór określonej czynności.
4) Za pomocą neutralizacji dedukcji przeciwnika, czyli jego dezorientacja przez wykreowanie kilku fikcyjnych celów uniemożliwiających odkrycie rzeczywistego, zamierzonego celu, do którego osiągnięcia prowadzą działania strony stosującej sterowanie refleksyjne[29].

---

[28] V.A. Lefebvre, *The Fundamental Structure of Human Reflexion*, „Journal of Social and Biological Structures", 1987, nr 10, s. 129–175; В.Е. Лепский, *Субъектно-ориентированный подход к инновационному развитию*, Москва 2009, s. 51–56, 59–64; *idem*, *Лефевр и рефлексия*, w: *Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Специальный выпуск, посвященный 70-летию В.А. Лефевра*, red. В.Е. Лепский, Санкт-Петербург 2006, s. 26–38; В.А. Лефевр, *Формула человека. Контуры фундаментальной психологии*, Москва 1991, s. 30–56; Г.П. Щедровицкий, *Рефлексия и Лефевр. Из доклада Г.П. Щедровицкого на семинаре ММК (1972 г.) и комментарий В.А. Лефевра*, w: *Рефлексивные процессы и управление...*, s. 5–11.

[29] В.А. Лефевр, Г.Л. Смолян, *Алгебра конфликта...*, s. 37–45; В.А. Лефевр, *Конфликтующие структуры...*, s. 50–51; V.N. Shemayev, *Cognitive Approach to Modeling*

http://rcin.org.pl

Powyższe cztery zasady stanowiły podstawę do tworzenia różnorodnych kombinacji i schematów postępowania. Aby je opisywać, Władimir Lefewr sformułował specjalny język w postaci algorytmów, umożliwiający modelowanie i interpretację zdarzeń oraz ich konsekwencji mogących mieć miejsce w przypadku wyboru danej czynności. Początkowo mianem zarządzenia refleksyjnego określano k o m p l e k s t e c h n i k m a n i p u l a c j i stosowanych w różnych sytuacjach konfliktowych[30]. W ciągu 40 lat od czasu jej powstania koncepcji sterowania refleksyjnego zostało nadane dodatkowe znaczenie, co potwierdza fragment wykładu Władimira Lefewra opublikowanego w 2003 r. Jak wyjaśnia Lefewr:

> Zarządzanie refleksyjne to informacyjny wpływ na obiekty, do opisania których wymagane jest zastosowanie takich terminów jak świadomość i wola. Obiektami tego rodzaju są zarówno pojedynczy ludzie jak i wspólnoty ludzkie: rodzina, grupa, naród, społeczeństwo, cywilizacja. Termin „zarządzanie refleksyjne" można rozumieć w dwóch znaczeniach. Po pierwsze, jako sztuka manipulacji ludźmi i wspólnotami ludzkimi. Po drugie, jako specyficzna metoda sterowania społecznego [...] zarządzanie refleksyjne pojawiło się na początku lat sześćdziesiątych, w czasie, kiedy powstawała koncepcja wojny informacyjnej. Specyfika tej metody polega na tym, że generowanie informacyjnych efektów opiera się nie tyle na naturalnej ludzkiej intuicji, lecz przede wszystkim na specjalnym modelu poddanego kontroli podmiotu [...]. Powodzenie zarządzania refleksyjnego w znacznej mierze zależy od jakości modelu podmiotu, który zastosowano. Modele psychologiczne, oparte na tradycyjnych, behawioralnych a nawet psychoanalitycznych pojęciach, okazały się mało efektywne. Rzecz w tym, że model podmiotu powinien odzwierciedlać nie tylko sferę jego zachowania, lecz także jego zdolność do pojmowania samego siebie i drugich podmiotów, włączając i te, które próbują uzyskać kontrolę nad jego działaniem, tzn. model powinien być refleksyjny [...] Modele refleksyjne wniosły nowe spojrzenie na wiedzę o człowieku, związane z takimi kategoriami jak moralność, sumienie i poczucie sprawiedliwości. One pozwalają odzwierciedlać sytuacje, w których ludzie chcą nie tylko uzyskać materialną korzyść, ale mają także nieutylitarne cele, spełniają ofiarne akty, pragnąc wyglądać godnie w oczach własnych jak i w oczach drugich osób[31].

Reflexive Control in Socio-Economic Systems, „Information and Security. An International Journal", 2007, nr 22, s. 28–37; D. Chotikul, *The Soviet Theory of Reflexive Control...*, s. 78–83.

[30] Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений*, „Труды Института Системного Анализа РАН", 2013, nr 2, s. 54–61.

[31] В.А. Лефевр, *Рефлексивное управление, моделирование и мораль. Доклад на международном симпозиуме „Рефлексивные процессы и управление", Москва 2000*, w: *Рефлексия...*, s. 454–455. Por. *idem*, *Лекции по теории рефлексивных игр*, Москва 2003, s. 89–102; А.В. Раскин, И.В. Тарасов, *Рефлексивное управление как технология информационного воздействия*, „Информационные войны", 2014, nr 2, s. 15–17.

http://rcin.org.pl

Obecnie w Rosji teoria refleksji i modeli refleksyjnych oraz zarządzania refleksyjnego znajduje zastosowanie nie tylko w koncepcjach wojen informacyjnych, lecz także w wielu dziedzinach nauki, jak choćby w psychologii, socjologii, cybernetyce i matematyce[32]. Ośrodkiem koordynującym badania nad szerokim wykorzystaniem koncepcji zarządzania refleksyjnego jest Instytut Filozofii Rosyjskiej Akademii Nauk oraz Klub Innowacyjnego Rozwoju utworzony na bazie tego instytutu. Funkcję prezesa klubu pełni Władimir Lepski, uczeń Władimira Lefewra, który od 2001 r. zajmuje także stanowisko redaktora naczelnego ukazującego się dwa razy w roku periodyku „Refleksyjne Procesy i Zarządzanie" (ros. „Рефлексивные процессы и управление"). Periodyk ten jest wydawany przez Instytut Psychologii RAN we współpracy z Instytutem Filozofii RAN. Należy uznać za prawdopodobne, że projekt ten od samego początku jest prowadzony pod nadzorem rosyjskich służb specjalnych. Warto odnotować, że członkiem rady naukowej czasopisma oprócz międzynarodowego zespołu naukowców jest m.in. gen. płk Jurij Szankin. Pełnił on funkcję zastępcy dyrektora Federalnej Agencji Łączności Rządowej i Informacji. Stał także na czele Podkomitetu Bezpieczeństwa Informatycznego wchodzącego w skład Komitetu Bezpieczeństwa Dumy Państwowej FR[33]. Powiązania z najwyższymi organami władzy Federacji Rosyjskiej można znaleźć także w biografii profesora Władimira Lepskiego. W latach 1967–1974 jako starszy inżynier

---

[32] И.Н. Семёнов, *Вехи и логика развития рефлексивной психологии творчества на рубеже XX–XXI веков*, „Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования", 2012, nr 2–3, s. 7–32; *Научное и социокультурное значение рефлексивного движения в России (Материалы Круглого стола)*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2001, nr 1, s. 6–34; В.А. Бажанов, *Рефлексия в современном науковедении*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, nr 2, s. 73–90.

[33] T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, „Journal of Slavic Military Studies", 2004, nr 17, s. 237–238. Zob. *Члены редакционного совета*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2001, t. 1, nr 1, s. 2. Por. *Члены редакционного совета*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2012, t. 12, nr 1–2, s. 2; Yu.P. Shankin, *Self-Organization of Reflexive Control Systems*, „Cybernetics and Systems Analysis", 1993, nr 29, s. 830–836; *Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте РФ (ФАПСИ)*, http://www.agentura.ru/dossier/russia/fapsi/ (dostęp: 31 I 2015); *Агенты влияния. Доля явных и скрытых силовиков в российской политической элите на середину 2004 года составляет около 77 процентов*, https://web.archive.org/web/20231126030405/https://www.compromat.ru/page_15394.htm (dostęp: 27 VIII 2024); Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", http://reflexion.ru/Journal.html (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

w Centralnym Ekonomiczno-Matematycznym Instytucie Akademii Nauk ZSRS był bliskim współpracownikiem Władimira Lefewra. Pod jego kierunkiem napisał pracę dotyczącą komputerowego modelowania procesów refleksyjnych w starciu (sytuacji konfliktowej) jednostek obrony przeciwlotniczej z lotnictwem przeciwnika. W swojej karierze naukowej oprócz sprawowania licznych funkcji akademickich był ekspertem i doradcą administracji prezydenta, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Rady Bezpieczeństwa FR oraz Sądu Konstytucyjnego FR. Zajmował także stanowisko wykładowcy Akademii Dyplomatycznej Ministerstwa Spraw Zagranicznych FR (od 2005 r. do chwili obecnej jest profesorem w Instytucie Filozofii RAN i pełni funkcję eksperta ds. polityki zagranicznej przy Radzie FR). Zainteresowania naukowe Władimira Lepskiego dotyczą m.in. takich zagadnień, jak konceptualne podstawy nauk o zarządzaniu, interdyscyplinarne badania nad zarządzaniem i procesami refleksyjnymi, bezpieczeństwo informacyjno-psychologiczne państwa, a także związana z wojnami informacyjnymi teoria kontrolowanego chaosu[34].

Jak już wspomniano, teoria refleksji i sterowania refleksyjnego znalazła zainteresowanie wśród wojskowych i funkcjonariuszy służb specjalnych[35]. Dlatego też na szczególną uwagę zasługują ich teoretyczne rozważania dotyczące zarządzania refleksyjnego w operacjach prowadzonych w ramach walki informacyjnej. Osiągnięcia naukowe Władimira Lefewra znalazły początkowo uznanie wśród niewielkiej grupy sowieckich wojskowych, którzy pracowali nad nowoczesnymi systemami łączności, wywiadu, dowodzenia i kierowania własnymi wojskami oraz metodami dezorganizacji systemów dowodzenia przeciwnika. O koncepcji zarządzania refleksyjnego jako o procesie przekazania do wrogiego ośrodka specjalnie spreparowanej i uprawdopodobnionej informacji z zakodowanym wzorcem behawioralnym, która ma na celu spowodowanie podjęcia przez przeciwnika niekorzystnej dla niego decyzji, wspomniał m.in. gen. mjr Konstantin Tarakanow – doktor nauk technicznych, następnie profesor cybernetyki, pracownik kilku wojskowych instytutów naukowo-badawczych[36]. Sporo miejsca psychologicznym i radioelektronicznym metodom refleksyjnego sterowania przeciwnikiem

---

[34] *Институт Философии Российской Академии Наук. Лепский Владимир Евгеньевич*, http://iph.ras.ru/lepskiy.htm, http://university.tversu.ru/docs/lepsky.pdf (dostęp: 31 I 2015); В.Е. Лепский, *Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъектности развития*, „Информационные войны", 2010, nr 4, s. 69–78.

[35] T.L. Thomas, *Human Network Attacks*, „Military Review. The Proffesional Journal of US Army", IX–X 1999, s. 31–33; C. Reid, *Reflexive Control in Soviet Military Planning*, w: *Soviet Strategic Deception*, red. B. Dailey, P. Parker, Stanford 1987, s. 293–312.

[36] К.В. Тараканов, *Математика и вооруженная борьба*, Москва 1974, s. 186.

http://rcin.org.pl

poświęcili także gen. płk Walentin Drużynin i Dawid Kontorow. Według nich głównymi narzędziami zarządzania refleksyjnego są: kamuflaż, dezinformacja, demonstracja i stymulacja, które mają one również zastosowanie w walce radioelektronicznej (ros. *радиоэлектронная борьба*, РЭБ)[37].

Szczególnie interesujące w kontekście obecnej sytuacji na Ukrainie są jednak koncepcje gen. płk. Michaiła Jonowa, który w latach 1960–1998 zajmował stanowisko kierownika katedry w Wojskowej Akademii Obrony Przeciwlotniczej im. Marszałka Związku Sowieckiego G. Żukowa (ros. Военная академия противовоздушной обороны им. Маршала Советского Союза Г.К. Жукова)[38]. Jonow był pierwszym uczonym wywodzącym się z armii, który na początku lat siedemdziesiątych XX w. zajmował się problematyką zarządzania refleksyjnego. Podobnie jak Władimir Lefewr w swoich badaniach skoncentrował się przede wszystkim na moralno-psychologicznych aspektach tej teorii. Początkowo jego prace nie znalazły jednak zrozumienia wśród sowieckich wojskowych, a kilka z nich uznano wręcz za abstrakcyjne[39]. Stosunek do teorii stworzonej przez Jonowa uległ zmianie w latach dziewięćdziesiątych XX w., kiedy zainteresowanie wśród wojska i służb specjalnych zyskiwały koncepcje wojen informacyjnych. Michaił Jonow, w odróżnieniu od Konstantina Tarakanowa, Walentina Drużynina i Dawida Kontorowa, sterowanie refleksyjne traktował jako narzędzie walki informacyjnej prowadzonej w wymiarze strategicznym dotyczącym sytuacji konfliktowej o charakterze geopolitycznym pomiędzy państwami lub blokami polityczno-militarnymi. Rosyjski wojskowy uważał, że za pomocą technik zarządzania refleksyjnego można dokonać głębokiej transformacji masowej świadomości społeczeństwa i zmienić moralno-psychologiczny stan narodu[40]. W latach 1994–1995 sformułował cztery kardynalne metody wywierania wpływu na przeciwnika (tutaj rozumianego jako państwo, naród)

---

[37] В.В. Дружинин, Д.С. Конторов, *Идея, алгоритм, решение*, Москва 1974, s. 176–177; *eidem*, *Вопросы военной системотехники*, Москва 1976, s. 199–200; *eidem*, *Конфликтная радиолокация (опыт системного исследования)*, Москва 1982, s. 97. Por. В.В. Дружинин, Д.С. Конторов, М.Д. Ионов, К.В. Тараканов, *Стратеги вооруженных сил СССР о работах В.А. Лефевра*, w: *Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Специальный выпуск, посвященный 70-летию В.А. Лефевра*, red. В.Е. Лепский, Санкт-Петербург 2006, s. 54–57.

[38] *Ионов Михаил Дмитриевич*, https://tvervov.tverlib.ru/person/tv-022-ionov.html (dostęp: 5 IX 2024).

[39] Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление…*, s. 56; В.В. Дружинин, Д.С. Конторов, М.Д. Ионов, К.В. Тараканов, *Стратеги вооруженных сил СССР…*, s. 56.

[40] М.Д. Ионов, *Психологические аспекты управления противником в антагонистических конфликтах (рефлексивное управление)*, „Прикладная эргономика", 1994, nr 1 (специальный выпуск), s. 37.

http://rcin.org.pl

w taki sposób, aby spowodować jego zachowanie korzystne dla agresora. Należą do nich:

1) Metoda nacisków siłowych, do których autor zaliczył demonstrowanie siły militarnej za pomocą prowokacyjnych manewrów, zwiększania gotowości bojowej sił zbrojnych i testów broni masowego rażenia. Ponadto za działania mieszczące się w tej kategorii Jonow uznał tworzenie sojuszy wojskowych, oficjalne wypowiedzenie wojny przeciwnikowi (tylko w sferze dyplomatycznej), ultimatum, groźby sankcji gospodarczych, udzielanie wsparcia siłom wewnętrznym w celu destabilizacji danego państwa oraz organizowanie gwałtownych wystąpień, rozruchów i strajków w kraju przeciwnika. Do tej metody Jonow zaliczył również takie postępowanie, jak choćby umożliwienie odniesienia korzyści sojusznikowi przeciwnika, który nie udzielił mu wsparcia. Intencją tych działań jest przede wszystkim oddziaływanie na obraz sytuacji w świadomości wroga w celu jego zastraszenia lub zdezorientowania, stosując strach.
2) Metoda kreowania i przekazywania fałszywych informacji o danej sytuacji obejmuje maskowanie własnego potencjału („jeśli jesteś silny, udawaj słabego"), tworzenie fałszywych struktur, obiektów, zakładanie fikcyjnych organizacji („jeśli jesteś słaby, udawaj silnego"), stosowanie dezinformacji w celu ukrycia rzeczywistych sposobów, kierunków i metod własnego działania (np. umyślne podrzucenie ważnych dokumentów). Do arsenału zachowań charakterystycznych dla tej kategorii autor zalicza także sprowokowanie przeciwnika do eskalacji konfliktu i przeniesienia go na obszary nieobjęte destabilizacją. Co więcej, stosując działalność wywrotową i prowokację, można także zmusić wroga do podjęcia represyjnych i wyczerpujących reakcji, które pochłaniają jak najwięcej jego sił, środków i czasu.
3) Metoda wywierania wpływu na algorytm podejmowania decyzji przez przeciwnika przez co należy rozumieć takie działania, jak np. publikację rozmyślnie zniekształconej doktryny prowadzenia operacji, co ośmieli przeciwnika do podjęcia kroków adekwatnych do jej treści. W ramach czynności prowadzonych w tej kategorii mieści się także wpływ na systemy zarządzania, kontroli oraz kluczowe osoby pełniące funkcje polityczne w danym państwie, przekazywanie fałszywych danych itp. Ich zamiarem jest zneutralizowanie strategii i operacyjnego myślenia wroga, jego dezorientacja. W tym przypadku obiektem ataku jest sfera refleksji nieprzyjaciela, czyli przestrzeń kreowania decyzji skutkujących określonym postępowaniem. Przeciwnik dąży do zaburzenie adekwatności obrazów tkwiących w świadomości

http://rcin.org.pl

człowieka, grupy ludzi i społeczeństwa do rzeczywistości, w której te podmioty funkcjonują.

4) Metoda wpływania na czas zmiany decyzji oponenta przez wywołanie niespodziewanych działań wojennych, sprowokowanie przeciwnika do podejmowania irracjonalnych, pochopnych decyzji skutkujących nieadekwatnymi do sytuacji reakcjami[41].

Strategiczne znaczenie koncepcji zarządzania refleksyjnego stało się również przedmiotem rozważań gen. mjr. Nikołaja Turki, instruktora, a następnie wicedyrektora Akademii Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR. Dowodził on, że zarządzanie refleksyjne jest głównym narzędziem, za pomocą którego należy prowadzić wojnę informacyjną. Podobnie jak Jonow, uważał on, że zarządzanie refleksyjne służy do zdobywania geopolitycznej przewagi przez sparaliżowanie lub zdezorientowanie systemów dowodzenia i kontroli oraz wpływanie na procesy decyzyjne mające miejsce w danym państwie[42].

Wykorzystanie teorii refleksji (tworzenie modeli refleksyjnych) i zarządzania refleksyjnego (kompleks technik manipulacji opartych na modelach refleksyjnych) w strategicznej operacji informacyjno-psychologicznej lub kompleksie takich operacji wywarło również wpływ na określenie priorytetów wywiadowczych. Jak już powiedziano, sterowanie refleksyjne to proces przekazania do wrogiego ośrodka specjalnie spreparowanych i uprawdopodobnionych informacji, które mają na celu podjęcie korzystnej dla agresora decyzji przeciwnika. Operacja ta może się zakończyć powodzeniem tylko wówczas, jeśli oponent nie zorientuje się, że przesłanki, na których podstawie podejmuje dane działanie, są rezultatem zewnętrznej ingerencji. Aby zmniejszyć do minimum prawdopodobieństwo odkrycia tej manipulacji, podmiot stosujący zarządzanie refleksyjne jest zobligowany do stworzenia tzw. modeli refleksyjnych imitujących proces rozumowania, samoświadomość oraz potencjalne zachowanie przeciwnika. Każda decyzja jest wypadkową subiektywnego obrazu istniejącego w świadomości decydenta, stanowiącego mozaikę różnorodnych elementów. Subiektywny obraz sytuacji w danym konflikcie, jakim dysponuje każda ze stron, jest kształtowany przede wszystkim przez wywiad informacyjny, który w ramach koncepcji zarządzania refleksyjnego jest zobowiązany do dostarczenia jak najbardziej

---

[41] Zob. M.D. Ionov, *On Reflexive Control of the Enemy in Combat*, „Military Thought", 1995, nr 1, s. 46–50; М.Д. Ионов, *Контроль над противником*, „Морской сборник", 1997, nr 7, s. 29–31; Г.Л. Смолян, *Рефлексивное управление…*, s. 56–57; T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory…*, s. 244–246.

[42] T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory…*, s. 240–241; *idem*, *Cyber Silhouettes. Shadows over Information Operations*, Fort Leavenworth 2005, s. 249–250.

http://rcin.org.pl

precyzyjnych informacji niezbędnych do stworzenia modelu refleksyjnego odzwierciedlającego przeciwnika i imitującego jego zachowanie w danej sytuacji. W związku z tym, według rosyjskich teoretyków, do głównych zadań wywiadu należy przede wszystkim gromadzenie, analiza i przetwarzanie informacji dotyczących moralno-psychologicznych cech strony przeciwnej, jej mentalności, religii, kultury, w przypadku zaś państw i narodów dodatkowo organizacji społecznej i tożsamości historycznej. Szczególnego uwzględnienia wymagają biografie, cechy charakteru, przyzwyczajenia, upodobania i słabości członków elity przywódczej, dowództwa sił zbrojnych, prominentnych przedstawicieli mediów i dziennikarzy, czyli osób mających zdolności i możliwości opiniotwórcze. Ważnym zadaniem jest także rozpoznanie segmentu sieci internetowej jako środka służącego do ewentualnej transmisji informacji, monitoring społeczno-politycznej sytuacji w danym kraju oraz ocena reakcji społeczeństwa na konkretne działanie informacyjne. Zebranie tych danych umożliwia stworzenie modeli poszczególnych aktorów konfliktu oraz zaplanowanie szczegółowego przebiegu operacji uwzględniających różne warianty rozwoju sytuacji, scenariusze zachowania się stron itp. Głównym celem jest uzyskanie informacji umożliwiających skuteczne wywieranie wpływu na poszczególne elementy organizacji społecznej (tzw. audytoria) wrogiego państwa lub koalicji państw przez zastosowanie specjalnych technik[43].

Podstawowe techniki stosowane w ramach sterowania refleksyjnego zachowaniami przeciwnika zostały opisane w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. i na początku XXI w. przez gen. mjr. Siergieja Komowa i byłego funkcjonariusza FSB Andrieja Manojłę. Siergiej Komow wchodzi w skład grupy ekspertów Ministerstwa Obrony FR do spraw międzynarodowego bezpieczeństwa informacyjnego. Pełni także funkcję konsultanta Wojenno-Naukowego Komitetu Sił Zbrojnych FR (ros. Военно-научный

[43] *Idem*, *Nation-state Cyber Strategies: Examples from China and Russia*, w: *Cyberpower and National Security*, red. F.D. Kramer, S.H. Starr, L.K. Wentz, Washington 2009, s. 478; С. Леоненко, *Рефлексивное управление противником*, „Армейский сборник", 1995, nr 8, s. 28; T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory...*, s. 241–242; А.В. Манойло, *Государственная информационная политика...*, s. 311; Ф. Чаусов, *Основы рефлексивного управления противником*, „Морской сборник", 1999, nr 1, s. 11–15; А.В. Первов, *Ситуационный анализ в сетевых войнах на основе рефлексивного подхода*, „Вестник академии военных наук", 2009, nr 2, s. 85–88. Odnośnie do roli wywiadu w operacjach psychologicznych zob. P.M.A. Linebarger, *Psychological Warfare*, Washington 1948, s. 110–150; R.T. Holt, R.W. van de Velde, *Psychological Operations and American Foreign Policy*, Chicago 1960, s. 50–73; J.S. Gordon, *Intelligence and Psychological Operations*, w: *Psychological Operations. Principles and Case Studies*, red. F.L. Goldstein, B.F. Findley, Alabama 1996, s. 203–211.

http://rcin.org.pl

комитет Вооруженных сил РФ)[44]. Według opinii jednego z amerykańskich analityków należy on obecnie do grona najwybitniejszych znawców teorii i praktyki walki informacyjnej w siłach zbrojnych Federacji Rosyjskiej[45]. Komow podkreśla, że walkę informacyjną można prowadzić dwoma sposobami: siłowym, który polega na fizycznej destrukcji infrastruktury informacyjnej nieprzyjaciela, oraz intelektualnym, opartym na zastosowaniu refleksyjnego sterowania przeciwnikiem za pomocą środków informacyjno-technicznych i informacyjno-psychologicznych. Podobnie jak jego poprzednicy – Michaił Jonow i Nikołaj Turko – Siergiej Komow w 1997 r. (wówczas w stopniu pułkownika) zdefiniował zarządzanie refleksyjne w kategoriach geopolitycznych jako kompleks technik i sposobów manipulacji emocjami, percepcją i świadomością sił zbrojnych, elit przywódczych i poszczególnych grup społecznych państwa uznanego za nieprzyjacielskie. Należą do nich:

- metoda „odwrócenia uwagi" – wdrożenie przedsięwzięć, których celem jest stworzenie prawdziwego lub fikcyjnego zagrożenia dla przeciwnika;
- metoda „przeciążenia" – polega na przekazywaniu przeciwnikowi dużej ilości sprzecznych informacji, co spowoduje przeciążenie systemów informatycznych; to doprowadzi do jego dezorientacji przez stworzenie atmosfery dużej niepewności towarzyszącej podejmowaniu wszelkich decyzji;
- metoda „paraliżowania" – wzbudzanie u przeciwnika strachu na skutek umacniania w nim przekonania o zagrożeniu jego strategicznych interesów politycznych, gospodarczych, militarnych itp.;
- metoda „wyczerpania" oponenta – kompleks kombinacyjnych operacji nacisku i wpływu, mających na celu zmuszenie go do przeprowadzenia dużej ilości bezużytecznych operacji, co osłabia potencjał i środki;
- metoda „inscenizacji" – według Komowa pod tym pojęciem należy rozumieć informacyjne działanie w stosunku do przeciwnika polegające na stworzeniu fikcyjnego zagrożenia dla niego, ale w taki sposób, aby oponent odkrył to oszustwo; zamiarem tej operacji jest uśpienie czujności nieprzyjaciela;
- metoda „dezintegracji" – zmuszenie wrogiego państwa do podejmowania czynności sprzecznych z interesami sojuszu, bloku lub

[44] С.М. Бойко, И.Н. Дылевский, С.А. Комов, С.В. Коротков, *Военно-политические аспекты обеспечения информационной безопасности на пространстве Шанхайской организации сотрудничества*, „Военная мысль", 2010, nr 7, s. 11.

[45] T.L. Thomas, *Russia's Reflexive Control Theory...*, s. 248.

http://rcin.org.pl

koalicji, w której się znajduje; aby zrealizować to zadanie, należy sięgnąć do technik dezinformowania opinii publicznej oraz tworzenia fałszywego obrazu konfliktu wśród elit przywódczych nieprzyjacielskiego kraju; ponadto należy prowadzić działania, które przyczynią się do zaistnienia, a następnie pogłębienia podziałów społecznych i kontrowersji, co może doprowadzić do destabilizacji sytuacji w kraju przeciwnika i w konsekwencji pozwoli zmniejszyć jego potencjał gospodarczy i militarny;
- metoda „uspokojenia" obiektu agresji – wywołanie w świadomości przeciwnika przeświadczenia o neutralności lub przyjaznej postawie przyszłego agresora, co ma spowodować m.in. odstąpienie od programów zbrojeniowych, rozbudowy sił zbrojnych itp.; wróg musi być pewny, że zamiary strony przygotowującej w ukryciu atak są pokojowe; nieprzyjaciel musi stracić czujność, dzięki czemu agresor może przygotowywać napaść;
- metoda „zastraszenia" wroga – przekazanie pakietu informacji zawierających niekoniecznie prawdziwe dane o przewadze agresora we wszystkich dziedzinach aktywności społecznej, politycznej i militarnej;
- metoda „prowokacji" – zachęcenie nieprzyjaciela do podjęcia czynności korzystnych dla drugiej strony;
- metoda „sugestii" – tworzenie i transmisja do świadomości wrogiego społeczeństwa stereotypów informacyjnych (uproszczone uogólnienia wspólne dla określonej grupy ludzi) stanowiących prawne, moralne i ideologiczne bodźce, mające na celu spowodowanie korzystnego działania poszczególnych grup społecznych atakowanego państwa na rzecz agresora; do tej kategorii należy zaliczyć szeroko rozumianą propagandę i agitację;
- metoda „nacisku" – zdyskredytowanie przeciwnika w oczach opinii publicznej przez ujawnienie kompromitujących go informacji; może to spowodować negatywną reakcję państw ościennych, organizacji pozarządowych i innych podmiotów, które mogą utrudnić realizację zamierzeń strony będącej obiektem manipulacji[46].

Należy podkreślić, że sformułowana przez Komowa teoria operacji informacyjnych i informacyjno-psychologicznych ma charakter uniwersalny. Techniki opisane przez Komowa można stosować zarówno jako środki

[46] Zob. С.А. Комов, *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 4, s. 32–45. Por. *idem*, *Информационная борьба в современной войне: вопросы теории*, „Военная мысль", 1996, nr 3, s. 76–80; D. Ventre, *Information Warfare*, London–New York 2009, s. 169–171.

http://rcin.org.pl

przygotowujące grunt pod interwencję zbrojną w danym państwie, jak i podczas kampanii wojennych przeciwko niemu. Co więcej, mogą one zostać implementowane także w czasie pokoju jako narzędzia służące do destabilizowania systemu politycznego danego kraju i osiągnięcia geopolitycznej przewagi nad nim[47]. Aspekt ten został przedstawiony bardziej szczegółowo przez Andrieja Manojłę, profesora politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim i członka Komitetu Naukowego przy Radzie Bezpieczeństwa FR. Należy podkreślić, że w 1998 r. Andriej Manojło podjął służbę w FSB, rok później ukończył Kurs Przygotowania Kadr Kierowniczych FSB (ros. Факультет подготовки руководящих кадров, ФПРК) w Akademii FSB w Moskwie. Kształcił się w ramach specjalności „działalność operacyjna". W latach 1999–2002 pełnił służbę w rezydenturach FSB znajdujących się na terenie rosyjskich ambasad w Danii i Norwegii[48]. Obszar jego zainteresowań naukowych jest bardzo szeroki. Obejmuje takie dziedziny, jak polityka zagraniczna Rosji, stosunki międzynarodowe, wojny informacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem czynników cywilizacyjno-kulturowych, oraz problematyka operacji psychologicznych i kwiatowych rewolucji[49].

Według Andrieja Manojły wojna informacyjna to skrajna metoda konfrontacji informacyjnej między państwami realizowana różnorodnymi sposobami i metodami informacyjnego wpływu, mająca za zadanie realizację ich strategicznych celów. Podstawową formą prowadzenia wojny informacyjnej są, według Andrieja Manojły, tajne operacje informacyjno-psychologiczne. W opinii uczonego pod tym pojęciem należy rozumieć spowodowanie uszczerbku w systemach i zasobach informacyjnych przeciwnika oraz psychologiczną obróbkę masowej świadomości danego społeczeństwa, co ma w konsekwencji doprowadzić do destabilizacji państwa i narodu. Zdaniem rosyjskiego analityka wdrożenie różnorodnych czynności przybierających postać operacji informacyjno-psychologicznych ma na celu umożliwienie uzyskania wpływu na system wyobrażeń o świecie charakterystyczny dla

---

[47] T.L. Thomas, *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, „Journal of Slavic Military Studies", 1998, nr 11, s. 40–62.

[48] „В 1998 году был призван на службу в Федеральную службу безопасности. В январе 1999 года закончил факультет подготовки руководящих кадров ФСБ России по специальности »оперативная деятельность«. С 1999–2002 был в заграничных командировках в Норвегии и Дании. Находясь на службе в ФСБ РФ поступил в аспирантуру физического факультета МГУ, где досрочно защитил кандидатскую диссертацию", А.В. Манойло, *Биография*, http://andreymanoylo.vov.ru/biografia.html (dostęp: 31 I 2015).

[49] *Idem*, *Биографическая информация*, http://polit.msu.ru/staff/manoylo/ (dostęp: 31 I 2015).

http://rcin.org.pl

narodu lub grup etnicznych danego kraju. Obiektami informacyjnego ataku mogą być: świadomość, wola i emocje społeczeństwa. Działania o charakterze informacyjno-psychologicznym należy prowadzić szczególnie podczas takich wydarzeń, jak wybory, referenda i różnego rodzaju sytuacje kryzysowe. Obiektem ataku staje się informacyjna infrastruktura oraz szeroko rozumiane podmioty odpowiedzialne za kierowanie działaniami w polityce, gospodarce, nauce i wojskowości danego kraju. Dzięki temu istnieje możliwość niezauważalnego sterowania procesami decyzyjnymi we wszystkich sferach kluczowego funkcjonowania państwa. Według Manojły operacja informacyjno-psychologiczna składa się z kompleksu kombinacyjnych przedsięwzięć, które przybierają postać skoordynowanych działań. Należy zaliczyć do nich cyberataki prowadzone przez specjalnie przeszkolonych hakerów, z zamiarem zniszczenia lub modyfikacji zasobów i systemów informacyjnych przeciwnika oraz wpłynięcia na psychikę społeczeństwa i elit przywódczych[50]. Działania te są prowadzone za pomocą broni informacyjnej (ros. *информационное оружие*). Definicja tego pojęcia nie jest jednoznaczna i budzi spory wśród analityków. Zazwyczaj nazwą tą obejmuje się środki techniczne i technologie informacyjne, których użycie umożliwia uzyskanie wpływu na przestrzeń informacyjną i zasoby informacyjne przeciwnika, indywidualną i masową świadomość, moralno-psychologiczny i psychofizyczny stan ludności. Według Manojły jedną z głównych „broni informacyjnych" jest właśnie technologia zarządzania refleksyjnego. Rosyjski analityk określa zarządzanie refleksyjne jako formę sugestii polegającą na skierowaniu za pośrednictwem środków masowego przekazu kompleksu informacji obliczonych na ich bezrefleksyjną, bezkrytyczną percepcję w świadomości strony przeciwnej. W jego opinii zarządzanie refleksyjne to także pakiet informacji obliczony przede wszystkim na zastraszenie wrogiego społeczeństwa[51]. Podobnie jak wojskowi badający problematykę sterowania refleksyjnego, Andriej Manojło rozróżnia kompleks, jak to ujmuje, „typowych" technik manipulacyjnych, które należy wykorzystać podczas

[50] А.В. Манойло, *Государственная информационная политика…*, s. 321–326, 328–330. Por. А.В. Манойло, Д.Б. Фролов, *Информационно-психологические операции как организационная форма реализации концепции информационно-психологической войны*, „Проблемы информационной безопасности. Компьютерные системы", 2003, nr 2, s. 7–14; А.В. Манойло, *Модели информационно-психологического управления международными конфликтами*, w: *Информационные войны в современном мире: материалы международной конференции, Москва, 2 октября 2008 года*, red. В.Н. Шевченко, Москва 2008, s. 73–90.

[51] А.В. Манойло, *Государственная информационная политика…*, s. 310–311. Por. Г.В. Грачев, И.К. Мельник, *Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия*, Москва 1999, s. 115–131.

http://rcin.org.pl

realizacji zadań danej operacji psychologiczno-informacyjnej. Zalicza do nich przede wszystkim: dezinformację, lobbowanie, propagandę, sterowanie kryzysami, szantaż i kampanie PR[52]. Należy podkreślić, że zastosowanie tych technik z uwzględnieniem czasu, miejsca i obiektu działań zostało przedstawione przez wyżej wspomnianych autorów jako zarządzanie refleksyjne.

Mając na uwadze teoretyczne rozważania przedstawicieli rosyjskich resortów siłowych, należy je zilustrować kilkoma przykładami zastosowania koncepcji zarządzania refleksyjnego w praktyce. Według Timothy'ego Lloyda Thomasa jednym z najstarszych przykładów użycia technik sterowania refleksyjnego przeciwnikiem jest operacja rosyjskich sił Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przeciwko członkom parlamentu, którzy otoczyli budynek Białego Domu. Wydarzenie to miało miejsce podczas kryzysu konstytucyjnego, do którego doszło w Rosji. Kryzys rozpoczął się 21 września 1993 r., gdy prezydent Borys Jelcyn rozwiązał Radę Najwyższą – sowiecką władzę ustawodawczą, wybraną jeszcze w końcowym okresie istnienia Związku Sowieckiego. Borys Jelcyn planował powołanie w jej miejsce Dumy Państwowej, do której wybory miały odbyć się 12 grudnia 1993 r. Deputowani Rady Najwyższej nie zamierzali jednak ustąpić. Podjęli próbę odwołania prezydenta Jelcyna, którego miał zastąpić wiceprezydent Aleksandr Ruckoj. W Moskwie trwały zamieszki i demonstracje zwolenników obu stron. Budynek Białego Domu otoczyły tysiące obrońców Rady Najwyższej, a ich z kolei kordony milicji, wojska i jednostek MSW. 24 września 1993 r. Borys Jelcyn anulował paszporty deputowanym, a następnie podpisał dekret, w którym zobowiązał się wypłacać im pensje do końca ich unieważnionej kadencji. Wbrew zamierzeniom Jelcyna metoda kija i marchewki nie przyniosła jednak korzystnych dla strony rządowej rezultatów. Rada Najwyższa uchwaliła obniżenie wymaganego kworum, pozbawiła prezydenta Jelcyna władzy i wybrała Aleksandra Ruckoja na jego następcę. Legalnie urzędujący prezydent Borys Jelcyn starał się zasugerować generałom i wysokiej rangi funkcjonariuszom siłowe rozwiązanie tej sytuacji, czyli przeprowadzenie ataku na Biały Dom. Oni jednak nie podejmowali żadnych decyzji, oczekując na dalszy rozwój wydarzeń[53]. Wówczas to, zdaniem płk. Thomasa, opierającego się na ustnej relacji uczestnika tych wydarzeń, anonimowego rosyjskiego porucznika, który pełnił służbę w jednej z formacji podległych MSW, rosyjskie służby

[52] А.В. Манойло, *Государственная информационная политика...*, s. 259–265, 330.

[53] А. Безбородов, Н. Елисеева, В. Шестаков, *Перестройка и крах СССР. 1985–1993*, Санкт-Петербург 2010, s. 205–210; А.Н. Грешневиков, *Расстрелянный парламент. Документальное повествование о трагических событиях октября 1993 года*, Москва 1996, s. 118, 127–128, 216–218.

http://rcin.org.pl

bezpieczeństwa zastosowały zarządzanie refleksyjne. Sposób przeprowadzenia tej operacji był następujący.

W trakcie rozruchów milicja „pozwoliła" demonstrantom zająć i wykorzystać jeden ze swoich węzłów komunikacyjnych i dostępny na miejscu sprzęt radiowy. W tym czasie w radio na nieczynnej do tej pory częstotliwości nadano „rozmowę" dwóch wysokich rangą anonimowych funkcjonariuszy MSW, omawiających szczegóły szturmu na Biały Dom jakoby przygotowywanego przez wojsko i milicję. Celem ataku miało być oczyszczenie terenów wokół budynku od znajdujących się na nich „okupantów". Podczas „rozmowy" jeden z jej uczestników kilkakrotnie powtarzał: „nieważne, co stanie się z Czeczeńcem, zabijcie go, jeśli będziecie musieli" (*Неважно, что станет с чеченцем. Убейте его, если Вам потребуется*). Z kontekstu dialogu wynika, że wspomniano o Rusłanie Chasbułatowie, Czeczeńcu z pochodzenia, który pełnił funkcję przewodniczącego parlamentu i był jednym z czołowych przywódców rozruchów. Kilka minut po nadaniu tej informacji Chasbułatow i Ruckoj pojawili się na balkonie Białego Domu i zwrócili się do tłumu z żywiołowym apelem o natychmiastowe przejście pod budynek stacji telewizyjnej Ostankino (ros. ТС Останкино) i zajęcie go. W ten sposób Borys Jelcyn zyskał podstawy do siłowego rozprawienia się z przywódcami demonstrantów, którzy do tej pory korzystali z prawa do demonstracji w myśl zasady obywatelskiego nieposłuszeństwa. Wyżej opisany dialog był więc autentyczną rozmową na pokaz (dezinformacją), zainscenizowaną przez rosyjskie służby, której zadaniem było sprowokowanie przywódców tłumu do podjęcia korzystnych dla strony rządowej działań[54]. Mamy tu do czynienia z istotą koncepcji zarządzania refleksyjnego w sytuacji konfliktowej pomiędzy dwiema stronami. Do wrogiego ośrodka przekazano specjalnie spreparowaną i uprawdopodobnioną informację z zakodowanym wzorcem behawioralnym. Informacja ta uwzględniała kontekst całej sytuacji. Wynikiem zastosowania technologii zarządzania refleksyjnego było korzystne dla rządu zachowanie demonstrantów.

Równie interesujący przykład zastosowania teorii sterowania refleksyjnego, tyle że w wymiarze strategicznym, pochodzi z okresu poprzedzającego tzw. wojnę sierpniową, zwaną też wojną pięciodniową. Określenia te odnoszą się do konfliktu o Abchazję i Osetię Południową, do którego doszło pomiędzy Gruzją a Federacją Rosyjską w 2008 r. Biorąc pod uwagę informacyjny aspekt tej wojny, warto podkreślić, że rosyjska interpretacja konfliktu znalazła początkowo szerszy posłuch w niektórych krajach Unii Europejskiej (Francja, Niemcy, Włochy). Informacje o wybuchu gruzińsko-rosyjskich

[54] Т.Л. Томас, *Рефлексивное управление в России…*, s. 86–87.

http://rcin.org.pl

walk pojawiły się w renomowanych serwisach informacyjnych w nocy z 7 na 8 sierpnia 2008 r. Pierwsze zdjęcia, które obiegły wówczas świat, pokazały, jak gruzińska artyleria ostrzeliwuje pogrążone we śnie Cchinwali. Właśnie te obrazy pozwoliły następnie Osetyńczykom i propagandzie rosyjskiej nie tylko wykreować obraz Gruzji jako agresora, lecz także sugerować ludobójczy charakter jej działań, które jakoby spowodowały śmierć 2000 cywilów. Zaprezentowane w ten sposób „fakty" zdawały się wskazywać, że bezpośrednia odpowiedzialność za wywołanie tej wojny spoczywa wyłącznie na stronie gruzińskiej, a Micheilu Saakaszwilim szczególnie. Zaskoczenie Zachodu było całkowite, ponieważ działania Gruzji nie zostały uzgodnione przez jej władze z NATO, taki scenariusz konfliktu nie znajdował także akceptacji w Stanach Zjednoczonych[55].

Tak nakreślony obraz sytuacji odzwierciedlający początkową fazę konfliktu znalazł aprobatę wśród części relacji medialnych w krajach Unii Europejskiej. Potwierdzenie tego stanowią choćby opinie Ralfa Bestego, Uwego Klussmanna i Corduli Meyer, którzy, powołując się rzekomo na niejawny raport OBWE i, opierając się na „anonimowych źródłach w NATO", stwierdzili, że wojnę rozpoczęli Gruzini, którzy zaatakowali Cchinwali, ostrzeliwując miasto za pomocą wyrzutni rakietowych[56]. Po siedmiu latach od tych wydarzeń dysponujemy jednak znacznie precyzyjniejszym obrazem sytuacji. Mimo złożoności i wielowątkowości genezy wojny sierpniowej (tzw. konflikt predeterminowany), należy postawić tezę, że gruziński „atak" był rezultatem prowadzonej przez Rosjan od dłuższego czasu operacji informacyjno-psychologicznej opartej na teorii zarządzania refleksyjnego. Obiektami tej operacji (tzw. audytorium) były zarówno strona gruzińska (przede wszystkim prezydent Saakaszwili), jak i światowa opinia publiczna, zwłaszcza zachodnia. Wskazuje na to kilka poszlak. Ówczesny prezydent FR Dmitrij Miedwiediew w wywiadzie telewizyjnym z 24 grudnia 2008 r., a więc już po zakończeniu walk, pośrednio potwierdził, że za eskalację działań

[55] R. Potocki, *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009, s. 34. Por. M. van Herpen, *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*, London 2014, s. 227–233.

[56] *Ibidem*, s. 40. Por. R. Beste, U. Klussmann, C. Meyer *et al.*, *Wojnę w Gruzji rozpoczęła Rosja*, „Polityka", 22 IX 2008, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/268797,1,wojne-w-gruzji-rozpoczela-rosja.read (dostęp: 5 IX 2024). Na temat informacyjnych aspektów konfliktu zob. T.L. Thomas, *The Bear Went Through the Mountain: Russia Appraises its Five-Day War in South Ossetia*, „Journal of Slavic Military Studies", 2009, nr 22, s. 49–59; P.A. Goble, *Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia*, w: *The Guns of August 2008: Russia' War in Georgia*, red. S.E. Cornell, S. Frederick Starr, New York–London 2009, s. 181–196; H. Tønnessen, P. Kolstø, *Journalistic Identities and War Reporting: Coverage of the 2008 Russian–Georgian War in the Russian Press*, „Scando-Slavica", 2012, nr 58, s. 101–121.

http://rcin.org.pl

zbrojnych odpowiedzialna jest strona rosyjska. Przyznał, że interwencję przygotowywano w celu prewencyjnym, z myślą o „zminimalizowaniu strat" zaraz po tym, jak zaczęto przewidywać, że Gruzja szykuje się do wojny: „podejrzewaliśmy, że u naszego sąsiada nie wszystko było w porządku z umysłem, ale nie spodziewaliśmy się, że aż do tego stopnia"[57].

W kontekście wypowiedzi prezydenta Miedwiediewa niezwykle interesująco prezentuje się analiza szczegółowego profilu psychologicznego prezydenta Saakaszwilego. Stanowi ona przedmiot artykułu autorstwa Wiktora Ruczkina opublikowanego 13 sierpnia 2008 r. w czasopiśmie „Czerwona Gwiazda" („Красная звезда") – głównym organie prasowym Ministerstwa Obrony FR[58]. Na charakter tej publikacji zwrócił uwagę brytyjski analityk wojskowy, płk Charles Blandy, który wysunął hipotezę o zastosowaniu koncepcji sterowania refleksyjnego wobec prezydenta Gruzji[59]. Rosyjscy teoretycy wojen informacyjnych badający prowokacje (zatrudnieni w Instytucie Problemów Zarządzania Rosyjskiej Akademii Nauk uczeni Siergiej Bucharin i Władimir Cyganow), wskazali na trzy główne elementy, na których opiera się jej mechanizm. Są to słabości danej osoby, jej niekompetencja oraz archetypy, czyli wzorce standardowych zachowań w danych sytuacjach. Kluczowym czynnikiem, od którego zależy powodzenie operacji, jest sporządzenie portretu psychologicznego osoby będącej celem prowokacji. Portret taki powinien zawierać informacje o tzw. mechanizmach bazowych, np. o temperamencie, percepcji, specyfice myślenia i samoocenie. Istotne jest także posiadanie informacji dotyczących mechanizmów kompensacyjnych, to znaczy mechanizmów obrony z uwzględnieniem ich i negatywnego, i pozytywnego wpływu na daną osobę. Kluczowym elementem takiego portretu są jednak tzw. punkty ryzyka, czyli sytuacje oddziałujące negatywnie na stabilność osobowości danego człowieka i ograniczające efektywność jego postępowania[60]. Należy podkreślić, że integralną część tekstu Wiktora Ruczkina, oprócz profilu psychologicznego prezydenta Saakaszwilego, stanowi ustęp opisujący modele jego zachowań, co stanowi częściowe nawiązanie do koncepcji modeli refleksyjnych stworzonej przez Władimira Lefewra.

---

[57] R. Potocki, *Wojna sierpniowa...*, s. 35.

[58] В. Ручкин, *Вирус вождизма. Портрет без ретуши*, „Красная звезда", 13 VIII 2008, http://old.redstar.ru/2008/08/13_08/4_06.html (dostęp: 5 IX 2024).

[59] Ch. Blandy, *Provocation, Deception, Entrapment: The Russo-Georgian Five Day War*, Shrivenham 2009, s. 2.

[60] С.Н. Бухарин, В.В. Цыганов, *Методы и технологии информационных войн*, Москва 2007, s. 199–223; *eidem*, Ю.Г. Бочкарева, *Провокации в информационном противоборстве*, „Информационные войны", 2013, nr 1, s. 14–20.

http://rcin.org.pl

Jak już wspomniano, tworzenie modelu refleksyjnego osoby, grupy ludzi lub całego społeczeństwa pozwala przewidzieć hipotetyczne zachowanie się tych podmiotów w danych sytuacjach. Dysponując refleksyjnym modelem prezydenta, rosyjscy wojskowi mogli ocenić, w jaki sposób sprowokować go do określonych działań, jakie formy nacisków wywierać, aby wykreować punkty ryzyka, aktywizując słabości jego charakteru, i w jaki sposób on postąpi, gdy te naciski osiągną punkt krytyczny. Charakterystyka profilu psychologicznego Saakaszwilego sięgająca czasów jego dzieciństwa zawiera m.in. informacje, że prezydent jest impulsywny, posiada skłonność do rywalizacji, łatwo go urazić i zirytować[61]. Przy założeniu, że jest prawdziwa, można przyjąć, że operacja informacyjno-psychologiczna wymierzona w prezydenta przybrała formę kombinacji nacisków siłowych i informacyjnych, aby wciągnąć go w „osetyjską pułapkę". Rosjanie już od początku lipca 2008 r. prowokowali stronę gruzińską, wykorzystując sytuację w Osetii Południowej. Po pierwsze, armia rosyjska prowadziła wówczas manewry wojskowe pod kryptonimem „Kaukaz 2008", w których wzięło udział 8000 żołnierzy i 700 ciężkich pojazdów opancerzonych. Podczas manewrów ćwiczono interwencję zbrojną w „celu wymuszenia pokoju". Po drugie, Rosja tolerowała ataki osetyjskich separatystów na gruzińskie terytorium, a także przypadki przenikania na tereny Osetii Południowej zbrojnych grup złożonych z własnych obywateli[62]. Po trzecie, tzw. rosyjskie siły pokojowe nie próbowały

[61] Г.Г. Почепцов, *Три модели построения информационных операций*, http://psyfactor.org/psyops/infowar35.htm (dostęp: 5 IX 2024).

[62] Kryzys pomiędzy Gruzją a Osetią zaczął narastać, gdy w połowie lipca tzw. nieznani sprawcy dokonali nieudanego zamachu na szefa gruzińskiej administracji w tym okręgu. Tymczasem strona rosyjska rozpoczęła gwałtowną kampanię propagandową, która tylko zintensyfikowała napięcie zbrojne. Celem Rosji było zajęcie terenów osetyjskich administrowanych przez Gruzję oraz niedopuszczenie tego kraju do NATO w grudniu 2008 r. Biorąc pod uwagę sytuację przed wybuchem walk gruzińsko-rosyjskich, można dopatrzyć się analogii do kryzysów w Mołdawii i Abchazji z lat 90. XX w. Kryzysy te przebiegały zawsze według tego samego scenariusza (tzw. *proxy offensive*): najpierw media rozpoczynały agresywną kampanię informacyjną wokół określonego państwa, następnie solidnie uzbrojone bojówki zaczynały atakować siedziby miejscowych władz, wreszcie na pomoc rebeliantom spieszyli ochotnicy z Rosji. W momencie, gdy następowała dalsza eskalacja konfliktu, oficjalnie wkraczał Kreml, który pod pozorem „operacji przywracającej pokój" narzucał walczącym stronom swoją obecność wojskową. Taki scenariusz próbowano po 1 VIII 2008 r. zrealizować także w Osetii Południowej. W tym dniu „nieznani sprawcy" wysadzili w powietrze policyjny pojazd, w wyniku czego zostało rannych pięciu gruzińskich policjantów. Natomiast w kolejnych pięciu dniach dochodziło do metodycznego ostrzału gruzińskich wiosek położonych wokół Cchinwali. Ogień prowadzono z moździerzy i ciężkiej broni maszynowej. Prasa i rosyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych ustawicznie oskarżały Tbilisi o przygotowania do wojny, a po 20 VII 2008 r., rozpoczęły się cyberataki na gruzińskie portale rządowe i sieci komputerowe; R. Potocki, *Wojna*

http://rcin.org.pl

nawet stabilizować napiętej sytuacji, a wręcz przeciwnie – sygnalizowały, że nie są w stanie zapanować nad zachowaniami osetyjskich bojowników. Po czwarte, Kreml od początku sierpnia 2008 r. konsekwentnie straszył światową opinię publiczną perspektywą gruzińskiej agresji wobec „pokojowo nastawionych obywateli rosyjskich". Gdy jednak prezydent Saakaszwili zaproponował osetyjskim „rebeliantom" przerwanie ognia i podjęcie wspólnych negocjacji, ci odpowiedzieli nasileniem ostrzału. W konsekwencji na wieść o naruszeniu przez Rosję integralności terytorialnej Gruzji w Osetii Południowej, prezydent Saakaszwili zdecydował się na atak wyprzedzający[63].

Działania strony rosyjskiej przybierające formę „nacisków siłowych" wyczerpują znamiona metod opisanych przez wspomnianych teoretyków koncepcji zarządzania refleksyjnego przeciwnikiem – Michaiła Jonowa i Siergieja Komowa. Co więcej, za prawdopodobną należy uznać hipotezę, według której forma tych nacisków była uzależniona od modelu refleksyjnego ich obiektu – w tym przypadku prezydenta Gruzji. Przez te działania wdrożono także sterowanie refleksyjne drugim obiektem, czyli zachodnią opinią publiczną, stwarzając obraz konfliktu nieadekwatnego do rzeczywistości. Jak już wspomniano, to stronę gruzińską przedstawiono jako agresora, to wrażenie zaś miał uprawdopodobnić wspomniany już artykuł Wiktora Ruczkina, opublikowany 13 sierpnia 2008 r., w którym ukazano prezydenta Gruzji jako osobę gwałtowną, impulsywną i nieobliczalną, co miało na celu zdyskredytowanie jego pozycji w oczach zachodnich polityków.

Koncepcja sterowania refleksyjnego stała się także ważnym aspektem rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych prowadzonych w ramach „wojny buntowniczej" przeciwko państwu ukraińskiemu. Według Gieorgija Poczepcowa, podobnie jak to miało miejsce w przypadku wojny sierpniowej, rosyjscy eksperci dokonali selekcji czterech głównych obiektów informacyjnego wpływu (audytoriów) i stworzyli ich refleksyjne modele. Operacje informacyjno-psychologiczne prowadzono zatem przeciwko władzom Ukrainy, aby uprawdopodobnić słuszność i sprawiedliwość działań rosyjskiego

---

sierpniowa..., s. 37–38. Na temat terminu *proxy war* zob. A.I. Ahram, *Proxy Warriors: The Rise and Fall of State–sponsored Militias,* Stanford 2011.

[63] „Przez całe lata krzyczano wniebogłosy, że Gruzini ostrzeliwują Cchinwali. Jak to się odbywało? Z punktu w środku miasta Osetyjczycy prowadzili ostrzał gruzińskich wiosek położonych wokół miasta. Gruzini odpowiadali ogniem. Czasem trafili. Czasem ktoś ginął. A wystarczyło przenieść stanowiska ogniowe z miasta na peryferie – wtedy ludzie by nie ginęli. Nie o to wszakże kierownictwu Osetii chodziło. Chodziło o pokazanie agresji ze strony Gruzji. To stary sposób terrorystów z Hezbollachu: urządzić stanowiska ogniowe w środku osiedla, a potem kiedy w odpowiedzi ktoś strzela, a ktoś w tym osiedlu ginie, wynosi się trupy dzieci przed kamery telewizyjne i oskarża drugą stronę o krwawą jatkę", R. Potocki, *Wojna sierpniowa...*, s. 37.

http://rcin.org.pl

przywództwa politycznego. Symetrycznym obiektem tych zabiegów jest też światowa opinia publiczna, szczególnie społeczeństwa i elity państw Unii Europejskiej i Stanów Zjednoczonych (audytorium zewnętrzne). W tym przypadku Federacja Rosyjska zabiega o stworzenie przesłanek do pozytywnego postrzegania jej polityki. Operacje informacyjno-psychologiczne prowadzi się również przeciwko audytorium wewnętrznemu – rosyjskiemu społeczeństwu oraz ludności i władzom państw posowieckich. Zamiarem strony rosyjskiej jest przede wszystkim kształtowanie opinii publicznej, aby uzyskać poparcie własnej polityki, a także zbudować i utrzymać atmosferę zaufania do swoich przywódców. Kluczowym audytorium operacji informacyjno-psychologicznych jest jednak rosyjskojęzyczna ludność zamieszkująca na terytorium Ukrainy, która stanowi podmiot wojny buntowniczej. Rolę tę narzucono jej przez długotrwałą obróbkę psychologiczną[64].

Głównymi paradygmatami tych operacji są dwa aspekty koncepcji zarządzania refleksyjnego: siła nacisku i przeniknięcie do świadomości strony przeciwnej, aby dokonać transformacji obrazu świata opierającego się głównie na semiotyce symboli[65]. Dlatego też wojna informacyjna przeciwko Ukrainie, jak zauważył gen. mjr Aleksandr Michajłow, były szef Zarządu FSB ds. Kontaktów ze Społeczeństwem, obok różnorodnych aspektów łączy w sobie „elementy nacisku i elementy czysto informacyjne"[66]. Do pierwszej z tych kategorii należy zaliczyć przede wszystkim ćwiczenia rosyjskich wojsk lądowych w pobliżu granic Ukrainy oraz nasilającą się od początku 2014 r. aktywność militarną sił powietrznych i floty Federacji Rosyjskiej w rejonie Bałtyku. Celem tych działań jest zastraszenie obcych społeczeństw i ich elit politycznych przez demonstrowanie własnego potencjału militarnego oraz propagandowe wskazanie słabych punktów w systemach obronnych NATO[67].

---

[64] Г.Г. Почепцов, *Три модели построения…*; В. Гусаров, *Силы информационных операций России: каким должен быть ответ Украины?..*

[65] S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 368–369; А. Евсеев, *Семантика военной пропаганды (на примере антитеррористической операции в Славянске)*, http://psyfactor.org/psyops/propaganda23.htm (dostęp: 5 IX 2024). O znaczeniach symboli w propagandzie zob. H.D. Lasswell, D. Lerner, I. de Sola Pool, *The Comparative Study of Symbols. An Introduction*, Stanford 1952.

[66] „Информационная война сегодня состоит из большого количества элементов, как элементов реально работающих, ограничительных элементов, элементов давления, так и элементов чисто информационных", *Информационная война против России: генерал-майор Михайлов перечислил ее элементы для Pravda.Ru. Генерал-майор Михайлов об инфовойнах: Собака лает, караван идет, но мы же не верблюды*, „Правда", 21 III 2014, https://www.pravda.ru/news/society/1201182-war/ (dostęp: 5 IX 2024).

[67] S.J. Cimbala, *Sun Tzu and Salami Tactics…*, s. 363–373; K. Ven Bruusgaard, *Crimea and Russia's Strategic Overhaul*, „Parameters", 2014, t. 44, nr 2, s. 81–90; L. Milevski,

http://rcin.org.pl

W paradygmat nacisku siłowego wpisują się również takie zachowania, jak wywieranie presji gospodarczej na Ukrainę oraz ostentacyjne porwanie Estona Kohvera, doświadczonego oficera estońskiego Policyjnego Komitetu Bezpieczeństwa (est. Kaitsepolitseiamet, KAPO) dokonane 5 września 2014 r. przez funkcjonariuszy FSB, co należy uznać za próbę zastraszenia przez Rosję krajów bałtyckich[68].

Z kolei obraz świata systematycznie i metodycznie narzucany rosyjskojęzycznej ludności Ukrainy propaganda Kremla kształtuje na podstawie geopolityki, która dostarcza naukowej argumentacji. Według raportu NATO sporządzonego za okres od września 2013 do 16 marca 2014 r., dominujące wątki w kreowaniu „obrazu świata" były następujące:

- „Starcie cywilizacji", czyli geopolityczne przeciwstawienie rosyjskiej „cywilizacji eurazjańskiej" antagonistycznej „cywilizacji atlantyckiej" pod przewodnictwem Stanów Zjednoczonych, która jakoby dąży do unicestwienia rosyjskiej państwowości. Potwierdza to Euromajdan, przedstawiany jako sztucznie zaplanowany na Zachodzie jeden z etapów wojny sieciowej przeciw Rosji.
- „Ukraina jako centrum Eurazji", tzn. podkreślenie kluczowej roli Ukrainy w budowie Unii Eurazjatyckiej, stanowiącej przeciwwagę wobec Zachodu. W tym kontekście państwo ukraińskie ukazuje się jako integralną część obszaru kulturowego Eurazji. Warto podkreślić, że jest to zabieg oparty na teorii „obrazów geokulturowych" stworzonej przez rosyjskiego politologa i geopolityka Dmitrija Zamiatina. Według niego obraz geokulturowy to system metafor, uproszczonych znaków i symboli, opisujących cechy rozwoju i funkcjonowania różnych kultur i cywilizacji w kontekście globalnym. Obrazy geokulturowe powstają za pomocą tworzenia metafor kilku podrzędnych obrazów mniejszych regionów geograficznych, ich kultury, mitów i stereotypów. Na przykład w tworzeniu geokulturowego obraz Rosji wykorzystuje się obrazy geograficzne Eurazji, Europy Wschodniej, Morza Bałtyckiego, Morza Czarnego oraz regionów Kaukazu.
- „Ukraińcy i Rosjanie tworzą jeden naród funkcjonujący w geopolitycznej przestrzeni świata rosyjskiego". W tym kontekście podkreśla się jedność rosyjskojęzycznej ludności zamieszkujących przestrzeń postsowiecką ze względu na wspólną tożsamość, kulturę, religię

Strategy versus Statecraft in Crimea, „Parameters", 2014, t. 44, nr 3, s. 23–33; A. Bebler, *Freezing a Conflict: The Russian-Ukrainian Struggle over Crimea*, „Israel Journal of Foreign Affairs", 2014, nr 8, s. 63–73.

[68] J. Hyndle-Hussein, *Państwa bałtyckie wobec konfliktu na Ukrainie*, „Komentarze OSW", 2015, nr 158, s. 2.

http://rcin.org.pl

i historię. Z tych powodów Ukraińcy stanowią integralną część tego świata, który zaistnieje, jeśli przestaną funkcjonować sztucznie ustanowione granice dzielące dawne terytorium Imperium Rosyjskiego, a później ZSRS.

- „Ukraina nie jest niepodległym państwem". W odniesieniu do tego tematu rosyjskie działania informacyjne i propagandowe zmierzają do utrwalenia obrazu Ukrainy jako państwa przejściowego, pozbawionego geopolitycznej przeszłości, znajdującego się pomiędzy blokiem eurazjatyckim i atlantyckim.
- Wielka Wojna Ojczyźniana trwa nadal, faszyści na Ukrainie nie zostali jeszcze pokonani". Rosyjskie media posługują się semiotyczną transformacją takich określeń, jak „faszysta", „banderowiec", „bandyta", „nazista", pochodzących z czasów II wojny światowej. Transformacja ta polega na nadaniu im współczesnego kontekstu w celu ideowej dyskredytacji przeciwnika, czyli władz ukraińskich.
- „Zachód uległ podziałowi". Ten element obrazu świata wymaga szczególnej uwagi, gdyż jest on przeznaczony także dla światowej opinii publicznej. Propaganda rosyjska dąży do tworzenia i uwypuklania rozdźwięków i podziałów w świecie zachodnim, zwłaszcza pomiędzy Niemcami, które ukazuje się jako kraj uzależniony od importu rosyjskiego gazu, a pozostałymi państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Działania propagandy i dyplomacji rosyjskiej determinuje także chęć wywołania konfliktu pomiędzy Unią Europejską a Stanami Zjednoczonymi. Przykładem tego było choćby wykorzystanie niefortunnej wypowiedzi Victorii Nuland i propozycja rozbioru Ukrainy, przedstawiona przez Władimira Żyrinowskiego polskim władzom[69].

Wykreowany w ten sposób nowy obraz świata tworzy podatny grunt do tworzenia światopoglądu determinującego określone postawy, a te z kolei wywierają wpływ na podejmowanie decyzji i działania. Manipulacja odbywa

[69] Zob. *Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2014, s. 21–26; H. Reisinger, A. Gol'c, *Russia's Hybrid Warfare. Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence*, „Research Paper", 2014, nr 105, s. 5–8. Por. С.В. Устюгов, *К вопросу об информационной ситуации, складывающейся вокруг Российской Федерации на фоне событий в Украине*, „Информационные войны", 2014, nr 3, s. 23–29; Г.Г. Почепцов, *Невоенный инструментарий войны: люди, медиа и образы*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/561/2014-06-08-nevoennyy-ynstrumentaryy-voyny-lyudy-medya-y-obrazy/ (dostęp: 5 IX 2024). Na temat obrazów geokulturowych zob. Д.Н. Замятин, *Историко-географические образы России. Стратегии интерпретации историко-географических образов России*, „Мир России", 2002, nr 2, s. 106–119, 132–133.

http://rcin.org.pl

się za pomocą wpisujących się w jego kontekst impulsów, co stanowi istotę koncepcji sterowania refleksyjnego. Jak ujął to jeden z rosyjskich analityków, impulsy te to słowa i symbole, które oddziałują na zasadzie języków spustowych. Rosyjskojęzycznych mieszkańców wschodniej Ukrainy postawiono przed wyborem pomiędzy dwoma światami – starym i nowym: albo perspektywa „rosyjskiej dominacji na obszarze byłego ZSRS", albo „globalny Majdan" (czyli całkowity chaos); albo opowiadamy się za rosyjskim Krymem i rosyjską Ukrainą, przeciw USA, NATO i atlantyzmowi, albo za wojną, wolną (od nas) Ukrainą i faszyzmem, przeciwko Putinowi (patriocie) a także za atlantyzmem, „zgniłym Zachodem", tzn. Paktem Północnoatlantyckim i Unią Europejską[70].

Z przytoczonych powyżej wybranych przykładów wynika, że rosyjskie operacje informacyjno-psychologiczne w znacznej części bazują na paradygmacie zarządzania refleksyjnego przez pośrednie sterowanie przeciwnikiem wywierane działaniem na jego świadomość i wolę, którego twórcą był Władimir Lefewr. W ciągu 40 lat teoria rosyjskiego uczonego ulegała ciągłemu doskonaleniu, stając się obiektem badań ekspertów wywodzących się z armii lub cywilnych służb specjalnych. We współczesnej Rosji znajduje także szerokie zastosowanie nie tylko w kwestiach związanych z konfliktami i bezpieczeństwem informacyjnym, lecz także w wielu naukach społecznych, stanowiąc podstawę procesów modernizacyjnych. Intencją autora niniejszego opracowania jest również zwrócenie uwagi na teorię refleksji i sterowania refleksyjnego ze względu na możliwość ich wykorzystania w naukach o bezpieczeństwie. Teoria ta może też znajdować zastosowanie w tworzeniu tzw. modeli refleksyjnych przestępców, terrorystów, a nawet całych grup i organizacji. Warto nadmienić, że podobne badania prowadzi się także w Polsce, wykorzystując tzw. teorię układów samodzielnych (jej twórcą był Marian Mazur), która służy m.in. do sporządzania psychologicznych profilów przestępców i typowania przywódców organizacji przestępczych[71]. Niemniej jednak należy podkreślić, że koncepcja modelu

---

[70] Г.Г. Почепцов, *Новые варианты информационной войны. Российско-украинский конфликт*, https://ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Pochepcov_Novye_varianty_informacionnoj_vojny.htm (dostęp: 5 IX 2024); J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej…*, s. 25–26. Por. Г.Г. Почепцов, *Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11533/2014-08-10-osobennosty-propagandystskykh-mekhanyzmov-s-dvukh-storon-rossyysko-ukraynskogo-konflykta/ (dostęp: 5 IX 2024).

[71] Zob. M.A. Kędzierski, *Zastosowanie rozwinięcia teorii układów samodzielnych na potrzeby typowania przywództwa organizacji przestępczej-analiza psychocybernetyczna*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, nr 9, s. 128–144. Por. J. Kossecki, *Cybernetyka społeczna*, Warszawa 1981, s. 567–577; *idem*, *Elementy nowoczesnej wiedzy o sterowaniu*

http://rcin.org.pl

refleksyjnego znacznie wykracza poza pojęcie profilu psychologicznego. Co więcej, jak uważa rosyjski uczony, znacznie go przewyższa[72].

Przebieg konfliktów z lat dziewięćdziesiątych XX w. i na początku bieżącego stulecia pokazuje, że działania informacyjne stały się integralną częścią polityki państwa rosyjskiego. W tym względzie Rosja nie tylko wyprzedziła czołowe kraje europejskie, lecz z powodzeniem zaczęła także rywalizować o zdobycie przewagi w globalnej przestrzeni informacyjnej z takimi mocarstwami, jak Stany Zjednoczone i Chiny. Co więcej, intensywny rozwój koncepcji prowadzenia wojen informacyjnych i systematyczne ich stosowanie zmieniły znaczenie pojęcia siły i potęgi państw. Wśród czynników wywierających wpływ na potęgę danego kraju, oprócz liczby ludności, terytorium i potencjału gospodarczego, coraz większą rolę odgrywają: społeczne morale, integralność tożsamościowa narodów oraz zdolność poszczególnych aktorów konfliktu do narzucenia innym społeczeństwom swojej wizji porządku politycznego i gospodarczego. Są to elementy, które stają się celem agresji informacyjnej m.in. przez opisaną w niniejszym opracowaniu metodę sterowania refleksyjnego.

Mając na uwadze intensywny rozwój teorii i praktyki walki informacyjnej w Rosji, należy wnioskować, że operacje informacyjno-psychologiczne będą kontynuowane. Dlatego też istotnym zadaniem uczonych i profesjonalnych ośrodków analitycznych powinno być pogłębienie badań nad rolą zarządzania refleksyjnego w wojnach informacyjnych i demaskowanie rosyjskich metod sterowania obrazami świata, do których zalicza się wspomniana technologia.

---

ludźmi. Socjotechnika, Socjocybernetyka, Psychocybernetyka. Skrypt dla oficerów Policji, Kielce 2001, s. 126–168.

[72] В.А. Лефевр, *Рефлексивное управление, моделирование и мораль...*, s. 454.

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 9

Wybory prezydenckie jako narzędzie destabilizacji państw w teorii i praktyce rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XX i XXI wieku*

Wstęp

Ukształtowanie się współczesnego modelu demokracji pośredniej zrodziło potrzebę stworzenia mechanizmów, za pomocą których obywatele mogliby wywierać wpływ na skład osobowy parlamentu oraz innych organów reprezentujących suwerena. Tym mechanizmem są wybory służące do obsadzania rozmaitych stanowisk w państwie – od poziomu lokalnego aż po stanowisko głowy państwa, a także do wyłaniania stanowiących ciał kolegialnych – od organów uchwałodawczych w gminach aż po organy ustawodawcze. Prawo do udziału w rzetelnie przeprowadzanych wyborach należy do podstawowych praw człowieka i obywatela. Wybory w państwie demokratycznym są cykliczne i rywalizacyjne, co oznacza, że muszą się odbywać w stałych odstępach czasu, a ponadto obywatele muszą mieć zagwarantowaną możliwość dokonania wyboru spośród niezależnych ofert politycznych. Cykliczność oznacza, że rządzący otrzymują legitymację do sprawowania władzy na określony czas, po którego upływie muszą ponownie poddać się weryfikacji wyborców. Rywalizacja polega na stworzeniu warunków do istnienia opozycji politycznej (opartej na niekwestionowanej swobodzie organizowania się partii politycznych) i zakazie jej eliminowania przez zastosowanie środków przymusu państwowego[1].

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2019, t. 11, nr 21, s. 13–43. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] M. Rachwał, *Wybory we współczesnym państwie demokratycznym,* w: *Uwarunkowania i mechanizmy partycypacji politycznej*, red. *idem*, Poznań 2017, s. 54–55; *idem, Władza ludu czy elit politycznych? Próba zdefiniowania współczesnej demokracji*, „Przegląd Politologiczny", 2013, nr 1, s. 69–82; W. Wojtasik, *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012, s. 20–29, 45–49.

http://rcin.org.pl

Wybory wywierają zatem wpływ na całokształt zewnętrznej i wewnętrznej polityki państwa. Dlatego też problematyka dotycząca ochrony procesu wyborczego, rozumianego jako proces polityczny, czyli ciąg zdarzeń zachodzących pomiędzy decyzją o ogłoszeniu wyborów a upublicznieniem ich wyników jest zasadnicza z punktu widzenia bezpieczeństwa państw, bloków militarno-politycznych itp.[2] Potwierdza to komunikat Komisji Europejskiej z 12 września 2018 r., według której:

> zapewnienie odporności systemów demokratycznych Unii stanowi część unii bezpieczeństwa: ataki na infrastrukturę wyborczą i systemy informatyczne obsługujące kampanie wyborcze to zagrożenia o charakterze hybrydowym, które wymagają od Unii interwencji. Prowadzenie politycznie motywowanych kampanii dezinformacyjnych w internecie, w tym również przez państwa trzecie, służących dyskredytowaniu i delegitymizacji wyborów, uznano za coraz większe zagrożenie dla naszych demokracji. W ramach swoich uprawnień Unia Europejska powinna podejmować wszelkie działania w celu obrony jej procesów demokratycznych przed manipulacją ze strony państw trzecich lub podmiotów prywatnych. Kampanie wyborcze pokazały, że w czasie, w którym odbywają się wybory, obywatele są szczególnie narażeni na ukierunkowaną dezinformację. Ataki te wpływają na integralność i uczciwość procesu wyborczego oraz na zaufanie obywateli do wybranych przedstawicieli i jako takie zagrażają demokracji[3].

Lektura treści komunikatu wskazuje, że KE nawiązuje do narzędzi i metod wywierania wpływu na wybory w Stanach Zjednoczonych, we Francji i w Niemczech przez Federację Rosyjską. Według KE głównym celem rosyjskiej ingerencji jest podważenie integralności i uczciwości procesu wyborczego, a co za tym idzie – zaufania obywateli do władz i modelu demokratycznego. Wydaje się jednak, że diagnoza rosyjskich celów postawiona przez KE jest pobieżna i nieprecyzyjna. W tym kontekście warto przywołać opinie funkcjonariuszy i ekspertów wywodzących się z resortów siłowych FR. Według Siergieja Rastorgujewa, zmiana formy rządzenia państwami w większości krajów świata, a przede wszystkim transformacja mechanizmów otwierających drzwi do władzy, doprowadziły do powstania nowej formy ekspansji

---

[2] J. Szymanek, *Bezpieczeństwo procesów wyborczych (uwagi* de lege lata *i* de lege ferenda *na tle rozwiązań stosowanych w państwach demokratycznych)*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu", 2017, nr 1(53), s. 9–10; A. Antoszewski, *Proces i zmiana polityczna*, w: *Studia z teorii polityki*, t. 1, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999, s. 201.

[3] *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zapewnienie wolnych i uczciwych wyborów europejskich. Wkład Komisji Europejskiej na spotkanie przywódców w Salzburgu w dniach 19–20 września 2018 r.*, s. 2, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52018DC0637 (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

państwa[4]. Techniki, które zostały w niej zastosowane, pozwalają na rozpatrywanie walki o władzę w tym lub innym kraju jako jednej z form prowadzenia wojny informacyjnej. Istota tej wojny polega na opanowywaniu państw i narodów przez wprowadzanie w szeregi przywódców obcego kraju własnych popleczników, zwolenników własnej ideologii i własnych interesów wyłącznie za pomocą metod informacyjnego wpływu, zwanych demokratycznymi wyborami. Jak podkreśla Rastorgujew, tylko naiwna osoba może uwierzyć, że wybór głowy państwa lub prezydenta danego kraju jest dziełem mieszkańców tego kraju i nie ma związku z geopolityką. W świecie, w którym najróżniejsze nurty społeczne i polityczne są powiązane ścisłymi relacjami gospodarczymi oraz informacyjnymi, państwa nie tylko monitorują proces walki o władzę u sąsiadów, lecz także wywierają na niego wpływ, wykorzystując – jeśli to konieczne – wszystkie dostępne narzędzia, a nie tylko własne służby specjalne[5]. Tę opinię potwierdza analiza autorstwa Andrieja Manojły, według którego rosyjska praktyka wyraźnie pokazuje, że z punktu widzenia wojny informacyjnej wybory stanowią jej integralne zjawisko, w którym są zawarte: dezinformacja, propaganda, lobbing, manipulacja, kryzys kontrolowany i szantaż – techniki stosowane w dowolnej kombinacji[6]. Manojło podkreśla, że wykorzystanie kampanii wyborczych

---

[4] Siergiej Rastorgujew (18 IV 1958 – 12 VII 2017) – płk Federalnej Służby Bezpieczeństwa, rosyjski naukowiec, publicysta, filozof i pisarz, założyciel krajowej szkoły wojny informacyjnej. Był członkiem korespondencyjnym Akademii Kryptografii FSB, pełnił także funkcję zastępcy dyrektora Moskiewskiego Instytutu Nowych Technologii Informatycznych FSB; *Положение о Федеральной службе безопасности Российской Федерации (утв. Указом Президента РФ от 11 августа 2003 г. N 960)*, http://base.garant.ru/12132066/ (dostęp: 5 IX 2024), *Структура ФСБ: Центральный аппарат*, https://agentura.ru/profile/federalnaja-sluzhba-bezopasnosti-rossii-fsb/struktura-fsb-centralnyj-apparat/ (dostęp: 5 IX 2024).

[5] С.П. Расторгуев, *Философия информационной войны*, Москва 2003, s. 340.

[6] Andriej Wiktorowicz Manojło (ur. 14 X 1975) – płk FSB, profesor politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim i członek Komitetu Naukowego przy Radzie Bezpieczeństwa FR. W 1998 r. podjął służbę w FSB, rok później ukończył Kurs Przygotowania Kadr Kierowniczych FSB (ros. Факультет подготовки руководящих кадров, ФПРК) w Akademii FSB w Moskwie. Kształcił się w ramach specjalności „działalność operacyjna". W latach 1999–2002 oddelegowany do realizacji zadań służbowych (praca na kierunku informacyjno-analitycznym) w rosyjskich ambasadach w Danii i Norwegii. Od 2012 r. jest profesorem Katedry Politologii na Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim. Obszar jego zainteresowań naukowych obejmuje takie zagadnienia, jak: polityka zagraniczna Rosji, stosunki międzynarodowe, wojny informacyjne ze szczególnym uwzględnieniem czynników cywilizacyjno-kulturowych oraz problematyka operacji psychologicznych i „kolorowych rewolucji". Tytuł rozprawy doktorskiej Manojły brzmi: *Polityka informacyjna państwa w warunkach wojny psychologicznej*; zob. А.В. Манойло, *Биография*, http://andreymanoylo.vov.ru/biografia.html (dostęp: 18 III 2019); *Манойло Андрей Викторович*, https://psyfactor.org/autors/manoylo.htm (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

do realizacji celów politycznych lub innych stało się dziś elementem twardej rzeczywistości. Ponadto zauważa, że masowe wykorzystanie mediów oraz innych środków oddziaływania w procesie wyborczym powoduje ich znacznie większy wpływ na ludzką świadomość i podświadomość[7].

Opinie rosyjskich ekspertów wskazują jednoznacznie, że celem rosyjskiej ingerencji w proces wyborczy jest nie tylko podważenie uczciwości wyborów i zdyskredytowanie demokracji, lecz także – przede wszystkim – zdestabilizowanie sytuacji wewnętrznej w niektórych krajach i doprowadzenie do zwycięstwa partii przychylnie ustosunkowanych do polityki Kremla. Dlatego też demokratyczne wybory są postrzegane przez rosyjskich geopolityków jako dogodny moment walki informacyjnej i narzędzie desuwerenizacji państw. Celem autora niniejszego artykułu jest przedstawienie środków i metod wywierania wpływu na wybory przez Federację Rosyjską. Zostanie to omówione głównie na przykładzie wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych, które odbyły się 8 listopada 2016 r., ale w opracowaniu nawiązano również do wyborów prezydenckich we Francji z 23 kwietnia i 7 maja 2017 r. Należy jednak podkreślić, że w porównaniu ze Stanami Zjednoczonymi, przykłady ingerencji Rosji we francuski proces wyborczy, opublikowane w prasie i literaturze, nie są liczne. To powoduje, że pomiędzy utrwalonym w opinii publicznej obrazem rosyjskich działań w Stanach Zjednoczonych i Francji jest znaczna dysproporcja. W niniejszym artykule wykorzystano głównie opracowania rosyjskich geopolityków i osób związanych z rosyjskimi służbami specjalnymi, zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym. Rozprawy ich autorstwa mają znaczenie zasadnicze, ponieważ stanowią odzwierciedlenie działań stosowanych w praktyce. Rosyjskie opracowania starano się skonfrontować z przygotowanymi w różnych krajach raportami, analizami, opracowaniami i dokumentami rządowymi, które zawierają informacje dotyczące metod i środków wywierania wpływu przez FR na wybory w USA i we Francji.

9.1. Charakterystyka rosyjskich operacji informacyjno--psychologicznych w kontekście wyborów prezydenckich

Do prób wywierania wpływu przez służby bloku wschodniego na amerykański proces wyborczy dochodziło już w okresie zimnej wojny. Odbywało się to przez wykorzystywanie tzw. środków aktywnych (inna nazwa: działania

[7] А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов, *Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны*, Москва 2012, s. 326.

http://rcin.org.pl

aktywne, ros. *активные мероприятия*). Według autorów opracowania pt. *Wywiad polityczny z terytorium ZSRS,* zalecanego przez I Zarząd Główny KGB jako podręcznik dla słuchaczy Instytutu Czerwonego Sztandaru im. Jurija Andropowa w Moskwie (obecnie Akademia Wywiadu Zagranicznego), kształcących się w ramach dyscypliny specjalnej nr 1 (wywiad) i kursu dla funkcjonariuszy operacyjnych wywiadu zagranicznego, środki (działania) aktywne to:

> działania o charakterze agenturalno-operacyjnym, ukierunkowane na: udzielanie wszechstronnego wsparcia w realizacji założeń polityki zagranicznej KPZR, wdrażanie sowieckich inicjatyw na rzecz poprawienia sytuacji międzynarodowej, ograniczanie wyścigu zbrojeń, zakłócanie agresywnych planów i aspiracji państw imperialistycznych, osłabianie politycznych, wojskowych, ekonomicznych oraz ideologicznych pozycji imperializmu, wywieranie wpływu na politykę zagraniczną i sytuację wewnętrzną państw imperialistycznych w sposób korzystny dla ZSRS, wzmacnianie lub osłabianie pozycji partii politycznych, innych organizacji i grup, poszczególnych polityków, działaczy społecznych oraz innych osób publicznych, wspieranie światowego ruchu komunistycznego i ruchów narodowo-wyzwoleńczych, dezintegrację i kompromitację antysowieckich organizacji emigracyjnych[8].

Metody wykorzystania środków (działań) aktywnych różniły się w zależności od charakteru wykonywanych zadań i zdolności agenturalno-operacyjnych służb specjalnych. Najczęściej stosowano dezinformację, ekspozycję, kompromitację i tzw. specjalny pozytywny wpływ (tj. inspirację). W praktyce wszystkie te metody stosowano równocześnie, co zwiększało skuteczność prowadzonych działań[9].

Wśród działań aktywnych najskuteczniejszym środkiem do wywierania wpływu na przebieg wyborów była kompromitacja. Według autorów opracowania pt. *Wywiad polityczny z terytorium ZSRS* celem kompromitacji było wyrządzenie wrogowi jak największych szkód politycznych i moralnych przez podważenie autorytetu i osłabienie pozycji instytucji państwowych, organizacji politycznych, społecznych, religijnych, antysowieckich ośrodków emigracyjnych oraz pozycji konkretnych osób w krajach kapitalistycznych. Odbywało się to przez nagłaśnianie i przybliżanie zainteresowanym

---

[8] В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, *Политическая разведка с территории СССР. Учебное пособие КГБ,* Москва 1989, s. 86. Por. *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей, Учебное пособие КГБ,* Первое главное управление КГБ СССР, Москва 1970, s. 51–53; *Контрразведывательный словарь,* red. Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов, Москва 1972, s. 90–91. Szerzej na ten temat: R. Godson, R.H. Schultz, *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy,* New York 1984, s. 7–34; J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy,* Warszawa 2017, s. 28.

[9] В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, *Политическая разведка…*, s. 86.

http://rcin.org.pl

osobom specjalnie przygotowanych materiałów oraz informacji, prawdziwych lub fałszywych[10].

Znakomitym przykładem wykorzystania kompromitacji są działania czechosłowackiego wywiadu nadzorowane przez KGB podczas wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 1964 r. Jak opisuje Ladislav Bittman, który w latach 1954–1968 pełnił służbę w I Zarządzie czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost, StB), celem operacji było skompromitowanie kandydata partii republikańskiej, ideowego antykomunisty Barry'ego Goldwatera, przez dystrybucję kilku tysięcy kopii ulotki zawierającej informacje na temat jego rasistowskich poglądów. Materiały trafiły do rezydentury czechosłowackiego wywiadu pocztą dyplomatyczną. Ulotka zawierała treści pochodzące z amerykańskiej prasy i książek, które uzupełniono sfałszowanymi informacjami, a następnie rozesłano pocztą do instytucji państwowych, redakcji gazet i osób publicznych[11]. Kreowanie wizerunku Goldwatera jako rasisty było tylko jedną z operacji prowadzonych przeciwko jego kandydaturze przez KGB. Za pośrednictwem wydawnictwa należącego do członków Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych – LeRoya Wolinsa i Davida S. Cantera – rozpowszechniano np. broszurę dotyczącą rzekomego spisku z udziałem Goldwatera. Ten spisek miał być zawiązany przez kandydata partii republikańskiej i konserwatywne stowarzyszenie John Birch Society w celu zorganizowania puczu i wywołania krwawego powstania, które miało umożliwić przejęcie władzy w Stanach Zjednoczonych przez radykałów. Zwycięstwo w listopadowych wyborach odniósł Lyndon B. Johnson, który zdobył 61 proc. głosów, co było największym odsetkiem głosów w historii wyborów w USA. Goldwater natomiast uzyskał większość tylko w sześciu stanach, w tym w rodzinnej Arizonie. Niewątpliwy wpływ na przegraną Goldwatera miały działania aktywne prowadzone przez KGB oraz inne służby bloku wschodniego[12].

Lektura opracowań rosyjskich ekspertów wywodzących się z kręgu służb specjalnych wskazuje, że zainteresowanie nowoczesnymi metodami wywierania wpływu na wybory rosło wraz z rozwojem technologii informatycznych.

---

[10] *Ibidem*, s. 87.

[11] *Testimony of Lawrence Britt. Hearing before the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judicary United States Senate. Ninety Second Congress. First Session, May 5, 1971*, Washington 1971, s. 4–6; J. Barron, *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York 1974, s. 196; D.E. Tromblay, *Political Influence Operations: How Foreign Actors Seek to Shape U.S. Policy Making*, Lanham–Boulder–London–New York 2018, s. 33.

[12] H. Romerstein, S. Levchenko, *The KGB Against the „Main Enemy": How the Soviet Intelligence Service Operates against the United States*, Lexington–Massachussets–Toronto, s. 272–273.

http://rcin.org.pl

Począwszy od lat dziewięćdziesiątych XX w. wybory postrzegano jako wydarzenie o charakterze społeczno-politycznym, które powinno stanowić ważny cel walki informacyjnej. Podobnie jak w przypadku działań aktywnych, celem operacji informacyjno-psychologicznych prowadzonych w okresie przedwyborczym, w czasie kampanii wyborczych oraz w dniu głosowania jest sterowanie kandydatami i przedstawicielami partii politycznych oraz doprowadzenie do destabilizacji państwa przez wywieranie wpływu na zachowania poszczególnych grup społecznych[13].

Operacja informacyjno-psychologiczna to zespół środków, metod i technik oddziaływania psychologicznego, skoordynowanych ze sobą z uwzględnieniem celu, miejsca i czasu oraz stosowanych wobec ściśle określonych grup ludności lub pojedynczych osób. Celem tego typu operacji jest kształtowanie nastrojów (np. kreowanie atmosfery niezadowolenia), opinii (np. wpływanie na brak zaufania do władzy państwowej), wartości i uczuć (np. prowokowanie niepokoju, niepewności, strachu) w sposób korzystny dla agresora. Chodzi przede wszystkim o wprowadzenie do świadomości osób lub grup społecznych obcej im ideologii i postaw przez tworzenie fałszywych stereotypów oraz narzucenie takiego modelu świata, który implikuje zachowania pożądane przez nieprzyjaciela (np. tworzenie struktur opozycyjnych i organizowanie działań antyrządowych). To z kolei umożliwia destabilizację społeczeństwa przez „rozkładanie go od środka" oraz przygotowywanie warunków umożliwiających realizację działań politycznych, gospodarczych i wojskowych pomyślnych dla wroga[14].

Termin „operacja informacyjno-psychologiczna" jest więc tożsamy z pojęciem działań aktywnych. Należy bowiem pamiętać, że adaptując zachodnie teorie i terminologię, Rosjanie kierują się własnymi założeniami i logiką oraz przystosowują je do własnych potrzeb. To umożliwia maskowanie metod doskonalonych przez dziesięciolecia przez sowieckie służby specjalne, co potwierdza opinia autorów opracowania przygotowanego pod auspicjami Służby Wywiadu Zagranicznego FR pt. *Historia rosyjskiego wywiadu*

---

[13] А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов, *Государственная информационная политика...,* s. 326–328.

[14] В.Е. Макаров, *Политические и социальные аспекты информационной безопасности*, Таганрог 2015, s. 162; А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов, *Государственная информационная политика...*, s. 486–487; *Военно-психологический словарь-справочник*, red. Ю.П. Зинченко, Москва 2010, s. 221; С.Н. Бухарин, Ю.А. Матвиенко, *Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе*, „Информационные войны", 2008, nr 4, s. 2–9; Г.Г. Почепцов, *Информационно-психологическая война*, Москва 2000, s. 49–50. Por. В.Г. Крысько, *Словарь-справочник по социальной психологии*, Москва, 2003, s. 230–231, 238–239.

http://rcin.org.pl

zagranicznego. Podkreślają oni, że w okresie zimnej wojny, na różnych etapach pracy wywiadowczej, w celu dezinformowania wywiadów państw przeciwnych ZSRS stworzono kilka oficjalnych terminów, takich jak: akcje wpływu (ros. *акции влияния*), dezinformacja operacyjna (ros. *оперативная дезинформация*), środki (działania) aktywne (ros. *активные мероприятия*), gry operacyjne (ros. *оперативные игры*), środki wsparcia (ros. *мероприятия содействия*) itp. Bez względu na różnicę pomiędzy tymi terminami, wszystkie one oznaczały – i nadal oznaczają – kompleks działań mających na celu wprowadzenie w błąd rzeczywistego lub potencjalnego przeciwnika, a także zyskanie korzystnej dla siebie reakcji obiektu wpływu, niemożliwej do osiągnięcia przez zastosowanie jawnych metod i środków[15].

W najbardziej ogólnej formie operacje informacyjno-psychologiczne prowadzone podczas kampanii wyborczej przeciwko kandydatowi, grupie osób ubiegających się o urzędy lub przeciwko wyborcom można podzielić na: operacje pozytywne, czyli takie, które są ukierunkowane na podniesienie oceny kandydata i zwiększenie jego elektoratu, oraz operacje negatywne, których celem jest obniżenie wiarygodności konkurentów, a tym samym zmniejszenie grona ich potencjalnych wyborców. Zarówno jedne, jak i drugie można prowadzić, opierając się na:

- Białym PR (białej propagandzie), wykorzystywanym przez zidentyfikowanego nadawcę, który nie ukrywa swojego pochodzenia i charakteru; są to przede wszystkim rządowe środki masowego przekazu (w przypadku FR np. Sputnik i RT, a także polityczne, państwowe, religijne lub inne instytucje, think tanki i fundacje, które zostały oficjalnie powołane do prowadzenia tego rodzaju działalności i nie tuszują swoich intencji oraz ideologii – ich podstawowe zadanie polega na budowaniu wiarygodności wśród odbiorców.
- Szarym PR (szarej propagandzie) – mamy z nim do czynienia wtedy, gdy środki masowego przekazu mnożą informacje bez podania ich źródła lub źródeł przekazu, które są lub mogą być niepoprawnie zidentyfikowane. Szary PR stosuje się w celu zdezorientowania przeciwnika i podania w wątpliwość jego prawdomówności, wiarygodności, kompetencji, uczciwości itp. Znakomitym przykładem narzędzi szarego PR są rezonatory dezinformacji w postaci mediów społecznościowych i portali internetowych.

---

[15] *История российской внешней разведки*, t. 2: *1917–1933 годы*, red. Е. Примаков, Москва 2014, s. 13. Por. T.L. Thomas, *The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare*, w: *Volume III of Information Age Anthology: The Information Age Military*, red. D.S. Alberts, D.S. Papp, Washington 2001, s. 783; J. Darczewska, *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015, s. 14–15.

http://rcin.org.pl

– Czarnym PR (czarnej propagandzie) – charakteryzuje się on wykorzystaniem fałszywego źródła przekazu, za którym ukrywa się rzeczywisty nadawca rozpowszechniający dezinformację, plotki, pogłoski, mity, sfabrykowane listy, graffiti i ulotki, przedstawiane jako twory organizacji podziemnych lub opozycyjnych[16]. Są to przeważnie materiały wytworzone przez służby specjalne, których autorstwo przypisuje się fikcyjnym lub prawdziwym organizacjom i obywatelom znajdującym się na terenie kraju będącego obiektem agresji. Przykładem takich działań prowadzonych z reguły przez służby specjalne jest tworzenie sieci organizacji pozarządowych, które są powoływane zgodnie z przepisami prawa kraju, w którym funkcjonują. Faktycznie zajmują się one podważaniem prestiżu i wiarygodności instytucji stojących na straży prawa, zwłaszcza organów ścigania i sił zbrojnych, kupowaniem środków masowego przekazu, desygnowaniem kandydatów do wyborów oraz infiltracją wybranych organów rządowych i samorządowych, co odbywa się pod legendą „obrony wartości demokratycznych"[17].

Według rosyjskich ekspertów dyskredytacja kandydata następuje dwutorowo: przez przeprowadzenie ataku frontalnego oraz ataku partyzanckiego, z wykorzystaniem wspomnianych technik. Do ataku frontalnego dochodzi niezwykle rzadko: podczas wystąpienia w mediach ujawnia się kompromitujące fakty z życiorysu konkurenta. Przeprowadzenie tego typu ataku jest najbardziej skuteczne w okresie od czterech do sześciu dni przed wyborami. Znacznie częściej preferuje się przeprowadzenie ataku partyzanckiego, polegającego na wykorzystaniu podmiotów pozornie niezwiązanych z ośrodkiem inicjującym działania. Z reguły odbywa się to przez podanie do publicznej wiadomości kompromitujących informacji lub dezinformacji, niszczących wizerunek kandydata, co może wpłynąć na świadomość wyborców. Najskuteczniejszą formą takich działań są operacje informacyjno-psychologiczne prowadzone w sieci internetowej[18]. Rosyjscy analitycy wyróżniają trzy rodzaje takich operacji:

1) E k s p l o z j ę i n f o r m a c y j n ą (ros. *информационный взрыв*) – to pomnażanie jednej lub wielu informacji w jak najkrótszym czasie

[16] Ю.А. Матвиенко, *Аналитическая реконструкция информационно-психологической операции против кандидата навыборную должность как один из методов противодействия нелегитимным избирательным технологиям*, „Информационные войны", 2009, nr 3, s. 72–74. Por. *Контрразведывательный словарь…*, s. 234–235.

[17] M. Ajir, B. Vailliant, *Russian Information Warfare: Implications for Deterrence Theory*, „Strategic Studies Quarterly", 2018, nr 12, s. 80.

[18] А.А. Максимов, *Чистые и грязные технологии выборов в Россий*, Москва 1999, s. 182–184; С.П. Расторгуев, М.В. Литвиненко, *Информационные операции в сети Интернет*, Москва 2014, s. 15–17.

http://rcin.org.pl

przez jak najwięcej kanałów komunikacyjnych (portale, media społecznościowe) w celu wywołania silnej reakcji emocjonalnej wśród określonej grupy społecznej i spowodowanie takich działań władz, które są korzystne z punktu widzenia agresora. Eksplozje informacyjne organizuje się na bazie różnego rodzaju ekscesów, czyli gwałtownych odchyleń od norm kulturowych, politycznych, obyczajowych itd. obowiązujących w danym społeczeństwie[19]. Przykładem eksplozji informacyjnej jest wyciek dokumentów rzekomo pozyskanych przez rosyjskich hakerów ze sztabu wyborczego Emmanuela Macrona, które zawierały informacje o treści pornograficznej i światopoglądowej kompromitujące jego współpracowników. Zostały one opublikowane w internecie i rozpowszechnione na masową skalę 7 maja 2017 r., zaledwie w ciągu 3,5 godziny. Nastąpiło to 48 godzin przed otwarciem lokali wyborczych. Wybór czasu przeprowadzenia operacji nie był przypadkowy – francuskie prawo wyborcze zabrania bowiem kandydatom udzielania publicznych wypowiedzi dwie doby przed głosowaniem. Operacja rosyjskich służb uniemożliwiła kandydatowi odniesienie się do tych informacji[20].

---

[19] А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны", 2016, nr 3, s. 3–6.

[20] J.B. Jeangène Vilmer, A. Escorcia, M. Guillaume, J. Herrera, *Les Manipulations de l'information: un défi pour nos démocraties*, Paris 2018, s. 91, 109–110; G.F. Treverton, A. Thvedt, A.R. Chen, K. Lee, M. McCue, *Addressing Hybrid Threats*, Bromma 2018, s. 41–42. Interesującym przykładem eksplozji informacyjnej jest tzw. sprawa Lisy, która zdominowała nagłówki mediów i przez dwa tygodnie, w styczniu 2016 r., wpływała na niemiecki dyskurs publiczny. Trzynastoletnia Niemka rosyjskiego pochodzenia zaginęła na 30 godzin i, według doniesień programu pierwszego rosyjskiej telewizji (ros. Первый канал – publiczna stacja telewizyjna Federacji Rosyjskiej, mająca największy zasięg odbiorców w Rosji – 98,8 proc. populacji), została zgwałcona przez imigrantów. Ta historia okazała się dezinformacją – niemieckiej policji udało się ustalić, że Lisa spędziła tę noc ze znajomymi – ale była intensywnie nagłaśniana w rosyjskich mediach krajowych i zagranicznych (RT, Sputnik, RT Deutsch). Następnie informacja ta trafiła do mediów społecznościowych i portali związanych ze skrajnie prawicowymi ugrupowaniami w Niemczech. Za pośrednictwem Facebooka organizowano demonstracje z udziałem przedstawicieli mniejszości rosyjskiej (Deutschlandrussen) i ugrupowań neonazistowskich. Rosyjskie media zagraniczne działające w Niemczech przedstawiały relacje z tych demonstracji, co wprowadziło je do głównych niemieckich mediów, a ostatecznie doprowadziło do napięć dyplomatycznych pomiędzy Niemcami i Rosją. Rosyjski minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow wydał dwa oświadczenia dotyczące zaniepokojenia niezdolnością niemieckiej policji i sądownictwa do poważnego zajmowania się takimi sprawami, ze względu na poprawność polityczną; S. Meister, *The „Lisa Case": Germany as a Target of Russian Disinformation*, http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/lisa-case-germany-target-russian-disinformation/EN/index.htm (dostęp: 5 IX 2024).

http://rcin.org.pl

2) F a l a i n f o r m a c y j n a (ros. *информационная волна*) – zespół działań mających na celu doprowadzenie do długotrwałego, stopniowego wzrostu intensywności, rozpowszechniania i uszczegóławiania pożądanych informacji. Do generowania fal informacyjnych wykorzystuje się dezinformację, kampanie reklamowe oraz działania PR. Działanie fali informacyjnej opiera się na efekcie kuli śniegowej, który polega na lawinowym rozpowszechnianiu informacji. Ulegają one następnie dalszemu rozprzestrzenieniu, modyfikacji, deformacji i różnej interpretacji, co odbywa się już bez konieczności udziału osób sterujących przekazem. To utrudnia wykrycie ich źródła. W celu wytworzenia wspomnianego efektu wykorzystuje się tzw. wrzutki informacyjne (ros. *информационный вброс*, ang. *fake news*), czyli krótkie informacje, prawdziwe lub fałszywe, skierowane do obiektu (celu) ataku i (lub) jego najbliższego otoczenia, rozpowszechniane przez portale internetowe lub media społecznościowe i wywołujące intensywne emocje. Wrzutki informacyjne są wprowadzane do sieci w określonych odstępach czasu. Ma to na celu uzyskanie tzw. efektu ekspozycji. Jest to okres ciszy informacyjnej, czyli technicznej przerwy pomiędzy publikacją poszczególnych wrzutek. Ten czas jest niezbędny do obserwacji i analizy reakcji obiektu oddziaływania przez operatora operacji informacyjno-psychologicznej. Ponadto efekt ekspozycji umożliwia refleksję i przyswojenie przez obiekt treści informacji i jej ładunku emocjonalnego. Efekt ekspozycji jest konieczny po to, aby obiekt popadł w stan ekscytacji (tzw. stan graniczny) i zablokował się psychicznie. Najskuteczniej uczucie lęku wywołujemy sami, wykorzystując nieograniczone możliwości własnej wyobraźni. W wyniku oddziaływania informacji negatywnej, wywołującej intensywne emocje, w umyśle człowieka powstaje obraz przyszłości przez niego niepożądanej. Człowiek, łącząc prawdziwe lub prawdopodobne informacje z powstałą w jego umyśle nadinterpretacją, sam wprowadza się w stan załamania psychicznego, które czyni go plastycznym i podatnym na manipulację. Celem zastosowania tej techniki jest stworzenie tzw. wtórnej fali informacyjnej na poziomie komunikacji interpersonalnej. Ma to spowodować zainicjowanie dyskusji prowadzących do sformułowania opinii korzystnych z punktu widzenia agresora, dotyczących danych wydarzeń, osób i zjawisk oraz pojawienia się plotek. To z kolei umożliwia zwielokrotnienie siły wpływu wywieranego na docelowych odbiorców. Dochodzi do utraty kontroli nad zapoczątkowanym przekazem, ale celem takiego działania nie jest upowszechnienie danej opinii,

http://rcin.org.pl

poglądu lub stanowiska, lecz zdezorientowanie społeczeństwa przez zrelatywizowanie jednego dominującego punktu widzenia. Chodzi o doprowadzenie do zaaprobowania przez społeczeństwo określonych poglądów, działalności konkretnych osób lub ich zdyskredytowania. Według rosyjskich ekspertów najczęściej stosowanymi technikami legalizacji, czyli uprawdopodobnienia wrzutek informacyjnych, są: kontrolowany przeciek informacji, publikacja informacji z powołaniem się na urzędników, którzy chcieli pozostać anonimowi, i publiczne oświadczenia dygnitarzy wysokiego szczebla[21]. Interesującym przykładem zastosowania techniki fali informacyjnej wobec obiektu (celu) jest próba dyskredytacji Emmanuela Macrona, kandydata na prezydenta Francji, której się dopuszczano od stycznia do maja 2017 r. Rozpowszechniano wówczas wrzutki informacyjne w postaci plotek, pomówień i teorii spiskowych. Były to np. informacje o rzekomym finansowaniu kampanii Macrona przez Arabię Saudyjską i jego homoseksualnych skłonnościach. Insynuowano ponadto, że jest on „agentem USA" sponsorowanym przez „wpływowe homoseksualne lobby" i że ma spółkę na Kajmanach, przez którą wyprowadza z kraju olbrzymie kwoty. W publikacji wrzutek informacyjnych, oprócz wykorzystywania rosyjskich mediów i botów, uczestniczyli także użytkownicy portali i mediów społecznościowych sympatyzujący z Marine Le Pen, oficjalnie wspieraną przez Kreml[22]. Wrzutki informacyjne opierające się na wiadomościach uzyskanych z wycieku e-maili mają na celu podważenie wiarygodności demokratycznych instytucji i zniszczenie przywódców przez przypisanie im popełnienia oszustwa wyborczego, fałszowania wyborów i korupcji politycznej. Istotnym celem tego rodzaju operacji jest także podważenie wiarygodności, zdolności i kompetencji kandydatów w oczach opinii publicznej. Przykładem takiego działania jest rozpowszechnianie bezpodstawnych twierdzeń dotyczących ukrywania złego stanu zdrowia przez Hillary Clinton,

[21] Zob. А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны…*, s. 6–7; Г.В. Грачев, *Личность и общество. Информационно-психологическая безопасность и психологическая защита*, Москва 2003, s. 237–238; А.В. Манойло, Е. Пономарева, *Современные информационно-психологические операции: технологии и методы противодействия*, „Обозреватель", 2019, nr 2, s. 7–9, 13; И.Н. Панарин, *Информационная война победа в Башкирии*, Москва 2004, s. 24–28.

[22] J.B. Jeangène Vilmer, A. Escorcia, M. Guillaume, J. Herrera, *Les Manipulations de l'information…*, s. 109–110; C. Vaissié, *Poutine peut-il influencer l'élection française?*, https://www.nytimes.com/2017/04/14/opinion/poutine-peut-il-influencer-lelection-francaise.html (dostęp: 8 IV 2019).

http://rcin.org.pl

do czego doszło podczas kampanii wyborczej na urząd prezydenta Stanów Zjednoczonych w 2016 r.[23]

3) Operacja wpływu (ros. *операция влияния*) – jej celem jest oddziaływanie długoterminowe, a efekty można zaobserwować dopiero po upływie dłuższego czasu. Obiektami operacji wpływu mogą być poszczególne grupy społeczne, ośrodki władzy, a nawet państwo jako całość. Zmierza ona do zastąpienia obrazu świata w świadomości grup docelowych wyobrażeniem alternatywnym, korzystnym dla manipulatora. Współczesne operacje wpływu opierają się na metodologii kampanii reklamowych i technik PR. Są prowadzone w czterech sferach: militarnej, ekonomicznej, naukowo-technicznej i kulturowej. Mogą mieć charakter konstruktywny albo destruktywny. W pierwszym przypadku korzysta się z atrakcyjności wizerunku własnego państwa oraz prawdziwych lub wirtualnych obrazów kultury, mody, religii, wartości moralnych itp. w celu ich stopniowego wprowadzania do masowej świadomości społeczeństw. W tym kontekście wykorzystuje się kulturę, historię i dyplomację jako narzędzia promowania

[23] A. Weisburd, C. Watts, J.M. Berger, *Trolling for Trump: How Russia Is Trying to Destroy Our Democracy*, https://warontherocks.com/2016/11/trolling-for-trump-how-russia-is-trying-to-destroy-our-democracy/ (dostęp: 8 IX 2024). Znakomitym przykładem zastosowania techniki fali informacyjnej w internecie była operacja informacyjno-psychologiczna przeprowadzona przez Rosjan, wykorzystująca fikcyjne wydarzenie w zakładach Columbia Chemicals w Centerville w parafii St. Mary położonej w stanie Luizjana. Celem operacji było wywołanie paniki i chaosu, co dodatkowo potęgowała data jej przeprowadzenia, czyli trzynasta rocznica zamachów na World Trade Center (WTC). Wielu mieszkańców gminy, w której znajduje się kilkanaście zakładów chemicznych i przeróbki gazu ziemnego, rankiem 11 IX 2014 r. otrzymało alarmujące SMS-y, ostrzegające przed chmurą toksycznego gazu. Równolegle na setkach kont na Twitterze pojawiły się informacje i zdjęcia, które ukazywały płonące instalacje fabryczne, a na wideo pochodzącym rzekomo z kamery na stacji benzynowej był widoczny moment eksplozji. Pod hashtagiem #ColumbianChemicals znajdowały się relacje rzekomych naocznych świadków wydarzenia. Twitterowe konta dziennikarzy od Luizjany po Nowy Jork były pełne niepokojących wieści, pytań o skalę katastrofy, zdjęć i filmów włącznie ze screenshotem z portalu CNN, zawierającym wiadomość o eksplozji. Jedynymi, którzy nie mieli pojęcia, co się stało, były dyrekcja i załoga zakładów Columbia Chemicals oraz lokalne służby ratownictwa chemicznego. Screenshot, filmy wideo, zdjęcia, relacje świadków oraz rozsyłane instrukcje alarmowe zostały sfałszowane. Obawy mieszkańców udało się opanować w ciągu dwóch godzin; A. Chen, *The Agency*, „New York Times", 2 VI 2015, https://www.nytimes.com/2015/06/07/magazine/the-agency.html (dostęp: 3 IV 2019); I. Surma, *Pushing the Boundaries of Digital Diplomacy: The International Experience and the Russian Practice*, w: *Proceedings of the 11th International Conference on Cyber Warfare and Security, Boston, Univesity Boston USA 17–18 March 2016*, red. D.T. Zlateva, W.A. Greiman, Boston 2016, s. 307.

http://rcin.org.pl

własnych interesów geopolitycznych. Konstruktywne operacje wpływu są najmniej agresywnym sposobem prowadzenia wojny informacyjnej. W rosyjskiej literaturze przedmiotu są one określane jako: dyplomacja publiczna, miękka siła, polityka informacyjna państwa oraz ideologiczna siła państwa. Celem operacji wpływu o charakterze destruktywnym jest natomiast stopniowa destabilizacja państwa lub niekonstytucyjna zmiana władzy, czyli spowodowanie nieodwracalnych szkód w publicznym porządku państwa przez zastosowanie środków propagandy wywrotowej o charakterze ideologicznym i politycznym oraz tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych. Synonimy określenia „operacja wpływu o charakterze destruktywnym" stosowane współcześnie przez rosyjskich ekspertów są następujące: dywersja ideologiczna, działalność wywrotowa, broń organizacyjna, technologie kontrolowanego chaosu, tajne operacje nielinearne i kolorowe rewolucje[24]. Interesującym przykładem zastosowania zarówno konstruktywnych, jak i destruktywnych przedsięwzięć w operacji wywierania wpływu na amerykański proces wyborczy jest działalność rosyjskiego think tanku o nazwie Instytut Demokracji i Współpracy (Institute for Democracy and Cooperation), który powstał w Nowym Jorku w 2008 r. z inicjatywy moskiewskiego prawnika Anatolija Kuczereny. Oficjalnym zadaniem tego instytutu było monitorowanie amerykańskich rozwiązań społecznych i ustrojowych. Jednak w praktyce jego działania polegały na permanentnej krytyce prawa wyborczego obowiązującego w USA, tamtejszych stosunków społecznych (np. podnoszenie rzekomych nierówności na tle rasowym), amerykańskich działań przeciwko terroryzmowi oraz modelu demokracji liberalnej. To posłużyło jako uzasadnienie ingerencji Rosji w proces wyborczy w Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej. Ponadto instytut zajmował się infiltracją think tanków i organizacji rządowych zlokalizowanych w USA, takich jak np. Center for Scholars, Brookings Institution, Heritage

[24] А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны…*, s. 7–8; Н.Н. Тютюнников, *Военная мысль в терминах и определениях*, t. 2: *Организация Вооруженных Сил*, Москва 2018, s. 107–108; Д.А. Ловцов, Н.А. Сергеев, *Проблема обеспечения „организационной безопасности" России*, „Обозреватель", 1998, nr 11, s. 46–51; *eidem*, *О проблеме „организационного оружия"*, „Военная мысль", 1999, nr 1, s. 34–40; И.Ю. Сундиев, *Организационное оружие: функциональный генезис и основные направления использования в современной истории России*, „Экономические стратегии", 2013, s. 26–37; И.В. Понкин, *Технологии „мягкой силы" как средство дисфункционализации и разрушения государства*, „Право и образование", 2014, nr 12, s. 95–115.

http://rcin.org.pl

Foundation oraz Center for the National Interests[25]. Próbą przeprowadzenia konstruktywnej operacji wpływu na amerykańską politykę zagraniczną i wewnętrzną było natomiast przygotowanie raportu *Ekstremizm islamski w Czeczenii. Zagrożenie dla USA*. Dyrektor Instytutu Andranik Migranyan wykorzystał to przedsięwzięcie do usprawiedliwienia rosyjskiej polityki wobec Czeczenii i wskazał, że walka z czeczeńskim terroryzmem leży w interesie zarówno Stanów Zjednoczonych, jak i Rosji, co powinno być przedmiotem współpracy pomiędzy tymi państwami[26].

Podobnie jak klasyczna wojna, operacja informacyjno-psychologiczna (operacja wpływu) składa się z sekwencji działań prowadzonych według ściśle określonej koncepcji. Pomimo dość dużej różnorodności rodzajów operacji informacyjno-psychologicznych stosowanych we współczesnej walce informacyjnej, planowanie i przeprowadzanie większości z nich polega na wykorzystaniu tego samego logicznego schematu, co jest praktykowane zarówno w czasie pokoju, jak i wojny, rozumianych w klasycznym znaczeniu tych pojęć[27]. Schemat planowania i przeprowadzania operacji informacyjno-psychologicznych składa się z pięciu etapów i jest następujący:

– Polityczna stratyfikacja (segmentacja) społeczeństwa. Na tym etapie prowadzi się działania, których celem jest podzielenie zintegrowanego społeczeństwa na segmenty, frakcje i grupy. Według rosyjskich teoretyków walki informacyjnej segment społeczny to jednolita grupa obywateli aktywnych społecznie i politycznie, którzy działają z uwzględnieniem określonych przekonań i poglądów politycznych, dążąc do realizacji własnych praw i wolności niezależnie od innych uczestników procesu politycznego lub wspólnie z nimi. Na etapie politycznej stratyfikacji społeczeństwa nie dochodzi jeszcze do zastosowania technik obróbki świadomości społecznej. Celem takiej stratyfikacji jest wyselekcjonowanie docelowych odbiorców i stworzenie nowych lub wykorzystanie istniejących

[25] D.E. Tromblay, *Intelligence and the Intelligentsia Exploitation of U.S. Think Tanks by Foreign Powers*, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence", 2018, t. 31, nr 1, s. 8–9.

[26] *Islamist Extremism in Chechenya. A Threat to the U.S. Homeland? Joint Hearing before the Subcommittee on Europe, Eurasia and Emerging Threats and the Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade of the Committee of Foreign Affairs House of Representatives, April 26, 2013*, Washington 2013, s. 18–24, 26, 46–48.

[27] А.В. Манойло, *Технологии несилового разрешения современных конфликтов*, Москва 2014, s. 282.

http://rcin.org.pl

kanałów komunikacji, umożliwiających dotarcie przekazu przygotowanego przez agresora do tych odbiorców[28]. Według płk. Władimira Krys'ki na tym etapie prowadzi się tzw. badanie obiektów wojny (operacji) psychologicznej, które jest długotrwałym, złożonym procesem pozyskiwania, obróbki i gromadzenia informacji dotyczących mentalności, zwyczajów, norm i wartości wroga, realizowanym przez zastosowanie różnorodnych metod pracy wywiadowczej[29].

– Polityczna polaryzacja fakcji (grup) społecznych odgrywających główną rolę w scenariuszu operacji (tzw. grupy kluczowe). Aby przekształcić segmenty, grupy i fakcje powstałe w wyniku stratyfikacji w posłuszne narzędzie niezbędne do zrealizowania celów operacji informacyjno-psychologicznej, konieczne jest ukształtowanie w świadomości tworzących je osób systemu norm zachowania politycznego, korzystnego dla agresora. Nosi on nazwę „imperatyw polityczny". Tworzenie systemu, który gwarantuje takie zachowanie, zachodzi w wyniku wywierania wpływu na warstwę lub grupę społeczną za pomocą ideologii opracowanej w ośrodku prowadzącym operację informacyjno-psychologiczną. W tym przypadku nie chodzi o rozbicie tych grup lub ich sparaliżowanie, co może sugerować określenie „polaryzacja", lecz przeciwnie – o ich organizowanie i zdynamizowanie ich działalności. To z kolei uczyni z nich podmioty destabilizacji, tzw. grupy tarany lub grupy zapalne (określenia Rogera Mucchiellego)[30], które łatwo sprowokować do działań wywrotowych[31]. Interesujące uwagi dotyczące sposobów polaryzacji grup i frakcji społecznych zawiera opracowanie autorstwa wspomnianego wyżej płk. Krys'ki[32]. Jego zdaniem główny cel operacji informacyjno-psychologicznej to:

---

[28] *Ibidem*, s. 283–287. Por. В.В. Кульба, Д.А. Кононов, С.А. Косяченко, В.В. Цыганов, И.В. Чернов, *Характеристики, методы и функции информационного управления*, „Информационные войны", 2009, nr 2, s. 36; В.В. Кульба, Д.А. Кононов, С.А. Косяченко, В.В. Цыганов, И.В. Чернов, *Планирование и реализация информационного управления*, „Информационные войны", 2010, nr 3, s. 59–69.

[29] В.Г. Крысько, *Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт)*, Минск 1999, s. 182–183.

[30] R. Mucchielli, *La subversion*, Paris 1976, s. 111.

[31] А.В. Манойло, *Технологии несилового разрешения современных конфликтов...*, s. 288 i nn.

[32] Władimir Krys'ko (ros. Владимир Гаврилович Крысько; ur. 16 II 1949) – sowiecki (rosyjski) specjalista w zakresie wojny psychologicznej, obecnie pułkownik w stanie spoczynku, doktor nauk psychologicznych, od 1992 r. profesor. W 1972 r. ukończył fakultet propagandy specjalnej w Wojskowym Instytucie Języków Obcych. Historia tego instytutu

http://rcin.org.pl

Pogłębienie sprzeczności istniejących pomiędzy pewnymi grupami ludzi aż do poziomu krytycznego, co pozwoli na zmniejszenie zdolności bojowej wrogich oddziałów, a także zdolności ludności cywilnej do stawienia oporu. Realizacja tego celu odbywa się przez położenie nacisku na istnienie różnic pomiędzy grupami społecznymi. Najważniejsze z nich to różnice społeczno-klasowe i etniczno-religijne [...]. Radykalizowanie sprzeczności o charakterze społeczno-klasowym jest prowadzone przez organy wojny psychologicznej w celu pogłębienia naturalnych różnic istniejących pomiędzy grupami społecznymi wrogiego państwa i doprowadzenia do „punktu wrzenia" na ich tle. Wykorzystuje się niezadowolenie ludzi z przywództwa militarno-politycznego kraju i z pozycji, jaką zajmują w społeczeństwie, a także specjalnie zorganizowane prześladowania, naciski i prowokacje. W rezultacie powstaje piąta kolumna, czyli kategoria osób, które są wrogo nastawione do polityki własnego państwa i potencjalnie gotowe do udzielenia pomocy wrogowi [...]. Podżeganie do zaostrzenia sprzeczności etniczno-religijnych polega przede wszystkim na wykorzystaniu podmiotów, którymi są zazwyczaj mniejszości narodowe i religijne żyjące na terytorium wrogiego państwa oraz ich przedstawiciele pełniący służbę w siłach zbrojnych[33].

- Zainicjowanie działalności politycznej fakcji (grup społecznych) zgodnej z rolą przypisaną im w planie operacji. Na tym etapie dochodzi do wywierania wpływu informacyjnego na daną grupę przez zewnętrzny ośrodek prowadzący działania informacyjno-psychologiczne. Następuje wówczas reakcja segmentu, grupy lub frakcji zgodna z imperatywem politycznym ukształtowanym przez agresora w świadomości osób tworzących tę grupę.
- Kontrolowana reakcja łańcuchowa. Jest to aktywność danej grupy społecznej – pożądana przez agresora – która jest

---

stanowi spektakularny przykład zmiany podejścia władz Federacji Rosyjskiej do analizowanej problematyki. W latach 90. XX w. propaganda specjalna zniknęła z programów nauczania WIJO, powróciła w roku 2000, po reorganizacji uczelni. Dawny WIJO to obecnie Wydział Informacji Wojskowej i Języków Obcych Wojskowego Instytutu Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej. Kształci specjalistów w zakresie „pozyskiwania informacji zagranicznych i komunikacji wojskowej", „analizy informacji" oraz „monitoringu i opracowania informacji wojskowych" (szerzej o pracach instytutu zob. J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014, s. 9). W latach 1977–1980 Krys'ko pracował jako wykładowca w Katedrze Psychologii Wojskowej i Pedagogiki Nowosybirskiego Uniwersytetu Wojskowo-Politycznego, w latach 1980–1990 był z kolei wykładowcą Akademii Wojskowo-Politycznej im. W. Lenina w Moskwie, w latach 1990–1994 zajmował stanowisko profesora w Instytucie Czerwonego Sztandaru im. Jurija Andropowa w Moskwie, a od 1991 r. – w Akademii Wywiadu Zagranicznego. Następnie, do 1999 r., był wykładowcą Katedry Zagranicznej Informacji Wojskowej Uniwersytetu Wojskowego Ministerstwa Obrony FR. Obecnie jest zatrudniony w Katedrze Reklamy i Kontaktów ze Społeczeństwem w Instytucie Marketingu Państwowego Uniwersytetu Zarządzania w Moskwie; *Военно-психологический словарь-справочник...*, s. 547–548.

[33] В.Г. Крысько, *Секреты психологической войны...*, s. 82, 101, 106.

http://rcin.org.pl

stymulowana w wyniku przekazywania przez niego kolejnych bodźców informacyjnych.

– Korekta początkowego planu operacji informacyjno-psychologicznej. Jest to forma sprzężenia zwrotnego[34] w scenariuszu działania. Obejmuje ona ocenę skuteczności operacji (porównanie jej rzeczywistych wyników z oczekiwanymi) i opracowanie poprawek korygujących założenia początkowe[35].

Modelowym przykładem przygotowania i przeprowadzenia na podstawie powyższych założeń operacji wpływu o charakterze destruktywnym jest wykorzystanie rasowych, religijnych i ekonomicznych podziałów w społeczeństwie amerykańskim oraz separatystycznych nastrojów panujących wśród części skrajnie prawicowych środowisk na południu Stanów Zjednoczonych podczas wyborów prezydenckich w 2016 r. Celem Rosji było wykorzystanie tych czynników do wywołania konfliktów na tle etnicznym, religijnym i światopoglądowym, co miało doprowadzić do wewnętrznej destabilizacji USA, czyli do realizacji czegoś, co rosyjscy eksperci nazywają miękkim (aksamitnym, kolorowym) rewolucyjnym scenariuszem wojny informacyjnej[36]. Należy podkreślić, że koncepcja wykorzystania wszelkich napięć

---

[34] Sprzężenie zwrotne występuje wtedy, gdy jeden obiekt oddziałuje na drugi, a z kolei ten drugi oddziałuje na pierwszy – inaczej mówiąc, kiedy oddziaływania pomiędzy obiektami są wzajemne. Stąd wynikają twierdzenia: o przyczynach reakcji (reakcja każdego z dwóch sprzężonych ze sobą obiektów jest spowodowana przez reaktywność jednego obiektu i reakcję drugiego) oraz o wpływie poprzednich reakcji (reakcja sprzężonych ze sobą obiektów zależy od ich poprzednich reakcji, które z kolei zależą od reakcji jeszcze wcześniejszych itd., wówczas dojdzie się do zasadniczej roli pierwszej reakcji, od której zaczął się cały przebieg sprzężenia zwrotnego); J. Kossecki, *Elementy nowoczesnej wiedzy o sterowaniu ludźmi. Socjotechnika, socjocybernetyka, psychocybernetyka. Skrypt dla oficerów Policji*, Kielce 2001, s. 25–27.

[35] А.В. Манойло, *Технологии несилового разрешения современных конфликтов…*, s. 283, 295–296, 299. Por. В.В. Цыганов, В.И. Ковалев, Ю.Г. Бочкарева, *Стратегия информационной операции по рефлексивному управлению противостоящим актором конфликта*, „Информационные войны", 2013, nr 3, s. 10–17.

[36] „Miękki" („aksamitny", „kolorowy") scenariusz prowadzenia wojen informacyjnych polega na „eksporcie pokojowych rewolucji", czyli tworzeniu w kraju rewolucyjnej sytuacji, która doprowadzi do zmiany władzy bez konieczności bezpośredniej, zewnętrznej interwencji zbrojnej i okupacji terytorium. Strategicznym celem wojny informacyjnej prowadzonej zgodnie z „miękkim" („aksamitnym", „kolorowym") scenariuszem jest demoralizacja ludności i nakłonienie przywódców kraju do rezygnacji ze sprawowanych funkcji bez konieczności dokonania agresji zbrojnej, następnie wybranie posłusznych sobie prezydenta i rządu. Jeśli wdrożenie „miękkiego" („aksamitnego", „kolorowego") scenariusza wojny informacyjnej jest niemożliwe, konieczne jest rozpoczęcie realizacji scenariusza siłowego; zob. В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 2, s. 65.

http://rcin.org.pl

i konfliktów, zwłaszcza tych na tle rasowym, do realizacji rosyjskich celów geopolitycznych w Stanach Zjednoczonych, narodziła się w okresie zimnej wojny[37]. Obecnie została ona zmodyfikowana przez Aleksandra Dugina, który w swoim fundamentalnym dziele pt. *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, zalecanym jako podręcznik na rosyjskich akademiach wojskowych i dyplomatycznych, przedstawił ją następująco:

> Projekt eurazjatycki postuluje ekspansję w Ameryce Południowej i Środkowej w celu wyrwania ich spod kontroli Ameryki Północnej (tutaj należy wykorzystać czynnik hiszpański jako tradycyjną alternatywę dla czynnika anglosaskiego), a także prowokowanie wszelkich rodzajów niestabilności i separatyzmu w granicach USA (tu można się oprzeć na sile politycznej afroamerykańskich rasistów). Starożytna rzymska formuła „A poza tym sądzę, że Kartaginę należy zniszczyć" stanie się głównym hasłem Imperium Eurazjatyckiego, tak jak ono jest istotą całej geopolitycznej, planetarnej strategii pobudzającej eurazjatycki kontynent do wypełnienia swojej misji […]. Tak więc obecnie problem geopolityczny planetarnego Zachodu w najszerszym znaczeniu dla Rosji dzieli się na dwa komponenty – Zachód jako Ameryka i Zachód jako Europa. Z geopolitycznego punktu widzenia te dwie rzeczywistości mają różne znaczenia. Zachód, podobnie jak Ameryka, jest absolutnym geopolitycznym przeciwnikiem Rosji, biegunem przeciwnym do tendencji eurazjatyckiej, centrum atlantyzmu.
>
> Pozycyjna wojna geopolityczna z Ameryką stanowiła i stanowi istotę całej eurazjatyckiej geopolityki, począwszy od połowy XX wieku, kiedy to rola USA stała się oczywista. Pod tym względem pozycja heartlandu jest jasna. Konieczne jest przeciwstawienie się amerykańskiej, atlantyckiej geopolityce na wszystkich poziomach i we wszystkich regionach świata, przez podejmowanie prób maksymalnego osłabienia, zdemoralizowania, decepcji i ostatecznego pokonania wroga. Szczególnie ważne jest spowodowanie geopolitycznej niestabilności w amerykańskich stosunkach wewnętrznych przez popieranie i umacnianie wszelkiego rodzaju separatyzmów, różnych konfliktów etnicznych, społecznych i rasowych, wszystkich ruchów dysydenckich – ekstremistycznych, rasistowskich i grup sekciarskich, które destabilizują wewnętrzne procesy polityczne w Stanach Zjednoczonych. Oprócz tego należy wspierać tendencje izolacjonistyczne w polityce amerykańskiej, tezy kręgów (często prawicowo-republikańskich), które uważają, że Stany Zjednoczone powinny ograniczać działalność polityczną tylko do swoich wewnętrznych problemów. Utrzymanie takiego stanu rzeczy jest dla Rosji korzystne nawet wtedy, gdy polityka izolacjonistyczna zostanie zrealizowana tylko w ramach oryginalnej wersji doktryny Monroe'a, która zakłada, że USA ograniczy swoje wpływy do obydwu Ameryk.
>
> To bynajmniej nie oznacza, że Eurazja powinna jednocześnie porzucić destabilizację świata latynoamerykańskiego, starając się pozbawić USA kontroli

[37] Szerzej na ten temat zob. Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999, s. 237–239; *The Communist Party and the Negro 1953–1956*, Washington 1956, s. 154; В. Буковский, *Московский процесс*, Москва–Париж 1996, s. 23–24.

http://rcin.org.pl

nad niektórymi regionami. Wszystkie poziomy presji geopolitycznej na Stany Zjednoczone powinny być zastosowane jednocześnie, podobnie jak antyeurazjatycka polityka atlantyzmu sponsorowała procesy upadku Układu Warszawskiego, jedności państwowej ZSRS oraz dalszego etnicznego i terytorialnego rozpadu Rosji pod pretekstem jej regionalizacji aż do jej całkowitego zniszczenia. Heartland jest zmuszony odpłacić Cywilizacji Morza tą samą monetą. Ta symetria jest logiczna i rozsądna. Wszystko to jest głównym zadaniem „zagranicznej geopolityki" Rosji względem USA, dlatego bardziej szczegółowa analiza wykracza poza zakres tej pracy[38].

Podczas przygotowywania operacji informacyjno-psychologicznych Rosjanie dokonali stratyfikacji społeczeństwa amerykańskiego według kryteriów światopoglądowych, etnicznych i rasowych. Wyodrębniono przede wszystkim segment złożony z Afroamerykanów (w tym czarnych nacjonalistów) oraz segment złożony z białych Anglosasów wyznania protestanckiego (z ang. *White Anglo-Saxon Protestant* – WASP)[39], który podzielili na grupę liberałów i konserwatystów. Osobne grupy docelowe mieli stanowić Latynosi i muzułmanie oraz środowiska LGBT. Następnie rosyjscy eksperci z Agencji Badań Internetowych (ang. Internet Research Agency, IRA)[40] dokonali polaryzacji wyselekcjonowanych grup społecznych. Zastosowali przy tym dwie strategie: pierwsza polegała na odwoływaniu się do narracji wspólnych dla konkretnej grupy, takich jak np. wspieranie weteranów i policji (w przypadku wyborców o poglądach konserwatywnych i prawicowych) lub dumy z rasy i dziedzictwa (biali supremacjoniści, skrajna prawica). Następnie członkowie wyżej wymienionych grup byli nakierowywani na strony Facebooka oraz Instagramu skonfigurowane przez IRA

[38] А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, s. 248, 366–367.

[39] WASP (z ang. White Anglo-Saxon Protestant) – biali Anglosasi wyznania protestanckiego; E.P. Kaufmann, *The Rise and Fall of Anglo-America*, Boston 2004.

[40] Agencja Badań Internetowych (ros. Агентство интернет-исследований), znana także pod nazwą „Trolle z Olgino", to rosyjska firma z siedzibą w Sankt Petersburgu, która zajmuje się wywieraniem wpływu w sieci internetowej. Według raportu sporządzonego przez Wspólnotę Wywiadowczą Stanów Zjednoczonych, główny inwestor firmy ma związki z rosyjskim wywiadem, natomiast IRA już od 2015 r. rozpoczęła działania pod kątem ingerencji w amerykańskie wybory prezydenckie. Agencja wykorzystuje fałszywe konta zarejestrowane w głównych portalach społecznościowych, na forach dyskusyjnych, witrynach internetowych gazet i w usługach hostingowych. Prowadziła walkę informacyjną, promując geopolityczne interesy Kremla na Ukrainie i Bliskim Wschodzie, a także próbowała wywierać wpływ na wynik wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 r. Zob. *US Senate. Open Hearing on the Intelligence Community Assessment of Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections. Hearing before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, first session, Tuesday, January 10, 2017*, Washington 2018, s. 20.

http://rcin.org.pl

z zastosowaniem taktyki clickbait[41]. Na podstawie analizy postów należy stwierdzić, że IRA umieszczała na tych stronach treści, do których potencjalni użytkownicy internetu byli przyciągani za pomocą reklam. Następnie strony administrowane przez pracowników IRA publikowały informacje, które miały wzbudzać oburzenie i podgrzewać nastroje członków tych grup. Wyborcy o poglądach konserwatywnych byli aktywnie zachęcani do wsparcia Donalda Trumpa. Z kolei inni wyborcy byli namawiani do zbojkotowania wyborów, powstrzymania się od głosowania na Hillary Clinton lub szerzenia cynizmu na temat udziału w wyborach w ogóle[42]. Przekaz kierowany do poszczególnych segmentów był następujący:

- Afroamerykanie. Rosyjska narracja miała na celu podważenie zaufania tej grupy do instytucji państwowych i ustroju demokratycznego. Bazowano przede wszystkim na gniewie i frustracji Afroamerykanów z powodu nierówności strukturalnych i ekonomicznych, z którymi muszą się zmagać. Akcent położono głównie na problemie przemocy ze strony policji, ubóstwie, bezrobociu i braku dostępu do edukacji. Te kampanie doprowadziły do wytworzenia przekonania, że najlepszym sposobem na polepszenie sytuacji Afroamerykanów jest zbojkotowanie wyborów i skupienie się na innych problemach.
- Wyborcy o poglądach konserwatywnych i prawicowych. Celem operacji informacyjno-psychologicznej wobec tego audytorium było przede wszystkim zachęcenie do oddania głosów na Donalda Trumpa oraz wywołanie oburzenia przez publikowanie postów dotyczących negatywnych ocen cudzoziemców, których pozycja rosła kosztem obywateli USA. Narracja przygotowana przez Rosjan opierała się na krytyce i stygmatyzacji mniejszości narodowych, szczególnie muzułmanów i Afroamerykanów (na przykład pytania dotyczące

[41] Clickbait (ang. *click* – 'kliknięcie', *bait* – 'przynęta') to zjawisko internetowe polegające na celowym przyciąganiu uwagi czytelnika przez wykorzystanie tytułów lub miniaturek, które wyolbrzymiają faktyczną treść i znaczenie określonego artykułu. Głównym celem clickbaitu jest generowanie zysków z reklam internetowych, które „wyskakują" równolegle z kliknięciem w nagłówek, co odbywa się kosztem rzetelności informacji. Clickbait charakteryzuje się sensacyjnym nagłówkiem i (lub) miniaturką przyciągającą uwagę. Ma to zachęcić do kliknięcia w tak oznaczony materiał oraz (co staje się standardem) jego udostępniania w serwisach społecznościowych. Clickbait dostarcza krótkie, chwytliwe hasła, które budzą ciekawość użytkowników internetu. Takie hasła jednak, choć mają silne zabarwienie emocjonalne, są na ogół luźno powiązane z treścią samego artykułu (bywa nawet, że nie są powiązane wcale). Cechą charakterystyczną clickbaitu jest konieczność kliknięcia w artykuł, aby przejść do właściwej treści; zob. K. Thiel, *Avoiding Clickbait*, New York 2019.

[42] P.N. Howard, B. Ganesh, D. Loitsiou, *The IRA and Political Polarization in the United States*, Oxford 2018, s. 17–18.

http://rcin.org.pl

burki: Kto kryje się za maską? Mężczyzna? Kobieta? Terrorysta? Lub rozpowszechnianie wizerunku muzułmanów jako terrorystów i dewiantów seksualnych). Ponadto odwoływano się także do zwolenników wolnego dostępu do broni oraz nacjonalistów, ze szczególnym uwzględnieniem teksańskiego secesjonizmu i tożsamości Południa. Rozgłaszano także informacje dotyczące złego traktowania weteranów i policjantów przez administrację prezydenta Baracka Obamy i jednocześnie wskazywano, że ta sama administracja lepiej odnosiła się do uchodźców.

- Środowiska LGBT i wyborcy o poglądach liberalnych. Głównym celem narracji kierowanej do tej grupy było doprowadzenie do pogłębienia konfliktu ze środowiskami negatywnie ustosunkowanymi do działalności politycznej środowisk homoseksualnych (na przykład niektóre grupy religijne, wyborcy konserwatywni oraz prawicowi). Podobnie jak w przypadku Afroamerykanów, próbowano podważyć zaufanie przedstawicieli tych środowisk do systemu politycznego, który rzekomo miał być wobec nich nietolerancyjny i opresyjny. Rosjanie, wykorzystując środowiska LGBT jako tzw. grupę taranową, dążyli do zwiększenia podziałów pomiędzy wyborcami liberalnymi a konserwatywnymi przez eksponowanie praw politycznych mniejszości seksualnych.
- Wyborcy pochodzenia meksykańskiego. Analogicznie do przypadku Afroamerykanów i osób ze środowisk LGBT, Rosjanie próbowali przede wszystkim podważyć ich zaufanie do instytucji amerykańskiego systemu politycznego przez eksponowanie wątków dotyczących dyskryminacji, deportacji i państwowej opieki zdrowotnej. Próbowano także kreować postawy nacjonalistyczne, co ułatwiałoby antagonizowanie wyborców pochodzenia meksykańskiego z przedstawicielami innych mniejszości narodowych i etnicznych.
- Wyborcy pochodzenia muzułmańskiego. Główna strona adresowana do tej społeczności przez Agencję Badań Internetowych miała tendencję do promowania pozytywnej narracji na temat islamu i muzułmanów. Z jednej strony podziwiano historię muzułmanów oraz ich przywiązanie do tradycji i podkreślano współczucie, jakim mieli się wykazać wobec ofiar ataków terrorystycznych, z drugiej – rozpowszechniano informacje zawierające podejrzenia tej społeczności wobec intencji rządu USA i jego polityki zagranicznej. Tę narrację należy interpretować jako próbę ukazania muzułmanów jako mniejszości niestabilnej i ukrywającej swoje prawdziwe zamiary[43].

[43] *Ibidem*, s. 18–19. Por. R. DiResta *et al.*, *The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency*, Washington 2018, s. 33–39, 69–71.

http://rcin.org.pl

Analiza treści skierowanych do poszczególnych grup docelowych jednoznacznie wskazuje, że celem rosyjskiej operacji informacyjno-psychologicznej było zantagonizowanie tych środowisk przez eskalowanie podziałów między nimi, co mogło doprowadzić do użycia przemocy fizycznej i sprowokowania rozruchów. Znakomitą okazję do zrealizowania tego przedsięwzięcia stanowiły wybory prezydenckie, gdyż – jak stwierdził płk Manojło – masowe wykorzystanie mediów oraz innych środków oddziaływania w procesie wyborczym powoduje, że ich wpływ na ludzką świadomość i podświadomość staje się znacznie większy[44].

Tezę o eskalacji konfliktów na tle rasowym, etnicznym, religijnym i doprowadzeniu do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w USA przez krwawe zamieszki potwierdza to, że Agencja Badań Internetowych w okresie od czerwca do listopada 2016 r. zorganizowała kilka wieców politycznych w całym kraju. W demonstracjach urządzanych przez Rosjan brali udział zarówno zwolennicy, jak i przeciwnicy Donalda Trumpa i Hillary Clinton, co należy interpretować jako próbę doprowadzenia do konfrontacji pomiędzy i tak już zwaśnionymi obozami politycznymi[45]. W tym kontekście szczególnie istotna jest aktywność na Facebooku grupy o nazwie „Serce Teksasu" (Heart of Texas). Ta aktywność była adresowana do zwolenników ruchów separatystycznych i skrajnie prawicowych w USA. Począwszy od 2000 r. ścisłe związki z Kremlem nawiązały przede wszystkim ruchy secesyjne z Kalifornii i Teksasu. Chodzi m.in. o Marcusa Ruiza Evansa i Louisa Marinellego, lidera kampanii „Tak dla Niepodległości Kalifornii" („Yes California Independence") powiązanej z Antyglobalistycznym Ruchem Rosji (ros. Антиглобалистское движение России) oraz o przywódcę Teksańskiego Ruchu Nacjonalistycznego (Texas Nationalist Movement) Nathana Smitha, który regularnie bierze udział w konferencjach dotyczących separatyzmów organizowanych w Moskwie oraz korzysta ze wsparcia finansowego i medialnego Sputnika i RT[46]. Bliskie relacje z kremlowskim geopolitykiem Aleksandrem Duginem utrzymują także David Duke, przywódca białych supremacjonistów i były prominentny członek Ku-Klux-Klanu, oraz lider amerykańskiej alternatywnej prawicy (alt-right) Richard

---

[44] А.В. Манойло, А.И. Петренко, Д.Б. Фролов, *Государственная информационная политика…*, s. 326.

[45] A. Parlapiano, J.C. Lee, *The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election*, https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/16/us/politics/russia-propaganda-election-2016.html (dostęp: 9 IX 2024).

[46] C. Michel, *Inside the Russian Effort to Fuel American Secessionists. Flights to Russia, Embassies in Moscow, Fake Social Media Accounts Galore. But for What?*, https://thinkprogress.org/russia-texas-california-separatism-9809aca9f61d/ (dostęp: 9 IX 2024).

http://rcin.org.pl

Spencer, którego była żona Nina Kouprianova zajmowała się przekładem dzieł Dugina na język angielski[47].

Grupa „Serce Texasu" powstała w 2015 r. Została założona prawdopodobnie przez osoby pracujące dla Agencji Badań Internetowych. Witryna zyskała status najpopularniejszej strony zwolenników secesji w USA i była częścią rozległej rosyjskiej operacji wpływu, sfinansowanej i przeprowadzonej przez 80 osób działających w Sankt Petersburgu i w Stanach Zjednoczonych. Do września 2017 r., kiedy Facebook zdecydował się zamknąć stronę, liczba użytkowników, którzy ją obserwowali, wzrosła do 225 tys. Na „Heart of Texas" umieszczano treści ksenofobiczne, przeciwne emigrantom, uchodźcom, muzułmanom, liberałom, środowiskom LGBT, wegetarianom i... Hillary Clinton. Grupa posługiwała się niepochlebnym, sfałszowanym portretem Hilary Clinton z hashtagiem #PureEvil, który zawierał sfabrykowane zdjęcie przedstawiające kandydatkę w uścisku z Osamą bin Ladenem i Adolfem Hitlerem jako zwolenniczkę wprowadzenia kontroli broni wśród obywateli. Ponadto strona promowała obraz świata charakterystyczny dla amerykańskich środowisk skrajnie prawicowych przez udostępnianie treści i memów dotyczących teorii spiskowych Alexa Jonesa, zwłaszcza w odniesieniu do manewrów wojskowych Jade Helm. Nakłaniała także do ponownej secesji stanu Teksas, popierała zbrojne powstanie w Malheur i zachęcała białych supremacjonistów do powrotu do przeszłości Ameryki.

W maju i listopadzie 2016 r. użytkownicy profilu „Serce Teksasu" postanowili przenieść swoją wirtualną działalność do świata rzeczywistego. Przez kreowanie fałszywych wydarzeń (tzw. flash mob) zainspirowali zorganizowanie kilku demonstracji i wystąpień w całym stanie. Twierdzono, że „nadszedł czas, aby powiedzieć stanowcze »nie« rabusiom establishmentu [...] i że zwycięstwo wyborcze Clinton doprowadziłoby do wzrostu podatków, które miały być przez nią przeznaczone na wyżywienie nielegalnych imigrantów". Ponadto – jak pisali organizatorzy – wygrana Clinton spowodowałaby wzrost liczby uchodźców, meczetów, zamachów terrorystycznych oraz wprowadzenie zakazu posiadania broni. Niektórzy administratorzy witryny, podając się za Amerykanów i nie ujawniając swojego rosyjskiego pochodzenia, porozumieli się z niczego niepodejrzewającymi wolontariuszami uczestniczącymi w kampanii Trumpa oraz innymi działaczami, aby skoordynować działania polityczne. Ponadto Rosjanie skontaktowali się z osobą

[47] G. Michael, *Useful Idiots or Fellow Travelers The Relationship between the American Far Right and Russia*, „Terrorism and Political Violence", 2019, nr 31, s. 72–73; M. Wendling, *Alt-Right: From 4chan to the White House*, London 2018, s. 202; G. Lachman, *Dark Star Rising: Magick and Power in the Age of Trump*, New York 2018, s. 80.

http://rcin.org.pl

związaną z jedną z oddolnych teksańskich organizacji, która doradziła im, aby skupili swoje wysiłki na takich stanach, jak Kolorado, Wirginia i Floryda.

Grupa „Heart of Texas" odniosła sukces, prowokując zorganizowanie w Houston 21 maja 2016 r. wiecu pod hasłem „Stop islamizacji Teksasu". To z kolei wywołało gwałtowną reakcję muzułmanów, którzy przybyli na miejsce, poinstruowani na Facebooku przez inną rosyjską grupę o nazwie „United Muslims of America". Kilkanaście osób przybyłych na to wydarzenie miało karabiny, flagi Southern Cross i banery z napisem „Białe życie". Warto podkreślić, że administratorzy grupy „Heart of Texas" zachęcali użytkowników do zabrania ze sobą broni palnej. Na miejscu okazało się, że stanęli twarzą w twarz z dużo większą liczbą uczestników kontrmanifestacji. Tylko stanowcza reakcja policji nie doprowadziła do rozlewu krwi. Co więcej, administratorzy strony, organizując manifestacje i uzyskując poparcie online, pozyskali tożsamość potencjalnych zwolenników secesji Teksasu, którzy zadeklarowali, że wstąpią do Teksańskiego Ruchu Nacjonalistycznego – organizacji otrzymującej finansowe wsparcie z Kremla.

Mimo że Rosjanie oficjalnie nie przyznali się do odpowiedzialności za funkcjonowanie strony, wiele poszlak wskazuje na to, że była ona narzędziem operacji wpływu mającej na celu wykorzystanie kampanii wyborczej do zdestabilizowania sytuacji wewnętrznej w USA przez wywołanie konfliktów na tle narodowościowym, rasowym i ekonomicznym. Poszlaki wskazujące na udział Rosjan w stworzeniu i wykorzystywaniu witryny są następujące: błędy ortograficzne i struktura gramatyczna postów umieszczanych na profilu, taktyczne cele witryny wiążące ją z interesami Kremla (retoryka zbieżna z równolegle funkcjonującymi stronami stanowiącymi nośnik narracji pożądanej przez Rosję), fakt, że strona została zamknięta w tym samym czasie, co setki innych fałszywych stron powiązanych z Rosją oraz współpraca strony z teksańską organizacją separatystyczną finansowaną przez Moskwę[48].

Pomimo wykrycia i nagłośnienia prób ingerencji Rosjan w wybory prezydenckie w USA nie doszło do zakończenia operacji informacyjno-

[48] C. Michel, *How Russia Created the Most Popular Texas Secession Page on Facebook. When is a Texan not a Texan?*, https://medium.com/extra-extra/how-russia-created-the-most-popular-texas-secession-page-on-facebook-fd4dfd05ee5c (dostęp: 9 IX 2024); K.H. Jamieson, *Cyberwar. How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President*, Oxford 2018, s. 12, 71, 84, 88, 91, 94, 127, 134–135; *Open Hearing: Social Media Influence in the 2016 U.S. Election. Hearing before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. One Hundred Fifteenth Congress. First Session, Wednesday, November 1, 2017*, Washington 2018, s. 50, 65; S. Shane, *How Unwitting Americans Encountered Russian Operatives Online?*, https://www.nytimes.com/2018/02/18/us/politics/russian-operatives-facebook-twitter.html (dostęp: 9 IX 2024).

http://rcin.org.pl

-psychologicznej prowadzonej z polecenia Kremla. W 2018 r. ujawniono materiały zgromadzone przez specjalnego agenta FBI Davida Holta, które posłużyły jako akt oskarżenia jednej z Rosjanek. Lektura dokumentu wskazuje na to, że w 2017 r., a więc już po wyborach prezydenckich, operacja informacyjno-psychologiczna nadal była prowadzona. Weszła w fazę korekcji i sprzężenia zwrotnego. Potwierdzają to m.in. fragmenty instrukcji przeznaczonych dla rosyjskich trolli operujących w sieci, które uwzględniają obserwacje i niuanse pochodzące z początkowej fazy operacji. Postanowiono wziąć je pod uwagę, aby działania Rosjan uczynić bardziej skutecznymi. Dla przykładu warto przytoczyć kilka z nich:

> Kolorowi LGBT są mniej obyci niż biali. W związku z tym skomplikowane słowa i zwroty nie zadziałają. Należy uważać na wszystko, co może zostać odebrane jako treść o charakterze rasistowskim. Podobnie jak zwyczajni Czarnoskórzy, Latynosi i rdzenni Amerykanie, kolorowi LGBT są bardzo wrażliwi na #whiteprivilege (przywileje białych) i reagują na posty oraz zdjęcia, które faworyzują białych. W przeciwieństwie do konserwatystów, infografiki oddziałują również na osoby LGBT i ich liberalnych sojuszników, i to oddziałują bardzo dobrze. Jednak ich zawartość musi być prosta do zrozumienia, dlatego muszą zawierać krótki tekst, dużą czcionkę i kolorowy obrazek. Pisanie postów może być problematyczne ze względu na różnicę czasu, ale jeśli udostępnisz post ponownie rano czasu petersburskiego, zadziała on równie dobrze na LGBT, jak na liberałów – grupy LGBT często korzystają z internetu. Również konserwatyści mogą wyświetlić Twój post, kiedy obudzą się rano, jeśli wstawisz go późnym wieczorem czasu petersburskiego. W Kalifornii, w spisach wyborców, jest więcej osób zarejestrowanych niż mieszkańców. To jest ten moment, gdy amerykańscy konserwatyści powinni bić na alarm przed wyborami! […] Należy podkreślać, że poprzednie fałszerstwa podczas wyborów w USA były uważane za mit. Dziś stały się jednak rzeczywistością. Należy podkreślać, że nie można dopuścić do urn nielegalnych wyborców. Trzeba podkreślać, że istnieje pilna potrzeba wprowadzenia identyfikatorów dla wyborców we wszystkich stanach, przede wszystkim w stanach niebieskich (liberalnych i niezdecydowanych). Należy przypominać, że większość stanów „niebieskich" nie ma identyfikatorów wyborców, co sugeruje, że właśnie tam dochodzi do fałszerstw wyborczych na dużą skalę. W końcu należy stwierdzić, że Demokraci w najbliższych wyborach na pewno będą podejmować próby sfałszowania ich wyników. Cytując artykuł z 7 sierpnia 2017 r. opublikowany na Fox News pt. *Miasto Maryland rozmyśla nad pomysłem przyznania nielegalnym imigrantom prawa do głosowania* [*Maryland City Mulling over Idea to let Illegal Immigrants Vote*], podkreślać, że przywództwo w miastach straciło wszelki kontakt z rzeczywistością i stara się zapewnić przestępcom, którzy nielegalnie przekroczyli granicę USA, prawo do głosowania, które jest dostępne tylko dla Stanów Zjednoczonych. W podsumowaniu należy napisać, że przywódcami miast są ludzie bez sumienia i bez szacunku dla amerykańskiej konstytucji[49].

[49] *AO 91 (Rev. I 1/1 I) Criminal Complaint. United States District Court for the Eastern District of Virginia. USA vs Elena Alekseevna Khusyaynova. Case No. 1:18-MJ-464, 28 September*

http://rcin.org.pl

Należy podkreślić, że w teorii i praktyce rosyjskiej walki informacyjnej operacje informacyjno-psychologiczne mają charakter długookresowy i są prowadzone zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. W ujęciu rosyjskim tego typu środki stanowią domenę polityki rozumianej jako permanentny proces konkurencji, konfrontacji i walki. Ten proces ma charakter diachroniczny, czyli składa się z kolejno następujących po sobie faz, wzajemnie ze sobą powiązanych i zależnych od siebie, co odzwierciedla zasadę dialektycznego pojmowania rzeczywistości[50]. W związku z tym należy wskazać, że celem prowadzenia tej operacji w kontekście przyszłych wyborów mogą być grupy amerykańskiego społeczeństwa.

Wnioski i rekomendacje

Celem ingerencji Rosji w wybory prezydenckie w USA w 2016 r. było nie tylko podważenie zaufania obywateli do ustroju demokratycznego, lecz także – przede wszystkim – zdestabilizowanie kraju przez wywołanie gwałtownych starć na tle rasowym, etnicznym, religijnym i narodowościowym, a w konsekwencji – doprowadzenie do chaosu i osłabienia międzynarodowej pozycji Stanów Zjednoczonych. Osiągnięcie tego celu umożliwiłoby realizację rosyjskich dążeń geopolitycznych, którymi są m.in.: wyparcie wpływów Stanów Zjednoczonych z Europy, dążenie do podważenia integralności i skuteczności NATO oraz osłabienie spójności Unii Europejskiej, a tym samym zneutralizowanie regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Przy uwzględnieniu specyfiki polskiej przestrzeni informacyjnej oraz doświadczenia partnerów francuskich i amerykańskich, konieczne wydaje się podjęcie działań o charakterze prewencyjnym. Warto rozważyć wdrożenie następujących przedsięwzięć:

1) przeprowadzenie szkoleń dla partii politycznych, członków sztabów i komisji wyborczych oraz wolontariuszy na szczeblu centralnym i samorządowym, a w dalszej perspektywie – grup społecznych najbardziej narażonych na skutki operacji informacyjno-psychologicznych;
2) włączenie organów i struktur odpowiadających za przygotowanie i przebieg wyborów do infrastruktury krytycznej; należy zwrócić

2018, https://int.nyt.com/data/documenthelper/375-elena-khusyaynova-complaint/fb8206c10a6434cf2669/optimized/full.pdf, s. 14, 16, 19 (dostęp: 9 IX 2024).

[50] Zob. rozdz. 2: *Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej w XXI wieku* powyżej.

http://rcin.org.pl

szczególną uwagę na zagrożenia związane z wyborem dostawców oprogramowania i sprzętu komputerowego, niezbędnych w procesie wyborczym;
3) prowadzenie ciągłej analizy polskiej i zagranicznej przestrzeni informacyjnej;
4) usprawnienie współpracy pomiędzy rządem, służbami i mediami, zachęcanie środowisk dziennikarskich do wprowadzenia mechanizmów i procedur umożliwiających staranną i rzetelną weryfikację pozyskiwanych informacji, co mogłoby zminimalizować skutki potencjalnych operacji informacyjno-psychologicznych i dezinformacji;
5) wprowadzenie zmian do obowiązującego prawa, które powinno uwzględniać zagrożenia związane z walką informacyjną oraz stworzenie doktryny bezpieczeństwa informacyjnego RP;
6) podjęcie działań zmierzających do zneutralizowania wszelkich niepokojów i prowokacji, których wystąpienie wydaje się wielce prawdopodobne ze względu na polaryzację polityczną polskiego społeczeństwa i łatwość generowania konfliktów na tle historycznym, narodowościowym i religijnym.

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 10

Konflikty na tle rasowym jako narzędzie destrukcji Stanów Zjednoczonych w działaniach rosyjskich służb wywiadowczych*

W rezultacie dynamicznej polityki imigracyjnej Stany Zjednoczone stają się krajem, w którym ponad połowę populacji będą stanowić przedstawiciele mniejszości społecznych, etnicznych i rasowych (ang. *majority-minority country*)[1]. Według amerykańskiego Biura Cenzusowego pod pojęciem „rasa" w Stanach Zjednoczonych należy rozumieć samoidentyfikację osoby z jedną lub więcej grupami społecznymi. Ta definicja jest próbą zastąpienia obiektywnych wyznaczników przynależności rasowej (kryteria biologiczne, antropologiczne, genetyczne) czynnikami subiektywnymi ze sfery tożsamości, co prowadzi do nakładania się na siebie różnych kategorii rasowych

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2020, t. 23, nr 12, s. 109–152. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] R. Sáenz, M.C. Morales, *Demography of Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Population*, red. D.L. Poston Jr, M. Micklin, New York 2019, s. 169. Por. S.H. Murdock *et al.*, *Population Change in the United States. Socioeconomic Challenges and Opportunities in the Twenty-First Century*, Heidelberg–New York–London 2015, s. 19–30; H.S. Klein, *A Population History of the United States*, Cambridge 2004, s. 207– 239; A. Walaszek, *Imigracja*, w: *Ameryka. Społeczeństwo, kultura, polityka*, t. 1, red. T. Płudowski, Toruń 2008, s. 99–126. Równolegle ze zwiększającą się liczbą imigrantów postępuje proces spadku liczby białej ludności USA (z 85–90 proc. w 1950 r. do 61,3 proc. w 2016 r.), która dotychczas stanowiła dominującą grupę społeczną, co przekładało się na jej pozycję polityczną i ekonomiczną (R. Sáenz, M.C. Morales, *Demography of Race*..., s. 169). Biała ludność charakteryzuje się najstarszą strukturą wiekową, z liczbą osób powyżej 65. roku życia (19,4 proc.) przewyższającą liczbę osób przed 15. rokiem życia (15,5 proc.), co oznacza, że jest grupą najszybciej wymierającą (*ibidem*, s. 169–170). Według prognoz Biura Cenzusowego (U.S. Census Bureau) do 2050 r. biali będą stanowić mniej niż połowę (47 proc.) populacji Stanów Zjednoczonych; zob. R. Sáenz, K.M. Johnson, *White Deaths Exceed Births in a Majority of U.S. States. A Census Data Brief by the Applied Population Lab*, https://apl.wisc.edu/briefs_resources/pdf/natural-decrease-18.pdf (dostęp: 6 IX 2024).

http://rcin.org.pl

i etnicznych[2]. Podziały rasowe stanowią jedno z najważniejszych, administracyjnie sankcjonowanych kryteriów klasyfikacji amerykańskiego społeczeństwa. Na potrzeby amerykańskich spisów ludnościowych zostały wyodrębnione rasy: biała (ang. *White*), czarna (ang. *Black or African American*), azjatycka (ang. *Asian*) – z wyszczególnieniem podkategorii narodowo-etnicznych, Indian amerykańskich i rdzennych mieszkańców Alaski (ang. *American Indian and Alaska Native)* – hawajska i mieszkańców innych wysp Pacyfiku (ang. *Native Hawaiian and Other Pacific Islander*).

Sześć wymienionych tu kategorii rasowych nie uwzględnia jako odrębnej rasy Amerykanów pochodzenia latynoskiego, zwłaszcza hiszpańskojęzycznych Meksykanów oraz Portorykańczyków, Kubańczyków i Haitańczyków, gdyż część Amerykanów posługujących się tym językiem deklaruje – zależnie od koloru skóry – przynależność do rasy białej, czarnej lub innej[3]. Podziały rasowe przejawiają się także w istnieniu rasizmu oraz dyskryminacji rasowej[4] obecnych w szkolnictwie, środkach masowego przekazu i wymiarze sprawiedliwości, a także w powszechnie podzielanych przekonaniach o barierach ekonomicznych, kulturowych, religijnych i obyczajowych pomiędzy Amerykanami różnego pochodzenia i o różnym kolorze skóry[5]. Różnice powstałe w ten sposób powodują napięcia, które przekształcają się w poważne konflikty dotyczące miejsca, praw i obowiązków

---

[2] Zob. *About the Topic of Race*, U.S. Census Bureau, https://www.census.gov/topics/population/race/about.html (dostęp: 28 IX 2024); P.R. Lehman, *America's Race Matters: Returning the Gifts of Race and Color*, Bloomington 2011, s. 58–59.

[3] Zob. A. Aguirre, *Racial and Ethnic Diversity in America. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2003, s. 24–25; T. Paleczny, *Zróżnicowanie rasowe, etniczne, klasowo-warstwowe i wyznaniowe społeczeństwa amerykańskiego w świetle danych spisowych z 2000 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2004, nr 2, s. 128–130.

[4] R a s i z m to „[…] pogląd oparty na pseudonaukowej tezie o rzekomej nierówności biologicznej, społecznej i intelektualnej ras ludzkich, wykorzystywany przez ugrupowania w różnych krajach przeciw mniejszościom narodowym", d y s k r y m i n a c j a r a s o w a natomiast to „[…] wszelkie zróżnicowanie, wykluczenie, ograniczenie lub uprzywilejowanie z powodu rasy, koloru skóry, urodzenia, pochodzenia narodowego lub etnicznego, które ma na celu lub pociąga za sobą przekreślenie bądź uszczuplenie uznania, wykonywania lub korzystania, na zasadzie równości, z praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej lub w jakiejkolwiek innej dziedzinie życia publicznego", M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016, s. 26–27.

[5] R. Perry, *Race and Racism: The Development of Modern Racism in America*, New York 2007, s. 177–247; L. McWhorter, *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*, Bloomington 2009, s. 28–74; J. Iceland, A *Portrait of America: The Demographic Perspective*, Oakland 2014, s. 138–164; A. Domosławski, *Ameryka zbuntowana*, Warszawa, 2007, s. 224–239; A. Kapiszewski, *Asymilacja i konflikt. Z problematyki stosunków etnicznych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa–Kraków 1984, s. 92 i nn.

http://rcin.org.pl

mniejszości i większości w państwie[6]. Mogą one zagrozić stabilności Stanów Zjednoczonych. Przykładowo, 25 maja 2020 r. w Minneapolis w stanie Minnesota podczas interwencji patrolu policji śmierć poniósł 46-letni George Perry Floyd Jr. To doprowadziło do wybuchu gwałtownych protestów czarnoskórej ludności najpierw w aglomeracji Minneapolis–Saint Paul, z której pochodził denat, a następnie w innych miastach w Stanach Zjednoczonych, gdzie doszło do podpaleń i dewastacji mienia[7].

Należy podkreślić, że działania zmierzające do wykorzystania rasizmu i dyskryminacji rasowej obecnych w społeczeństwie amerykańskim były prowadzone przez rosyjskie służby specjalne i współpracujące z nimi podmioty już od początku lat dwudziestych XX w. Lektura współczesnych doniesień prasowych powołujących się na oświadczenia przedstawicieli amerykańskich służb wywiadowczych wskazuje, że Rosja tego rodzaju działań nie tylko nie przerwała, lecz także znacznie je udoskonaliła. Dla przykładu, 12 marca 2020 r. na łamach dziennika „New York Times" opublikowano obszerny artykuł dotyczący roli rosyjskich służb specjalnych oraz środków masowego przekazu w podsycaniu napięć na tle rasowym przed listopadowymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Odnotowano, że Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej podjęła działania na znacznie większą skalę niż miało to miejsce podczas kampanii wyborczej na urząd prezydenta USA w 2016 r.[8]

Celem realizowanym w ramach niniejszego opracowania jest przedstawienie metod i środków wykorzystania rasizmu i dyskryminacji rasowej do kreowania oraz inspirowania napięć i konfliktów w Stanach Zjednoczonych przez rosyjskie służby wywiadowcze. Ze względu na skąpy materiał źródłowy odnoszący się do współczesności skoncentrowano się głównie na omówieniu tego tematu w ujęciu historycznym. Jak dotąd, pomimo istnienia źródeł, nie powstało żadne kompleksowe opracowanie na ten temat. Co więcej, ta problematyka znajduje niewielkie odzwierciedlenie w bogatej literaturze przedmiotu dotyczącej rosyjskich i amerykańskich służb wywiadowczych.

Podstawę niniejszego artykułu stanowią dokumenty sporządzone przez służby specjalne USA (przede wszystkim przez FBI i CIA). Ich treść starano się skonfrontować z materiałami wytworzonymi przez instytucje partyjne i organy bezpieczeństwa państw bloku komunistycznego (np. Komintern,

---

[6] R.A. Dahl, *The American Oppositions: Affirmation and Denial*, w: *Political Opposition in Western Democracies*, New Haven–London 1969, s. 48–49.

[7] A. Tangel *et al.*, *Autopsies Rule Floyd Death Homicide*, „Wall Street Journal", 2 VI 2020, s. A1, A6.

[8] J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow. Russia Trying to Stoke Racial Tensions in US*, „New York Times. International Edition", 12 III 2020, s. 1, 5.

http://rcin.org.pl

KGB, Stasi). Cenne uzupełnienie treści dokumentów stanowią także informacje zawarte w wywiadach, artykułach prasowych, rozprawach i wspomnieniach byłych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. W opracowaniu wykorzystano również publikacje autorstwa rosyjskich geopolityków i ekspertów związanych ze służbami specjalnymi, zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym.

Analiza środków i metod wykorzystywanych przez rosyjskie służby wywiadowcze od początku lat dwudziestych XX w. do czasów współczesnych wskazuje, że ich aktywność była skoncentrowana na zrealizowaniu dwóch zamierzeń:

1) inspiracji powstania ruchu separatystycznego w Stanach Zjednoczonych, który miał doprowadzić do podważenia integralności terytorialnej tego kraju;
2) wykorzystania zjawiska tzw. rasizmu kolorowego, nazistowskiego, kolonialnego i apartheidu do wywoływania oraz eskalowania napięć i konfliktów w społeczeństwie amerykańskim[9].

10.1. Czarny separatyzm jako próba destrukcji integralności terytorialnej USA

Ekspansjonistyczna polityka zagraniczna Rosji Sowieckiej prowadzona pod hasłami ogólnoświatowej rewolucji proletariackiej była pochodną założeń programu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Zorganizowanie i przeprowadzenie tej rewolucji powierzono następującym instytucjom: Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, RKP(b) i jej wywiadowi, sowieckim organom bezpieczeństwa podlegającym jej ścisłemu kierownictwu[10]

[9] W literaturze rozróżnia się trzy typy rasizmu: nazistowski, kolonialny i apartheid. Mimo że pierwszy skończył się wraz z II wojną światową, po 1945 r. zaczęły do niego nawiązywać różne ugrupowania neonazistowskie. Drugi zakończył się podczas dekolonizacji w 2. poł. XX w., a trzeci – w połowie lat 90. XX w. Należy odnotować również istnienie zjawiska tzw. rasizmu kolorowego. Przykładem może być działalność ruchu Czarnych Muzułmanów oraz Czarnych Panter w USA. Konflikty na tle rasowym, bez udziału białych, występowały również w Czadzie, Ugandzie, Sri Lance, Indiach, Iraku, Iranie, Turcji, Chinach, Pakistanie, Bangladeszu, Singapurze, Malezji oraz na Filipinach; zob. M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści…*, s. 29–30.

[10] Chodzi zwłaszcza o Wszechrosyjską Komisję Nadzwyczajną do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem przy Radzie Komisarzy Ludowych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при СНК РСФСР, ЧК, ВЧК), która 2 II 1922 r. ze względów propagandowych została przekształcona w Państwowy Zarząd Polityczny przy

http://rcin.org.pl

oraz III Międzynarodówce Komunistycznej (Kominternowi), spenetrowanej przez te służby, która powstała w Moskwie w dniach 2–6 marca 1919 r. z inicjatywy Włodzimierza Lenina. Formalnie Komintern był niezależny od sowieckiego rządu i partii komunistycznej, w praktyce jednak Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej wchodziłw skład jej Komitetu Centralnego[11]. 8 sierpnia 1921 r. organy bezpieczeństwa Rosji Sowieckiej zawarły z Kominternem porozumienie regulujące współpracę w zakresie działalności wywiadowczej i dywersyjno-sabotażowej (tzw. wywiad aktywny)[12]. To oznaczało, że Komintern miał służyć sowieckiej polityce zagranicznej przez głoszenie uniwersalności komunistycznej ideologii i narzucanie jej przemocą innym państwom.

Ideologia marksizmu-leninizmu pełniła rolę czysto instrumentalną. Służyła jako uzasadnienie światowej supremacji Kremla i była skutecznym narzędziem indoktrynacji narodów oraz społeczeństw zgodnie z twierdzeniem Marksa, że teoria staje się siłą materialną z chwilą, gdy opanowuje masy. Stare hasła rosyjskiego imperializmu, takie jak „zjednoczenie ziemi rosyjskiej" pod berłem „białego cara", „obrony dysydentów" itp. zostały zastąpione ideologią marksistowsko-leninowską, co legitymizowało sowiecką ekspansję prowadzoną pod pretekstem obrony rzekomo „uciśnionych" i „wyzyskiwanych" grup społecznych[13]. Założenia marksizmu-leninizmu były elastycznie dostosowywane do bieżących interesów geopolitycznych Rosji Sowieckiej i sytuacji społeczno-politycznej panującej w danym regionie świata. Przykładowo, w krajach Azji, Afryki oraz Bliskiego i Dalekiego Wschodu, w których nie było rozwiniętego przemysłu, a tym samym – silnej klasy robotniczej, „rewolucjoniści" mieli się sprzymierzyć z „burżuazyjnymi nacjonalistami". Dlatego też w państwach kolonialnych marksizm-leninizm

---

Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej (Государственноеполитическое управление при НКВД РСФСР, ГПУ НКВД РСФСР). W wyniku utworzenia w dniu 30 XII 1922 r. ZSRS doszło do kolejnej reorganizacji: 15 XI 1923 r. powstał Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny przy Radzie Komisarzy Ludowych ZSRS (Объединённое государственное политическое управление при СНК СССР). 10 VI 1934 r. został on włączony w skład Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRS (Народный комиссариат внутренних дел СССР) jako Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego ZSRS (Главное управление государственной безопасности НКВД СССР); zob. А.И. Колпакиди, *Энциклопедия секретных служб России*, Москва 2003, s. 196–250.

[11] R. Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime*, New York 1995, s. 172–173, 184; А.Ю. Ватлин, *Коминтерн: Идеи, решения, судьбы*, Москва 2009, s. 37.

[12] И. Линдер, С. Чуркин, *Красная паутина: тайны разведки Коминтерна, 1919–1943*, Москва 2005, s. 92.

[13] A. Jaskowski, *Komintern a przyszła wojna*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu", 1939, nr 1, s. 30.

http://rcin.org.pl

propagowano jako ideę „walki narodowowyzwoleńczej" z kolonialnym uciskiem „imperialistów". Lenin zakładał, że gospodarka kapitalistyczna w rozwiniętych krajach Europy i Ameryki Północnej nie przetrwa bez zasobów i dochodów czerpanych z kolonii. Aby obalić kapitalizm, należało najpierw zniszczyć jego zaplecze w koloniach przez wywołanie w nich rewolucji, zbrojnych powstań lub wojen. Ten cel zamierzano osiągnąć przez wspieranie wyzwoleńczych dążeń „wyzyskiwanych" narodów, grup etnicznych i mniejszości narodowych w krajach kapitalistycznych Europy Zachodniej, Stanach Zjednoczonych oraz ich posiadłościach kolonialnych[14].

Potencjał destrukcyjny, który tkwił w rasowym i etnicznym zróżnicowaniu amerykańskiego społeczeństwa po raz pierwszy został dostrzeżony przez bolszewickie elity przywódcze w 1920 r. Znalazło to odzwierciedlenie we *Wstępnym zarysie tez w kwestii narodowej i kolonialnej,* opublikowanym przez Lenina 5 czerwca 1920 r., oraz w *Rezolucji w kwestii narodowej i kolonialnej,* przyjętej przez II Kongres Kominternu obradujący od 19 lipca do 7 sierpnia 1920 r. w Piotrogrodzie i Moskwie. Partiom komunistycznym polecono, aby w swoich działaniach propagandowych i agitacyjnych wykorzystywały wszelkie przypadki łamania zasady równouprawnienia narodów oraz naruszania praw mniejszości narodowych i etnicznych w krajach kapitalistycznych. Równolegle należało głosić, że tylko system sowiecki jest w stanie zagwarantować równość wszystkich narodów przez zjednoczenie proletariuszy i mas pracujących w celu podjęcia wspólnej walki z burżuazją. Ponadto partie komunistyczne miały udzielić bezpośredniego wsparcia wszystkim ruchom rewolucyjnym w koloniach i państwach, w których rzekomo były prześladowane mniejszości etniczne i narodowe (w tym kontekście wskazano m.in. na sytuację Murzynów w Stanach Zjednoczonych)[15].

Autorem szczegółowego planu wykorzystania Afroamerykanów do realizacji geopolitycznych celów Kremla był Mikołaj Nasonow (1902–1938), członek RKP(b) i kierownik Biura ds. Murzynów wchodzącego w skład Wschodniego

---

[14] R. Pipes, *A Concise History of the Russian Revolution,* New York 1996, s. 298–299; R.A. Ulyanovsky, *National Liberation. Essays on Theory and Practice,* Moscow 1978, s. 36–84, 327–356; W. Szczerba, *Problem kolonializmu w leninowskim programie wyzysku człowieka przez człowieka,* „Przegląd Socjologiczny", 1971, nr 24, s. 44; D. Torr, *Marxism. Nationality and War,* London 1940, s. 29–37.

[15] В.И. Ленин, *Первоначальный набросок тезисов по национальному и колониальному вопросам (для второго съезда Коммунистического интернационала),* w: *Стратегия и тактика Коминтерна в национально-колониальной революции: на примере Китая,* red. П. Миф, Москва 1934, s. 31, 33; *Резолюция по национальному и колониальному вопросам,* w: *Протоколы конгрессов Коммунистического интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль–Август 1920 г.,* red. О. Пятницкий, Москва 1934, s. 493.

http://rcin.org.pl

Sekretariatu KW MK[16]. Biuro zostało utworzone 25 grudnia 1928 r.; we wrześniu 1929 r. przekształcono je w Sekcję do Spraw Murzynów Wschodniego Sekretariatu KW MK. Do zadań tej instytucji należało m.in. sporządzanie studiów i analiz dotyczących położenia czarnoskórej ludności w koloniach i w USA oraz koordynowanie działalności propagandowej i agitacyjnej[17]. W artykule pt. *Murzyński problem w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, opublikowanym w sierpniu 1928 r. w biuletynie Wydziału Informacyjnego KW MK, Nasonow dokonał geopolitycznej oceny przestrzennych, ekonomicznych, demograficznych i militarnych uwarunkowań sowieckiej polityki zagranicznej. Zwrócił uwagę na możliwość wykorzystania Afroamerykanów jako narzędzia destabilizacji USA i wywierania wpływu na sytuację w koloniach. Stwierdził, że czarnoskórą ludność zamieszkałą na terytorium tzw. czarnego pasa należy uznać za naród. Według niego będzie to stanowiło podstawę do stworzenia „ruchu narodowo-wyzwoleńczego", który należy wykorzystać w walce przeciwko amerykańskiemu imperializmowi. Odwołując się do definicji narodu sformułowanej przez Józefa Stalina w pracy pt. *Marksizm a kwestia narodowa*, Nasonow wskazał, że działalność agitacyjną i propagandową prowadzoną na rzecz powstania takiego ruchu należy oprzeć na zasadach leninowskiej interpretacji prawa do samostanowienia narodów, czyli prawa do niepodległości w znaczeniu politycznym[18]. Należało je rozumieć jako prawo do „pełnej swobody agitacji na rzecz oderwania się", które powinno poprzedzić „referendum wśród odrywającego się narodu"[19]. Poglądy Nasonowa znalazły odzwierciedlenie w rezolucjach Kominternu z 26 października 1928 r. i 26 października 1930 r. W dokumentach, które powstały z inicjatywy Stalina, scharakteryzowano położenie czarnoskórej ludności w USA oraz środki i metody jej radykalizacji. Według autorów rezolucji większość Afroamerykanów (86 proc.) zamieszkuje terytoria południowych

---

[16] М.А. Чекалова, К.М. Андерсон, *Н.М. Насонов и его статья „Негритянская проблемав Северо-Американских соединенных Штатах*, „Развитие общественных наук российскими студентами", 2017, nr 5, s. 40–41; М. Пантелеев, *Агенты Коминтерна: солдаты мировой революции*, Москва 2005, s. 73.

[17] Г.М. Адибеков, Э.Н. Шахназарова, К.К. Ширинья, *Организационная структура Коминтерна 1919–1943*, Москва 1997, s. 155.

[18] М.А. Чекалова, К.М. Андерсон, *Н.М. Насонов и его статья…*, s. 41–43; М.А. Тимофеева, *Дискуссии о сущности негритянского вопроса в США в Коминтерне*, w: *Левые идеологии, движения и организации в истории. Сборник избранных статей участников Девятой Международной конференции молодых ученых и специалистов „Clio-2019"*, red. А.К. Сорокин, Москва 2019, s. 167–168; O. Berland, *Nasonov and the Comintern's American Negro Program*, „Science and Society", 2001, t. 65, nr 2, s. 226–228.

[19] W. Materski, *Przewrót listopadowy 1917 r. w Rosji a hasło bolszewików prawa narodów do samostanowienia*, „Dzieje Najnowsze", 2017, t. 49, nr 4, s. 17.

http://rcin.org.pl

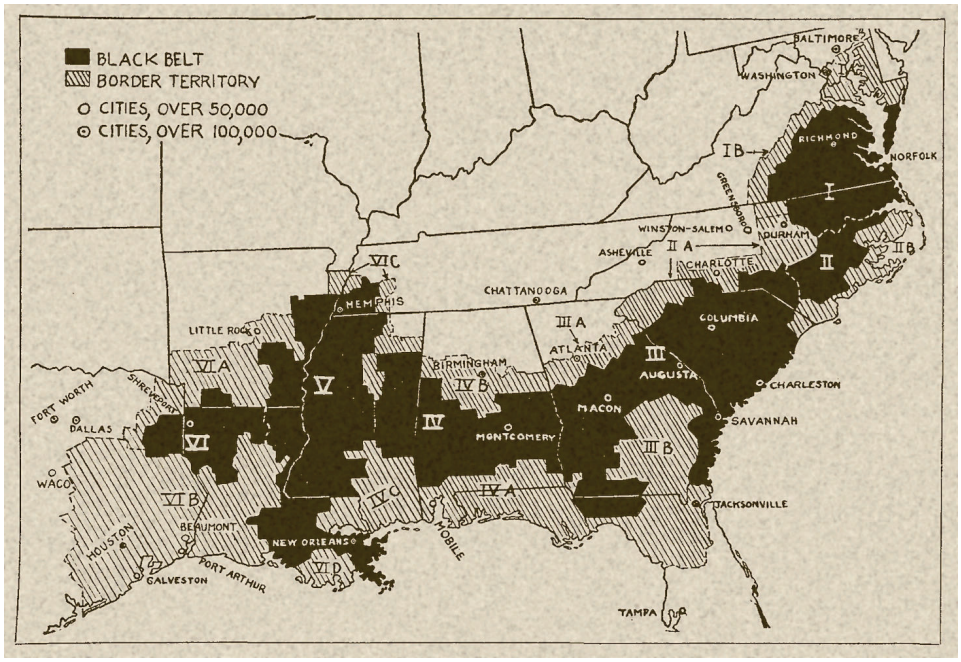

Mapa 1. Obszar tzw. czarnego pasa; źródło: J.S. Allen, *Negro Liberation*, New York 1938, s. 15.

stanów Ameryki, z czego aż 74 proc. tej ludności utrzymuje się z rolnictwa. Ponad połowa przebywa na terenie tzw. czarnego pasa, czyli obszaru rozciągającego się od Virginii do Teksasu i stanowi 50 proc. całej populacji.

Zatrudnienie czarnoskórej ludności w najważniejszych sektorach przemysłu spowodowało jej migrację do wielkich ośrodków miejskich. W ten sposób powstała silna „klasa robotnicza", którą należało pozyskać do prowadzenia „działalności rewolucyjnej". Autorzy rezolucji podkreślają, że ogromna część tej ludności stała się obiektem bezwzględnego wyzysku i prześladowań zarówno na tle klasowym, jak i rasowym, co powinno ułatwić jej przekształcenie „w siłę rewolucyjną, która pod kierownictwem proletariatu będzie mogła uczestniczyć we wspólnej walce z innymi robotnikami przeciwko kapitalistycznemu wyzyskowi"[20]. A zatem głównym zadaniem Komunistycznej Partii Stanów Zjednoczonych Ameryki powinno być zmobilizowanie szerokich mas czarnoskórej ludności do walki z wszelkimi formami ucisku. Aby tego dokonać, komuniści powinni wystąpić w charakterze obrońców praw uciskanej mniejszości i orędowników jej „wyzwolenia". W związku z tym partia komunistyczna została zobowiązana do prowadzenia intensywnej działalności agitacyjnej i propagandowej pod hasłami walki

[20] *C.I. Resolution on Negro Question in U.S.*, „Communist", 1930, t. 9, nr 1, s. 48–49.

http://rcin.org.pl

o pełną równość społeczną i polityczną dla Afroamerykanów. Jej dalekosiężnym celem miało być uznanie prawa do ich samostanowienia jako odrębnego narodu na terytorium tzw. czarnego pasa. Propagandę prowadzoną na rzecz samostanowienia należało połączyć z żądaniem poprawy warunków materialnych, uzyskaniem przez Afroamerykanów tych samych przywilejów, które mają biali, zniesieniem pozostałości niewolnictwa oraz wszelkich form rasizmu i „białego szowinizmu"[21]. Ponadto w rezolucji z 26 października 1930 r. wyraźnie podkreślono, że walki o wyzwolenie Afroamerykanów i prawa do ich samostanowienia nie można ograniczać tylko do działań propagandowych. Należało organizować strajki, demonstracje i bojkoty podatkowe[22]. W tym celu nakazano zsynchronizowanie aktywności struktur partii komunistycznej z aktywnością związków zawodowych i różnych organizacji abolicjonistycznych na Południu[23]. Te działania miały służyć przygotowaniu warunków do wybuchu zbrojnej rewolucji, którą kierownictwo KP USA uważało za najskuteczniejszy środek do realizacji celów politycznych.

Potwierdza to opinia sekretarza generalnego partii, Earla Russela Browdera (1891–1973), który wskazał, że „całkowite wyzwolenie czarnoskórej ludności w »czarnym pasie« zostanie dokonane jedynie przez rewolucyjne obalenie białych właścicieli ziemskich i kapitalistów"[24]. Dlatego też w rezolucji z 30 października 1930 r. zalecano tworzenie organizacji paramilitarnych, takich jak „proletariacka i chłopska samoobrona" do walki z Ku-Klux-Klanem[25]. Paradoksalnie, kierownictwo Kominternu uznawało aktywność tej organizacji za pożyteczną, m.in. ze względu na możliwość jej wykorzystania w prowokacjach organizowanych przez podziemny aparat partii i sowieckie służby specjalne, co we wspomnianej rezolucji uzasadniono w sposób następujący:

---

[21] *Ibidem*, s. 52–53. Por. *Resolution on the Negro Question in the United States. Final Text Confirmed by the Political Commision of the E.C.C.I.*, „Communist", 1931, t. 10, nr 2, s. 154–156.

[22] *Resolution on the Negro Question...*, s. 161.

[23] *Ibidem*, s. 166.

[24] E. Browder, *What is Communism?*, New York 1936, s. 143. Szerzej na temat wpływu ideologii marksizmu-leninizmu na stosunek KP USA do kwestii „wyzwolenia" Afroamerykanów i wytycznych Kominternu zob. R. Wilson, *The Development of the Communist Position on the Negro Question in the United States*, „Phylon Quarterly", 1958, t. 19, nr 3, s. 306–326; H. Klehr, W. Tompson, *Self-determination in the Black Belt: Origins of* a *Communist Policy*, „Labor History", 1989, t. 30, nr 3, s. 354–366; O. Berland, *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question" in America: 1919–1931: Part One*, „Science and Society", 1999/2000, t. 63, nr 4, s. 411–432; *idem*, *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question" in America: 1919–1931: Part Two*, „Science and Society", 2000, t. 64, nr 2, s. 194–217; J.A. Zumoff, *The Communist International and US Communism, 1919–1929*, London 2015, s. 287–365.

[25] *Resolution on the Negro Question...*, s. 166.

http://rcin.org.pl

> Nawet stosunkowo mało znaczące akty bandytów z Ku-Klux-Klanu w czarnym pasie mogą stać się okazją do ważnych działań politycznych, pod warunkiem, że komuniści będą w stanie zorganizować opór oburzonych mas murzyńskich. W takich przypadkach masowe ruchy łatwo mogą się przekształcić w prawdziwy bunt. Wynika to z tego, że, jak powiedział Lenin, każdy ucisk narodowy wywołuje sprzeciw w szerokich masach ludu, tendencją każdego oporu ludności uciskanej pod względem narodowym jest zaś powstanie narodowe[26].

Według rezolucji Kominternu z 26 października 1930 r. prawo do samostanowienia czarnoskórej ludności na terytorium tzw. czarnego pasa miało być zrealizowane przez:

1) skonfiskowanie gruntów i dóbr należących do białych właścicieli ziemskich i „kapitalistów" na rzecz czarnoskórych rolników i dzierżawców;
2) utworzenie nowego organizmu państwowego o nazwie Zjednoczone Państwo Czarnego Pasa (ang. *State Unity of the Black Belt*), w którego skład wchodziłyby wszystkie terytoria zamieszkane w większości przez ludność czarnoskórą[27]; część działaczy KP USA postulowała proklamowanie Murzyńskiej Republiki Sowieckiej (ang. *Negro Soviet Republic*), która miała być wzorowana na instytucjach ustrojowych Związku Sowieckiego[28];
3) usankcjonowanie prawa do samostanowienia, czyli pełnego i nieograniczonego prawa czarnoskórej ludności do sprawowania władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej na terytorium tzw. czarnego pasa oraz do decydowania o stosunkach pomiędzy własnym „krajem" a innymi państwami, w tym Stanami Zjednoczonymi. W myśl zasady samostanowienia inne mniejszości etniczne, rasowe i narodowe pozostające na terenie tzw. czarnego pasa należało podporządkować administracji nowego „państwa"[29].

Sowieci, wykorzystując trudną sytuację ekonomiczną i społeczną Afroamerykanów, zamierzali wykreować wśród nich przekonanie o tym, że stanowią odrębny naród, który dąży do uzyskania, a następnie – zachowania odrębności lub niepodległości, gdyż własna państwowość (w mniejszym stopniu autonomia) umożliwia realizację własnych interesów. W tym celu posłużono się sprawdzoną metodą indoktrynacji opartej na sloganach „prawa do samostanowienia" i „walki o równość". Tak jak w koloniach, Sowieci zamierzali doprowadzić do powstania „ruchu narodowo-wyzwoleńczego",

---

[26] *Ibidem*, s. 165–166.

[27] *Ibidem*, s. 159–160.

[28] J. Pepper, *American Negro Problems*, „Communist", 1928, t. 7, nr 10, s. 634; W.Z. Foster, *Toward Soviet America*, New York 1932, s. 303.

[29] *Resolution on the Negro Question...*, s. 161.

http://rcin.org.pl

który mogliby wykorzystać do zdestabilizowania Stanów Zjednoczonych od wewnątrz i osłabienia ich integralności terytorialnej. Należy bowiem pamiętać, że tego rodzaju ruchy identyfikują własną podmiotowość polityczną z konkretnym terytorium, co w przypadku państw wielonarodowych, takich jak Stany Zjednoczone, może doprowadzić do ich rozpadu. Fakt inspirowania tych działań przez Kreml potwierdził m.in. William Odell Nowell, który w latach 1929–1936 był członkiem KP USA w Detroit. Warto odnotować, że w 1929 r. brał on udział w konsultacjach z aktywistami Sekcji do Spraw Murzynów Wschodniego Sekretariatu KW MK[30]. Wskazał, że plany utworzenia separatystycznej „republiki" na terytorium Stanów Zjednoczonych, która miała być całkowicie kontrolowana przez Sowietów, zostały starannie przygotowane w Moskwie. Aby utworzyć takie quasi-państwo, potrzebne były sprzyjające warunki, np. kryzys gospodarczy lub zaangażowanie USA w wojnę z Japonią. Na kanwie niezadowolenia społecznego należało wówczas doprowadzić do masowych strajków i niepokojów społecznych, które następnie zamierzano przekształcić w rewolucję[31]. Nowell podkreślił, że każda próba realizacji tego planu doprowadziłaby do krwawych zamieszek na tle rasowym i prześladowań czarnoskórej ludności z Południa[32].

Wykonawcą zaleceń zawartych w rezolucjach była Komunistyczna Partia Stanów Zjednoczonych, która na początku lat trzydziestych XX w. uległa całkowitej stalinizacji[33]. Jej członkowie współpracowali z sowieckimi służbami wywiadowczymi, szczególnie w zakresie rekrutowania agentury i weryfikowania informacji wywiadowczych. Podziemny aparat KP USA, czyli nielegalna sieć komórek, organizacji i pojedynczych osób, uczestniczył w operacjach szpiegowskich wspólnie z organami sowieckiego wywiadu i umożliwiał m.in. pozyskiwanie fałszywych paszportów oraz prowadzenie tajnej łączności. Ważne postacie komunistycznego podziemia w Stanach Zjednoczonych, takie jak Sándor Goldberger (1894–1990), Stjepan Mesaroš (1903–1993), znany jako Steve Nelson, i Jacob Golos (1889–1943), pełniły funkcje łączników pomiędzy sowieckim aparatem wywiadowczym a kierowaną przez niego siecią szpiegowską w USA[34]. Jednym z głównych zadań

[30] *The American Negro in the Communist Party*, Committee on Un-American Activities, US House of Representatives, Washington 1954, s. 2.

[31] *Statement of Nowell, William Odell, Former Member of the Communist Party of the United States*, w: *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States, Volume 11 (October 28 – December 3, 1939)*, United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities, Washington 1940, s. 6996–6997.

[32] *Ibidem*, s. 6998.

[33] E. Browder, *Communism in the United States*, New York 1935, s. 292.

[34] Д. Даллин, *Советский шпионаж в Европе и США 1920–1950 годы*, Москва 2017, s. 284; A. Weinstein, A. Vasiliev, *The Haunted Wood Soviet Espionage in America. The Stalin*

http://rcin.org.pl

KP USA było skonsolidowanie uciskanych mniejszości rasowych i etnicznych wokół bezpartyjnych organizacji kierowanych de facto przez komunistów. Przenikanie sowieckiej agentury do wszelkiego rodzaju organizacji społecznych, politycznych i religijnych odbywało się m.in. przez tworzenie tzw. organizacji pomocniczych, zwanych też pasami transmisyjnymi. Jednym z głównych twórców takich struktur był Wilhelm Münzenberg (1889–1940), wybitny niemiecki komunista i działacz ruchu robotniczego, który dzięki zdolnościom logistycznym zyskał miano czerwonego milionera[35]. W trakcie obrad VI Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej w Moskwie, 20 lipca 1928 r., Münzenberg scharakteryzował cele i zadania takich organizacji. Według niego umożliwiały one dotarcie do ludzi zobojętniałych lub odpornych na komunistyczną propagandę, co pozwalało zjednać ich dla sprawy międzynarodowego ruchu komunistycznego. Chodziło zatem o stworzenie „układu słonecznego" składającego się z organizacji i komitetów, które funkcjonowałyby „w orbicie" partii komunistycznej i odgrywały rolę „pasa transmisyjnego". Taki pas umożliwiałby aktywizację szerokich mas społecznych przez rozpowszechnianie wśród nich poglądów zbieżnych z linią komunizmu[36].

Szczegółowe informacje dotyczące komunistycznych organizacji frontowych oraz ich działalności wśród Afroamerykanów zawierają analizy i opracowania FBI. Według nich KP USA z inspiracji Kominternu stworzyła następujące organizacje:

- Braterstwo Afrykańskiej Krwi (ang. African Blood Brotherhood),
- Kongres Pracy Amerykańskich Murzynów (ang. American Negro Labor Congress),
- Liga Walki o Prawa Murzynów (ang. League of Struggle for Negro Rights),
- Narodowy Kongres Murzynów (ang. National Negro Congress)[37].

Era, New York 1999, s. 22–50, 84–110; H. Klehr, J.E. Haynes, F.I. Firsov, *The Secret World of American Communism*, New Heaven–London 1995, s. 20–42, 71–119.

[35] S. McMeekin, *The Red Millionaire. A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West*, London 2003, s. 1.

[36] *Заседание пятое – 20 июля 1928 года. Прения по докладу т. Бухарина. Речь т. Мюнценберга*, w: *VI Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет*, t. 1: *Международное положение и задачи Коминтерна*, Москва–Ленинград 1929, s. 101–106; C.A. Hathaway, *On the Use of "Transmission Belts" in Our Struggle for the Masses*, „Communist", 1931, t. 10, nr 5, s. 409–423; J.E. Hoover, *The Masters of Deceit. The Story of Communism in America and How to Fight It*, New York 1958, s. 227–243.

[37] *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro*, Washington 1953, s. 51–57. Por. *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro 1953–1956*, Washington 1956, s. 30–37.

http://rcin.org.pl

Lektura dokumentów wytworzonych przez FBI i inne instytucje rządowe USA wskazuje, że działalnością wyżej wymienionych podmiotów sterowały sowieckie organy wywiadowcze przy pomocy agentury lub amerykańskich działaczy komunistycznych odbywających szkolenia w Moskwie. Interesujące studium takiego przypadku stanowi historia Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów, który został utworzony w Chicago w październiku 1925 r. na bazie Braterstwa Afrykańskiej Krwi. Na czele organizacji stanął Lovett Fort-Whiteman (1889–1939), który ukończył kurs w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej w Moskwie[38]. Szkoła rozpoczęła działalność w marcu 1925 r. jako jednostka organizacyjna Instytutu Marksa i Engelsa. W praktyce była zakonspirowaną sekcją Kominternu, podlegającą Oddziałowi Organizacyjnemu KW MK. Pierwszym rektorem MSL został członek Biura Politycznego WKP(b) Mikołaj Bucharin, a po jego usunięciu z Kominternu funkcję tę objęła Klaudia Kirsanowa. Kurs podstawowy trwał początkowo półtora roku, ale w 1928 r. wydłużono go do trzech lat[39]. Według Nowella, absolwenta dwuletniego kursu w MSL, szkolenie obejmowało następujące przedmioty:

> ekonomię marksistowską, leninizm, który jest tam nazywany filozofią, problematykę związków zawodowych, czyli praktykę organizowania strajków, historię międzynarodowego ruchu robotniczego i międzynarodówek komunistycznych, historię Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Szkoliliśmy się w obsłudze broni, takiej jak karabiny lub karabiny maszynowe itd. Doskonaliłem się także w zakresie pracy konspiracyjnej i technik prowadzenia szyfrowanej korespondencji. Studiowaliśmy strategię budowy organizacji, od niewielkiej frakcji poczynając, a na przejęciu kontroli nad związkiem zawodowym lub organizacją masową kończąc. Poznawaliśmy także techniki podnoszenia świadomości politycznej ludności i jej rozwoju ideologicznego. Analizowaliśmy szczegóły dotyczące taktyki walk ulicznych, konfrontacji na barykadach i sposobów przejmowania kontroli nad obiektami o znaczeniu strategicznym, ekonomicznym i technicznym, które znajdują się na terenie miasta [...] Spędziłem trochę czasu w Armii Czerwonej, gdzie odbywałem praktykę z wojskowości i pracy propagandowej w obszarze międzynarodowym[40].

---

[38] *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations). Fourth Section*, United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities, Washington 1944, s. 1282.

[39] Г.М. Адибеков, Э.Н. Шахназарова, К.К. Ширинья, *Организационная структура Коминтерна...*, s. 127; M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego* z *Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej* w *Moskwie (1929–1931)*, „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja", 2012, nr 1, s. 167–168; А.А. Соколов, *Коминтерн и Вьетнам. Подготовка вьетнамских политических кадров в коммунистических вузах СССР, 20–30-е годы*, Москва 1998, s. 19 i nn.

[40] *Statement of Nowell, William Odell...*, s. 7021–7022. Wspomniane przez Nowella obiekty o „[...] znaczeniu strategicznym, ekonomicznym i technicznym, które znajdują się na terenie miasta" współcześnie noszą nazwę infrastruktura krytyczna.

http://rcin.org.pl

Wielu Afroamerykanów odbywało podobne szkolenia także poza MSL, m.in. w istniejącym od 1921 r. Komunistycznym Uniwersytecie Pracujących Wschodu[41]. Oprócz członków kierownictwa, którzy przeszli przeszkolenie w Moskwie (Lovett Fort-Whiteman, William Odell Nowell), sowieckie służby specjalne miały w Kongresie Pracy Amerykańskich Murzynów swoją agenturę. W 1929 r. zatrudniono tam Kitty Harris[42], która pracowała równocześnie w Amtorg Trading Corporation, prywatnej spółce handlowej z kapitałem sowieckim, utworzonej 24 maja 1924 r. w Nowym Jorku. W latach 1924–1933, a więc przed otwarciem misji dyplomatycznej ZSRS w Stanach Zjednoczonych, spółka Amtorg pełniła funkcję zarówno ambasady, jak i misji handlowej i stanowiła przykrywkę dla działalności szpiegowskiej, dywersyjnej

[41] Szerzej na ten temat: W. McClellan, *Africans and Black Americans in the Comintern Schools, 1925–1934*, „International Journal of African Historical Studies", 1993, t. 26, nr 2, s. 371–390. Udział Afroamerykanów w szkoleniach w MSL potwierdza także polski komunista Roman Zambrowski (1909–1977), późniejszy członek Biura Politycznego KC PZPR, który zanotował w swoim pamiętniku, że „w pierwszych miesiącach pobytu w Międzynarodowej Szkole Leninowskiej zamieszkałem w dużym, jasnym pokoju z trzema amerykańskimi komunistami (dwoma białymi i Murzynem). Przyjęli mnie ciepło i nietrudno mi było z nimi się porozumieć. Najmłodszy z nich emigrował przed wielu laty z Jugosławii i bez większego trudu przyswajał sobie język rosyjski; drugi emigrował przed wojną do USA z Rosji, ale jego język pozostał nienaganny; trzeci – Murzyn pilnie się go uczył. Wszyscy studiowali w sektorze języka angielskiego", M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego…*, s. 194.

[42] В. Абрамов, *Евреи в КГБ*, Москва 2006, s. 320. Kitty Harris, właśc. Kathrine Harrison (24 V 1887– 6 X 1966) urodziła się w Londynie w rodzinie szewca Natana, żydowskiego emigranta z Białegostoku. W 1908 r. wraz z rodziną wyjechała do Kanady. Zamieszkała w Winnipeg, gdzie ukończyła cztery klasy szkoły powszechnej. Została aktywistką związku zawodowego szwaczy i członkiem Komunistycznej Partii Kanady. W 1923 r. wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W Chicago podjęła pracę jako sekretarka związku zawodowego i wstąpiła do KP USA, gdzie kierowała komórką do spraw agitacji i propagandy. W 1925 r. wyszła za mąż za Earla Russela Browdera (sekretarza KP USA), z którym w październiku 1927 r. wyjechała do Moskwy, a następnie do Szanghaju. Podjęła pracę w nielegalnej komórce Czerwonej Międzynarodówki Związków Zawodowych (Profintern). W 1929 r. wróciła do Moskwy, skąd udała się do Nowego Jorku. Zatrudniono ją w Kongresie Pracy Amerykańskich Murzynów i spółce Amtorg. W kwietniu 1932 r., po rozwodzie z Browderem, wyjechała do Berlina. Tam pełniła funkcję łączniczki w nielegalnej rezydenturze Wydziału Zagranicznego Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, posługując się pseudonimem „Cyganka". Wykonywała zadania na rzecz nielegalnych rezydentur sowieckiego wywiadu w Pradze, Paryżu, Nowym Jorku i Los Angeles. Była też łączniczką tzw. piątki z Cambridge. W 1937 r. otrzymała obywatelstwo sowieckie. Od 1942 do 1946 r. pracowała w rezydenturze I Zarządu NKWD-NKGB w Meksyku. W latach 1952–1954 leczyła się w Więziennej Klinice Psychiatrycznej MSW ZSRS. Zmarła w m. Gorki jako emerytka; zob. В. Абрамов, *Евреи в КГБ…*, s. 320–321. Szerzej na temat działalności wywiadowczej K. Harris zob. И.А. Дамаскин, *Семнадцать имен Китти Харрис*, Москва 1999.

http://rcin.org.pl

i propagandowej prowadzonej przez Komintern[43]. W 1931 r. Harris, która zajmowała się propagandą, została zwerbowana do współpracy z sowieckim wywiadem zagranicznym przez Abrama Eingorna (1899–1955), aktywistę Międzynarodówki Młodzieży Komunistycznej i jednocześnie funkcjonariusza sowieckiego wywiadu (Wydział Zagraniczny Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego)[44].

Celem Sowietów było przekształcenie Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów w organizację masową, która umożliwiałaby zjednoczenie czarnoskórej ludności pod przywództwem politycznym amerykańskiej partii komunistycznej. Miało się to odbywać pod pretekstem wszelkiej aktywności, działalności agitacyjnej oraz kampanii propagandowych przeciwko prawnej dyskryminacji Afroamerykanów i stosowanym wobec nich samosądom. W 1930 r. część aktywistów z Kongresu Pracy Amerykańskich Murzynów utworzyła kolejną „organizację pomocniczą" o nazwie Liga Walki o Prawa Murzynów. Prezesem tej organizacji został James Mercer Langston Hughes (1901–1967), poeta i działacz społeczny publikujący na łamach czasopism związanych z amerykańską partią komunistyczną[45]. Stanowisko sekretarza i rzeczywistego przywódcy organizacji zajmował natomiast Harry Haywood (właśc. Haywood Hall, 1898–1985), nazywający siebie czarnym bolszewikiem. Haywood był absolwentem MSL i Komunistycznego Uniwersytetu Pracujących Wschodu w Moskwie oraz uczestnikiem walk podczas wojny domowej w Hiszpanii – walczył w szeregach XV Brygady Międzynarodowej im. Abrahama Lincolna po stronie hiszpańskich komunistów wspieranych przez Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich[46]. Związany również z Narodowym Kongresem Murzynów, jako zwolennik stalinowskiej koncepcji prawa do samostanowienia narodów w 1948 r. opublikował rozprawę pt. *Wyzwolenie Murzynów*[47]. Według niego publikacja stanowiła potwierdzenie rewolucyjnego stanowiska wypracowanego na VI Kongresie Kominternu w 1928 r. Zdaniem Haywooda problem wyzwolenia Afroamerykanów jest problemem uciskanego narodu mającego pełne

[43] *The Shameful Years. Thirty Years of Soviet Espionage in the United States*, United States. Congress. House. Committee on Un-American Activities, Washington 1951, s. 5–7; A.C. Sutton, *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930*, Stanford 1968, s. 246, 261, 269, 287; Ф.Д. Бобков, *КГБ и власть*, Москва 1995, s. 107–124; Д. Даллин, *Советский шпионаж...*, s. 288–292.

[44] В. Абрамов, *Евреи в КГБ...*, s. 320, 339–340.

[45] *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations)...*, s. 1282–1284.

[46] H. Haywood, *Black Bolshevik. Autobiography of an Afro-American Communist*, Chicago 1978, s. 148–176, 198–218, 467–490.

[47] *Idem, Negro Liberation*, New York 1948.

http://rcin.org.pl

prawo do samostanowienia. Wielokrotnie podkreślał on „rewolucyjną istotę" walki o równość Afroamerykanów, wynikającą z tego, że ich ucisk jest główną podporą systemu „imperialistycznej dominacji" nad całą klasą robotniczą i masami wyzyskiwanego narodu amerykańskiego. Dlatego walka o wyzwolenie ludności afroamerykańskiej jest według niego częścią składową walki o cele rewolucji komunistycznej i historycznym zadaniem ruchu robotniczego[48].

Program polityczny Ligi w pełni pokrywał się z wytycznymi rezolucji Kominternu. Żądano całkowitej równości Afroamerykanów pod względem ekonomicznym, społecznym i politycznym, realizacji prawa do samostanowienia w obrębie tzw. czarnego pasa, konfiskaty ziemi należącej do „białych kapitalistów" i jej podziału pomiędzy rolników i dzierżawców[49]. Liga prowadziła intensywne kampanie propagandowe i wykorzystywała kryzys gospodarczy lat trzydziestych XX w. Bazowano przede wszystkim na gniewie i frustracji Afroamerykanów z powodu nierówności społecznych i ubóstwa. Akcent kładziono głównie na problemie przemocy ze strony policji, na bezrobociu i braku dostępu do edukacji. Znakomitą okazją do radykalizowania nastrojów społecznych były masowe pogrzeby osób, które poniosły śmierć podczas zamieszek i strajków robotniczych. Przykładowo, 3 sierpnia 1931 r., w czasie pogrzebu robotników w Chicago, działacze Ligi rozkolportowali 20 000 ulotek o treści komunistycznej i antypaństwowej. Do celów propagandowych wykorzystywano także petycje i rezolucje. Na przykład 20 stycznia 1933 r. na ręce komisarza policji w Chicago złożono petycję, która zawierała groźby i oskarżenia o terroryzm wobec Afroamerykanów i białych robotników[50]. Oprócz propagandy i agitacji stosowano także prowokacje i przemoc. Kulisy tego rodzaju działań przedstawił Joseph Zack Kornfeder (1898–1963), założyciel KP USA i emisariusz Kominternu w Ameryce Południowej. W Nowym Jorku, Chicago oraz innych miastach amerykańska partia komunistyczna zorganizowała skoordynowaną akcję napaści na prywatne restauracje i bary, których właściciele nie wyrazili zgody na obsługiwanie Afroamerykanów. Polegało to na tym, że niewielka grupa białych i czarnoskórych działaczy partii komunistycznej lub związanej z nią organizacji prowokowała bójkę w lokalu wybranym jako cel ataku. Następnie, w zależności od rozwoju sytuacji, do działań włączały się komunistyczne bojówki czekające na zewnątrz

[48] *Idem*, *Black Bolshevik...*, s. 565–566.

[49] *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations)...*, s. 1283–1284; J.W. Ford, *The Negro and the Democratic Front*, New York 1938, s. 81–83.

[50] H.D. Lasswell, D. Blumenstock, *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*, New York–London 1939, s. 52, 78, 201–203.

http://rcin.org.pl

budynku. Celem tych działań było przede wszystkim pogłębienie sprzeczności pomiędzy Afroamerykanami a białymi oraz sprowokowanie ewentualnych akcji odwetowych, które mogłyby doprowadzić do eskalacji konfliktu[51].

Sowieckie aktywa operacyjne, poza prowadzeniem przedsięwzięć zmierzających do zdestabilizowania sytuacji wewnętrznej, były wykorzystywane także do przeprowadzania skoordynowanych akcji propagandowych i dezinformacyjnych, mających na celu podważenie wizerunku Stanów Zjednoczonych w oczach światowej opinii publicznej oraz odciągnięcie uwagi władz USA od ważnych spraw międzynarodowych. Znakomitym przykładem tego rodzaju działań jest tzw. sprawa chłopców ze Scottsboro. 25 marca 1931 r., a więc na początku Wielkiego Kryzysu, grupa dziewięciu czarnoskórych nastolatków w wieku od 13 do 20 lat podróżowała bez biletów pociągiem towarowym w poszukiwaniu zatrudnienia. Na trasie z Chattanooga do Memphis doszło do bójki z białymi, którzy po opuszczeniu pociągu wezwali pomoc. Pociąg został zatrzymany w odległości 22 mil od miasteczka Scottsboro, w miejscowości Paint Rock, gdzie ujęto czarnoskórych chłopców. Zostali oni następnie oskarżeni o pobicie i zgwałcenie dwóch białych kobiet. Skazano ich na karę śmierci, którą jednak zamieniono na karę długoletniego więzienia. Sprawa wywołała ogromne zainteresowanie amerykańskich mediów i urosła do rangi symbolu rasowej dyskryminacji Afroamerykanów na południu USA[52].

Wydarzenia ze Scottsboro zwróciły uwagę Sowietów, którzy postanowili je wykorzystać do własnych celów politycznych. Na posiedzeniu Biura Politycznego RKP(b) 1 kwietnia 1932 r. Stalin polecił zorganizować kampanię protestu przeciwko wykonaniu kary śmierci na nastolatkach[53]. Jej przygotowanie i przeprowadzenie zlecono Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, zwanej też Czerwoną Pomocą, utworzonej podczas IV Zjazdu Kominternu w 1922 r. Oficjalnym zadaniem tej organizacji było udzielanie prawnej, moralnej i materialnej pomocy działaczom ruchu komunistycznego, represjonowanym za działalność rewolucyjną.

---

[51] *Testimony of Joseph Zack Kornfeder*, w: *Subversion in Racial Unrest. An Outline of* a *Strategic Weapon to Destroy the Governments of Louisiana and the United States. Public Hearings of the State of Louisiana Joint Legislative Committee*, cz. 1, Batton Rouge 1957, s. 75.

[52] L. Sorensen, *The Scottsboro Boys Trial: A Primary Source Account*, New York 2004, s. 7–26; J.R. Acker, *Scottsboro and Its Legacy: The Cases That Challenged American Legal and Social Justice*, Westport–London 2008, s. 1–17.

[53] *Из протокола Nº 94 заседания Политбюро ЦК ВКП(б). Об Информационном бюро. Предложение МОПР о кампании протеста против смертного приговора рабочим-неграм из Скотсборо. 1 апреля 1932 г.*, w: *Политбюро ЦК РКЩ(б)-ВКП(б) и Коминтерн: 1919– 1943 гг. Документы*, red. Г.М. Адибеков, Москва 2004, s. 654.

http://rcin.org.pl

W rzeczywistości organizacja stanowiła narzędzie komunistycznej agitacji i propagandy, a pod pozorem wspierania represjonowanych aktywistów oraz ich rodzin za jej pośrednictwem przekazywano środki pieniężne na finansowanie działalności partii komunistycznych poza granicami ZSRS[54]. Czerwona Pomoc miała swoje oddziały w wielu krajach, współpracowała z sowieckimi organami wywiadowczymi i była przez nie finansowana. Potwierdza to relacja Włodzimierza Piatnickiego, syna Josifa Piatnickiego (1882–1938), kierownika Oddziału Łączności Międzynarodowej Kominternu:

> W ostatnich latach Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny przejmował niektóre funkcje Oddziału Łączności Międzynarodowej, zwłaszcza śledzenie i donoszenie na tych, którzy nie zgadzają się ze Stalinem. Najbardziej newralgiczną formą działalności prowadzonej przez agentów Oddziału Łączności Międzynarodowej jest obowiązek rozdzielania pieniędzy przeznaczonych na finansowanie partii komunistycznych, opłacanie ich kosztownej propagandy i fałszywych frontów, takich jak np. Liga na Rzecz Obrony Demokracji, Przyjaciele Związku Sowieckiego, Międzynarodowa Organizacja Pomocy Rewolucjonistom i wielu innych, rzekomo niezależnych organizacji, które stały się szczególnie potrzebne, kiedy Moskwa zaczęła tworzyć Front Ludowy. Żadna partia komunistyczna na świecie nie była zdolna do pokrycia nawet części tych wydatków. Moskwa uznawała za swój obowiązek ponoszenie kosztów 90–95 proc. wydatków partii komunistycznych. Płatności, których wysokość została określona przez stalinowskie Biuro Polityczne, dokonywano z sowieckiego budżetu przez Oddział Łączności Międzynarodowej[55].

Celem kampanii propagandowej prowadzonej przez sowiecką prasę i liczne organizacje społeczne, polityczne i kulturalne było utrwalenie w świadomości światowej opinii publicznej wizerunku USA jako kraju rasistowskiego i reakcyjnego. Natomiast Związek Sowiecki przedstawiano jako państwo postępowe i nowoczesne, obrońcę pokoju i prześladowanych klas społecznych. Sowiecka propaganda kreowała wizerunek chłopców ze Scottsboro jako rewolucjonistów i sojuszników pierwszego państwa, w którym „budowano socjalistyczne społeczeństwo". Chodziło o to, aby każde aktywne wyrażenie solidarności z zatrzymanymi stało się alternatywnym sposobem udzielania poparcia bolszewizmowi i projektowi budowy socjalizmu pod kierownictwem Związku Sowieckiego. Co więcej, wyrok śmierci na chłopcach ze

---

[54] В.И. Соколова, И.В. Каллин, О.Н. Галошева, *Роль Секретариата ЦК ВКП(б) в активизации движения МОПР на примере деятельности Интердома имени Е.Д. Стасовой в 1930-х годах*, „Вестник Чувашского университета", 2019, nr 2, s. 175; А.И. Аврус, *Пролетарский интернационализм в действии. (Из истории Международной организации помощи борцам революции)*, Москва 1971, s. 43–53, 74–81.

[55] В.И. Пятницкий, *Осип Пятницкий и Коминтерн на весах истории*, Минск 2004, s. 188.

http://rcin.org.pl

Scottsboro przedstawiano jako zapowiedź eskalacji przemocy wobec wszystkich czarnoskórych robotników. Miało to rzekomo dowodzić istnienia spisku kapitalistów, którzy zamierzali doprowadzić do wybuchu imperialistycznej wojny przeciwko Związkowi Sowieckiemu stojącemu na straży pokoju. Kampania objęła swym zasięgiem Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Niemcy. W tych krajach wykorzystano struktury Kominternu i partii komunistycznych wraz z siecią organizacji, redakcji i stowarzyszeń[56].

W Stanach Zjednoczonych na przykład ciężar prowadzenia kampanii spoczął na istniejącej od 1925 r. filii Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom, działającej pod nazwą Obrona Pracy Międzynarodowej (ang. International Labor Defence), która organizowała demonstracje, marsze, konferencje prasowe, zbiórki podpisów pod petycjami o uwolnienie więźniów oraz przedsięwzięcia „demaskujące cały system terroru", który w opinii aktywistów stanowiły instytucje państwowe. Solidarność z więzionymi chłopcami deklarowali wybitni przedstawiciele świata kultury, nauki i sztuki inspirowani przez bolszewików, jak np. rosyjski pisarz i publicysta Maksym Gorki, członkini Światowego Komitetu Antywojennego i Antyfaszystowskiego Jelena Stasowa, działacze związkowi Lovett Fort-Whiteman i George Padmore oraz poeta James Mercer Langston Hughes[57]. Oprócz działań propagandowych stosowano także przemoc. Dla przykładu, w związku z wyznaczeniem daty egzekucji chłopców ze Scottsboro na 10 lipca 1931 r. Komitet Wykonawczy Czerwonej Pomocy w Moskwie wystosował apel wzywający do udzielania wsparcia skazanym. W lecie, gdy do władz Alabamy i Białego Domu zaczęły napływać listy i petycje pisane w obronie chłopców, demonstranci wybili okna w placówkach dyplomatycznych i misjach handlowych USA w Berlinie, Bremie, Dreźnie, Lipsku i Kolonii. Wybuchła globalna fala protestów, sięgająca od Kalifornii do Sydney, od Montrealu do Przylądka Horn i od Szanghaju do Buenos Aires. W rezultacie Sąd Najwyższy Alabamy odstąpił od wymierzenia chłopcom kary śmierci i zamienił ją na długoletnie więzienie[58]. Należy podkreślić, że wykorzystanie tej sprawy przysporzyło Związkowi Sowieckiemu ogromnej popularności. Dzięki organizacjom frontowym wykorzystywanym m.in. w obronie chłopców przynależność do partii komunistycznych stała się

---

[56] M.L. Roman, *Opposing Jim Crow: African Americans and the Soviet Indictment of U.S. Racism, 1928–1937*, Lincoln–London 2012, s. 92, 95.

[57] *Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, The Communist Party and the Negro...*, s. 58–62; H.T. Murray, *Changing America and the Changing Image of Scottsboro*, „Phylon Quarterly", 1977, t. 38, nr 1, s. 82–92.

[58] J.A. Miller, S.D. Pennybacker, E. Rosenhaft, *Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys, 1931–1934*, „American Historical Review", 2001, t. 106, nr 2, s. 401.

http://rcin.org.pl

bardziej akceptowalna wśród społeczeństw zachodnich, ale przede wszystkim wśród narodów Trzeciego Świata, gdzie wzmogły się nastroje antyamerykańskie. Co więcej, dzięki wykorzystaniu jednolitego frontu różnych organizacji jako środka sprzeciwu wobec rasizmu, rodzącego się faszyzmu i narodowego socjalizmu, stworzono warunki sprzyjające werbowaniu agentury przez sowiecki wywiad[59].

Reasumując, należy podkreślić, że w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. sowieckie organy bezpieczeństwa wypracowały *modus operandi* opierający się na następujących założeniach:

- bazowaniu na warunkach, sprzecznościach oraz istniejących konfliktach lub generowaniu nowych (rasizm i segregacja rasowa występujące w społeczeństwie amerykańskim), charakterystycznych dla danego kraju i epoki historycznej;
- kreowaniu potencjału protestu przez radykalizowanie różnego rodzaju organizacji i podmiotów, niezależnie od ich orientacji politycznej (wykorzystywanie partii, stowarzyszeń i organizacji społecznych skupiających zarówno Afroamerykanów, jak i białych, np. Ku-Klux-Klanu);
- tworzeniu pozornie niezależnych sieci podmiotów i organizacji, dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi, np. Obrony Pracy Międzynarodowej;
- starannym selekcjonowaniu i przygotowywaniu personelu kierowniczego podmiotów i organizacji dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi, szczególnie w zakresie agitacji, propagandy i walki zbrojnej;
- ograniczaniu do minimum powiązań personelu kierowniczego podmiotów i organizacji dysponujących dużymi zdolnościami opiniotwórczymi ze służbami specjalnymi oraz bazowaniu na obliczu ideowym poszczególnych osób (wykorzystywanie komunistów i zwolenników abolicjonizmu, pacyfizmu itp.);
- umiejętnym wykorzystywaniu doniosłych zdarzeń i okoliczności mających duże znaczenie dla życia społecznego i politycznego (np. strajków robotniczych, pogrzebów) oraz na odwoływaniu się do uniwersalnych wartości, takich jak równość, wolność, demokracja i wyzwolenie – tj. pojęć, które można wypełnić dowolną treścią;
- prowadzeniu, równolegle z próbami destabilizacji wewnętrznej, działań mających na celu zdyskredytowanie i podważenie wizerunku oraz pozycji międzynarodowej Stanów Zjednoczonych, a także odwrócenie

[59] J.D. Atkinson, *The Politics of Struggle. The Communist Front and Political Warfare*, Chicago 1966, s. 35.

http://rcin.org.pl

ich uwagi od ważnych spraw w polityce zagranicznej, czego przykład stanowi m.in. kampania w obronie chłopców ze Scottsboro.

10.2. Rasizm kolorowy i jego rola w działaniach rosyjskiego wywiadu

Mimo że próby utworzenia niepodległej republiki zamieszkałej przez Afroamerykanów się nie powiodły, projekt ten nie zniknął z programu KP USA w latach trzydziestych i czterdziestych XX w. Dopiero jednak w kwietniu 1956 r. dokonano jego częściowej modyfikacji – zrezygnowano z prób stworzenia odrębnej państwowości (ang. *black state*) na rzecz powołania narodu (ang. *black nation*), co znalazło poparcie wśród licznych organizacji skupiających Afroamerykanów[60].

Pomimo ożywienia gospodarczego, które nastąpiło po II wojnie światowej, bezrobocie wśród Afroamerykanów dwukrotnie przewyższało średnią krajową, a 1/3 z nich żyła poniżej granicy ubóstwa. Uzyskanie prawa do głosowania oraz równych szans w dostępie do edukacji nie wpłynęły na poprawę sytuacji ekonomicznej czarnoskórej ludności. W związku z tym, począwszy od lat sześćdziesiątych XX w., wielu Afroamerykanów wyrażało sceptycyzm wobec celów i metod ruchu na rzecz praw obywatelskich, który powstał z inicjatywy Martina Luthera Kinga (1929–1968). Część osób czarnoskórych zamieszkujących slumsy i getta północnoamerykańskich miast odrzuciła jego pacyfistyczne poglądy, skłaniając się ku poparciu ugrupowań ekstremistycznych, takich jak Czarni Muzułmanie, czyli kierowane przez Malcolma X (właśc. Malcolm Little, 1925–1965) fanatyczne stowarzyszenie religijne, które, negując wartości chrześcijańskie, przyjęło pogląd, że wszyscy biali są ludźmi nikczemni.

Wydaje się, że postacią, która w najbardziej spektakularny sposób wyrażała idee czarnego ekstremizmu, był Stokely Carmichael (1941–1998). Objął on przywództwo nad Studenckim Komitetem Koordynacyjnym Biernego Oporu oraz Organizacją na Rzecz Jedności Afroamerykanów. W działaniach o charakterze agitacyjnym i propagandowym wymienione organizacje posługiwały się niejednoznacznym sloganem „czarnej siły" (ang. *black power*), który interpretowano jako podkreślenie dumy i własnej tożsamości rasowej, wezwanie do walki zbrojnej lub żądanie przejęcia kontroli nad przedsiębiorstwami, szkołami i urzędami w dzielnicach, w których

[60] P.A. Luce, *Road to Revolution. Communist Guerrilla Warfare in the USA*, San Diego 1967, s. 19–21.

http://rcin.org.pl

większość stanowili Afroamerykanie[61]. W październiku 1966 r. w Oakland w stanie Kalifornia Bobby Seale (ur. 1936) i Huey Newton (1942–1989) założyli organizację o charakterze zbrojnym o nazwie Partia Czarnych Panter (Black Panther Party). Jej kierownictwo jako podstawę działania przyjęło marksistowsko-leninowską koncepcję walki rewolucyjnej z kapitalizmem i imperializmem. Tą walką miała kierować partia zawodowych rewolucjonistów wzorowana na RKP(b). Jako sojuszników swojej sprawy przywództwo wskazało Chiny, Kubę, Związek Sowiecki oraz inne państwa bloku komunistycznego[62].

Tego rodzaju organizacje znalazły się w kręgu zainteresowania organów bezpieczeństwa i wywiadu Związku Sowieckiego ze względu na ich rewolucyjny i destrukcyjny potencjał, który z powodzeniem mógł być wykorzystany do realizacji geopolitycznych celów Kremla. 22 lutego 1946 r. George Frost Kennan, amerykański *chargé d'affairs ad interim* w Moskwie, nadał do Departamentu Stanu USA depeszę nr 511, która przeszła do historii jako tzw. długi telegram. Jest to analiza głównych kierunków polityki zagranicznej ZSRS oraz metod i środków ich realizacji[63].

W dokumencie odnotowano, że głównym celem Kremla jest wzmocnienie pozycji ZSRS na arenie międzynarodowej i jednoczesne osłabienie państw kapitalistycznych. W związku z tym działania Sowietów oraz ich zagranicznych sojuszników powinny zostać ukierunkowane m.in. na kreowanie, pogłębienie i wykorzystanie różnic i konfliktów pomiędzy mocarstwami zachodnimi. Jednym z głównych celów takich działań było osłabienie zdolności obronnych największych państw kapitalistycznych, czemu miała służyć m.in. dezintegracja zachodnich społeczeństw przez inspirowanie i wykorzystanie niepokojów na tle etnicznym, rasowym i narodowościowym. Aby je spowodować, wykorzystywano wszystkich tych, którzy mieli poczucie, że są dyskryminowani ze względu na rasę i status ekonomiczny. Należało ich tylko zachęcić do tego, aby domagali się sprawiedliwości nie na drodze negocjacji i kompromisu, ale prowokacji i przemocy skierowanej

---

[61] M.A. Jones, *Historia USA*, tłum. P. Skurowski, P. Ostaszewski, Gdańsk 2002, s. 639–640; E.V. Wolfstein, *The Victims of Democracy: Malcolm X and the Black Revolution*, Berkeley–Los Angeles–London 1981, s. 3–22.

[62] *The Black Panther Party. Its Origin And Development As Reflected In Its Official Weekly Newspaper, The Black Panther, Black Community News Service Staff Study, Ninety-First Congress, Second Session*, United States. Congress USA. House. Committee on Internal Security, Washington 1970, s. 38–39.

[63] E.E. Spalding, *The First Cold Warrior. Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*, Lexington 2006, s. 32–35; R.H. Ullman, *The Fiftieth Anniversary of the Long Telegram:* A *Conversation with George Kennan*, „Princeton University Library Chronicle", 2005, t. 66, nr 2, s. 329–370.

http://rcin.org.pl

przeciwko innym grupom społecznym lub władzom państwowym. W ten sposób biedni mieli zwrócić się przeciwko bogatym, czarni przeciwko białym, emigranci przeciwko ludności miejscowej itd.[64]

W nomenklaturze sowieckich organów bezpieczeństwa tego rodzaju przedsięwzięcia określano jako środki (działania) aktywne (ros. *активные мероприятия*). Genezę i znaczenie tego pojęcia, które nawiązywało do koncepcji permanentnej rewolucji Lwa Trockiego i uzasadniało agresywną politykę ekspansji komunizmu prowadzoną przez realizację długofalowej strategii wojny psychologicznej z Zachodem, w wyczerpujący sposób przedstawił w 1988 r. Stanisław Lewczenko, funkcjonariusz Służby „A" I Zarządu Głównego KGB. Według niego:

> Termin „środki (działania) aktywne" pojawił się w latach pięćdziesiątych XX w., czyli w okresie, który Amerykanie nazywają zimną wojną, jakkolwiek sowieckie przywództwo wykorzystywało je od siedmiu dekad, czyli od początku istnienia Związku Sowieckiego. Są to jawne i tajne techniki wywierania wpływu na działanie i zachowanie poszczególnych państw. Działania aktywne stosowano w celu podważenia zaufania obywateli do politycznego przywództwa kraju, zniszczenia wiarygodności rządu lub narodu, zakłócenia stosunków pomiędzy państwami. Przez wykorzystanie środków (działań) aktywnych podejmowano próby wypaczenia percepcji wydarzeń lub znaczenia tych wydarzeń w świadomości opinii publicznej. Środki aktywne mogły być jawne lub tajne. Znakomitym przykładem jawnych środków aktywnych są oficjalnie sponsorowane programy wymiany dla studentów i grup kulturowych, co służyło celom propagandy. Natomiast tajne środki aktywne obejmowały rozpowszechnianie dezinformacji, fałszerstw, infiltrację środowisk politycznych i biznesowych, organizacji publicznych, środków masowego przekazu, dywersję itd. Większość czasu przepracowałem w Służbie Środków Aktywnych I Zarządu Głównego KGB, która jest też określana jako Służba „A" i stanowi jeden z najważniejszych elementów KGB. Ściśle współpracuje z Wydziałem Międzynarodowym Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. W czasach, w których pełniłem służbę, termin „działania aktywne" stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu, znaczenie tego terminu nie ogranicza się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmują raczej działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Są uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji[65].

Prowadzenie działań aktywnych mających na celu kreowanie i wykorzystywanie konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych przez

---

[64] *862.00/2-2246: Telegram. The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State*, w: *United States Department of State. Foreign Relations of the United States, 1946*, t. 6: *Eastern Europe. The Soviet Union*, Washington 1969, s. 698, 701, 705.

[65] S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, s. 236–237.

http://rcin.org.pl

służby wywiadowcze Związku Sowieckiego i innych państw komunistycznych potwierdził Ladislav Bittman (Lawrence Martin-Bittman; 1931–2018), który w latach 1954–1968 pełnił służbę w I Zarządzie czechosłowackiej Służby Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost, StB). Bittman pod nadzorem KGB uczestniczył w 1965 r. w przygotowaniu długoterminowego planu tego rodzaju przedsięwzięć, które miały zostać zrealizowane przez czechosłowackie służby specjalne. Celem tych działań miało być wyrobienie negatywnego stosunku opinii publicznej do polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych, doprowadzenie do ich izolacji na arenie międzynarodowej oraz niedopuszczenie do współpracy pomiędzy USA a krajami Trzeciego Świata[66]. Analogicznie do okresu międzywojennego, Związek Sowiecki wykorzystywał do realizowania takich operacji wpływu służby wywiadowcze oraz amerykańską partię komunistyczną, których celem było aktywizowanie i radykalizowanie działalności poszczególnych osób i organizacji ekstremistycznych, takich jak Partia Czarnych Panter, Ku-Klux-Klan i innych, a także organizowanie prowokacji mających na celu eskalację przemocy i konfliktów pomiędzy grupami etnicznymi i narodowymi.

W związku z tym należy przedstawić przebieg kilku tego rodzaju operacji. Ze względu na to, że próby pozyskania Martina Luthera Kinga zakończyły się niepowodzeniem, w KGB postanowiono zastąpić go przywódcą bardziej radykalnym i uległym wobec Sowietów, który byłby zdolny zmobilizować Afroamerykanów do bardziej stanowczych działań przeciwko rządowi Stanów Zjednoczonych. W tym celu Służba „A" I Zarządu Głównego KGB starała się wykorzystać zamieszki na tle rasowym, które wybuchły 11 sierpnia 1965 r. w Watts, dzielnicy Los Angeles, z powodu postrzelenia 21-letniego Marquette'a Freya przez oficera policji Lee Minikusa. W wyniku starć zginęło 36 osób, 1032 zostały ranne, a szkody materialne oszacowano na 40 mln dolarów. W KGB zakładano, że eskalacja przemocy spowoduje odsunięcie Kinga przez radykalnych aktywistów, takich jak Stokely Carmichael, który na wiecu w Hanoi wzywał do obalenia władzy w USA przez wywołanie zbrojnej rewolucji[67]. Tak się jednak nie stało, dlatego też w sierpniu 1967 r. centrala KGB zatwierdziła plan przedsięwzięć operacyjnych sporządzony przez zastępcę naczelnika Służby „A" I Zarządu Głównego KGB Jurija Modina

---

[66] L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985, s. 46–47.

[67] Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999, s. 237; J.A. Colaiaco, *Martin Luther King, Jr.: Apostle of Militant Nonviolence*, London 1993, s. 183; S.L. Danver, *Revolts, Protests, Demonstrations, and Rebellions in American History. An Encyclopedia*, t. 3, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011, s. 965–987.

http://rcin.org.pl

(1921–2007)[68]. Plan zakładał zdyskredytowanie Kinga i jego współpracowników przez opublikowanie w prasie krajów afrykańskich artykułów ukazujących go jako „wuja Toma" (określenie „wuj Tom" ma konotacje negatywne, sugeruje uległość wobec białych), który w zamian za dotacje otrzymywane potajemnie od administracji prezydenta Richarda Nixona prowadzi działania zmierzające do osłabienia ruchu obrony praw obywatelskich i oddania go pod kontrolę rządu. Artykuły o tej treści miały zostać przedrukowane w prasie amerykańskiej, co miało spowodować podważenie zaufania do Kinga, a w konsekwencji – pozbawienie go roli przywódcy. Tak jak w przypadku chłopców ze Scottsboro, operacji wymierzonej w Kinga miały towarzyszyć działania podważające wizerunek Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej. Były one następujące:

- organizowanie, przy wykorzystaniu zasobów rezydentur KGB w USA, wydawania publikacji i kolportażu broszur, ulotek i petycji zawierających treści potępiające politykę administracji prezydenta Nixona wobec Afroamerykanów przez ujawnianie i eksponowanie rzekomo brutalnych metod amerykańskiego rządu wykorzystywanych w celu zneutralizowania pokojowego ruchu na rzecz walki o prawa uciśnionej mniejszości;
- inspirowanie za pośrednictwem dostępnych aktywów i agentury wpływu publicznych oświadczeń wybitnych przedstawicieli środowiska prawniczego, których celem było podważenie legalności działań administracji prezydenta Nixona wobec Afroamerykanów;
- prowadzenie operacji dezinformacyjnych polegających na tworzeniu i dystrybucji nielegalnymi kanałami dokumentów i materiałów zawierających dowody rzekomego spisku zawiązanego przez prawicowe i antykomunistyczne organizacje John Birch Society i Minutemen, który zakładał fizyczną likwidację czołowych przywódców ruchu Afroamerykanów w USA[69].

Zabójstwo Martina Luthera Kinga dokonane 4 kwietnia 1968 r. spowodowało zmianę taktyki KGB. Odtąd, zamiast dyskredytować jego osobę

---

[68] Szerzej na temat Jurija Modina zob. А. Диенко, В. Величко, *Разведка и контрразведка в лицах. Энциклопедический словарь российских спецслужб*, Москва 2002, s. 340–341; Ю.И. Модин, *Судьбы разведчиков. Мои кембриджские друзья*, Москва 1997. Por. przekład na język polski: Y. Modin, *Moja piątka* z *Cambridge. Philby, Burgess, Maclean, Blunt i Cairncross w oczach ich oficera prowadzącego*, tłum. P. Grzegorzewski, M. Wróbel, Warszawa 2015.

[69] Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield…*, s. 237. Szerzej na temat hipotez i niejasności dotyczących kontaktów Martina Luthera Kinga z KGB zob. P.H. Melanson, *The Martin Luther King Assassination. New Revelations on the Conspiracy and Cover-Up, 1968–1991*, New York 1994, s. 165.

http://rcin.org.pl

przez nazywanie go „wujem Tomem", w publikacjach inspirowanych przez Służbę „A" przedstawiano go jako męczennika „ruchu wyzwolenia" Afroamerykanów. Rozpowszechniano także teorie spiskowe, które zakładały, że King został zamordowany w wyniku spisku białych rasistów za przyzwoleniem władz. Jednocześnie KGB wdrożyło wiele działań aktywnych mających na celu osłabienie wewnętrznej spójności Stanów Zjednoczonych i podważenie ich międzynarodowej reputacji przez podżeganie do przestępstw na tle nienawiści z pobudek rasistowskich. W 1971 r. szef KGB Jurij Andropow (1914–1984) osobiście zatwierdził operację dezinformacyjną polegającą na sfabrykowaniu broszur zawierających rasistowskie obelgi, rzekomo wytworzonych przez Żydowską Ligę Obrony – prawicową, paramilitarną organizację żydowską, którą założył Meir Kahane (1932–1990)[70]. Broszury zawierały treści wzywające do kampanii przeciwko „czarnym kundlom", które, jak twierdzono, napadały na Żydów i rabowały żydowskie sklepy. Wysłano je do organizacji paramilitarnych zrzeszających Afroamerykanów. W tym samym czasie do około sześćdziesięciu fundacji i stowarzyszeń działających na rzecz praw dla ludności czarnoskórej trafiły listy sfałszowane przez KGB, zawierające nieprawdziwe szczegóły dotyczące okrucieństw popełnionych przez działaczy Ligi wobec Afroamerykanów i wezwania do zemsty na Kahanem i jego współpracownikach.

Żydowską Ligę Obrony postanowiono wykorzystać również w operacji o kryptonimie „Pandora", której pomysłodawcą był Anatolij Kiriejew (1923–1990). W latach 1967–1974 pełnił on funkcję naczelnika Wydziału I (zajmującymi się takimi państwami i regionami, jak USA, Kanada, Ameryka Łacińska) I Zarządu Głównego KGB, a w latach 1987–1990 kierował pracami przedstawicielstwa KGB przy MSW PRL w Warszawie[71]. Funkcjonariuszom rezydentury KGB w Nowym Jorku polecono podłożyć paczki zawierające

[70] Żydowska Liga Obrony (ang. *Jewish Defence League*) została utworzona w 1968 r. w celu ochrony Żydów na Brooklynie przed atakami, głównie ze strony Afroamerykanów. W styczniu 1971 r. aktywiści Ligi przeprowadzili zamach bombowy na sowiecki ośrodek kultury w Waszyngtonie. Liga dokonywała ataków na przedstawicielstwa oraz instytucje ZSRS, a także niektórych krajów zachodnioeuropejskich i arabskich. Obiektem ataków stali się także politycy oskarżani o antysemityzm (wśród nich Jesse Jackson), instytucje (np. Institute for Historical Review), naziści z czasów II wojny światowej oraz organizacje proarabskie. Ligę osłabiła fala aresztowań w 1987 r. Obecnie doszło do odrodzenia organizacji, która ma kilka przedstawicielstw w krajach z liczną diasporą żydowską. Od 2013 r. jej filia istnieje również w Polsce; zob. J. Tomasiewicz, *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000, s. 207; B.J. Balleck, *Hate Groups and Extremist Organizations in America*, Santa Barbara 2019, s. 163–165.

[71] А. Диенко, В. Величко, *Разведка и контрразведка...*, s. 226; А.И. Колпакиди, *Энциклопедия секретных служб России...*, s. 567.

http://rcin.org.pl

ładunki wybuchowe z opóźnionym zapłonem w dzielnicy zamieszkałej przez Afroamerykanów. Głównym celem zamachu, osobiście wybranym przez Kiriejewa (w latach pięćdziesiątych XX w. służył w rezydenturach MGB-KGB w Waszyngtonie i Nowym Jorku), miała być jedna ze szkół wyższych. Po wybuchu funkcjonariusze rezydentury mieli wykonać anonimowe telefony do kilku organizacji działających na rzecz wyzwolenia Afroamerykanów, informując, że za zamachem stoi Żydowska Liga Obrony[72]. Podobny schemat działania zastosowano w celu dyskredytacji Letnich Igrzysk Olimpijskich, które odbywały się w Los Angeles od 28 lipca do 12 sierpnia 1984 r. Krótko po ogłoszeniu przez ZSRS bojkotu igrzysk z placówek pocztowych znajdujących się stanach Virginia i Maryland wysłano do 20 reprezentacji olimpijskich z krajów Afryki i Azji ulotki, sporządzone rzekomo przez Ku-Klux-Klan. Zawierały one obelgi (np. „czarne małpy") i groźby zastrzelenia sportowców pochodzących z tych krajów. Celem tej operacji było zmuszenie części uczestników do zbojkotowania olimpiady, a także przekonanie opinii publicznej, że Stany Zjednoczone nie są w stanie zapewnić bezpieczeństwa jej uczestnikom. Śledztwo FBI wykazało błędy językowe i rusycyzmy w treści ulotek, które następnie zostały ujawnione przez zachodnią prasę. Żadna z ekip nie wycofała się z udziału w igrzyskach. Agencja TASS, nawet pomimo fiaska operacji, opublikowała poprawioną treść ulotek, próbując w ten sposób nadać materiałom dezinformującym jak najszerszy rezonans[73].

Kulisy przygotowywania i prowadzenia działań aktywnych, których celem było wykorzystanie napięć rasowych w Stanach Zjednoczonych, przedstawił generał Oleg Kaługin, pełniący służbę jako oficer operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960–1964), a następnie jako zastępca rezydenta KGB do spraw wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965–1970) i korespondent Radia Moskwa[74]. Według niego działania KGB zmierzające do radykalizowania mniejszości narodowych i etnicznych, głównie Afroamerykanów, były następujące:

> Chociaż od wczesnych lat byłem zaangażowany w tajne operacje w Nowym Jorku, stając się celem kilku kombinacji operacyjnych FBI, to zajmowałem się głównie

---

[72] Ch. Andrew, V. Mitrokhin, *The Sword and the Shield…*, s. 238.

[73] *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, United States Department of State, Washington 1986, s. 54–57; T. Rid, *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, New York 2020, s. 131.

[74] L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2012, nr 7, s. 206.

http://rcin.org.pl

pozyskiwaniem informacji z zakresu wywiadu politycznego, głównie ze źródeł publicznie dostępnych. Byliśmy także zaangażowani w liczne działania aktywne, w ramach których rozpowszechnialiśmy dezinformację, przysparzając wielu kłopotów żydowskiej i murzyńskiej społeczności. […]. Nasze kampanie prowadzone w ramach środków aktywnych nie dyskryminowały nikogo ze względu na rasę, wyznanie czy kolor skóry: wykorzystywaliśmy wszystkich! Aby pokazać, że Stany Zjednoczone nie są gościnnym krajem dla Żydów, pisaliśmy antysemickie listy do ich przywódców w Ameryce. Moi koledzy opłacali amerykańskich agentów, aby malowali swastyki na synagogach w Nowym Jorku i Waszyngtonie. Nasza rezydentura w Nowym Jorku zatrudniała nawet ludzi, którzy dopuszczali się profanowania cmentarzy żydowskich. Informacjami o tych występkach dzieliłem się ze swoimi słuchaczami w Moskwie, którzy słuchając moich audycji, dziękowali w duchu towarzyszowi Leninowi, że urodzili się w socjalistycznym raju, a nie w siedlisku napięć rasowych, takim jak Stany Zjednoczone. […]. Nasze działania aktywne w Nowym Jorku obejmowały również infiltrację lewicowych i murzyńskich ruchów nacjonalistycznych. Ja i moi koledzy mieliśmy bardzo dobre kontakty w kilku murzyńskich organizacjach, finansowałem nawet jeden afroamerykański dziennik – „The Liberator". Zamieszczaliśmy tam historie opisujące jak to Stany Zjednoczone stanęły po stronie rasistowskiego reżimu w Południowej Afryce oraz jak Związek Sowiecki rozwiązywał swoje problemy rasowe. Zaprzyjaźniłem się nawet z jednym z redaktorów „The Liberator" i poszedłem z nim kilka razy do paru klubów w Harlemie, gdzie byłem jedynym białym człowiekiem. Wiedziałem, że nasza propaganda wyolbrzymia zakres rasizmu w Ameryce, ale widziałem też na własne oczy rażącą dyskryminację Murzynów. Nie miałem żadnych skrupułów, aby narobić jak najwięcej kłopotów rządowi Stanów Zjednoczonych. To była część mojej pracy[75].

Szczegółowe wytyczne dotyczące kierunków i metod sterowania przez KGB działalnością Partii Czarnych Panter zawiera pismo *O wsparciu radykalnej murzyńskiej organizacji Czarne Pantery* z 28 kwietnia 1970 r., skierowane przez szefa KGB Jurija Andropowa do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego. Andropow wskazuje w nim, że organizacja Czarne Pantery stała się przedmiotem surowych represji ze strony władz Stanów Zjednoczonych oraz FBI, przekonanych, że jest ona poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa kraju. Prowokacje policyjne i procesy sądowe wytaczane

[75] O. Kalugin, *Spymaster. My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York 2009, s. 35, 54–55. Chodzi prawdopodobnie o miesięcznik „The Liberator" wydawany w latach 1960–1971, który łączył radykalne dziennikarstwo z aktywizmem politycznym i rozpowszechniał treści kontrkulturowe i rewolucyjne, co miało na celu pobudzenie Afroamerykanów do działalności politycznej (Ch.M. Tinson, *Radical Intellect: Liberator Magazine and Black Activism in the 1960s*, Chapel Hill 2017, s. 74–185). Na łamach czasopisma publikowano także kontrowersyjne treści, jak choćby artykuł Eddiego Ellisa, który według pisarza Jamesa Baldwina i aktora Ossiego Davisa „[…] wzywał wręcz do wojny przeciwko Żydom"; zob. *Prominent Negroes Condemn Negro Anti-semitism. Quit the 'Liberator'*, „Jewish Telegraphic Agency Daily News Bulletin", 1967, t. 34, nr 40, s. 3.

http://rcin.org.pl

Czarnym Panterom, a także szerokie nagłośnienie działań porządkowych wobec aktywistów tej organizacji, prowadzonych przez władze, przyczyniły się do wyraźnego wzrostu autorytetu Czarnych Panter w „kręgach postępowych" USA. Przy uwzględnieniu tego, że organizacja była dla amerykańskiego rządu dynamiczna i niebezpieczna, KP USA starała się oddziaływać na nią w kierunku pożądanym przez Sowietów. Według Andropowa ta polityka partii komunistycznej przynosiła pozytywne rezultaty, ponieważ w szeregach Czarnych Panter zarysowała się tendencja do poszerzania współpracy z przeciwnikami Stanów Zjednoczonych. W związku z tym, że ożywienie ruchu protestu Afroamerykanów stwarzało rządowi USA określone trudności i odwracało uwagę administracji prezydenta Nixona od aktywnej polityki zagranicznej, należało uznać za celowe podjęcie wielu kroków zmierzających do zintensyfikowania i rozszerzenia tego ruchu. W tym celu Andropow zaproponował, aby przez kontakty KGB w krajach Afryki inspirować wystąpienia działaczy politycznych i społecznych, przygotowywać petycje organizacji młodzieżowych, związkowych i nacjonalistycznych oraz zgłaszać postulaty i deklaracje w obronie praw Afroamerykanów adresowane do ONZ, przedstawicielstw USA w tych krajach i rządu USA. Należało też publikować w prasie krajów afrykańskich artykuły i listy oskarżające administrację amerykańską o ludobójstwo. Andropow polecił, aby za pośrednictwem kontaktów KGB w Nowym Jorku i Waszyngtonie wpłynąć na Czarne Pantery w celu zmobilizowania ich członków do kierowania do ONZ oraz innych organizacji międzynarodowych petycji z prośbami o pomoc w przerwaniu „polityki ludobójstwa", prowadzonej przez władze Stanów Zjednoczonych wobec Afroamerykanów. Zakładał, że dzięki takim działaniom uda się zaktywizować opinię publiczną w USA oraz innych krajach do obrony praw czarnoskórych obywateli Ameryki i tym samym zachęcić Czarne Pantery do nasilenia walki[76].

Bojownicy z Partii Czarnych Panter byli także dyskretnie wspierani przez służby specjalne pozostałych państw bloku komunistycznego, co potwierdzają m.in. materiały archiwalne Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego NRD. 19 listopada 1970 r. doszło do incydentu w amerykańskiej bazie wojskowej w Ramstein. Trzech członków Partii Czarnych Panter otworzyło ogień do niemieckiego wartownika. Żołnierz został ranny, a zamachowcy zbiegli. Dwóch udało się ująć, ale trzeci, były amerykański żołnierz David

[76] *Записка КГБ в ЦК № 1128-А от 28.04.1970 о поддержке радикальной негритянской организации „Черные пантеры"*, http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/usa/ter70-2.pdf (dostęp: 24 VIII 2020). Por. V. Bukovsky, *Judgment in Moscow. Soviet Crimes and Western Complicity*, London 2019, s. 28–29.

http://rcin.org.pl

Jenkins, zdołał uciec. Z pomocą dwóch zachodnioniemieckich zwolenników Partii Czarnych Panter Jenkins miał zostać przewieziony do NRD, a stamtąd – przez lotnisko w Berlinie Wschodnim – z Schönefeld do Algierii. Dwa dni później funkcjonariusze Stasi podczas rutynowej kontroli paszportowej na przejściu granicznym Helmstedt-Marienborn znaleźli Jenkinsa w bagażniku samochodu. Następnie przewieziono go wraz z dwójką towarzyszy do konspiracyjnego obiektu o kryptonimie „Loburg" na przesłuchanie. Administracja dystryktu Stasi w Magdeburgu zarejestrowała te osoby i zgłosiła „incydent" do centrali w Berlinie. Na szczeblu centralnym rozważano warianty różnych działań: Czy opisane tło zdarzenia było prawidłowe? Na jakich warunkach możliwy byłby wyjazd Jenkinsa do Algierii? Jakich konsekwencji należy się spodziewać, jeśli pomoc Stasi w ucieczce Jenkinsa zostałaby upubliczniona? Amerykanin ponad trzy tygodnie czekał na decyzję dotyczącą swojej przyszłości. Dopiero w drugim tygodniu grudnia minister Erich Mielke osobiście podpisał decyzję, w której zezwolono Jenkinsowi na wyjazd do Algierii[77]. Według dokumentów lot z Schönefeld do Algieru odbył się „bez incydentów" 13 grudnia 1970 r. W ten sposób tajna policja NRD pomogła członkowi Partii Czarnych Panter, który popełnił przestępstwo w RFN, uniknąć procesu i kary. Sąd w Zweibrücken skazał dwóch schwytanych wspólników Jenkinsa w lipcu 1971 r. na karę grzywny i pobyt w więzieniu. Tożsamość Jenkinsa pozostawała nieznana opinii publicznej aż do czasu otwarcia akt Stasi[78].

Perspektywa wykorzystania wewnątrzpaństwowego konfliktu na tle rasowym jako czynnika dezintegracji Stanów Zjednoczonych po zakończeniu zimnej wojny znalazła uznanie w publikacjach Igora Panarina (od 1976 r. Panarin pełnił służbę w KGB, a od 1991 r. – w Federalnej Agencji ds. Komunikacji Rządowej i Informacji), którego prace legły u podstaw doktryny bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej i uzasadniały konieczność prowadzenia wojny informacyjnej przeciwko Zachodowi[79]. 9 września 1998 r. w Linz (Austria), na konferencji „Wojna informacyjna", Panarin przedstawił scenariusz rozpadu Stanów Zjednoczonych na sześć części (Alaska, Hawaje,

[77] Erich Fritz Emil Mielke (ur. 28 XII 1907 w Berlinie, zm. 21 V 2000 w Berlinie) – niemiecki polityk i komunista, który w latach 1953–1989 kierował Ministerstwem Bezpieczeństwa Państwowego Niemieckiej Republiki Demokratycznej, powszechnie znanym jako Stasi; zob. J. Gieseke, *Mielke, Erich*, w: *Das MfS-Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR*, red. R. Engelmann *et al.*, Berlin 2016, s. 230–232.

[78] J. Staadt, *Die Flucht des Schwarzen Panthers. Im Kofferraum von Frankfurt via GÜST-Marien born nach Afrika*, „Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat", 2008, nr 24, s. 86–95.

[79] M. van Herpen, *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*, London 2013, s. 82–83.

http://rcin.org.pl

Republika Teksasu, Strefa Oceanu Spokojnego, Ameryka Atlantycka, Stany Północne na granicy z Kanadą)[80]. Prognozował zmiany gospodarcze i demograficzne, które miałyby doprowadzić do kryzysu politycznego. Wówczas zamożniejsze stany, odłączając się od unii, miałyby wstrzymać fundusze rządowi federalnemu, co w lecie 2010 r. miało doprowadzić do niepokojów społecznych, wojny domowej, podziałów narodowych oraz interwencji obcych mocarstw. W jej wyniku „Republika Kalifornijska" miała się znaleźć w strefie wpływów Chin, „region Teksasu" – pod władzą Meksyku, Alaska powróciłaby pod kontrolę Rosji, Hawaje – pod rządy Japonii lub Chin, państwa wybrzeża wschodniego powinny przystąpić do Unii Europejskiej, a środkowo-północne części USA mogłyby stopniowo przyłączać się do Kanady. Wojna domowa miała wybuchnąć z przyczyn psychologicznych, ekonomicznych i politycznych, takich jak masowa imigracja, upadek gospodarczy oraz moralna degradacja społeczeństwa. Wśród czynników psychologicznych Panarin wymienił m.in. choroby psychiczne, homoseksualizm i „wojnę kultur", które według niego stopniowo zniszczą amerykańskie społeczeństwo niczym korozja. Podkreślał, że pomimo formalnej równości i przestrzegania praw człowieka różnice na tle rasowym, narodowościowym i etnicznym w Stanach Zjednoczonych powodują przemoc i przestępczość. Ponadto wskazał, że w USA istnieje poważny czynnik dezintegracyjny w postaci ponad 500 organizacji neonazistowskich, antysemickich i separatystycznych. Według niego w stanie Nowy Jork działa 50 organizacji „faszystowskich", a separatyści opowiadający się za niepodległością Teksasu mieli planować zabójstwo prezydenta Billa Clintona[81]. Wystąpienie Panarina, który wówczas zajmował stanowisko wykładowcy Akademii FSB, spotkało się z ostrą krytyką amerykańskich ekspertów i dziennikarzy[82]. Mimo to, w 2011 r., w wywiadzie

[80] И.Н. Панарин, *Мир после кризиса, или Что дальше?*, Москва 2011, s. 10.

[81] *Ibidem*, s. 18–19, 25, 27.

[82] Ibidem, s. 31 i nn. Warto odnotować, że sam Panarin określił swoje wystąpienie w Linz jako „aktywną operację informacyjną" (*ibidem*, s. 19). Tezy, które sformułował, były i nadal są rozpowszechnianie przez rosyjskie media nie tylko w kraju, lecz także za granicą. Jego wywiad dla rosyjskiego dziennika został przetłumaczony przez państwową agencję prasową na cztery języki. Panarin występował w kanałach telewizyjnych kontrolowanych przez państwo, a jego wystąpienia tłumaczono i przekazywano lokalnej i światowej opinii publicznej w języku rosyjskim, angielskim i arabskim. Celem wystąpienia w Linz było prawdopodobnie podważenie pozycji międzynarodowej USA przez wskazanie opiniotwórczemu gronu ekspertów obecnemu na konferencji, że Stany Zjednoczone to kraj niestabilny, chylący się ku upadkowi, którego potęga jest iluzoryczna. Zarazem należy podkreślić, że analiza autorstwa Panarina, jakkolwiek kontrowersyjna, zwraca uwagę na konkretne środowiska, które znajdują się w kręgu zainteresowań rosyjskich służb wywiadowczych co najmniej od lat 20. XX w. Tę opinię potwierdza także Aleksandr Dugin, który w swoim fundamentalnym dziele pt. *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość*

http://rcin.org.pl

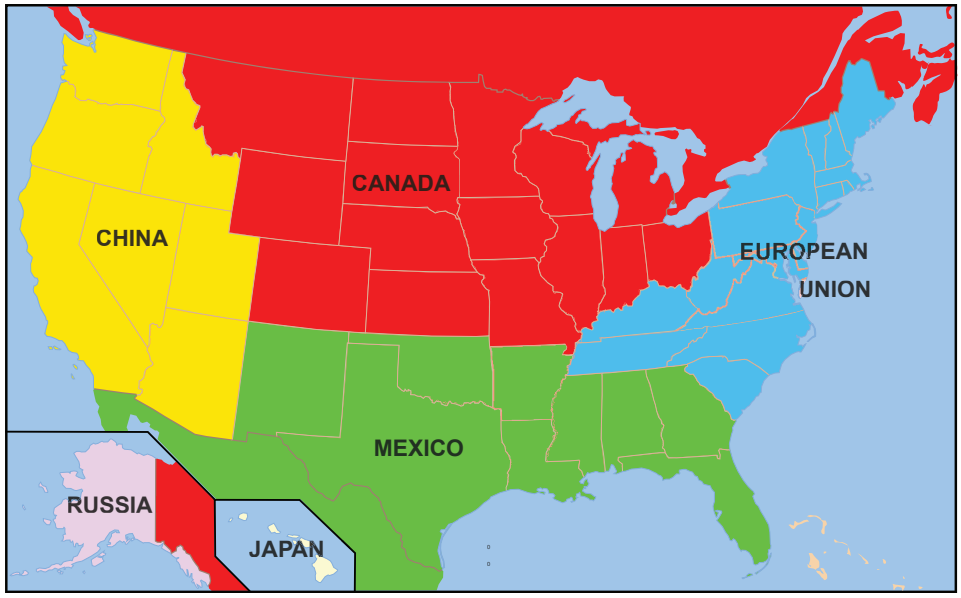

Mapa 2. „Bałkanizacja" Stanów Zjednoczonych według Igora Panarina; źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Panarin.svg.; autor mapy: Richard Conn Henry (dostęp: 27 VIII 2020).

dla stacji RT, Panarin nawiązał do swojej prognozy, którą uznał za aktualną. Według niego czas pokazał, że Stany Zjednoczone nadal nie mogą rozwiązać problemów gospodarczych i społecznych, a kryzys ekonomiczny z 2008 r. jeszcze bardziej je pogłębił. Co więcej, stwierdził, że USA mogą stanąć w obliczu „bałkanizacji" i „drugiej wojny domowej", którą w 2020 r. wywołają konflikty na tle rasowym (sic!)[83].

Scenariusz „bałkanizacji" Stanów Zjednoczonych mają zrealizować m.in. różne organizacje ekstremistyczne. 12 marca 2020 r. na łamach

Rosji, zalecanym jako podręcznik w rosyjskich akademiach wojskowych i dyplomatycznych, podkreślił, że szczególnie ważne jest spowodowanie geopolitycznej niestabilności w amerykańskich stosunkach wewnętrznych przez popieranie i umacnianie wszelkiego rodzaju separatyzmów, różnych konfliktów etnicznych, społecznych i rasowych, wszystkich ruchów dysydenckich, ekstremistycznych, rasistowskich i grup sekciarskich, które destabilizują wewnętrzne procesy polityczne w Stanach Zjednoczonych. Ma to służyć przeciwstawieniu się amerykańskiej potędze na wszystkich poziomach i we wszystkich regionach Ziemi, przez podejmowanie prób maksymalnego osłabienia, zdemoralizowania, decepcji i ostatecznego pokonania wroga; А.Г. Дугин, *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997, s. 248, 366–367.

[83] *US Breakup: Myth or Reality?*, https://melayumuda.wordpress.com/2011/10/28/us-breakup-myth-or-reality/ (dostęp: 6 IX 2024). Panarin szerzej rozwinął swoją hipotezę w następujących monografiach: *Крах доллара и распад США*, Москва 2009; *Крах доллара и распад США 2.0.*, Москва 2019.

http://rcin.org.pl

dziennika „New York Times" opublikowano artykuł dotyczący roli rosyjskich służb specjalnych oraz środków masowego przekazu w podsycaniu napięć na tle rasowym przed listopadowymi wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Odnotowano, że Służba Wywiadu Zagranicznego FR podjęła działania na znacznie większą skalę niż miało to miejsce podczas kampanii przed wyborami prezydenckimi w 2016 r. Wówczas inspirowała napięcia pomiędzy mniejszościami przez tworzenie fałszywych kont ruchu Black Lives Matter w mediach społecznościowych oraz rozpowszechnianie dezinformacji w celu zniechęcenia czarnoskórych wyborców do wzięcia udziału w głosowaniu. Obecnie, według autorów artykułu, wysiłki rosyjskiego wywiadu koncentrują się głównie na podżeganiu grup zwolenników białej supremacji do przemocy fizycznej, co odbywa się m.in. przez inspirowanie ich członków do coraz agresywniejszego szerzenia „mowy nienawiści". Ujawniono, że w związku z tym amerykańscy śledczy prowadzą postępowanie dotyczące źródeł finansowania jednej z organizacji neonazistowskich i jej powiązań z Federacją Rosyjską[84]. Chodzi o organizację o nazwie Baza (The Base), którą w lipcu 2018 r. założył obywatel USA Rinaldo Nazzaro. Obecnie Nazzaro wraz z żoną, obywatelką Federacji Rosyjskiej, zamieszkuje w ekskluzywnej posiadłości w centrum Sankt Petersburga, zakupionej na nazwisko żony w lipcu 2018 r., czyli w tym samym miesiącu, w którym według FBI utworzono Bazę. Zgodnie z doniesieniami prasowymi powołującymi się na FBI, Nazzaro, występując pod pseudonimami „Norman Spear" i „Roman Wolf", kieruje działaniami organizacji za pośrednictwem mediów społecznościowych i aplikacji szyfrujących wiadomości. W internecie, pozując w koszulce z wizerunkiem prezydenta Władimira Putina, zachęca do brania udziału w szkoleniach paramilitarnych i prowadzi zajęcia instruktażowe dotyczące wojny partyzanckiej. Zamieścił również zdjęcia i filmy autorstwa brytyjskiej grupy terrorystycznej National Action, pochwalił Al-Kaidę i zaprosił ochotników umiejących posługiwać się bronią do swojej nowej organizacji. Przed wyjazdem do Rosji Nazzaro prowadził w Nowym Jorku firmę, która oferowała możliwość skorzystania z usług grupy wykwalifikowanych ekspertów do spraw bezpieczeństwa, mających doświadczenie w wywiadzie, przeciwdziałaniu terroryzmowi i ochronie. Na witrynie firmy Omega Solutions są zamieszczone informacje, że członkowie jej personelu

[84] J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow…*, s. 1, 5. Szerzej na temat kontaktów prawicowych organizacji ekstremistycznych z Federacją Rosyjską zob. G. Michael, *Useful Idiots or Fellow Travelers The Relationship between the American Far Right and Russia*, „Terrorism and Political Violence", 2019, nr 31, s. 72–73; M. Wendling, *Alt-Right: From 4chan to the White House*, London 2018, s. 202; G. Lachman, *Dark Star Rising: Magick and Power in the Age of Trump*, New York 2018, s. 80.

http://rcin.org.pl

współpracowali z różnymi agencjami rządowymi i jednostkami wojskowymi w Iraku i Afganistanie. W grudniu 2018 r. Nazzaro nabył nieruchomość w stanie Waszyngton, która miała służyć jako centrum szkoleniowe. 16 stycznia 2020 r. trzech członków Bazy zostało aresztowanych przez FBI w Richmond w stanie Wirginia. Byli to: były oficer kanadyjskich sił zbrojnych Patrick Mathews, związany z neonazistowską organizacją terrorystyczną Atomwaffen Division, Brian M. Lemley i osoba o pseudonimie „William G. Billbrough IV". Według FBI planowali oni dokonanie aktu przemocy podczas konkretnego wydarzenia w Wirginii, które miało się odbyć 20 stycznia 2020 r. Dokumenty sądowe przygotowane przez FBI zawierają informacje, zgodnie z którymi Baza to „[…] rasowo motywowana brutalna grupa ekstremistyczna, która stara się przyspieszyć upadek rządu Stanów Zjednoczonych, wzniecić wojnę rasową i ustanowić białe państwo etniczne"[85].

Według przedstawicieli amerykańskiego wywiadu, narzędzia i metody wywierania wpływu wykorzystywane przez Rosję, w porównaniu z tymi, które stosowano w 2016 r., zostały udoskonalone. Najskuteczniejszą formą takich działań są operacje informacyjno-psychologiczne w sieci internetowej. Ze względu na to, że właściciele mediów społecznościowych i portali internetowych starannie monitorują zamieszczane na nich treści, rosyjscy agenci, zamiast rozpowszechniać pożądane narracje na szeroką skalę, kierują swój przekaz do niewielkich środowisk. Wykorzystują w tym celu prywatne grupy na Facebooku i zamieszczają posty na forum obrazkowym 4chan oraz zamkniętych czatach. Co więcej, z działaniami służb specjalnych została zsynchronizowana aktywność anglojęzycznych rosyjskich mediów i agencji informacyjnych, które, jak w 2016 r., rozpowszechniają narrację pogłębiającą podziały rasowe w amerykańskim społeczeństwie. Odbywa się to m.in. przez eksponowanie brutalności i nadużyć policji oraz przykładów rasizmu wobec Afroamerykanów pełniących służbę w armii Stanów Zjednoczonych. Według amerykańskich urzędników celem tych działań jest spowodowanie konfliktów na tle rasowym, które może doprowadzić do dezintegracji struktury społecznej kraju, a w konsekwencji – do jego destabilizacji[86].

Jak podkreślają autorzy publikacji, rosyjscy agenci radykalizują także poglądy i postawy aktywistów skupionych w grupach wyczerpujących

[85] D. De Simone, A. Soshnikov, A. Winston, *Neo-Nazi Rinaldo Nazzaro Running US Militant Group The Base from Russia*, https://www.bbc.com/news/world-51236915 (dostęp: 8 IX 2024); T. Williams, A. Goldman, N. MacFarquhar, *Virginia Capital on Edge as F.B.I. Arrests Suspected Neo-Nazis Before Gun Rally*, https://www.nytimes.com/2020/01/16/us/fbi-arrest-virginia-gun-rally.html (dostęp: 8 IX 2024); J. Lewis *et al.*, *White Supremacist Terror: Modernizing Our Approach to Today's Threat*, Washington 2020, s. 8–12.

[86] J.E. Barnes, A. Goldman, *Extremists in US get a Prod from Moscow…*, s. 5.

http://rcin.org.pl

znamiona definicji czarnego ekstremizmu[87]. W raporcie prokuratora specjalnego USA Roberta Muellera stwierdzono, że Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, czyli rosyjski wywiad wojskowy, przejawiał zainteresowanie aktywnością Black Lives Matter. 22 sierpnia 2016 r., posługując się fałszywą tożsamością hakera używającego pseudonimu Guccifer 2.0., funkcjonariusze GRU przekazali jednemu z amerykańskich dziennikarzy dokumenty dotyczące ruchu Black Lives Matter, które pozyskali z zasobów Krajowego Komitetu Partii Demokratycznej[88]. Co więcej, rosyjska Agencja Badań Internetowych, wykorzystując fałszywe konta, podszywała się m.in. pod protestujących aktywistów Black Lives Matter w celu publikowania treści, które miały wzbudzać oburzenie i podgrzewać nastroje członków tych grup[89]. Należy podkreślić, że Black Lives Matter to w rzeczywistości kampania propagandowa, którą w 2013 r. zorganizowały Alicia Garza, Patrisse Cullors i Opal Tometi – aktywistki organizacji komunistycznych. Jej celem było wyrażenie protestu wobec uniewinnienia zabójcy Trayvona Martina. Cullors przeszła szkolenie w Centrum Strategii Środowiska Pracy (ang. Labor Community Strategy Center) – organizacji pozarządowej, której działalnością kieruje Eric Mann skazany wyrokiem z 27 września 1969 r. na rok więzienia. W latach sześćdziesiątych XX w. Mann był członkiem organizacji terrorystycznej Weather Underground – amerykańskiego odpowiednika Frakcji Czerwonej Armii[90]. Cullors przedstawia się jako osoba *queer*[91], która czerpie intelektualną inspirację z dzieł Karola

[87] *Ibidem*, s. 1. W dokumencie z 3 VIII 2017 r. Departament ds. Zwalczania Terroryzmu FBI zdefiniował pojęcie „czarny ekstremizm" (ang. *black identity extremism*, BIE) jako rodzaj aktywności osób, który w całości lub w części opiera się na nielegalnych działaniach i aktach przemocy postrzeganych jako reakcja na „rasizm" i „niesprawiedliwość" panujące w amerykańskim społeczeństwie. Czarny ekstremizm przejawia się w dążeniach do ustanowienia „małych ojczyzn", autonomicznych instytucji społecznych, wspólnot i organizacji politycznych w Stanach Zjednoczonych. To pragnienie fizycznej i psychologicznej separacji opiera się na systemie poglądów politycznych i religijnych, który niekiedy może być ukształtowany przez przekonania o supremacji osób czarnoskórych nad resztą społeczeństwa; zob. *(U//FOUO) Black Identity Extremists Likely Motivated to Target Law Enforcement Officers, 3 August 2017*, Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice. Intelligence Assessment, s. 2, https://info.publicintelligence.net/FBI-BlackIdentityExtremists.pdf (dostęp: 8 IX 2024).

[88] *Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*, t. 1, U.S. Department of Justice. Special Counsel Robert S. Mueller, III, Washington 2019, s. 43.

[89] *Ibidem*, s. 22.

[90] *The Weather Underground. Report of the Subcommittee to Investigate the Administration of the In ternal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-fourth Congress*, Washington 1975, s. 88–89.

[91] *Queer* (ang. *queer* – 'dziwny, osobliwy') – określenie używane od lat 90. XX w. do opisywania społeczności LGBT i jej członków; zob. B. Bielska, *Potencjał zmiany.*

http://rcin.org.pl

Marksa, Włodzimierza Lenina i Mao Zedonga[92]. W 2015 r. publicznie nawoływała do aktów przemocy przeciwko amerykańskim instytucjom rządowym: „Jeśli umrę w amerykańskim więzieniu, spalcie wszystko. Powstańcie, kurwa mać! To jedyny sposób, aby te skurwysyny Was wysłuchały!"[93].

Celem Centrum jest zintegrowanie społeczności Afroamerykanów i Latynosów skupionych w oddolnych organizacjach bazujących na tradycji antykolonialnego, antyimperialistycznego i prokomunistycznego oporu wobec „imperializmu Stanów Zjednoczonych". Centrum, oferując zajęcia w zakresie „studiowania rebelii i powstań", odwołuje się m.in. do działalności KP USA, Braterstwa Afrykańskiej Krwi i Partii Czarnych Panter[94]. Należy podkreślić, że zarówno Centrum Strategii Środowiska Pracy, jak i kampania Black Lives Matter, podobnie jak miało to miejsce w latach dwudziestych XX w., są organizacjami frontowymi marksistowsko-leninowskiej Organizacji Socjalistycznej Droga do Wolności (ang. Freedom Road Socialist Organization, FRSO), która utrzymuje przyjazne stosunki z wieloma partiami i organizacjami marksistowsko-leninowskimi na całym świecie[95]. FRSO uznaje Józefa Stalina za jednego z głównych teoretyków marksizmu-leninizmu[96], poza Karolem Marksem, Fryderykiem Engelsem, Włodzimierzem Leninem i Mao Zedongiem[97]. Uznaje też Kubę, Koreę Północną, Wietnam, Laos i Chiny za kraje socjalistyczne. Organizacja jest

---

Rezultaty działania ruchu społecznego na przykładzie aktywizmu LGBT w Polsce*, Toruń 2018, s. 16.

[92] A. Jenkins, *Black Lives Matter Co-Founder Patrisse Cullors on Her Memoir, Her Life and What's Next for the Movement*, „Time", 26 II 2018, https://time.com/5171270/black-lives-matter-patrisse-cullors/ (dostęp: 8 IX 2024).

[93] F.P. Brown, *The Mask Just Got Torn Off Black Lives Matter… What's REALLY Going On Is Disturbing*, https://republicbroadcasting.org/news/the-mask-just-got-torn-off-black-lives-matter-whats-really-going-on-is-disturbing/ (dostęp: 8 IX 2024).

[94] E. Mann *et al.*, *The Strategy Center's Free Public Transportation/Stop MTA Attacks on Black Riders Campaign – a Strategic Struggle and* a *Model for U.S. Organizing*, https://web.archive.org/web/20180817043149/https://leftcoastforum.org/tag/eric-mann/ (dostęp: 8 IX 2024).

[95] J. Simpson, *Black Lives Matter. Racist Provocation with Radical Roots*, https://capitalresearch.org/article/blm-roots/ (dostęp: 8 IX 2024).

[96] „Dziś jest jasne, dlaczego Stalin stał się obiektem gorzkich oszczerstw ze strony wrogów socjalizmu. Stalin pozostał lojalny wobec leninizmu. Pod jego kierownictwem naród sowiecki dokonywał cudów. Po śmierci Stalina rewizjoniści, głównie Chruszczow i Gorbaczow, odrzucili zasady leninowskie i ponieśli porażkę. Historia dowiodła, że walka z ideami i rewolucyjną praktyką Stalina była walką z komunizmem", *1999 Declaration of the International Communist Seminar*, Brussels 4 May 1999, https://frso.org/statements/1999-declaration-of-the-international-communist-seminar/ (dostęp: 8 IX 2024).

[97] *SDS: Study and Struggle, Unite and Fight!*, https://frso.org/statements/sds-study-and-struggle-unite-and-fight/ (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

oskarżana przez rząd Stanów Zjednoczonych o wspieranie ruchów wyzwolenia narodowego w Palestynie, na Filipinach i w Kolumbii, takich jak Ludowy Front Wyzwolenia Palestyny, Komunistyczna Partia Filipin i Rewolucyjne Siły Kolumbii – Armia Ludowa[98]. Trwała solidarność z ruchami narodowo-wyzwoleńczymi, zwłaszcza w Kolumbii i Palestynie, pozostaje charakterystyczną cechą organizacji od rozłamu w 1999 r., kiedy to FRSO rozpadła się na dwie frakcje: FRSO Fight Back i FRSO/OSCL (ang. Freedom Road Socialist Organization/hiszp. Organización Socialista del Camino Para la Libertad). Ta druga frakcja od kwietnia 2019 r. funkcjonuje jako Liberation Road. Strategia rewolucyjna FRSO w Stanach Zjednoczonych zakłada „budowę strategicznego sojuszu między wielonarodową klasą robotniczą a narodami uciskanymi pod przywództwem proletariatu i jego partii"[99]. Analogicznie do Kominternu i Sowietów, FRSO wspiera samostanowienie „narodu afroamerykańskiego" na południu tzw. czarnego pasa, narodu Chicano na południowym zachodzie Stanów Zjednoczonych i narodu hawajskiego na wyspach Oceanu Spokojnego. Według tej organizacji „potrzebna jest pojedyncza, zjednoczona, wielonarodowa partia komunistyczna, aby zbudować sojusz strategiczny"[100].

Reasumując, należy podkreślić, że podmioty prowadzące działania aktywne w Stanach Zjednoczonych, inspirowane pośrednio lub bezpośrednio przez Rosjan, oprócz metod i środków opisanych w pierwszej części niniejszego opracowania wykorzystują w operacjach i kampaniach o charakterze dezinformacyjnym i propagandowym paradygmat marksistowskiej wizji świata, opartej na konflikcie wyzyskiwanych i uciskanych narodowości, ras i grup społecznych z klasami uciskającymi lub opresyjnym aparatem państwowym. W tego rodzaju działaniach umiejętnie wykorzystuje się zarówno ideologię marksistowsko-leninowską, jak i jej modyfikację w postaci tzw. teorii krytycznej, a zwłaszcza wywodzącej się z niej krytycznej teorii rasy. Zakłada ona istnienie rasizmu jako immanentnej cechy państwa i społeczeństwa amerykańskiego. Równocześnie prowadzi się działania polegające na instrumentalizowaniu i radykalizowaniu aktywności grup zwolenników białej supremacji i nurtów neonazistowskich. Głównymi czynnikami, które współcześnie wpływają na skuteczność tego rodzaju operacji,

---

[98] *Workers, Communist Parties Declare Solidarity with FRSO in Fight Against Repression*, https://marxistleninist.wordpress.com/2011/06/01/workers-communist-parties-declare-solidarity-with-frso-in-fight-against-repression/ (dostęp: 8 IX 2024).

[99] *Class in the U.S. and Our Strategy for Revolution*, https://frso.org/main-documents/class-in-the-us-and-strategy-for-revolution/ (dostęp: 8 IX 2024).

[100] *National Oppression, National Liberation and Socialist Revolution*, https://frso.org/main-documents/statement-on-national-oppression-national-liberation-and-socialist-revolution/ (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

są przede wszystkim nowoczesna technika, internet oraz dogłębna znajomość problematyki dotyczącej mniejszości narodowych i etnicznych, wynikająca z ponad 100 lat praktyki pracy operacyjnej i analitycznej, sięgającej korzeniami do czasów Kominternu.

Zakończenie

Wszelkie działania polegające na inspirowaniu i kreowaniu konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych, które przedstawiono w niniejszym opracowaniu, od lat generują poważne problemy wewnętrzne w tym kraju i rzutują na jego politykę zagraniczną. Takie konflikty bowiem podważają wizerunek USA na arenie międzynarodowej i odciągają uwagę władz od spraw międzynarodowych. W dłuższej perspektywie czasowej może to doprowadzić do sytuacji, w której zdolność Stanów Zjednoczonych do pozyskiwania nowych sojuszników i współpracy z obecnymi zostanie ograniczona. Co więcej, następstwa konfliktów na tle rasowym w USA mają konsekwencje także dla stabilności i bezpieczeństwa wewnętrznego Polski. Przykładowo, 6 czerwca 2020 r. w Warszawie, Poznaniu, Wrocławiu, Szczecinie i Gdańsku odbyły się manifestacje pod szyldem BLM. Analogicznie do wydarzeń w Stanach Zjednoczonych, ze strony uczestników protestu pojawiły się oskarżenia wobec polskiej policji o brutalność i „rasizm", co mogło stanowić zarzewie konfliktu na linii władza–społeczeństwo[101].

[101] *Protesty antyrasistowskie przeszły przez Polskę. Przypomniano o zastrzelonym w Warszawie Nigeryjczyku*, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26009861,protesty-black-lives-matters-tlumy-w-warszawie-wroclawiu-i.html (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

ROZDZIAŁ 11

Geneza, teoria i praktyka rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji. Przyczynek do badań nad kryzysem migracyjnym na wschodniej flance NATO*

> Dziś przeżywamy okres największego w dziejach Rosji wzmożenia pierwiastka dywersyjnego, rozkładowego oddziaływania na państwa ościenne i liczenia na dezorganizujące metody słowa mówionego i drukowanego.
>
> Włodzimierz Bączkowski (1905–2000)[1]

> Kto szybciej opracuje model rozpadu i chaotyzacji społeczeństw innych niż jego własne, ten zwycięży w tej skomplikowanej grze o budowę nowych stosunków międzynarodowych, nowych społeczeństw i nowej filozofii życia. Chaos to broń różnorodnego zastosowania.
>
> Aleksandr Dugin (ur. 1962)[2]

Celem, który przyświecał autorowi przy pisaniu tego tekstu jest przedstawienie genezy i założeń rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji oraz jej praktycznego zastosowania, ze szczególnym uwzględnieniem roli służb specjalnych w takich działaniach. Według politolog Kelly Greenhill, związanej z instytucjami naukowo-badawczymi sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych Ameryki, pod pojęciem „inżynierii przymusowej migracji" (ang. *coercive engineered migration*) należy rozumieć transgraniczny ruch ludności, który jest inspirowany przez jedno państwo, a następnie poddawany manipulacji w taki

---

* Niniejszy rozdział jest tekstem artykułu opublikowanego w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2022, t. 26, nr 14, s. 11–49. Przedruk za zgodą podmiotu, któremu przysługują do niego autorskie prawa majątkowe.

[1] W. Bączkowski, *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu", 1938, nr 4, s. 17.

[2] А. Дугин, *О новом мировом беспорядке*, https://paideuma.tv/fr/video/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke#/?playlistId=0&videoId=0 (dostęp: 28 IX 2024).

http://rcin.org.pl

sposób, aby spowodować polityczne, wojskowe, gospodarcze i inne ustępstwa ze strony państwa docelowego lub grupy takich państw. Środki wykorzystane do zainicjowania transgranicznego ruchu ludności mogą być liczne i różnorodne[3]. Ich przeanalizowanie może być podstawą do sformułowania następujących tez:

1) Inżynieria przymusowej migracji w ujęciu rosyjskim na ogół jest traktowana jako niewojskowy środek walki lub jedna z technologii geopolitycznych (opisanej dalej).
2) Przebieg exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 wskazuje na to, że od czasów zimnej wojny ZSRS, a następnie Federacja Rosyjska wypracowały skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji, wykorzystując ją jako narzędzie służące do osłabiania poszczególnych państw lub pomagające wymusić korzystniejsze dla siebie ustępstwa polityczne.
3) Przygotowaniem i realizacją inżynierii przymusowej migracji zajmują się zarówno rosyjskie organy bezpieczeństwa, jak i służby specjalne państw znajdujących się w sojuszu z Rosją.

Do tej pory nie powstało żadne kompleksowe opracowanie na temat wykorzystania przez Rosję masowej migracji jako broni. W zachodniej literaturze przedmiotu, nie wyłączając obszernych opracowań wspomnianej politolog, można znaleźć jedynie szczątkowe informacje. Co więcej, część analityków neguje nawet sam fakt militaryzacji migracji przez Federację Rosyjską. Zwolennikiem tej absurdalnej tezy jest m.in. Alex Schmid z think tanku International Centre for Counter-Terrorism w Hadze. Twierdzi on, że ustalenia dotyczące np. wykorzystania kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 przez Rosję do zdestabilizowania państw członkowskich UE to niepoparta żadnymi dowodami empirycznymi teoria spiskowa[4]. Z kolei Hans

[3] Zob. K.M. Greenhill, *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars", 2008, t. 10, nr 1, s. 6–21; *eadem*, *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010, s. 13; *eadem*, *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights", 2010, t. 9, nr 1, s. 116–159; *eadem*, *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review", 2016, t. 96, nr 6, s. 23–36; *eadem*, *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, red. K.M. Greenhill, P. Krause, Oxford 2018, s. 204–228; *eadem*, *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, red. E. Gartzke, J. Lindsay, Oxford 2019, s. 259–289.

[4] A.P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, https://www.icct.nl/sites/default/files/import/publication/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-Executive-Summary.pdf, s. 5 (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

Schoemaker, urzędnik Komisji Europejskiej, dopuszcza wprawdzie możliwość, że Federacja Rosyjska mogła częściowo spowodować napływ imigrantów do Europy, jednak, według niego, był to jedynie efekt uboczny prowadzonych przez nią działań, a nie zaplanowana operacja[5].

Podstawą źródłową niniejszego artykułu są dokumenty sporządzone przez amerykańskie służby specjalne i inne instytucje państwowe, a także publikacje uczelni wyższych, think tanków i organizacji pożytku publicznego. Cennym uzupełnieniem są także informacje zawarte w wywiadach, artykułach prasowych, nagraniach audiowizualnych, rozprawach i wspomnieniach byłych funkcjonariuszy rosyjskich służb specjalnych. W artykule wykorzystano również publikacje autorstwa rosyjskich ekspertów związanych ze służbami specjalnymi, siłami zbrojnymi, a zwłaszcza z ich zapleczem dydaktyczno-naukowym. Przy korzystaniu z tych materiałów należy jednak pamiętać, że badania naukowe nad służbami specjalnymi mają wiele ograniczeń, które wynikają z niejawnego charakteru części prowadzonych przez nie działań lub zamierzonych przedsięwzięć dezinformacyjnych. Największym ograniczeniem, szczególnie w badaniach nad bieżącą działalnością służb specjalnych, jest dostęp do bazy źródłowej. To powoduje, że wykorzystanie materiałów prasowych, oficjalnych oświadczeń służb oraz innych szczątkowych informacji może prowadzić do błędnych wniosków i ocen[6]. Związane z tym ryzyko można częściowo ograniczyć dzięki wykorzystaniu perspektywy historycznej w badaniach nad współczesną aktywnością rosyjskich służb wywiadowczych i powiązanych z nimi podmiotów, co zostało uczynione w tym artykule. Wykorzystanie perspektywy historycznej umożliwia analiza ciągłości struktury organizacyjnej i sposobów działania tych służb[7]. Znając historię działalności rosyjskich służb, można –

---

[5] H. Schoemaker, *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator", 2019, nr 7–8, s. 361–364, 373.

[6] K. Kraj, *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa", 2020, nr 8, s. 178–179.

[7] Opinię tę potwierdza m.in. gen. mjr KGB Oleg Kaługin, który nadzorował prowadzenie operacji wywiadowczych w Stanach Zjednoczonych. W wywiadzie pod znamiennym tytułem *KGB póki co nie zmienia zasad*, opublikowanym 20 VI 1990 r., powiedział on, że metodologia pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa państwa jest taka sama, jak 50 lat temu i nadal opiera się na instrukcjach operacyjnych Ochrany, tj. Oddziału Ochrony Porządku i Bezpieczeństwa Państwowego – policji politycznej Imperium Rosyjskiego, oraz na założeniach „starej szkoły stalinowskiej" (О. Калугин, *Вид с Лубянки. „Дело" бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990, s. 34–35; por. А.П. Фролов, *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003, s. 16–39). Według płk. Siergieja Mironienki (funkcjonariusz operacyjny I Zarządu Głównego KGB i Służby Wywiadu Zagranicznego,

http://rcin.org.pl

przynajmniej częściowo – określić jej współczesne kierunki oraz środki i metody wykorzystywane do realizacji określonych przedsięwzięć.

11.1. Geneza rosyjskiej koncepcji inżynierii przymusowej migracji

Inżynieria przymusowej migracji wywodzi się z sowieckiej koncepcji tzw. wywiadu aktywnego lub środków (działań) aktywnych. Były to specjalne, ofensywne przedsięwzięcia zgodne z interesami Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich i innych państw bloku komunistycznego[8], polegające na wywieraniu wpływu, czyli oddziaływaniu za pomocą właściwie dobranego zbioru metod i środków na różne dziedziny życia politycznego, ekonomicznego i społecznego w krajach demokratycznych, demaskowaniu zamiarów państw uznanych za wrogie oraz przeciwdziałaniu ich planom politycznym, ekonomicznym i wojskowym, paraliżowaniu i osłabianiu działalności antykomunistycznej i niwelowaniu efektów wojny psychologicznej, kompromitowaniu partii, stronnictw, ugrupowań politycznych oraz ich przywódców i działaczy, których aktywność uznano za wrogą, dezinformowaniu przeciwnika i prowadzeniu dywersji wobec określonych osób, grup i organizacji związanych z wrogo nastawionymi ośrodkami oraz wykonywaniu innych specjalnych czynności zleconych przez przywództwo ZSRS[9].

---

doktor nauk historycznych) Rosjanie na pewno hołdują tej historycznej i organizacyjnej ciągłości w dziedzinie działalności wywiadowczej. Mironienko podkreśla, że podstawowe umiejętności w zakresie pracy operacyjnej zdobył od starszych kolegów, którzy pełnili służbę w Głównym Zarządzie Kontrwywiadu „Smiersz" Ludowego Komisariatu Obrony ZSRS. Dlatego też, zdaniem Mironienki, współcześni funkcjonariusze rosyjskich organów bezpieczeństwa są w prostej linii spadkobiercami czekistów. Ci z kolei, według rosyjskiego uczonego, przejęli zasady pracy operacyjnej od Korpusu Żandarmów i Ochrany. Uważa, że zarówno przedstawiciele carskiej policji politycznej, jak i współcześni mu funkcjonariusze mają właściwy dla Rosjan, ogólnonarodowy typ psychiczny, w znacznym stopniu determinujący styl i metody pracy operacyjnej rosyjskich służb specjalnych; K. Kraj, *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017, s. 127.

[8] W nomenklaturze wywiadu PRL środki aktywne nosiły nazwę „przedsięwzięcia inspiracyjno-dezinformacyjne".

[9] С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 422–423; *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Первое главное управление КГБ СССР, Москва 1970, s. 51–53; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015, s. 341.

http://rcin.org.pl

Termin „środki (działania) aktywne" stosowano w celu odróżnienia operacji wywierania wpływu od szpiegostwa i kontrwywiadu. Jego znaczenie nie ograniczało się jednak tylko do samych służb wywiadowczych. Sowieckie środki (działania) aktywne obejmowały działalność praktycznie każdego elementu sowieckiej partii komunistycznej i struktur państwa. Co więcej, były uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji[10]. Potwierdza to gen. mjr Oleg Kaługin, który pełnił służbę jako oficer operacyjny rezydentury KGB w Nowym Jorku (1960–1964), a następnie był zastępcą rezydenta KGB ds. wywiadu politycznego w rezydenturze w Waszyngtonie (1965–1970) i korespondentem Radia Moskwa[11]. W wywiadzie opublikowanym w styczniu 1998 r. na antenie amerykańskiej telewizji informacyjnej CNN Kaługin powiedział m.in., że:

> Główną misją wywiadu, zgodnie z wytycznymi sowieckich przywódców, było ostrzeganie kierownictwa kraju przed konfliktem zbrojnym. Jak wiadomo, sowieckie przywództwo miało obsesję na punkcie potencjalnego zachodniego ataku na Związek Sowiecki. Z tego powodu wywiadowi dano wszystko, czego tylko zapragnął, aby mógł dostarczać informacje o nadchodzących wydarzeniach. Należy podkreślić, że istniała także druga, bardzo ważna strona sowieckiej działalności wywiadowczej, którą nie zawahałbym się określić mianem serca i duszy sowieckiego wywiadu. Była to działalność wywrotowa. Nie pozyskiwanie danych wywiadowczych, ale dywersja: środki aktywne mające na celu osłabienie Zachodu, wbicie klinów we wszelkiego rodzaju sojusze społeczności zachodniej, zwłaszcza NATO. Czyniono to po to, aby siać niezgodę między sojusznikami, osłabić USA w oczach mieszkańców Europy, Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, uczynić Amerykę bardziej podatną na gniew i nieufność innych narodów a tym samym przygotować grunt na wypadek, gdyby wojna rzeczywiście wybuchła. W prowadzeniu takich działań wywiad sowiecki nie miał sobie równych. Operacje KGB, które polegały na inspirowaniu wszelkiego rodzaju kongresów pokojowych, festiwali młodzieżowych, ruchów kobiecych i związkowych a także kampanii przeciwko amerykańskim rakietom w Europie, broni neutronowej, rozpowszechnianiu wszelkiego rodzaju fałszerstw i sfabrykowanych materiałów (np. że AIDS został wymyślony przez CIA), były wymierzone w polityków, społeczność akademicką i ogół społeczeństwa. To była naprawdę ogólnoświatowa działalność, często nie tylko finansowana, lecz prowadzona lub sterowana przez KGB. Miała na celu militarne, gospodarcze i psychologiczne osłabienie Zachodu[12].

---

[10] S. Levchenko, *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988, s. 236–237. Por. *Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns*, United States. Department of State, Washington 1986, s. 14, 82–83.

[11] L. Pawlikowicz, *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRS w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2012, nr 7, s. 206.

[12] *Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin*, https://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/ (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

Potwierdzeniem opinii, że źródłem teorii i praktyki współczesnej rosyjskiej inżynierii przymusowej migracji były sowieckie środki (działania) aktywne, jest przebieg operacji polegającej na spowodowaniu migracji sowieckich Żydów do Stanów Zjednoczonych w celu zdestabilizowania panujących stosunków społecznych. W latach siedemdziesiątych XX w. władze ZSRS, aby ograniczyć skutki tzw. poprawki Jacksona–Vanika[13], zezwoliły na migrację 5250 sowieckich Żydów do Stanów Zjednoczonych. W ramach tej operacji pozwolono wyjechać najbardziej zatwardziałym przestępcom odsiadującym wyroki w sowieckich więzieniach i koloniach karnych. Część z nich po „nawróceniu" na judaizm osiedliła się w Brighton Beach, jednej z dzielnic nowojorskiego Brooklynu, która zyskała miano Małej Odessy. Wśród sowieckich przestępców wysłanych do Stanów Zjednoczonych znajdował się Jewsiej Agron, kryminalista z Leningradu. Przybył on do Nowego Jorku 8 października 1975 r., a następnie w Brighton Beach stworzył dużą organizację przestępczą zajmującą się ściąganiem haraczu z rosyjskojęzycznych przedsiębiorców emigracyjnych, napadami na sklepy jubilerskie, nielegalnymi transakcjami brylantami i złotem. Dochody z tej przestępczej działalności sięgały rocznie ok. 100 mln dolarów. W wyniku walki o strefy wpływów Jewsiej został zastrzelony 4 maja 1995 r. W ten sposób w Stanach Zjednoczonych powstała rosyjska przestępczość zorganizowana, która, według dyrektora FBI Louisa J. Freeha, była największym i długotrwałym zagrożeniem bezpieczeństwa narodowego tego kraju[14]. O prawdziwości tej opinii świadczyło też to, że również współcześnie aparat bezpieczeństwa wykorzystuje rosyjskie zorganizowane grupy przestępcze jako narzędzia w działalności wywiadowczej i do wywierania wpływu politycznego. Ich członkowie odpowiadają za przeprowadzenie licznych cyberataków, organizowanie przemytu ludzi i towarów, a nawet dokonywanie zabójstw na polityczne zamówienie Kremla. Przestępczy proceder jest też źródłem „czarnej gotówki"[15].

---

[13] Poprawka złożona przez demokratów Henry'ego Jacksona i Charlesa Vanika do Kodeksu handlowego Stanów Zjednoczonych z 1974 r., która uzależniała utrzymywanie przez USA normalnych stosunków handlowych z „gospodarkami nierynkowymi" (ang. *nonmarket economies*) od przestrzegania przez rządy tych krajów prawa obywateli do emigracji; zob. A. Mania, *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003, s. 143–144; J. Mertus, *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004, s. 29.

[14] J.O. Finckenauer, E.J. Waring, *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998, s. 72, 75–76; K. Laskowska, *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006, s. 274–275.

[15] *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, January 10,*

http://rcin.org.pl

Podobny przebieg, choć na znacznie większą skalę, miała operacja o kryptonimie „Bravo", która polegała na zainicjowaniu migracji obywateli Kuby w celu zdestabilizowania wschodniego wybrzeża Stanów Zjednoczonych. Operacja, znana jako „exodus Kubańczyków z portu Mariel do Miami" (ang. *Mariel Boatlift*, hiszp. *éxodo del Mariel*), trwała od 1 kwietnia do 19 listopada 1980 r. Została z powodzeniem przeprowadzona przez kubańskie służby wywiadowcze na polecenie Fidela Castro, przywódcy socjalistycznej Republiki Kuby[16]. Nie można wykluczyć, że operacja o kryptonimie „Bravo" mogła być realizowana przy pełnym przyzwoleniu kierownictwa politycznego ZSRS i z udziałem jego aparatu bezpieczeństwa. Jej podobieństwo do działań podjętych przez Sowietów w latach siedemdziesiątych, zwłaszcza w aspekcie wykorzystania elementu przestępczego do destabilizacji życia społecznego we wrogim państwie, jest uderzające. Ponadto, począwszy od lat siedemdziesiątych wywiad kubański podlegał całkowitemu nadzorowi KGB, co oznaczało, że przeprowadzenie tak poważnego przedsięwzięcia nie mogło się odbyć bez wiedzy i aprobaty Kremla.

W okresie zimnej wojny prowadzenie polityki zagranicznej i działalności wywiadowczej na rzecz socjalistycznej Kuby i zarządzającej nią partii komunistycznej znajdowało się w kompetencjach pięciu instytucji:

1) Departamentu Głównego Stosunków Międzynarodowych Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (Departmento General de Relaciones Exteriores del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DGRE);
2) Departamentu ds. Ameryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (Departamento América del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DA);
3) Departamentu ds. Środkowego Wschodu i Afryki Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kuby (Departamento de Medio Oriente y África del Comité Central del Partido Comunista de Cuba, DMOA);
4) Zarządu Informacji Wywiadowczej Rewolucyjnych Sił Zbrojnych Kuby (Departamento de la Información de Inteligencia de las Fuerzas Armadas Revolucionarias de Cuba, DIIFAR);

2018, Washington 2018, s. 5, 54–56. Szerzej na ten temat zob. M. Galeotti, *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad (dostęp: 8 IX 2024).

[16] *Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism, February 26, March 4, 11, and 12, 1982*, United States. Congress. Senate. Committee on the Judiciary. Subcommittee on Security and Terrorism, Washington 1982, s. 162; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988, s. XXXI–XXXII.

http://rcin.org.pl

5) Generalnej Dyrekcji Wywiadu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Dirección General de Inteligencia del Ministerio del Interior de Cuba, DGI)[17].

Rewolucja kubańska, trwająca od 26 lipca 1953 do 1 stycznia 1959 r., zmieniła podejście ZSRS i krajów bloku wschodniego do Ameryki Łacińskiej. Czechosłowacka Republika Socjalistyczna i ZSRS szybko nawiązały stosunki gospodarcze, dyplomatyczne i wojskowe z nowym reżimem, na którego czele stał Fidel Castro. Podjęto także działania mające na celu nawiązanie współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Ścisła kooperacji służb specjalnych Kuby i ZSRS została po raz pierwszy omówiona podczas wizyty Raúla Castro, brata Fidela, w Moskwie w lipcu 1960 r. Raúl Castro, który nadzorował pracę kubańskiego wywiadu, wysoko cenił skuteczność KGB i służb bezpieczeństwa krajów bloku socjalistycznego. Postulował, aby Moskwa wysłała do Hawany specjalistów ds. wywiadu i kontrwywiadu w celu przeszkolenia kadry kierowniczej kubańskiego aparatu bezpieczeństwa. Koncentrując się na bliskiej współpracy z krajami obozu socjalistycznego, które w porozumieniu z ZSRS potajemnie udzielały Kubie pomocy w postaci broni i sprzętu wojskowego, Fidel Castro osobiście nadzorował tworzenie służb bezpieczeństwa i wywiadu[18].

W pierwszym okresie wiodącą rolę w budowie struktur kubańskich służb wywiadowczych odgrywała czechosłowacka Służba Bezpieczeństwa (Státní bezpečnost, StB), co z czasem spotkało się z nieprzychylną reakcją KGB. Po klęsce inwazji w Zatoce Świń (17–19 kwietnia 1961 r.), dokonanej z inspiracji Stanów Zjednoczonych, podczas której StB nie sprostało postawionym zadaniom, Czesi zostali pozbawieni przez Sowietów wpływu na służby kubańskie[19]. Początkowo poufne kontakty między przywództwem sowieckim i kubańskim odbywały się za pośrednictwem oficera wywiadu KGB Aleksandra Iwanowicza Szitowa (Aleksejewa), który przebywał na Kubie pod przykrywką korespondenta TASS, a po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy krajami – jako doradca sowieckiej ambasady na Kubie. Od 12 czerwca 1962 do 15 stycznia 1968 r. Szitow pełnił funkcję ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego ZSRS na Kubie, którą otrzymał w wyniku osobistego wstawiennictwa Fidela Castro. Komitet Centralny ZSRS zatwierdził plan współpracy

[17] *Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf, s. 10 (dostęp: 8 IX 2024).

[18] В. Величко, *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013, s. 267.

[19] J. Koura, R.A. Waters, *'Africanos' versus 'Africanitos': The Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „International History Review", 2021, nr 43, s. 72–89.

http://rcin.org.pl

z Republiką Kuby opracowany przez kierownictwo zaprzyjaźnionych służb wywiadowczych. W planie uwzględniono systematyczne konsultacje, wysyłanie niezbędnej liczby doradców na Kubę, dostarczanie specjalnego sprzętu, a także szkolenie oficerów wywiadu kubańskiego w placówkach KGB. W ciągu pierwszych trzech lat współpracy około stu czołowych kubańskich funkcjonariuszy – w tym José Abrahantes Fernández (minister spraw wewnętrznych w latach 1985–1989), Ramiro Valdés Menendéz (wiceprzewodniczący Rady Państwa od 20 grudnia 2009 do 10 października 2019 r.) i Fabián Escalante (m.in. dyrektor Centralnego Zarządu Politycznego MSW w latach 1985–1989) – zostało przeszkolonych z teorii i praktyki wywiadu i kontrwywiadu w ZSRS. Szkolenie dotyczyło przede wszystkim znajomości form i metod pracy operacyjnej amerykańskich służb specjalnych. Wykładowcami i instruktorami byli sowieccy oficerowie wywiadu, którzy w Stanach Zjednoczonych spędzili nielegalnie ponad 20 lat[20].

Według informacji wywiadowczych CIA z czerwca 1964 r., w siedzibie DGI stale przebywało pięciu doradców sowieckich, których obecność utrzymywano w tajemnicy. Mieli oni bezpośrednie kontakty z dyrektorem generalnym DGI oraz oficerami pełniącymi służbę w Departamencie Nielegalnym (hiszp. Departmento Ilegal), który zajmował się prowadzeniem agenturalnej działalności wywiadowczej z pozycji nielegalnych. Ich działalność polegała na pozyskiwaniu informacji oraz organizowaniu przedsięwzięć o charakterze dywersyjnym i sabotażowym[21]. Według ustaleń Amerykanów DGI, którą kierował wówczas Manuel Piñeiro Losada (1933–1998), należała do pięciu najlepszych służb wywiadowczych na świecie, po KGB, CIA, Mossadzie i MI6. DGI miała szczególną wartość dla Sowietów ze względu na duże możliwości pracy operacyjnej na terytorium Stanów Zjednoczonych, ponieważ jej oficerowie jako akredytowani dyplomaci mieli pełną swobodę poruszania się po tym kraju, podczas gdy emisariusze ZSRS i innych państw z bloku sowieckiego byli objęci zakazem poruszania się dalej niż w promieniu 40 km wokół Nowego Jorku i Waszyngtonu. W 1970 r. zespół doradców z KGB kierowany przez gen. Wiktora Siemionowa został wysłany na Kubę w celu oczyszczenia DGI z oficerów i agentów uważanych przez KGB za antysowieckich. Losada, coraz bardziej rozczarowany doborem pracowników DGI przez Sowietów, został usunięty ze stanowiska dyrektora i zastąpiony przez

[20] В. Величко, *От Лубянки до Кремля…*, s. 267–268; F. Escalante, *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.

[21] *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf, s. 4–5 (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

prosowieckiego José Méndeza Cominchesa. W ten sposób DGI zostało podporządkowane KGB. Oficerowie sowieccy mieli dostęp do sieci agenturalnej DGI. Kierownictwo DGI musiało również konsultować plany działań operacyjnych z KGB, a Siemionow i jego następcy nadzorowali budżet kubańskiego wywiadu, który zatwierdzano w Moskwie[22].

Nielegalna migracja obywateli Kuby do Stanów Zjednoczonych stanowiła dla władz amerykańskich poważne wyzwanie od 1959 r. Kubańczycy, korzystając z usług przemytników, próbowali opuścić wyspę i przedostać się do tego kraju drogą morską, najczęściej na prowizorycznych tratwach. Chętnie korzystali także z bezpośrednich lotów do Miami[23]. Pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. gospodarka kubańska, ściśle powiązana z krajami RWPG i uzależniona od pomocy z ZSRS, zaczęła dotkliwie odczuwać sowieckie zaangażowanie w wojnę w Afganistanie i embargo handlowe nałożone przez Stany Zjednoczone. Spowodowało to znaczny wzrost napięcia wewnętrznego w kraju i serię spektakularnych ucieczek Kubańczyków za granicę[24]. Kiedy 21 kwietnia 1980 r. ponad 10 tys. Kubańczyków ubiegających się o azyl polityczny przedostało się na teren ambasady Republiki Peru w Hawanie, Castro nakazał tymczasowe usunięcie strażników kubańskich pilnujących misji dyplomatycznej i ogłosił, że wyda dysydentom, którzy przedostali się do ambasady Peru, wizy wyjazdowe. W raporcie dla Podkomisji Wywiadu Izby Reprezentantów z 31 stycznia 1980 r. Kubańskie Centrum Analityczne CIA ostrzegało, że działanie reżimu Castro może spowodować masową emigrację swoich obywateli do Stanów Zjednoczonych, mające na celu zmniejszenie ich niezadowolenia wynikającego z pogarszającej się sytuacji gospodarczej Kuby. Ostrzeżenia CIA zostały jednak zignorowane przez administrację prezydenta Jamesa Cartera (1977–1981). Ostatecznie kraje Ameryki Łacińskiej i Stany Zjednoczone zgodziły się przyjąć 10 tys. uchodźców, a władze Kostaryki zorganizowały dwa razy dziennie loty z Hawany do San José, skąd uchodźcy mogli wyjechać do innych krajów. W ten sposób kraj opuściło 7500 Kubańczyków. Po dwóch dniach Castro zawiesił loty i zażądał, aby wszyscy uchodźcy sami udali się do krajów, w których planowali się osiedlić. W związku z tym tysiące łodzi wycieczkowych z Miami wpłynęło do portu Mariel na Kubie, aby zabrać uchodźców i przewieźć ich

[22] *Ibidem*, s. 24; J. Richelson, *Sword and Shield. The Soviet Intelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986, s. 211; T.A. Latner, *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018, s. 116.

[23] J. Duany, *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe", 1999, nr 11, s. 69–103.

[24] A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma…*, s. 213–233.

http://rcin.org.pl

na amerykańskie wybrzeże. Kubańczycy uczestniczący w tym procederze byli zaskoczeni dobrze zorganizowaną akcją. Amerykańskie łodzie były eskortowane przez kubańskie kanonierki aż do samego portu w Mariel. Wśród członków załóg znajdowali się także przedstawiciele kubańskiej diaspory w Stanach Zjednoczonych. Wręczali oni funkcjonariuszom kubańskich władz listy z nazwiskami ich krewnych i przyjaciół, którzy mieli zostać zabrani z Kuby. Jednak załogom łodzi i statków powiedziano, że w zamian za każdego wskazanego przez nich uchodźcę muszą zabrać ze sobą co najmniej cztery osoby wskazane przez administrację Castro. W ten sposób na łodziach płynących do amerykańskich wybrzeży znaleźli się wypuszczeni z kubańskich więzień szczególnie groźni przestępcy, pacjenci zakładów psychiatrycznych i emeryci.

Niedługo po tym, jak pierwsi emigranci z Kuby wylądowali na Florydzie, prezydent James Carter stwierdził, że Stany Zjednoczone przyjmą ich z „otwartym sercem i otwartymi ramionami". Jednak euforia panująca wśród urzędników z Waszyngtonu i dziennikarzy była krótkotrwała. To, co początkowo okazywało się zwycięstwem Stanów Zjednoczonych, stało się poważnym problemem. Wielu kapitanów powracających z Kuby zgłaszało, że nie mogą odnaleźć krewnych i opuścić Kuby, jeśli nie zabiorą ludzi wyselekcjonowanych przez administrację reżimu. Od 21 kwietnia do 26 września 1980 r., kiedy Kuba zamknęła port w Mariel, ok. 124 tys. uchodźców dotarło do Key West na Florydzie. Żaden z nich nie miał dokumentów uprawniających do wjazdu na terytorium Stanów Zjednoczonych, a 1/5 z nich to osoby, które odsiadywały wyroki w więzieniu. Wiele osób aresztowanych na Kubie za pospolite przestępstwa zostało zatrzymanych przez lokalną policję, która zagroziła im więzieniem, jeśli nie opuszczą kraju. Po zaewidencjonowaniu ich na lokalnych posterunkach przez siły bezpieczeństwa, zostali przewiezieni do obozu El Mosquito w Mariel. Inną grupą, która dotarła do Stanów Zjednoczonych, byli przestępcy odsiadujący wcześniej karę więzienia na Kubie za ciężkie zbrodnie. Nagły napływ uchodźców zmusił amerykańskie władze do podjęcia nadzwyczajnych środków. Gubernator Florydy Bob Graham ogłosił stan wyjątkowy, a rząd federalny utworzył kilka obozów, w których uchodźcy przeszli badania lekarskie. Dane każdego z nich były dokładnie weryfikowane przez służby migracyjne, FBI i CIA. Osoby z przeszłością kryminalną zostały umieszczone w Federalnym Zakładzie Karnym w Talladega w stanie Alabama, gdzie miały oczekiwać na postępowanie deportacyjne. W połowie maja FBI aresztowało trzy osoby poszukiwane za piractwo lotnicze. 1 czerwca 1980 r. grupa ponad 300 Kubańczyków wydostała się z ośrodka relokacji uchodźców w Fort Chaffee w stanie Arkansas. Demolowali sklepy oraz podpalali budynki i samochody na ulicach. Kiedy

http://rcin.org.pl

wojsko przeszukało ośrodek ich relokacji, skonfiskowało znaczną ilość broni domowej roboty. Była to jedna z wielu konfrontacji pomiędzy funkcjonariuszami organów ścigania a uchodźcami protestującymi przeciw opóźnieniom w przesiedleniu. Brutalne zamieszki wybuchły również w obozie dla uchodźców znajdującym się w bazie sił powietrznych Eglin w Fort Walton Beach na Florydzie. Tam z kolei grupa 200 Kubańczyków rzucała cegłami i kamieniami w żandarmerię wojskową oraz przerwała ogrodzenie. Po walce policja ujęła 68 podejrzanych o podżeganie do buntu i umieściła ich w lepiej zabezpieczonym ośrodku. Chociaż Biały Dom ogłosił, że podżegacze zamieszek i setki przestępców nie będą mogli pozostać w Stanach Zjednoczonych, urzędnicy nieoficjalnie przyznawali, że Castro prawdopodobnie nie pozwoli im wrócić do ojczyzny. Gdyby zostali oni zmuszeni do powrotu do ojczyzny, to zgodnie z nową ustawą o uchodźcach, uchwaloną zaledwie pięć tygodni przed exodusem, musieliby wykazać, że mieli „uzasadnioną obawę przed prześladowaniami".

W Stanach Zjednoczonych procedura weryfikacyjna była niepraktyczna, gdyż polegała na indywidualnym rozpatrywaniu każdego przypadku, co przy liczbie 124 tys. imigrantów było nieprzystosowane do okoliczności. Identyfikacja była niezwykle trudna, ponieważ uchodźcy, którzy dotarli do Miami, nie mieli wiz ani innych dokumentów podróży. Stwierdzono również, że 24 tys. kubańskich uchodźców spędziło w więzieniach ponad 15 dni, ale z nieoficjalnych danych wynika, że dotyczy to nawet 40 tys. przybyłych osób. Szok kulturowy i poczucie izolacji po ich przybyciu do Stanów Zjednoczonych przyczyniły się do chaosu i wzrostu liczby przestępstw. Między lipcem a wrześniem 1980 r. uchodźcy, którzy pragnęli wrócić do domu, prawie co tydzień uprowadzali na Kubę samolot pasażerski. W odpowiedzi na te wydarzenia Castro ogłosił 18 września 1980 r., że dokona ekstradycji wszystkich kubańskich porywaczy do Stanów Zjednoczonych. Kubańscy przestępcy dokonywali morderstw, gwałtów i rabunków w amerykańskich miastach, w których się osiedlili. W Stanach Zjednoczonych stali się znani z używania broni dużego kalibru, brawury i okrucieństwa. W ciągu 11 miesięcy po przybyciu 66 z nich zostało aresztowanych w Miami za zabójstwo, a 72 za morderstwo. W rzeczywistości wskaźnik zabójstw wśród uchodźców był pięciokrotnie wyższy niż wskaźnik wśród ogółu ludności Miami[25].

[25] Za: L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation. An Insider's View*, Washington 1985, s. 163–166; K.D. Hawk, R. Villella, A. Leyva De Varona, K. Cifers, *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014, s. 3–9, 29–49 i n.; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989, s. 91–92.

http://rcin.org.pl

Zeznania uchodźców oraz ustalenia CIA i FBI pozwoliły na częściowe zrekonstruowanie kulis operacji, która została zaplanowana, przygotowana i przeprowadzona przez uzależniony od Moskwy kubański wywiad. Według Amerykanów operacją kierował Napoleón Vilaboa, oficer DGI, który rozgłaszał w hiszpańskojęzycznych audycjach radiowych w Miami, że port Mariel jest otwarty. 19 kwietnia 1980 r. Vilaboa wszedł na pokład łodzi Ochún w Miami Beach i poprowadził na Kubę pierwszą flotyllę ponad 40 statków. Wrócił po odebraniu córki i ciotki[26]. W operacji brali także udział funkcjonariusze i agenci związani z Havanatur Travel Agency. Od początku lat siedemdziesiątych kubańskie służby wywiadowcze (zwłaszcza DGI) wyraźnie zintensyfikowały swoje działania przeciw społecznościom emigracyjnym na Florydzie, w Nowym Jorku i New Jersey. Wielu kubańskich agentów przeniknęło do różnych organizacji emigracyjnych i grup biznesowych oraz do lewicowych organizacji politycznych i think tanków. Jednym z podmiotów wykorzystywanych do pozyskiwania agentury wśród kubańskiej emigracji było biuro podróży Havanatur Travel Agency, panamska firma z Miami mająca monopol na wykonywanie lotów przewożących kubańskich emigrantów ze Stanów Zjednoczonych ponownie na Kubę. Biuro, kierowane przez płk. Carlosa Alfonsa, zidentyfikowanego przez Departament Stanu USA jako funkcjonariusz DGI, prowadziło operacyjną kontrolę osób podróżujących na Kubę i informowało Hawanę o tych, którzy zasługiwali na dalszą uwagę. Działalność biura została zdemaskowana i 31 grudnia 1979 r. Havanatur Travel Agency zostało wydalone z terytorium Stanów Zjednoczonych. W przygotowanie exodusu z Mariel do Miami byli również zaangażowani funkcjonariusze i agenci kubańskiego wywiadu: płk Jorge De Bassa, ppłk Fernando Fuentes Cova (American Airways Charter), kpt. Fernando Lastra, kierujący działaniami aktywnymi DGI w USA i na Karaibach, płk Charles Romeu (American Airways Charter), Juan Carbonell (Sekcja Interesów Kuby Ambasady Czechosłowackiej w USA), Orestes Aleman (Cuban American Enterprises), Albor Ruiz (Brygada Antonio Maceo) oraz Jose Ignacio Marquez, Rafael Correa, Marcos Raul Correa i Estevan Martin[27].

---

[26] J.O. Tamayo, *Napoleón Vilaboa, „Father" of Mariel Boatlift, Speaks*, „Miami Herald", 15 V 2010, http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm (dostęp: 8 IX 2024).

[27] *Intelligence Activities of the DGI…*, s. 32–33. Szerzej na temat wykorzystania emigrantów i turystów jako agentury przez DGI oraz o kontaktach tej służby z kubańskimi agencjami emigracyjnymi zob. *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf, s. 4 (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

Amerykańskie agencje bezpieczeństwa ustaliły, że wśród uchodźców znalazła się grupa osób, która została zwerbowana przez DGI jako tzw. agenci dezinformatorzy. Ich zadaniem było dezorganizowanie działalności FBI i innych amerykańskich służb przez przekazywanie fałszywych wiadomości dotyczących rzekomych „misji" realizowanych na terytorium Stanów Zjednoczonych i nazwisk potencjalnych kontaktów. Kolejną grupą przybyłą na kontynent byli tajni współpracownicy DGI. Mieli oni zostać wykorzystani w działaniach aktywnych polegających na dezintegrowaniu kubańskich organizacji emigracyjnych, demoralizowaniu i terroryzowaniu amerykańskiego społeczeństwa. Środkiem do tego była dystrybucja narkotyków, prowokowanie konfliktów na tle rasowym wśród Meksykanów, Portorykańczyków i Afroamerykanów, prowadzenie działań sabotażowych i dywersyjnych oraz działalność szpiegowska obejmująca wywiad polityczny i naukowo-techniczny[28].

Jednym z agentów, którzy z inspiracji DGI znaleźli się w Miami, był Mario Estebes Gonzales. Początkowo należał do Związku Młodych Komunistów (hiszp. Unión de Jóvenes Comunistas) – organizacji młodzieżowej Komunistycznej Partii Kuby, a następnie podjął pracę w kubańskim MSW. Po przybyciu do Stanów Zjednoczonych w czerwcu 1980 r. dopiero w listopadzie 1981 r. został aresztowany pod zarzutem handlu narkotykami. W momencie zatrzymania przez straż przybrzeżną u wybrzeży Florydy przewoził łodzią 2,5 tys. funtów marihuany. Podczas przesłuchania w Federalnym Sądzie Okręgowym w Miami zeznał, że był jednym z ok. 3 tys. agentów wysłanych do Stanów Zjednoczonych podczas exodusu w 1980 r. Powiedział też, że jego pierwszym zadaniem było dołączenie do Alpha 66, radykalnej grupy paramilitarnej, opozycyjnej wobec reżimu Castro, która początkowo była finansowana i szkolona przez CIA. W organizacji spędził 2,5 miesiąca i w tym czasie dokonał sabotażu sprzętu i zatopił dwie łodzie warte tysiące dolarów. Później Mario Estebes Gonzales otrzymał polecenie zaangażowania się w handel narkotykami. Do czasu aresztowania często podróżował na Kubę, głównie łodziami motorowymi, i dostarczał kubańskim urzędnikom od 2 do 3 mln dolarów pochodzących z handlu narkotykami. Fundusze zebrane w ten sposób przez rząd kubański były wykorzystywane głównie do zdobycia twardej waluty, potrzebnej dla kubańskiej gospodarki oraz do finansowania wywrotowych ruchów lewicowych w Ameryce Łacińskiej[29].

---

[28] *Intelligence Activities of the DGI...*, s. 266; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 167; J.B. Wolf, *Antiterrorist Initiatives...*, s. 93.

[29] *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Cuban American National Foundation, Washington 1983, s. 35–37, 41; L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 167; A. Larzelere, *Castro's Ploy-America's Dilemma...*, s. 230–231. Szerzej na temat Alpha 66 i jej związków z CIA zob. A. McPherson, *Caribbean Taliban: Cuban American*

http://rcin.org.pl

To, co początkowo wydawało się poważnym błędem reżimu Castro, w dłuższej perspektywie okazało się jego wielkim sukcesem. Przez wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji sowieccy i kubańscy komuniści osiągnęli następujące cele:

- przynajmniej czasowe złagodzenie wewnętrznych napięć, z którymi borykał się rząd Castro, co udało się osiągnąć po opuszczeniu Kuby przez grupę najbardziej rozczarowanych, zgorzkniałych i nieproduktywnych ekonomicznie obywateli;
- wywołanie poważnych problemów w amerykańskich miastach oraz skuteczne podważenie pozytywnego do tej pory wizerunku kubańskiej emigracji, utrwalonej w amerykańskiej opinii publicznej, a także spowodowanie wzrostu napięcia na tle rasowym i etnicznym – jako skutek wydalenia tysięcy przestępców z Kuby i umieszczenia ich w Stanach Zjednoczonych;
- obciążenie budżetu Stanów Zjednoczonych na skutek pojawienia się 124 tys. uchodźców; rząd federalny wydał ponad 600 mln dolarów na przesiedlenia, bony żywnościowe i pomoc medyczną dla uchodźców; konieczność odseparowania groźnych kubańskich przestępców od reszty społeczeństwa kubańskiego przez umieszczenie ich w więzieniach spowodowała dalszy wzrost kosztów;
- zyskanie przez kubańskie służby wywiadowcze olbrzymiego zaplecza niezbędnego do prowadzenia dalszych operacji o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym w Stanach Zjednoczonych, a także zdobycie ważnego źródła finansowania swojej działalności, jakim były dochody z handlu narkotykami;
- zaangażowanie się amerykańskich agencji wywiadowczych w neutralizowanie podjętych przez Castro działań destabilizacyjnych, skutkujące osłabieniem aktywności Stanów Zjednoczonych na innych kierunkach polityki zagranicznej ukierunkowanej na powstrzymywanie ekspansji ZSRS[30].

Inżynieria przymusowej migracji wykorzystana przez Castro spowodowała stopniowe wprowadzenie zmian w polityce migracyjnej Stanów Zjednoczonych. W 2014 r. doszło do ocieplenia relacji między Waszyngtonem a Hawaną. W kolejnym roku otwarto amerykańską ambasadę na Kubie i po 70 latach nieobecności pojawił się tam z wizytą amerykański sekretarz

---

Terrorism in the 1970s, „Terrorism and Political Violence", 2018, t. 31, nr 2, s. 390–409; K. McElrath, *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015, s. 65–83.

[30] L. Bittman, *The KGB and Soviet Disinformation...*, s. 166.

http://rcin.org.pl

stanu John Kerry. Zmiany w polityce zagranicznej obu państw spowodowały wzmożoną migrację Kubańczyków do Stanów Zjednoczonych. Od zapowiedzi o normalizacji stosunków w 2014 r. wzrosła liczba Kubańczyków obawiających się, że Stany Zjednoczone zmienią swoją dotychczasową politykę przywilejów wobec kubańskich uchodźców. Administracja amerykańska próbowała uniknąć kolejnego exodusu z wyspy, dlatego zapewniała, że zmian w polityce imigracyjnej nie będzie. Jednak w styczniu 2017 r. prezydent Obama ogłosił wycofanie się z polityki „mokrej stopy, suchej stopy" (ang. *wet foot, dry foot*), zgodnie z którą każdy Kubańczyk zatrzymany na morzu był zawracany na wyspę, a ten, któremu udało się stopą dotknąć amerykańskiego brzegu – otrzymywał prawo pobytu w Stanach Zjednoczonych[31]. Wzrosła również liczba osób zaliczonych do kategorii: niedopuszczony (ang. *inadmissible*) do wjazdu na terytorium USA. Ujęto w niej również osoby, których stan zdrowia nie spełniał kryteriów przyjętych w amerykańskim prawie imigracyjnych, oraz te, które weszły w konflikt z prawem[32].

11.2. Inżynieria przymusowej migracji jako technologia geopolityczna w rosyjskiej polityce zagranicznej w XXI wieku

Pomimo dezintegracji ZSRS politykę Federacji Rosyjskiej wobec Zachodu nadal można określić mianem zimnej wojny, w której nad elementami porozumienia przeważają czynniki konfliktu. W opinii Władysława Surkowa, wieloletniego doradcy prezydenta Władimira Putina i twórcy doktryny „suwerennej demokracji", Federacja Rosyjska może przetrwać tylko przez nieustanne poszerzanie własnych granic. Prowadząc ekspansjonistyczną politykę zagraniczną, może też skutecznie ograniczać wszelkie napięcia społeczne spowodowane trudnościami wewnętrznymi. Według Surkowa Federacja Rosyjska dokonuje tego przez „projekcję chaosu" do państw ościennych, co pozwala jej podejmować działania mające na celu skonsolidowanie własnego społeczeństwa i kreowanie podziałów wśród obcych. Jako przykład realizacji założeń tak rozumianej polityki zagranicznej Surkow wskazuje aneksję Półwyspu Krymskiego. Zintegrowanie rosyjskiego społeczeństwa powiodło się przez spowodowanie chaosu w sąsiednim kraju, czyli w Ukrainie. Surkow podkreśla również, że negatywna reakcja Unii Europejskiej i Stanów

[31] A. Bartnik, *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik Analityczno-Informacyjny", 2017, nr 2, s. 57.

[32] *Ibidem*, s. 67.

http://rcin.org.pl

Zjednoczonych na interwencję Moskwy na Ukrainie ma dowodzić, że państwo rosyjskie nie zatraciło swoich imperialnych instynktów[33].

Oceny rosyjskiej polityki zagranicznej formułowane w instytucjach NATO w pełni potwierdzają tę opinię. W raporcie pt. *NATO 2030. Zjednoczeni dla nowej ery* z 25 listopada 2020 r., przygotowanym przez grupę ekspertów na zlecenie sekretarza generalnego NATO Jensa Stoltenberga, zawarto stwierdzenie, że głównym wyzwaniem dla bezpieczeństwa międzynarodowego u progu trzeciej dekady XXI w. jest zaostrzenie geopolitycznej rywalizacji pomiędzy mocarstwami, które przejawia się w eskalacji sporów o terytorium, zasoby i wartości. W opinii twórców raportu, którego celem jest określenie kierunku nowej strategii bezpieczeństwa (Koncepcji strategicznej NATO) mającej zastąpić zdezaktualizowany dokument z 2010 r., główne zagrożenie militarne dla NATO w perspektywie co najmniej do 2030 r. będzie stanowić Federacja Rosyjska. Według natowskich ekspertów próby zbudowania konstruktywnego partnerstwa z tym krajem, podejmowane przez NATO po zakończeniu zimnej wojny, zostały przez niego odrzucone. Począwszy od drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. Federacja Rosyjska rozwijała konwencjonalne siły zbrojne i rozbudowywała arsenał nuklearny. To posłużyło jej do podjęcia działań zmierzających do odzyskania kontroli nad państwami powstałymi w wyniku dezintegracji ZSRS przez podważanie ich suwerenność i naruszanie integralności terytorialnej. Rewizjonistyczna polityka Federacji Rosyjskiej doprowadziła do gwałtownego pogorszenia stosunków z NATO i wpłynęła negatywnie na bezpieczeństwo obszaru euroatlantyckiego. Następstwem tej polityki było: rozpoczęcie przez Federację Rosyjską wojny w Osetii Południowej, inwazja na Gruzję (6–16 sierpnia 2008 r.), anektowanie Półwyspu Krymskiego (20 lutego – 26 marca 2014 r.) oraz zajęcie Donbasu, co nastąpiło w wyniku wojny, która wybuchła w kwietniu 2014 r. We wspomnianym raporcie podkreślono, że celem tych operacji wojskowych prowadzonych przez Rosję na obszarach znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie krajów członkowskich NATO było stworzenie zależnego od niej systemu państw satelickich oraz stref zamrożonych konfliktów, stanowiących potencjalne źródła destabilizacji wschodniej flanki NATO.

Równocześnie Federacja Rosyjska podjęła działania zmierzające do zwiększenia aktywności militarnej we wschodniej części Morza Śródziemnego (rozpoczęcie interwencji wojskowej w Syrii 30 września 2015 r.), na Morzu Barentsa, Morzu Bałtyckim, Morzu Czarnym i na Dalekiej Północy. Zyskała

[33] В. Сурков, *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

tam możliwości, dzięki którym jest w stanie przeciwdziałać dostępowi lub odmówić uzyskania dostępu (ang. *Anti-Acces/Area Denial*) do obszarów kluczowych dla bezpieczeństwa państw NATO. Autorzy raportu stwierdzają również, że Federacja Rosyjska regularnie narusza przestrzeń powietrzną i swobodę żeglugi na Atlantyku. Podjęła też próby zdobycia przyczółków w Afryce (Libia, Republika Burundi, Republika Sudanu, Republika Środkowej Afryki) przez wykorzystanie prywatnych firm wojskowych[34]. W raporcie wskazano również, że Federacja Rosyjska poza aktywnością militarną opracowała i już wykorzystała niekonwencjonalne środki, które zagrażają zarówno bezpieczeństwu poszczególnych członków NATO, jak i stabilności oraz spójności całego NATO i w ten sposób podważa wiarę w jego demokratyczne instytucje. W opinii natowskich ekspertów Federacja Rosyjska ciągle doskonali hybrydowe metody walki (ang. *hybrid warfare*), co powoduje, że pole konfliktu znajduje się poza granicami pokoju i wojny, w tzw. szarej strefie (ang. *gray zone*). Zaatakowane w ten sposób państwo napotyka trudności w uzyskaniu konsensusu decyzyjnego w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa (m.in. uniemożliwia zastosowanie konwencji haskich z 18 października 1907 r. lub art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego z 4 kwietnia 1949 r.[35]).

W rozumieniu ekspertów NATO hybrydowe metody walki przybierają postać działań kinetycznych (śmiercionośnych) i niekinetycznych (nieśmiercionośnych), takich jak: działalność wywrotowa i terrorystyczna, środki umożliwiające prowadzenie operacji w cyberprzestrzeni, dokonywanie sankcjonowanych przez państwo zabójstw przy wykorzystaniu broni chemicznej, stosowanie przymusu politycznego, ekonomicznego oraz zmasowane użycie dezinformacji, propagandy i innych narzędzi wykorzystywanych do naruszania suwerenności krajów członkowskich NATO i ich osłabiania od wewnątrz. Są to zmodyfikowane środki aktywne, których Federacja Rosyjska nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem nowoczesnych technologii informatycznych i odrodzeniem geopolityki, stanowiącej naukową i ideologiczną podstawę tego rodzaju działań[36].

---

[34] *NATO 2030. United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf, s. 25 (dostęp: 8 IX 2024).

[35] *Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r.*, „Dziennik Ustaw", 2000, nr 87, poz. 970.

[36] *NATO 2030. United for a New Era...*, s. 16–17. Literatura dotycząca działań rosyjskich postrzeganych przez pryzmat amerykańskiej koncepcji hybrydowych metod walki (ang. *hybrid warfare*) jest obszerna. Zob. dla przykładu: *Terrorism: Commentary on Security Documents*, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2016;

http://rcin.org.pl

Jednym z tych niekonwencjonalnych środków jest inżynieria przymusowej migracji. Rozważania na temat jej wykorzystania pojawiły się w jawnie publikowanym rosyjskim piśmiennictwie wojskowym w drugiej dekadzie XXI w. Podobnie jak w ZSRS, tak i we współczesnej Rosji, „nauka wojskowa" to usystematyzowany zbiór wiedzy o wojnie, przygotowaniu sił zbrojnych i społeczeństwa do wojny oraz sposobach jej prowadzenia. Nauka wojskowa obejmuje również prawa rządzące walką zbrojną. Te prawa odzwierciedlają zależność przebiegu i rezultatu wojny i walki zbrojnej od stosunków: ekonomicznych, moralno-politycznych, naukowo-technicznych i militarnych potencjałów walczących stron[37]. Rosyjscy analitycy i dowódcy wojskowi zgodnie podkreślają, że środek ciężkości współczesnych konfliktów przesunął się w kierunku zintegrowanego użycia tzw. środków niewojskowych, stosowanych przy wsparciu sił zbrojnych[38]. Środki niewojskowe (ros. *невоенные меры*) to ogół konkretnych działań stosowanych przez państwo w sytuacji, w której zachodzi konieczność uzupełnienia lub zastąpienia walki zbrojnej, ukierunkowanych na realizację określonego celu. Wykorzystanie środków niewojskowych leży w kompetencjach wszystkich instytucji i organów realizujących zadania w zakresie wewnętrznej i zewnętrznej polityki państwa. Środki niewojskowe przyjmują formę działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, prawnym, informacyjno-psychologicznym, informacyjno-technicznym, humanitarnym i w sferze duchowej. Służą one osiągnięciu celów politycznych przy minimalnym wpływie militarnym na wroga, przez zneutralizowanie jego wojskowego i gospodarczego potencjału za pomocą oddziaływania informacyjnego i presji psychologicznej, przy aktywnym wsparciu wewnętrznej opozycji oraz przy wykorzystaniu działań sabotażowych i partyzanckich. W tym przypadku ogromnego znaczenia nabiera masowe, planowane oddziaływanie na świadomość obywateli państwa – będącego obiektem agresji – za pośrednictwem globalnej sieci internetowej. Zasoby informacyjne stały się jedną

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 146: *Russia's Resurgence*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2017; O. Fridman, *Russian „Hybrid Warfare": Resurgence and Politicization*, Oxford 2018; M. Galeotti, *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019; *Hybrid Conflicts and Information Warfare: New Labels, Old Politics*, red. O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce, Boulder 2019; B. Najžer, *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020; S. Jasper, *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.

[37] А.П. Горкин, *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001, s. 296–300; А.Э. Сердюков, *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007, s. 135.

[38] В. Герасимов, *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 8, s. 1–3; М.А. Гареев, Н.И. Турко, *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 1, s. 4–10.

http://rcin.org.pl

z najskuteczniejszych broni, a ich powszechne stosowanie pozwala w ciągu kilku dni zdestabilizować sytuację wewnętrzną danego kraju[39].

Lektura dostępnych opracowań autorstwa rosyjskich ekspertów wskazuje, że zintegrowane użycie środków niewojskowych następuje w ramach technologii geopolitycznych (ros. *геополитические технологии*). Jest to złożony system bezpośredniego lub pośredniego, zintegrowanego, kombinacyjnego zastosowania różnych środków niewojskowych (zarówno miękkich, jak i twardych) przez aktorów państwowych oraz niepaństwowych do kontrolowania i zarządzania państwem, grupą państw lub sojuszami polityczno-militarnymi. Zadania te są prowadzone, aby zrealizować długofalowe cele geopolityczne na poziomie państwowym, międzypaństwowym, regionalnym i globalnym przy niskich kosztach politycznych, ekonomicznych i moralnych. Jak wskazują rosyjscy wojskowi, technologie geopolityczne, takie jak: strategia kontrolowanego chaosu, terroryzm, kolorowe rewolucje, zamachy stanu i „interwencje humanitarne", stanowią substytut bezpośredniej ekspansji militarnej. Są to bardziej elastyczne, adaptacyjne techniki agresji, które umożliwiają zrealizowanie danego celu geopolitycznego, w sytuacji, gdy „miękkie" instrumenty i metody oddziaływania nie dają pożądanego rezultatu[40].

Jak już wspomniano, jedną z technologii geopolitycznych jest inżynieria przymusowej migracji, której wykorzystanie zostało obszernie scharakteryzowane przez przewodniczącego Kolegium Ekspertów Wojskowych[41] gen. mjr. Aleksandra Władimirowa w wydanej w 2012 r. monografii pt. *Podstawy ogólnej teorii wojny*, w rozdziale *Technologie geopolityczne jako nowe operacyjne środki wojny*[42].

---

[39] *Военная мысль в терминах и определениях*, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, red. Н.Н. Тютюнников, Москва 2018, s. 123.

[40] А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета", 2015, nr 4, s. 103–104, 109.

[41] Kolegium Ekspertów Wojskowych (Коллегия военных экспертов) to pozarządowa organizacja o charakterze naukowo-badawczym, która powstała w 1997 r. Jest związana z Rosyjską Radą Spraw Międzynarodowych. Zajmuje się prowadzeniem badań naukowych w zakresie wojskowości, strategii i polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, organizowaniem międzynarodowych i krajowych konferencji, seminariów i okrągłych stołów na tematy bezpieczeństwa międzynarodowego, regionalnego i narodowego, przygotowaniem projektów, koncepcji i doktryn, organizowaniem kursów i szkoleń dla personelu wojskowego, sporządzaniem operacyjnych analiz i opracowań naukowych dotyczących istotnych wydarzeń politycznych i społecznych, przygotowaniem zaleceń i opinii dla władz państwowych i sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej; *Коллегия военных экспертов*, http://ir.russiancouncil.ru/organisations/kollegiya-voennykh-ekspertov/ (dostęp: 8 IX 2024).

[42] А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны*, cz. 1: *Основы теории войны*, Москва 2012, s. 494 i n.

http://rcin.org.pl

Warto przypomnieć, że w 2012 r. praca Władimirowa została rekomendowana przez gen. mjr. Pawła Kriażewa, eksperta w Rosyjskiej Radzie Spraw Międzynarodowych, jako podręcznik dla słuchaczy wyższych szkół wojskowych i innych uczelni oraz kadry kierowniczej instytucji rządowych Federacji Rosyjskiej. W opinii Kriażewa opracowanie zawiera opis nowych koncepcji pojawiających się w rosyjskiej myśli wojskowej oraz instrukcje ich praktycznego zastosowania[43]. W ujęciu Władimirowa wojna to główny proces dotyczący ludzkiej egzystencji, w którym walka zbrojna to tylko jedno z narzędzi. Celem wojny jest pokój, czyli taki system zarządzania światem, w którym zwycięska strona ma możliwość wiecznego i całkowitego wykorzystania strategicznych efektów swojego zwycięstwa, w tym niekontrolowanego korzystania ze wszystkich zasobów pokonanego przeciwnika. Według Władimirowa jednym z narzędzi w tak rozumianej wojnie są też migracje ludności, określane przez niego jako strumienie lub przepływy ludzkie (ros. *антропопотоки*). Stanowią one jedno z największych wyzwań dla bezpieczeństwa wewnętrznego państw europejskich. W opinii Władimirowa złożyło się na to kilka przyczyn:

1) Polityka wielokulturowości, wbrew oczekiwaniom urzędników państw Europy Zachodniej, zawiodła, gdyż okazało się, że imigranci i uchodźcy pomimo podjęcia prób asymilacji z rdzenną ludnością, tworzą nowe społeczności, które wykształcają własną, odmienną od europejskiej, kulturę. Te społeczności rozpoczęły absorbcję terytoriów państw zachodnich. Co więcej, oficjalna państwowa polityka tolerancji we Francji, Niemczech, Anglii i Włoszech doprowadziła do wymazania chrześcijańskiej cywilizacji Zachodu w Europie, czyli w kolebce jej rozwoju, przez obce grupy etniczne. To początek globalnej i geopolitycznej katastrofy, której konsekwencje negatywnie wpłyną na przyszłą historię ludzkości.
2) Migracja do Europy przybrała formę agresji, która postawiła rdzennych mieszkańców w sytuacji konieczności walki o przetrwanie. Jak podkreśla gen. Władimirow, inwazja obcych grup etnicznych bez wątpienia spowoduje w Europie gwałtowne zaostrzenie nastrojów nacjonalistycznych rdzennej ludności, co z kolei doprowadzi do likwidacji wszelkich liberalnych instytucji i powrotu faszyzmu.
3) Jako zjawisko masowe migracje ludności są nie do powstrzymania. Skierowanie fali emigrantów do dowolnego kraju przez zastosowanie manipulacji powoduje całkowitą destabilizację, a nawet zniszczenie

[43] П.Н. Кряжев, *Рецензия на монографию Владимирова А.И. „Основы общей теории войны”*, „Арсенал Отечества”, 2012, nr 1, s. 84.

http://rcin.org.pl

państwa i narodu. Dlatego inspirowanie i kontrolowanie przepływu wielkich rzesz ludzi jest rodzajem nowoczesnej wojny asymetrycznej i najpotężniejszą bronią strategiczną naszych czasów.

Wykorzystanie tej „broni" umożliwia: 1) zburzenie granic politycznych, a w dalszej perspektywie – granic gospodarczych i kulturowych; 2) rozbicie integralności terytorialnej państwa narodowego, co prowadzi do utraty jego dotychczasowego statusu geopolitycznego i regionalnego; 3) zniszczenie kultury, wartości i sposobu życia danego narodu, a w konsekwencji – jego wymazanie z historii. Gen. Władimirow uważa również, że skuteczne wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji jest uwarunkowane wdrożeniem wielu przedsięwzięć, m.in.: 1) stworzeniu warunków umożliwiających napływ i osiedlenie się na terytorium wrogiego państwa niewielkiej, lecz bardzo aktywnej mniejszości lub grupy etnicznej; 2) utworzeniu przyczółku, który następnie umożliwi dyslokację głównej fali migracji na terenie nieprzyjaciela; 3) zwiększeniu strumienia emigrantów i zintensyfikowaniu ich działań przez stworzenie w ich ojczystym kraju warunków uniemożliwiających stabilną egzystencję.

Generał Władimirow podkreśla też, że zwycięstwo w wojnie asymetrycznej z zastosowaniem inżynierii przymusowej migracji jest możliwe tylko w przypadku wykorzystania takich czynników kulturowych i psychologicznych, jak: 1) syndrom prostego człowieczeństwa; 2) litość silnych wobec słabych; 3) nienawiść słabych wobec silnych[44]. Odwołując się do tych czynników, rosyjski wojskowy sugeruje, że integralnym elementem inżynierii przymusowej migracji jest humanitaryzm. Bardzo często masowe migracje ludności przekształcają się w kryzysy humanitarne, dlatego osoby, które zostały zmuszone do zmiany miejsca zamieszkania w warunkach konfliktów, katastrof naturalnych lub z innych przyczyn, zaliczają się do grup najbardziej potrzebujących pomocy humanitarnej. Na fundamentalnych wartościach humanitarnych, takich jak: człowieczeństwo, godność, uczciwość, solidarność, niezależność i respektowanie prawa międzynarodowego, jest oparta oficjalna polityka UE. Obejmuje ona trzy elementy: pomoc w nagłych wypadkach, pomoc żywnościowa oraz pomoc świadczona emigrantom, uchodźcom i osobom wysiedlonym. Zgodnie z Konsensusem europejskim w sprawie pomocy humanitarnej humanitaryzm to jedna z czterech podstawowych zasad udzielania pomocy humanitarnej, która oznacza, że ludzkie cierpienie musi się spotkać z reakcją w każdych okolicznościach,

[44] А.И. Владимиров, *Основы общей теории войны…*, s. 500–503; *idem*, *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – „зачистка" Европы*, „Военно-промышленный курьер", 2015, nr 45, s. 8.

http://rcin.org.pl

ze szczególnym uwzględnieniem osób znajdujących się w najtrudniejszym położeniu w danej społeczności[45].

W opracowaniach rosyjskich wojskowych „humanitaryzm" został przedstawiony jako środek walki informacyjnej. Metody jego wykorzystania scharakteryzował Aleksandr Szarapow, absolwent Wojskowej Akademii Politycznej im. W.I. Lenina w Moskwie, który w latach 1967–1995 pełnił służbę w armii rosyjskiej (obecnie jest pracownikiem naukowym Zabajkalskiego Uniwersytetu Państwowego)[46]. Według niego pod pretekstem niesienia pomocy humanitarnej dokonano militaryzacji humanitaryzmu. To spowodowało, że humanitaryzm przekształcił się w:

- instrument interwencji zbrojnych w sprawy suwerennych państw, prowadzonych przez ważnych graczy geopolitycznych w celu realizacji strategicznych interesów, takich jak: tworzenie własnej infrastruktury wojskowo-politycznej, gospodarczej i informacyjno-ideologicznej na terytorium oddziaływania;
- rodzaj technologii geopolitycznej, który polega przede wszystkim na udzieleniu aktywnego wsparcia informacyjnego prowadzonej akcji w celu nadania jej legalnego charakteru – jest to realizowane pod pretekstem „ochrony praw człowieka", „wartości humanitarnych" lub „zapobieżenia katastrofie" na terenach konfliktów religijnych, etnicznych, społecznych i międzynarodowych[47].

W drugiej dekadzie XXI w. w rosyjskiej teorii i praktyce walki informacyjnej pojawiły się określenia „technologie humanitarne" oraz „akcje humanitarne", które zastąpiły termin „miękka siła". W opinii autorów raportu estońskiego Policyjnego Urzędu Bezpieczeństwa (Kaitsepolitseiamet, KAPO) ten zabieg ma na celu doprowadzenie do zmiany postrzegania działań podejmowanych przez Federację Rosyjską na Zachodzie jako zagrożenie[48]. Technologie humanitarne oraz akcje humanitarne oznaczają działania ukierunkowane na wywieranie wpływu na jednostki i społeczeństwa przez wykorzystanie technik racjonalnej perswazji oraz psychologicznej manipulacji. Oprócz

---

[45] F. Kaczmarek, *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej", 2016, nr 10, s. 415; K. Kot-Majewska, *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, Warszawa 2016, s. 205–226.

[46] *Шарапов Александр Константинович*, http://m.zabgu.ru/php/person.php?id=704 (dostęp: 8 IX 2024).

[47] А.К. Шарапов, *Характеристика отдельных геополитических технологий...*, s. 105–106.

[48] *Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021*, red. J. Klemm, Tallin 2021, s. 8.

http://rcin.org.pl

działań informacyjnych w zakresie tych pojęć znajduje się wykorzystanie następujących środków: programowanie neurolingwistyczne, psychosomatyczne, kontrola farmakologiczna, inne narzędzia techniczne. Technologie humanitarne bazują na dorobku m.in. takich nauk, jak psychologia, antropologia społeczna, językoznawstwo, etnografia, religioznawstwo[49].

Po przeanalizowaniu opracowań przygotowanych przez rosyjskich wojskowych można wysnuć wniosek, że inżynieria przymusowej migracji może być wykorzystywana nie tylko jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego zdestabilizowania, lecz także jako podmiot walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej danego kraju lub grupy państw. Rozważania na ten temat zawiera opracowanie pt. *Współczesne scenariusze prowadzenia wojen informacyjnych i ich rezultaty*, którego autorami są ppłk Siergiej Gołubczikow i płk Władimir Nowikow z Wojskowej Akademii Wojsk Rakietowych Strategicznego Przeznaczenia im. Piotra Wielkiego w mieście Bałaszycha koło Moskwy. Pod pojęciem „scenariusz wojny informacyjnej" autorzy rozumieją krótki i spójny opis form i sposobów działania oraz sił i środków oddziaływania informacyjnego z uwzględnieniem miejsca, czasu i przestrzeni, zarówno w ramach przygotowań do walki informacyjnej, jak i podczas jej trwania, zgodnie z panującą sytuacją. Wśród sześciu takich scenariuszy omawianych przez autorów znajduje się „scenariusz inwazji szarańczy", który zakłada, że:

> Kreowanie sytuacji rewolucyjnej i bezpośrednie użycie sił zbrojnych wobec „państwa ofiary" nie jest konieczne. W tym przypadku planuje się stworzenie masowego, kontrolowanego napływu migrantów z różnych stron świata do „państwa ofiary". W tym celu należy spowodować kontrolowany chaos w kilku państwach, skutkujący ciągłymi konfliktami wewnętrznymi i dużą liczbą ofiar wśród ludności cywilnej. W ten sposób na ludność tych państw jest wywierana ogromna presja, która powoduje, że ludzie masowo migrują do innego kraju wytypowanego jako „ofiara". Aby sterować przepływem migrantów w „państwie ofierze", są tworzone dobrze sfinansowane struktury organizacyjne, są także angażowani liczni pośrednicy i przewodnicy, którzy prowadzą działania pod stałym kierownictwem służb specjalnych. Rzesza migrantów, która jest sterowana, blokuje normalne funkcjonowanie „państwa ofiary". Migranci domagają się świadczeń socjalnych, zajmują dworce, ulice i parki, blokują drogi, wszczynają konflikty z lokalną ludnością i policją, rozpowszechniają narkotyki na masową skalę itp. Wraz z licznymi migrantami do „państwa ofiary" przenikają oszuści, przestępcy i terroryści. W rezultacie „państwo ofiara" na dłuższy czas wypada zarówno z regionalnej, jak i światowej polityki zagranicznej, szybko pogarsza się jego sytuacja gospodarcza. Kierownictwo

[49] А.В. Рудаков, С.В. Устинкин, *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 4, s. 33–37.

http://rcin.org.pl

państwa zostaje zmuszone do zajęcia się tylko sprawami wewnętrznymi. Ponadto następuje „pełzające przejmowanie państwa ofiary", a zwłaszcza jego gospodarki, przez państwo pomocnika[50].

Analiza aktywności Federacji Rosyjskiej podejmowanej w przestrzeni międzynarodowej począwszy od drugiej dekady XXI w. wskazuje, że inżyniera przymusowej migracji staje się jednym z coraz częściej wykorzystywanych środków służących do realizacji geopolitycznych interesów Kremla. Może przybierać postać zarówno bezpośredniej agresji militarnej, jak i działań aktywnych prowadzonych przez służby specjalne.

11.3. Bezpośrednia interwencja wojskowa jako narzędzie inżynierii przymusowej migracji – przykład Syrii

Podczas posiedzenia Komisji Sił Zbrojnych Senatu Stanów Zjednoczonych 1 marca 2016 r. gen. Philip M. Breedlove, głównodowodzący Połączonych Sił Zbrojnych NATO w Europie (pełnił tę funkcję od 13 maja 2013 do 4 maja 2016 r.), dokonał analizy hybrydowych metod walki wykorzystywanych przez Rosję. W analizie uwzględnił przyczyny, przebieg i skutki kryzysu migracyjnego, który dotknął Unię Europejską, m.in. spowodowaną rosyjską interwencją wojskową w Syrii w 2015 r. Wskazał, że Federacja Rosyjska opracowała kolejny niekonwencjonalny sposób walki z UE i NATO poprzez wykorzystanie zmilitaryzowanej migracji (ang. *weaponizing of migration*). Podkreślił, że FR, wspólnie z reżimem Baszszara al-Asada użyła emigrantów jako broni w celu „sparaliżowania instytucji europejskich"[51]. Swoją opinię gen. Breedlove uzasadnił w następujący sposób: „Użyłem określenia »militaryzacja migracji«, ponieważ nie mogę znaleźć żadnego innego powodu, dla którego Baszszar al-Asad rozpocząłby kampanię przeciwko własnemu narodowi"[52]. W opinii amerykańskiego generała, aby sterroryzować ludność cywilną i zmusić ją do wyemigrowania, wojska al-Asada i siły rosyjskie w Syrii użyły nieprecyzyjnej broni masowego rażenia w postaci bomb beczkowych[53].

---

[50] В.К. Новиков, С.В. Голубчиков, *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 2, s. 66.

[51] *Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. European Command and Supreme Allied Commander, Europe*, w: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to Receive Testimony of United States European Command, Tuesday, March 1, 2016*, Washington 2016, s. 13–14.

[52] *Ibidem*, s. 17.

[53] *Ibidem*. Bomba beczkowa to improwizowany ładunek wybuchowy, wykonany z dużego, metalowego pojemnika w kształcie beczki, wypełnionego materiałami wybuchowymi,

http://rcin.org.pl

Punkt widzenia gen. Breedlova podzielali także eksperci i politycy w Ankarze i Waszyngtonie. Uważali oni, że interwencja Rosji jest główną przyczyną wysiedlenia ponad pół miliona Syryjczyków. Premier Turcji Ahmet Davutoğlu podkreślał, że Federacja Rosyjska „zachowuje się jak organizacja terrorystyczna i zmusza cywilów do ucieczki, przeprowadzając naloty [...] bez jakiegokolwiek rozróżnienia pomiędzy cywilami a żołnierzami, dziećmi i osobami starszymi"[54]. Wtórował mu amerykański senator John McCain, który powiedział, że prezydent Putin „chce zaostrzyć kryzys uchodźczy i użyć go jako broni do podzielenia sojuszu transatlantyckiego i podważenia projektu jakim jest Unia Europejska"[55]. Fabrice Balanche, ekspert ds. Syrii na Uniwersytecie w Lyonie i członek Washington Institute for Near East Policy, oskarżył siły Rosji i al-Asada o współpracę w ramach „świadomej strategii czystek etnicznych" przeciwko plemionom arabskich sunnitów i innym grupom, które sprzeciwiają się syryjskiemu reżimowi. Uważa, że szpitale były priorytetowym celem dla sił al-Asada i że niektóre rosyjskie naloty celowo je zniszczyły, aby zmusić ludność cywilną do przemieszczenia się.

Dmitrij Pieskow, rzecznik prezydenta Federacji Rosyjskiej, zaprzeczył tym oskarżeniom. Stwierdził, że żadne szpitale nie zostały zaatakowane przez siły rosyjskie. Jednocześnie aktywiści humanitarnej organizacji pozarządowej Lekarze bez Granic zidentyfikowali rosyjskie samoloty bojowe, które zbombardowały 14 szpitali od początku 2016 r. w prowincjach Idlib i Aleppo. Większość uchodźców opuszczających Syrię była sunnitami, którzy obawiali się prześladowań ze względu na przynależność do plemion sprzeciwiających się reżimowi al-Asada. Miliony ludzi pozostały w Turcji lub w innych pobliskich krajach w nadziei, że rząd syryjskiego dyktatora upadnie, co pozwoliłoby im na powrót do opuszczonych miejsc zamieszkania. Po zwycięstwie antyreżimowej opozycji wiosną 2015 r. część wysiedlonej ludności powróciła do kraju. Jednak we wrześniu Federacja Rosyjska rozpoczęła masowe bombardowania, aby wesprzeć al-Asada. Sytuacja uległa zmianie na niekorzyść opozycji, co z kolei spowodowało przyspieszenie migracji syryjskich uchodźców. Pomimo rygorystycznych kontroli

---

odłamkami, olejem lub chemikaliami, który jest zrzucany z helikoptera lub samolotu. Ze względu na dużą zawartość materiałów wybuchowych (nawet do 1000 kg) i niewielką celność, bomby beczkowe są wykorzystywane głównie do rażenia dużych skupisk ludności cywilnej, np. obozów dla uchodźców; zob. G.D. Koblentz, *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „Nonproliferation Review", 2020, nr 1, s. 1–24.

[54] R. Synovitz, *Is Russia 'Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html (dostęp: 8 IX 2024).

[55] *Ibidem*.

http://rcin.org.pl

ze strony władz tureckich, setki tysięcy osób, które już wydostały się z Syrii, porzuciły nadzieję na powrót i udały się do Europy – przede wszystkim do Niemiec. Rosyjskie naloty bojowe spotęgowały również dążenia syryjskich Kurdów. Ich celem było połączenie zdominowanego przez nich obszaru ciągnącego się wzdłuż południowej granicy Turcji z kurdyjską enklawą w północno-zachodniej Syrii i z terytorium w północno-wschodniej części Turcji, który jest kontrolowany przez kurdyjskie ugrupowania. Federacja Rosyjska wspiera syryjskich Kurdów, ponieważ – w opinii rosyjskich ekspertów – kurdyjskie dążenia narodowo-wyzwoleńcze mogą spowodować zmianę granic na Bliskim Wschodzie, co w dalszej perspektywie doprowadzi do osłabienia Turcji. W ten sposób, wykorzystując inżynierię przymusowej migracji przez tworzenie warunków powodujących masowe przemieszczanie się ludności na Bliskim Wschodzie, Federacja Rosyjska umocniła swoją pozycję jako główne mocarstwo w tym regionie świata[56].

11.4. Inżynieria przymusowej migracji jako operacja wpływu realizowana z udziałem służb specjalnych – przykład Finlandii

Według szwedzkiej Służby Wywiadu Wojskowego i Bezpieczeństwa (Militära underrättelseoch säkerhetstjänsten, MUST) operacje wpływu to skoordynowane i prowadzone nieoficjalnie działania, które są inicjowane przez podmiot państwowy w celu wywierania wpływu na postrzeganie zdarzeń, osób i sytuacji, podejmowanie decyzji i zachowania polityków, liderów partyjnych, całego społeczeństwa lub poszczególnych grup docelowych, np. ekspertów, dziennikarzy, aktywistów różnych organizacji i środowisk politycznych. Operacje wpływu są przeprowadzane po to, aby urzeczywistnić politykę bezpieczeństwa stosującego je państwa, głównie przez rozpowszechnianie dezinformacji, często uzupełnionej o inne działania dostosowane do realizacji danego przedsięwzięcia. Celem operacji wpływu jest też stopniowa destabilizacja innego państwa, czyli spowodowanie nieodwracalnych szkód w jego publicznym porządku przez zastosowanie środków propagandy wywrotowej

[56] *Ibidem*. Por. N. Steger, *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st-Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014, s. 41; В. Лепехин, *Возможен ли альянс России с курдами против Турции?*, https://ria.ru/20151228/1350594925.html (dostęp: 1 XII 2021). Szerzej na temat kurdyjskich dążeń narodowo-wyzwoleńczych zob. M. El Ghamari, *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny", 2016, nr 4, s. 59–76.

http://rcin.org.pl

o charakterze ideologicznym i politycznym oraz tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych[57]. W okresie od 1 września 2015 do 16 marca 2016 r. celem rosyjskiej operacji wpływu prowadzonej za pomocą inżynierii przymusowej migracji stała się Finlandia. Przebieg operacji wyczerpuje znamiona praktycznego zastosowania koncepcji opisanej przez gen. Władimirowa i innych rosyjskich wojskowych[58]. Według raportu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Finlandii, opublikowanego 29 kwietnia 2016 r., miała ona następujący przebieg:

> Fińsko-sowiecki/rosyjski reżim graniczny funkcjonował bez zastrzeżeń od końca lat pięćdziesiątych XX w. Ku wielkiemu zaskoczeniu Norwegii i Finlandii, jesienią 2015 r. Rosja nagle zezwoliła obywatelom państw trzecich na przekraczanie granicy z Norwegią bez odpowiednich wiz, a od grudnia 2015 r. – granicy z Finlandią, co odbywało się na dwóch północnych przejściach granicznych, zaostrzając jednocześnie problem z uchodźcami. Nagłe próby zakłócenia reżimu granicznego wyglądały jak kolejne hybrydowe narzędzie do destabilizowania porządku. Ustąpiły one tak nagle, jak się rozpoczęły, pod koniec lutego 2016 r. 22 marca 2016 r. osiągnięto rosyjsko-fińskie porozumienie dwustronne. Jako tymczasowe rozwiązanie wprowadzono ograniczenia możliwości korzystania z dwóch granicznych punktów kontrolnych na północy dla wszystkich z wyjątkiem obywateli Finlandii i Rosji/Białorusi[59].

---

[57] P. Shuker, L. Topor, *Russian Influence Campaigns against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, red. H. Mölder, V. Sazonov, A. Chochia, T. Kerikmäe, London 2021, s. 296; А.В. Борхсениус, *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны", 2016, nr 3, s. 7–8.

[58] K. Alenius, *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on CyberWarfare and Security*, red. T. Eze, L. Speakman, C. Onwubiko, Chester 2021, s. 11–18.

[59] *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Ministry for Foreign Affairs of Finland, Helsinki 2016, s. 15–16. Według Ośrodka Studiów Wschodnich w latach 2014–2015 Finlandia zwiększyła liczbę przyjmowanych uchodźców w ramach kwot UNHCR z 750 do 1050 osób rocznie. Nie była jednak przygotowana na bezprecedensowy wzrost liczby osób ubiegających się o azyl w 2015 r., kiedy liczba wniosków azylowych wzrosła do 32,5 tys. (dziewięciokrotny wzrost w stosunku do 2014 r.). Z tej grupy 63 proc. osób to obywatele Iraku, 16 proc. – Afganistanu, 6 proc. – Somalii, 3 proc. – Syrii. Z tego na granicy fińsko-rosyjskiej w regionie Laponia (przejścia Salla i Raja-Jooseppi) w 2015 r. złożono 700 wniosków azylowych, a w okresie styczeń–luty 2016 r. – kolejne 1000 (głównie z Afganistanu, inne duże grupy stanowili obywatele Indii, Syrii i Bangladeszu). Aby ograniczyć liczbę osób starających się o azyl, Finlandia zapowiedziała zmniejszenie świadczeń, zintensyfikowała działania na rzecz odsyłania imigrantów z Iraku, Somalii i Afganistanu do krajów ich pochodzenia w ramach umów dwustronnych. Równocześnie jednak zobowiązała się przyjąć 3200 uchodźców z Grecji i Włoch oraz 600 z Turcji, co było zgodne z propozycjami Komisji Europejskiej; zob. P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, https://www.osw.

http://rcin.org.pl

W styczniu 2016 r. fińskie agencje informacyjne STT i Yle podały, że napływ emigrantów z Bliskiego Wschodu na fińską granicę został zorganizowany przez Federalną Służbę Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej i jej formację – Służbę Pograniczną Federalnej Służby Bezpieczeństwa, przy współpracy z administracją regionu, w którym znajduje się miasto Kandałaksza. Według ustaleń agencji fińskich ruchem samochodowym kierowały służby rosyjskie. Decydowały o tym, który samochód ma wyjechać o danej godzinie i jak może dotrzeć do granicy. Pierwszeństwo przejazdu otrzymywały przede wszystkim rodziny z małymi dziećmi. Fotograf agencji informacyjnej STT, który znalazł się po rosyjskiej stronie granicy w mieście Salla, powiedział, że widział osoby ubiegające się o azyl. Oczekiwały one w swoich samochodach w rosyjskim mieście Alakurtti (baza lotnictwa marynarki wojennej Federacji Rosyjskiej), które jest oddalone o ok. 70 km od granicy. Znajdowały się tam dziesiątki samochodów z osobami ubiegającymi się o azyl, które zostały odgrodzone barierami, aby umożliwić przejazd rodzinom z dziećmi. Działania prowadzone przez rosyjskie służby i organy administracji państwowej zostały potwierdzone przez fińskie władze. Według eurodeputowanych Jussiego Halla-aho i Petriego Sarvamaa, Federacja Rosyjska wykorzystuje kryzys migracyjny, aby uzyskać wpływ na politykę zagraniczną Finlandii. Minister spraw zagranicznych Timo Soini spotkał się z urzędnikami na posterunkach granicznych w Laponii. Podczas wizyty potwierdził on swoje podejrzenia, że przepływ osób ubiegających się o azyl jest organizowany przez podmioty rosyjskie[60].

Wykorzystanie inżynierii przymusowej migracji przez Federację Rosyjską doprowadziło do polaryzacji opinii publicznej i stworzyło problem dla fińskich decydentów Jego rozwiązanie, w zamian za ustępstwa, mogła zaoferować tylko Moskwa. W odpowiedzi na tysiące imigrantów przybywających do Finlandii w czasie europejskiego kryzysu migracyjnego, w październiku 2015 r. w mieście Kemi powstało ugrupowanie o nazwie Żołnierze Odyna (Odininsotilaat). Jej założycielem był Mika Ranta, fiński narodowy socjalista. Celem organizacji była obrona społeczeństwa, a szczególnie kobiet narażonych na napaści na tle seksualnym ze strony muzułmańskich imigrantów. Żołnierze Odyna należeli do ruchu protestu, który sprzeciwiał się przyjmowaniu imigrantów. Po przybyciu uchodźców odbywały się masowe demonstracje, a ich uczestnicy domagali się zamknięcia granic. Dochodziło

---

waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny (dostęp: 8 IX 2024).

[60] *Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic*, https://yle.fi/news/3-8620174 (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

do gwałtownych ataków przy użyciu koktajli Mołotowa na ośrodki przyjmujące imigrantów. Wzrost liczby przybyszów wpłynął w Finlandii także na zwiększenie zagrożenia terrorystycznego ze strony fundamentalistów islamskich (według szacunków fińskiego MSW w ośrodkach recepcyjnych przebywało kilkuset uczestników walk na Bliskim Wschodzie, w tym osoby, które popełniły zbrodnie wojenne w Iraku). Żołnierze Odyna uznali, że siły policyjne są niewystarczające do zapewnienia porządku i bezpieczeństwa. Dlatego po zmroku organizowali patrole uliczne, których celem było zapewnienie ochrony mieszkańcom fińskich miast[61]. Warto odnotować, że ruch Żołnierzy Odyna był od samego początku wspierany przez bardzo popularny w Finlandii alternatywny portal informacyjny MV-Lehti. Ranta twierdził, że należy do tajnej grupy sympatyków tego portalu, który gwarantuje Żołnierzom Odyna tyle rozgłosu, ile będzie trzeba. Jego twórcą i właścicielem był prorosyjski aktywista Ilya Janitskin, powiązany z Janusem Putkonenem, który był redaktorem anglojęzycznej witryny informacyjnej Doni News w Doniecku (Putkonenem brał udział w rekrutacji fińskich bojowników do walki w Donbasie po stronie separatystów[62]).

Wzrost aktywności skrajnie prawicowych ugrupowań spotkał się z reakcją skrajnie lewicowej strony fińskiej sceny politycznej, co doprowadziło do jeszcze większej radykalizacji nastrojów. W styczniu koalicja organizacji młodzieżowych i grup studenckich o nazwie Socjalistyczno-Demokratyczni Studenci (Sosialidemokraattiset Opiskelijat, SONK) oraz inne partie lewicowe zorganizowały kampanię mającą na celu powstrzymanie finansowania przez duże firmy portali MV-Lehti i Uber Uutiset. Zażądano od nich, aby nie umieszczały reklam na tych portalach. Według aktywistów tych organizacji publikacje zamieszczane na tych portalach jako fake newsy podsycały nienawiść do mniejszości narodowych, uchodźców i innych grup etnicznych[63].

Jak zauważyli eksperci Ośrodka Studiów Wschodnich, otwarcie przez Moskwę arktycznego szlaku migracyjnego wiodącego przez Rosję do Finlandii i zorganizowanie migracji ludności z Bliskiego Wschodu było celową akcją rosyjskich władz, aby skłonić Helsinki do aktywizacji wysiłków na rzecz

---

[61] T. Kotonen, *The Soldiers of Odin Finland: From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, red. T. Bjørgo, M. Mareš, London 2019, s. 242–243.

[62] *Soldiers of Odin's Secret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti*, https://yle.fi/news/3-8749308 (dostęp: 8 IX 2024); T. Palmén, *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546 (dostęp: 8 IX 2024).

[63] *Political Youth Wings Launch Campaign against Anti-Immigrant Websites*, https://yle.fi/news/3-8589632 (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

normalizacji stosunków pomiędzy Unią Europejską a Rosją oraz do wstrzemięźliwości w rozwijaniu współpracy z NATO i innymi państwami regionu. 22 marca 2016 r. podczas wizyty prezydenta Finlandii Sauliego Niinistö w Moskwie i spotkania z prezydentem Rosji Władimirem Putinem podpisano międzyresortowe porozumienia mające na celu ograniczenie napływu imigrantów z terytorium Federacji Rosyjskiej do Finlandii. Duży wzrost liczby uchodźców ubiegających się o azyl na północnym odcinku granicy fińsko-rosyjskiej (od września 2015 do lutego 2016 r.) zmusił Finlandię do podjęcia rozmów z Federacją Rosyjską. Fińskie władze obawiały się, że FR za pomocą inżynierii przymusowej migracji może podjąć próbę pogłębienia największego w powojennej historii kryzysu migracyjnego w kraju. Rezultatem rozmów było nagłe zahamowanie napływu imigrantów do Finlandii w marcu 2016 r. Ceną porozumienia dotyczącego migracji było odstąpienie Finlandii od polityki ograniczania dwustronnych kontaktów, przyjętej jako reakcja na rosyjską interwencję na Ukrainie[64].

Podsumowanie

Inżynieria przymusowej migracji stała się bezprecedensową formą nacisku, za pomocą której Federacja Rosyjska realizuje swoje interesy geopolityczne. Wykorzystywanie tego narzędzia przez Rosję jest faktem, a nie pozbawioną empirycznych dowodów teorią spiskową, jak uważa część analityków związanych z instytucjami Unii Europejskiej. Porównanie przebiegu exodusu Kubańczyków z Mariel do Miami w 1980 r. oraz fińsko-rosyjskiego kryzysu migracyjnego w latach 2015–2016 dowodzi, że co najmniej od czasów zimnej wojny Federacja Rosyjska, wykorzystując nowatorskie podejście do problemów bezpieczeństwa i teorii konfliktów w nauce wojskowej, wypracowała skuteczne środki i metody inżynierii przymusowej migracji jako narzędzi destabilizowania państw i wymuszania korzystnych dla siebie ustępstw politycznych.

Począwszy od lipca 2020 r., kraje bałtyckie, a następnie Polska stanęły w obliczu bezprecedensowego zastosowania inżynierii przymusowej migracji przez Republikę Białorusi uzależnioną od Federacji Rosyjskiej. Oprócz działań związanych z destabilizowaniem sytuacji na granicy polsko-białoruskiej trwa systematyczna walka informacyjna przeciwko Polsce, prowadzona przez ściśle współpracujące ze sobą podmioty rosyjskie i białoruskie, ze szczególnym uwzględnieniem tzw. czynnika humanitarnego. Coraz więcej

[64] Zob. P. Szymański, P. Żochowski, W. Rodkiewicz, *Wymuszanie współpracy…*

http://rcin.org.pl

informacji potwierdza pośrednie, a nawet bezpośrednie zaangażowanie białoruskich i rosyjskich służb specjalnych w te działania. Już pobieżna analiza sytuacji wskazuje na to, że jest to wariant inżynierii przymusowej migracji, opisany przez rosyjskich wojskowych jako środek fizycznej agresji na państwo w celu jego zdestabilizowania, a także narzędzie walki informacyjnej, ukierunkowanej na długofalowe niszczenie wizerunku i pozycji międzynarodowej Polski i grupy państw bałtyckich.

Przedstawiony w niniejszym artykule zarys rosyjskiej teorii i praktyki inżynierii przymusowej migracji może okazać się pomocny w prowadzeniu badań nad przyczynami, przebiegiem i konsekwencjami operacji białorusko-rosyjskiej przeciwko państwom położonym na wschodniej flance NATO, a także nad potencjalnymi kierunkami tych działań i ich skutkami.

Mając na uwadze dotychczasowy przebieg tego rodzaju operacji prowadzonych przez Rosję lub zależne od niej podmioty oraz ich bazę teoretyczną, zasadne wydaje się podjęcie badań nad:

- działaniami i środkami umożliwiającymi inspirację przepływu migrantów oraz metody sterowania nim;
- charakterystyką i spektrum wykorzystywanych „miękkich" i „twardych" środków stosowanych w rozwiniętej fazie działań nad granicą NATO i UE;
- charakterystyką operacji psychologicznych i towarzyszących im działań, ich skutecznością oraz grupami docelowymi nimi objętych, reakcją poszczególnych grup społecznych itp.;
- wypracowaniem środków i metod neutralizacji tego rodzaju zagrożeń za pomocą środków niewojskowych.

http://rcin.org.pl

Zakończenie*

Wielką cywilizację można pokonać od zewnątrz dopiero wówczas, gdy ulega rozkładowi od wewnątrz.

William James Durant (1885–1981)[1]

Oni rozumują następująco: jeśli wykazujesz jakieś oznaki pojednawcze, przyjazne, to oznacza tylko tyle, że jesteś słaby. To z kolei oznacza, że można dalej naciskać, żądać więcej. I oni nigdy się już nie zatrzymają w tym procesie. Bardzo ważne jest, aby tym ludziom nigdy nie okazywać słabości. A zachowanie polskiego rządu w całej tej historii wydało się nam bardzo niebezpieczne. Odsłaniało niebezpiecznie wysokie rosyjskie apetyty i ich święte przekonanie, że uzyskają od Polski czego tylko zapragną. Proszę mnie zrozumieć, nie istnieje pojęcie „poprawić stosunki z Kremlem". Nie ma takiej definicji. Bo cóż to znaczy „poprawić stosunki z KGB"? Skoro oni swojego partnera w stosunkach postrzegają dwubiegunowo? Albo jesteś ich wrogiem, albo jesteś ich agentem. I nie istnieje nic pomiędzy.

Władimir Bukowski (1942–2019)[2]

---

* Zakończenie niniejszej książki opiera się na treści raportu przygotowanego dla think tanku Warsaw Institute, M. Wojnowski, *Cele, środki i metody kreowania konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych przez rosyjskie organy bezpieczeństwa i ich piony wywiadowcze na przykładzie społeczności afroamerykańskiej. Część I. Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa 2022.

[1] Amerykański historyk i pisarz Will Durant, *The Story of Civilization*, t. 3: *Caesar and Christ. A History of Roman Civilization and of Christianity from Their Beginnings to A.D. 325*, New York 1944, s. 665.

[2] Bukowski, rosyjski obrońca praw człowieka, pisarz, publicysta, więzień polityczny oraz polityk polskiego pochodzenia; cyt. za: M. Pilis, A. Dmochowski, *List z Polski*, Poznań 2011, s. 218.

http://rcin.org.pl

Rosja jest odrębną cywilizacją, którą ukształtowały wpływy bizantyńskie, przejawiające się w odmiennej od europejskiej koncepcji władzy, związki z dziedzictwem Chin i Orientu, a przede wszystkim zależność od imperium mongolskiego, przy nikłym oddziaływaniu kulturowym Zachodu. Przyznają to sami przedstawiciele kremlowskich elit. Dla przykładu, Dmitrij Trenin, „były" pułkownik wywiadu wojskowego (GRU), stwierdza, że rosyjska „kultura polityczna jest bardziej azjatycka niż europejska – i nie ma w tym niczego złego. Nie można wstydzić się swoich rodziców: ojca ordyńca i matki z Bizancjum"[3]. Przez wieki te czynniki ukształtowały także rosyjską kulturę strategiczną. Jak wykazał wielokrotnie cytowany w niniejszej książce wybitny polski przedwojenny sowietolog Włodzimierz Bączkowski, fundamentem rosyjskiej kultury strategicznej jest zasada, według której głównym czynnikiem decydującym o dotychczasowej trwałości Rosji, jej sile i ewentualnych przyszłych zwycięstwach, nie jest normalny w warunkach europejskich czynnik siły militarnej. Tą broń stanowi głęboka akcja polityczna, nacechowana treścią dywersyjną, rozkładową i propagandową, krzewieniem korupcji, dezorganizowaniem zaplecza. Armia rosyjska jest de facto drugoplanowym rodzajem broni. Stanowi wsparcie dla działań zmierzających do rozkładu zdolności obronnych wroga, po których następuje agresja militarna. Od samego początku istnienia Imperium Rosyjskiego narzucanie wolnym narodom panowania odbywało się pod pretekstem „zjednoczenia ziemi rosyjskiej" pod berłem „białego cara", „obrony dysydentów", rzekomo „uciśnionych" i „wyzyskiwanych" grup społecznych. Świat, Europa i Polska są celem takich działań od setek lat.

Z nieprzebranej ilości przykładów dywersyjnego działania Rosji warto dla przykładu odnotować fakt wykorzystania luminarza wieku oświecenia – Woltera. W 1767 r. na zlecenie carycy Katarzyny II opublikował antypolski paszkwil pt. *Szkic historyczny i krytyczny o waśniach kościołów w Polsce*. Materiały do sporządzenia publikacji Wolter otrzymał od ambasadora rosyjskiego w Hadze Aleksandra Woroncowa. Na kartach tej publikacji dowodził, że Polska to kraj nierządu i zabobonu, w którym prześladuje się innowierców. Dlatego w ich obronie musi stanąć Cesarstwo Rosyjskie. Oczywiście, jako obrończynię praworządności i tolerancji religijnej w Polsce Wolter wskazuje carycę Katarzynę II[4]. Równie wymowny przykład dotyczy przekupienia przez Rosję carską prasy francuskiej. Rosyjski agent finansowy w Paryżu, Artur Rafałowicz, pisał w 1904 r., że w ciągu pierwszych miesięcy potworna

[3] Д. Тренин, *Эпоха американской невинности. Итоги Лектория СВОП*, https://globalaffairs.ru/articles/epoha-nevinnosti-lektorii-svop/ (dostęp: 8 IX 2024).

[4] Voltaire, *Pisma przeciw Polakom*, tłum. M. Skrzypek, Warszawa 2017.

http://rcin.org.pl

sprzedajność prasy francuskiej pochłonie sumę 600 000 franków. Według zestawień rosyjskiego Ministerstwa Finansów z 1906 r. subwencje dla prasy francuskiej wyniosły w jednym tylko 1905 r. ponad dwa miliony franków.

W latach dwudziestych XX stulecia wspomniane tu praktyki przybrały postać uniwersalnych narzędzi stosowanych systemowo. W sowieckiej/rosyjskiej nomenklaturze, znane są jako działania (środki) aktywne. Wśród europejskich, amerykańskich i kanadyjskich historyków oraz politologów wciąż nie brakuje zwolenników tezy, że Związek Sowiecki był zainteresowany pokojową koegzystencją z innymi państwami, a jego celem nadrzędnym stało się jedynie przetrwanie[5]. Taka interpretacja strategicznych celów sowieckiej polityki zagranicznej budzi poważne wątpliwości. Co więcej, takie opinie mogą wywierać wpływ na utrwalanie wśród opinii publicznej błędnych ocen kierunków współczesnej polityki Federacji Rosyjskiej w globalnym układzie stosunków międzynarodowych. Ekspansjonistyczna polityka zagraniczna Rosji sowieckiej, która 30 grudnia 1922 r. weszła w skład Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, prowadzona pod hasłami ogólnoświatowej rewolucji proletariackiej, była pochodną założeń programu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Bolszewicy przejęli władzę w celu rozpoczęcia zbrojnego konfliktu na wielką skalę, najpierw w Rosji, potem w Europie i na całym świecie. Założenia światowej rewolucji realizowano różnymi sposobami. Początkowo agresja komunizmu w Europie i Azji następowała drogą zbrojną. Jednakże pierwsze próby zorganizowania rewolucji w Finlandii, krajach bałtyckich, w Niemczech, na Węgrzech i we Włoszech w latach 1918–1921, nie powiodły się. Polskie zwycięstwo w bitwie warszawskiej w 1920 r. tymczasowo zahamowało ekspansję terytorialną Rosji Sowieckiej na Zachód, obnażając słabość militarną tego państwa oraz niewielką siłę oddziaływania ideologii komunistycznej. Do osłabienia rewolucyjnych nastrojów przyczyniła się także stabilizacja polityczna w Europie, która nastąpiła na początku lat dwudziestych oraz stopniowa poprawa warunków bytowych ludności. Robotnicy w rozwiniętych krajach kapitalistycznych korzystali bowiem z rozbudowanego systemu świadczeń i osłon socjalnych. To powodowało, że robotnicy, będąc beneficjentami różnorodnych form opieki, które zapewniał im kapitalizm, nie byli zainteresowani jego obaleniem, ponieważ oznaczałoby to utratę tych korzyści.

---

[5] M. Wojnowski, *Cele, środki i metody kreowania konfliktów na tle rasowym…*, s. 6; R.K. Debo, *Revolution and Survival: The Foreign Policy of Soviet Russia 1917–1918*, Toronto 1979, s. 356–408, 419; T.C. Fiddick, *Russia's Retreat from Poland, 1920. From Permanent Revolution to Peaceful Coexistence*, London 1990; J. Jacobson, *When the Soviet Union Entered World Politics*, London 1994, s. 2, 283.

http://rcin.org.pl

Co więcej, próby wywołania rewolucji na Zachodzie drogą zbrojną przyniosły skutek odwrotny od zamierzonego, bowiem skompromitowały komunizm i wzmocniły nastroje nacjonalistyczne. Strach przed bolszewizmem i rewolucją, który zapanował wśród społeczeństw zachodnich, doprowadził w kolejnych latach do powstania nowego nurtu antykomunistycznego, którym był faszyzm[6].

To spowodowało, że sowieckie przywództwo stanęło przed koniecznością zrewidowania dotychczasowych metod i środków realizacji strategii zakładającej doprowadzenie do wybuchu globalnej rewolucji komunistycznej. Dlatego też głównym zadaniem III Kongresu Kominternu, którego obrady odbyły się w Moskwie od 22 czerwca do 12 lipca 1921 r., było opracowanie nowej strategii bolszewickiej ekspansji w taki sposób, aby jej realizacja była możliwa w warunkach, jak to określono, „przewlekłego kryzysu rewolucyjnego". Podstawą tej rewizji były *Tezy wykładu o taktyce Rosyjskiej Partii Komunistyczne* opublikowane przez Lenina 13 czerwca 1921 r. oraz *Wykład o taktyce Rosyjskiej Partii Komunistycznej* wygłoszony przez niego 5 lipca 1921 r. Dokumenty te stanowią istotne źródło dotyczące geopolitycznej oceny uwarunkowań sowieckiej polityki zagranicznej w latach dwudziestych XX w. Za bezsporny uznano fakt, że prowadzona w skali globalnej „rewolucyjna walka proletariatu o władzę" uległa spowolnieniu, co doprowadziło do stabilizacji systemu kapitalistycznego. Lenin zakładał, że sytuacja międzynarodowa charakteryzuje się niestabilną równowagą, co dało Rosji pieriedyszkę[7] i spowodowało koniunkturę umożliwiającą przejęcie strategicznej inicjatywy. Pomimo słabości władzy i armii sowieckiej, próby obalenia bolszewickiego reżimu przez państwa zachodnie zakończyły się niepowodzeniem. Równolegle, na co wskazywał Lenin, doszło do pogłębienia sprzeczności na tle politycznym i gospodarczym pomiędzy poszczególnymi państwami obozu imperialistycznego. Te czynniki sprawiły, że międzynarodowa burżuazja została pozbawiona możliwości prowadzenia otwartej wojny z Rosją Sowiecką. Należy podkreślić, że według Lenina Rosja Sowiecka znalazła się w kapitalistycznym okrążeniu[8]. Tak zwana doktryna kapitalistycznego okrążenia została sformułowana przez Lenina na podstawie pseudonaukowych

---

[6] R. Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime*, New York 1993, s. 196, 240 i n.

[7] Pieriedyszka (ros. *передышка*) – 1. krótki postój, krótka przerwa na odpoczynek, chwila oddechu, 2. przerwa w walce zbrojnej, warunki, w których można spokojnie prowadzić określone działania, pracować, zob. Д.Н. Ушаков, *Толковый словарь в четырех томах*, t. 3: *П – Ряшка*, Москва 1939, s. 125.

[8] В.И. Ленин, *Тези сы доклада о тактике РКП*, w: *В.И. Ленин и Коммунистический Интернационал*, Москва 1970, s. 267–272; *idem*, *Доклад о тактике РКП*, w: *В.И. Ленин. Полное собрание сочинений*, t. 44: *Июнь 1921 – март 1922*, Москва 1974, s. 34–54.

http://rcin.org.pl

marksowskich tez o walce klas, ekspansywnej naturze kapitalizmu i nieuchronności rewolucji. Zakładała, że Rosję Sowiecką otaczają państwa kapitalistyczne, których celem jest jej zniszczenie poprzez zdestabilizowanie sytuacji wewnętrznej i interwencję zbrojną, zatem decydujące starcie pomiędzy komunistyczną Rosją a imperialistycznymi państwami Zachodu jest nieuniknione[9].

Oparta na ideologii marksizmu-leninizmu doktryna kapitalistycznego okrążenia nie tylko stanowiła propagandowe uzasadnienie agresywnej polityki Kremla, lecz również kształtowała jej priorytety i określała środki ich realizacji przez cały okres istnienia Związku Sowieckiego. Należy podkreślić, że sowiecka polityka zagraniczna opierała się zarówno na pragmatycznej kalkulacji czynników geopolitycznych i geostrategicznych, odrzucającej czynniki moralne i etyczne, jak i umiejętnym wykorzystywaniu ideologii (w zależności od potrzeb dane przedsięwzięcie było ideologicznie motywowane lub racjonalizowane). Bolszewicy od początku istnienia swojego państwa prowadzili długofalową strategię przeciwko Zachodowi, którą można określić mianem „racjonalnej polityki siły". Jak już powiedziano, jej program, realizowany z pełną konsekwencją także przez Stalina i późniejsze przywództwo Związku Sowieckiego, opierał się na leninowskiej tezie o nieuniknionym rozwoju sprzeczności wewnątrz systemu kapitalistycznego i równie nieuchronnym starciu „socjalizmu i systemu burżuazyjnego"[10]. To implikowało sformułowanie sekwencji strategicznych celów tej polityki, które zakładały:

1) Niedopuszczenie do interwencji mocarstw zachodnich lub jej maksymalne spowolnienie poprzez długofalowe, ofensywne działania prowadzone w celu dezinformowania, dezorganizowania i destabilizowania otoczenia międzynarodowego.
2) Wykorzystanie wszelkich sprzeczności i konfliktów w państwach kapitalistycznych, co w dalszej perspektywie umożliwi staranne przygotowanie warunków umożliwiających dalszą ekspansję prowadzoną na drodze rewolucji i zbrojnych aneksji. Istotę tej strategii trafnie oddaje m.in. opinia Abrama Deborina, według którego „Sowiecka polityka zagraniczna ma podstawy naukowe. Cechuje ją elastyczność i taktyczna mądrość. Dostrzega ostre sprzeczności pomiędzy krajami

[9] R.L. Garthoff, *Ideologicall Concepts in Soviet Foreign Policy*, „Problems of Communism", 1953, nr 5, s. 3–4.

[10] E. Topitsch, *Stalins Krieg: die sowjetische Langzeit strategie gegen den Westen als rationale Machtpolitik*, Herford 1990; K. Grygajtis, *Józef Stalin oraz sowiecka geopolityka i geostrategia lat 1924–1953*, Nysa 2011, s. 10–18.

http://rcin.org.pl

kapitalistycznymi i wykorzystuje je w interesie państwa sowieckiego. Szczegółowe badanie tych sprzeczności i ich przyczyn jest warunkiem koniecznym do prowadzenia udanej polityki zagranicznej przez państwo sowieckie”[11].

3) Sprowokowanie „drugiej wojny imperialistycznej” w celu zniszczenia „kapitalistycznego otoczenia”. Do wybuchu wojny miało doprowadzić wykorzystanie rywalizacji zachodnich mocarstw o wpływy w koloniach oraz „rewizjonizmu niemieckiego” jako siły sprawczej zmian terytorialnych w Europie[12].

W świetle założeń doktryny kapitalistycznego okrążenia zrewidowana strategia sowieckiej polityki zagranicznej miała polegać na tymczasowym odejściu od zbrojnej agresji przy równoczesnym położeniu większego nacisku na wykorzystanie środków poniżej progu wojny służących do osłabiania krajów kapitalistycznych, co miało stworzyć sprzyjające warunki do wybuchu rewolucji i powstań zbrojnych. Przybrało to formę skoordynowanych, ofensywnych, legalnych i nielegalnych działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, propagandowym, wywiadowczo-dywersyjnym, kulturowym oraz ekonomicznym. Zadanie zrealizowania założeń tej strategii powierzono następującym instytucjom:

1) partii komunistycznej, która w latach 1918–1925 funkcjonowała jako Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików), a w latach 1925–1952 jako Wszechzwiązkowa Komunistyczna Partia (bolszewików);
2) podległym jej ścisłemu kierownictwu sowieckim organom bezpieczeństwa[13];
3) Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej i jej wywiadowi[14];

---

[11] Г.А. Деборин, *Первые международные акты Советского государства и его внешняя политика в годы иностранной интервенции и гражданской войны (1917–1922 гг.): стенограммапу бличной лекции, прочитанной 1 июня 1947 года в Лекционном зале в Москве*, Москва 1947, s. 3.

[12] M. Kornat, *Program czy improwizacja? Idee polityki zagranicznej państwa sowieckiego*, „Dzieje Najnowsze”, 2017, t. 49, nr 4, s. 97–112.

[13] Zob. rozdz. 10, przyp. 10 na s. 345.

[14] Sowiecki wywiad wojskowy, który powstał z inicjatywy ludowego komisarza obrony Lwa Trockiego 21 X 1918 r. jako Zarząd Rejestracyjny Sztabu Polowego Rewolucyjnej Rady Wojennej Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej. W 1921 r. zmienił nazwę na Zarząd Wywiadowczy RKKA. Wchodził w skład II Zarządu Sztabu Generalnego Armii Czerwonej. Od 1925 r. funkcjonował pod nazwą IV Zarządu Sztabu Generalnego Armii Czerwonej. W 1937 r. Zarząd Wywiadowczy włączono do VII Zarządu, a w okresie od kwietnia 1937 do końca listopada1938 r. był podporządkowany NKWD-GUGB, aby następnie wejść w skład V Zarządu Sztabu Generalnego. W 1942 r. nazwę sowieckiego wywiadu wojskowego zmieniono na Główny Zarząd Wywiadowczy (GRU); zob. K. Kraj, *Rosyjski wywiad wojskowy*,

http://rcin.org.pl

4) spenetrowanej przez organy bezpieczeństwa i wywiad wojskowy III Międzynarodówce Komunistycznej (Komintern), powołanej z inicjatywy Włodzimierza Lenina w Moskwie w dniach 2–6 marca 1919 r.[15]

W świetle założeń nowej strategii rola III Międzynarodówki Komunistycznej jeszcze bardziej wzrosła ze względu na konieczność większego zakonspirowania, a nawet odejścia od bezpośrednich ingerencji sowieckich służb wywiadowczych w wewnętrzne sprawy suwerennych państw na rzecz większego wykorzystania zagranicznych struktur komunistycznych i powiązanych z nimi podmiotów[16]. Począwszy od lat dwudziestych XX w. sowiecki wywiad wykorzystywał prawie wszystkie struktury Kominternu w działaniach operacyjnych prowadzonych za granicą. 8 sierpnia 1921 r. organy bezpieczeństwa Rosji Sowieckiej zawarły z Kominternem porozumienie regulujące współpracę w zakresie działalności wywiadowczej[17]. W związku z realizacją założeń nowej strategii coraz większą rolę w działalności wywiadowczej sowieckich organów odgrywał tzw. wywiad aktywny (ros. *активная разведка*). Termin ten po raz pierwszy pojawił się w nomenklaturze Zarządu Wywiadowczego RKKA prawdopodobnie w 1921 r.

Zadania wywiadu aktywnego zostały obszernie scharakteryzowane w wydanej w 1921 r. broszurze pt. *Kanwa wywiadu agenturalnego*, której autorem był Aleksandr Kuk (1886–1932), wysokiej rangi oficer Zarządu Wywiadowczego RKKA[18]. Na ustaleniach Kuka bazuje opublikowany w 1924 r.

„Secretum. Służby Specjalne, Bezpieczeństwo, Informacja", 2015, nr 1, s. 77–95; А. Север, А. Колпакиди, *ГРУ. Уникальная энциклопедия*, Москва 2009.

[15] R. Pipes, *Russia under the Bolshevik Regime…*, s. 172–173, 184; А.Ю. Ватлин, *Коминтерн: Идеи, решения, судьбы*, Москва 2009, s. 37.

[16] И. Симбирцев, *Спецслужбы первых лет СССР, 1923–1939*, Москва 2008, s. 247–250. Szczególnie interesująca w tym temacie jest instrukcja Biura Politycznego KC RKP(b) z 25 II 1925 r. dotycząca maksymalnego zakonspirowania powiązań pomiędzy Zarządem Wywiadowczym RKKA a grupami sabotażowo-dywersyjnymi i powstańczymi w Europie Środkowo-Wschodniej i na Bałkanach; zob. *Постановление Политбюро ЦК РКП(б) „О Разведупре". 25 Февраля 1925 г.*, w: *Лубянка. Сталин и ВЧК–ГПУ–ОГПУ–НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922–декабрь 1936*, red. А.Н. Яковлев, В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова, Москва 2003, s. 98–100.

[17] И. Линдер, С. Чуркин, *Красная паутина: тайны разведки Коминтерна, 1919–1943*, Москва 2005, s. 92.

[18] Aleksandr Kuk, s. Iwana (ur. 6 I 1886 r. w m. Kuriste, położonym w estońskiej prowincji Imperium Rosyjskiego, zm. 31 V 1932 r. w Jałcie). W 1909 r. ukończył szkołę piechoty w Petersburgu i został dowódcą kompanii karabinów maszynowych 1. Pułku Piechoty Syberyjskiej. W momencie wybuchu I wojny światowej pełnił funkcję adiutanta dowódcy zespołu łączności w kwaterze głównej 4. Korpusu Armii w Akademii Wojskowej im. Nikołajewa. W 1917 r. ukończył kurs przyśpieszony na akademii i został wysłany na front rumuński. W marcu 1918 r.podjął służbę w Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej, skierowano go

http://rcin.org.pl

najważniejszy sowiecki podręcznik szkoleniowy dla oficerów kontrwywiadu, którego autorami byli Stanisław Turło[19] (1889–1942) i I.P. Załdat[20]. Powołując się na pracę Kuka, Turło podkreśla, że wojna jest kontynuacją wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa, koalicji państw lub klas społecznych. Dlatego też działalność wywiadowcza, mając na celu ułatwienie walki własnego państwa lub klasy społecznej z innymi państwami i klasami społecznymi winna być prowadzona we wszystkich dziedzinach życia ww. podmiotów. Dlatego też państwo powinno dysponować wywiadem wojskowym, gospodarczym, politycznym i dyplomatycznym. Równie istotnym rodzajem wywiadu jest wywiad psychologiczny, jednak według autorów podręcznika, jest on pomijany przez większość współczesnych, znanym im teoretyków działalności wywiadowczej. Autorzy podkreślają, że wywiad stanowi odrębny rodzaj sił zbrojnych, a wykorzystywane przez niego środki sięgają znacznie dalej aniżeli bagnet, kula lub pocisk. Cele nieosiągalne dla

---

do wywiadu wojskowego. W różnych okresach kierował oddziałami wywiadu smoleńskiego rejonu obronnego, dowództwem armii zachodniej i estońskiej. Od czerwca 1919 r. był Szefem Sztabu Południowej Grupy Wojsk 7. Armii, a od lipca 1919 r. pełnił służbę w dowództwie 15. Armii. W październiku 1919 r. objął dowództwo nad 15. Armią, zaś od września 1920 r. – nad 16. Armią. W maju 1921 r. został przeniesiony na stanowisko zastępcy naczelnika Zarządu Wywiadowczego RKKA. Od sierpnia 1923 r. pełnił funkcję szefa sztabu Frontu Zachodniego, a od grudnia 1926 r. – pomocnika dowódcy Leningradzkiego Okręgu Wojskowego. W lutym 1931 r. został attaché wojskowym Związku Sowieckiego w Japonii; П. Селиванов, *А.И. Кук*, „Военно-исторический журнал", 1975, nr 1, s. 125–126; С.С. Войтиков, *Отечественные спецслужбы и Красная армия. 1917–1921*, Москва 2010, s. 6–7.

[19] Stanisław Turło, s. Stefana (ur. 19 VIII 1889 r. w Hoduciszkach w guberni wileńskiej, zm. 27 VII 1942 r), był uczestnikiem ruchu rewolucyjnego w Imperium Rosyjskim oraz sowieckim działaczem partyjnym i państwowym. W 1919 r. został inspektorem Wydziału Specjalnego WCzK przy Radzie Komisarzy Ludowych RFSRR, a następnie zastępcą naczelnika Wydziału Specjalnego WCzK 15. Armii i naczelnikiem Wydziału Specjalnego WCzK 2. Armii Konnej na Froncie Południowym. W 1921 r. pełnił funkcję przewodniczącego obwodowej WCzK w Ferganie, następnie został ranny w zamachu i odesłany na leczenie. Od 1922 do sierpnia 1924 r. pełnił funkcję naczelnika Wydziału Kontrwywiadowczego i Wojsk Pogranicznych Pełnomocnego Przedstawicielstwa (PP) GPU/OGPU w Kraju Zachodnim. W sierpniu 1924 r. został naczelnikiem okręgowego oddziału GPU w Witebsku, a następnie do 1926 r. pracował w KC RKP(b)/WKP(b). Do 1928 r. był słuchaczem kursów marksizmu przy Akademii Komunistycznej, potem do 1936 r. był funkcjonariuszem partyjnym w Tatarskiej i Baszkirskiej ASRR. Od 1936 r. sekretarz rejonowego komitetu WKP(b) w Nowosybirsku. Do sierpnia 1938 r. kierował pracami obwodowego archiwum partyjnego w Nowosybirsku. 15 VIII 1938 r. podczas wielkiej czystki został aresztowany i we wrześniu 1941 r. skazany na 8 lat pozbawienia wolności. Karę odbywał w krasnojarskim łagrze, gdzie zmarł; zob. А.А. Зданович, *Предисловие*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 14–17; *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898–1991*, http://www.knowbysight.info/TTT/14329.asp (dostęp: 8 IX 2024).

[20] Brak bliższych informacji na temat tego oficera.

http://rcin.org.pl

piechoty, kawalerii, artylerii, lotnictwa lub floty, mogą być z powodzeniem realizowane za pomocą wywiadu. Głównym zadaniem wywiadu jest wyrządzenie jak największej szkody nieprzyjacielowi i spowodowanie jego klęski wszelkimi dostępnymi środkami, bez żadnych ograniczeń, przy wykorzystaniu wszelakich sposobów i metod walki. Działalność wywiadowcza ma charakter dialektyczny, który objawia się w istnieniu powiązanych ze sobą i współzależnych od siebie dwóch jej rodzajów:

1) wywiad pasywny – zdobywanie jawnych i tajnych informacji, ujawnienie tajnych intencji, planów oraz prowadzonych przez nieprzyjaciela działań i ich okoliczności;
2) wywiad aktywny – dezorganizowanie planów nieprzyjaciela poprzez podważanie jego międzynarodowej pozycji, dezorganizację lub zniszczenie systemu wojskowego, ekonomicznego i politycznego, jak też zakłócanie pracy dyplomacji strony przeciwnej. Wywiad aktywny posiada wszelkie cechy terroru i dąży do korumpowania politycznego i wojskowego przywództwa, likwidowania mężów stanu lub tych osób publicznych, których działalność jest szczególnie szkodliwa dla interesów Sowietów[21].

Tabela 1. Rola i miejsce wywiadu aktywnego w sowieckiej działalności wywiadowczej

Rodzaj działalności wywiadowczej	Działania w zakresie wywiadu aktywnego
Wywiad wojskowy	Permanentna dezorganizacja pracy sztabów, instytucji i urzędów poprzez wprowadzenie do nich agentury, szczególnie w okresie wojny lub intensywnych przygotowań do niej, sianie paniki w szeregach wojska, powodowanie chorób zakaźnych poprzez skażenie ujęć wodnych i prowiantu, zarażanie żołnierzy chorobami wenerycznymi poprzez podsyłanie im kobiet cierpiących na tego rodzaju dolegliwości, likwidowanie lub kompromitowanie dowódców, prowadzenie działań sabotażowo-dywersyjnych w obszarze transportu, zaopatrzenia i środków technicznych, organizowanie zbrojnych powstań.
Wywiad gospodarczy	Niszczenie ekonomicznego zaplecza kraju, zaniżanie kursu pieniądza, agitacja przeciwko pożyczkom państwowym, zarówno wewnętrznym, jak i zagranicznym, skupowanie i wywożenie za granice wartościowych przedmiotów i dóbr kultury, kreowanie utrudnień w produkcji i dystrybucji towarów i produktów pierwszej potrzeby, organizowanie i wspieranie wszelkich wahań i kryzysów ekonomicznych.

[21] С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб…*, s. 422–423.

http://rcin.org.pl

Rodzaj działalności wywiadowczej	Działania w zakresie wywiadu aktywnego
Wywiad polityczny	Destabilizowanie sytuacji politycznej i degradacja nastrojów w wojsku poprzez wykorzystanie agitacji i propagandy, podważanie zaufania do działań rządu, dowództwa i politycznego przywództwa kraju, sianie defetyzmu, podtrzymywanie ogólnego niezadowolenia społeczeństwa z rządzenia krajem poprzez rozpowszechnianie fałszywych pogłosek, plotek itp., kompromitowanie członków rządu w celu zniszczenia ich autorytetu, organizowanie, wspieranie i propagowanie wszelkich możliwych wystąpień o charakterze społecznym, ekonomicznym (np. strajki, spiski, rozruchy) i religijnym oraz waśni na tle narodowo-etnicznym (separatyzm), subsydiowanie organizatorów takich przedsięwzięć, udzielanie materialnego i finansowego wsparcia dla wszelkich wrogich danemu państwu ugrupowań politycznych, dezorganizowanie i dyskredytowanie partii rządzącej i jej personelu, prowokowanie waśni pomiędzy jej członkami i podsycanie atmosfery braku wzajemnego zaufania.
Dyplomacja	Propagowanie poglądów i idei korzystnych dla sowieckiego państwa, powodowanie napięć pomiędzy sojusznikami a państwami neutralnymi, dyskredytowanie dyplomatów prowadzących działania korzystne z punktu widzenia obcych rządów poprzez wykorzystanie prasy i propagandy, formułowanie oszczerstw i fałszywych oskarżeń wobec dyplomatów, kompromitowanie personelu ambasad i misji dyplomatycznych, a w razie konieczności fizyczne likwidowanie pracowników korpusu dyplomatycznego danego państwa.
Wywiad psychologiczny	Monitoruje sposób życia, światopogląd, nastroje, obyczaje, tradycje, aspiracje, cechy moralne, sytuację materialną i rodzinną personelu dowodzenia, dyplomatów, urzędników, osób publicznych i polityków różnych opcji, przedsiębiorców artystów i przestępców, wyjaśnia aspiracje i sentymenty poszczególnych narodowości, przyczyny ich wzajemnych antagonizmów, podżega do nienawiści narodowej, klasowej, rasowej itp. sztucznie wspiera dążenia autonomiczne, secesjonistyczne, separatystyczne, bada wszelkie przejawy sprzeczności klasowych, sztucznie zaostrza wzajemną wrogość, popycha klasy do wzajemnej walki, niszcząc jedność, deprawując masy ludności i armii.

Źródło: opracowanie własne na podstawie С.С. Турло, И.П. Залдат, *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 422–428; M. Wojnowski, *Cele, środki i metody kreowania konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych przez rosyjskie organy bezpieczeństwa i ich piony wywiadowcze na przykładzie społeczności afroamerykańskiej. Część I. Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa 2022, s. 11–12.

http://rcin.org.pl

Warto odnotować, że podręcznik Stanisława Turły został ponownie wydany w 2007 r. z inicjatywy gen. Aleksandra Zdanowicza – doktora nauk historycznych, profesora Akademii Nauk Wojskowych, wykładowcy Akademii FSB, przewodniczącego Centrum ds. Kontaktów ze Społeczeństwem Zarządu Programów Wsparcia FSB (działania aktywne), założyciela i wieloletniego przewodniczącego Towarzystwa Studiów nad Historią Ojczystych Służb Specjalnych, łączącego wiedzę historyczną z bogatym doświadczeniem operacyjno-analitycznym[22]. Jak wskazano w niniejszej książce, wywiad aktywny był też integralnym elementem sowieckich koncepcji tzw. małej wojny.

Rola działań (środków) aktywnych w polityce zagranicznej Kremla wymierzonej w Zachód rosła w okresie zimnej wojny. Nowa koncepcja polityki zagranicznej Związku Sowieckiego, znana jako pokojowe współistnienie, którą przyjęto na XX Zjeździe KP ZSRS w lutym 1956 r., zakładała systematyczne osłabianie i destabilizowanie państw Zachodu poprzez wykorzystanie gospodarczych, politycznych, rasowych i historycznych antagonizmów. Przyjęcie doktryny pokojowego współistnienia pociągnęło za sobą zmiany organizacyjne we wszystkich instytucjach państw bloku sowieckiego[23]. Reorganizacja nastąpiła przede wszystkim w służbach wywiadowczych, na których miał spocząć obowiązek realizacji nowych założeń polityki zagranicznej. Wytyczne dla KGB w tym zakresie zostały sformułowane w referacie wygłoszonym przez Aleksandra Szelepina (1918–1994), członka Prezydium (Biura Politycznego) Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego, a od grudnia 1958 do listopada 1961 r. przewodniczącego KGB. Były one następujące:

- głównymi przeciwnikami Związku Sowieckiego są Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja, Republika Federalna Niemiec, Japonia i inne państwa NATO oraz kraje należące do pozostałych sojuszy wspieranych przez Zachód;
- służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze wszystkich państw bloku komunistycznego należy zmobilizować do prowadzenia ofensywnych działań polegających na wywieraniu wpływu na stosunki międzynarodowe w sposób wymagany przez nową politykę, która miała na celu zdestabilizowanie „głównych przeciwników" oraz osłabienie ich sojuszy wojskowych;

---

[22] *Зданович Александр Александрович,* https://myrotvorets.center/criminal/zdanovich-aleksandr-aleksandrovich/ (dostęp: 8 IX 2024); *Александр Александрович Зданович: краткая биография историка,* https://autogear.ru/article/376/629/aleksandr-aleksandrovich-zdanovich---biografiya-istorika/ (dostęp: 28 VIII 2024).

[23] A. Golitsyn, *New Lies for Old…,* s. 35–36.

http://rcin.org.pl

– w celu prowadzenia tego rodzaju działań w lipcu 1959 r. w ramach I Zarządu Głównego KGB (wywiad zagraniczny) utworzono Wydział „D", który w październiku 1966 r. przekształcono w Służbę „A" – strukturę odpowiedzialną za prowadzenie tzw. środków/działań aktywnych[24].

Najbardziej wiarygodną, szczegółową definicję tzw. środków/działań aktywnych jako immanentnej części sowieckich działań wywiadowczych zawierają materiały szkoleniowe dla funkcjonariuszy operacyjnych I Zarządu Głównego KGB pt. *Główne kierunki i obiekty pracy wywiadowczej za granicą*, przygotowane w 1970 r. w liczbie zaledwie 50 egzemplarzy. Według autorów tego opracowania środki/działania aktywne zwane też „agenturalno-operacyjnymi środkami wpływu na poszczególne sfery życia państw kapitalistycznych" to: „specjalne, ofensywne działania o charakterze agenturalno-operacyjnym prowadzone w obszarze polityki, gospodarki, ideologii, nauki i techniki, a także w celach wojskowych, wywiadowczych i kontrwywiadowczych, ukierunkowane na osłabienie pozycji państw kapitalistycznych i wzmocnienie międzynarodowej pozycji krajów należących do wspólnoty socjalistycznej oraz wszystkich postępowych sił na całym świecie poprzez wywieranie wpływu na politykę zagraniczną i sytuację wewnętrzną państw imperialistycznych". Działania aktywne polegały na:

– inspiracji, czyli udzielaniu materialnego i moralnego wsparcia partiom politycznym, organizacjom i mediom w celu wykorzystania ich w „interesie państw socjalistycznych";
– dezorganizowaniu ugrupowań, organizacji i partii politycznych, które stanowiły przeszkodę dla realizacji polityki zagranicznej Związku Sowieckiego i innych państw bloku komunistycznego;
– kompromitowaniu ugrupowań, organizacji, partii politycznych oraz poszczególnych osób zaangażowanych w jakąkolwiek formę działalności publicznej;
– demaskowaniu „antydemokratycznej działalności i planów reakcyjnych sił" oraz kontrpropagandzie;
– dezinformacji, czyli rozpowszechnianiu specjalnie przygotowanych informacji, które miały wprowadzić w błąd rządy, sztaby generalne, wrogie służby wywiadowcze, obliczonych na zakłócenie działalności tych instytucji oraz zaostrzenie sprzeczności występujących zarówno wewnątrz nich, jak i pomiędzy nimi[25];

---

[24] *Ibidem*, s. 49–50; L. Pawlikowicz, *Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954-1991*, Warszawa 2013, s. 223.

[25] *Основные направления и объекты разведывательной работы за границей. Учебное пособие КГБ*, Первое главное управление КГБ СССР, Москва 1970, s. 51–53, 54–77.

http://rcin.org.pl

– przygotowanie i realizacja tzw. ostrych działań aktywnych, to jest aktów sabotażu i dywersji, zabójstw itp.[26]

Analogiczne działania i środki rozwijano także w środowiskach rosyjskiej wojskowej emigracji, czego dowodem jest powstanie koncepcji wojny buntowniczej Jewgienija Messnera w latach sześćdziesiątych XX w.

Warto nadmienić, że wraz z dezintegracją Związku Sowieckiego doktryna kapitalistycznego okrążenia została zastąpiona przez różnorodne doktryny geopolityczne, które uzasadniają konfrontację Rosji z Zachodem. Na nowo określono jednak sens tej konfrontacji: walkę klas zastąpiono geopolityczną i cywilizacyjną rywalizacją pomiędzy państwami i blokami polityczno-militarnymi w stosunkach międzynarodowych. Warto zaznaczyć, że w opinii współczesnych rosyjskich geopolityków konfrontacja cywilizacyjna, analogicznie do walki klas w czasach istnienia Związku Sowieckiego, podlega prawom i prawidłowościom określonym przez materializm dialektyczny. W tym kontekście szczególnie interesująca jest opinia Aleksandra Dugina, którego książka pt. *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji* służy jako podstawowy podręcznik poświęcony geopolityce i stanowi obowiązkową lekturę na rosyjskich uniwersytetach i wyższych uczelniach wojskowych[27]. Dugin podkreśla, że istnieje wiele analogii pomiędzy marksizmem a geopolityką. Według niego prawo jedności i walki przeciwieństw obowiązuje również w geopolityce. Przejawia się ono w istnieniu wiecznego, nieograniczonego konfliktu pomiędzy imperiami morskimi a lądowymi. Ten konflikt stanowi odsłonę „wielkiej wojny kontynentów" będącej „rozwiązaniem przeciwieństw" pomiędzy tzw. cywilizacjami lądu i cywilizacjami morza[28]. W świadomości rosyjskich elit wojskowych i decyzyjnych polityka staje się permanentną walką o władzę i zasoby, a wojna i pokój to różne fazy tego samego procesu. W związku z tym wojna, której naturę ograniczono do walki zbrojnej, staje się tylko jednym ze środków osiągania celów politycznych. To powoduje, że w odniesieniu do rosyjskiego rozumienia polityki zagranicznej można mówić o strategii ciągłego konfliktu. Polega ona na powolnym unicestwianiu przeciwnika za pośrednictwem starannie dobranych

---

Por. В.М. Владимиров, Ю.А. Бондаренко, *Политическая разведка с территории СССР. Учебное пособие КГБ*, Москва 1989, s. 86.

[26] *Държавна сигурност – активни и остри мероприятия (1944–1991 г.). Документален сборник*, София 2020, s. 11–12.

[27] P. Eberhardt, *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, t. 82, nr 2, s. 236.

[28] А.Л. Яанов, *Русска яидеа. От Николая I до Путина. Книга 3 (1990–2000)*, Москва 2015, s. 359–360. Szerzej na ten temat zob. J. Potulski, *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010, s. 275–292.

http://rcin.org.pl

operacji w postaci oszukańczych manewrów, psychologicznych, ideologicznych i ekonomicznych środków walki prowadzonej przy pomocy wszelkich znanych form przemocy. W ujęciu rosyjskim te środki stanowią domenę polityki rozumianej jako permanentny proces konkurencji, konfrontacji i walki, który okresowo, w zależności od sytuacji, bywa dopełniany walką zbrojną. Ten proces ma charakter diachroniczny, czyli składa się z kolejno następujących po sobie faz, wzajemnie ze sobą powiązanych i zależnych od siebie, co odzwierciedla zasadę dialektycznego pojmowania rzeczywistości. Takie podejście diametralnie różni się od zachodnich koncepcji wojen hybrydowych i konfliktów asymetrycznych, których istotą jest postrzeganie wszelkich działań w sposób synchroniczny, tzn. przez położenie nacisku na jednoczesność występowania pewnych procesów w ściśle określonym czasie. Należy podkreślić, że strategia ciągłego konfliktu obejmuje różnorodne formy i środki o charakterze wojskowym i niewojskowym, pomiędzy którymi nie istnieje żadna różnica, ponieważ stają się instrumentami konfliktu umożliwiającymi osiągnięcie tego samego celu, jakim jest destrukcja wrogiego państwa. Unicestwienie nieprzyjaciela przyjmuje postać penetracji, czyli wtargnięcia przemocą na jego terytorium lub powolnego, stopniowego pozyskiwania wpływów politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturalnych w jego państwie.

Pomimo dezintegracji Związku Sowieckiego, politykę Federacji Rosyjskiej wobec Zachodu nadal można określić mianem zimnej wojny, w której nad elementami porozumienia przeważają czynniki konfliktu. Po 1991 r. rola służb wywiadowczych w kreowaniu polityki zagranicznej i polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej nabrała jeszcze większego znaczenia, co było zasługą Jewgienija Primakowa (1929–2015) – pierwszego dyrektora Służby Wywiadu Zagranicznego (1991–1995), a następnie ministra spraw zagranicznych i premiera FR. Stworzona przez niego doktryna polityki zagranicznej zakładała, że odzyskanie przez Rosję statusu globalnego mocarstwa musi poprzedzić destabilizacja światowego systemu bezpieczeństwa poprzez zahamowanie procesu rozszerzenia NATO. Celem nadrzędnym Rosji było i jest osłabienie Zachodu poprzez wykorzystanie wszelkich dostępnych środków i form przemocy[29]. Tak jak w okresie zimnej wojny, sformułowane w ten sposób priorytety polityki zagranicznej były realizowane przez rosyjskie służby wywiadowcze, które wykorzystywały do tego celu zmodyfikowane środki (działania) aktywne. Potwierdza to m.in. raport pt. *Sowieckie środki aktywne w erze postzimnowojennej 1988–1992*, który został przygotowany i opublikowany

[29] A. Grajewski, *Tarcza i miecz. Rosyjskie służby specjalne 1991–1998*, Warszawa 1998, s. 223.

http://rcin.org.pl

w lipcu 1992 r. przez Agencję Informacyjną Stanów Zjednoczonych na wniosek Izby Reprezentantów[30]. W raporcie stwierdzono, że pomimo dezintegracji Związku Sowieckiego środki (działania) aktywne, takie jak manipulowanie światową opinią publiczną, ograniczanie działań amerykańskiego rządu poprzez generowanie globalnego sprzeciwu wobec jego polityki i interesów, nadal stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych[31]. Rosja tego rodzaju działań nie tylko nie przerwała, lecz znacznie je udoskonaliła, co było związane z rozwojem koncepcji walki informacyjnej, które oparto na zastosowaniu nowoczesnych technologii informatycznych i włączono do arsenału środków aktywnych wykorzystywanych przez rosyjskie służby wywiadowcze. Rewolucja naukowo-techniczna dokonana w siłach zbrojnych ZSRS za sprawą marszałka Nikołaja Ogarkowa w latach osiemdziesiątych oraz spektakularny sukces Stanów Zjednoczonych odniesiony w I wojnie w Zatoce Perskiej (trwającej od 2 sierpnia 1990 do 3 marca 1991 r.) dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii stworzyły warunki sprzyjające modyfikacji, doskonaleniu i wprowadzaniu nowych rozwiązań technicznych w armii i służbach specjalnych[32]. Oprócz rewolucji w sferze nauki, techniki i informatyki znaczny wpływ na rozwój teorii i praktyki działań (środków) aktywnych w Federacji Rosyjskiej wywarło odrodzenie geopolityki, która stanowi naukową i ideologiczną podstawę tego rodzaju przedsięwzięć. Jest nią cywilizacyjna rywalizacja Rosji z Zachodem, uosabianym przez NATO i Stany Zjednoczone[33].

Współczesne rosyjskie działania (środki) aktywne mają następujące cechy:

– Opierają się na socjotechnice, czyli świadomym oddziaływaniu, którego podstawę stanowi wiedza teoretyczna, czerpana z różnych dziedzin nauki oraz wiedza empiryczna. Środki te zostały stworzone na bazie rosyjskiej historycznej i intelektualnej tradycji postrzegania polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, osadzonej głęboko w kulturze

---

[30] F. Schoen, Ch.J. Lamb, *Deception, Disinformation, and Strategic Communications: How One Interagency Group Made a Major Difference*, Washington 2012, s. 96.

[31] *Soviet Active Measures in the „Post-Cold War" Era 1988–1991. A Report Prepared at the Request of the United States House of Representatives Committee on Appropriations by the United States Information Agency June 1992*, https://www.scribd.com/document/30789999/Soviet-Active-Measures-in-the-Post-Cold-War-Era-1988-1991 (dostęp: 8 IX 2024).

[32] В.И. Ковалёв, Ю.А. Матвиенко, *„Сетецентрическая" война как новая парадигма вооружённой борьбы*, „Информационные войны", 2013, nr 2, s. 5; D.R. Herspring, *Nikolay Ogarkov and the Scientific-Technical Revolution in Soviet Military Affairs*, „Comparative Strategy", 1987, nr 6, s. 29–59.

[33] M. Wojnowski, *Amerykańska demokracja jako cel rosyjskich służb specjalnych*, cz. 2*: Rosyjska ingerencja w amerykańskie wybory prezydenckie w latach 2016 i 2020 jako próba realizacji rewolucyjnego scenariusza walki informacyjnej*, Warszawa 2021, s. 3.

http://rcin.org.pl

strategicznej tego państwa. Jej fundamentem jest zasada, że głównym czynnikiem decydującym o dotychczasowej trwałości Rosji, jej sile i ewentualnych przyszłych zwycięstwach jest nie normalny w warunkach europejskich czynnik siły militarnej, lecz kompleksowe działania polityczne o charakterze dywersyjnym, dezorganizacyjnym i propagandowym.

– Stanowią integralny element sowieckiej/rosyjskiej działalności wywiadowczej i kontrwywiadowczej. Są to specjalne, ofensywne przedsięwzięcia zgodne z interesami ZSRS/FR, które polegają na wywieraniu wpływu, czyli oddziaływaniu za pomocą właściwie dobranych metod i środków na różne dziedziny życia politycznego, ekonomicznego i społecznego w krajach wrogich, sojuszniczych lub neutralnych wobec Kremla zarówno w czasie pokoju, jak i wojny rozumianych w konwencjonalnym znaczeniu.
– Ich wykorzystanie w sowieckiej/rosyjskiej polityce ma charakter kompleksowy i służy realizacji strategicznych celów polityki państwa. Ich użycie znajduje się nie tylko w kompetencjach organów bezpieczeństwa, a szczególnie ich struktur wywiadowczych i kontrwywiadowczych. W odróżnieniu od tajnych operacji prowadzonych przez zachodnie służby specjalne, sowieckie/rosyjskie środki (działania) aktywne obejmują działalność większości struktur państwa, w tym sił zbrojnych. Są też uważane za wartościowe uzupełnienie tradycyjnej dyplomacji.
– Są one skutecznym narzędziem niwelowania militarnej i technologicznej przewagi NATO nad Federacją Rosyjską. Dmitrij Trenin, oceniając stosunki rosyjsko-amerykańskie przed wyborami prezydenckimi w 2020 r., stwierdził, że sposób działania Rosji w konfrontacji z USA wynika z postawy jej przywództwa, które ma świadomość słabości własnego kraju wobec Stanów Zjednoczonych. Dlatego też, w opinii Trenina, Rosja działa rozmyślnie i asymetrycznie, co powoduje, że w ciągu ostatnich pięciu lat Waszyngtonowi nie udało się zmusić Moskwy do prowadzenia polityki zagranicznej w pożądanym przez siebie kierunku[34]. Według rosyjskich wojskowych państwo, które dysponuje nowoczesnymi technologiami informatycznymi i rozwiniętą strukturą informacyjną, posiada przewagę nad przeciwnikiem. Jednak w warunkach, w których uzyskanie tej przewagi nie jest możliwe, należy zastosować środki asymetryczne obejmujące m.in. różne techniki

[34] Д. Тренин, *Выборы в США и российско-американские отношения*, https://globalaffairs.ru/articles/vybory-v-ssha-i-rossijsko-amerikanskie-otnosheniya/ (dostęp: 8 IX 2024).

http://rcin.org.pl

kształtowania świadomości społecznej, co pozwala wywierać wpływ na działania podejmowane przez poszczególne osoby lub grupy[35].

Polska jest szczególnie narażona na tego rodzaju działania, zwłaszcza propagandę i dezinformację, które są prowadzone w przestrzeni informacyjnej, m.in. z wykorzystaniem mediów społecznościowych. Działania (środki) aktywne (w nomenklaturze polskich służb specjalnych znane jako zagrożenia hybrydowe) są wymierzone w bezpieczeństwo Polski i jej wizerunek. Celem tych przedsięwzięć jest spowodowanie i pogłębienie podziałów wśród obywateli, a w dalszej konsekwencji zdestabilizowanie państwa[36].

Mając na uwadze rosyjskie postrzeganie polityki, wojny i pokoju oraz praktykę działań FR w przestrzeni międzynarodowej, należy podkreślić, że istnieje konieczność stworzenia systemu różnego rodzaju rozwiązań mających na celu ochronę najważniejszych źródeł potęgi i stabilności państw członkowskich NATO i UE. Dotychczas wysiłki tych państw koncentrowały się głównie na tworzeniu sposobów przeciwdziałania rosyjskim kampaniom dezinformacyjnym oraz operacjom wywierania wpływu na audytoria krajów zachodnich. Te działania ograniczyły się tylko i wyłącznie do powołania instytucji rządowych oraz organizacji i ośrodków pozarządowych. Ich przedsięwzięcia mają charakter defensywny i ograniczają się głównie do dekonstrukcji rosyjskiej narracji oraz działań edukacyjnych. To stanowczo za mało. Konieczne jest stworzenie, zarówno na szczeblu narodowym, jak i ponadnarodowym, systemu wzajemnie skoordynowanych podmiotów państwowych i niepaństwowych, którego celem byłaby ochrona wszystkich potencjałów niezbędnych do funkcjonowania państwa, tj. potencjału politycznego, ekonomicznego, duchowego, naukowego i militarnego. W dalszej perspektywie należy opracować i wdrożyć działania ofensywne zmierzające do zneutralizowania rosyjskich działań w tych obszarach, co powinno stanowić temat przyszłych prac naukowo-badawczych.

---

[35] А.В. Раскин, *Рефлексивное управление в социальных сетях*, „Информационные войны", 2015, nr 3, s. 14–15.

[36] *Ochrona bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i obywateli w latach 2015–2019*, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, https://www.abw.gov.pl/pl/informacje/1589,ABW-w-latach-2015-2019.html (dostęp: 28 IX 2024).

http://rcin.org.pl

Słowniczek kluczowych pojęć (z tekstów rosyjskich)

Dezinformacja – rozpowszechnianie specjalnie przygotowanych informacji (fałszywych, prawdziwych, zmanipulowanych, ukierunkowanych na spowodowanie określonej reakcji), które miały wprowadzić w błąd rządy, sztaby generalne, wrogie służby wywiadowcze, grupy społeczne itd., obliczonych na zakłócenie działalności tych instytucji oraz zaostrzenie sprzeczności występujących zarówno wewnątrz nich, jak i pomiędzy nimi.

Eksplozja informacyjna – pomnażanie jednej lub wielu informacji w jak najkrótszym czasie przez jak najwięcej kanałów komunikacyjnych (portale, media społecznościowe), aby wywołać silną reakcję emocjonalną wśród określonej grupy społecznej i sprowokować władze do takich działań, jakie są korzystne z punktu widzenia agresora. Eksplozje informacyjne organizuje się na bazie różnego rodzaju ekscesów, czyli gwałtownych odchyleń od norm kulturowych, politycznych, obyczajowych itd., obowiązujących w danym społeczeństwie. Przykładem eksplozji informacyjnej jest wyciek rzekomo pozyskanych przez rosyjskich hakerów ze sztabu wyborczego Emmanuela Macrona dokumentów, które zawierały informacje o treści pornograficznej i światopoglądowej, kompromitujące jego współpracowników. Zostały one opublikowane w internecie i rozpowszechnione na masową skalę 7 maja 2017 r., zaledwie w ciągu 3,5 godziny. Nastąpiło to 48 godzin przed otwarciem lokali wyborczych. Wybór czasu przeprowadzenia operacji nie był przypadkowy – francuskie prawo wyborcze zabrania bowiem kandydatom udzielania publicznych wypowiedzi przez okres dwóch dób przed głosowaniem. Operacja rosyjskich służb uniemożliwiła kandydatowi odniesienie się do tych informacji.

Fala informacyjna – zespół działań mających na celu doprowadzenie do długotrwałego, stopniowego wzrostu intensywności, rozpowszechniania i uszczegóławiania pożądanych informacji. Do generowania fal

http://rcin.org.pl

informacyjnych wykorzystuje się dezinformację, kampanie reklamowe oraz działania PR. Działanie fali informacyjnej opiera się na efekcie kuli śniegowej, który polega na lawinowym rozpowszechnianiu informacji. Ulegają one następnie dalszemu rozprzestrzenieniu, modyfikacji, deformacji i różnej interpretacji, co odbywa się już bez konieczności udziału osób sterujących przekazem. To utrudnia wykrycie ich źródła.

Humanitaryzm (technologie humanitarne) – 1. instrument interwencji zbrojnych w sprawy suwerennych państw, prowadzonych przez ważnych graczy geopolitycznych w celu realizacji strategicznych interesów, takich jak: tworzenie własnej infrastruktury wojskowo-politycznej, gospodarczej i informacyjno-ideologicznej na terytorium oddziaływania; 2. rodzaj technologii geopolitycznej, który polega przede wszystkim na udzieleniu aktywnego wsparcia informacyjnego prowadzonej akcji w celu nadania jej legalnego charakteru. Jest to realizowane pod pretekstem ochrony praw człowieka, wartości humanitarnych lub zapobieżenia katastrofie na terenach konfliktów religijnych, etnicznych, społecznych i międzynarodowych. W drugiej dekadzie XXI w. w rosyjskiej teorii i praktyce walki informacyjnej pojawiły się określenia „technologie humanitarne" oraz „akcje humanitarne", które zastąpiły termin „miękka siła". W opinii autorów raportu estońskiego Policyjnego Urzędu Bezpieczeństwa (Kaitsepolitseiamet, KAPO) ten zabieg ma na celu doprowadzenie do zmiany postrzegania działań podejmowanych przez Federację Rosyjską na Zachodzie jako zagrożenie. Pojęcia „technologie humanitarne" oraz „akcje humanitarne" oznaczają działania ukierunkowane na wywieranie wpływu na jednostki i społeczeństwa przez wykorzystanie technik racjonalnej perswazji oraz psychologicznej manipulacji. Oprócz działań informacyjnych w zakresie tych pojęć znajduje się wykorzystanie następujących środków: programowanie neurolingwistyczne, psychosomatyczne, kontrola farmakologiczna, inne narzędzia techniczne. Technologie humanitarne bazują na dorobku m.in. takich nauk, jak psychologia, antropologia społeczna, językoznawstwo, etnografia, religioznawstwo.

Inżynieria przymusowej migracji – transgraniczny ruch ludności, który jest inspirowany przez jedno państwo, a następnie poddawany manipulacji w taki sposób, aby spowodować polityczne, wojskowe, gospodarcze i inne ustępstwa ze strony państwa docelowego lub grupy takich państw. Środki wykorzystane do zainicjowania transgranicznego ruchu ludności mogą być liczne i różnorodne.

Myśl wojskowa – system poglądów (idei) panujących wśród funkcjonariuszy państwowych, personelu wojskowego (wojskowych uczonych, specjalistów ds. kompleksu wojskowo-przemysłowego itp.) oraz filozofów

http://rcin.org.pl

i politologów, które dotyczą najważniejszych dziedzin nauki wojskowej. Dorobek myśli wojskowej jest aktywnie wykorzystywany w pracach nad formułowaniem doktryn wojennych, programów szkoleń, ustaw i zaleceń, w tworzeniu nowych środków walki i w przygotowywaniu tzw. zabezpieczenia działań wojennych.

Nauka wojskowa – system wiedzy o charakterze wojny i jej prawach, przygotowaniu sił zbrojnych i społeczeństwa do wojny oraz sposobach jej prowadzenia. Nauka wojskowa bada prawa wojny oraz walki zbrojnej. Te prawa odzwierciedlają zależność przebiegu i rezultatu wojny i walki zbrojnej od stosunku ekonomicznych, moralno-politycznych, naukowo-technicznych i militarnych potencjałów walczących stron.

Operacja informacyjna – kompleks połączonych i skoordynowanych pod względem celu, miejsca, czasu i sposobu dokonania przedsięwzięć prowadzonych według jednolitego planu, aby osiągnąć i utrzymać przewagę informacyjną nad stroną przeciwną. Przewagę w dostępie do informacji zdobywa się przez ingerencję i wywieranie wpływu na zasoby oraz systemy informacyjne przeciwnika (tutaj rozumiane zarówno jako infrastruktura, czyli systemy dowodzenia oraz środki łączności, jak i społeczeństwa państw biorących udział w konflikcie), przy jednoczesnym zabezpieczeniu własnych systemów i zasobów informacyjnych.

Operacja informacyjno-psychologiczna, także wojna kognitywna (ros. *когнитивная война*) lub wojna o świadomość (ros. *консциентальная война*) – stanowi syntezę działań charakterystycznych dla operacji informacyjnych i operacji psychologicznych. Można ją zdefiniować jako metodologię tworzenia i wdrażania kombinacji różnorodnych czynności prowadzących do transformacji obrazu świata, który istnieje w świadomości strony przeciwnej (poszczególne osoby, grupy lub większe zbiorowości ludzkie). W rozumieniu rosyjskich analityków obraz świata (ros. *картина мира*) to wizualne, akustyczne i emocjonalne odzwierciedlenie świata, miejsca człowieka w nim i jego relacji z rzeczywistością. Konfiguracja tych obrazów kreuje światopogląd, przekonania, ideały i wartości. Podstawowe komponenty tego pojęcia stanowią: percepcja świata, światopogląd i postawa. Głównym zadaniem operacji informacyjno-psychologicznych jest doprowadzenie do konfrontacji między „starym" obrazem świata obecnym w świadomości przeciwnika a jego „nowym" odpowiednikiem, który, narzucany stopniowo przez agresora, wypiera ten poprzedni. Dzięki temu można oddziaływać na strukturę rozumowania człowieka, a tym samym na procesy wpływające na podejmowanie przez niego określonych decyzji, skutkujących pożądanymi przez agresora działaniami lub ich zaprzestaniem. W przebiegu operacji

http://rcin.org.pl

informacyjno-psychologicznych można wyodrębnić fazę informacyjną (uzyskanie nieograniczonego dostępu do zasobów informacyjnych przeciwnika, uzyskanie przewagi informacyjnej, zdobycie kontroli nad jego systemami i kanałami informacyjnymi) oraz fazę psychologiczną (przetwarzanie i użycie wyselekcjonowanych informacji w celu oddziaływania na świadomość obiektu agresji przez środki informacyjno-techniczne i informacyjno-psychologiczne).

Operacja psychologiczna – całokształt różnorodnych form, metod, środków i działań prowadzących do transformacji postaw, poglądów, wartości i motywacji zachowania jednostek ludzkich, organizacji, społeczeństw i narodów przez oddziaływanie na ich świadomość i wolę za pomocą środków informacyjno-technicznych oraz informacyjno-psychologicznych.

Operacja wpływu – jej celem jest oddziaływanie długoterminowe, a jej efekty można zaobserwować dopiero po upływie dłuższego czasu. Obiektami operacji wpływu mogą być poszczególne grupy społeczne, ośrodki władzy, a nawet państwo jako całość. Zmierza ona do zastąpienia obrazu świata w świadomości grup docelowych wyobrażeniem alternatywnym, korzystnym dla manipulatora. Współczesne operacje wpływu opierają się na metodologii kampanii reklamowych i technik PR. Są prowadzone w czterech sferach: militarnej, ekonomicznej, naukowo-technicznej i kulturowej. Mogą mieć charakter konstruktywny albo destruktywny. W pierwszym przypadku korzysta się z atrakcyjności wizerunku własnego państwa oraz prawdziwych lub wirtualnych obrazów kultury, mody, religii, wartości moralnych itp. w celu ich stopniowego wprowadzania do masowej świadomości społeczeństw. W tym kontekście wykorzystuje się kulturę, historię i dyplomację – jako narzędzia promowania własnych interesów geopolitycznych. Konstruktywne operacje wpływu są najmniej agresywnym sposobem prowadzenia wojny informacyjnej. W rosyjskiej literaturze przedmiotu są one określane jako: dyplomacja publiczna, miękka siła, polityka informacyjna państwa oraz ideologiczna siła państwa. Celem operacji wpływu o charakterze destruktywnym jest natomiast stopniowa destabilizacja państwa lub niekonstytucyjna zmiana władzy, czyli spowodowanie nieodwracalnych szkód w publicznym porządku państwa przez zastosowanie środków propagandy wywrotowej o charakterze ideologicznym i politycznym oraz tworzenie, finansowanie i kierowanie działalnością różnego rodzaju organizacji i nielegalnych grup opozycyjnych. Synonimy określenia „operacja wpływu o charakterze destruktywnym" stosowane współcześnie przez rosyjskich ekspertów są następujące: dywersja ideologiczna, działalność wywrotowa, broń organizacyjna, technologie kontrolowanego chaosu, tajne operacje nielinearne i kolorowe rewolucje.

http://rcin.org.pl

Propaganda „biała" – wykorzystywana przez zidentyfikowanego nadawcę, który nie ukrywa swojego pochodzenia i charakteru. Są to przede wszystkim rządowe środki masowego przekazu (w przypadku FR np. Sputnik i RT), a także polityczne, państwowe, religijne lub inne instytucje, think tanki i fundacje, które zostały oficjalnie powołane do prowadzenia tego rodzaju działalności i nie tuszują swoich intencji oraz ideologii. Ich podstawowe zadanie polega na budowaniu wiarygodności wśród odbiorców.

Propaganda „czarna" – charakteryzuje się wykorzystaniem fałszywego źródła przekazu, za którym ukrywa się rzeczywisty nadawca rozpowszechniający dezinformację, plotki, pogłoski, mity, sfabrykowane listy, graffiti i ulotki, przedstawiane jako twory organizacji podziemnych lub opozycyjnych. Są to przeważnie materiały wytworzone przez służby specjalne, których autorstwo przypisuje się fikcyjnym lub prawdziwym organizacjom i obywatelom znajdującym się na terenie kraju będącego obiektem agresji. Przykładem takich działań, prowadzonych z reguły przez służby specjalne, jest tworzenie sieci organizacji pozarządowych (ang. *non-governmental organizations*), które są powoływane zgodnie z przepisami prawa kraju, w którym funkcjonują. Faktycznie zajmują się one podważaniem prestiżu i wiarygodności instytucji stojących na straży prawa, zwłaszcza organów ścigania i sił zbrojnych, kupowaniem środków masowego przekazu, desygnowaniem kandydatów do wyborów oraz infiltracją wybranych organów rządowych i samorządowych, co odbywa się pod legendą „obrony wartości demokratycznych".

Propaganda „szara" – mamy z nim do czynienia wtedy, gdy środki masowego przekazu mnożą informacje bez podania ich źródła lub źródeł przekazu, które są lub mogą być niepoprawnie zidentyfikowane. Szary PR stosuje się w celu zdezorientowania przeciwnika i podania w wątpliwość jego prawdomówności, wiarygodności, kompetencji, uczciwości itp. Znakomitym przykładem narzędzi szarego PR-u są rezonatory dezinformacji w postaci mediów społecznościowych i portali internetowych.

Środki niewojskowe – ogół konkretnych działań stosowanych przez państwo w sytuacjach, w których jest konieczne uzupełnienie lub zastąpienie walki zbrojnej, ukierunkowanych na realizację określonego celu. Wykorzystanie środków niewojskowych leży w kompetencjach wszystkich instytucji i organów realizujących zadania w zakresie wewnętrznej i zewnętrznej polityki państwa. Środki niewojskowe są stosowane przede wszystkim w celu przygotowania się do wojny lub konfliktu zbrojnego oraz osłabienia potęgi państwa będącego celem ataku lub potencjalnego agresora przez prowadzenie działań o charakterze politycznym, dyplomatycznym, ekonomicznym, prawnym, informacyjno-psychologicznym, informacyjno-technicznym,

http://rcin.org.pl

humanitarnym i w sferze duchowej. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku środków aktywnych, wykorzystanie wszystkich środków niewojskowych jest substytutem walki zbrojnej i służy realizacji geopolitycznych celów Kremla.

Walka informacyjna – konfrontacja między państwami, prowadzona w przestrzeni informacyjnej w celu uszkodzenia systemów informatycznych, procesów, zasobów i infrastruktury krytycznej, osłabienia systemu politycznego i społecznego, a także masowej, psychologicznej obróbki personelu wojskowego i ludności cywilnej w celu całkowitej destabilizacji społeczeństwa i państwa nieprzyjaciela. Głównym zadaniem walki informacyjnej jest zniszczenie fundamentów tożsamości narodowej i sposobu życia obywateli wrogiego państwa. W sferze ideologicznej celem walki informacyjnej jest rozmycie filozoficznych i metodologicznych podstaw aktywności poznawczej narodu, zasianie chaosu w jego świadomości, pozbawienie go pewności siebie w przyszłości oraz ustanowienie fałszywej nadbudowy moralnej i ekonomicznej. Istnieje kilka cech charakterystycznych walki informacyjnej, które odróżniają ją od innych form konfrontacji i stanowią nowe wyzwania dla jej uczestników. Główne z nich to: niewielki koszt rozwoju i zastosowania broni informacyjnej, zwiększenie roli zarządzania percepcją oraz rosnąca zależność gospodarki i społeczeństwa od systemów komputerowych, co sprawia, że infrastruktura informacyjna państwa zostaje zaliczona do nowych celów strategicznych. Zagrożenie najważniejszych elementów narodowej infrastruktury informacyjnej może wywierać nacisk na proces podejmowania działań oraz dezorganizować cały system zarządzania państwem.

Wojna – zjawisko społeczno-polityczne i militarno-techniczne, główny proces dotyczący ludzkiej egzystencji, w którym walka zbrojna jest tylko jednym z narzędzi. Celem wojny jest pokój, czyli taki system zarządzania światem, w którym zwycięska strona ma możliwość wiecznego i całkowitego wykorzystania strategicznych efektów swojego zwycięstwa, w tym niekontrolowanego korzystania z wszystkich zasobów pokonanego przeciwnika.

Zarządzanie refleksyjne – sterowanie obrazami świata, człowieka itd., które odnosi się do szeroko rozumianych podstępnych i iluzorycznych działań: prowokacji, intrygi, kamuflażu, dezinformacji itp. Najprościej rzecz ujmując, koncepcja ta zakłada, że uczestnicy sytuacji konfliktowej, podejmując decyzje, opierają się nie tylko na rzeczywistości, ale również na obrazach świata zewnętrznego odzwierciedlanych w ich umysłach. Termin refleksja (od *reflexio*, łac. 'odbicie') wskazuje, że w umyśle uczestnika sytuacji odbija się rozumowanie przeciwnika. Zarządzaniem refleksyjnym określa się więc proces przekazywania przez jednego z uczestników konfliktu

http://rcin.org.pl

drugiemu podstaw do podejmowania decyzji. Taką podstawę stanowi tzw. pakiet informacyjny, czyli sekwencja bodźców oddziałujących na percepcję i motywację obiektu wpływu przy zachowaniu zasad: ciągłości przekazu, zgodności z modelem profilowania, indywidualnymi wzorcami myślenia i kontekstu sytuacyjnego. Specyfika tej metody polega na tym, że generowanie fałszywej motywacji do działania opiera się nie na naturalnej ludzkiej intuicji, lecz przede wszystkim na specjalnym modelu podmiotu poddanego kontroli. Powodzenie zarządzania refleksyjnego w znacznej mierze zależy od jakości modelu profilowania danego podmiotu (osoby, grupy, społeczeństwa), który zastosowano. Modele psychologiczne, oparte na tradycyjnych pojęciach behawioralnych, a nawet psychoanalitycznych, okazały się mało efektywne. Model podmiotu powinien bowiem odzwierciedlać nie tylko sferę jego zachowania, lecz także jego zdolność do pojmowania samego siebie i drugich podmiotów, włączając te, które próbują uzyskać kontrolę nad jego działaniem, tzn. model powinien być refleksyjny. Wywieranie wpływu na system informacyjny przeciwnika poprzez zastosowanie technik zarządzania refleksyjnego powoduje pożądane reakcje z jego strony.

http://rcin.org.pl

Tools of Russian Imperialism
Studies on the Origins, Evolution, and Role of Active Measures in the Kremlin's Foreign Policy in the Twentieth and Twenty-First Centuries

Summary

The goal adopted by the author in writing this book is to present the genesis, evolution and role of so-called 'active measures', which the Kremlin uses below the threshold of conventional armed conflict to implement the objectives of its imperial policy in the twentieth and twenty-first centuries. In Soviet/Russian terminology, they are called active measures. In the twenty-first century, Russia not only did not stop using them but significantly improved them, which was connected with the development of modern information technologies.

The present book has a problem-based layout reflected in its structure. It is a collection of articles on selected aspects of active measures used in the Kremlin's imperial policy at the global and regional level from the 1920s until the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine (24 February 2022).

An analysis of Soviet/Russian active measures can be the basis for the formulation of research hypotheses, the proof of which is the book's goal:

- Active measures are based on sociotechnics, i.e. conscious influence, the basis of which is theoretical knowledge drawn from various scientific and empirical fields. These measures were based on the Russian historical and intellectual tradition of foreign and security policy perception, deeply embedded in the country's strategic culture. Its foundation is the principle according to which the main factor determining Russia's sustainability to date, its strength and possible future victories is not the factor of military strength, usual under European conditions, but comprehensive political actions aiming at diversion, disorganisation, and propaganda.
- Active measures are integral to Soviet/Russian intelligence and counterintelligence activities. These are special, offensive ventures in line with the interests of the Soviet Union/Russian Federation, which consist of exerting influence, that is, influencing by appropriately selected methods and means various areas of political, economic and social life in countries hostile, allied or neutral to the Kremlin in both peacetime and wartime understood in the conventional sense.
- In Soviet/Russian politics, the use of active measures is comprehensive and serves to achieve the strategic objectives of state policy. Their use is not only

http://rcin.org.pl

within the competence of the security bodies, especially their intelligence and counterintelligence structures. Unlike undercover operations conducted by Western special services, Soviet/Russian active measures cover the activities of most state structures, including the armed forces. They are also considered a valuable complement to traditional diplomacy.

The book is divided into three parts. Part one, entitled 'Active Measures as a Phenomenon of Russian Strategic Culture', presents a characterisation of the scientific and doctrinal foundations of the Soviet/Russian art of war with particular emphasis on the origins and place of active measures. The texts in this part are primarily a polemic against the practice, widespread since 2014 in the North Atlantic Treaty Organization member states, of analysing the Kremlin's actions through the prism of the Western concept of *hybrid warfare*, which is alien to Russian conflict theory and practice.

Part two, entitled 'Active Measures as a Tool for the Implementation of Russian Geopolitical Doctrines', deals with the relationship between the goals of Russian foreign policy and the methods and means of their implementation, which are active measures. The main research problem considered in this section is to present the assumptions of the Russian geopolitical doctrine of Eurasianism with regard to both Ukraine and NATO member states, its partial convergence with the Kremlin's policy, and to identify the methods of its implementation. These are active measures, i.e. unconventional methods of warfare, such as terrorist actions, information warfare, psychological and economic warfare, as exemplified by the Russian concept of so-called 'rebel warfare', 'small war', and 'network warfare'.

In the third part, 'Information-Psychological Operations as a Type of Active Measures', the theory and practice of Russian information-psychological operations in terms of both the armed forces and security bodies are presented. The use of this key tool in the framework of active measures is discussed on the example of the Russian Federation's interference in the elections in the United States and France, the inspiration of racial conflicts in the US, and the so-called 'engineering of forced migration', which is an effective means of destabilising democratic states.

http://rcin.org.pl

Wykaz skrótów

4 TP	– Czwarta Teoria Polityczna
ABW	– Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
BLM	– Black Lives Matter (ang. dosł. ‘Czarne życie się liczy’ lub ‘Czarne życie ma znaczenie’ – ruch walczący o prawa osób czarnoskórych)
CIA	– Central Intelligence Agency (Centralna Agencja Wywiadowcza)
CiDAN	– Civisme Défense Armée Nation (Obywatelskość, Obrona, Armia, Naród)
DDoS	– Distributed Denial of Service (rozproszona odmowa usługi)
DGI	– Dirección General de Inteligencia del Ministerio del Interior de Cuba (Generalna Dyrekcja Wywiadu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Kuby)
DRL	– Doniecka Republika Ludowa
EZM	– Eurazjański Związek Młodzieży
FAPSI	– Федеральное Агентство Правительственной Связи и Информации (Federalna Agencja ds. Komunikacji i Informacji Rządowej)
FBI	– Federal Bureau of Investigation (Federalne Biuro Śledcze)
FOI	– Totalförsvarets forskningsinstitut (Agencja Badań Obronnych)
FR	– Federacja Rosyjska
FRSO	– Freedom Road Socialist Organization (Organizacja Socjalistyczna Droga do Wolności)
FSB	– Federalna Służba Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (Федеральная служба безопасности Российской Федерации)
GRU	– Главное разведывательное управление Генерального штаба Вооружённых сил Российской Федерации (Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej)
GSR	– Globalny Sojusz Rewolucyjny
IP	– Internet Protocol (protokół internetowy)
ISIL	– Islamic State of Iraq and the Levant (Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie)
ITAR-TASS	– Informacyjna Telegraficzna Agencja Rosji TASS (Информационное агентство России ТАСС)
KAPO	– Kaitsepolitseiamet (Policyjny Urząd Bezpieczeństwa)
KE	– Komisja Europejska
KGB	– Комитет государственной безопасности (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego)

http://rcin.org.pl

Komintern – Międzynarodówka Komunistyczna (Коммунистический интернационал).
KP USA – Komunistyczna Partia Stanów Zjednoczonych Ameryki
KW MK – Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej
ŁRL – Ługańska Republika Ludowa
MGB – Министерство государственной безопасности (Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego)
MI6 – Military Intelligence Section 6 (Wywiad Wojskowy Sekcja 6)
MIL – Moskiewski Instytut Lotniczy (ros. Московский авиационный институт)
MSL – Międzynarodowa Szkoła Leninowska w Moskwie
MSW – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NATO – North Atlantic Treaty Organization (Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego)
NCW – Net Centric Warfare (działania wojenne prowadzone metodą sieciocentryczną)
OBWE – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
OSCL – Organización Socialista del Camino Para la Libertad (Organizacja Socjalistyczna Droga do Wolności)
PR – Public Relations
RKKA – Рабоче-крестьянская Красная армия (Robotniczo-Chłopska Armia Czerwona)
RKP(b) – Rosyjska Komunistyczna Partia (bolszewików)
SBU – Służba Bezpieczeństwa Ukrainy (Служба безпеки України)
SDI – Strategic Defense Initiative (Inicjatywa Obrony Strategicznej)
SOS – Siły Operacji Specjalnych
Stasi – Staatssicherheitsdienst (Państwowa Służba Bezpieczeństwa NRD)
StB – Státní bezpečnost (Służba Bezpieczeństwa)
STT – Suomen Tietotoimisto (Fińska Agencja Informacyjna)
SWZ FR – Służba Wywiadu Zagranicznego Federacji Rosyjskiej (Служба Внешней Разведки Российской Федерации)
ŚRNK – Światowy Ruch Narodowo-Konserwatywny
UE – Unia Europejska
WIJO – Wojskowy Instytut Języków Obcych
WNP – Wspólnota Niepodległych Państw

BTO – broń precyzyjnego rażenia (ros. *высокоточное оружие*)

http://rcin.org.pl

Bibliografia

Źródła i opracowania

862.00/2-2246: Telegram. The Chargé in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State, w: *United States Department of State. Foreign Relations of the United States, 1946*, t. 6: *Eastern Europe; The Soviet Union*, Washington 1969, s. 696–709.

Acker J.R., *Scottsboro and Its Legacy: The Cases That Challenged American Legal and Social Justice*, Westport–London 2008.

Active Measures: A Report on the Substance and Process of Anti-U.S. Disinformation and Propaganda Campaigns, United States. Department of State, Washington 1986.

Adamsky D., *The Culture of Military Innovation. The Impact of Cultural Factors on the Revolution in Military Affairs in Russia, the US, and Israel*, Stanford 2010.

Affek J., *Reformy i modernizacja sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych", 2014, nr 1, s. 1–16.

Agadjanian A., *Breakthrough to Modernity. Apologia for Traditionalism: The Russian Orthodox View of Society and Culture in Comparative Perspective*, „Religion, State and Society", 2003, t. 31, nr 4, s. 327–346.

Aguirre A., *Racial and Ethnic Diversity in America. A Reference Handbook*, Santa Barbara 2003.

Ahram A.I., *Proxy Warriors: The Rise and Fall of State–sponsored Militias*, Stanford 2011.

Ahrweiler H., *Byzance et la mer: La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe–XVe siècles*, Paris 1966 (Bibliothèque byzantine. Etudies, t. 5, red. P. Lemerle).

Ahrweiler H., *L'idéologie de l'empire byzantine*, Paris 1975.

Ajdukiewicz K., *Das Weltbild und die Begriffsapparatur*, „Erkenntnis", 1934, nr 4, s. 259–287.

Alberts D.S., Garstka J.J., Stein F.P., *Network Centric Warfare: Developing and Leveraging Information Superiority*, Washington 2002.

Alenius K., *Asylum Seekers From Russia to Finland: A Hybrid Operation by Chance?*, w: *Proceeding of the 20th European Conference on Cyber Warfare and Security*, red. T. Eze, L. Speakman, C. Onwubiko, Chester 2021, s. 11–18.

Allen J.S., *Negro Liberation*, New York 1938.

Allison R., *Russian 'Deniable' Intervention in Ukraine: How and why Russia Broke the Rules*, „International Affairs", 2014, nr 90, s. 1258–1281.

Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2014.

http://rcin.org.pl

Analysis of Russia's Information Campaign against Ukraine. Examining Non-military Aspects of the Crisis in Ukraine from a Strategic Communications Perspectives, NATO Strategic Communications Centre of Excellence, Riga 2015.

Andrew Ch., Mitrokhin V., *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 1999.

Andrew Ch., Mitrokhin V., *The Sword and the Shield. The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York 2001.

Angelov D., Herrin J., *The Christian Imperial Tradition – Greek and Latin*, w: *Universal Empire. A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*, red. P. Bang, D. Kołodziejczyk, Cambridge 2012, s. 149–175.

Angelov D., *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium 1204–1330*, Cambridge 2010.

Antoszewski A., *Proces i zmiana polityczna*, w: *Studia z teorii polityki*, t. 1, red. A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak, Wrocław 1999, s. 189–203.

Arquilla J., Ronfeldt D., *Cyberwar is Coming!* „Comparative Strategy", 1993, nr 12, s. 141–165.

Arquilla J., Ronfeldt D., *The Adwent of Netwar*, Santa Monica 1996.

Arquilla J., *To Build a Network*, „PRISM", 2014, nr 5, s. 22–34.

Atkinson J.D., *The Politics of Struggle. The Communist Front and Political Warfare*, Chicago 1966.

Bäcker R., *Współczesny antyokcydentalizm rosyjski*, w: *Europa i Rosja*, red. Z. Anculewicz, J. Sobczak, Olsztyn 2003, s. 263–273.

Baev P., *Neither Reform nor Modernisation. The Armed Forces Under and After Putin's Command*, w: *The Politics of Security in Modern Russia*, red. M. Galeotti, London 2010, Ashgate, s. 69–89.

Balleck B.J., *Hate Groups and Extremist Organizations in America*, Santa Barbara 2019.

Barabanov M., *Hard Lessons Learned: Russian Military Reform up to the Georgian Conflict*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 74–91.

Barnes J.E., Goldman A., *Extremists in US get a Prod from Moscow. Russia Trying to Stoke Racial Tensions in US*, „New York Times. International Edition", 12 III 2020, s. 1, 5.

Barron J., *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents*, New York 1974.

Bartles Ch.K., McDermott R., *Russia's Military Operation in Crimea. Road – Testing Rapid Reaction Capabilities*, „Problems of Post-Communism", 2014, nr 61, s. 46–63.

Bartnik A., *Koniec przywilejów. Nowa fala emigracji kubańskiej do Stanów Zjednoczonych*, „Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny", 2017, nr 2, s. 57–71.

Bartusis M.C., *The Late Byzantine Army. Arms and Society 1204–1453*, Philadelphia 1992.

Batrouney T., *Orthodoxy in Australia: Current and Future Perspectives*, w: *The Orthodox Christian World*, red. A. Casiday, New York 2012, s. 179–187.

Bączkowski W., *Rosja wczoraj i dziś. Studium historyczno-polityczne*, Jerozolima 1946.

Bączkowski W., *Russian Colonialism: the Tsarist and Soviet Empires*, New York 1958.

Bączkowski W., *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu", 1938, nr 4, s. 1–18.

Bączkowski W., *Uwagi o istocie siły rosyjskiej*, w: *O wschodnich problemach Polski. Wybór pism*, red. J. Kloczkowski, P. Kowal, Kraków 2000, s. 112–133.

Bebler A., *Freezing a Conflict: The Russian–Ukrainian Struggle over Crimea*, „Israel Journal of Foreign Affairs", 2014, nr 8, s. 63–73.

Belopolsky H., *Russia and the Challengers Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era*, London–New York 2009.

Ben Moussa M., *From Arab Street to Social Movements: Re-theorizing Collective Action and the Role of Social Media in the Arab Spring*, „Westminster Papers", 2013, nr 9, s. 47–71.

Berland O, *Nasonov and the Comintern's American Negro Program*, „Science and Society", 2001, t. 65, nr 2, s. 226–228.

http://rcin.org.pl

Berland O., *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question" in America: 1919–1931: Part One*, „Science and Society", 1999/2000, t. 63, nr 4, s. 411–432.
Berland O., *The Emergence of the Communist Perspective on the „Negro Question" in America: 1919–1931: Part Two*, „Science and Society", 2000, t. 64, nr 2, s. 194–217.
Bērziņš J., *Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy*, Riga 2014.
Beskid J., *Vojna novej generácie realizovaná na Kryme*, w: *Národná a medzinárodná bezpečnost' 2014: 5. Medzinárodná vedecká konferencia. Zborník vedeckých a odborných prác*, red. B. Ďurkech, Liptovský Mikuláš 2014, s. 24–33.
Bielska B., *Potencjał zmiany. Rezultaty działania ruchu społecznego na przykładzie aktywizmu LGBT* w Polsce*, Toruń 2018.
Biersack J., O'Lear Sh., *The Geopolitics of Russia's Annexation of Crimea: Narratives, Identity, Silences, and Energy*, „Eurasian Geography and Economics", 2014, nr 55, s. 247–269.
Birkenmeyer J.W., *The Development of Komnenian Army 1081–1180*, Leiden–Boston–Köln 2002.
Bittman L., *The KGB and Soviet Disinformation. A Insider's View*, Washington 1985.
Blaker J.R., *Transforming Military Force: The Legacy of Arthur Cebrowski and Network Centric Warfare*, London 2007.
Blandy Ch., *Provocation, Deception, Entrapment: The Russo-Georgian Five Day War*, Shrivenham 2009.
Blank S.J., *Class War on a Global Scale: The Leninist Culture of Political Conflict*, w: *Conflict, Culture, and History: Regional Dimensions*, red. S.J. Blank, L.E. Grinter, K.P. Magyar, L.B. Ware, B.E. Weathers, Alabama 1993, s. 1–51.
Blank S.J., *Russian Information Warfare as Domestic Counterinsurgency*, „American Foreign Policy Interests", 2013, t. 35, nr 1, s. 21–44.
Bogusławski von A., *Der kleine Krieg und seine Bedeutung für die Gegenwart*, Berlin 1881.
Bousquet A., *Chaoplexic Warfare or the Future of Military Organization*, „International Affairs", 2008, nr 84, s. 915–929.
Bousquet A., *The Scientific Way of Warfare: Order and Chaos on the Battlefields of Modernity*, New York 2009.
Brannon R., *Russian Civil-Military Relations*, Ashgate 2009.
Brezeanu S., *A Byzantine Model for Political and State Structure in Southeastern Europe between the Thirteenth and Fifteenth Centuries*, w: *Studies on Science and Culture. Politics and Culture in Southeastern Europe*, red. R. Theodorescu, L.C. Barrows, Bucarest 2001, s. 63–93.
Brose R., *Cyberwar, Netwar, and the Future of Cyberdefense*, w: *7th International Conference on Cyber Conflict: Architectures in Cyberspace*, red. M. Maybaum, A.M. Osula, L. Lindström, Tallin 2015, s. 25–38.
Browder E., *Communism in the United States*, New York 1935.
Browder E., *What is Communism?*, New York 1936.
Brubaker L., Haldon J.F., *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 600–800: A History*, Cambridge 2012.
Bruusgaard Ven K., *Crimea and Russia's Strategic Overhaul*, „Parameters", 2014, t. 44, nr 2, s. 81–90.
Brzeziński Z., *Wielka Szachownica: główne cele polityki amerykańskiej*, tłum. T. Wyżyński, Warszawa 1998.
Bukovsky V., *Judgment in Moscow. Soviet Crimes and Western Complicity*, London 2019.
Buss A.E., *The Russian Orthodox Tradition and Modernity*, Leiden–Boston 2003.
C.I. Resolution on Negro Question in U.S., „Communist", 1930, t. 9, nr 1, s. 48–55.
Cameron A., *The Byzantines*, London–New York 2006.
Campen A., *First Information War: The Story of Communications, Computers and Intelligence Systems in the Persian Gulf War*, Arlington 1992.
Carbado D.W., Rock P., *What Exposes African American to Police Violence?*, „Harvard Civil Rights-Civil Liberties Law Review", 2016, nr 51, s. 159–187.

http://rcin.org.pl

Carile A., *Byzantine Political Ideology and the Rus' in the Tenth–Twelfth Centuries*, „Harvard Ukrainian Studies", 1988/1989, nr 12/13, s. 400–413.
Carr J., *Inside Cyber Warfare*, Beijing–Cambridge–Farnham–Köln–Sebastopol–Tokyo 2012.
Castells M., *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age*, Cambridge 2012.
Cebrowski A., Garstka J., *Network Centric Warfare: Its Origin and Future*, „US Naval Institute Proceedings Magazine", 1998, t. 124, nr 1, s. 28–35.
Chaney C., Robertson R.V., *Racism and Police Brutality in America*, „Journal of African American Studies", 2013, t. 17, nr 4, s. 480–505.
Chaplin V., *Orthodoxy and the Societal Ideal*, w: *Burden or Blessing: Russian Orthodoxy and the Construction of Civil Society and Democracy*, red. C. Marsh, Boston 2004, s. 31–36.
Charanis P., *The Transfer of Population as a Policy in the Byzantine Empire*, w: *Studies on the Demography of the Byzantine Empire. Collected Studies with a Preface by Speros Vryonis Jr.*, red. P. Charanis, London 1972, s. 147–148.
Charen M., *Useful Idiots: How Liberals Got It Wrong in the Cold War and Still Blame America First*, Lahnam 2003.
Chekinov S.G., Bogdanov S.A., *The Nature and Content of a New Generation War*, „Military Thought", 2013, nr 4, s. 12–23.
Chojnicka K., *Narodziny rosyjskiej doktryny państwowej. Zoe Paleolog – Między Bizancjum, Rzymem a Moskwą*, Kraków 2001.
Chotikul D., *The Soviet Theory of Reflexive Control in Historical and Psychocultural Perspective: A Preliminary Study*, Monterey 1986.
CIA's Analysis of the Soviet Union 1947–1991. A Documentary Collection, red. G.K. Haines, R.E. Legget, Washington 2001.
Cimbala S.J., *Sun Tzu and Salami Tactics? Vladimir Putin and Military Persuasion in Ukraine, 21 February–18 March 2014*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 359–379.
Cohen A., *Ideology and Soft Power in Contemporary Russia*, w: *Perspectives on Russian Foreign Policy*, red. S.J. Blank, Carlisle 2012, s. 195–215.
Colaiaco J.A., *Martin Luther King, Jr.: Apostle of Militant Nonviolence*, London 1993.
Cospito G., *Egemonia/egemonico nei "Quaderni del carcere" (e prima)*, „International Gramsci Journal", 2016, nr 2, s. 49–88.
Cox R.W., *Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method*, „Millennium. Journal of International Studies", 1983, nr 12, s. 162–175.
Creveld van M., *The Culture of War*, New York 2008.
Cuban American National Foundation, *Castro and the Narcotics Connection. Special Report*, Washington 1983.
Czachor R., *Współczesna geopolityka rosyjska. Koncepcja Wadima Cymburskiego*, „Wrocławski Przegląd Międzynarodowy", 2010, nr 1, s. 39–51.
Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007.
Czekam na Iwana Groźnego – rozmowa z Aleksandrem Duginem. Rozmowę przeprowadził Grzegorz Górny, „Fronda", 1998, nr 11–12, s. 130–146.
Czuperski M., Herbst J., Higgins E., Polyakova A., Wilson D., *Hiding in Plain Sight. Putin's War in Ukraine*, Washington 2015.
Dagron G., *Minorités ethniques et religieuses dans l'Orient Byzantin à la fin du Xe et aux XIe siècle: l'immigration syrienne*, „Travaux et Mèmoire", 1976, nr 6, s. 177–216.
Dahl R.A., *The American Oppositions: Affirmation and Denial*, w: *Political Opposition in Western Democracies*, New Haven–London 1969, s. 34–62.
Danek A., *Przestrzeń jako ciało: archetyp geografii sakralnej*, w: *Przestrzeń i polityka. Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, red. L. Sykulski, Częstochowa 2013, s. 33–45.
Danver S.L., *Revolts, Protests, Demonstrations, and Rebellions in American History. An Encyclopedia*, t. 3, Santa Barbara–Denver–Oxford 2011.

http://rcin.org.pl

Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, Warszawa 2014.
Darczewska J., *Diabeł tkwi w szczegółach. Wojna informacyjna w świetle doktryny wojennej Rosji*, Warszawa 2015.
Darczewska J., *Federalna Służba Bezpieczeństwa w zwierciadle rosyjskiego dowcipu siecio-wego*, Warszawa 2014.
Darczewska J., *The Information War on Ukraine. New Challenges*, „Cicero Foundation Great Debate Papers", 2014, nr 14/08, s. 1–19.
Darczewska J., Żochowski P., *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy*, Warszawa 2017.
DeNio Stephens H., *The Occult in Russia Today*, w: *The Occult in Russian and Soviet Culture*, red. B.G. Rosenthal, New York 1997, s. 357–379.
Denisentsev S., *The Soviet Inheritance of Ukrainian Armed Forces*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 25–57.
DiResta R. *et al.*, *The Tactics & Tropes of the Internet Research Agency*, Washington 2018.
Disrupting Improvised Explosive Device Terror Campaigns: Basic Research Opportunities. A Workshop Report, Washington 2008.
Dobieszewski J., *Nikołaj Fiodorow – ekscesy zmartwychwstania*, w: *Wokół Szestowa i Fiodorowa*, red. J. Dobieszewski, Warszawa 2007 (Almanach myśli rosyjskiej, t. 4), s. 71–84.
Dobrzańska B., Sitek M., *Mini leksykon dyplomatyczny*, Józefów 2011.
Domosławski A., *Ameryka zbuntowana. Siedemnaście dialogów o ciemnych stronach impe-rium wolności*, Warszawa 2007.
Douglas J.D., *Soviet Military Strategy in Europe*, New York 1980.
Drocourt N., *Passing on Political Information between Major Powers: The Key Role of Ambassadors between Byzantium and some of its Neighbours*, „Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean", 2012, t. 24, nr 1, s. 91–112.
Duany J., *Cuban Communities in the United States: Migration Waves, Settlement Patterns and Socioeconomic Diversity*, „Pouvoirs dans la Caraïbe", 1999, nr 11, s. 69–103.
Duda M., *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Olsztyn 2016.
Dugin A.G., *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, London 2014.
Dugin A.G., *Putin vs Putin: Vladimir Putin Viewed from the Right*, London 2014.
Dugin A.G., *The Multipolar World and the Postmodern*, „Journal of Eurasian Affairs", 2013, nr 1, s. 8–13.
Duncan P.J.S., *Russian Messianism: Third Rome, Revolution, Communism and After*, London–New York 2002.
Dunlop J.B., *Aleksandr Dugin's „Neo-Eurasian" Textbook and Dmitrii Trenin's Ambivalent Response*, „Harvard Ukrainian Studies", 2001, nr 25, s. 91–127.
Dvornik F., *Byzantine Political Ideas in Kievan Russia*, „Dumbarton Oaks Papers", 1956, nr9/10, s. 73–121.
Eberhardt P., *Koncepcja granicy między cywilizacją zachodniego chrześcijaństwa a bizantyń-ską na kontynencie europejskim*, „Przegląd Geograficzny", 2004, t. 76, nr 2, s. 169–188.
Eberhardt P., *Koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina*, „Przegląd Geograficzny", 2010, t. 82, nr 2, s. 221–240.
Eberhardt P., *Prekursorzy i twórcy rosyjskiej geopolityki*, „Przegląd Geograficzny", 2006, t. 78, nr 4, s. 455–472.
Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri edidit C.E. Zachariae von Lingenthal, Lipsiae 1852.
El Ghamari M., *Prawo do samostanowienia a kurdyjskie ruchy narodowościowe i ich status na arenie międzynarodowej*, „Przegląd Politologiczny", 2016, nr 4, s. 59–76.
Escalante F., *The Secret War: CIA Covert Operations Against Cuba 1959–1962*, Melbourne 1995.
Estonian Internal Security Service. Annual Review 2012, red. H. Puusepp, Tallin 2013.
Estonian Internal Security Service. Annual Review 2013, red. H. Puusepp, Tallin 2014.

http://rcin.org.pl

Estonian Internal Security Service. Annual Review 2014, red. H. Puusepp, Tallin 2015.
Estonian Internal Security Service. Annual Review 2020–2021, red. J. Klemm, Tallin 2021.
Farago L., Gittler L.F., *German Psychological Warfare. Survey and Bibliography*, New York 1941.
Finckenauer J.O., Waring E.J., *Russian Mafia in America: Immigration, Culture, and Crime*, Boston 1998.
Fiodorow N., *Filozofia wspólnego czynu (Fragmenty Kantowskie)*, przeł. B. Szulęcka i P. Kosiorek, w: *Wokół Szestowa i Fiodorowa*, red. J. Dobieszewski, Warszawa 2007 (Almanach myśli rosyjskiej, t. 4), s. 197–238.
Fiodorow N., *Filozofia wspólnego czynu (Fragmenty Nietzscheańskie)*, przeł. A. Sawicki, w: *Wokół Szestowa i Fiodorowa*, red. J. Dobieszewski, Warszawa 2007 (Almanach myśli rosyjskiej, t. 4), s. 239–306.
FitzGerald M.C., *Advanced Conventional Munitions and Moscow's Defensive Force Posture*, „Defense Analysis", 1990, nr 6, s. 167–191.
FitzGerald M.C., *Marshal Ogarkov and the New Revolution in Soviet Military Affairs*, Alexandria 2003, s. 6–12.
FitzGerald M.C., *Soviet Views on Future War: The Impact of New Technologies*, „Defense Analysis", 1991, nr 7, s. 171–208.
FitzGerald T.E., *Orthodoxy in the United States of America*, w: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, red. J.A. McGuckin, Chichester 2011, s. 609–618.
Flint C., *Introduction to Geopolitics*, New York 2006.
Ford J.W., *The Negro and the Democratic Front*, New York 1938.
Foster W.Z., *Toward Soviet America*, New York 1932.
Foxall A., *Putin's Useful Idiots: Britain's Left, Right and Russia*, „Policy Paper", 2016, nr 10, s. 2–16.
Franke U., *War by Non-Military Means. Understanding Russian Information Warfare*, Stockholm 2015.
Freedman L., *Ukraine and the Art of Limited War*, „Survival: Global Politics and Strategy", 2014–2015, nr 56, s. 7–38.
Fridman O., *Russian „Hybrid Warfare": Resurgence and Politicization*, Oxford 2018.
Frötschner R., *Heilige Rus' – Neues Israel – Drittes Rom. Die Verehrung der Gottesmutterikone von Tichvin als Element der politischen Mythologie des Moskauer Reiches unter Großfürst Vasilij III. und Zar Ivan IV*, „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", 2004, t. 52, nr 2, s. 188–234.
Fryc M., *Polska strategia obronności wobec zagrożenia militarnego z elementami „wojny hybrydowej"*, „Bezpieczeństwo Narodowe", 2015, nr 33, s. 61–79.
Galeotti M., *'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't*, w: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, red. R. Sakwa, A. Pikulicka-Wilczewska, Bristol 2015, s. 156–165.
Galeotti M., *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*, London 2019.
Galeotti M., Shumate J., *Russian Security and Paramilitary Forces since 1991*, London 2013.
Gareev M.A., *If War Comes Tomorrow? The Contours of Future Armed Conflict*, London 1998.
Garrard J., Garrard C., *Russian Orthodoxy Resurgent: Faith and Power in the New Russia* Oxford 2008.
Gaufman E., *Memory, Media, and Securitization: Russian Media Framing of the Ukrainian Crisis*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society", 2015, nr 1, s. 141–175.
Gavra D.P., Savitskaya A.S., *Mass Media in Interstate Conflicts: Typological Model 'Peace–conflict Journalism Multidimensional Approach'*, „Russian Journal of Communication", 2011, nr 4, s. 251–266.
Gerovitch S., *From Newspeak to Cyberspeak. A History of Soviet Cybernetics*, Cambridge 2002.
Gieseke J., *Mielke, Erich*, w: *Das MfS-Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR*, red. R. Engelmann *et al.*, Berlin 2016, s. 230–232.

http://rcin.org.pl

Gillespie P.G., *Weapons of Choice: The Development of Precision Guided Munitions*, Alabama 2006.
Glantz D.M., *Soviet Military Intelligence in War*, New York 1990.
Glantz D.M., *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, New York 1991.
Glanzer P.L., Klucharev G., *Russian Orthodoxy, the Russian Ministry of Education, and Post-Communist Moral Education*, w: *Burden or Blessing: Russian Orthodoxy and the Construction of Civil Society and Democracy*, red. C. Marsh, Boston 2004, s. 53–60.
Goble P.A., *Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia*, w: *The Guns of August 2008: Russia' War in Georgia*, red. S.E. Cornell, S. Frederick Starr, New York–London 2009, s. 181–196.
Godson R., Schultz R.H., *'Active Measures' in Soviet Strategy*, w: *Soviet Foreign Policy in a Changing World*, red. R.F. Laird, E.P. Hoffman, New York 1986, s. 207–219.
Godson R., Schultz R.H., *Dezinformatsia. Active Measures in Soviet Strategy*, New York 1984.
Golitsyn A., *New Lies for Old. The Communist Strategy of Deception and Disinformation*, New York 1984.
Gordon J.S., *Intelligence and Psychological Operations*, w: *Psychological Operations. Principles and Case Studies*, red. F.L. Goldstein, B.F. Findley, Alabama 1996, s. 203–211.
Grabowski T.W., *Rosyjska siła. Siły Zbrojne i główne problemy polityki obronnej Federacji Rosyjskiej w latach 1991–2010*, Częstochowa 2011.
Gray P.W., *Leaderless Resistance, Networked Organization, and Ideological Hegemony*, „Terrorism and Political Violence", 2013, nr 25, s. 655– 671.
Greenhill K.M., *Asymmetric Advantage-Weaponizing People as Non-Military Instruments of Cross-Domain Coercion*, w: *Cross-Domain Deterrence: Strategy in an Era of Complexity*, red. E. Gartzke, J. Lindsay, Oxford 2019, s. 259–289.
Greenhill K.M., *Migration as a Coercive Weapon: New Evidence from the Middle East*, w: *Coercion: The Power to Hurt in International Politics*, red. K.M. Greenhill, P. Krause, Oxford 2018, s. 204–228.
Greenhill K.M., *Migration as a Weapon in Theory and in Practice*, „Military Review", 2016, t. 96, nr 6, s. 23–36.
Greenhill K.M., *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars", 2008, t. 10, nr 1, s. 6–21.
Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration. Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy*, London 2010.
Greenhill K.M., *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement as an Instrument of Coercion*, „Strategic Insights", 2010, t. 9, nr 1, s. 116–159.
Grossouvre H., *Paris-Berlin-Moscou: La voie de l'indèpendance et de la Pax*, Paris 2002.
Gruszczak A., *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, red. W. Sokała, B. Zapała, Warszawa 2011, s. 9–17.
Gurevich A., *Why am I not a Byzantinist?*, „Dumbarton Oaks Papers", 1992, nr 46, s. 89–96.
Gustafson K.C., *Echo of Empires: Russia's Inheritance of Byzantine Security Culture*, „Journal of Slavic Military Studies", 2010, t. 23, nr 4, s. 574–576.
Gustafson K.C., *Protecting the New Rome: Byzantine Influences on Russian Intelligence*, w: *Intelligence Elsewhere: Spies and Espionage Outside the Anglosphere*, red. P.H.J. Davies, K.C. Gustafson, Georgetown 2013, s. 67–89.
Haldon J.F., *Blood and Ink: Some Observations on Byzantine Attitudes Towards Warfare and Diplomacy*, w: *Byzantine Diplomacy, Papers from the Twenty-Fourth Spring Symposium of Byzantine Studies. Cambridge, March 1990*, red. J. Shepard, S. Franklin, Aldershot 1992, s. 281–295.
Haldon J.F., *Byzantium in the 7th Century: The Transformation of a Culture*, New York 1990.
Haldon J.F., *Warfare, State and Society in the Byzantine Word, 565–1204*, London 1999.

http://rcin.org.pl

Hardt M., Negri A., *Empire*, Cambridge–London 2000.
Hassan Kakar M., *Afghanistan. The Soviet Invasion and the Afghan Response, 1979–1982*, Berkeley 1995.
Hathaway C.A., *On the Use of "Transmission Belts" in Our Struggle for the Masses*, „Communist", 1931, t. 10, nr 5, s. 409–423.
Hawk K.D., Villella R., Leyva De Varona A., Cifers K., *Florida and the Mariel Boatlift of 1980: The First Twenty Days*, Tuscaloosa 2014.
Haywood H., *Black Bolshevik. Autobiography of an Afro-American Communist*, Chicago 1978.
Haywood H., *Negro Liberation*, New York 1948.
Hellman F.S., *Nazi Fifth Column Activities: A List of References*, Washington 1943.
Herpen van M., *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*, London 2014.
Herpen van M., *Putinism: The Slow Rise of a Radical Right Regime in Russia*, London 2013.
Herspring D.R., *Nikolay Ogarkov and the Scientific–Technical Revolution in Soviet Military Affairs*, „Comparative Strategy", 1987, nr 6, s. 29–59.
Hoffman F.G., *Conflicts in the 21th Century: The Rise of Hybrid Wars*, Virginia 2007.
Hoffman F.G., *Hybrid Warfare and Challenges*, „Joint Force Quarterly", 2009, nr 52, s. 34–39.
Holt R.T., van de Velde R.W., *Psychological Operations and American Foreign Policy*, Chicago 1960.
Hoover J.E., *The Masters of Deceit. The Story of Communism in America and How to Fight It*, New York 1958.
Howard P.N., Ganesh B., Loitsiou D., *The IRA and Political Polarization in the United States*, Oxford 2018.
Hurwitz R., *A New Normal? The Cultivation of Global Norms as Part of a Cyber Security Strategy*, w: *Conflict and Cooperation in Cyberspace. The Challenge to National Security*, red. P.A. Yannakogeorgos, A.B. Lowther, New York 2014, s. 233–265.
Hybrid Conflicts And Information Warfare: New Labels, Old Politics, red. O. Fridman, V. Kabernik, J.C. Pearce, Boulder 2019.
Hybrid Warfare. Briefing to the Subcommittee on Terrorism, Unconventional Threats and Capabilities, Committee of Armed Services, House of Representatives, GAO Report 10–1036 R, September 10, 2010, w: *Terrorism. Commentary of Security Documents. Volume 127: The Changing Nature of War*, red. K.E. Boon, A. Huq, D.C. Lovelace, Oxford 2012, s. 37–55.
Hyndle-Hussein J., *Państwa bałtyckie wobec konfliktu na Ukrainie*, „Komentarze OSW", 2015, nr 158, s. 1–8.
Iceland J., *A Portrait of America: The Demographic Perspective*, Oakland 2014.
Ingram A., *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-Fascism in Post-Soviet Russia*, „Political Geography", 2001, t. 20, nr 8, s. 1029–1051.
Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States. Appendix Part IX (Communist Front Organizations). Fourth Section, United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities, Washington 1944.
Ionov M.D., *On Reflexive Control of the Enemy in Combat*, „Military Thought", 1995, nr 1, s. 46–50.
Isakova I., *Russian Governance in the Twenty-First Century. Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London–New York 2005.
Islamist Extremism in Chechnya. A Threat to the U.S. Homeland? Joint Hearing before the Subcommittee on Europe, Eurasia and Emerging Threats and the Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation and Trade of the Committee of Foreign Affairs House of Representatives, One Hundred Thirteenth Congress. First Session, April 26, 2013, Washington 2013.
Jack A., *Inside Putin's Russia: Can There Be Reform Without Democracy?*, Oxford 2005.
Jamieson K.H, *Cyberwar. How Russian Hackers and Trolls Helped Elect a President*, Oxford 2018.
Jaskowski A., *Komintern a przyszła wojna*, „Wschód–Orient. Kwartalnik poświęcony sprawom Wschodu", 1939, nr 1, s. 28–41.

http://rcin.org.pl

Jasper S., *Russian Cyber Operations: Coding the Boundaries of Conflict*, Washington 2020.
Jeangène Vilmer J.-B. *et al.*, *Les Manipulations de l'information: un défi pour nos démocraties*, Paris 2018.
Jeffreys E.M., Pryor J., *The Age of the ΔΡΟΜΩΝ. The Byzantine Navy ca 500–1204*, Leiden 2006.
Jones M.A., *Historia USA*, tłum. P. Skurowski, P. Ostaszewski, Gdańsk 2002.
Jonsson O., Seely R., *Russian Full–Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine*, „Journal of Slavic Military Studies", 2015, nr 28, s. 1–22.
Jordan N., *Strategy and Scapegoatism: Reflections on the French National Catastrophe*, w: *The French Defeat of 1940: Reassessments*, red. J. Blatt, London 1998, s. 13–39.
Kaczmarek F., *Unia Europejska wobec Światowego Szczytu Humanitarnego*, „Rocznik Integracji Europejskiej", 2016, nr 10, s. 413–428.
Kaegi W.E., *Sklerosis and Flexibility*, „Byzantinische Forschungen", 1993, nr 19, s. 87–105.
Kaehne A., *Political and Social Thought in Post-Communist Russia, London*, New York 2007.
Kalugin O., *Spymaster. My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage Against the West*, New York 2009.
Kapiszewski A., *Asymilacja i konflikt. Z problematyki stosunków etnicznych w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa–Kraków 1984.
Kaplan J., *Encyclopedia of White Power: A Sourcebook on the Radical Racist Right*, Walnut Creek–Lahnam–New York–Oxford 2000.
Kater M.H., *Das "Ahnenerbe" der SS 1935–1945: Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches, Studien zur Zeitgeschichte*, Stuttgartt 1974.
Kaufmann E.P., *The Rise and Fall of Anglo-America*, Boston 2004.
Kazhdan A., *Continuity and Discontinuity in Byzantine Culture*, „Byzantion", 1982, nr 52, s. 429–478.
Kazhdan A., *Oikumene*, w: *The Oxford Dictionary of Byzantium*, red. A. Kazhdan, vil. 1, Oxford 1991.
Kazimierczak J., *Teoria gier w cybernetyce*, Warszawa 1973.
Keegan J., *Historia wojen*, tłum. G. Woźniak, Warszawa 1998.
Kędzierski M.A., *Zastosowanie rozwinięcia teorii układów samodzielnych na potrzeby typowania przywództwa organizacji przestępczej-analiza psychocybernetyczna*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, nr 9, s. 128–144.
Kirschenmann P.P., *Information and Reflection. On Some Problems of Cybernetics and How Contemporary Dialectical Materialism Copes with Them*, New York 1970.
Kishkovsky L., *Patriarch Tikhon: A Vision of Orthodox Mission in the New World*, w: *The Legacy of St. Vladimir: Byzantium, Russia, America. Papers Presented at a Symposium Commemorating the 15th Anniversary of St. Vladimir Theological Seminary, Crestwood, New York September 27–October 1 1988*, red. J. Breck, J. Meyendorff, E. Silk, New York 1990, s. 267–275.
Klehr H., Haynes J.E, Firsov F.I., *The Secret World of American Communism*, New Heaven–London 1995.
Klehr H., Tompson W., *Self-determination in the Black Belt: Origins of a Communist Policy*, „Labor History", 1989, t. 30, nr 3, s. 354–366.
Klein H.S., *A Population History of the United States*, Cambridge 2004.
Klepatskii L.N., *The New Russia and the New World Order*, w: *Russia Between East and West. Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*, red. G. Gorodetsky, London 2003, s. 2–11.
Knox Z., *Russian Society and the Orthodox Church. Religion in Russia after Communism*, New York 2005.
Koblentz G.D., *Chemical-Weapon Use in Syria: Atrocities, Attribution, and Accountability*, „Nonproliferation Review", 2020, nr 1, s. 1–24.

http://rcin.org.pl

Koder J., *Aspekte der thalassokratia der Byzantiner in der Ägäis*, w: *Griechenland und das Meer. Beiträge eines Symposion in Frankfurt im Dezember 1996*, red. E. Chrysos *et al.*, Mannheim 1999, s. 101–111.
Koder J., *Byzanz, der Mittelmeerraum und Europa. Okumenische Ideologie und Militärische Realpolitik*, w: *Krieg und Akkulturation*, red. T. Kolnberger, I. Steffelbauer, G. Weigl, Wien 2004, s. 17–35.
Koder J., *Der Lebensraum der Byzantiner. Historisch-Geographischer Abriss ihres mittelalterlichen Staates im östlischen Mittelmeerraum*, Wien 2001.
Korkuć M., *Związek Sowiecki czy Radziecki? Sowiety czy rady? Uwagi na temat terminologii opisującej porewolucyjne państwo bolszewików*, „Arcana", 2014, nr 120, s. 125–151.
Kornat M., *Bolszewizm, totalitaryzm, rewolucja, Rosja: początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*, Kraków 2003.
Kornat M., *Program czy improwizacja? Idee polityki zagranicznej państwa sowieckiego*, „Dzieje Najnowsze", 2017, t. 49, nr 4, s. 97–112.
Kosmarskaya N., *Russia and Post-Soviet "Russian Diaspora": Contrasting Visions, Conflicting Projects*, „Nationalism and Ethnic Politics", 2011, nr 17, s. 54–74.
Kossecki J., *Cybernetyka społeczna*, Warszawa 1981.
Kossecki J., *Elementy nowoczesnej wiedzy o sterowaniu ludźmi. Socjotechnika, Socjocybernetyka, Psychocybernetyka. Skrypt dla oficerów Policji*, Kielce 2001.
Kostianowska D., *Polska w tekstach Aleksandra Dugina i jego zwolenników*, „Przegląd Dyplomatyczny", 2001, t. 1, nr 4, s. 159–170.
Kot-Majewska K., *Działania humanitarne na rzecz uchodźców i osób wewnętrznie przesiedlonych – kwestie prawno-instytucjonalne oraz praktyka*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, Warszawa 2016, s. 205–226.
Kotonen T., *The Soldiers of Odin Finland. From a Local Movement to an International Franchise*, w: *Vigilantism against Migrants and Minorities*, red. T. Bjørgo, M. Mareš, London 2019, s. 241–257.
Koura J., Waters R.A., *'Africanos' versus 'Africanitos': The Soviet-Czechoslovak Competition to Protect the Cuban Revolution*, „International History Review", 2021, nr 43, s. 72–89.
Koutrakou N., *Diplomacy and Espionage: Their Role in Byzantine Foreign Relations 8th–10th Centuries*, „Graeco-Arabica", 1995, nr 6, s. 125–144.
Kozłowski A., *Cyberwojownicy Kremla*, w: *Formatowanie Ukrainy. Antologia publikacji portalu „Geopolityka.org". t. 1: W cieniu EuroMajdanu (21 XI 2013 – 27 VI 2014)*, red. M. Domagała, R. Potocki, Warszawa 2015, s. 311–319.
Kraj K., *Badania naukowe nad służbami specjalnymi*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa", 2020, nr 8, s. 171–185.
Kraj K., *Rosyjska wspólnota organów bezpieczeństwa*, Kraków–Wrocław 2017.
Kraj K., *Rosyjski wywiad wojskowy*, „Secretum. Służby Specjalne, Bezpieczeństwo, Informacja", 2015, nr 1, s. 77–95.
Kraj K., *Ukraina i мятежевойна*, „E-Terroryzm", 2014, nr 7, s. 11–22.
Kramer X.H., Kaiser T.B., Schmidt S.E., Davidson J.E., Lefebvre V.A., *From Prediction to Reflexive Control*, „Reflexive Process and Control. International Interdisciplinary Scientific and Practical Journal", 2003, nr 2, s. 86–103.
Kudors A., *„Russian World" – Russia's Soft Power Approach to Compatriots Policy*, „Russian Analytical Digest", 2010, nr 87, s. 2–5.
Kyriakidis S., *Late Byzantine Warfare 1204–1453*, Leiden–Boston 2011.
Laats A., *The Concept of the Third Rome and its Political Implications*, w: *Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges*, red. A. Kilp, A. Saumets, Tartu 2009, s. 98–113.
Lachman G., *Dark Star Rising: Magick and Power in the Age of Trump*, New York 2018.
Laruelle M., *Aleksandr Dugin: A Russian Version of the European Radical Right?*, Washington 2009.

http://rcin.org.pl

Laruelle M., *Alexandre Dugin: esquisse d'un eurasisme d'extrême–droite en Russie post-soviétique*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest", 2001, nr 32, s. 85–103.
Laruelle M., *Dangerous Liaisons: Eurasianism, The European Far Right, and Putin's Russia*, w: *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe – Russia Relationship*, red. M. Laruelle, London 2015, s. 1–33.
Laruelle M., *In the Name of the Nation. Nationalism and Politics in Contemporary Russia*, New York 2009.
Laruelle M., *Inside and Around the Kremlin's Black Box: The New Nationalist Think Tanks in Russia*, Stockholm 2009
Laruelle M., *Russia's Bedfellowing Policy and the European Far Right*, „Russian Analytical Digest", 2015, nr 167, s. 2–5.
Laruelle M., *The Izborsky Club, or the New Conservative Avant-Garde in Russia*, „Russian Review", 2016, nr 75, s. 626–644.
Laruelle M., *The Orient in Russian Thought at the Turn of the Century*, w: *Russia between East and West. Scholarly Debates on Eurasianism*, red. D. Shlapentokh, Leiden–New York 2007, s. 9–39.
Larzelere A., *Castro's Ploy-America's Dilemma: The 1980 Cuban Boatlift*, Washington 1988.
Lasica D.T., *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*, Fort Leavenworth 2009.
Laskowska K., *Rosyjskojęzyczna przestępczość zorganizowana. Studium kryminologiczne*, Białystok 2006.
Lasswell H.D., Blumenstock D., *World Revolutionary Propaganda. A Chicago Study*, New York–London 1939.
Lasswell H.D., Lerner D., de Sola Pool I., *The Comparative Study of Symbols. An Introduction*, Stanford 1952.
Latner T.A., *Cuban Revolution in America: Havana and the Making of a United States Left, 1968–1992*, Chapel Hill 2018.
Laug Ch., *Prominente Vertreter rechten Denkens in Russland*, „Russian Analytical Digest", 2013, nr 256, s. 6–9.
Lavrov A., Nikolsky A., *Neglect and Rot: Degradation of Ukraine's Military in the Interim Period*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 57–74.
Lavrov A., *Russian Again: The Military Operation for Crimea*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 157–187.
Lefebvre V.A., *Algebra of Conscience. A Comparative Analysis of Western and Soviet Ethical Systems*, Dordrecht 1982.
Lefebvre V.A., Batchelder W.H., *The Nature of Soviet Mathematical Psychology*, „Journal of Mathematical Psychology", 1981, nr 23, s. 153–183.
Lefebvre V.A., J.D. Farley, *The Torturer's Dilemma: A Theoretical Analysis of the Societal Consequences of Torturing Terrorist Suspects*, „Studies in Conflict and Terrorism", 2007, nr 30, s. 635–646.
Lefebvre V.A., *Reflexive Analysis of Groups*, w: *Computational Methods for Counterterrorism*, red. Sh. Argamon, N. Howard, Berlin 2009, s. 173–210.
Lefebvre V.A., *Second Order Cybernetics in the Soviet Union and the West*, w: *Power, Autonomy, Utopia: New Approaches Toward Complex Systems*, red. R. Trappl, New York–London 1986, s. 123–132.
Lefebvre V.A., *The Fundamental Structure of Human Reflexion*, „Journal of Social and Biological Structures", 1987, nr 10, s. 129–175.
Lehman P.R., *America's Race Matters: Returning the Gifts of Race and Color*, Bloomington 2011.
Levchenko S., *On the Wrong Side. My Life in the KGB*, Washington 1988.
Leweling T., Walters R., *The Evolution of US Military Conceptions of Information Warfare and Information Operations, 1979–2004. An Initial Report*, w: *Proceedings of the 4th European*

http://rcin.org.pl

Conference on Information Warfare and Security. University of Glamorgan, UK 11–12 July 2005, red. B. Hutchinson, Glamorgan 2005, s. 195–203.
Lewis J. *et al.*, *White Supremacist Terror: Modernizing Our Approach to Today's Threat*, Washington 2020.
Liddell Hart B., *The Strategy of Indirect Approach*, New York 1964.
Liedel K., Piasecka P., *Wojna cybernetyczna – wyzwanie XXI wieku*, „Bezpieczeństwo Narodowe", 2011, nr 1, s. 15–28.
Linebarger P.M.A., *Psychological Warfare*, Washington 1948.
Lounghis T., *Die byzantinische Ideologie der 'begrenzten Ökumene' und die römische Frage im ausgehenden 10. Jahrhundert*, „Byzantinoslavica", 1995, nr 56, s. 117–128.
Luce P.A., *Road to Revolution. Communist Guerrilla Warfare in the USA*, San Diego 1967.
Lucente S., Wilson G., *Crossing the Red Line. Social Media and Social Network Analysis for Unconventional Campaign Planning*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools", 2013, nr 26, s. 20–26.
Luttwak E., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, Cambridge–London 2009.
Macała J., *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, red. Z. Lach, J. Wendt, Częstochowa 2010, s. 9–21.
Madejski D., *„Pocałunek mongolskiego księcia". Eurazjatyzm Rosji w myśli Aleksandra Dugina*, „Geopolityka", 2009, nr 1, s. 87–100.
Main S.J., *The 'Brain' of the Russian Army: The Centre for Military-Strategic Research, General Staff (TsVSI GSh), 1985–2000*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 47–62.
Major C., Mölling Ch., *Eine hybride Sicherheitspolitik für Europa. Resilienz, Abschreckung und Verteidigung als Leitmotive*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 31, s. 1–4.
Mäkinen S., *Russian Geopolitical Visions and Argumentation. Parties of Power, Democratic and Communist Opposition on Chechenia and NATO, 1994–2003*, Tampere 2008.
Mania A., *Détente i polityka Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej styczeń 1969 – styczeń 1981*, Kraków 2003.
Manoylo A.V., *Armed Rebellion in Ukraine could be the Last Wake-up call to Russia*, „Sententia. European Journal of Humanities and Social Sciences", 2014, nr 1, s. 51–56.
Mansoor P.R., *Introduction: Hybrid Warfare in History*, w: *Hybrid Warfare. Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, red. W. Murray, P.R. Mansoor, Cambridge 2012, s. 1–18.
Marciniak W., *Przestrzeń jako kategoria dyskursu politycznego w Rosji współczesnej*, Warszawa 2004.
Mastriano D.V., O'Malley D., *Project 1704: A U.S. Army War College Analysis of Russian Strategy in Eastern Europe, an Appropriate U.S. Response, and the Implications for U.S. Landpower*, Carlisle 2015.
Materski W., *Przewrót listopadowy 1917 r. w Rosji a hasło bolszewików prawa narodów do samostanowienia*, „Dzieje Najnowsze", 2017, t. 49, nr 4, s. 7–28.
Matsuzato K., *Cultural Geopolitics and the New Border Regions of Eurasia*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 42–53.
Mattsson P., Eklund N., *Russian Operational Art in the Fifth Century*, „Revista de Ciências Militares", 2013, nr 1, s. 29–47.
McClellan W., *Africans and Black Americans in the Comintern Schools, 1925–1934*, „Te International Journal of African Historical Studies", 1993, t. 26, nr 2, s. 371–390.
McCuen J.J., *Hybrid Wars*, „Military Review. The Professional Journal of the United States Army", 2008, nr 2, s. 107–114.
McCulloh T., Johnson R., *Hybrid Warfare. JSOU Report 13-4*, Florida 2013.
McDermott R., *Brothers Disunited: Russia's Use of Military Power in Ukraine*, Fort Leavenworth 2015.

http://rcin.org.pl

McDermott R., *The Brain of the Russian Army: Futuristic Visions Tethered by the Past*, „Journal of Slavic Military Studies", 2014, nr 27, s. 4–35.
McElrath K., *Prosecution. Unsafe Haven: The United States, the IRA and Political Prisoners*, London 2015.
McGuckin J.A., *Orthodoxy in the Western Europe*, w: *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, red. J.A. McGuckin, Chichester 2011, s. 630–635.
McMeekin S., *The Red Millionaire. A Political Biography of Willi Münzenberg, Moscow's Secret Propaganda Tsar in the West*, London 2003.
McPherson A., *Caribbean Taliban: Cuban American Terrorism in the 1970s*, „Terrorism and Political Violence", 2018, t. 31, nr 2, s. 390–409.
McWhorter L., *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*, Bloomington 2009.
Melanson P.H., *The Martin Luther King Assassination. New Revelations on the Conspiracy and Cover-Up, 1968–1991*, New York 1994.
Mertus J., *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*, London 2004.
Mess B., *The Science of the Swastika*, New York 2008.
Meyendorff J., Baynes N.H., *The Byzantine Inheritance in Russia*, w: *Byzantium. An Introduction to East Roman Civilizations*, red. N.H. Baynes, H.S.L.B. Moss, Oxford 1948, s. 369–392.
Meyendorff J., *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes*, New York 1979.
Meyendorff J., *Byzantium and the Rise of Russia. A Study of Byzantino-Russian Relations in the Fourteenth Century*, New York 1981.
Meyendorff J., *From Byzantium to Russia. Religious and Cultural Legacy*, „Studia Byzantino-Slavica and Mediaevalia Europensia", 1988, nr 1, s. 105–115.
Meyendorff J., *The Byzantine Legacy in Orthodox Church*, New York 1982.
Meyendorff J., *The Orthodox Church. Its Past and Its Role in the World Today*, New York 1981.
Michael G., *Useful Idiots or Fellow Travelers the Relationship between the American Far Right and Russia*, „Terrorism and Political Violence", 2019, nr 31, s. 64–83.
Milevski L., *Strategy versus Statecraft in Crimea*, „Parameters", 2014, t. 44, nr 3, s. 23–33.
Miller J.A., Pennybacker S.D., *Rosenhaft E., Mother Ada Wright and the International Campaign to Free the Scottsboro Boys, 1931–1934*, „American Historical Review", 2001, nr 106, s. 387–430.
Ministry for Foreign Affairs of Finland. *The Effects of Finland's Possible NATO Membership. An Assessment*, Helsinki 2016.
Mitrokhin N., *Infiltration, Instruction, Invasion: Russia's War in the Donbass*, „Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society", 2015, nr 1, s. 219–249.
Moczulski L., *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2010.
Modin J., *Moja piątka z Cambridge. Philby, Burgess, Maclean, Blunt i Cairncross w oczach ich oficera prowadzącego*, tłum. P. Grzegorzewski, M. Wróbel, Warszawa 2015.
Mucchielli R., *La subversion*, Paris 1976.
Mucha J., *Konflikt i społeczeństwo. Z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, Warszawa 1978.
Mucha J., *Oblicza etniczności. Studia teoretyczne i empiryczne*, Kraków 2005.
Murdock S.H. *et al.*, *Population Change in the United States. Socioeconomic Challenges and Opportunities in the Twenty-First Century*, Heidelberg–New York–London 2015.
Murray H.T., *Changing America and the Changing Image of Scottsboro*, „The Phylon Quarterly", 1977, t. 38, nr 1, s. 82–92.
Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970–1989)*, Kraków 2015.
Najžer B., *The Hybrid Age: International Security in the Era of Hybrid Warfare*, London 2020.
Nikolsky A., *Little, Green and Polite: The Creation of Russian Special Operations Forces*, w: *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine*, red. C. Howard, R. Pukhov, London 2014, s. 124–135.

http://rcin.org.pl

Norberg J., Westerlund F., Franke U., *The Crimea Operation: Implications For Future Russian Military Interventions*, w: *A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*, red. N. Granholm, J. Malminen, G. Persson, Stockholm 2014, s. 41–51.
Novikov D.A., Chkhartishvili A.G., *Reflexion and Control: Mathematical Models*, London 2014.
Nye J.S., *Soft Power: The Means To Success in World Politics*, New York 2004.
Obolensky D., *Byzantium and Russia in the Late Middle Ages*, w: *Europe in the Late Middle Ages*, red. J.R. Hale, J.R.I. Highfield, B. Smalley, London 1965, s. 248–275.
Obolensky D., *Modern Russian Attitudes to Byzantium*, „Jahrbuch der Österreichen Byzantinischen Gesellschaft", 1966, nr 15, s. 61–72.
Obolensky D., *Russia's Byzantine Heritage*, „Oxford Slavonic Papers", 1950, nr 1, s. 37–63.
Obolensky D., *The Byzantine Commonwealth. Eastern Europe, 500–1453*, Oxford 1971.
Open Hearing: Social Media Influence in the 2016 U.S. Election. Hearing before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. One Hundred Fifteenth Congress First Session, Wednesday, November 1, 2017, Washington 2018.
Orttung R.W., *Russia's Use of PR as a Foreign Policy Tool*, „Russian Analytical Digest", 2010, nr 87, s. 7–11.
Ostrovski D., *Muscovy and the Mongols. Cross Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589*, Cambridge 1998.
Paddock A.H., *Psychological Operations, Special Operations, and US Strategy*, w: *Special Operations in US Strategy*, red. F.R. Barnett, B.H. Tovar, R.H. Shultz, Washington 1984, s. 229–252.
Paddock A.H., *US Army Special Warfare. Its Origins. Psychological and Unconventional Warfare, 1941–1952*, Washington 1982.
Paleczny T., *Zróżnicowanie rasowe, etniczne, klasowo-warstwowe i wyznaniowe społeczeństwa amerykańskiego w świetle danych spisowych z 2000 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe", 2004, nr 2, s. 125–143.
Panov P., *Nation–building in Post–Soviet Russia: What Kind of Nationalism is Produced by the Kremlin?*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 85–94.
Papp D.S., *Soviet Unconventional Conflict Policies and Strategies in the Third World*, „The Journal of Conflict Studies", 1988, nr 8, s. 26–59.
Parchomenko W., *The State of Ukraine's Armed Forces and Military Reform*, „Journal of Slavic Military Studies", 2000, nr 13, s. 63–86.
Pawlikowicz L. *Aparat centralny 1. Zarządu Głównego KGB jako instrument realizacji globalnej strategii Kremla 1954–1991*, Warszawa 2013.
Pawlikowicz L., *Organizacja, zadania oraz wybrane problemy funkcjonowania legalnych rezydentur zagranicznych wywiadu KGB w latach 1954–1991*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 134–149.
Pawlikowicz L., *Pion kontrwywiadu zagranicznego I Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (przy Radzie Ministrów) ZSRR w latach 1954–1991 – funkcje, struktury i kadry. Zarys problematyki*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2012, nr 7, s. 193–209.
Peffley M., Hurwitz J., *Justice in America: The Separate Realities of Blacks and Whites*, Cambridge 2010.
Pepper J., *American Negro Problems*, „ Communist", 1928, t. 7, nr 10, s. 628–638.
Perry R., *Race and Racism: The Development of Modern Racism in America*, New York 2007.
Persson G., Vendil Pallin C., *Setting the Scene. The View From Russia*, w: *A Rude Awakening. Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine*, red. N. Granholm, J. Malminen, G. Persson, Stockholm 2014, s. 25–34.
Piasecki E.G., *The History of Special Warfare*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools", 2015, nr 28, s. 8–13.
Pipes R., *A Concise History of the Russian Revolution*, New York 1996.
Pipes R., *Russia under the Bolshevik Regime*, New York 1995.

http://rcin.org.pl

Plater-Zyberk H., *Russia's Contribution as a Partner in the War on Terrorism*, Carlisle 2014.
Pomerantsev P., *Weiss M., The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*, London 2014.
Posern-Zieliński A., *Etniczność. Kategorie. Procesy etniczne*, Poznań 2005.
Posłuszna E., *Terroryzm w czasach globalizacji. Przyczynek do rozważań nad wojnami czwartej generacji*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2016, nr 15, s. 174–187.
Potocki R. *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009.
Potocki R., Miłoszewska D., *Rola* soft power *w środowisku międzynarodowym*, w: *Wymiary bezpieczeństwa na progu XXI wieku. Między teorią a praktyką*, red. A. Zaremba, B. Zapała, Toruń 2010, s. 47–61.
Potocki R., *Wojna sierpniowa*, Warszawa 2009.
Potulski J., *Historyczne uwarunkowania rosyjskiej kultury politycznej*, „Cywilizacja i polityka", 2000, nr 3, s. 239–252.
Potulski J., *Neobizantyzm jako geopolityczna strategia dla współczesnej Rosji*, „Europeistyka", 2006, nr 1, s. 67–82.
Potulski J., *Rosyjskie wyobrażenia geopolityczne – Skandobizancjum*, „Studia Gdańskie", 2009, nr 25, s. 237–244.
Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej: między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką*, Gdańsk 2010.
Pouliot V., *International Security in Practice: The Politics of NATO-Russia Diplomacy*, Cambridge 2010.
Preobrazhensky K., *KGB/FSB's New Trojan Horse: Americans of Russian Descent*, Menlo Park 2009.
Prominent Negroes Condemn Negro Anti-semitism. Quit the 'Liberator', „Jewish Telegraphic Agency Daily News Bulletin", 1967, t. 34, nr 40, s. 3.
Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U.S. National Security. A Minority Staff Report Prepared for the Use of the Committee on Foreign Relations United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, Second Session, Washington 2018.
Rachwał M., *Władza ludu czy elit politycznych? Próba zdefiniowania współczesnej demokracji*, „Przegląd Politologiczny", 2013, nr 1, s. 69–82.
Rachwał M., *Wybory we współczesnym państwie demokratycznym*, w: *Uwarunkowania i mechanizmy partycypacji politycznej*, red. M. Rachwał, Poznań 2017, s. 51–86.
Racial and Ethnic Tensions in American Communities: Poverty, Inequality, and Discrimination. A National Perspective. Executive Summary and Transcript of Hearing before the United States Commission on Civil Rights (Washington, D.C., May 21–22, 1992), Washington 1992.
Rácz A., *Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*, Helsinki 2015.
Reid C., *Reflexive Control in Soviet Military Planning*, w: *Soviet Strategic Deception*, red. B. Dailey, P. Parker, Stanford 1987, s. 293–312.
Reisinger H., Gol'c A., *Russia's Hybrid Warfare. Waging War below the Radar of Traditional Collective Defence*, „Research Paper", 2014, nr 105, s. 5–8.
Renesans Eurazjatyzmu. Rozmowa z Leonidem Sawinem. Rozmawiali P. Sieradzan, L. Sykulski, „Geopolityka", 2011, nr 6, s. 4–7.
Renz B., *Russia's Force Structures and the Study of Civil–Military Relations*, „Journal of Slavic Military Studies", 2005, nr 18, s. 559–585.
Renz B., *The Siloviki in Russian Politics: Political Strategy or a Product of the System?*, „Russian Analytical Digest", 2007, nr 17, s. 2–5.
Renz B., *Traffickers, Terrorists, and a 'New Security Challenge': Russian Counternarcotics Strategy and the Federal Service for the Control of the Drugs Trade*, „Small Wars and Insurgencies", 2011, t. 1, nr 22, s. 55–77.
Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election, t. 1, U.S. Department of Justice. Special Counsel Robert S. Mueller, III, Washington 2019.

http://rcin.org.pl

Resolution on the Negro Question in the United States. Final Text Confirmed by the Political Commision of the E.C.C.I., „Communist", 1931, t. 10, nr 2, s. 153–167.
Rękawek K., *Neither "NATO's Foreign Legion" Nor the "Donbass International Brigades": (Where Are All the) Foreign Fighters in Ukraine?*, „PISM Policy Paper", 2015, nr 6, s. 1–12.
Richelson J., *Sword and Shield. The SovietIntelligence and Security Apparatus*, Cambridge–Massachusetts 1986.
Rid T., *Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare*, New York 2020.
Rodkiewicz W, Rogoża J., *Potiomkinowski konserwatyzm. Ideologiczne narzędzie Kremla*, Warszawa 2015.
Role of Cuba in International Terrorism and Subversion. Intelligence Activities of the DGI. Hearings Before the Senate Subcommittee on Security and Terrorism, United States. Congress. Senate. Committee on the Judiciary. Subcommittee on Security and Terrorism, Washington 1982.
Roman M.L., *Opposing Jim Crow: African Americans and the Soviet Indictment of U.S. Racism, 1928–1937*, Lincoln–London 2012.
Romerstein H., *Disinformation as a KGB Weapon in the Cold War*, „Journal of Intelligence History", 2001, nr 1, s. 54–67.
Romerstein H., Levchenko S., *The KGB Against the "Main Enemy": How the Soviet Intelligence Service Operates Against the United States*, Lexington–Toronto 1989.
Rossman V., *Moscow State University's Department of Sociology and the Climate of Opinion in Post–Soviet Russia*, w: *Eurasianism and the European Far Right: Reshaping the Europe–Russia Relationship*, red. M. Laruelle, London 2015, s. 55–77.
Rousselet K., *L'Église orthodoxe russe et le territoire*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest", 2004, nr 4, s. 149–171.
Rousset M., *La nouvelle Europe: Paris-Berlin-Moscou – Le continent paneuropéen face au choc des civilisations*, Paris 2009.
Sáenz R., Morales M.C., *Demography of Race and Ethnicity*, w: *Handbook of Population*, red. D.L. Poston Jr, M. Micklin, New York 2019, s. 163–209.
Sakwa R., *Putin. Russia's Choice*, New York 2004.
Sakwa R., *Russian Politics and Society*, New York 2008.
Salamon M., *Bizancjum Feliksa Konecznego*, w: *Feliks Koneczny dzisiaj*, red. J. Skoczyński, Kraków 2000, s. 167–186.
Salamon M., *Powstanie i losy idei Wschodniego Rzymu (IV–XVI wieku)*, w: *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie, 35/1–2 (styczeń–grudzień 1991)*, Kraków 1993, s. 10–11.
Sanina A., *Competing for a Citizen: "Visible" and "Nonvisible" Forms of State Identity in Russia*, „Journal of Eurasian Studies", 2012, nr 3, s. 126–146.
Sawicki A., *Wskrzeszenie zmarłych przodków czy wieczny powrót? Nikołaj Fiodorow jako krytyk poglądów Fryderyka Nietzschego*, w: *Wokół Szestowa i Fiodorowa*, red. J. Dobieszewski, Warszawa 2007 (Almanach myśli rosyjskiej, t. 4), s. 85–102.
Scharf J., *Photios und die Epanagoge*, „Byzantinische Zeitschrift", 1956, nr 49, s. 385–400.
Schmalzbauer G., *Überlegungen zur Idee der Ökumene in Byzanz*, w: *Wiener Byzantinistik und Neogräzistik: Beiträge zum Symposion Vierzig Jahre Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien im Gedenken an Herbert Hunger (Wien, 4.–7. Dezember 2002)*, red. W. Hörandner, J. Koder, M.A. Stassinopoulou, Vienna 2004, s. 408–419.
Schoemaker H., *Allegations of Russian Weaponized Migration Against the EU. With the Blackest Intention?*, „Militaire Spectator", 2019, nr 7–8, s. 361–373.
Schuman T.D., *Love Letter to America*, Los Angeles 1984.
Schuman T.D., *No Novosti is Good News*, Los Angeles 1985.
Ševcenko I., *Constantinople Viewed from the Eastern Provinces in the Middle Byzantine Period*,

http://rcin.org.pl

w: *Eucharisterion: Essays Presented to Omeljan Pritsak on His Sixtieth Birthday by His Colleagues and Students,* red. I. Ševcenko, F.E. Sysyn, „Harvard Ukrainian Studies", 1979/1980, nr 3–4, s. 712–741.

Shankin Yu.P., *Self-Organization of Reflexive Control Systems*, „Cybernetics and Systems Analysis", 1993, nr 29, s. 830–836.

Shekhovtsov A., *Aleksander Dugin's Neo–Eurasianism: The New Right a la Russe*, „Religion Compass", 2009, nr 3–4, s. 697–716.

Shekhovtsov A., *Moskau und die Rechten. Wie radikale Gruppierungen Unterstützung von Moskau erhalten*, „Politische Meinung", 2016, nr 509, s. 99–103.

Shekhovtsov A., *The Spectre of Ukrainian "Fascism": Information Wars, Political Manipulation, and Reality*, w: *What does Ukraine Think?*, red. A. Wilson, London 2015, s. 80–89.

Shekhovtsov A., Umland A., *Is Aleksandr Dugin a Traditionalist? "Neo-Eurasianism" and Perennial Philosophy*, „Russian Review", 2009, nr 68, s. 662–678.

Shemayev V.N., *Cognitive Approach to Modeling Reflexive Control in Socio-Economic Systems*, „Information and Security. An International Journal", 2007, nr 22, s. 28–37.

Shevtsova L., *Vladimir Putin's Political Choice: Towards Bureaucratic Authoritarianism*, w: *Leading Russia. Putin in Perspective. Essays in Honour of Archie Brown*, red. A. Pravda, Oxford 2005, s. 229–255.

Shlapentokh D., *Byzantine History and the Discourse of the Russian Political/Intellectual Underground*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 80–91.

Shlapentokh D., *Dugin Eurasianism: A Window on the Minds of the Russian Elite or an Intellectual Ploy?*, „Studies in East European Thought", 2007, t. 59, nr 3, s. 215–236.

Shlapentokh D., *Russian Elite Image of Iran: From the Late Soviet Era to the Present*, Carlisle 2009.

Shuker P., Topor L., *Russian Influence Campaigns Against NATO in the Baltic Region: Spread of Chaos and Divide et Impera*, w: *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare. Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*, red. H. Mölder, V. Sazonov, A. Chochia, T. Kerikmäe, London 2021, s. 295–315.

Shultz R., *The Soviet Union and Revolutionary Warfare: Principles, Practices, and Regional Comparisons*, Stanford 1988.

Siegert J., *The Return of Ideology – Russia's New Sense of Mission*, „Russian Analytical Digest", 2014, nr 148, s. 9–11.

Sienkiewicz B., *„Satanistyczny predyktor", czyli szkic o przenikaniu się różnych porządków*, „Teologia Polityczna", 2006–2007, nr 4, s. 161–166.

SNIE 11/2–81, May 1981, Soviet Support for International Terrorism and Revolutionary Violence, w: *CIA's Analysis of the Soviet Union 1947–1991. A Documentary Collection*, red. G.K. Haines, R.E. Legget, Washington 2001, s. 105–108.

Sołkiewicz H., *Wojna przyszłości – wojną niekontaktową (wg aktualnych poglądów rosyjskich)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej", 2009, nr 41, s. 71–112.

Sorensen L., *The Scottsboro Boys Trial: A Primary Source Account*, New York 2004.

Spalding E.E., *The First Cold Warrior. Harry Truman, Containment, and the Remaking of Liberal Internationalism*, Lexington 2006.

Staadt J., *Die Flucht des Schwarzen Panthers. Im Kofferraum von Frankfurt via GÜSTMarienborn nach Afrika*, „Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat", 2008, nr 24, s. 86–95.

Stamatopoulos D., *From the* Vyzantism *of K. Leont'ev to the* Vyzantinism *of I. I. Sokolov: The Byzantine Orthodox East as a Motif of Russian Orientalism*, w: *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est à l'époque moderne et contemporaine*, red. O. Delouis, A. Courderc, P. Guran, Athens 2013, s. 321–340.

Statement of General Philip M. Breedlove, USAF, Commander, U.S. EuropeanCommand and Supreme Allied Commander, Europe, w: *United States Senate. Committee on Armed Services. Hearing to ReceiveTestimony of United States European Command*, Washington 2016, s. 11–105.

http://rcin.org.pl

Statement of Nowell, William Odell, Former Member of the Communist Party of the United States, w: *Investigation of Un-American Propaganda Activities in the United States, Volume 11 (October 28–December 3, 1939)*, United States. Congress. House. Special Committee on Un-American Activities, Washington 1940, s. 6984–7036.

Steger N., *The Weaponization of Migration: Examining Migration as a 21st-Century Tool of Political Warfare*, Monterey 2014.

Stouraitis I., *'Just War' and 'Holy War' in the Middle Ages. Rethinking Theory through the Byzantine Case–Study*, „Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik", 2012, nr 62, s. 250–254.

Stouraitis I., *Krieg und Frieden in der politischen und ideologischen Wahrnehmung in Byzanz*, Vienna 2009.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020.

Surma I., *Pushing the Boundaries of Digital Diplomacy: The International Experience and the Russian Practice*, w: *Proceedings of the 11th International Conference on Cyber Warfare and Security, Boston, University Boston USA 17–18 March 2016*, red. D.T. Zlateva, W.A. Greiman, Boston 2016, s. 305–313.

Sutton A.C., *Western Technology and Soviet Economic Development 1917 to 1930*, Stanford 1968.

Sykulski L., *Geopolityka – zakres znaczeniowy pojęcia*, w: *Przestrzeń i polityka. Czynnik geograficzny w badaniach politologicznych*, red. L. Sykulski, Częstochowa 2013, s. 9–33.

Sykulski L., *Integracja polityczna Eurazji we współczesnej rosyjskiej myśli geopolitycznej*, w: *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2013, s. 349–363.

Sykulski L., *Koncepcja Radykalnego Podmiotu i „Czwarta Teoria Polityczna" Aleksandra Dugina w kontekście bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*, „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 8, s. 229–242.

Sykulski L., *Rola paradygmatu geopolitycznego w rozwoju neoeurazjanizmu we współczesnej Rosji*, w: *Między historią, literaturą a polityką*, red. T. Nodzyński, Częstochowa 2009, s. 147–167.

Sykulski L., *Rosja Wyspa i Wielki Limitrof. Myśl geopolityczna Wadima Cymburskiego*, w: *Problemy współczesnej Europy – ujęcie interdyscyplinarne*, red. R. Fedan, B. Petrecka, S. Dyrda-Maciałek, Jarosław 2014, s. 355–363.

Sykulski L., *Rosyjska koncepcja wojen buntowniczych Jewgienija Messnera*, „Przegląd Geopolityczny", 2014, nr 11, s. 103–113.

Szczepaniak A., *Eurazjatyzm w poglądach Aleksandra Dugina i Gejdara Dżemala*, w: *Trudne sąsiedztwo. Studia z dziejów stosunków polsko-rosyjsko-ukraińskich w XVI–XX wieku*, Toruń 2007.

Szczerba W., *Problem kolonializmu w leninowskim programie wyzysku człowieka przez człowieka*, „Przegląd Socjologiczny", 1971, nr 24, s. 35–54.

Szostek J., Hutchings S., *Dominant Narratives in Russian Political and Media Discourse during the Ukraine Crisis*, w: *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, red. R. Sakwa, A. Pikulicka-Wilczewska, Bristol 2015, s. 183–197.

Szumiło M., *Wspomnienia Romana Zambrowskiego z Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie (1929–1931)*, „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja", 2012, nr 1, s. 163–210.

Szymanek J., *Bezpieczeństwo procesów wyborczych (uwagi de lege lata i de lege ferenda na tle rozwiązań stosowanych w państwach demokratycznych)*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu", 2017, nr 1(53), s. 9–40.

Śliz A., Szczepański M.S., *Konflikt społeczny i jego funkcje. Między destrukcją a kreacją*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska", Sectio I, 2011, t 36, nr 2, s. 7–25.

Śliz A., Szczepański M.S., *Społeczne przestrzenie konfliktów etnicznych*, „Górnośląskie Studia Socjologiczne", 2012, nr 3, s. 11–27.

http://rcin.org.pl

Świerczek M., *Federalna Służba Bezpieczeństwa i jej rola w polityce wewnętrznej Kremla. Wstęp do zagadnienia*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego", 2013, wydanie specjalne, s. 31–50.

Tamminga O., *Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges*, „Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell", 2015, nr 27, s. 1–4.

Tangel A. *et al.*, *Autopsies Rule Floyd Death Homicide*, „Wall Street Journal", 2 VI 2020, s. A1, A6.

Tarasov O., *Icon and Devotion: Sacred Spaces in Imperial Russia*, Marlborough 2002.

Taylor P.J., Flint C., *Political Geography: World-Economy, Nation-State, and Locality*, Harlow 2000.

Tekin A., Williams P.A., *Geo-Politics of the Euro-Asia Energy Nexus. The European Union, Russia and Turkey*, London 2011.

Terrorism. Commentary on Security Documents, t. 142: *Security Strategies of the Second Obama Administration: 2015 Developments*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2016.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 141: *Hybrid Warfare and the Gray Zone Threat*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2016.

Terrorism: Commentary on Security Documents, t. 146: *Russia's Resurgence*, red. D.C. Lovelace, Oxford 2017.

Testimony of Joseph Zack Kornfeder, w: *Subversion in Racial Unrest. An Outline of a Strategic Weapon to Destroy the Governments of Louisiana and the United States. Public Hearings of the State of Louisiana Joint Legislative Committee, Batton Rouge, Louisiana, March 6–9, 1957, Part 1*, Batton Rouge 1957, s. 17–106.

Testimony of Lawrence Britt. Hearing before the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judicary United States Senate. Ninety Second Congress. First Session, May 5, 1971, Washington 1971.

The American Negro in the Communist Party, Committee on Un-American Activities, U.S. House of Representatives, Washington 1954.

The Black Panther Party. Its Origin and Development as Reflected in Its Official Weekly Newspaper, The Black Panther, Black Community News Service Staff Study, Ninety-First Congress, Second Session, United States. Congress. House. Committee on Internal Security, Washington 1970.

The Communist Party and the Negro 1953–1956, Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, Washington 1956.

The Communist Party and the Negro, Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice, Washington 1953,

The Handbook of Information Security, t. 2: *Information Warfare: Social, Legal, and International Issues and Security Foundations*, red. H. Bidgoli, Washington 2006.

The Labyrinth: Memoirs of Walter Schellenberg, Hitler's Chief of Counterintelligence, tłum. L. Hagen, wstęp A. Bullock, Boston 2000.

The Military Balance 2015, London 2015.

The Shameful Years. Thirty Years of Soviet Espionage in the United States, United States. Congress. House. Committee on Un-American Activities, Washington 1951.

The Structure of Human Reflexion: The Reflexional Psychology of Vladimir Lefebvre, red. H. Wheeler, New York 1990.

The Weather Underground. Report of the Subcommittee to Investigate the Administration of the Internal Security Act and Other Internal Security Laws of the Committee on the Judiciary, United States Senate, Ninety-fourth Congress, Washington 1975.

Thiel T., *Avoiding Clickbait*, New York 2019.

Thomas T.L., *Cyber Silhouettes. Shadows over Information Operations*, Fort Leavenworth 2005.

Thomas T.L., *Dialectical versus Empirical Thinking: Ten Key Elements of the Russian Understanding of Information Operations*, „Journal of Slavic Military Studies", 1998, nr 11, s. 40–62.

http://rcin.org.pl

Thomas T.L., *Human Network Attacks*, „Military Review. The Proffesional Journal of US Army", September–October 1999, s. 31–33.
Thomas T.L., *Nation-state Cyber Strategies: Examples from China and Russia*, w: *Cyberpower and National Security*, red. F.D. Kramer, S.H. Starr, L.K. Wentz, Washington 2009, s. 465–490.
Thomas T.L., *Russia's Asymmetrical Approach to Information Warfare*, w: *The Russian Military into the 21st Century*, red. S.J. Cimbala, London–New York 2001, s. 97–121.
Thomas T.L., *Russia's Military Strategy in Ukraine: Indirect, Asymmetric and Putin-Led*, „Journal of Slavic Military Studies", 2015, nr 28, s. 445–461.
Thomas T.L., *Russian Information-Psychological Actions: Implications for U.S. PSYOP*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy Special Warfare Center and Schools", 1997, nr 10, s. 12–19.
Thomas T.L., *Russian Views on Information-Based Warfare*, „Air and Space Power Journal", 1996, nr 115, s. 25–35.
Thomas T.L., *Russia's Information Warfare Structure: Understanding the Roles of the Security Council, FAPSI, the State Technical Commission and the Military*, „European Security", 1998, nr 7, s. 156–172.
Thomas T.L., *Russia's Reflexive Control Theory and the Military*, „Journal of Slavic Military Studies", 2004, nr 17, s. 237–256.
Thomas T.L., *The Bear Went Through the Mountain: Russia Appraises its Five–Day War in South Ossetia*, „Journal of Slavic Military Studies", 2009, nr 22, s. 49–59.
Thomas T.L., *The Russian Understanding of Information Operations and Information Warfare*, w: *Volume III of Information Age Anthology: The Information Age Military*, red. D.S. Alberts, D.S. Papp, Washington 2001, s. 777–815.
Thorpe P., *Information and Revolution in Egypt. Assessing the Role of New Media in Contemporary and Future Operating Environments*, „Special Warfare. The Professional Bulletin of the John F. Kennedy. Special Warfare Center and Schools", 2013, nr 26, s. 10–13.
Thorun Th., *Explaining Change in Russian Foreign Policy. The Role of Ideas in Post–Soviet Russia's Conduct towards the West*, London–New York 2009.
Tinson Ch.M., *Radical Intellect: Liberator Magazine and Black Activism in the 1960s*, Chapel Hill 2017.
Todorova M., *Does Russian Orientalism Have a Russian Soul? A Contribution to the Debate between Nathaniel Knight and Adeeb Khalid*, w: *Orientalism and Empire in Russia*, red. M. David-Fox, P. Holquist, A. Martin, Bloomington 2006 (*Kritika* Historical Studies 3), s. 717–727.
Tomasiewicz J., *Strategia oporu niekierowanego w wojnie asymetrycznej*, „Przegląd Geopolityczny", 2009, nr 1, s. 161–191.
Tomasiewicz J., *Terroryzm na tle przemocy politycznej (zarys encyklopedyczny)*, Katowice 2000.
Tønnessen H., Kolstø P., *Journalistic Identities and War Reporting: Coverage of the 2008 Russian–Georgian War in the Russian Press*, „Scando-Slavica", 2012, nr 58, s. 101–121.
Torr D., *Marxism. Nationality and War*, London 1940.
Toumanoff C., *Moscow the Third Rome: Genesis and Significance of a Politico–Religious Idea*, „Catholic Historical Review", 1955, t. 40, nr 4, s. 411–447.
Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r., „Dziennik Ustaw", 2000, nr 87, poz. 970.
Treadgold W., *Byzantium and Its Army 284–1081*, Stanford 1995.
Treitinger O., *Die oströmische Kaiser– und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell. Vom oströmischen Staats- und Reichsgedanken*, Darmstadt 1956.
Trenin D., *The End of Eurasia. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington 2001
Treverton G.F. *et al.*, *Addressing Hybrid Threats*, Bromma 2018.
Tromblay D.E., *Intelligence and the Intelligentsia Exploitation of U.S. Think Tanks by Foreign*

http://rcin.org.pl

Powers, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence", 2018, t. 31, nr 1, s. 1–18.
Tromblay D.E., *Political Influence Operations: How Foreign Actors Seek to Shape U.S. Policy Making*, Lanham–Boulder–London–New York 2018.
Tulchinsky G.L., *Information Wars as a Conflict of Interpretations: Activating the 'Third Party'*, „Russian Journal of Communication", 2013, nr 5, s. 244–251.
U.S. Senate. Open Hearing on the Intelligence Community Assessment of Russian Activities and Intentions in Recent U.S. Elections. Hearing before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate, One Hundred Fifteenth Congress, First Session, Tuesday, January 10, 2017, Washington 2018.
Ullman R.H., *The Fiftieth Anniversary of the Long Telegram: A Conversation with George Kennan*, „The Princeton University Library Chronicle", 2005, t. 66, nr 2, s. 329–370.
Ulyanovsky R.A., *National Liberation. Essays on Theory and Practice*, Moscow 1978.
Umbach F., *Das rote Bündnis: Entwicklung und Zerfall des Warschauer Paktes 1955 bis 1991*, Berlin 2005.
Umland A., *Aleksandr Dugin's Transformation from a Lunatic Fringe Figure into a Mainstream Political Publicist, 1980–1998: A Case Study in the Rise of Late and Post-Soviet Russian Fascism*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 144–152.
Umland A., *Der Neoeurasismus des Aleksander Dugin: zur Rolle des Integralen Traditionalismus und der Orthodoxie für die russische Neue Rechte*, w: *Macht. Religion. Politik. Zur Renaissance religiöser Praktiken und Mentälitaten*, red. M. Jäger, J. Link, Münster 2006, s. 141–157.
Umland A., *Kulturhegemoniale Strategien der russischen extremen Rechten: Die Verbindung von faschistischer Ideologie und metapolitischer Taktik im „Neoeurasimus" des Aleksandr Dugin*, „Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft", 2004, nr 33, s. 437–454.
Umland A., *Neue rechtsextreme Intellektuellenzirkel in Putins Russland: das Anti-Orange Komitee, der Isborsk-Klub und der Florian-Geyer-Klub*, „Russian Analytical Digest", 2013, nr 256, s. 1–9.
Umland A., *Post-Soviet "Uncivil Society" and the Rise of Aleksandr Dugin A Case Study of the Extraparliamentary Radical Right in Contemporary Russia*, Kyiv 2007.
Umland A., *Russia's New Special Path after the Orange Revolution. Radical Anti–Westernism and Paratotalitarian Neo-Authoritarianism in 2005–2008*, „Russian Politics and Law", 2012, t. 50, nr 6, s. 19–40.
Umland A., *The Claim of Russian Distinctiveness as Justification for Putin's Neo–Authoritarian Regime*, „Russian Politics and Law", 2012, t. 50, nr 5, s. 3–6.
Vendil Pallin C., *The Russian Power Ministries: Tool and Insurance of Power*, „Journal of Slavic Military Studies", 2007, t. 20, nr 1, s. 1–25.
Ventre D., *Information Warfare*, London–New York 2009.
Vryonis S., *Byzantine and Turkish Societes and Their Sources of Manpower*, w: *War, Technology and Society in the Middle East,* red. V.J. Parry, M.E. Yapp, London–New York–Toronto 1975, s. 129–133.
Walaszek A., *Imigracja*, w: *Ameryka. Społeczeństwo, kultura, polityka*, t. 1, red. T. Płudowski Toruń 2008, s. 99–126.
Walker R.G., *SPEC FI: The United States Marine Corps and Special Operations*, Monterrey 1998.
Weinstein A., Vasiliev A., *The Haunted Wood Soviet Espionage in America. The Stalin Era*, New York 1999.
Wendling M., *Alt-Right: From 4chan to the White House*, London 2018.
White S., *Media, Culture and Society in Putin's Russia*, New York 2008.
White S., *Soviet Nostalgia and Russian Politics*, „Journal of Eurasian Studies", 2010, nr 1, s. 1–9.
Wilson R., *The Development of the Communist Position on the Negro Question in the United States*, „Phylon Quarterly", 1958, t. 19, nr 3, s. 306–326.

http://rcin.org.pl

Winnerstig M., *Tools of Destabilization. Russian Soft Power and Non-military Influence in the Baltic States*, Stockholm 2014.
Wojnowski M., *Alexander Dughin şi „Ministerele de forţă" ale Federaţiei Ruse – contribuţie la studiul privind utilizarea geopoliticii de către serviciile speciale civile şi militare în Rusia modernă*, „Revista Intelligence", 2015, nr 29, s. 24–40.
Wojnowski M., *Amerykańska demokracja jako cel rosyjskich służb specjalnych*, cz. 2: *Rosyjska ingerencja w amerykańskie wybory prezydenckie w latach 2016 i 2020 jako próba realizacji rewolucyjnego scenariusza walki informacyjnej*, Warszawa 2021.
Wojnowski M., *Aneksja Półwyspu Krymskiego w świetle teorii operacji specjalnych GRU*, „Secretum. Służby Specjalne, Bezpieczeństwo, Informacja", 2014, nr 2, s. 96–115.
Wojnowski M., *Cele, środki i metody kreowania konfliktów na tle rasowym w Stanach Zjednoczonych przez rosyjskie organy bezpieczeństwa i ich piony wywiadowcze na przykładzie społeczności afroamerykańskiej. Część I. Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa 2022.
Wojnowski M., *Terorismul servind scopuri geopolitice. Conflictul ruso-ucrainean ca exemplu al doctrinei lui Aleksandr Dugin şi conceptului lui Evgeny Messner de Război Rebel*, „Revista Română de Studii de Intelligence", 2015, nr 14, s. 15–61.
Wojtasik W., *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012.
Wolf J.B., *Antiterrorist Initiatives*, New York 1989.
Wolfstein E.V., *The Victims of Democracy: Malcolm X and the Black Revolution*, Berkeley–Los Angeles–London 1981.
Wrzosek M., *Konflikt rosyjsko-ukraiński a zmiany w teorii prowadzenia działań militarnych*, „Kwartalnik Bellona", 2014, nr 4, s. 11–23.
Wrzosek M., *Krym – polityczno-militarne aspekty konfliktu*, „Kwartalnik Bellona", 2014, nr 2, s. 11–28.
Zassoursky I., *Media and Power in Post-Soviet Russia*, New York 2004.
Zumoff J.A., *The Communist International and US Communism, 1919–1929*, London 2015.
Żebrowski A., Żmigrodzka M., *Media uczestnikami walki informacyjnej*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne", 2012, nr 9, s. 369–388.
Żuber M., *Infrastruktura krytyczna jako obszar potencjalnego oddziaływania terrorystycznego*, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego", 2014, nr 8, s. 178–197.

Teksty rosyjskojęzyczne

Абрамов В., *Евреи в КГБ*, Москва 2006.
Аверьянов В.В. *et al.*, *Другая холодная война. Стратегия для России*, „Изборский клуб", 2014, nr 10, s. 20–50.
Аврус А.И., *Пролетарский интернационализм в действии. (Из истории Международной организации помощи борцам революции)*, Москва 1971.
Адибеков Г.М., Шахназарова Э.Н., Шириня К.К., *Организационная структура Коминтерна 1919–1943*, Москва 1997.
Александров М.В., *К вопросу о возможности создания математической модели прогнозирования военно-политической и стратегической ситуации вокруг РФ*, w: *Некоторые аспекты анализа военно-политической обстановки: монография*, red. А.И. Подберёзкин, К.П. Боришполец, Москва 2014, s. 25–50.
Андреева О.С., *Неправительственные организации как инструмент глобальной политики*, „Власть", 2009, nr 4, s. 54–57.
Андрианов Б.В., Лойко В.В., *Вопросы применения ВС РФ в кризисных ситуациях мирного времени*, „Военная мысль", 2015, nr 1, s. 67–70.
Бажанов В.А., *Рефлексия в современном науковедении*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, nr 2, s. 73–90.

http://rcin.org.pl

Бартош А., *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1, s. 71–79.

Бартош А., *Модель управляемого хаоса в сфере военной безопасности*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 69–78.

Безбородов А., Елисеева Н., Шестаков В., *Перестройка и крах СССР. 1985–1993*, Санкт-Петербург 2010.

Белозёров В.К., *Геополитические смыслы Военной доктрины Российской Федерации*, „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1, s. 9–15.

Бирштейн Б.И., Боршевич В.И., *Стратагемы рефлексивного управления в западной и восточной культурах*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2002, t. 1, nr 2, s. 27–45.

Бобков Ф.Д., *КГБ и власть*, Москва 1995.

Бойко С.М., Дылевский И.Н., Комов С.А., Коротков С.В., *Военно-политические аспекты обеспечения информационной безопасности на пространстве Шанхайской организации сотрудничества*, „Военная мысль", 2010, nr 7, s. 10–18.

Борхсениус А.В., *Операции информационной войны. Новая классификация*, „Информационные войны", 2016, nr 3, s. 2–10.

Боярский В.И., *Партизанство вчера, сегодня, завтра. Историко-документальный очерк*, Москва 2003.

Бреславский С.В., *Российский спецназ нуждается в реформах. Новые инструменты обеспечения политической стабильности*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 366–373.

Бухарин С.Н., Матвиенко Ю.А., *Информационно-психологическая война как одна из форм разрешения социально-политических противоречий в современном обществе*, „Информационные войны", 2008, nr 4, s. 2–9.

Бухарин С.Н., Цыганов В.В., Бочкарева Ю.Г., *Провокации в информационном противоборстве*, „Информационные войны", 2013, nr 1, s. 14–20.

Бухарин С.Н., Цыганов В.В., *Методы и технологии информационных войн*, Москва 2007.

Бухарин С.Н., Цыганов В.В., *Ситуационный анализ в информационных войнах*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 47–59.

Ваккаус М.Ф., *О военно-политических основах методологии строительства и применения Вооруженных Сил России*, „Военная мысль", 2009, nr 6, s. 60–67.

Валецкий О.В, Неелов В.М., *Особенности партизанских и противопартизанских действий в ходе Иракской войны (2003–2011)*, Москва 2015.

Ватлин А.Ю., *Коминтерн: Идеи, решения, судьбы*, Москва 2009.

Величко В., *От Лубянки до Кремля. Секретные миссии*, Москва 2013.

Вершинин К.В., *Военный мозг с непрофессиональными извилинами*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 315–332.

Видеркер Ш., *„Континент Евразия": классическое евразийство и геополитика в изложении Александра Дугина*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 5–14.

Владимиров А.И., *Новая Орда. Цель организованного мировым правительством переселения народов – „зачистка" Европы*, „Военно-промышленный курьер", 2015, nr 45, s. 8.

Владимиров А.И., *Основы общей теории войны*, cz. 1: *Основы теории войны*, Москва 2012.

Владимиров В.М., Бондаренко Ю.А., *Политическая разведка с территории СССР. Учебное пособие КГБ*, Москва 1989.

Военная енциклопедия, red. К.И. Величко, Москва 1914.

http://rcin.org.pl

„Военная доктрина Российской Федерации" (утверждена Президентом РФ 25.12.2014. № Пр-2976), „Геополитика и безопасность", 2015, nr 1, s. 134–148.
Военная мысль в терминах и определениях, t. 1: *Вооруженные силы Российской Федерации*, t. 2: *Организация Вооруженных Сил*, red. Н.Н. Тютюнников, Москва 2018.
Военно-психологический словарь-справочник, red. Ю.П. Зинченко, Москва 2010.
Военный энциклопедический лексикон, t. 8, Санкт-Петербург 1855.
Войтиков С.С., *Отечественные спецслужбы и Красная армия. 1917–1921*, Москва 2010.
Воробьёв И.Н., *Информационно-ударная операция*, „Военная мысль", 2007, nr 6, s. 14–21.
Воробьев И.Н., Киселев В.А., *Высокоточное сражение*, „Военная мысль", 2006, nr 11, s. 15–22.
Воробьев И.Н., Киселев В.А., *Гибридные операции как новый вид военного противоборства*, „Военная мысль", 2015, nr 5, s. 41–49.
Воробьев И.Н., Киселев В.А., *Стратегические категории время и пространство в современных войнах*, „Военная мысль", 2008, nr 8, s. 62–70.
Воробьев И.Н., Киселев В.А., *Эволюция принципов военного искусства*, „Военная мысль", 2008, nr 8, s. 2–9.
Вуич И.В., *Малая война*, Санкт-Петербург 1850.
Гавриш Г.Б., *Онтология неоевразийского политико-правового дискурса*, Ростов-на-Дону 2006.
Гавриш Г.Б., *Трансформация механизмов обеспечения национальной безопасности в условиях постмодерна. Институциональные аспекты*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 24–37.
Гареев М.А., *Итоги деятельности Академии военных наук за 2013 год и задачи академии на 2014 год*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 7–14.
Гареев М.А., *Проблемы стратегического сдерживания в современных условиях*, „Военная мысль", 2009, nr 4, s. 2–10.
Гареев М.А., Турко Н.И., *Война: современное толкование теории и реалии практики*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 1, s. 4–10.
Герасимов В., *Генеральный штаб и оборона страны*, „Геополитика и безопасность", 2014, nr 1, s. 16–20.
Герасимов В., *Роль Генерального штаба в организации обороны страны в соответствии с новым Положением о Генеральном штабе, утвержденным Президентом Российской Федерации*, „Вестник Академии военных наук", 2014, nr 1, s. 14–23.
Герасимов В., *Ценность науки в предвидении*, „Военно-промышленный курьер", 2013, nr 8, s. 1–3.
Гольц А., *Социально-политическое положение российских военных*, w: *Вооруженные силы России: власть и политика*, red. С.Э. Миллер, Д. Тренин, Кембридж–Лондон 2005, s. 89–115.
Гольц А., *Четвёртое взятие Крыма*, „Pro et Contra", 2014, nr 18, s. 45–56.
Горбачев Ю.Е., *Сетецентрическая война: миф или реальность?*, „Военная мысль", 2006, nr 1, s. 70–73.
Горбунов В.Н., Богданов С.А., *О характере вооруженной борьбы в XXI веке*, „Военная мысль", 2009, nr 3, s. 2–15.
Горкин А.П., *Военный энциклопедический словарь*, t. 1, Москва 2001.
Грачев Г.В., *Личность и общество. Информационно-психологическая безопасность и психологическая защита*, Москва 2003.
Грачев Г.В., Мельник И.К, *Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия*, Москва 1999.
Грешневиков А.Н., *Расстрелянный парламент. Документальное повествование о трагических событиях октября 1993 года*, Москва 1996.

http://rcin.org.pl

Грозное оружие: Малая война, партизанство и другие виды асимметричного воевания в свете наследия русских военных мыслителей, red. И.В. Домнин, Москва 2007.
Давыдов Д.В., *Опыт теории партизанского действия*, Москва 1821.
Даллин Д., *Советский шпионаж в Европе и США 1920–1950 годы*, Москва 2017.
Дамаскин И.А., *Семнадцать имен Китти Харрис*, Москва 1999.
Данлоп Д.Б. , *„Неоевразийский" учебник Александра Дугина и противоречивый отклик Дмитрия Тренина*, tłum. А. Шеховцов, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание", 2010, nr 1, s. 79–113.
Деш М., *Столкновения вокруг культуры: к оценке роли идей в исследованиях проблем безопасности*, „Pro et Contra", 1998, nr 3, s. 115–148.
Диенко А., Величко В., *Разведка и контрразведка в лицах. Энциклопедический словарь российских спецслужб*, Москва 2002.
Долгополов А.В., Богданов С.А., *Эволюция форм и способов ведения вооруженной борьбы в сетецентрических условиях*, „Военная мысль", 2011, nr 2, s. 49–58.
Дробов М.А., *Малая война. Партизанство и диверсии. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Москва 1998.
Дружинин В.В., Конторов Д.С., *Вопросы военной системотехники*, Москва 1976.
Дружинин В.В., Конторов Д.С., *Идея, алгоритм, решение*, Москва 1974.
Дружинин В.В., Конторов Д.С., Ионов М.Д., Тараканов К.В., *Стратеги вооруженных сил СССР о работах В.А. Лефевра*, w: *Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Специальный выпуск, посвященный 70-летию В.А. Лефевра*, red. В.Е. Лепский, Санкт-Петербург 2006, s. 54–57.
Дружинин В.В., Конторов Д.С., *Конфликтная радиолокация (опыт системного исследования)*, Москва 1982.
Дугин А.Г., *Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века*, Санкт-Петербург 2007.
Дугин А.Г., Коровин В., Бовдунов А., *Сетевые войны (аналитический доклад)*, „Изборский клуб", 2013, nr 10, s. 38–68.
Дугин А.Г., *Логос и мифос. Социология глубин*, Москва 2010.
Дугин А.Г., *Ось Москва–Тегеран*, w: *Геополитика: Сборник статей, опубликованных в 2010–2011 гг. В информационно–аналитическом журнале „Геополитика"*, red. А.Г. Дугин, Москва 2012, s. 393–401.
Дугин А.Г., *Русская война*, Москва 2015.
Дугин А.Г., *Сетецентричные войны*, „Информационные войны", 2008, nr 1, s. 10–17.
Дугин А.Г., *Теоретические основы сетевых войн*, „Информационные войны", 2008, nr 1, s. 2–10.
Дугин А.Г., *Философия глобализма – философия контрглобализма" (доклад на международной конференции „Глобализм и глобальная безопасность", г. Москва, декабрь 2000 г., Храм Христа Спасителя)*, w: *Основы евразийства*, red. А.Г. Дугин, Москва 2002, s. 548–557.
Дугин А.Г., *Четвёртая политическая теория. Россия и политические идеи XXI века*, Санкт-Петербург 2009.
Дугин А.Г., *Абсолют византизма*, w: *Русская Вещь. Очерки национальной философии*, red. А.Г. Дугин, t. 1, cz. 2, Москва 2001, s. 69–77.
Дугин А.Г., *Абсолютная Родина*, Москва 1999.
Дугин А.Г., *Геополитика России*, Москва 2012.
Дугин А.Г., *Гиперборейская теория*, Москва 1993.
Дугин А.Г., *Евразийская миссия Нурсултана Назарбаева*, Москва 2004.
Дугин А.Г., *Консервативная революция*, Москва 1994.
Дугин А.Г., *Конспирология*, Москва 1992.

http://rcin.org.pl

Дугин А.Г., *Конспирология*, Москва 2005.
Дугин А.Г., *Метафизика благой вести*, Москва 1996.
Дугин А.Г., *Мистерии Евразии*, Москва 1996.
Дугин А.Г., *Обществоведение для граждан Новой России*, Москва 2007.
Дугин А.Г., *Основы геополитики. Геополитическое будущее России*, Москва 1997.
Дугин А.Г., *Проект „Евразия"*, Москва 2004.
Дугин А.Г., *Пути абсолюта*, Москва 1991.
Дугин А.Г., *Русская Вещь*, Москва 2001.
Дугин А.Г., *Тамплиеры Пролетариата*, Москва 1997
Дугин А.Г., *Философия Войны*, Москва 2004.
Дугин А.Г., *Философия Политики*, Москва 2004.
Дугин А.Г., *Философия Традиционализма*, Москва 2002.
Дугин Г.А., *Досмотровая рентгеновская техника. Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. органов*, Москва 1994.
Дугин Г.А., *Правовые и организационно–тактические основы применения технических средств таможенного контроля в борьбе с контрабандой и нарушениями таможенных правил: автореферат дис. кандидата*, Москва 1997.
Дугин Г.А., *Технические средства проверки подлинности таможенных документов и целостности атрибутов таможенного обеспечения. Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. органов*, Москва 1994.
Дугин Г.А., *Технические средства таможенного контроля (ТСТК). Учеб.-метод. пособие для сотр. оператив. отделов тамож. служб*, Москва 1993.
Дылевский И.Н., Комов С.А., Коротков С.В., Родионов С.Н., Полякова Т.А., Федоров А.В., *К вопросу о международно-правовой квалификации информационных операций*, „Военная мысль", 2008, nr 2, s. 2–10.
Ерёмин А.В., *„Византизм" как теоретико–методологическая и политическая основа взаимодействия государства и Русской Православной Церкви в культурно–историческом развитии России (X–XVII вв.)*, „Ярославский педагогический вестник", 2011, t. 1, nr 2, s. 7–11
Жириновский В.В., *Геополитика и русский вопрос*, Москва 1998.
Жириновский В.В., *Этногеополитика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений, обучающихся по гуманитарным специальностям*, Москва 2007.
Замятин Д.Н., *Историко-географические образы России. Стратегии интерпретации историко-географических образов России*, „Мир России", 2002, nr 2, s. 105–138.
Зарифуллин П., *Сетевая война на Северном Кавказе*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 37–42.
Заседание пятое – 20 июля 1928 года. Прения по докладу т. Бухарина. Речь т. Мюнценберга, w: *VI Конгресс Коминтерна. Стенографический отчет*, t. 1: *Международное положение и задачи Коминтерна*, Москва–Ленинград 1929, s. 101–106.
Звонарев К.К., *Агентурная разведка. Русская агентурная разведка всех видов до и во время войны 1914–1918 гг. Германская агентурная разведка до и во время войны 1914-1918 гг. Репринтное воспроизведение издания 1931 г.*, Киев 2005.
Зиновьев А.А., *Эволюционный перелом XX века и новые функции учреждений разведки*, „Информационные войны", 2013, nr 2, s. 71–74.
Зыков А., *Как и чем управляются люди. Опыт военной психологии*, Санкт-Петербург 1898.
Зюганов Г.А., *География победы. Основы российской геополитики*, Москва 1998.
Иванин М.И., *О военном искусстве и завоеваниях монголо-татар и средне-азиатских народов при Чингис-Хане и Тамерлане*, Санкт-Петербург 1875.
Иванов В.А., *Разведывательная работа германского Генштаба против армий Северного фронта и борьба со шпионажем в 1915–1917 годах (из документов Архива УФСБ РФ*

http://rcin.org.pl

по Санкт-Петербургу и Ленобласти), „Новейшая история России", 2014, nr 3, s. 292–311.

Иваск Ю.П., *Константин Леонтьев (1831–1891). Жизнь и творчество*, w: *К.Н. Леонтьев: pro et contra*, t. 2, Санкт–Петербург 1995, s. 229–600.

Ивашов Л.Г., *Россия в геополитическом контексте XXI века*, „Геополитика и безопасность", 2010, nr 4, s. 20–27.

Из протокола Но 94 заседания Политбюро ЦК ВКП(б). Об Информационном бюро. Предложение МОПР о кампании протеста против смертного приговора рабочим-неграм из Скотсборо. 1 апреля 1932 г., w: *Политбюро ЦК РКЩ(б)-ВКП(б) и Коминтерн: 1919–1943 гг. Документы*, red. Г.М. Адибеков, Москва 2004, s. 654.

Ионов М.Д., *Контроль над противником*, „Морской сборник", 1997, nr 7, s. 262–279.

Ионов М.Д., *Психологические аспекты управления противником в антагонистических конфликтах (рефлексивное управление)*, „Прикладная эргономика", 1994, nr 1 (специальный выпуск), s. 37.

Ипатов О.С., Кефели И.Ф., Левкин И.М., *Информационная геополитика на службе российского государства*, „Геополитика и безопасность", 2016, nr 2, s. 25–35.

История российской внешней разведки. t. 2: *1917–1933 годы*, red. Е. Примаков, Москва 2014.

Итоги деятельности Сергея Шойгу за год работы на посту министра обороны России, Москва 2013.

Кадетов В.В., *Применение войск специального назначения в современных условиях*, „Военная мысль", 1995, nr 4, s. 23–28.

Кадырбаев А.Ш., *Центральная Азия и безопасность России*, Москва 2005.

Казачков Г., *Тактика спецназа*, Ростов-на-Дону 2006.

Калистратов А.И., *Революция в военном деле и советское военное искусство*, „Военная мысль", 2009, nr 11, s. 17–29.

Калугин О., *Вид с Лубянки. „Дело" бывшего генерала КГБ. Месяц первый*, Москва 1990.

Каранкевич В.Н., *Как научиться обманывать противника*, „Военная мысль", 2006, nr 9, s. 44–58.

Карпов С.П., *Роль византийского наследия на Руси в формировании российской государственности и русской культуры*, w: *Российская государственность: исторические традиции и вызовы XXI века. Материалы Всероссийской научно-общественной конференции (Великий Новгород, 19 сентября 2012 г.)*, Москва 2013, s. 58–66.

Карпов С.П., *Российское византиноведение сегодня: школы, итоги и перспективы*, w: *Российское византиноведение: Традиции и перспективы. Тезисы докладов XIX Всероссийской аучной сессии византинистов. Национальный комитет византинистов Российской Федерации, Исторический факультет МГУ имени М.В. Ломоносова, Институт всеобщей истории РАН*, red. С.П. Карпов, Москва 2011, s. 3–13.

Карпович О.Г., Манойло А.В., Филимонов Г.Ю., *Технологии „мягкой" силы на вооружении США: ответ России*, Москва 2015.

Карякин В.В., *Стратегии непрямых действий, „мягкой силы" и технологии „управляемого хаоса" как инструменты переформатирования политических пространств*, „Информационные войны", 2014, nr 3, s. 29–39.

Квачков В.В., *Некоторые положения теории специальной операции и необходимость Сил Специального назначения в составе ВДВ*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 393–404.

Квачков В.В., *Применение Войск Специального Назначения в современных условиях*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 373–377.

Квачков В.В., *Спецназ России*, Москва 2007.

http://rcin.org.pl

Киселев В.А., *Дистанционное противоборство*, „Военная мысль", 2008, nr 5, s. 77–84.
Ковалёв В.И., Матвиенко Ю.А., *„Сетецентрическая" война как новая парадигма вооружённой борьбы*, „Информационные войны", 2013, nr 2, s. 2–9.
Козлов А.А., *Политическая география и геополитика*, Тамбов 2001.
Козлов С.В., *Какой спецназ нужен России?*, w: *Спецназ ГРУ. Очерки истории*, ks. 5: *Новейшая история 1999–2010 гг.*, red. С.В. Козлов *et al.*, Москва 2010, s. 393–404.
Кокошин А.А., *„Асимметричный ответ" на „Стратегическую оборонную инициативу" как пример стратегического планирования в сфере национальной безопасности*, „Международная жизнь", 2007, nr 7, s. 29–42.
Колосов В.А., *Геополитика и политическая география*, Москва 2005.
Колпакиди А.И., *Энциклопедия секретных служб России*, Москва 2003.
Комлева Н.А., *Войны в лимитрофах: эволюция технологий*, „Пространство и Время", 2015, nr 12, s. 32–42.
Комлева Н.А., *Войны сверхдержав: от „горячих" к гибридным*, „Вестник Московского государственного областного университета", 2015, nr 1, s. 1–26.
Комлева Н.А., *Лимитроф в современном геополитическом процессе*, „Пространство и Время", 2013, nr 3, s. 1–7.
Комлева Н.А., *Лимитроф как геополитическая технология*, „Известия Уральского федерального университета. Серия 1. Проблемы образования, науки и культуры", 2010, nr 3, s. 37–45.
Комлева Н.А., *Несколько замечаний относительно природы и типологии геополитических пространств*, „Пространство и Время", 2014, nr 1, s. 90–101.
Комов С.А., *Информационная борьба в современной войне: вопросы теории*, „Военная мысль", 1996, nr 3, s. 76–80.
Комов С.А., *О способах и формах ведения информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 4, s. 32–45.
Коновалов Д.А., Мельникова И.В., *Сравнительный анализ направлений современной российской консервативной общественно-политической мысли*, „Вестник Омского университета", 2013, nr 1, s. 181–188.
Коновалов И.П., Валецкий О.В., *Эволюция частных военных компаний*, Пушкино 2013.
Контрразведывательный словарь, red. Л.В. Каленская, Ю.И. Смирнов, Москва 1972.
Конышев В.Н., Сергунин А.А., *Дискуссии о войнах будущего в российском экспертно–аналитическом сообществе: мифы и реальность*, „Проблемы национальной стратегии", 2013, nr 4, s. 100–114.
Коровин В.М., *Сетевая война Америки против России на примере Чечни*, „Информационные войны", 2008, nr 2, s. 42–47.
Коровин В.М., *Главная военная тайна США. Сетевые войны*, Москва 2009.
Коровин В.М., *Третья мировая сетевая война*, Санкт-Петербург 2014.
Косов Ю.В., Вовенда Ю.В., *Геополитические концепции информационного противоборства в российской общественной мысли*, „Управленческое консультирование", 2015, nr 10, s. 95–100.
Костин Н.А., *Общие основы теории информационной борьбы*, „Военная мысль", 1997, nr 3, s. 44–50.
Крысько В.Г., *Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт)*, Минск 1999.
Крысько В.Г., *Словарь-справочник по социальной психологии*, Москва 2003.
Кряжев П.Н., *Рецензия на монографию Владимирова А.И. „Основы общей теории войны"*, „Арсенал Отечества", 2012, nr 1, s. 84–87.
Куделя С., *Ответ Андреасу Умланду: война в Донбассе началась изнутри*, „Форум новейшей восточно европейской истории и культуры", 2014, nr 2, s. 40–45.

http://rcin.org.pl

Кульба В.В. *et al.*, *Планирование и реализация информационного управления*, „Информационные войны", 2010, nr 3, s. 59–69.
Кульба В.В. *et al.*, Характеристики, методы и функции информационного управления, „Информационные войны", 2009, nr 2, s. 33–42.
Кунакова Л.Н., *Информационная война как объект научного анализа (понятие и основные характеристики информационной войны)*, „Альманах современной науки и образования", 2012, nr 6, s. 93–96.
Курносов Ю.В., *Аналитика как интеллектуальное оружие*, Москва 2012.
Курносов Ю.В., Конотопов П.Ю, *Аналитика: методология, технология и организация организационно-аналитической работы*, Москва 2004.
Леер Г.А., *Энциклопедия военных и морских наук*, t. 5, Санкт-Петербург 1891.
Ленин В.И., *Первоначальный набросок тезисов по национальному и колониальному вопросам (для второго съезда Коммунистического интернационала)*, w: *Стратегия и тактика Коминтерна в национально-колониальной революции: на примере Китая*, red. П. Миф, Москва 1934, s. 31–36.
Леоненко С.Д., *Рефлексивное управление противником*, „Армейский сборник", 1995, nr 8, s. 27–32.
Леонтьев К.Н., *Византизм и славянство*, w: *Восток, Россия и Славянство*, Москва 2002, s. 94–155.
Лепский В.Е., *Лефевр и рефлексия*, w: *Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Специальный выпуск, посвященный 70-летию В.А. Лефевра*, red. В.Е. Лепский, Санкт-Петербург 2006, s. 26–38.
Лепский В.Е., *Рефлексивный анализ технологий управляемого хаоса как оружия разрушения субъектности развития*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал", 2010, nr 10, s. 5–23.
Лепский В.Е., Степанов А.М., *Особенности рефлексивных процессов в культовых организациях*, „Рефлексивные процессы и управление", 2002, nr 2, s. 59–73.
Лепский В.Е., *Субъектно-ориентированный подход к инновационному развитию*, Москва 2009.
Лепский В.Е., *Технологии управляемого хаоса – оружие разрушения субъектности развития*, „Информационные войны", 2010, nr 4, s. 69–78.
Лефевр В.А., *Конфликтующие структуры*, Москва 1973.
Лефевр В.А., *Лекции по теории рефлексивных игр*, Москва 2003.
Лефевр В.А., *Логика рефлексивных игр и рефлексивное управление*, w: *Принятие решения человеком. Сборник научных статей*, Тбилиси 1967, s. 41–48.
Лефевр В.А., *Рефлексивное управление, моделирование и мораль. Доклад на международном симпозиуме „Рефлексивные процессы и управление", Москва 2000*, w: *Рефлексия*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 454–458.
Лефевр В.А., Смолян Г.Л., *Алгебра конфликта*, Москва 1968.
Лефевр В.А., *Формула человека. Контуры фундаментальной психологии*, Москва 1991.
Лефевр В.А., *Элементы логики рефлексивных игр. Репринтное воспроизведение издания 1966 г.*, w: *Рефлексия*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 373–408.
Линдер И., Чуркин С., *Красная паутина: тайны разведки Коминтерна, 1919–1943*, Москва 2005.
Ловцов Д.А., Сергеев Н.А., *О проблеме „организационного оружия"*, „Военная мысль", 1999, nr 1, s. 34–40.
Ловцов Д.А., Сергеев Н.А., *Проблема обеспечения „организационной безопасности" России*, „Обозреватель", 1998, nr 11, s. 46–51.

http://rcin.org.pl

Лубянка. Сталин и ВЧК–ГПУ–ОГПУ–НКВД. Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти. Январь 1922–декабрь 1936, red. А.Н. Яковлев, В.Н. Хаустов, В.П. Наумов, Н.С. Плотникова, Москва 2003.

Ляпоров В.Н., *Реальна ли „мягкая сила" России?*, w: *Имидж России „после Крыма": парадоксы информационной войны: материалы научной конференции кафедры российской политики факультета политологии МГУ имени М.В. Ломоносова 18 ноября 2014 г.*, red. И.А. Василенко, Москва 2014, s. 19–23.

Магда Е., *Гибридная война: выжить и победить*, Харьков 2015.

Макаренко С.И., Чукляев И.И., *Терминологический базис в области информационного противоборства*, „Вопросы кибербезопасности", 2014, t. 1, nr 2, s. 13–21.

Макаров В.Е., *Политические и социальные аспекты информационной безопасности*, Таганрог 2015.

Максимов А.А., *Чистые и грязные технологии выборов в России*, Москва 1999.

Манойло А.В., *Гибридные войны и цветные революции в мировой политике*, „Право и политика", 2015, nr 7, s. 918–929.

Манойло А.В., *Государственная информационная политика в особых условиях*, Москва 2003.

Манойло А.В., *Модели информационно-психологического управления международными конфликтами*, w: *Информационные войны в современном мире: материалы международной конференции, Москва, 2 октября 2008 года*, red. В.Н. Шевченко, Москва 2008, s. 73–90.

Манойло А.В., Пономарева Е., *Современные информационно-психологические операции: технологии и методы противодействия*, „Обозреватель", 2019, nr 2, s. 5–18.

Манойло А.В., *Роль стратегий „управляемого хаоса" в политическом кризисе в Украине*, „Международная жизнь", 2014, nr 7, s. 118–135.

Манойло А.В., *Сепаратизм как вызов и угроза международной безопаности*, „Геополитический журнал", 2014, nr 7, s. 11–24.

Манойло А.В., *Современные интерпретации термина „информационная война"*, w: *Современная Россия и мир: альтернативы развития. Информационные войны в международных отношениях. Сборник научных статей*, red. Ю.Г. Чернышов, Барнаул 2012, s. 24–29.

Манойло А.В., *Украинский кризис и „управляемый хаос": след „цветных революций" Арабской Весны*, „Власть", 2014, nr 4, s. 24–28.

Манойло А.В., Фролов Д.Б., *Информационно-психологические операции как организационная форма реализации концепции информационно-психологической войны*, „Проблемы информационной безопасности. Компьютерные системы", 2003, nr 2, s. 7–14.

Манойло А.В., *Ценностные основы управления межцивилизационными конфликтами: российская модель*, „Международные отношения", 2012, nr 1, s. 32–43.

Манойло А.В., Петренко А.И., Фролов Д.Б., *Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны*, Москва 2012.

Мартьянов Д.С., *Виртуальные ценности: структура, динамика, противоречия*, „Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры и искусств", 2015, nr 206, s. 319–327.

Матвиенко Ю.А., *Аналитическая реконструкция информационно-психологической операции против кандидата на выборную должность как один из методов противодействия нелегитимным избирательным технологиям*, „Информационные войны", 2009, nr 3, s. 69–77.

Махнин В.Л., *Рефлексивные процессы в военном искусстве: историко-гносеологический аспект*, „Военная мысль", 2013, nr 2, s. 31–45.

http://rcin.org.pl

Мелентьева Н.В., *Контргегемония по горизонтали и по вертикали (пролегомены к Евразийской версии)*, w: *Левиафан: Контргегемония и евроцентризм*, red. А.Г. Дугин, Москва 2013, s. 55–80.

Месснер Е.Э., *Всемирная мятежевойна*, Москва 2004.

Месснер Е.Э., *Лик современной войны*, w: *Военная мысль в изгнании. Творчество русской военной эмиграции*, red. И.В. Домнин, Москва 1999, s. 363–404.

Митрофанов А.В., *Шаги новой геополитики*, Москва 1997.

Митяева Ю.А., *Телеканал „Russia Today" и специфика информационного противостояния в социальных сетях и блогах*, w: *Современная Россия и мир: альтернативы развития. Информационные войны в международных отношениях. Сборник научных статей*, red. Ю.Г. Чернышов, Барнаул 2012, s. 117–122.

Модин Ю.И., *Судьбы разведчиков. Мои кембриджские друзья*, Москва 1997.

Мощанский И.Б., *Информационная война. Органы спецпропаганды Красной армии*, Москва 2010.

Нартов Н.А., *Геополитика*, Москва 2012.

Наумов А.О., *Международные неправительственные организации и проблемы глобального управления*, „Государственное управление", 2013, nr 9, s. 49–76.

Научное и социокультурное значение рефлексивного движения в России (Материалы Круглого стола), „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно–практический междисциплинарный журнал", 2001, nr 1, s. 6–34.

Немцов Б., *Путин. Война. Независимый экспертный доклад*, red. И. Яшин, О. Шорина, Москва 2015.

Нилогов А., *Александр Дугин. Короткий путь к абсолютному знанию. Библиография как биография*, w: *Кто сегодня делает философию в России*, t. 1, red. *idem*, Москва 2007.

Новиков В.К., Голубчиков С.В., *Современные сценарии ведения информационных войн и их итоги*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 2, s. 64–71.

Новиков Д.А., Чхартишвили А.Г., *Рефлексивные игры*, Москва 2003.

Ознобищев С.К., Потапов В.Я., Скоков В.В., *Как готовился „асимметричный ответ" на „стратегическую оборонную инициативу" Р. Рейгана, Велихов, Кокошин и другие*, Москва 2008.

Орлянский В.И., *К вопросу о сущности обмана противника*, „Военная мысль", 2007, nr 7, s. 72–80.

Основные направления и объекты разведывательной работы за границей, Первое главное управление КГБ СССР, Москва 1970.

Павловский А.А., *К вопросу об эволюции развития теории войн и военного искусства в истории человечества. Войны XXI века*, „Наука и военная безопасность", 2003, nr 1, s. 9–12.

Панарин И.Н., *Информационная война: победа в Башкирии*, Москва 2004.

Панарин И.Н., *Крах доллара и распад США 2.0.*, Москва 2019.

Панарин И.Н., *Крах доллара и распад США*, Москва 2009.

Панарин И.Н., *Мир после кризиса, или Что дальше?*, Москва 2011.

Пантелеев М., *Агенты Коминтерна: солдаты мировой революции*, Москва 2005.

Первов А.В., *Ситуационный анализ в сетевых войнах на основе рефлексивного подхода*, „Вестник академии военных наук", 2009, nr 2, s. 85–88.

Подвинцев О.Б., *О моде на консерватизм в постсоветской России и разнообразии её природы*, „Вестник Пермского Университета", 2015, nr 2, s. 27–33.

Подсобляев Е.Ф., *Спорные вопросы теории бесконтактных войн*, „Военная мысль", 2006, nr 2, s. 25–33.

Понкин И.В., *Технологии „мягкой силы" как средство дисфункционализации и разрушения государства*, „Право и образование", 2014, nr 12, s. 95–115.

http://rcin.org.pl

Попов И.М., *О долгосрочных характеристиках войн и вооружённых конфликтов*, w: *Некоторые аспекты анализа военно-политической обстановки: монография*, red. А.И. Подберёзкин, К.П. Боришполец, Москва 2014, s. 659–836

Почепцов Г.Г., *Информационно-психологическая война*, Москва 2000.

Почепцов Г.Г., *Революция.com. Основы протестной инженери и Европа*, Москва 2005.

Преображенский К., *Бамбуковый меч*, Москва 1982.

Преображенский К., *Как стать японцем*, Москва 1989.

Преображенский К., *Каратэ начинается с поклонов*, Москва 1975.

Преображенский К., *КГБ в русской эмиграции*, Нью-Йорк 2006.

Преображенский К., *КГБ в русской эмиграции. Электронное издание, 2010 г.*, Wydawnictwo: Русский Обще-Воинский Союз (РОВС), bm. 2010.

Преображенский К., *КГБ в Японии. Шпион, который любил Токио*, Токио 2000.

Преображенский К., *Неизвестная Япония*, Москва 1993.

Преображенский К., *Очень новая старая пагода*, Москва 1975.

Преображенский К., *Спортивное кимоно*, Москва 1985.

Пронько В.А., *Военная стратегия после Второй Мировой Войны*, w: *История военной стратегии России*, red. В.А. Золотарев, Москва 2000, s. 479–486.

Пухов Р., *Миф о "гибридной войне". Никаких принципиально новых действий наша армия в Крыму и на Украине не вела*, „Независимое военное обозрение", 2015, nr 19, s. 1.

Пятницкий В.И., *Осип Пятницкий и Коминтерн на весах истории*, Минск 2004.

Ракитянский Н.М., Бухарин С.Н., *Ментальная матрица политической элиты в контексте теории информационного поля*, „Информационные войны", 2011, nr 1, s. 52–59.

Раку О., *Балканский Союз — альтернатива Союзу Европейскому*, w: *Геополитика: Сборник статей, опубликованных в 2010–2011 гг. В информационно-аналитическом журнале „Геополитика"*, red. А.Г. Дугин, Москва 2012, s. 183–190.

Раскин А.В., Тарасов И.В., *Информационное противоборство в современной войне*, „Информационные войны", 2014, nr 4, s. 2–7.

Раскин А.В., Тарасов И.В., *Рефлексивное управление как технология информационного воздействия*, „Информационные войны", 2014, nr 2, s. 15–17.

Расторгуев С.П., Литвиненко М.В., *Информационные операции в сети Интернет. Под общей редакцией доктора военных наук, профессора генерал–лейтенанта А.Б. Михайловского*, Москва 2014.

Расторгуев С.П., *Философия информационной войны*, Москва 2003.

Ревич Ю.В., Малиновский Б.Н., *Информационные технологии в СССР. Создатели советской компьютерной техники*, Санкт-Петербург 2014.

Резолюция по национальному и колониальному вопросам, w: *Протоколы конгрессов Коммунистического интернационала. Второй конгресс Коминтерна. Июль–Август 1920 г.*, red. О. Пятницкий *et al.*, Москва 1934, s. 490–496.

Рождение Изборского клуба. Манифест отцов-основателей клуба, принятый 8 сентября 2012 года, „Изборский клуб", 2013, nr 1, s. 2–12.

Рудаков А.В., Устинкин С.В., *Гуманитарные технологии как инструмент разрушения идентичности граждан в современной информационной войне*, „Вестник Академии военных наук", 2017, nr 4, s. 33–37.

Русская доктрина. Государственная идеология эпохи Путина, red. А.Б. Кобяков, В.В. Аверьянов, Москва 2016.

Рябчук В.Д., *Еще раз о сущности обмана противника*, „Военная мысль", 2008, nr 1, s. 48–52

Соколов И.И., *О византинизме в церковно-историческом отношении: вступительная лекция по кафедре истории греко-восточной церкви*, Санкт-Петербург 1903.

Савин Л.В., *Горизонты войны*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 21: *Война*, red. Л.В. Савин, Москва 2013, s. 22–35.

http://rcin.org.pl

Савин Л.В., *Сетецентричные войны – от концепции к спецоперациям*, w: *Геополитика. Информационно-аналитическое издание*, t. 4: *Безопасность*, red. Л.В. Савин, Москва 2010, s. 70–78.

Савин Л.В., *Кто вооружает свободную сирийскую армию?*, „Геополитика", 2012, nr 15, s. 27–32.

Савин Л.В., *Новые способы ведения войны. Как Америка строит империю*, Санкт-Петербург 2016.

Савин Л.В., *От шерифа до террориста. Очерки о геополитике США*, Москва 2012.

Савин Л.В., *Сетецентричная и сетевая война. Введение в концепцию*, Москва 2011.

Савин Л.В., Федорченко С.Н., Шварц О.К., *Сетецентрические методы в государственном управлении*, Москва 2015.

Сайфетдинов Х.И., *Информационное противоборство в военной сфере*, „Военная мысль", 2014, nr 7, s. 38–42.

Свечин А.А., *Эволюция военного искусства с древнейших времен до наших дней*, t. 1, Москва 1927.

Север А., Колпакиди А., *Спецназ ГРУ. Самая полная энциклопедия*, Москва 2012.

Север А., Колпакиди А., *Спецназ КГБ. Гриф секретности снят!*, Москва 2012.

Семенов В.В., *Руководство по инженерным средствам и приемам маскировки сухопутных войск*, cz. 1: *Средства и приемы маскировки войск*, Москва 1986.

Семёнов И.Н., *Вехи и логика развития рефлексивной психологии творчества на рубеже XX–XXI веков*, „Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования", 2012, nr 2–3, s. 7–32.

Сергеев Н.А., *К вопросу об актуальности создания ситуационных центров слежения за социально-политической обстановкой в проблемных регионах в условиях комплексного применения „мягкой" и „жесткой" силы*, „Информационные войны", 2014, nr 4, s. 38–40.

Сергеев Н.А., Ковалев В.И., *Технология достижения политического господства с использованием „мягких" методов воздействия на основе организационного механизма „захвата в клещи"*, „Информационные войны", 2014, nr 4, s. 31–39.

Сердюков А.Э., *Военный энциклопедический словарь*, Москва 2007.

Симбирцев И., *Спецслужбы первыхлет СССР, 1923–1939*, Москва 2008.

Синицына Н.В., *Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (xv–xvi вв.)*, Москва 1998.

Слипченко В.И., *Войны нового поколения: дистанционные бесконтактные*, Москва 2004.

Смолян Г.Л., *Рефлексивное управление – технология принятия манипулятивных решений*, „Труды Института Системного Анализа РАН", 2013, nr 2, s. 54–61.

Соколов А.А., *Коминтерн и Вьетнам. Подготовка вьетнамских политических кадров в коммунистических вузах СССР, 20–30-е годы*, Москва 1998.

Соколова В.И., Каллин И.В., Галошева О.Н., *Роль Секретариата ЦК ВКП(б) в активизации движения МОПР на примере деятельности Интердома имени Е.Д. Стасовой в 1930-х годах*, „Вестник Чувашского университета", 2019, nr 2, s. 173–181.

Соколовский В.Д., *Военная стратегия*, Москва 1963.

Стремоухов Д., *Москва – Третий Рим: источники доктрины*, w: *Из истории русской культуры. Языки славянской культуры, Киевская и Московская Русь*, red. А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский, Москва 2002, s. 425–442.

Сундиев И.Ю., *Организационное оружие: функциональный генезис и основные направления использования в современной истории России*, „Экономические стратегии", 2013, s. 26–37.

Сургуладзе В.Ш., *Грани российского самосознания. Империя, национальное сознание, мессианизм и византизм России*, Москва 2010.

http://rcin.org.pl

Сухович Е.В., *Социокультурный и онтологический уровни осмысления понятия „сеть”*, „Известия Волгоградского государственного педагогического университета”, 2011, nr 9, s. 8–11.

Тараканов К.В., *Математика и вооруженная борьба*, Москва 1974.

Тимофеева М.А., *Дискуссии о сущности негритянского вопроса в США в Коминтерне*, w: *Левые идеологии, движения и организации в истории. Сборник избранных статей участников Девятой Международной конференции молодых ученых и специалистов „Clio-2019”*, Москва 2019, s. 162–169.

Ткачёв И., Макаренко Г., Сухаревская А., *Наши в Европе. Откуда берутся союзники Кремля за рубежом*, „Ежедневная деловая газета РБК”, 2015, nr 130, s. 1–4.

Томас Т.Л., *Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения*, „Рефлексивные процессы и управление. Международный научно-практический междисциплинарный журнал”, 2002, nr 2, s. 71–90.

Томас Т.Л., *Рефлексивное управление в России: теория и военные приложения*, w: *Рефлексивный подход: от методологии к практике*, red. В.Е. Лепский, Москва 2003, s. 382–394.

Турло С.С., Залдат И.П., *Шпионаж*, w: *Антология истории спецслужб. Россия 1905–1924*, Москва 2007, s. 447–569.

Умланд А., *„Евразийские” проекты Путина и Дугина – сходства и различия: об истоках и роли правоэкстремистского интеллектуализма в неоавторитарной России*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры – Русское издание”, 2012, nr 2, s. 401–407.

Умланд А., *В защиту конспирологии: ответ Сергею Кудели на его антиполитический анализ „гибридной войны” в Восточной Украине*, „Форум новейшей восточно европейской истории и культуры”, 2014, nr 2, s. 34–40.

Умланд А., *Заблуждения западных апологетов Путина: пугало „русофобии” и внешняя критика нынешнего руководства Кремля*, „Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры”, 2015, nr 2, s. 261–267.

Успенский Б.А., *Царь и патриарх. Харизма власти*, Москва 1998.

Устюгов С.В., *К вопросу об информационной ситуации, складывающейся вокруг Российской Федерации на фоне событий в Украине*, „Информационные войны”, 2014, nr 3, s. 23–29.

Устян А., *Основополагающие принципы и подходы по созданию Христианской политической системы и Президентской Монархии в России на основе политической философии неовизантизма и христианского социального учения*, Москва 2007.

Устян А., *Византийская политология: теория и практика*, Москва 2009.

Устян А., *Неовизантизм как евразийская геополитическая стратегия развития России в XXI веке*, Москва 2002.

Устян А., *Политическая концепция неовизантизма*, Москва 2003.

Устян А., *Политическая философия ареввизма*, Москва 2007.

Устян А., *Политическая философия неовизантизма*, Москва 2005.

Устян А., *Политическая философия русского византизма и ареввизма*, Москва 2009,

Фролов А.П., *КГБ и контрразведывательное искусство: взгляд изнутри на теорию контрразведывательного искусства*, Москва 2003.

Фрунзе М.В., *Единая военная доктрина и Красная армия*, „Красная Новь”, 1921, nr 1, s. 94–106.

Хамзатов М.М., *Влияние концепции сетецентрической войны на характер современных операций*, „Военная мысль”, 2006, nr 7, s. 13–18.

Хольмстон-Смысловский Б., *О возможностях координации действий оперативно-воздушных десантов с элементами малой войны*, w: *Первая Русская национальная армия против СССР. Война и политика*, red. И.В. Домнин, Москва 2011, s. 338–350.

http://rcin.org.pl

Хольмстон-Смысловский Б., *О психологии „малой войны”*, w: *Первая Русская национальная армия против СССР. Война и политика*, red. И.В. Домнин, Москва 2011, s. 338–350.

Цыганов В.В., Ковалев В.И., Бочкарева Ю.Г., *Стратегия информационной операции по рефлексивному управлению противостоящим актором конфликта*, „Информационные войны”, 2013, nr 3, s. 10–17.

Цымбурский В.Л., *Борьба за евразийскую Атлантиду: геоэкономика и геостратегия*, „Pro et Contra”, 1999, nr 4, s. 3–35.

Чаусов Ф., *Основы рефлексивного управления противником*, „Морской сборник”, 1999, nr 1, s. 11–15.

Чекалова М.А., Андерсон К.М., *Н.М. Насонов и его статья „Негритянская проблема в Северо-Американских Соединенных Штатах*, „Развитие общественных наук российскими студентами”, 2017, nr 5, s. 40–43.

Чекинов С.Г., Богданов С.А., *Асимметричные действия по обеспечению военной безопасности России*, „Военная мысль”, 2010, nr 3, s. 13–22.

Чекинов С.Г., Богданов С.А., *Влияние непрямых действий на характер современной войны*, „Военная мысль”, 2011, nr 6, s. 3–13.

Чекинов С.Г., Богданов С.А., *О характере и содержании войны нового поколения*, „Военная мысль”, 2013, nr 10, s. 13–25.

Чекинов С.Г., *Центр военно-стратегических исследований Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. История и современность*, „Военная мысль”, 2010, nr 1, s. 3–5.

Чернявский М., *Хан или василевс: один из аспектов русской средневековой политической теории*, w: *Из истории русской культуры. Языки славянской культуры, Киевская и Московская Русь*, red. А.Ф. Литвина, Ф.Б. Успенский, Москва 2002, s. 442–457.

Чибисов Н.Н., Водкин Н.А., *Информационно-ударная операция*, „Армейский сборник”, 2011, nr 3, s. 46–50.

Чуприн К.В., *Вооруженные силы стран СНГ и Балтии. Справочник*, Минск 2009.

Шамин И.В., *Концептуальные особенности „стратегии непрямых геополитических действий” как „непрямой технологии” осуществления межгосударственного противоборства*, „Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского”, 2011, nr 2, s. 312–317.

Шамин И.В., *Своеобразие „американского варианта” концептуальной модели ведения геополитической борьбы между государствами „стратегия непрямых геополитических действий”*, „Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского”, 2010, nr 6, s. 284–293.

Шамова М.М., *Миссия русской цивилизации*, „Геополитика и безопасность”, 2011, nr 4, s. 115–119.

Шапошников Б.М., *Мозг армии*, ks. 3, Москва 1929.

Шарапов А.К., Шарапов А.К., *Характеристика отдельных геополитических технологий, применяемых в современном геополитическом процессе*, „Вестник Забайкальского государственного университета”, 2015, nr 4, s. 103–109.

Шафаревич И.Р., *Социализм как явление мировой истории*, w: *Полное собрание сочинений*, t. 1, red. О.А. Платонов, Москва 2014, s. 165–657.

Шерстюк В.П., *О развитии в МГУ научных исследований и учебного процесса в области информационной безопасности*, w: *Научные и методологические проблемы информационной безопасности (сборник статей)*, red. В.П. Шерстюк, Москва 2004, s. 37–47.

Щедровицкий Г.П., *Рефлексия и Лефевр. Из доклада Г.П. Щедровицкого на семинаре ММК (1972 г.) и комментарий В.А. Лефевра*, w: *Рефлексивные процессы и управление.*

http://rcin.org.pl

Международный научно-практический междисциплинарный журнал. Специальный выпуск, посвященный 70-летию В.А. Лефевра, red. В.Е. Лепский, Санкт-Петербург 2006 s. 5–11.

Яанов А.Л., *Русска яидеа. От Николая I до Путина. Книга 3 (1990–2000)*, Москва 2015.

Яковлева Е.С., *Фрагменты русской языковой картины мира: модели пространства, времени и восприятия*, Москва 1994.

Яницкий О.Н., *Идеология и сеть*, „Власть", 2016, nr 1, s. 30–36.

Materiały internetowe

1999 Declaration of the International Communist Seminar, Brussels 4 May 1999, https://frso.org/statements/1999-declaration-of-the-international-communist-seminar/.

About the Topic of Race, U.S. Census Bureau, https://www.census.gov/topics/population/race/about.html.

AO 91 (Rev. I 1/1 I) Criminal Complaint. United States District Court for the Eastern District of Virginia. USA vs Elena Alekseevna Khusyaynova. Case No. 1:18-MJ-464, 28 September 2018, https://int.nyt.com/data/documenthelper/375-elena-khusyaynova-complaint/fb8206c10a6434cf2669/optimized/full.pdf.

Beam L.B., *Leaderless Resistance*, „Seditionist", 1992, nr 12, http://www.louisbeam.com/leaderless.html.

Beste R., Klussmann U., Meyer C., *Wojnę w Gruzji rozpoczęła Rosja*, „Polityka", 22 IX 2008, https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/268797,1,wojne-w-gruzji-rozpoczela--rosja.read.

Brown F.P., *The Mask Just Got Torn Off Black Lives Matter… What's Really Going On Is Disturbing*, https://republicbroadcasting.org/news/the-mask-just-got-torn-off-black-lives-matter-whats-really-going-on-is-disturbing/.

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. Cuba's Foreign Policy Apparatus and How It Works*, https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP79B00457A000400010001-8.pdf, s. 10.

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. The Organization of the General Directorate of Intelligence (Dirección General de Inteligencia – DGI)*, https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10321.pdf, s. 4–5.

Central Intelligence Agency. Directorate of Intelligence, *Information Report. Selection and Training of Cuban Intelligence Agents Abroad*, https://www.archives.gov/files/research/jfk/releases/104-10186-10312.pdf.

Chen A., *The Agency*, „New York Times", 2 VI 2015, https://www.nytimes. com/2015/06/07/magazine/the-agency.html.

Class in the U.S. and Our Strategy for Revolution, https://frso.org/main-documents/class-in-the-us-and-strategy-for-revolution/.

Clover Ch., *Will the Russian Bear Roar Again?*, http://eurasia.com.ru/eng/ft.html.

Cold War Experience. Cold War Espionage. Inside the KGB. An Interview with Retired KGB Maj. Gen. Oleg Kalugin, https://web.archive.org/web/20070627183623/http://www3.cnn.com/SPECIALS/cold.war/episodes/21/interviews/kalugin/.

De Simone D., Soshnikov A., Winston A., *Neo-Nazi Rinaldo Nazzaro Running US Militant Group The Base from Russia*, https://www.bbc.com/news/world-51236915.

Federal Bureau of Investigation. United States Department of Justice. *Intelligence Assessment, (U//FOUO) Black Identity Extremists Likely Motivated to Target Law Enforcement Officers, 3 August 2017*, https://info.publicintelligence.net/FBI-BlackIdentityExtremists.pdf.

Fitzpatrick C.A., *With Cash and Conspiracy Theories, Russian Orthodox Philanthropist Malofeyev is Useful to the Kremlin*, „Interpreter", 28 IV 2015, http://www.interpretermag.com/

http://rcin.org.pl

with-cash-and-conspiracy-theories-russian-orthodox-philanthropist-malofeyev-is-useful-to-the-kremlin/.
Galeotti M., *Gangster Geopolitics: The Kremlin's Use of Criminals as Assets Abroad*, https://www.russiamatters.org/analysis/gangster-geopolitics-kremlins-use-criminals-assets-abroad.
Galeotti M., *The 'Gerasimov-doctrine' and Russian Non-Linear War*, https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/.
Global Revolutionary Alliance. *Manifesto, Program, Principles, Strategy*, http://www.granews.info/.
Globalny Sojusz Rewolucyjny: Manifest, http://xportal.pl/?p=1268.
Jenkins A., *Black Lives Matter Co-Founder Patrisse Cullors on Her Memoir, Her Life and What's Next for the Movement*, „Time", 26 II 2018, https://time.com/5171270/black-lives-matter-patrisse-cullors/.
KGB General: Russian Orthodox Church and Radio Liberty are Nests of Russian Espionage, http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2010/07/18/12297.shtml.
Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Zapewnienie wolnych i uczciwych wyborów europejskich. Wkład Komisji Europejskiej na spotkanie przywódców w Salzburgu w dniach 19–20 września 2018 r., https://eur-lex.europa.eu/legal-content/pl/TXT/?uri=CELEX:52018DC0637.
Konstantin Preobrazhensky, Biographical Sketch, http://www.intelligencesummit.org/speakers/KP.php.
Lopez C., *FSB's New Trojan Horse: Americans of Russian Descent takes its Place on the Bookshelf of Important Intelligence Chronicles*, http://www.gerardgroup.com/newsletter/nl2009–06–10.php#Review.213.
Mann E. *et al.*, *The Strategy Center's Free Public Transportation/Stop MTA Attacks on Black Riders Campaign – a Strategic Struggle and a Model for U.S. Organizing*, https://web.archive.org/web/20180817043149/https://leftcoastforum.org/tag/eric-mann//.
McDermott R., *Myth and Reality – A Net Assessment of Russia's 'Hybrid Warfare' Strategy Since the Start of 2014 (Part One)*, https://jamestown.org/program/myth-and-reality-a-net-assessment-of-russias-hybrid-warfare-strategy-since-the-start-of-2014-part-one/.
McDermott R., *Russian Spetsnaz Personnel Detained in Ukraine*, https://jamestown.org/program/russian-spetsnaz-personnel-detained-in-ukraine/.
Meister S., *The „Lisa Case": Germany as a Target of Russian Disinformation*, http://www.nato.int/docu/review/2016/Also-in-2016/lisa-case-germany-target-russian-disinformation/EN/index.html.
Michel C., *How Russia Created the Most Popular Texas Secession Page on Facebook. Whenis a Texan not a Texan?*, https://medium.com/extra-extra/how-russia-created-the-most-popular-texas-secession-page-on-facebook-fd4dfd05ee5c.
Michel C., *Inside the Russian Effort to Fuel American Secessionists. Flights to Russia, Embassies in Moscow, Fake Social Media Accounts Galore. But for What?*, https://thinkprogress.org/russia-texas-california-separatism-9809aca9f61d/.
National Oppression, National Liberation and Socialist Revolution, https://frso.org/main-documents/statement-on-national-oppression-national-liberation-and-socialist-revolution/
NATO 2030. *United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General*, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf.
Noworosja: „Jowan Szewicz" rośnie w siłę, https://kin-rchristusrex.blogspot.com/2014/07/noworosja-jowan-szewicz-rosnie-w-sie.html.
Odehnal B., *Gipfeltreffen mit Putins fünfter Kolonne*, http://www.tagesanzeiger.ch/ausland/europa/Gipfeltreffen-mit-Putins-fuenfter-Kolonne/story/30542701.
Palmén T., *Janus Putkonen tarjoaa turvapaikkaa MV-lehden Ilja Janitskinille*, https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016092822385546.

http://rcin.org.pl

Parlapiano A., Lee J.C., *The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election*, https://www.nytimes.com/interactive/2018/02/16/us/politics/russia-propaganda-election-2016.html.

Perry B., *Non-Linear Warfare in Ukraine: The Critical Role of Information Operations and Special Operations*, http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/non-linear-warfare-in-ukraine-the-critical-role-of-information-operations-and-special-operations.

Polyakova A., *Putinism and the European Far Right*, http://imrussia.org/en/analysis/world/2500-putinism-and-the-european-far-right.

Potocki R., *Raport Niemcowa*, http://geopolityka.org/analizy/robert-potocki-raport-niemcowa.

Protesty antyrasistowskie przeszły przez Polskę. Przypomniano o zastrzelonym w Warszawie Nigeryjczyku, https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26009861,protesty-black-lives-matters-tlumy-w-warszawie-wroclawiu-i.html.

Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2014 r. http://www.abw.gov.pl/pl/pobierz/raporty/575,Raporty.html.

Rogoża J., *Kreml „zagospodarowuje" europejską skrajną prawicę*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-03-25/kreml-zagospodarowuje-europejska-skrajna-prawice.

Sáenz R., Johnson K.M., *White Deaths Exceed Births in a Majority of U.S. States. A Census data Brief by the Applied Population Lab*, https://apl.wisc.edu/briefs_resources/pdf/natural-decrease-18.pdf.

Schmid A.P., *Links between Terrorism and Migration: An Exploration*, http://icct.nl/app/uploads/2016/05/Alex-P.-Schmid-Links-between-Terrorism-and-Migration-1.pdf, s. 5.

SDS: Study and Struggle, Unite and Fight!, https://frso.org/statements/sds-study-and-struggle-unite-and-fight/.

Shane S., *How Unwitting Americans Encountered Russian Operatives Online?*, https://www.nytimes.com/2018/02/18/us/politics/russian-operatives-facebook-twitter.html.

Shekhovtsov A., *French Eurasianists join (pro-) Russian Extremists in Eastern Ukraine*, http://euromaidanpress.com/2014/08/27/french-eurasianists-join-pro-russian-extremists-in-eastern-ukraine/.

Shekhovtsov A., *Is Russia Insider sponsored by a Russian Oligarch with the Ties to the European Far Right?*, „Interpreter", 23 IX 2015, http://www.interpretermag.com/is-russia-insider-sponsored-by-a-russian-oligarch-with-ties-to-the-european-far-right/.

Shekhovtsov A., *Pro-Kremlin "Re-information" Efforts: Structural Relations between the Russian Media and the European Far Right*, https://www.stopfake.org/en/pro-kremlin-re-information-efforts-structural-relations-between-the-russian-media-and-the-european-far-right/.

Shekhovtsov A., *Russian Fascist Aleksandr Dugin Gathering Intelligence on the French Military*, „Interpreter", 28 IX 2014, http://www.interpretermag.com/russian-fascist-aleksandr-dugin-gathering-intelligence-on-the-french-military/.

Shekhovtsov A., *Russian Fascist Aleksandr Dugin's Dreams of Dictatorship in Russia*, http://anton-shekhovtsov.blogspot.com/2014/02/russian-fascist-aleksandr-dugin-is.html.

Shekhovtsov A., *Russian Politicians Building an International Extreme Right Alliance*, „Interpreter", 15 IX 2015, http://www.interpretermag.com/russian-politicians-building-an-international-extreme-right-alliance/.

Shekhovtsov A., *The Far-Right "International Russian Conservative Forum" to Take Place in Russia*, „Interpreter", 10 III 2015, http://www.interpretermag.com/the-far-right-international-russian-conservative-forum-to-take-place-in-russia/.

Simpson J., *Black Lives Matter. Racist Provocation with Radical Roots*, https://capitalresearch.org/article/blm-roots/.

Stec J., *Wojny specjalne*, cz. 1: *Refleksje historyczne*, http://geopolityka.net/jan-stec-wojny-specjalne-cz-1-refleksje-historyczne/.

http://rcin.org.pl

Sykulski L., *Rosja i postczłowiek. Rosyjski transhumanizm i idea Nieśmiertelności*, https://geopolityka.net/rosja-i-postczlowiek-rosyjski-transhumanizm-i-idea-niesmiertelnosci/.
Sykulski L., *Rosja jest igraszką przyrody. Geneza rosyjskiej geopolityki*, https://geopolityka.net/rosja-jest-igraszka-przyrody-geneza-rosyjskiej-geopolityki/.
Sykulski L.,, *Wojna hybrydowa z Ukrainą (zachodnią)?*, http://geopolityka.net/wojna-hybrydowa-z-ukraina-zachodnia/.
Synovitz R., *Is Russia ‚Weaponizing Refugees' To Advance Its Geopolitical Goals?*, https://www.rferl.org/a/russia-weaponizing-syrian-refugees-geopolitical-goals/27562604.html.
Szymański P., Żochowski P., Rodkiewicz W., *Wymuszanie współpracy: fińsko-rosyjski kryzys migracyjny*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-04-06/wymuszanie-wspolpracy-finsko-rosyjski-kryzys-migracyjny.
Tamayo J.O., *Napoleón Vilaboa, „Father" of Mariel Boatlift, Speaks*, „Miami Herald", 15 V 2010, http://www.latinamericanstudies.org/espionage/vilaboa-2010.htm.
US Breakup: Myth or Reality?, https://melayumuda.wordpress.com/2011/10/28/us-breakup-myth-or-reality/.
Usenko V., Usenko D., *Russian Hybrid Warfare: What are Effects-Based Network Operations and how to Counteract Them*, http://euromaidanpress.com/2015/01/17/russian-hybrid-warfare-what-are-effect-based-network-operations-and-how-to-counteract-them/.
Vaissié C., *Poutine peut-il influencer l'élection française?*, https://www.nytimes.com/2017/04/14/opinion/poutine-peut-il-influencer-lelection-francaise.html.
Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2014, https://www.bis.cz/pdf/2014-vz-cz.pdf.
Weisburd A., Watts C., Berger J.M., *Trolling for Trump: How Russia is Trying to Destroy Our Democracy*, https://warontherocks.com/2016/11/trolling-for-trump-how-russia-is-tryingto-destroy-our-democracy/.
Wilk A., *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie.
Williams T., Goldman A., MacFarquhar N., *Virginia Capital on Edge as F.B.I. Arrests Suspected Neo-Nazis Before Gun Rally*, https://www.nytimes.com/2020/01/16/us/fbi-arrest-virginia-gun-rally.html.
Workers, Communist Parties Declare Solidarity with FRSO in Fight Against Repression, https://marxistleninist.wordpress.com/2011/06/01/workers-communist-parties-declare-solidarity-with-frso-in-fight-against-repression/.
Yleisradio Oy, *Political Youth Wings Launch Campaign Against Anti-immigrant Websites*, https://yle.fi/news/3-8589632.
Yleisradio Oy, *Russian Border Guard to STT: Russian Security Service Behind Northeast Asylum Traffic*, https://yle.fi/news/3-8620174.
Yleisradio Oy, *Soldiers of Odin'sSecret Facebook Group: Weapons, Nazi Symbols and Links to MV Lehti*, https://yle.fi/news/3-8749308.

Rosyjskie materiały internetowe

Слесарева Л., *Война нового типа*, http://psyfactor.org/news/crymwar2.html.
Съезд ЕСМ объявил повстанческую войну Украине, https://anticompromat.panchul.com/esm/esm02.html.
А.В. Манойло. Биографическая информация, http://polit.msu.ru/staff/manoylo/.
А.В. Манойло. Биография, http://andreymanoylo.vov.ru/biografia.html.
Агенты влияния. Доля явных и скрытых силовиков в российской политической элите на середину 2004 года составляет около 77 процентов, https://web.archive.org/web/20231126030405/https://www.compromat.ru/page_15394.htm.

http://rcin.org.pl

Аннексия Крыма как война нового типа. Перевод Людмилы Слесаревой, http://psyfactor.org/news/crymwar2.htm.

Бартош А., *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=366&Itemid=36.

Биография Гейдара Джахидовича Джемаля, https://archipelag.ru/index/biography_djemal/.

Бовдунов А., *Цивилизационные разборки*, http://evrazia.org/article/230.

Бойко М., Сенчин Р., *Доктор Дугин*, „Литературная Россия", 13 IV 2007, nr 15, http://www.litrossia.ru/2007/15/01412.html.

В Донецке состоялось первое заседание филиала Изборского клуба – Новороссия, https://3rm.info/main/47867-v-donecke-sostoyalos-pervoe-zasedanie-filiala-izborskogo-kluba-novorossiya.html.

Гавриш Г.Б., *Философия неоевразийства в контексте парадигм „пространства" и „времени"*, http://evraz-info.narod.ru/30.html.

Герасимов В., *Россия решила создать силы специальных операций*, http://ria.ru/defense_safety/20130306/926091973.html.

Год интернет-цензуры в России, http://www.agentura.ru/projects/identification/ayearofcensorship/.

Гусаров В., *Силы информационных операций России: каким должен быть ответ Украины?*, https://www.armyua.com.ua/sily-informacionnyx-operacij-rossii-kakim-dolzhen-byt-otvet-ukrainy/.

Джемаль Гейдар Джахидович, http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/203866/.

Домбровская И., *СИРИЗА, Дугин и Камменос: опасные связи или „полезные идиоты"?*, http://ru.rfi.fr/rossiya/20150308-opasnye-svyazi-grecheskoi-sirizy-s-moskvoi.

Дугин А., *О новом мировом беспорядке*, https://paideuma.tv/fr/video/aleksandr-dugin-o-novom-mirovom-besporyadke#/?playlistId=0&videoId=0.

Дугин А.Г., *Евразийский проект и его украинская проблема*, https://newsland.com/post/2139616-evraziiskii-proekt-i-ego-ukrainskaia-problema.

Дугин А.Г., *Принципы и стратегия грядущей войны*, http://katehon.com/ru/article/principy-i-strategiya-gryadushchey-voyny.

Дугин А.Г., *Стратегические выводы Прямой Линии Путина*, http://evrazia.org/article/2505.

Дугин А.Г., *Украинцев я очень люблю, я сам – украинец*, http://evrazia.org/article/2469.

Дугин А.Г., *От сакральной географии к геополитике*, https://www.geopolitika.ru/article/ot-sakralnoy-geografii-k-geopolitike

Дугин А.Г., *Фашизм безграничный и красный*, https://anticompromat.panchul.com/dugin/fashizm.html.

Дугин Александр Гельевич, http://www.labyrinth.ru/content/card.asp?cardid=17370.

Дугин Александр Гельевич, https://anticompromat.panchul.com/dugin/duginbio.html.

Дугин Александр Гельевич. Биография и основные труды, http://dugin.ru/bio/.

Дугин и Проханов создадут патриотический клуб, http://newsland.com/news/detail/id/1032336/.

Евразийские боевики из Восточного Казахстана?, http://z001.kz/news/view?id=1700.

Евсеев А., *Семантика военной пропаганды (на примере антитеррористической операции в Славянске)*, http://psyfactor.org/psyops/propaganda23.html.

Журнал для спецназа „Братишка", http://phorum.bratishka.ru/.

Зайцев А., *Партизанскими методами современная армия должна уметь воевать без линии фронта*, http://www.vpk-news.ru/articles/21649.

Записка КГБ в ЦК № 1128-А от 28.04.1970 г. „О поддержке радикальной негритянской организации „Черные пантеры"„, http://www.bukovsky-archives.net/pdfs/usa/ter70-2.pdf.

Зог О., *Инструменты Кремля: эксклюзивный список агентов российского влияния в европейских странах*, http://argumentua.com/stati/instrumenty-kremlya-eksklyuzivnyi-spisok-agentov-rossiiskogo-vliyaniya-v-evropeiskikh-stranakh.

http://rcin.org.pl

Иванов В., *Дугин – политический Мерлин России*, http://www.evrazia.info/article/4377.
Изборский клуб, Дугин Александр Гельевич, Биография, http://www.dynacon.ru/content/articles/922/.
Институт Философии Российской Академии Наук. Лепский Владимир Евгеньевич, http://iph.ras.ru/lepskiy.htm, http://university.tversu.ru/docs/lepsky.pdf.
Информационная война против России: генерал-майор Михайлов перечислил ее элементы для Pravda.Ru. Генерал-майор Михайлов об инфовойнах: Собака лает, караван идет, но мы же не верблюды, „Правда", 21 III 2014, https://www.pravda.ru/news/society/1201182-war/.
Ионов Михаил Дмитриевич, https://tvervov.tverlib.ru/person/tv-022-ionov.html.
Каледин Н., *Терапия оказалась бессильной перед манией Дугина-младшего переустроить мир*, https://web.archive.org/web/20240826232012/https://web.archive.org/web/20231211200443/https://www.compromat.ru/page_13068.htm.
Катехизис члена Евразийского Союза Молодежи, https://chewbakka.com/teeth/eurasia_manifest.
Кафедра политических наук Урльского федерального университета имени первого Президента России Б.Н. Ельцина, Комлева Наталья Александровна, http://polit.ispn.urfu.ru/home/kafedra/staff/.
Константин Георгиевич Преображенский, Инна Дубинская, Русская Православная Церковь и КГБ: всё в прошлом?, http://www.golos-ameriki.ru/content/a-33-2005-08-18-voa7/598944.html.
Коровин Валерий Михайлович, https://anticompromat.panchul.com/esm/korovbio.html.
Кривошеев С., *Время для диктатуры пришло*, http://www.geopolitica.ru/Articles/728/.
Лауринавичюс М., *Россия при Путине. План Кремля для Европы*, https://www.delfi.lt/ru/v-fokuse/novosti/rossiya-pri-putine-plan-kremlya-dlya-evropy-69333330.
Леонид Григорьевич Ивашов, https://anticompromat.panchul.com/ivashov/ivashbio.html.
Лепехин В., *Возможен ли альянс России с курдами против Турции?*, https://ria.ru/20151228/1350594925.html.
Малер А., *Почему Шмитт?*, https://rima.media/en/document/2009-05-21-russ-500367-pochemu-shmitt?lang=ru.
Маргелов Михаил Витальевич, https://anticompromat.panchul.com/margelov/margelbio.html.
Маргелов Михаил Витальевич, Биографическая справка, http://ria.ru/politics/20081208/156780061.html.
Министерство обороны Российской Федерации. Игорь Николаевич Родионов, Биография, https://xn--d1abichgllj9dyd8a.xn--90anlfbebar6i.xn--p1ai/encyclopedia/history/more.htm?id=12396638@cmsArticle.
Михаил Витальевич Маргелов, https://anticompromat.panchul.com/margelov/margelbio.html.
Михаил Ефимович Фрадков, https://riss.ru/profile/fradkov/.
Неуязвимый „Хожа", http://www.compromat.ru/page_25278.htm.
Нухаев Хож-Ахмед Таштамирович, https://anticompromat.panchul.com/nuhaev/nuhaevbio.html.
Перевозкина М., *Адмирал Игорь Касатонов: „Конечно, это была наша армия"*, http://www.mk.ru/politics/2015/03/15/admiral-igor-kasatonov-konechno-eto-byla-nasha-armiya.html.
Постоянные члены Изборского клуба, https://izborsk-club.ru/24814.
Почепцов Г., *Информационная война-2013 в представлениях российских экспертов*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/1933/2014-01-12-ynformatsyonnaya-voyna-2013-v-predstavlenyyakh-rossyyskykh-jekspertov/.

http://rcin.org.pl

Почепцов Г.Г., *Невоенный инструментарий войны: люди, медиа и образы*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/561/2014-06-08-nevoennyy-ynstrumentaryy-voyny-lyudy-medya-y-obrazy/.

Почепцов Г.Г., *Новые варианты информационной войны. Российско-украинский конфликт*, https://ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Pochepcov_Novye_varianty_informacionnoj_vojny.htm.

Почепцов Г.Г., *Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта*, https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/11533/2014-08-10-osobennosty-propagandystskykh-mekhanyzmov-s-dvukh-storon-rossyysko-ukraynskogo-konflykta/.

Почепцов Г.Г., *Три модели построения информационных операций*, http://psyfactor.org/psyops/infowar35.htm.

Приказ Государственного таможенного комитета от 30.05.1997 г. N 301 О проведении в г. Москве совещания по вопросам тылового обеспечения, http://russia.bestpravo.ru/fed2008i/data154/tex154839.htm.

Профессионалы: „Вымпел" тернистая дорога длиной в 18 лет, https://milwatches.ru/zhurnal-bratishka-arhiv-po-godam/1999/zhurnal-bratishka-oktyabr-1999/professionaly-vympel-ternistaya-doroga-dlinoj-v-18-let.html.

Публичная интернет-библиотека Владимира Прибыловского, Дугин Александр Гельевич…; Дугин, Нухаев – криминальные связи, https://web.archive.org/web/20240519110906/https://www.compromat.ru/page_21439.htm.

Расторгуев С., *Информационные войны – угроза для цивилизации*, „Литературная газета" z 23 października 2013, http://www.lgz.ru/article/-42-6435-23-10-2013/informatsionnye-voyny-ugroza-dlya-tsivilizatsii-/.

Рустамова Ф., Цой И., Самуилкина А., *Как фонд Константина Малофеева помогает Новороссии*, http://www.rbc.ru/politics/08/09/2014/.

Ручкин В., *Вирус вождизма. Портрет без ретуши*, „Красная звезда", 13 VIII 2008, http://old.redstar.ru/2008/08/13_08/4_06.html.

Сладков А., *Новый российский спецназ для заграницы*, Телеканал „Россия–24", программа „Вести недели" (выпуск от 28 апреля 2013 года), https://www.youtube.com/watch?v=BOQmvhJNsL4.

Союз Русского Народа, https://anticompromat.panchul.com/s_rn/index.html.

Справка об обстановке в Новороссийске, http://www.compromat.ru/page_25707.html.

Справка об обстановке в Новороссийске, https://web.archive.org/web/20240524133128/https://www.compromat.ru/page_25707.htm.

Стенограмма работы учредительного съезда ОПОД „Евразия" 21.04.2001, http://eurasia.com.ru/stenogramma.html.

Стюгин М., *Рефлексивное планирование в системах безопасности (общие идеи)*, http://psyfactor.org/lib/styugin5.htm.

Сурков В., *Куда делся хаос? Распаковка стабильности*, https://actualcomment.ru/kuda-delsya-khaos-raspakovka-stabilnosti-2111201336.html.

Топычканов П., *„Гибридная война" – научный термин или пропагандистский штамп?*, https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/gibridnaya-voyna-nauchnyy-termin-ili-propagandistskiy-shtamp/.

Урбан В., *Новая идеология дла Российской Империи: Византизм К.Н. Леонтьева*, http://www.sgu.ru/files/nodes/9877/13.pdf.

Учитель М., *Александр „Варяг" Матюшин: нам нужна республика нового типа*, http://rossia3.ru/politics/vatjag_matyushi.

Федеральное агентство правительственной связи и информации при Президенте РФ (ФАПСИ), http://www.agentura.ru/dossier/russia/fapsi/.

http://rcin.org.pl

Фонд ветеранов и сотрудников подразделений специального назначения и спецслужб „Вымпел-Гарант”, http://forum.oof-vympel.ru/.
Черный Интернационал: Малофеев и Дугин, https://b0ltai.org/2014/11/27/черный-интернационалмалофеев-и-дуги/.
„Черный интернационал”. Как Москва кормит правые партии по всему миру, http://theins.ru/politika/2113.
„Шалтай” слил письма коллег Малофеева и Дугина: Донбасс и евразийство, http://medialeaks.ru/2711yt_dugin.
Щёголев Игорь Олегович, http://www.vseportrety.ru/info-shegolev.html.

http://rcin.org.pl

Indeks osób

Acker James R. 360
Adamsky Dmitry (Dima) 39, 99
Affek Jarosław 118
Agadjanian Alexander 260
Aguirre Adalberto 345
Ahram Ariel I. 310
Ahrweiler Hélène 262, 264
Ajdukiewicz Kafimir 289
Ajir Media 324
Aksionow Siergiej ps. „Goblin" 58
al-Asad Baszszar 406, 407
Alberts David S. 36, 222, 323, 442
Aldis Anne C. 204
Aleksander II, car ros. 253
Aleksander III, car ros. 253
Aleksandrow Aleksandr 127
Aleksaszenko Siergiej 128
Aleksejew zob. Szitow (Aleksejew) Aleksander Iwanowicz
Aleman Orestes 394
Alenius Kari 409, 442
Alfonso Carlos 394
Allen James S. 351, 442
Allison Roy 55, 442
Ambrosio Thomas 146, 178
Anculewicz Zbigniew 160, 265
Andrew Christopher 256, 258, 334, 367, 368, 370
Andropow Jurij 369, 371, 372
Andrusiewicz Andrzej 142, 143
Angelov Dimiter 263, 265
Antczak-Barzan Anna 65, 66
Antoszewski Andrzej 317
Anufrienko zob. Dugin Galina Wiktorowna
Argamon Shlomo 282
Arquilla John 172, 200, 202, 208, 215, 219
Arreguin-Toft Ivan 180
Arutunyan A. 150
Atkinson James D. 363

Babicz Władimir 81
Bäcker Roman 160, 265
Baev Pavel K. 118, 158
Balanche Fabrice 407
Baldwin James 371
Balleck Barry J. 369
Bang Peter 264
Barabanov Mikhail 118
Barnes Julian E. 346, 376, 377
Barnett Frank R. 37
Bar-On Tamir 157
Barron John 321
Barrows Leland Conley 269
Bartles Charles K. 58, 119
Bartman Christi Scott 93
Bartnik Anna 397
Bartosz Aleksandr 32, 33, 34
Bartusis Mark C. 262
Baskin Aleksandr 109
Bassa Jorge De 394
Batchelder William H. 290
Batomunkujew Dorżi 128
Batrouney Trevor 261
Bausman Charles 240, 241
Baynes Norman H. 252
Bączkowski Włodzimierz 21, 39–42, 55, 281, 382, 415
Beam Louis 228

http://rcin.org.pl

Bebler Anton 312
Bechtel William 171
Beckett Ian Frederick 200
Belopolsky Helen 271
Ben Moussa M. 52
Benoist Alain de 117, 156, 216, 229, 237
Béraud Yves 241
Berg Aksiel 289
Berger Jim. M. 328
Berland Oscar 350, 352
Berman Ilan 151
Bērziņš Jānis 104, 210
Beskid Juraj 51, 104
Beste Ralf 307
Beumers Birgit 150
Bezmienow (Bezmienov) Jurij 112–115, 205
Białoskórski Robert 89
Bidgoli Hossein 284
Bielajew-Gintowt Aleksiej 215
Bieleń Stanisław 193
Bielska Beata 378
Bierdiajew Nikołaj 175
Bieriezowski Denis 59
Biersack John 57
Billbrough IV William G. zob. William G. Billbrough IV
Birkenmeyer John W. 262
Bittman Ladislav 95, 321, 367, 393, 395, 396
Bjørgo Tore 411
Blaker James R. 157, 172, 220
Blandy Charles 308
Blank Stephen J. 39, 99, 171, 204, 206, 275, 285
Blatt Joel 38
Bloch Jonathan 170
Blumenstock Dorothy 359
Bogdanow Siergiej A. (Bogdanov Sergey A.) 52–54, 70, 77, 90, 105–107, 132, 207
Bogusławski Albert von 42
Bołotchanow Apti 128
Bołotow Walerij 191
Boon Kristen E. 23
Borer Douglas A. 208
Borodaj Aleksandr 191
Borogan Irina 175
Bortnikow Aleksandr 167
Bousquet Antoine 24, 25
Bowdunow Aleksandr 183, 184, 202, 223–228, 230, 231
Brannon Robert 160, 255
Breck John 261
Breedlov Philip M. 406, 407
Brezeanu Stelian 269
Brose Robert 219
Browder Earl Russel 352, 354, 357
Brown F. Peter 379
Brubaker Leslie 262
Bruusgaard Kristin Ven 311
Brzeziński Zbigniew 62, 148, 189
Bucharin Mikołaj 356
Bucharin Siergiej 308
Bukowski Władimir (Bukovsky Vladimir) 372, 414
Bullock Alan 38
Bunker Robert J. 65
Bürgel Tanja 143
Buss Andreas E. 259

Cameron Averil 262
Campen Alan 284
Camus Jean-Yves 156
Canter David S. 321
Carbonell Juan 394
Carile Antonio 252
Carmichael Stokely 364, 367
Carr Jeffrey 134
Carter James 391, 392
Casiday Augustine 261
Castells Manuel 52
Castro Fidel 388, 389, 391–393, 395, 396
Castro Raúl 389
Cebrowski Arthur Karl 36, 172, 220
Champetier Charles 156
Chaplin Vsevolod 260
Charanis Peter 263
Charen Mona 113
Chasbułatow Rusłan 306
Che Guevara Ernesto 230
Chekinov Sergey G. 106
Chen Adrian R. 325, 328
Chkhartishvili Alexander G. 291
Chochia Archil 409
Chodkowski Konstanty 139
Chodorkowski Michaił 166
Chojnicka Krystyna 253
Chotikul Diane 290, 294
Chruliow Anatolij 168
Chruszczow Nikita 379
Chrysos Evangelos 263
Cierniak Urszula 149
Cifers Kristen 393

http://rcin.org.pl

Cimbala Stephen J. 57, 210, 287, 311
Clausewitz Carl von 78
Clinton Bill 374
Clinton Hillary 327, 336, 338, 339
Clogg Richard 204
Clover Charles 160
Cohen Ariel 275
Colaiaco James A. 367
Cominchesa José Méndeza 391
Conn Henry Richard 375
Connery Christopher L. 145
Coomaraswamy Ananda Kentish 141
Cornell Svante E. 206, 307
Correa Marcos Raul 394
Correa Rafael 394
Cospito Giuseppe 233
Courderc Anne 253
Cova Fernando Fuentes 394
Cox Robert W. 233
Crane Robert D. 68
Creveld Martin van 39
Crowley Aleister 140, 215
Crutcher Michael H. 204
Cullors Patrisse 22, 23, 378
Cutler Anthony 262
Cyganow Władimir 51, 208, 308, 331, 333
Cymbał Władimir 308
Cymburskij Wadim 30
Cyryl I, patriarcha Moskwy 260
Czachor Rafał 30
Czaputowicz Jacek 25
Czekinow Siergiej 52, 105, 132, 207
Czerkasow Aleksandr 212
Czingischan (Czyngis-chan) 40
Czosseck Christian 204
Czuperski Maksymilian 128

Dagron Gilbert 263
Dahl Robert Alan 346
Dahm Helmut 74
Dailey Brian 296
Dalby Simon 178
Danek Adam 141, 265
Danver Steven L. 367
Darczewska Jolanta 26, 28, 35, 60, 92, 93, 111, 121, 135, 188, 201, 210, 222, 285, 286, 314, 320, 323, 332
Daston Lorraine 63
David-Fox Michael 266
Davidson Jim E. 292
Davies Philip H.J. 40
Davutoğlu Ahmet 407
Dawydow Denis 42
De Simone Daniel 377
Debo Richard K 416
Deborin Abram 418
Degrelle Leon 140
Deichmann U. 155
Delouis Olivier 253
DeNio Stephens Holly 266
Denisentsev Sergey 55
Dickinson Robert E. 142
Dickinson Timothy 158
Dilegge Dave 65
Dinnerstein Herbert S. 78
DiResta Renee 337
Dmochowski Artur 414
Dobieszewski Janusz 270
Domagała Marcin 134
Domosławski Artur 345
Donaldson Ian Stuart 230
Douglas Joseph D. 67
Drobow M. 43, 44
Drocourt Nicolas 263
Drużynin Walentin 297
Dryblak Łukasz 16
Duany Jorge 391
Duda Maciej 345, 347
Dudajew Dżochar 166, 273
Dugin Aleksandr 11, 58, 79, 80, 116, 117, 139–174, 177–196, 198, 201, 202, 213–216, 218–246, 248–251, 259, 265–268, 270–274, 277, 286, 334, 335, 338, 339, 374, 375, 382, 426
Dugin Artur 58, 190, 215
Dugin Galina Wiktorowna (z d. Onufrienko) 152, 250
Dugin Gielij Aleksandrowicz 152, 153, 154, 250, 251
Duke David 338
Dulniew Paweł 85
Duncan Peter J.S. 253
Dunlap Thomas 155
Dunlop John B. 80, 152, 153, 158, 159, 163–166, 179, 180
Dupré Jean-Paul 240
Durant William James (Will) 414
Ďurkech Boris 51, 105
Dvornik Francis 252
Dyrda-Maciałek Sylwia 30
Dżemal Gejdar 153

http://rcin.org.pl

Eaton Derek 200
Eberhardt Piotr 80, 142, 149, 175, 180, 182, 183, 187, 242, 248, 256, 265, 426
Efimow Władimir 129
Eichler Jan 65
Eingorn Abram 358
Eklund Niklas 131
El Ghamari Magdalena 408
Eliade Mircea 141
Ellis Eddi 371
Engelmann Roger 373
Engels Fryderyk 356, 379
Escalante Fabián 390
Escorcia Alexandre 325, 327
Evans Marcus Ruiz 338
Evola Julius 141, 238
Eze Thaddeus 409

Farago Ladislas 38
Farley Jonathan David 282
Fedan Roman 30
Fernández José Abrahantes 390
Ferris John 202
Fiddick Thomas C. 416
Fiedler Radosław 180
Finckenauer James O. 387
Findley Benjamin F. 300
Fiodorow Nikołaj 269, 270
Firsov Fridrikh Igorevich 355
FitzGerald Mary C. 47
FitzGerald Thomas E. 260
Fitzpatrick Catherine A. 239
Flint Colin 249
Floyd George Perry Jr 346
Ford James W. 359
Fort-Whiteman Lovett 356, 357, 362
Foster William Z. 353
Foxall Andrew 241
Fradkow Michaił 244
Franke Ulrik 107, 127, 151
Franklin Simon 263
Frederick Starr Stephen 206, 307
Freedman Lawrence 102
Freeh Louis J. 387
Frey Marquette 367
Fridman Ofer 400
Frötschner Reinhard 253
Frunze Michaił 43
Fryc Mariusz 25, 78, 102

Galeotti Mark 49, 58, 118, 127, 165, 388, 400
Gallois Pierre Marie 242
Ganesh Bharath 336
Gariejew Machmut (Gareev Makhmut Akhmetovich) 49, 70, 81, 130, 133, 222, 286
Garrard Carol 260
Garrard John 260
Garstka John J. 36, 172, 220
Garthoff Raymond L. 418
Gartzke Erik A. 383
Garza Alicia 378
Gates Sarah 151
Gaufman Elizaveta 57
Gavra Dmitri P. 283
Gawrisz Gieorgij 221, 225, 238, 240, 243
Geliewicz Aleksandr 240
Gerovitch Slava 290
Gierasimow Walerij 49–52, 84, 85, 96, 103–105, 107, 118, 119, 127, 132, 134, 400
Gieseke Jens 373
Giles Keir 150, 204, 207
Giles Lionel 171
Gillespie Paul G. 131
Girkin Igor ps. „Striełkow" zob. Striełkow Igor (vel Girkin)
Gittler Lewis Frederick 38
Glantz David M. 66, 122, 126
Glanzer Perry L. 260
Gligorov Vladimir 145
Goble Paul A. 206, 307
Godson Roy 112, 320
Gol'c Aleksandr 21, 25, 313
Goldberger Sándor 354
Goldman Adam 346, 376, 377
Goldstein Frank L. 300
Goldwater Barry 321
Golicyn Nikołaj 40
Golitsyn Anatoliy 283, 424
Golos Jacob 354
Gołąbek Bartosz 149, 189
Gołowin Jewgienij 140
Gołubczikow Siergiej 405
Gonzales Mario Estebes 395
Gorbaczow Michaił 379
Gordon Joseph S. 300
Gorki Maksym 362
Gorodetsky Gabriel 175, 247
Gorszkodior Władimir 168
Gorszkow Siergiej 159
Gössmann Hilaria 142
Goure Leon 78

http://rcin.org.pl

Górny Grzegorz 139, 184, 268
Grabowski Jarosław 149
Grabowski Tomasz W. 39, 45, 99, 101, 131, 133, 158, 176, 285
Grachev Andrei 175
Graham Bob (właśc. Daniel Robert Graham) 392
Graham George 171
Graham H. Turbiville151, 152
Grajewski Andrzej 427
Gramsci Antonio 117, 233
Granholm Niklas 104
Gratzer Walter B. 155
Grau Lester W. 203
Gray Colin 99
Gray Phillip W. 228
Greenhill Kelly M. 382, 383
Gregor A. James 140
Greiman Virginia A. 328
Griffin Nick 236
Griffin Roger 141
Grimard Michel 241
Grinter Lawrence E. 39, 99
Grossouvre François de 242
Grossouvre Henri de 242
Gruszczak Artur 24, 25, 64
Grygajtis Krzysztof 177, 418
Grzebyk Patrycja 404
Grzegorzewski Piotr 368
Gubariew Pawieł 191, 192
Guccifer 2.0. 378
Guénon René 141, 267
Guillaume Marie 325, 327
Gumilow Lew 184
Guran Petre 253
Gurevich Aaron 256
Gustafson Kristian C. 40, 252

Haas Marcel de 158
Hacking Ian 63
Hagen Louis 38
Haines Gerald K. 45, 112
Haldon John Frederick 262, 263
Hale John Rigby 252
Halla-aho Jussi 400
Hardt Michael 228
Harris Kitty (właśc. Harrison Kathrine) 357, 358
Hassan Kakar M. 57
Hathaway Clarence A. 355
Haushofer Karl 142
Hawk Kathleen Dupes 393
Haynes John Earl 355
Haywood Harry (właśc. Haywood Hall) 358
Hegel Georg Wilhelm Friedrich 157
Heickerö Roland 203
Hellman Florence S. 38
Herbeck Ulrich 141
Herbst John 128
Herpen Marcel van 307, 373
Herrera Janaina 325, 327
Herrin Judith 263
Herspring Dale R. 284, 428
Heske Henning 142
Higgins Eliot 128
Highfield John Roger 252
Himmler Heinrich 155, 249
Hitler Adolf 133, 339
Hoffman David E. 151
Hoffman Erik P. 112
Hoffman Frank G. 23, 24, 64
Holmston-Smysłowskij Borys 46, 47
Holquist Peter 266
Holt David 341
Holt Robert T. 300
Hoover J. Edgar 355
Hörandner Wolfram 264
Howard Colby 55, 118, 119, 127
Howard Newton 282
Howard Philip N. 336
Hughes James Mercer Langston 358, 362
Huq Azis 23
Hurwitz Roger 134
Hutchings Stephen 57
Hutchinson Barry 288
Hyndle-Hussein Joanna 312

Iceland John 345
Ignacio Marquez Jose 394
Iminow Władisław 156, 272
Ingram Alan 144, 250
Ionov Mikhail Dmitriyevich zob. Jonow Michaił
Isakova Irina 146, 176, 247
Ištok Robert 176
Ivanov Vladimir 144
Iwan Groźny, car ros. 139
Iwanin Michaił I. 40, 41
Iwanow Wiktor 45, 167
Iwański Tadeusz 209, 211
Iwaszow Leonid 30, 160–162, 168, 195, 196, 247, 248, 255, 272

http://rcin.org.pl

Jabłoński Andrzej W. 317
Jack Andrew 258
Jackson Henry 387
Jackson Jesse 369
Jacobson Jon 416
Jäger Margarete 141, 272
Jamieson Kathleen Hall 340
Janda Jakub 100
Jandarbijew Zelimchan 166, 273
Janitskin Ilya 411
Janukowycz Wiktor 56
Jaques Richard 209
Jaskowski Arnold 348
Jasper Scott 400
Jaszyn Ilja 128
Jeangène Vilmer Jean-Baptiste 325, 327
Jeffreys Elizabeth M. 262
Jefremow Dmitrij 215
Jelcyn Borys 254, 305, 306
Jenkins Aric 373, 379
Jenkins David 373
Jerofiejew Jewgienij 127
Jewsiej Agron 387
Johnson Kenneth M. 344
Johnson Lyndon B. 321
Johnson Richard 22, 23
Jones Alex 339
Jones Chris 158
Jones Maldwyn A. 365
Jonow Michaił 297–299, 301, 310
Jonsson Oscar 26, 102
Jordan Nicole 38
Junger Ernst 156

Kabernik Vitaly 400
Kaczmarek Filip 404
Kaegi Walter Emil 262
Kaehne Axel 247
Kahane Meir 369
Kaiser Tim B. 292, 451
Kaługin (Kalugin) Oleg 257, 370, 371, 384, 386
Kambylis Athanasios 171
Kammenos Panos 243
Kaniszczew Paweł 58, 215
Kańczukow Siergiej 168
Kapiszewski Andrzej 345
Kaplan Jeffrey 228
Kappen Frank van 23
Kariakin Władimir 108, 109
Karol Wielki, król Franków i Longobardów 274
Kasatonow Igor 54
Kasjanow Michaił 166
Kaszyn Oleg 128
Katarzyna II, cesarzowa ros. 252, 415
Kater Michael H. 155, 251
Katz David J. 180
Kaufmann Eric P. 335
Kazaczkow Giennadij 121
Kazancew Wiktor 164
Kazhdan Alexander 262, 264
Kazimierczak Jan 291
Keegan John 39
Kennan George Frost 365
Kennard Matt 200
Kennedy John F. 36, 37, 52, 288
Kerikmäe Tanel 409
Kerr David 177
Kerry John 397
Keshavarz Alma 65
Kędzierski Maciej Aleksander 314
Kilp Alar 253
Kinet Ruth 141
King Martin Luther Jr 364, 367–369
Kipp Jacob W. 202
Kiriejew Anatolij 369, 370
Kirsanowa Klaudia 356
Kirschenmann Peter Paul 289
Kishkovsky Leonid 261
Kitow Anatolij 289, 290
Klehr Harvey 352, 355
Klein Herbert S. 344
Klemm Jürgen 404
Klepatskii Lev N. 246
Klimcewicz Franc 129
Kloczkowski Jacek 39
Klussmann Uwe 307
Kłokotow Nikołaj 156, 158, 163, 272
Kłykow Wiaczesław 161
Knox Zoe 260
Kober Avi 64
Koblentz Gregory D. 407
Kobryński Robert 89
Koch Alfred 128
Kochi Tarik 198
Koder Johannes 262, 264
Kohver Eston 312
Kokoszin Andriej 48
Kolnberger Thomas 264
Kolossov Vladimir 143, 160, 178
Kolstø Pål 307
Koltsova Olessia 151

http://rcin.org.pl

Kołodziejczyk Dariusz 264
Kołosow Władimir 176, 247, 248
Komlewa Natalia 30–32
Komow Aleksiej 240
Komow Siergiej 203, 300, 301, 302, 310
Koneczny Feliks 256
Konończuk Wojciech 213
Konstantinow Fiodor Wasilewicz 74–76, 78, 83, 84, 87
Kontorow Dawid 297
Kopytko Wasilij 72
Korabielnikow Walentin 119
Korkuć Maciej 13
Kornat Marek 281, 419
Kornfeder Joseph Zack 359
Korowin Walerij 176, 177, 179, 186, 191, 193, 196, 201, 202, 215, 221, 223–225
Kosiorek Piotr 270
Kosmarskaya Natalya 285
Kossecki Józef 314, 333
Kostianowska Dina 149, 268
Kot-Majewska Katarzyna 404
Kotonen Tommi 411
Kotzias Nikos 243
Kouprianova Nina 339
Koura Jan 389
Koutrakou Nike 263
Kowal Paweł 39
Kowalew Wiktor 108
Kowalski Jan 12
Kozłow Siergiej 128
Kozłow Siergiej W. 119–121, 213
Kozłowski Andrzej 134
Kraj Kazimierz 47, 134, 197, 384, 385, 419
Kramer Franklin D. 206, 300
Kramer Xenia H. 292
Krause Peter 383
Krawczuk Alieksandr 168
Kriażew Paweł 402
Krugłow Wiaczesław 71, 131
Krys'ko Władimir 322, 331, 332
Kuczerena Anatolij 329
Kudors Andis 276
Kuhn Thomas Samuel 25, 63
Kuk Aleksandr 420, 421
Kurnosow Jurij 28
Kwaczkow Władimir 43–45, 119–122, 124, 126, 209, 212
Kyriakidis Savvas 262
Laats Alar 253
Lach Zbigniew 29, 89, 144
Lachman Gary 339, 376
Lacoste Pierre 241
Laird Robin F. 112
Laloux Jean 156
Lamb Christopher J. 428
Larson Eric V. 200
Laruelle Marlène 117, 141, 144, 160, 166, 221, 238, 260, 266, 271, 275
Larzelere Alex 388, 391, 395
Lashchenova Eva 178
Lasica Daniel T. 24
Laskowska Katarzyna 387
Lasswell Harold Dwight 311, 359
Lastra Fernando 394
Latner Teishan A. 391
Laug Christoph 167
Lautréamont Comte de (właśc. Isidore Lucien Ducasse) 157
Lavrov Anton 55, 58, 127
Lawson Sean T. 67
Le Donne J.P. 175
Le Pen Jean-Marie 239
Le Pen Marine 327
Lee Jasmine C. 338
Lee Kathy 325
Leebaert Derek 158
Lefebvre Stéphane 170
Lefewr Władimir (Lefebvre Vladimir A.) 59, 170, 282, 283, 290–297, 308, 314, 315
Legget Robert E. 45, 112
Lehman Paul R. 345
Lemerle Paul 262
Lemley Brian M. 377
Lenin Włodzimierz Iljicz 78, 113, 348, 349, 353, 371, 379, 417, 419–421
Leontjew Konstantin 246, 253–255, 266
Leontjew Michaił 168
Lepski Władimir 32, 59, 94, 108, 224, 283, 291, 293, 295–297
Lerner Daniel 311
Lewczenko Stanisław (Levchenko Stanislav) 321, 366, 386
Leweling Tara 288
Lewis Jon 377
Leyva De Varona Adolfo 393
Liddell Hart Basil 25, 78, 79, 105
Liedel Krzysztof 219
Lieven Dominic 66
Limonow Eduard 214

http://rcin.org.pl

Lindsay Jon 383
Lindström Lauri 219
Linebarger Paul M.A. 300
Link Jürgen 141, 272
Lobkowicz Estera 157
Loh Werner 141
Loitsiou Dimitra 336
Lopez Clare 261, 275
Losada Manuel Piñeiro 390
Loughlin James 217
Lounghis Telemachos 264
Lovelace Douglas C. 23, 64, 65, 399, 400
Lowther Adam B. 134
Lubomirskij Jurij 236
Luce Phillip Abbott 364
Lucente Seth 52
Ludendorff Erich 25
Lutowinow Władimir 92–94
Luttwak Edward 263

Ładosz Jarosław 74, 75
Ławrow Siergiej 325

Macała Jarosław 29, 142, 144
MacFarquhar Neil 377
Mackinder Halford John 142, 148
Macron Emmanuel 325, 327, 431
Madejski Dawid 149, 265
Magyar Karl P. 39, 99
Main Steven J. 103, 105, 153, 156, 207
Major Claudia 21, 102
Mäkinen Sirke 176, 248
Malcolm X (właśc. Malcolm Little) 364
Malminen Johannes 104
Małofiejew Konstantin 238–240
Mamlejew Jurij 155
Mandler George 171
Mania Andrzej 387
Mann Eric 378, 379
Manojło Andriej (Manoylo A.V.) 32, 33, 300, 303, 304, 318, 338
Mansoor Peter R. 25, 63
Mao Zedong 379
Marciniak Włodzimierz 29, 176, 247, 260, 275
Maréchal Marion 239
Mareš Miroslav 411
Margiełow Michaił 166, 272, 273
Margiełow Wasilij 272
Margiełow Witalij 272
Marinelli Louis 338
Markomienko Władimir 174
Marks Karol 348, 356, 379
Marsh Christopher 260
Martin Alexander 266
Martin Estevan 394
Martin Trayvon 378
Martyniuk Leonid 128
Massaka Iwona 149
Mastriano Douglas V. 21, 102
Materski Wojciech 350
Mathews Patrick 377
Mathyl Markus 142
Matjuszyn Aleksandr, ps. „Warjag” 214
Matsuzato Kimitaka 270
Mattsson Peter 131
Maybaum Markus 219
Mazur Marian 314
Mazurek Sławomir 142
McAllister Ian 151
McCain John 407
McClellan Woodford 357
McCue Madeline 325
McCuen John J. 24
McCulloh Timothy 22–24
McDermott Roger N. 49, 58, 101, 119, 127, 128, 204
McElrath Karen 396
McGuckin John Anthony 260, 261
McMeekin Sean 355
McPherson Alan 395
McWhorter Ladelle 345
Meister Stefan 325
Melanson Philip H. 368
Meller Arkadiusz 267
Menendéz Ramiro Valdés 390
Menkiszak Marek 146, 193, 211
Mertus Julie 387
Mesaroš Stjepan 354
Mess Bernard T. 155, 251
Messner Jewgienij 46, 47, 134, 174, 196–217, 426
Metody, metropolita Moskwy 260
Meyendorff John 252, 261, 263
Meyer Cordula 307
Michael George 339, 376
Michaiłow Walentin 267
Michajłow Aleksandr 311
Michel Casey 338, 340
Micklin Michael 344
Miedwiedczuk Wiktor 58
Miedwiediew Dmitrij 275, 307, 308

http://rcin.org.pl

Mielke Erich Fritz Emil 373
Migranyan Andranik 330
Mikhailova Yulia 150
Mikołaj I, car ros. 253
Mikołejko Zbigniew 141
Mikos-Skuza Elżbieta 404
Milevski Lukas 311
Miller James A. 362
Miłoszewska Dorota 108, 160
Minikus Lee 367
Mironienko Siergiej 384, 385
Mitrofanow Aleksiej 248
Mitrokhin Nikolay 58
Mitrokhin Vasili 256, 258, 334, 367, 368, 370
Mitterrand François 242
Moczulski Leszek 62
Modin Jurij (Yuri) 367, 368
Mölder Holger 409
Mölling Christian 21, 102
Monaghan Andrew 207
Morales Maria Cristina 344
Moshes Arkady 193
Moss Henry St. Lawrence Beaufort 252
Mrugalla Andreas 142
Mucchielli Roger 331
Mudżabajew Ajder 128
Mueller Robert S. 378
Muller Janet 217
Münzenberg Wilhelm 355
Murdock Steve H. 344
Murray Hugh T. 362
Murray Williamson 25, 63
Musiał Filip 385
Mutti Claudio 238

Najžer Brin 400
Narocznickaja Natalia 168
Naryszkin Siergiej 167
Nasonow Mikołaj 349, 350
Natan, szewc 357
Nazarow Michaił 151, 162
Nazzaro Rinaldo ps. „Norman Spear" i „Roman Wolf" 376, 377
Negri Antonio 228
Nelson Steve 354
Nemeth William J. 65
Newton Huey 365
Niazow Abdul Wached (właśc. Wadim Miedwiediew) 166
Nichiporuk Brian 200
Niemcow Borys 128
Niinistö Sauli 412
Nikolsky Alexey 55, 119
Nixon Richard 368, 372
Nodzyński Tomasz 143, 250
Nogowicyn Anatolij 94, 95
Norberg Johan 127
Nord Pierre 210
Novikov Dmitry A. 291
Nowak Andrzej 16, 175
Nowell William Odell 354, 356, 357
Nowikow Władimir 405
Nuchajew Achmed ps. „Hoża" 166, 272, 273
Nuland Victoria 149, 313
Nye Joseph S. 107, 108

O'Lear Shannon 57
O'Loughlin John 143, 160, 178
O'Malley Derek 21, 102
Obama Barack 337, 397
Oboleński Dmitrij (Obolensky Dimitri) 252, 268, 269
Ochsenreiter Manuel 238
Odehnal Bernhard 240
Ogarkow Nikołaj 47, 159, 284, 428
Olszański Tadeusz A. 193
Onwubiko Cyril 409
Orttung Robert W. 276
Osama bin Laden 339
Ossi Davis 371
Ostaszewski Piotr 365
Ostrovski Donald 40
Osula Anna-Maria 219

Paddock Alfred H. 37
Padmore George 362
Paleczny Tadeusz 345
Palmén Tiia 411
Panarin Igor 201, 202, 327, 373–375
Panov Petr 193, 275
Papp Daniel S. 46, 112, 222, 323
Paradowski Ryszard 149
Parchomenko Walter 55
Parker Patrick 296
Parks W. Hays 209
Parland Thomas 144
Parlapiano Alicia 338
Parry Vernon J. 263
Patruszew Nikołaj 166
Pawlikowicz Leszek 46, 112, 257, 370, 386, 425
Pawłowski Gleb 164

http://rcin.org.pl

Pearce James C. 400
Pennybacker Susan D. 362
Pepper John 353
Perry Bret 26
Perry Richard 345
Persson Gudrun 104
Petrecka Beata 30
Piasecka Paulina 219
Piasecki Eugene G. 37
Piatnicki Josif 361
Piatnicki Włodzimierz 361
Pienkowskij Oleg 67
Pikulicka-Wilczewska Agnieszka 127
Pilis Mariusz 414
Piotr I, car ros. 41, 42, 251
Piotrowski Marcin Andrzej 63
Pipes Richard 348, 349, 417, 420
Piszczew Nikołaj 156, 272
Planty-Bonjour Guy 75
Plater-Zyberk Henry 118
Plavčanová Dominika 176
Płudowski Tomasz 344
Pocai Susanne 141
Poczepcow Gieorgij 33, 111, 174, 209, 286, 288, 309–311, 313, 314, 322
Polyakova Alina 128, 235
Pomerantsev Peter 55, 235
Pomorski Adam 140
Posłuszna Elżbieta 219
Poston Dudley L. Jr 344
Potocki Robert 108, 128, 134, 307–310
Potulski Jakub 30, 178, 219, 251, 254, 255, 256, 268, 270, 426
Pouliot Vincent 255
Pravda Alex 175, 247
Prieobrażenski Konstantin (Preobrazhensky Konstantin) 258–261, 275
Primakow Jewgienij 427
Prochanow Aleksandr 167, 191
Pryor John 262
Puchow Rusłan (Pukhov Rusłan) 26–28, 55, 118, 119, 127
Puszylin Denis 191
Putin Władimir 12, 57, 65, 82, 124, 148, 150, 161, 162, 164, 166–168, 170, 177, 178, 192, 193, 210, 221, 239, 241, 249, 271, 275, 276, 284, 314, 376, 397, 407, 412
Putkonen Janus 411
Puusepp Harrys 116

Qiao Liang 25

Rachwał Marcin 316
Rácz András 23, 52
Rafałowicz Artur 415
Ranta Mika 410, 411
Rapp Friedrich 75
Rasmussen Anders 26
Rastorgujew Siergiej 108, 317, 318
Ratzel Friedrich 142
Regan Ronald 48
Reid Clifford 296
Reinsch Diether Roderich 171
Reisinger Heidi 21, 25, 313
Renz Bettina 101, 151, 167, 170, 257, 260
Reszetnikow Leonid 243
Rewski Stanisław 164
Rękawek Kacper 58
Riabczuk Wiktor 96
Richards Robert 63
Richelson Jeffrey 391
Rid Thomas 370
Rodionow Igor 158
Rodkiewicz Witold 209, 227, 409, 412
Roffey Roger 171
Rogozin Dmitrij 168, 236
Rogoża Jadwiga 117, 227
Roman Meredith L. 362
Romerstein Herbert 112, 321
Romeu Charles 394
Ronfeldt David 172, 202, 215, 219
Rosenhaft Eve 362
Rosenthal Bernice Glatzer 266
Rossman Vadim J. 160, 221
Rothstein Hy S. 208
Rousselet Kathy 260
Rousset Marc 242, 243
Rozowski Igor 56
Ruckoj Aleksandr 305
Ruczkin Wiktor 308, 310
Rudow Siergiej 239
Ruiz Albor 394
Rukszyn Aleksandr 168
Rutland Peter 66

Saakaszwili Micheil 133, 189, 307–310
Sáenz Rogelio 344
Said-Hassan Abumuslimow 273
Sakwa Richard 57, 66, 127, 167, 171
Salamon Maciej 253, 256
Šándor Andor 139, 354
Sanina Anna 150, 276
Sarvamaa Petri 410

http://rcin.org.pl

Saumets Andres 253
Savitskaya Alena S. 283
Sawicki Adam 270
Sawicki Piotr 143
Sawin Leonid 173, 181, 183, 185, 186, 188, 201, 202, 210, 219, 224, 248, 267, 271
Sazonov Vladimir 409
Scharf Jodi 263
Schellenberg Walter von 37
Schmalzbauer Gudrun 264
Schmid Alex P. 198, 383
Schmidt Stefan E. 292
Schmitt Carl 145, 156, 162, 169, 197, 198
Schneider Eberhard 170
Schoemaker Hans 384
Schoen Fletcher 428
Schultz Richard H. 112, 320
Schuman Thomas David zob. Bezmienow Jurij
Seale Bobby 365
Sedgwick Mark 154, 155
Seely Robert 26, 102
Seidel Gillian 156
Ševcenko Ihor 256
Shane Scott 340
Shankin Yu. P. 295
Sheehan Thomas 141
Shekhovtsov Anton 29, 141, 229, 235–237, 240, 241, 250, 271
Shemayev Volodymyr N. 293
Shenfield Stephen 152, 158
Shepard Jonathan 263
Shevtsova Lilia 247
Shields James G. 156
Shlapentokh Dmitry 143, 144, 160, 266, 271, 276
Shuker Pnina 409
Shultz Richard H. 37, 46, 112
Shumate Johny 118, 135, 165
Siegert Jens 117
Sielieżniow Giennadij 163, 165
Sieliwanow Walentyn 168
Siemionow Wiktor 390, 391
Sienkiewicz Bartłomiej 149, 265
Sieradzan Przemysław 142, 248
Siergiejew Nikołaj 108
Silk Eleana 261
Simpson James 379
Sing Rana 265
Sing Ravi 265
Skoczyński Jan 256
Skrzypek Marian 415
Skurowski Piotr 365
Slipczenko Władimir 50, 130, 131, 132
Sładkow Aleksandr 121
Smalley Beryl 252
Smith Graham 143, 177
Smith Nathan 338
Smithey Lee A. 217
Smolian Gieorgij 40, 96, 292–294, 297, 299
Snyder Jack 99
Sobczak Jan 160, 265
Sobkowiak Leszek 317
Soini Timo 410
Sokała Witold 24, 64
Sokołow Iwan 254
Sokołowskij Wasilij 77–79
Sola Pool Ithiel de 311
Soldatov Andrei 175
Soldner Markus 151
Sołkiewicz Henryk 130
Sołżenicyn Aleksandr 155, 273
Sonnet Jacques 241
Sorensen Lita 360
Soshnikov Andrei 377
Spalding Elizabeth Edwards 365
Spang Christian W. 142
Speakman Lee 409
Spencer Richard 339
Spengler Oswald 156
Staadt Jochen 373
Stack Megan 146
Stalin Józef 350, 360, 361, 379, 418
Stamatopoulos Dimitris 253, 254
Starr Stephen Frederick 307
Starr Stuart H. 206, 300
Stasowa Jelena 362
Stassinopoulou Maria A. 264
Stec Jan 37, 38
Steffelbauer Ilja 264
Steger Nathan 408
Stein Frederick P. 36
Steuckers Robert 156, 229, 237
Stoltenberg Jens 398
Stouraitis Ioannis 264
Strache Heinz-Christian 239
Striełkow Igor (vel Girkin), ps. „Striełkow” 55, 128, 191, 211–213
Suchanek Lucjan 143
Sullivan Jonathan 151
Sułek Mirosław 89, 92

http://rcin.org.pl

Sun-Tzu 40, 48, 113, 197, 216
Surkow Władysław 397
Surma Ivan 328
Susłow Piotr 165, 272, 273
Sutton Antony C. 358
Svete Uroš 200
Swieczin Aleksandr 41, 48, 51, 72
Sykulski Leszek 30, 47, 62, 117, 134, 141, 143, 144, 149, 152–154, 165, 166, 167, 176, 194, 215, 216, 232, 242, 243, 248–251, 267, 270
Synovitz Ron 407
Sysyn Frank E. 256
Szafariewicz Igor 114
Szaposznikow Borys 41, 87
Szarapow Aleksandr 404
Szayna Thomas S. 200
Szczegolew Igor 239
Szczepaniak Andrzej 153
Szczerba Wiktor 349
Szechowcow Anton 153, 229, 237, 241, 251
Szelepin Aleksander 424
Szerstiuk Władisław 286
Szewkunow Tichon 168, 276
Szitow (Aleksejew) Aleksander Iwanowicz 389
Szorina Olga 128
Szostek Joanna 57
Sztemienko Siergiej 159
Szulc Władimir 222, 286
Szulęcka Beata 270
Szumiło Mirosław 356, 357
Szymanek Jarosław 317
Szymański Piotr 409, 412

Ślipczenko Władimir 50, 130–132
Świerczek Marek 124, 167, 170

Taguieff Pierre-André 156
Tamayo Juan O. 394
Tamminga Oliver 21, 102
Tangel Andrew 346
Tarakanow Konstantin 296, 297
Tarasov Oleg 266
Tarasow Igor 109
Tardy Thierry 13
Taylor Peter J. 249
Tekin Ali 182
Theodorescu Răzvan 269
Thiel Kristin 336
Thom Françoise 159, 160
Thomas Timothy L. 59, 107, 172, 203, 204, 205, 206, 207, 222, 285, 287, 288, 290, 295, 296, 299, 300, 301, 303, 305, 307, 323
Thorpe Philip 52
Thorun Christian 246
Thvedt Andrew 325
Tinson Christopher M. 371
Tiszyn Jewgienij 119
Tiuszkiewicz Stiepan 88, 89
Toal Gerard (Gearóid Ó Tuathail) 143, 178
Todd Paul 170
Todorova Marija 266
Tomasiewicz Jarosław 34, 216, 369
Tometi Opal 378
Tompson William 352
Tønnessen Helene 307
Topitsch Ernst 418
Topor Lev 409
Torr Dona 349
Torszyn Aleksandr 170
Toumanoff Cyril 253
Tovar B. Hugh 37
Trappl Robert 290
Treitinger Otto 264
Trenin Dmitrij 246, 415, 429
Treverton Gregory F. 325
Tromblay Darren E. 321, 330
Trubieckoj Aleksandr 238–240
Trump Donald 336, 338, 339
Tsipras Alexis 243
Tuathail G.Ó. zob. Toal Gerard
Tulchinsky Grigory L. 285
Turbiville Graham Hall 151, 152
Turko Nikołaj 299, 301
Turło Stanisław 421, 424
Tyugu Enn 204

Ullman Richard H. 365
Ulyanovsky Rostislav A. 349
Umbach Frank 103
Umland Andreas 140, 141, 142, 143, 152, 153, 155, 167, 179, 221, 233, 247, 250, 271, 272
Usenko Dmytro 21
Usenko Vitalii 21
Ustian Artur 250, 255, 259, 266, 268, 269, 270, 274, 277
Ustian Nikołaj 164
Uzdowski Marian 142

Vailliant Bethany 324
Vaissié Cécile 327

http://rcin.org.pl

Van de Velde Robert W. 300
Vandrovec Geoffrey 146, 178
Vanik Charles 387
Vasiliev Alexander 354
Vázquez Liñán Miguel 210
Vendil Pallin Carolina 104, 151, 260
Ventre Daniel 302
Vilaboa Napoleón 394
Villella Ron 393
Vogt Stefan 141
Volkoff Vladimir 95, 210
Voltaire zob. Wolter
Voltmer Katrin 151
Vona Gábor 238
Voynovs'kyy M. zob. Wojnowski Michał
Vryonis Speros 263

Wajno Anton 82
Walaszek Adam 344
Walker Robert G. 24
Waller J. Michael 151
Walters Ron 288
Wang Xiangsui 25
Ware Lewis B. 39, 99
Waring Elin J. 387
Wasiuta Olga 63
Waters Robert Anthony 389
Watts Clint 328
Wąsowski Krzysztof 65
Weathers Bynum E. 39, 99
Weigl Gerald 264
Weinstein Allen 354
Weisburd Andrew 328
Weiss Michael 55, 235
Weisskirchen Gert 12
Weitz Richard 206
Wejkszner Artur 180
Wendling Mike 339, 376
Wendt Jan 29, 89, 144
Wentz Larry K. 206, 300
Westerlund Fredrik 127
Wheeler Harvey 290
White Stephen 151, 170, 247, 276
Wiaderny Bernard 141
Wiederkehr Stefan 144
Wielichow Jewgienij 48
Wierzbowska-Miazga Agata 209
Wilk Andrzej 59, 209, 213
William G. Billbrough IV 377
Williams Paul Andrew 182
Williams Timothy 377
Wilson Andrew 29
Wilson Damon 128
Wilson Gregory 52
Wilson Record 352
Wingfield Thomas 204
Winnerstig Mike 116
Winston Ali 377
Wirth Herman 155
Wiśniewski Rafał 175
Władimirow Aleksandr 80, 401, 402, 403, 409
Wojciechowski Sebastian 180
Wojnowski Michał 55, 57, 59, 139, 174, 414, 416, 423, 428
Wojtasik Waldemar 316
Wolf John B. 393, 395
Wolf Roman 376
Wolfe Thomas 78
Wolfstein Eugene Victor 365
Wolins LeRoy 321
Wolter 415
Worobiewski Jurij 155, 251
Woroncow Aleksander 415
Woźniak Grzegorz 39
Wróbel Marcin 368
Wrzosek Marek 26, 55, 59, 127
Wyżyński Tomasz 62

Yannakogeorgos Panayotis A. 134
Yapp Malcolm Edward 263

Zachariae von Lingenthal Carolus Eduardus 263
Załdat I.P. 421
Zambrowski Roman 357
Zamiatin Dmitrij 312
Zapała Bartłomiej 24, 64, 108
Zaremba Agnieszka 108
Zarifullin Paweł 221
Zassoursky Ivan 150, 285
Zdanowicz Aleksander 424
Zdziechowski Marian 142
Ziuganow Giennadij 248
Zlateva Dean Tanya 328
Zumoff Jacob A. 352
Zwonariew Konstantin K. 44

Żarkow Jewgienij 154
Żdanowicz Siergiej 128
Żebrowski Andrzej 283
Żirinowskij Władimir 248

http://rcin.org.pl

Żmigrodzka Małgorzata 283
Żochowski Piotr 92, 93, 213, 320, 409, 412
Żuber Marian 124
Żurawski vel Grajewski Przemysław 17
Żyrinowski Władimir 313

Абдуразаков Руслан Абдуразакович 80
Абрамов Вадим 357, 358
Аватков Владимир Алексеевич 70
Авдеев А.И. 13
Аверьянов Виталий В. 226, 230
Аврус Анатолий Ильич 361
Адибеков Грант Мкртычевич 350, 356, 360
Александров Комлева Наталья 30, 197
Александров Михаил В. 51, 73
Андерсон К.М. 350
Андреева Ольга Степановна 223
Андрианов Б.В. 28, 35
Ахромеев Сергей Федорович 68

Бабич Владимир Викторович 72, 81
Багдасарян Вардан Эрнестович 184
Бажанов Валентин Александрович 295
Баженов Л.Б. 87
Балуевский Ю.Н. 93
Бандурин Сергей Геннадьевич 68
Бартош Александр Александрович 32–34
Бедрицкий Александр Владимирович 202
Безбородов Александр 305
Белозёров Василий К. 35
Бердяев Николай Александрович 175
Бернацких Игорь Владимирович 72
Бирштейн Б.И. 171, 282
Бобков Филипп Денисович 358
Бовдунов Александр Леонидович zob. Bowdunow Aleksandr
Богданов Сергей Алексеевич zob. Bogdanow Siergiej A.
Божьев Вячеслав Петрович 154
Бойко Михаил 153
Бойко Сергей Михайлович 301
Болтунов Михаил 165
Бондаренко В.М. 91
Бондаренко Юрий Александрович 320, 426
Боришполец Ксения Петровна 51, 73
Борхсениус Александра Викторовна 325, 327, 329, 409
Боршевич В.И. 171, 282
Бочарников Игорь Валентинович 82
Бочкарева Юлия Геннадьевна 208, 308, 333
Боярский Вячеслав Иванович 42
Брагин Г.А. 13
Бреславский С.В. 121
Брычков Александр Родионович 89
Буковский Владимир 334
Бухарин Сергей Николаевич 51, 208, 288, 289, 308, 322

Вайно Антон Эдуардович 83
Ваккаус Маркс Феликсович 40, 88
Валецкий Олег Витальевич 26, 129
Василенко Ирина Алексеевна 108
Васин В.В. 208
Ватлин Александр Юрьевич 348, 420
Вафин Артур 142
Величко Валерий 368, 369, 389, 390
Величко Константин Иванович 42
Верховский Александр 141, 142
Вершинин Константин Владимирович 119
Видеркер Штефан 143, 271
Виноградов Д. 211
Владимиров Александр Иванович 73, 75, 79, 80, 87, 105, 401, 403
Владимиров В.М. 320, 426
Вовенда Юлия Владимировн 218
Водкин Н.А. 133
Войтиков Сергей С. 421
Волкогонов Дмитрий Антонович 71, 77
Володенков Сергей Владимирович 85
Воробьёв Иван Николаевич 32, 35, 72, 84, 97, 105, 131, 133, 209, 287
Воронцова Л.В. 203
Восканян Маринэ 186
Востриков Андрей Васильевич 74
Вуич Иван Васильевич 42

Гавриш Георгий Борисович 221, 225
Гайворонский Федот Филиппович 97
Галошева Ольга Николаевна 361
Гареев Махмут Ахметович 70, 71, 82, 103, 133, 400
Герасимов Валерий Васильевич zob. Gierasimow Walerij
Гиркин Игорь 211
Гобозов Иван Аршакович 78
Голубев А.Н. 84

http://rcin.org.pl

Голубев А.Ю. 91
Голубев В.И. 90
Голубев Ю.Н. 71
Голубчиков С.В. 333, 406
Гольц Александр М. 58, 285
Горбачев Ю.Е. 132
Горбунов В.Н. 77, 90, 105
Горкин Александр П. 68, 400
Грачев В.С. 77
Грачев Георгий Васильевич 304, 327
Гречко Андрей А. 177
Грешневиков Анатолий Николаевич 305
Григорьев Борис Григорьевич 90, 91
Гусаров Вячеслав 285, 311

Давыдов Денис Васильевич 42
Даллин Дэвид 354, 358
Дамаскин Игорь А. 357
Даниленко И.С. 71, 88
Данлоп Д.Б. zob. Dunlop John B.
Деборин Григорий Абрамович 419
Деш Майкл 39
Дзюба Я.С. 71
Диенко Анатолий 368, 369
Долгополов А.В. 132
Домбровская Инга 244
Домнин Игорь Владимирович 42, 46, 47, 134, 196, 197
Дробов М.А. zob. Drobow M.
Дружинин Валентин Васильевич zob. Drużynin Walentin
Дугин Александр Гельевич zob. Dugin Aleksandr
Дугин Гелий Александрович zob. Dugin Gielij Aleksandrowicz
Дугина Галина Викторовна (урожд. Ануфриенко) zob. Dugin Galina Wiktorowna (z d. Anufrienko)
Дульнев Павел Александрович 86
Дылевский Игорь Николаевич 288, 301

Евсеев Александр 311
Елисеева Наталья В. 305
Ерёмин Александр Владимирович 259
Ерыкалин В. 71
Ефремов О.Ю. 91
Ефремов Дмитрий Сергеевич zob. Jefremow Dmitrij
Ефремов Иван Иванович 156
Ефремов О.Ю. 91

Жириновский Владимир Вольфович 248

Зайцев А. 127
Залдат И.П. 385, 422, 423
Замятин Дмитрий Николаевич 253, 313
Зарифуллин Павел 221
Звонарев Константин Кириллович 45
Зданович Александр Александрович 421
Зелинский Сергей Алексеевич 199
Земсков Василий Иванович 78
Зиновьев Александр Александрович 34
Зинченко Юрий Петрович 322
Зог Орест 240
Золотарев Владимир Антонович 45, 91
Зыков Александр 43, 282
Зюганов Геннадий Андреевич zob. Ziuganow Giennadij

Иванин Михаил Игнатьевич zob. Iwanin Michaił I.
Иванов Андрей Владимирович 142
Иванов В. 179
Иванов Виктор Александрович zob. Iwanow Wiktor
Иванов Сергей Борисович 73, 90
Иваск Юрий Павлович 253
Ивашов Леонид Григорьевич zob. Iwaszow Leonid
Игнатов П.Н. 13
Израилевский А.М. 74
Ильичев Леонид Федорович 76, 83, 84
Ионов Михаил Дмитриевич zob. Jonow Michaił
Ипатов Олег Сергеевич 218

Каверин Б.И. 70, 91
Кадетов В.В. 126
Кадырбаев Александр Шайдатович 248
Казарин Л.С. 79
Казачков Геннадий 120, 122, 126
Калашников Максим 155
Каледин Никита 153, 154, 164
Каленская Л.В. 13, 46, 92, 112, 320
Калистратов Александр Иванови 45
Каллин Игорь Владимирович 361
Калугин Олег Данилович zob. Kaługin Oleg
Капитанец Иван Матвеевич 75
Каранкевич В.Н. 40
Карлова Екатерина Николаевна 70
Карпов Сергей Павлович 40, 261, 262

http://rcin.org.pl

Карпович Олег Геннадьевич 225
Картин В.Н. 71
Касатонов Игорь Владимирович zob. Kasatonow Igor
Квачков Владимир Васильевич zob. Kwaczkow Władimir
Кедров Бонифатий Михайлович 84
Кефели Игорь Федорович 218
Кизима Владимир Викторович 76
Кинева Татьяна Сергеевна 143
Кириллов А.В. 199
Кириллов В.В. 91, 176
Киселев Валерий Александрович 32, 35, 50, 72, 84, 105, 131
Кобяков А.А. 83
Кобяков Андрей Б. 226
Кобяков Антон А. 83
Ковалев В.И. 108, 109, 111, 333
Ковалёв В.И. 284, 428
Ковалев Виктор Иванович 108, 109, 111, 333
Коваленко Андрей А. 185
Козлов Аркадий Артемьевич 248
Козлов Сергей Владиславович zob. Kozłow Siergiej W.
Кокошин Андрей Афанасьевич zob. Kokoszin Andriej
Колосов Владимир Александрович zob. Kołosow Władimir
Колпакиди Александр Иванович 118, 175, 348, 369, 420
Комлева Наталья Александровна zob. Komlewa Natalia
Комов Сергей Анатольевич 288
Кондаков Евгений Епифанович 93
Коновалов Иван Павлович 129
Коновалов Д.А. 227
Кононов Дмитрий Алексеевич 331
Конотопов Павел Юрьевич 28
Константинов Федор Васильевич zob. Konstantinow Fiodor Wasilewicz
Конторов Давид Соломонович zob. Kontorow Dawid
Конышев Валерий Николаевич 71, 101
Копытко Василий Кириллович zob. Kopytko Wasilij
Корнев Алексей Ю. 185
Коровин Валерий М. zob. Korowin Walerij
Коротков С.В. 288
Короход Я.Д. 208
Косов Юрий Васильевич 218
Косолапой Н.А. 176
Костенко Николай В. 14
Костин Н.А. 287
Косяченко Станислав Анатольевич 331
Кребер Н. 87
Круглов Вячеслав В. zob. Krugłow Wiaczesław
Крысько Владимир Гаврилович zob. Krys'ko Władimir
Крючков Ю.Н. 176
Кряжев Павел Николаевич zob. Kriażew Pawel
Куделя Сергей 29
Кузовкин Геннадий Валерьевич 14
Кузьмин Н. 87
Кульба Владимир Васильевич 331
Кунакова Людмила Николаевна 218
Курносов Юрий Васильевич zob. Kurnosow Jurij

Ларюэль Марлен 141, 143
Лауринавичюс Марюс 244
Лебедев Ю.В. 203
Левкин Игорь Михайлович 218
Леер Генрих Антонович 42
Ленин Владимир И. zob. Lenin Włodzimierz Iljicz
Леоненко Сергей Д. 300
Леонтьев Константин Николаевич zob. Leontjew Konstantin
Леонтьев Михаил Владимирович zob. Leontjew Michaił
Лепехин Владимир 408
Лепский Владимир Евгеньевич zob. Lepski Władimir
Лефевр Владимир Александрович zob. Lefewr Władimir
Линдер Иосиф 348, 420
Литвина Анна Феликсовна 252
Литвиненко Мария Васильевна 288, 324
Лихачёв Вячеслав 163
Ловцов Д.А. 329
Лойко В.В. 28, 35
Лукашев Е.К. 68
Лутовинов Владимир Ильич 93, 94
Люкс Леонид 156
Лютов Иван Степанович 203
Ляпоров В.Н. 108

Магда Евгений 24, 55, 57
Макаренко Георгий 240

http://rcin.org.pl

Макаренко Сергей Иванович 124, 288
Макаров Алексей Александрович 14
Макаров Алексей Дмитриевич 74
Макаров Владимир Евгеньевич 322
Максимов А.А. 324
Максимов К. 78
Максимов Игорь Владимирович 186
Максимов Сергей Васильевич 76
Малер Аркадий 145
Малиновский Борис Николаевич 290
Манойло Андрей Викторович zob. Manojło Andriej
Марахов Владимир Григорьевич 74, 75
Маргелов Михаил Витальевич zob. Margiełow Michaił
Маркоменко Владимир Игнатьевич zob. Markomienko Władimir
Мартьянов Денис Сергеевич 230
Матвиенко Юрий А. 208, 284, 288, 289, 322, 324, 428
Махнин Валерий Леонидович 282
Мелентьева Н.В. 181, 233
Мельник Игорь Кириллович 304
Мельников А.А. 94
Мельникова И.В. 227
Месснер Евгений Эдуардович zob. Messner Jewgienij
Микрюков Василий Юрьевич 70, 77, 79, 87–89
Милинчић Љубинка 160
Миллер Стивен Э. 176, 285
Миловидов Арсений Степанович 74
Митрофанов Алексей Валентинович 248
Митрофанова Анастасия 163
Митяева Юлия Андреевна 285
Миф Павел 349
Михайлов Юрий Борисович 73
Модин Юрия И. zob. Modin Jurij
Молотов Вячеслав Михайлович 78
Мороз Евгений 143
Мощанский Илья Борисович 44, 286

Назаренко Володимир А. 203
Назаров Михаил В. 162
Нартов Николай Александрович 248
Наумов Александр Олегович 224
Наумов В.П. 420
Неелов Владимир Михайлович 26
Немцов Борис 55, 128, 129
Никоноров Григорий 89
Нилогов Алексей 250
Ничипор Виталий Иванович 73, 97
Новиков В.К. 333, 406
Новиков Дмитрий Александрович 291
Ноговицын Анатолий Алексеевич zob. Nogowicyn Anatolij
Ньюман Дина 190

Огарков Николай В. 74, 77, 90
Озеров Александр Алексеевич 70
Ознобищев Сергей К. 48
Орлянский Владимир Иванович 40, 82, 86
Отюцкий Геннадий Павлович 71

Полякова Т.А. 288
Павловская Ольга Александровна 91
Павловский А.А. 131
Павловский Глеб Олегович zob. Pawłowski Gleb
Панарин Игорь Николаевич zob. Panarin Igor
Пантелеев Михаил 350
Парниюк М.А. 76
Первов А.В. 51, 97, 300
Перевозкина Марина 54
Петренко Анатолий Иванович 319, 322, 338
Платонов О.А. 114
Платонов Олег Анатольевич 114
Плехов Анатолий Митрофанович 68
Плотникова Н.С. 420
Подберёзкин Алексей Иванович 11, 51, 73
Подвинцев О.Б. 227
Подсобляев Е.Ф. 133
Пойкин Артем Евгеньевич 94
Понкин Игорь Владиславович 329
Пономарева Елена Георгиевна 327
Попков Юрий Владимирович 142
Попов М.В. 88
Попов И.М. 54
Попов Н.Г. 97
Попов С.И. 74
Португальский Р.М. 68
Потапов В.Я. 48
Почепцов Георгій Г. zob. Poczepcow Gieorgij
Преображенский К.Г. zob. Prieobrażenski Konstantin
Примаков Евгений Максимович 323
Причепий Евгений Николаевич 76

http://rcin.org.pl

Пронько Валентин Адамович 45
Проханов Александр 190
Пустошкин В.В. 177
Пухов Руслан 28, 60
Пятницкий Владимир Иосифович 361
Пятницкий Осип 349

Райбекас А.Я. 74
Ракитянский Николай Митрофанович 51
Раку Октавиан 270
Раскин Александр Владимирович 110, 294
Расторгуев Сергей Павлович 109, 288, 318, 324
Рахимов О.А. 91
Ревич Юрий Всеволодович 290
Родин В.А. 88, 91
Родионов С.Н. 288
Розенталь Марк Моисеевич 74
Рудаков А.В. 405
Рустамова Фарида 239
Ручкин Виктор 308
Рыбкин Е.И. 76
Рябчук Виктор Дмитриевич 40, 73, 97

Савельев Максимилиан Александрович 78
Савин Леонид Владимирович zob. Sawin Leonid
Сайфетдинов Харис Имамович 107
Самуилкина Александра 239
Сараев Виктор Никифорович 83
Саркисян Аркадий Еремович 164
Свечин Александр Алексеевич 41
Север Александр 118, 420
Селиванов П. 421
Семенов В.В. 124
Семёнов Игорь Никитович 295
Сендеров Валерий Анатольевич 163
Сергеев Николай Александрович 108, 109, 111, 329
Сергунин Александр Анатольевич 71, 101
Сердюков Анатолий Эдуардович 68, 400
Симбирцев Игорь 420
Сингаевский Б.Ф. 70
Синицына Нина Васильевна 253
Скоков В.В. 48
Скоморохов Роман 211, 212
Славнов Л.В. 74
Сладков Александр 121
Слипченко Владимир Иванович 50, 130, 131, 132
Смирнов Ю.И. 14, 46, 92, 112, 320
Смолян Георгий Львович zob. Smolian Gieorgij
Сойкин Илья Евгеньевич 70
Соколенко В.Г. 73
Соколов Анатолий Алексеевич 356
Соколов В.С. 74
Соколов Иван Иванович 254
Соколов Михаил 141, 142
Соколова Валентина Ивановна 361
Соколовский Василий Данилович 45, 78, 79, 122
Солнышков Юрий Степанович 73
Сорокин Андрей Константинович 350
Сотниченко Александр А. 181
Стариков Николай 186
Степанов А.М. 224
Стогов Дмитрий Игоревич 162
Стремоухов Дмитрий Николаевич 253
Стюгин Михаил 292
Сулакшин С.С. 95
Сулакшин Степан Степанович 95
Сундиев Игорь Ю. 329
Сургуладзе Вахтанг Шотович 253
Сурков Владислав 398
Сухаревская А. 240
Сушко Н.Я. 71

Тараканов Константин Васильевич 88, 296, 297
Тарасов Игорь Викторович 110, 294
Ткачёв И. 240
Томас Тимоти Ли 171, 283, 306
Топычканов Петр 28
Тренин Дмитрий 176, 285, 415, 429
Трифоненков Петр Иванович 88
Турко Николай Иванович 400
Турло Станислав Степанович 385, 422, 423
Тюгашев Евгений Александрович 142
Тютюнников Николай Николаевич 401
Тюшкевич Степан Андреевич 70, 71, 77, 88–90

Умланд Андреас 29, 140, 146, 158, 164, 229, 271
Урбан В. 246
Успенский Борис Андреевич 259

http://rcin.org.pl

Успенский Федор Борисович 252
Устинкин Сергей Васильевич 405
Устюгов Сергей Васильевич 313
Устян Артур Рустамович 250, 266–270
Учитель М. 214
Ушаков Дмитрий Николаевич 417

Федоров Александр Валентинович 288
Филимонов Георгий Юрьевич 225
Филиппов Александр 145
Фролов Андрей Петрович 384
Фролов Дмитрий Борисович 203, 304, 319, 322, 338
Фрунзе Михаил Васильевич zob. Frunze Michaił

Харин Ю.А. 84
Хаустов Владимир Н. 420
Хольмстон-Смысловский Борис Алексеевич 47

Цой Ива 239
Цыганов Владимир Валентинович zob. Cyganow Władimir
Цыганов Владимир Викторович 51, 208, 308, 331, 333
Цымбурский Вадим Леонидович zob. Cymburskij Wadim
Цырендоржиев Самбу Рабданович 73

Чаусов Фёдор Семенович 300
Чекалова М.А. 350
Чекинов Сергей Геннадьевич 53, 54, 103, 105–107, 207
Челышев Е. 88
Чередниченко Максим 77
Черемных Константин 186
Черкасов Александр 212
Чернавин Владимир Николаевич 68
Чернов Игорь Викторович 331
Чернышов Юрий Георгиевич 285, 287
Чернявский Михаил Львович 252
Чесноков Е.Н. 74
Чибисов Н.Н. 133
Чиркин Владимир Валентинович 91
Чуев Юрий Васильевич 73
Чукляев Илья Игоревич 124, 288
Чуприн Константин В. 118
Чуркин Сергей 348, 420
Чхартишвили Александр Гедеванович 291

Шаваев Анатолий Хажисмелович 90, 91
Шамин Игорь Валерьевич 110
Шамова М.М. 247
Шапошников Борис Михайлович 41, 87
Шарапов Александр Константинович 401, 404
Шафаревич Игорь Ростиславович zob. Szafariewicz Igor
Шахназарова Э.Н. 350, 356
Шевченко Владимир Николаевич 304
Шерстюк Владислав Петрович 286
Шестаков Владимир Алексеевич 305
Шеховцов Антон В. 141, 153
Шириня Кирилл Кириллович 350, 356
Шишин Михаил Юрьевич 142
Шкадов Иван Н. 77
Шорина Ольга 55, 128
Щёголев Игорь zob. Szczegolew Igor

Экономов Вадим 140
Эллисон Рой 176

Яанов Александр Львович 426
Яковлев Александр Николаевич 420
Яковлева Екатерина Сергеевна 289
Яницкий Оле́г Никола́евич 226
Янов Александр Л. 80
Яшин Илья 55, 128

http://rcin.org.pl

„Monografia Pana Doktora Michała Wojnowskiego ma charakter nowatorski – dotyczy tematyki nieobecnej dotąd w polskiej literaturze naukowej, a raczej obecnej w formie rozproszonej – w dziełach poświęconych rosyjskiej polityce zagranicznej jako takiej i służbom specjalnym FR. Zawarty w recenzowanej pracy wykład jest jasny, a tezy i wnioski ważkie i przekonujące. Baza źródłowa i wykorzystana literatura są imponujące i nie wzbudzają zastrzeżeń".

Z recenzji dr. hab. Przemysława Żurawskiego
vel Grajewskiego, prof. UŁ

Dr Michał Wojnowski – historyk, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego, stypendysta Fundacji Lanckorońskich w 2010 r. (pobyt w Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien); były pracownik Instytutu Pamięci Narodowej, następnie analityk Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (do 2024) i Departamentu Bezpieczeństwa Narodowego Kancelarii Prezesa Rady Ministrów (do 2024). Były członek Państwowej Komisji do spraw Badania Wpływów Rosyjskich na Bezpieczeństwo Wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej (2007–2022). Uczestnik prac Zespołu do badań porównawczych nad imperializmem rosyjskim przy Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania badawcze: historia wojskowości Bizancjum, resorty siłowe Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś ze szczególnym uwzględnieniem organów bezpieczeństwa państwa, nauka wojskowa ZSRS/FR, walka informacyjna.

http://rcin.org.pl